

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XLIII
B
12
NAPOLI

-24.

A. 16. 32.

XLIII
B
12

DISSERTATIONUM MISCELLANEARUM

ΠΕΝΤΑΣ.

I. De abuſu Patrum.
II. Catalogus ſcriptorum Eccleſiaſticorum ſuppoſititiorum.
III. Specimen Philoſophiæ Hiſtoricæ.
IV. Irenicum Helveticum.
V. Methodus legendi Hiſtorias Helveticas;

Edita
A
JOH. HENRICO HOTTINGERO,
Tigurino.

TIGURI,
Typis JOHANNIS JACOBI BODMERI.
Anno M DC LIV.

Nobilissimis atque Amplissimis
VIRIS,

DN. JOH. CONRADO WERDMYLLERO,

DN. JOH. JACOBO SCHEUCHZERO, Oeconomo nuper Cappellano:
Illi Synedrii Ecclesiastici; huic Dicasterii Assessori.

DN. JOH. HENRICO HOLZHALBIO, Reipublicæ Tigurinæ Hypogrammateo.

DN. JOH. HENRICO RHANIO, Armamentarii Præfecto.

DN. JOH. HENRICO ÆSCHERO, Ducentumviro.

DN. ANDREÆ SCHMIDIO, Secretario.

DN. JOH. JACOBO STEINERO, Capitaneo, & Utickonensium, &c. Toparchæ.

DN. JOH. CONRADO ÆSCHERO, Sagittariorum & Sclopetariorum Societatis nuper Moderatori.

DN. JOH. JACOBO HOLZHALBIO, Bibliothecario publico.

DN. JOH. RODOLPHO MYLLERO.

Compatribus, affinibus, amicis,

Hanc Dissertationum Πεντάδα dedicat
& inscribit

JOH. HENRICUS HOTTINGERUS.

PRÆFATIO.

VIRI NOBILISSIMI, AMPLISSIMI, SPECTATISSIMI: Qui de ſtudiis Principum, omniúmque adeó eorum, quos divina Providentia Ποιμένας eſſe voluit τῶν λαῶν, ſolidè, præ cæteris, & ſolicitè ſcribunt, Hiſtorias iis, Sacras & profanas, maximè commendant. *Hiſtoriarum lectio*, inquit Auth. libb. ſex de ſtatu Politico ſeu civili, lib. 1. Diſcur. 25. *Principi commendata debet eſſe quàm maximè. Quid enim magis ſalubre ac frugiferum, quàm omnis te exempli documenta in illuſtri poſita intueri, ut inde tibi, tuæq́; Reipublicæ, quod imitère, capias, inde fœdum incepto, fœdum exitu, quod vites?* Liv. lib. 1. Lips. 1. Polit. 9. *Hiſtoria, Vitæ Magiſtra, factorum inæquilitate, & mutatione corrigit, & fortunatorum ſuperbiam, & infeliciam infortunium.* Diodor. Sicul. lib. 18. Biblioth. *Prudentum conſilia, fortiúmque præclara facta commemorat, temeritatis & amentiæ exitus infelices enarrat.* Middendorp. ad quæſt. 68. Ptolom. *Hi omnino optimi conſilia-*

ſiliarii, qui ſemper adſunt vocati, nihil occultant, nihil adulantur; *quod Rex Alphonſus dicere ſolebat.* His ſe commendat elogiis Hiſtoria omnis, domeſtica præſertim, quam gratus & ingenuus patriæ alumnus, ſine ignavia; Princeps verò aut Politarchus, ſine magno diſpendio ignorare non poteſt. Ut enim non omnis fert omnia tellus; ſic neque eadem ubique medicina morbis parata eſt. Corpus Indicis morbis infeſtatum, reſpuere Europæorum medicamina, ſuo multi experti ſunt malo. Vidit ſuperior ætas, magnam ex nova lue ſtragem, quòd, quâ malum pelli poſſet, ratione, ex Medicorum ſcriptis non occurreret. Habent magnam affinitatem, cum καχεξία corporis humani, morbi Politici, quorum proinde cura non aliunde tutius expectanda, quàm ex pharmacopolio patrio. Promuntur hinc conſilia, exempla, axiomata, quibus & ſeditioſorum pruritus tolli, & fractorum animi erigi, & ſuſpenſorum conatus vel urgeri, vel tardari poſſunt. Atque hæc cauſa eſt, quòd illi de univerſa Republ. literaria

ria non malè mereri mihi videantur, qui hic ſuos aptant lacertos, & (quanquam periculoſum ſit hanc jacere aleam) patriæ res geſtas pro viribus vindicant, & è tenebris erutas, commoda Methodo proponunt. Hoc ſubſidium, gratique Civis officium ab Helvetiis etiam deſiderari, jam à longo tempore haud obſcurè animadverti. Non quòd quicquam deſiderare jure alii queant, in exactiſſimis Majorum noſtrorum lucubrationibus; ſed quòd, dum compendia quærunt, Scholaſtica tractatione ita perſpicua, ut & memoriæ juvandæ habeatur ratio, & ordinis atque naturæ rerum, has φροντίδας διδακτικὰς omnino mereantur. Ut ego aliquid tentarem, non uno tantùm id mihi nomine incubuiſſe, cur diffitear? Suggeſſit hæc conſilia præteriti temporis recordatio. Meminiſſe facilè potui, non ita vel Gentem, vel res geſtas Helvetiorum, apud alios, eſſe obſcuras, quin & alios de iis libenter audirent, & ipſi eaſdem magna diligentia, atq; indefeſſo ſtudio ex annalibus collectas ſuo loco & tempore proponerent, multosq; ſic ſæpe

indigenas si non confunderent, officii saltem monerent. Non pudet obiter tetigisse, Magnum illud Belgii decus, celeberrimum S. S. Theologiæ Doctorem, & in inclyta Groningæ & Omlandiæ Ordinum Academia Professorem, *D. Franciscum Gomarum*, Præceptorem meum honorandum, aliquando, dum pro more, in Collegium ipsum disputatorium, indéque domum iterum comitarer, ita de Helvetia, primísque libertatis ejus assertoribus disseruisse, ut me, αὐτόχθονα licèt, & in ruborem penè converterit (adeò minutissima quæque recensuit) & aurem tacitè de pleniori Historiarum domesticarum haurienda notitia, vellicârit. Ad lares igitur reversus, id sedulò dedi operam, ne illud Γνῶθι σεαυτὸν, *nosce te ipsum*, *nosce patriam tuam*; subinde mihi occineretur.

Cum ordinariis itaque occupationibus studium etiam conjunxi Historiæ Helveticæ, cujus nectare inebriatus, non modò beneficia Dei in patriam nostram, domi forisque collata, æstimare; sed & aliis, iis præsertim, qui rationem

suo

ſuo tempore apud exteros patriæ ſuæ eſſent reddituri, curam eandem commendare didici. Subſtrinxerunt aures nec pauci, nec poſtremi Gymnaſii noſtri tum ſtudioſi, qui privatis exercitiis non copiam tantùm verborum & Phraſium; ſed & minimè pœnitendam Helveticarum Hiſtoriarum notitiam acquiſiverunt. Initium fecerant, Nobiliſſimi, Præſtantiſſimique juvenes, D. *Joh. Henricus VVaſerus*, & D. *Georgius Schneebergerus*. Appulerunt mox ad idem ſtudium animum; præter domeſticos quosdam meos; Nobiliſſimi, Ornatiſſimique adoleſcentes, D. *Chriſtophorus VVerdmyllerus*, ὁ νυῦ ἐν ἁγίοις; D. *Joh. Caſparus Schmidius*, D. *Caſparus Habius*, D. *Joh. Caſparus Huldricus*, D. *Joh. Lud. Rhanius*, D. *Joh. Henricus Holzhalbius*, quos, ex intervallo poſtea ſecutus fuit, præclaræ ſpei juvenis, D. *Johannes Rhanius*, qui ſuâ non modò id brevi effecerunt induſtriâ, ut vel Epiſtolis, vel Orationibus hebdomodariis, quicquid ferè & univerſalis totius Helvetiæ, & ſingularis, cujuslibet Civitatis vel Pagi, continet Hiſtoria,

exprimere,& in ſcenam producere commodè poſſent; ſed & mihi calcar ad affectam aphoriſmorum Syllogen perficiendam adderent.

Acceſſerunt tandem monitores atq; impulſores & numero multi,& authoritate graves; & rationibus ita armati,ut hoc patriæ denegare officium amplius nec potuerim nec debuerim. Alea jam eſt jacta,ubi feliciter eam cecidiſſe animadvertero, faciam, σὺν Θεῷ, ut cætera, quæ ad ſpecialem urbis noſtræ tractationem pertinent,brevi ſequantur.

Vobis verò, VIRI NOBILISSIMI, AMPLISSIMI, SPECTATISSIMI Diſſertationes quidem haſce miſcellaneas, tanquam alteram Analectorum Partem, omnes,potiſſimùm verò Hiſtoriæ Helveticæ,ſuccum; ſacras me eſſe voluiſſe, nemo vel mirabitur, vel vitio vertet, niſi quis fortè ignoret,me publicum gratitudinis meæ teſtimonium pridem Vobis debuiſſe.

Veſtrûm plerosq; & ſtudiorum meorum & itinerum ſocios, ab ineunte ætate,gravesque adeò teſtes triſtiſſimi illius

fati,

ſati, quo anno Chriſti 1637. ob graſſantem in agro vicino peſtem, Schola noſtra urgebatur, habui. Cùm enim paſtores ubique fideles, in hanc etiam Miſericordis Patris manum incidentes, vitam cum morte commutâſſent, ne gregibus ſui deeſſent Inſpectores, alii erant ſufficiendi. Unde factum, ut brevi tempore Auditores Collegii ſuperioris ad pauciſſimos, Theologiæ verò ſtudioſi ad ſex vel ſeptem (neque enim plures fuiſſe autumo) redigerentur.

Veſtræ converſationi, veſtris ſubſidiis, veſtris monitis non pauca accepta ferenda, quæ de Helvetiis jam fortè primam aſpiciunt lucem, ipſi Vos nôſtis; quibus conatus hac in re meos ſolicitudinis plenos, familiariſſimè nonnunquam aperui.

Ambit denique & depoſcit imbellis hic fœtus authoritatis veſtræ patrocinium. Expectant quidem ab ipſa etiam Natura, & omnium Gentium conſuetudine conatus mei aliquid ſubſidii. Eſt enim non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus; verùm

ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non ducti ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus; patriæ amore nihil antiquius nobis eſſe debere, nihil prius. Unde *Cicero:* Patria eſt communis omnium noſtrûm parens, *Catilin.* 1. Non poteſt cognatio ulla propior eſſe, quàm patriæ; *de Orat.* Patria nihil dulcius, nihil charius in vita eſſe debet. *Ad Quirit. poſt Red.* Eſt charitas patriæ maxima. *In Vat.* Nullus locus eſt domeſtica ſede jucundior; *Catilin.* 4. *Et de offic.* Si contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum ſit officii, principes ſunt Patria & parentes, quorum beneficiis maximè obligati ſumus. Nec alio fuit animo *Demoſthenes:* Arbitratur (inquit *Orat. de Co.*) ingenuorum quisque, non Patri & matri ſe ſolùm eſſe natum, verùm etiam patriæ. Quid verò inter eſt? quòd, qui parentibus ſe ſolùm eſſe natum exiſtimat, fatalem, naturalêmque mortem expectat: qui verò etiam patriæ, ne hanc ſervientem videat, mortem oppetere non dubitabit, magisque metuendam eſſe reputabit

bit

bit ignominiam, & infamiam, quas in ſerviente civitate ferre neceſſe eſt. *Plutarchi* (εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον) judicio, ἡ πατρὶς, καὶ ἡ μητρὶς (ὡς κρῆτες καλοῦσι) πρεσβύτερα καὶ μείζονα δίκαια γονέων ἔχει. *Patria & (ut Cretenſes loquuntur) Matria plus juris in nos habet quàm parentes.* Ita ignitus ille amor patriæ ab ipſa natura excitatus in flammas erupit, ut ne quidem Gentiles continere ſe potuerint. Omnes in patriæ ſuæ laudes coëgit eloquentiæ copias Euripides, neque tamen quiſquam hoc ei vitio vertit. Nobis aliquid de Helvetia diſſerere cur per Momos & Zoilos, quibus omnia ſtatim δοξομανίαν redolent, non liceat? Imò, cùm vix liceat (quid enim tam utiliter, tàm commodè, támque ſereno & defæcato animo ſcribitur, quod malevolorum audacia, & exagitandi pruritus violare non audeat?) Veſtram, quoque VIRI AMPLISSIMI, authoritatem, præter Naturæ & conſuetudinis præſidia, livori & iniquis judiciis obtendo. Vos enim eſtis, *quorum Majores multa & præclara* (ita loquimur cum *Demoſth.*) *pede-*

pedestri certamine pugnantes tropæa statuerunt, de quibus etiam nunc gloriamur, non ut nos ipsa spectantes solùm admiremur, sed etiam ut eorum, qui erexerunt virtutes imitemur. Vobis solis, Athenienses (Helvetii) *licet, præ cæteris hominibus, domesticis uti exemplis, & Majores, quos jure laudàtis, re & factis imitari, tametsi prælia, neque expeditiones, neque pericula, in quibus clari & illustres fuerunt, imminere tempora non sinunt, sed vos præsenti vivitis in otio; eorum verò prudentiam imitemini: Ea enim ubique opus est.*

Vestrum ergò sit, quod tot Vobis nominibus debetur. Deum rogo, ut Spiritus sui Sancti gratia consiliis, conatibus & studiis vestris ita adsit, ut cedant ad sanctissimi sui Nominis gloriam, Patriæ salutem, familiarum vestrarum incrementa; per Jesum Christum, unicum Servatorem nostrum Amen. Dabam Tiguri, die 7. Augusti, An. 1654.

Amplissimi, Nobilissimiq; Nominis Vestri studiosissimus

JOH. HENRICUS HOTTINGERUS.

DIS-

DISSERTATIO
De
ABUSU PATRUM.

CANON I.

ACtum eſt nuper de multiplici lectionis Patrum uſu: reſtat ut de ejuſdem abuſu, qui varius eſt, nunc etiam aliquid diſſeramus.

Eleganter *Cicero* Pro Roſcio Amer. *Nihil eſſe*, inquit, *tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia*. Veritatem effati hujus Eccleſia Chriſti in profanis multis harpyis, quarum contactu vel ſacratiſſimæ res polluuntur, experitur. Nobis exemplo ſit præſens hæc diſſertatio: hac enim, quàm imprudenter & impudenter nonnulli ſcripta tractent Patrum, ad ingenii ſui commenta ea inflectant, plus æquo iis tribuant, nævos & errores eorum ad incruſtanda monſtroſiſſima ſua dogmata revocent & refricent, adeóque nefariè πρὸς ἰδίαν ἀπώλειαν iis abutantur, planum faciemus.

II. *A*. In *prima* acie eorum, qui Patrum authoritate abutuntur, collocandi ſunt ij, qui Patres vel [a] ſingulos, vel [b] omnes, pari authoritatis gradu cum Scriptura ſacra ambulare contendunt: id quod [c] verbo Dei, ſuffragiis [d] Patrum, rationi [e] ſanæ, ipſis denique rigidiſſimis [f] nonnunquam Pontificiis, diſplicet.

a. Ita aliquando ſenſit *Fridegiſius* Abbas, qui ſub Ludovico Pio Imperatore, ſeculo VIII. vixit. Ejusdem peccati manifeſtè reus eſt decreti *Gloſſator*, dum diſt.9. ait, *ſingulorum Patrum ſcripta ad ultimum uſque Iota, & ad unguem eſſe obſervanda. Verùm*, inquit, *Melchior Canus*, loc. comm. lib. VII. c. 3. num. 3. *error hic ab aliis confutatus non deſiderat orationem meam. Quis enim*, ſcribit *Alphonſus de Caſtro* adverſ. hæreſ. l. 1. c. 7. *ferat, ut hominem tam apertè mendacem non inſectetur?*

b. Eſt hæc tritiſſima Pontificiorum ſententia. Vnde *Mel. Can*. l. c. num. 10. *Quinta*, inquit, *concluſio eſt in expoſitione S. literarum, communis omnium ſanctorum veterum intelligentia certiſſimum argumentum Theologo præſtat ad Theologicas aſſertiones corroborandas. Quippe rùm ſanctorum omnium ſenſus Spiritus S. ſenſus ipſe ſit*. Sic & *Bail*. Ieſ. quæſt. 11. de author. Patrum non tantùm Cani ſententiam confirmat, ſed etiam *doctorum teſtimonium, id eſt, authoritatem Patrum veram Herculis clavam appellat, qua hydræ illæ multorum capitum proſternantur*. Et clariùs *Alphonſ. de Caſtro* adverſ. hær. l. 1. p. 16. *Si igitur homines, quorum intereſt in Eccleſia docere, aliquam certam aſſertionem ſine repugnantia docuiſſe conſtiterit, erit procul dubio talis aſſertio velut Catholica, etiamſi Scripturæ locus ad eius comprobationem deeſſet. Nam id quod inter omnes convenit, etiamſi locorum aut temporum ſpatiis diſtent, cenſendum eſt totius Eccleſiæ eſſe fidem. Non enim à plebe fides diſcenda eſt, ſed à Patribus. Ea ergò, quam omnes Patres tradunt, fides Catholica eſt iudicanda, quoniam id ſonat Catholica Græcè, quod univerſalis Latinè*. Ita *Greg. de Valent*. anal. Cath. l. VIII. c. 8. *Quòd addunt*, inquit, *hæretici; Patres interdum erraviſſe, ac inter ſe pugnare, id nihil nobis obſtat, non enim ſingulorum authoritatem ut infallibilem aſſerimus, ſed omnium*. Id etiam *Concil. Trid*. Seſſ. 4. *Bellarm*. l. 4. de verb. Dei c. 7. & l. 1 de Chriſto c. 2. *VVadding*. in legat. pag. 118. *Schult*. Bibl. Cathol. tit. 1. pag. 97. *Colloq. VVorm*. Seſſ. 6. pag. 61. *Leſſ. de Antichriſt*. præfat. ad Lectorem; *Quæcunque Patres una-*

unanimi consensu absolutè affirmant, ea pro indubitatis habenda, etiamsi fortè non ita clarè ex Scripturis probari posse videantur. Quam quoque vim consuetudini tribuit *Æne. Sylv.* Epist. 130. *Lindan. Panopl.* l. IV. p. 313. & 314. *Patrum aliquo in fidei capite concorditer consentientium* authoritatem tuendam contra Melanchthonem clamat.

c. Est enim sola Scriptura S. ὁ λόγος τῆς ἀληθείας, qui nec additionem patitur, nec detractionem, Deut. 4. 2. Sunt S. literæ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, à quibus ne transversum quidem unguem discedere licet, adeò ut si vel Angelus è cœlo aliud attulerit Evangelium, præter id, quod præconiârunt Apostoli, anathema sit, Galat. c. 1. Quòd si igitur Patres sive singuli, sive omnes aliquid asserunt, quod τῇ ὑποτυπώσει τῶν ὑγιαινόντων λόγων è diametro repugnet, non tantùm non pari loco cum verbis Scripturæ non habemus, sed ne recipimus quidem, recenti memoria recolentes illud, 2. Thess. 2. v. 1.

d. *August.* prolog. l. 3. de Trinit. *Noli*, inquit, *meis literis quasi Canonicis inservire, sed in illis, quæ non credebas, cùm inveneris incunctanter crede: in istis autem quod certum non habebas, nisi certum intellexeris, noli firmiter credere.* Et ad Hier. epist. 19. *Ego verò fateor charitati tuæ, solis iis scripturarum libris, qui iam Canonici appellantur, hunc timorem & honorem didici deferre, ut nullum eorum scribendo aliquid errâsse firmissimè credam, &c. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate quantalibétve doctrina prepolleant, non ideo verum putem, quia ita senserunt, sed quia mihi vel per alios authores Canonicos, vel probabiles rationes, quòd à veritate non abhorreat, persuadere potuerint.* Vide etiam ad *Vincentium Victorem* l. 2. & ad *Paulin.* epist. 112. Item *contra Cresconium Grammaticum* l. 2. c. 32. Sic *Ambros.* de Incarn. Dominicæ sacramento c. 3. *Nolo nobis credatur, Scriptura recitetur.* Et *Cyril. Hieros.* Catechumenum suum ita alloquitur. *Ne mihi quidem simpliciter proferenti fidem habeas, nisi de Scripturis divinis eorum, quæ dicam, demonstrationem accipias.* Idem

Catech. 12.p.248. Vide etiam *Basil.* lib. Moral. Reg. 4. *Hieron.* Apolog.contra Iovian.

e. Sive enim authoritati Patrum sigillatim, sive conjunctim consideratorum, quæ Pontificiorum constans est sententia, tantum deferatur, quantum Canonicis utriusque Test. libris, rationes utrinque contra militant momentosæ. *Contra unanimem Patrum consensum* sufficiat dixisse, eum nullum esse, nec in rerum natura existere. Excutiantur omnes omnium Bibliothecarum foruli, nec tamen omnium Patrum scripta unquam extorquebuntur, tum quòd non omnes Ecclesiarum Doctores scripserint, tum quòd lucubrationum eorum vix pars millesima ad nostram hanc ætatem incolumis pervenerit & illibata.

Singulorum verò authoritatem in rebus Theologicis *ἀνυπεύθυνον* sequentes convellunt rationes.

1. Quia Patres de aliorum scriptis liberrimè judicantes in nullius jurare voluerunt verba. *Meum propositum est,* inquit, *Hier.* t.3.p.307. *antiquos legere, probare singula, retinere quæ bona sunt, & à fide Catholica Ecclesiæ non recedere.* Id.ep.76.ad Tranq.t.2.p.485.B. *Ego Origenem propter eruditionem sic interdum legendum arbitror, quomodo Tertullianum, Novatum, Apollinarium, Arnobium, & nonnullos Ecclesiasticos scriptores Græcos pariter & Latinos, ut bona eorum eligamus, vitemúsque contraria, juxta Apostolum dicentem, Omnia probate, quod bonum est, tenete.* Vnde etiam idem Hieronymus acri omnino censura scriptores quosvis maximos perstringit. *Beatus Cyprianus*, inquit t.1.epist.13.p.123. *Scripturis divinis nequaquam differuit. Inclyto Victorinus martyrio coronatus, quod intelligit, eloqui non potest. Lactantius utinam tam nostra confirmare potuisset, quàm facilè aliena destruxit! Arnobius inæqualis & inimicus est, & absque operis sui partitione confusus. Sanctus Hilarius Gallicano Cothurno attollitur, & longis interdum periodis involvitur, & à lectione simpliciorum fratrum procul est.*

2. Quia in singulorum Patrum scriptis errores observare

vare licet varios, cósque vel multis *communes*, vel paucis *proprios*.

Communes ſunt: Chiliaſmus, de quo *Baron*. ad annum Chriſti 303. n. 127. *Millenariorum error toleratus fuiſſe videtur in Eccleſia uſque ad tempora Damaſi, quando eum ſtabilire conante Apollinari hæreſiarcha, ex decreto Apoſtolicæ ſedis fuit penitus condemnatus.* Vide *Lact*. inſtit. l. 7. c. 24. *Iuſtin. Martyr.* contra Tryphonem pag. 307. *Tertull.* l. 3. adv. Marc. c. 24. & 58. Doctrina de libero arbitrio, de qua ad Auguſtini uſque tempora dubitanter ſatis & ambiguè, imò contra Scripturam ſacram, ſæpe veteres ſunt locuti. Communiter etiam Patres docuerunt, omnes animas in una communique cuſtodia detineri, *donec tempus adveniat, quo Maximus Iudex meritorum faciat examen.* Vide *Lact*. inſtit. l. 7. c. 21. *Irenæum* contra hæreſ. l. 5. c. 26. Multorum etiam animos occupavit abſoluta participationis Euchariſtiæ, ipſis quoque infantibus, neceſſitas. Vnde & puerulis in os ingerendam docuerunt. Vide *Nicol. de Lyra* ad Ioh. c. 6. Sed & hoc multis cum *Iuſtino Martyre* placuit, ὅτι οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοί εἰσι, κἂν ἄθεοι ἐνομίσθησαν· οἷον ἐν Ἕλλησι μὲν Σωκράτης, καὶ Ἡράκλειτος, καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς. Ἐν βαρβάροις δὲ Ἀβραάμ. *Ibid.* Οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες καὶ βιοῦντες Χριστιανοί, καὶ ἄφοβοι, καὶ ἀτάραχοι ὑπάρχουσι. Conf. Caſaub. contra *Baron*. pag. 2. Quanto melius *Theodor.* in Catena Patrum Mſc. ad Geneſ. c. 38. πρὸ τοῦ νόμου ἦσαν πολλοὶ τῆς εὐσεβείας τρόφιμοι κατὰ φύσιν, οὐ κατὰ νόμον πολιτευόμενοι.

Proprii quibusdam errores plures ſunt, quàm quos anguſta hæc charta capiat. Sic *alii* nuptias ſecundas damnârunt, *Hieronymus* præſertim, qui aliquoties in digamiam acerbè ſatis invehitur, vide T. 9. f. 27. F. & T. 3. f. 23. A. B. *Alii* juramentum, legitimum etiam, improbârunt, vide *Epiphan*. hæreſ. 19. pag. 25. *Baſil*. Pſal. 14. & in aſceticis λόγῳ γ. pag. 247. *Alii* ipſa Apoſtolorum verba caſtigârunt: Sic *Hieronymus* comment. in epiſt. Tit. *Inſcriptio autem aræ non ita erat, ut Paulus aſſeruit:* Ignoto Deo, *ſed ita:* Deis Europæ, Aſiæ,

 Africæ,

Africæ, Deis ignotis & peregrinis. *Alii* Scripturam S. affectu quodam in sanctos cæco, glossematis falsis inverterunt: *Hilarius* in verba Christi ad Petrum Matth. 16. cap. *Abscede à me Satana, offendiculo es mihi*, ait, *non convenire, ut existimemus, Petro Satanæ nomen deputari; sed illi Christum dixisse:* Vade retro post me, & nihil amplius. Cætera verò Diabolo, non illi, *Satana scandalo es mihi*. Idem quoque Hilarius in Matth. pene; planè autem *Ambrosius* comment. in Luc. l. 10. ubi Petrum ab omni culpa eximit, qui Christum abnegavit: imò eum hoc nomine Ambrosius dilaudat. *Petrus respondit*, inquit, *non novi hominem: rectè denegavit hominem quem sciebat Deum*. Sic Basil. hom. *περὶ μετανοίας* pag. 437. *Τρὶς ὁ πιστὸς ἀρνεῖται, οὐχ ἵνα πιστὸς πέσῃ, ἀλλ' ἵνα συγχῇ καὶ παραμυθίαν. Clemens Alexand.* Hypotyp. 1. *Euseb.* histor. Eccles. l. 1. c. 13. quos sequitur *Oecumenius* in Epist. ad Gal. c. 2. mandârunt literis, Petrum, cui Paulus restitit, non fuisse Petrum Apostolum, sed alium, nescio quem, ejusdem nominis unum ex 70. discipulis. *Alii* res abjectas à providentiæ divinæ oculo exemerunt. *Cæterum absurdum est*, inquit Hieronym. comm. 1. in Habac. *ad hoc Dei deducere maiestatem, ut sciat per momenta singula, quot nascantur culices quotve moriantur, quot nimirum & pulicum & muscarum sit in terra multitudo, quanti pisces in aqua natent, & qui de minoribus maiorum prædæ cedere debeant.* Vide plura in novitate Papismi *Molinæi* c. 49. *Rivet. Crit. Sac.* c. 9. de omnibus veterum; & p. 356. de Nysseni nævis.

f. Vnde *Gretserus* Ies. de Iure ac more prohibendi libros noxios c. 10. *Ecclesiæ*, inquit, *pater ille dicitur, qui Ecclesiam salutari doctrina alit & pascit, qui super familiam Domini constitutus, dat ei in tempore tritici mensuram. Iam ergò si pro salutifero doctrinæ pabulo & pro mensura tritici offerat & admetiatur lolium & zizaniam & perversorum dogmatum lappas & tribulos, eatenus non pater est, sed vitricus, non doctor, sed seductor.* Sic *Bellarminus* concil. l. 2. c. 12. *Scripta Patrum non sunt regula, nec habent authoritatem obligandi.*

di. Et l. 3. de verbo Dei c.10.afferit, *præcipuos ex Patribus in quibusdam non leviter lapsos esse.* De scriptorib. Eccles.p.78. *Illud postremò addendum videtur, Tertulliani libros cum iudicio legendos, non eos tantùm, quos sancto Hieronymo teste, contra Ecclesiam propriè scripsit, sed etiam librum adversus Praxeam, librum de anima, librum adversus Hermogenem, librum de carne Christi, & librum de pœnitentia. In his enim propositiones non pauca vel erroneæ, vel certè suspectæ occurrunt.* Et *Duræus* Ies. pro Camp.contra Withaker. fol. 140. *Neque enim Patres censentur, cùm suum aliquid, quod ab Ecclesia non acceperant, vel scribunt, vel docent. Baron.* Card.ad ann.34.S.213. *Non omnes,* inquit, *qui loco Apostolorum successerunt Episcopi, assecuti sunt sensum & intelligentiam Scripturarum, vel eos ipsa semper excelluisse gratia fuerit necessarium. Nam sanctissimos Patres, quos etiam Doctores Ecclesiæ ob sublimem eorum eruditionem meritò nominamus, quantumlibet ea Sp. S. gratia præ cæteris imbutos esse liqueat, in interpretatione Scripturarum, non semper, ac in omnibus sequitur Ecclesia Catholica.* Addatur & *Cornelii Mussi* testimonium, quod sequenti aphorismo subjicietur. Huc refer test. *Melch.Can.* loc.Theol. l. 7. c. 3. num. 4. *Legentur,* inquit, *à nobis Patres cum reverentia quidem, sed ut homines cum delectu atque iudicio.* Vide plura de hac materia in panstr. *Cham.* T. 1.l.16.c.9.& deinceps.

III. *Hic verò nota.* Utut Pontificii, Patres ubique jactent, eorûmque consensum in summo & penè divino authoritatis fastigio collocent, jejunum tamen esse eorum, & crudum tantùm clamorem, cui praxis & experientia manifestissimè reclamet. Quotiescunq; enim authoritate Patrum vel singulorum, vel omnium

curiæ Rom. proceres premi se vident, eam vel superciliosè [a] contemnunt, vel ad Scripturam S. [b] provocant, vel Pontificis [c] Romani examini subjiciunt. Modò authographa [d] accusant, modò apographa [e] seu editiones, modò [f] exemplarium varietatem, modò ipsam Scriptorum authoritatem in dubium [g] vocant.

a. Rectè *Palingen.* l.10.p.278.

Pontifices nunc bella iuvant, sunt catera nuga,

Nec pracepta Patrum, nec Christi dogmata curant.

Optimè enim *Pouelus* de Antichristo pag. 247. *Mihi quidem videntur Papista Patres habere pro calculis supputatoriis, qui alio atque alio loco positi, modò talentum significant, modò triobulum, pro arbitrio supputantis. Ita enim & isti Patrum authoritatem modò amplissimam esse volunt, modò, si non satis placet, nullam omnino.* Confessionem *Censorum Belgicorum* in Indice expurgatorio ingenuam produximus alibi. Vide Panstrat. *Cham.* T.2.pag.662. Certè Pontificios ne torrente quidem, ubi res eorum non ferunt, & inveteratus consuetudinis error obstat, Patrum moveri posse, ipso jubare clarius est. Quis negat, uno ore Patres contendisse, Scripturam S. unicum Theologiæ Christianæ esse principium, sufficiens & ad salutem perfectum? An verò Pontificiis Patrum unanimiter sentientium chorus hic placet? Vide *Pouel.* l.c.p.241. *Perkins.* Cathol.ement. *Part.* 1. ὁδηγῦ c. 6. Dogma Patrum (de iis loquimur, quorum scripta nostra vidit ætas) universale fuit, Laicis æquè ac clericis, viris pariter & mulieribus Scripturæ S. lectionem competere. Vide *Pouel.* p. 245. & ὁδηγῦ P.I. p. 52. Confess. *Cyrilli* nuper à nobis editam. p.475. Adde *Sixt. Sen.* Bibl. S.p.491. Cur igitur eum, qui absque ordinarii venia, lectioni Scr. S. vacat, flammis Pontificii expiant?

Vide

Vide ὁδηγῶν P. 1. p. 76. Patrum ὁμόψηφος fuit ſententia, infinitam & inviſibilem Dei eſſentiam, nulla exprimendam eſſe imagine, ut probant *Cham.* in Panſtrat. T. 2. p. 819. *Riv.* Cathol. Orthodoxo part. 1. pag. 529. *Rain.* de idol. Eccleſ. Rom. pag. 413. & in ὁδηγῷ part. 3. pag. 9. Cur igitur, ſi tanti eſt Pontificiis Patrum conſenſus, tam perfricta fronte & præfracta mente ipſa quotidie praxi huic veterum decreto & placito contradicunt? Probent, ſi poſſunt, communibus Patrum ſuffragiis, imaginibus templa ornanda; alteram in Cœna Domini ſpeciem, poculum nempe, plebi auferendam; Papam Rom. Oecumenicum totius Eccleſiæ militantis eſſe Epiſcopum. Sed ſolenne eſt adverſariis à Patribus recedere, & in controverſiis & in Scripturæ explicationibus, quotiescunque Eccleſiæ Romanæ hierarchiæ, aut dogmatibus ejus aliquid decedit, aut periculum imminet. Vide *Cham.* Panſtrat. T. 1. p. 602. *Calvin.* præfat. inſtit. & libell. cui tit. *La Voye ſeure* ſ. 12. p. 201. *Molinæi* novit. Papiſmi c. 49. & ipſum colloq. *VVormat.* pag. 61. *Hic admonitum velim,* ſcribit *Baron.* in Martyr. d. 18. Ianuar. f. *Lectorem, ne Socrati de Cyrillo ſæpius obloquenti lib. 7. c. 13. 14. 15. incautè nimis fidem adhibeat, nam Novatianæ ſectæ homo fuit addictus.* Hinc, ſi *Bellarminum* authoritate Prudentii veteris poëtæ Chriſtiani preſſeris, reſpondebit, *more poëtico luſiſſe:* Si Tertulliani, *Hæreſiarcham fuiſſe,* ſi Lactantii, *in plures errores lapſum fuiſſe,* ſi Victorini, *Martyrem quidem fuiſſe, ſed ei eruditionem defuiſſe, licèt eruditionis voluntas non defuerit.* Authorem quæſtionum apud Iuſtin. Martyrem, & aliarum apud Athanaſium, item quæſt. V. & N. Teſtamenti apud Auguſtin. Procopium, Eucherium & Iſidorum, *eſſe omnes authores incertos & obſcuros.* Euthymium in ſent. de beat. ſanct. *non eſſe magnifaciendum.* Sic *Lud. Carbaialus* de reſt. Theol. cap. 18. utne Canonem Scripturæ à Pontificiis receptum ex Hieronymo emendare cogeretur, *neque Hieronymus,* inquit, *qui errare potuit, eſt norma fidei aut librorum. Baronius* Theodoreto ne ea quidem de Ἀγγελολάτραις largitur, quæ per αὐτοψίαν

habere, Bellarminus verò negare non poterat, *Riv.* Crit. Sac. pag. 457. *Vno verbo, ſæpe invenies,* ſcribit *Rud. Lavat.* in κατεβάσει εἰς ᾅδου pag. 70. *modernos doctores diſcedere à dictis ſanctorum. Dicit enim Robert. Olchot, quòd ſanctus vir Anſelmus in multis deceptus propter ignorantiam Logicæ. Et Ocham de actibus Hierarchicis non ſentit cum Dionyſio. Auguſtinus*, quo pridem apud Pontificem & Pontificios fuerit loco, habes in Riv. Cathol. Orthod. T. 1. p. 365. *Anſelmus* Comment. 2. Epiſt. ad Corinth. *in libris Sanctorum Doctorum, quos authenticè legit Eccleſia, nonnunquam inveniuntur prava vel hæretica. Sixt. Senens.* præfat. lib. 5. Biblioth. *Veteres dum unum errorem omnium virium conatu deſtruere annituntur, ſæpe in alterum errorem vel deciderunt, vel quodammodò decidiſſe videntur agricolarum more, qui incurvum teneræ arboris ſtipitem corrigere volentes, immodica nonnunquam attractione modum excedunt, plantámque in contrariam, diverſam, deducunt formam.*

b. Thomas de Vio, Caiet. Cardin. præfat. in Pentateuchum, *ſi quando*, inquit, *occurrit novus ſenſus textui conſonus, nec à S. Scriptura, nec ab Eccleſiæ doctrina diſſonus, quamvis à torrente doctorum ſanctorum alienus, rogo lectores omnes, ne præcipites deteſtentur, ſed æquos ſe præbeant cenſores. Meminerint ius ſuum unicuique tribuere. Solis Scripturæ authoribus reſervata authoritas hæc, ut ideo ſic credamus eſſe, quia ipſi ita ſcripſerunt. Alios autem, inquit Auguſtinus, ita lego, ut quantalibet ſanctitate præpolleant doctrináque, non ideo credam ſic eſſe, quia ipſi ita ſcripſerunt. Nullus itaque deteſtetur novum ſacræ Scripturæ ſenſum, ex hoc quod diſſonat priſcis doctoribus; ſed ſcrutetur perſpicacius textum ac contextum Scripturæ, & ſi quadrare invenerit, laudet Deum, qui non alligavit expoſitionem Scripturarum S. priſcorum doctorum ſenſibus, ſed Scripturæ ipſi integræ ſub Catholicæ Eccleſiæ cenſura. Petav.* in Epiphan. p. 110. *Nec eſt*, inquit, *quod certorum Patrum opponatur authoritas, qui non aliud affirmare poſſunt,*

quàm

quàm quod ex Luca didicerunt, neque est ulla ratio, cur ex eorum verbis Lucam interpretemur potiùs, quàm ex Luca, quæ ex illis asseverari videntur.

c. Episcopus Bitontin. in Epist. ad Rom. c. 14. p. 606. *A quo quærenda sunt divina consilia, nisi ab illis, quibus mysteriorum Dei dispensatio credita est? Quem ergo pro Deo habemus in his, quæ Dei sunt, quicquid ipse dixerit, tanquam Deum audire debemus. Ego, ut ingenuè fatear, plus uni summo Pontifici crederem in his quæ fidei mysteria tangunt, quàm mille Augustinis, Hieronymis, Gregoriis, ne dicam Ricardis, Scotis, Guilielmis. Credò enim, & scio, quòd summus Pontifex, in his quæ fidei sunt, errare non potest, quoniam authoritas determinandi, quæ ad fidem spectant, in Pontifice residet.*

d. Ipsa nonnunquam exemplaria Latina Græcis præferunt, Doctorum etiam Græcorum. *Unum hoc loco monendum videtur*, scribit Bellarminus de script. Eccles. in S. Ignatio, *non esse magnam fidem habendam codicibus Græcis, qui nunc extant, quando discrepant à Latinis: sæpe enim emendatiores inveniuntur Codices Latini, quàm Græci: quod verum esse intelliget, qui conferet testimonia, quæ ex Ignatio citant Sanctus Athanasius in Epistola ad Epictetum, & Theodoretus in Dialogis cum verbis ejusdem Ignatii, quæ nunc habentur in Codicibus Latinis & Græcis.* Idem repetit lib. 4. de Eucharist. cap. 26. cui respondet *Rivet.* in Crit. pag. 188. Ad singularia etiam ejusmodi exemplaria confugit *Baronius*, probare jussus, ubi se Leo appellârit Episcopum universalem, quod Gregorius expressè neget: *Idem* pag. 461.

e. Ignatius, Epistolâ ad Philadelph. disertè Paulum cum aliis Apostolis, qui nuptiis operam dederunt, recenset. Clamat Baronius, *imposturas esse, & fraudes Novatorum* (a. ch. 27. §. 54.) *antiquiores Græcos & Latinos Codices Vaticanos & Sfortianos non habere nomen Pauli:* Sed quàm hæc sit injusta querela Cardinalis, monstravit *Rivetus* Crit. Sac. pag. 188.

f. Id quod tum cumprimis obtingere potest, cùm versioni-

ſionibus illi ſuis vel etiam Editionibus non modò adhærent, ſed & nobis eaſdem obtrudunt. Quanto verò hoc cum diſcrimine ſit conjunctum, abunde probavimus *Introduct. ad Lect.* Pat. pag. 330. Luculentum aliud addit ex Ephrem. Theopolitano, ſeu Antiocheno Epiſcopo *Rivet.* in Crit. Sac. pag. 475. Is in oratione de ſacris Antiochiæ legibus, utitur ſimili à baptiſmo ducto, eodem ſenſu quo alii ab Euchariſtia. Propoſita enim veritate duarum in Chriſto naturarum ſine confuſione, aut ſubſtantiarum & proprietatum, addit, οὕτω καὶ παρὰ τῶν πιστῶν λαμβανόμενον σῶμα Χριστοῦ καὶ τῆς αἰσθητῆς οὐσίας οὐκ ἐξίσταται, καὶ τῆς νοητῆς ἀδιαίρετον μένει χάριτος. Καὶ τὸ βάπτισμα δὲ πνευματικὸν ὅλον γενόμενον, καὶ ἓν ὑπάρχον, καὶ τὸ ἴδιον, τῆς αἰσθητῆς οὐσίας, τοῦ ὕδατος λέγω, σώζει καὶ ὃ γέγονεν οὐκ ἀπώλεσεν, id eſt, *Sic & quod à fidelibus ſumitur corpus Chriſti & ſenſibilem Eſſentiam non mutat, vel à ſenſibili Eſſentia non degenerat, & indiviſum à gratia indiviſibili manet. Et baptiſma ſpirituale totum factum, & unum exiſtens, etiam proprium ſenſibilis ſubſtantiæ, aquæ dico, ſervat, & quod factum eſt non perdit.* Qui locus, in ſe perſpicuus miſerè corruptus fuit ab *Andrea Schotto* Ieſuita, cùm videret ejus ſanam interpretationem evertere Transſubſtantiationem. Ideo verba illa τῆς αἰσθητῆς οὐσίας οὐκ ἐξίσταται vertit, *ſenſibilis Eſſentia non cognoſcitur,* cùm notum ſit, verbum ἐξίσταμαι idem eſſe ac, *degenero, de ſtatu deiicior, &c.* Vide *Crit. Riv.* pag. 476.

g. Id quod longa inductione probat *Robert.* Coc. præfat. Cenſuræ ſuæ, quam tanquam Prologum Galeatum præfigere conſtituimus Elencho ſcriptorum ſuppoſititiorum.

IV. *B.* Non levi, *ſecundò,* injuria afficiunt Patres, ſcriptisque eorum abutuntur, qui omnia ea, quæ vel [a] Gentiliſmi, vel [b] Judaiſmi, poſt converſionem ſuam, reti-

retinuerunt rudera, non defendunt tantùm, ſed & ijsdem errores ſuos incruſtant.

a. De Eccleſiæ primitivæ Patribus hoc eſt obſervandum, quòd vel ex Hebræorum, vel Gentilium ſcholis decedentes nomen dederint Chriſto: Initiatis autem Chriſtianorum dogmatis, ſubinde aliquid veteris ſuperſtitionis, ſive Iudaicæ, ſive Gentilis hæſerit. Et, ut de *Philoſophorum* ſeu *Gentilium* reliquiis primò dicamus, verè *Melch. Can.* loc. commun. l. 7. c. 3. ſcribit, *alii verò Patres magna ex parte fuêre Platonici, priusquam converterentur ad fidem. Quamobrem cùm in Philoſophiæ quæſtiones incidunt, aut vulgi & Rhetorum opiniones ſequuntur, aut etiam, quas à Platonicis acceperant, in Chriſtianorum Scholam invehunt; Ita viri docti errores fortè quosdam (quod ad Philoſophiam quidem humanam attinet) in ſanctis antiquis deprehendunt.* Tales fuerunt Iuſtinus Martyr, Athenagoras, Tatianus, Irenæus, Clemens Alexandrinus, Origenes, aliique Scholæ Alexandrinæ, Platonicis ſtudiis addictiſſimæ, plerique alumni aut Profeſſores. Verùm, non de Philoſophia tantùm, ſed & Theologia cum *Melchiore Cano* queri nos ita poſſe, planum nunc faciemus. *Epiphan.* de hæreſ. 32. pag. 35. 255. 257. 20. ingenuè fatetur, Origenem & alios, *ἐξ ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας, καὶ κακοηθείας ἀπὸ τῶν ἑλλήνων ἐθνομύθου διδασκαλίας* multa invexiſſe. Vnde, quæſo, recepta veterum opinio, *animas in loco aliquo detineri ſubterraneo?* Lavaterus reſpondet libr. de deſc. ad inf. part. 4. c. 4. pag. 555. *Græcos hoſce Philoſophos & Poëtas imitati ſunt ipſi vetuſtiſſimi Patres Græci & Latini: qui plerique omnes Platoni fuerunt addictiſſimi: Iuſtinum Martyrem, Tertullianum, Auguſtinum, & alios Platonis inſtituta adoleſcentes imbibiſſe certum eſt, & ex parte iam antea demonſtratum. Qui cùm adoleſcentes ex Platonis ſchola Vlyſſis, & aliorum deſcenſum ad inferos hauſiſſent, & locis quibusdam Scripturæ ad*

ad eundem propugnandum abusi essent, paulatim dogma Platonicum & Homericum Ecclesiam Christianam invasit & pervasit, non secus ac Purgatorium tempore Macchabaeorum ex eadem Platonis schola in Ecclesiam Iudaicam invectum fuit. Et mirum est, Tertullianus & alij, num quaedam Scripturae loca ex Platonis doctrina, an vero Platonis doctrinam ex quibusdam Scripturae locis explicare voluerint, quorum utrumque gravissimis argumentis in utramque partem disputari posset. Vnde Epiphanius contra Lucianistas, & Athanasius contra Apollinaristas ex communi tum temporis iam antiquato errore hoc ipso articulo, ad defendendam animam Iesu Christi, usi sunt, vel quòd ab antecessoribus de migratione animarum post obitum in infernum ex Platonis schola edocti essent, vel quòd vero similius, ex communi & à vulgo tum recepta opinione, adversarios suos constringerent & confutarent. Vult tamen *Camero*, (ut videre est, pag. 171. in operibus ejus) hausisse Patres Augustinum, Tertullianum, Ambrosium, & alios hunc errorem ex schola Pharisaica. Quid? quòd Patres Gentilibus etiam extra Christum salutem addixerint? Ita *Irenaus, Iustinus, Tertullianus, Lactantius, Cyprianus*, alii, ad *Augustinum*, qui apertè hunc errorem refellit. Sic etiam *Clemens Alexandr.* strom. l. 1. pag. 99. edit Florent. ἦν μὲν οὖν πρὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἕλλησιν ἀναγκαία φιλοσοφία, νῦν δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται. *Et mox:* ἐπαιδαγώγει γὰρ καὶ αὐτὴ τὸ ἑλληνικὸν, ὡς ὁ νόμος τοὺς ἑβραίους εἰς χριστόν. *Ibid.* pag. 117. καθ' ἑαυτὴν ἐδικαίου ποτὲ καὶ ἡ φιλοσοφία τοὺς ἕλληνας. *Idem* l. 6. strom. p. 278. τὴν δὲ φιλοσοφίαν καὶ μᾶλλον ἕλλησιν οἷον διαθήκην οἰκείαν αὐτοῖς δεδόσθαι, ὑποβάθραν οὖσαν τῆς κατὰ χριστὸν φιλοσοφίας. *Idem* pag. 268. καθάπερ Ἰουδαίους σώζεσθαι ἐβούλετο ὁ Θεὸς τοὺς προφήτας διδοὺς, οὕτως καὶ τῶν ἑλλήνων τοὺς δοκιμωτάτους οἰκείους αὐτῶν τῇ διαλέκτῳ προφήτας ἀναστήσας. Cur, inquam, tam magnificè de hac Platonis Philosophia Patres senserunt? Nectare nempe illius ita inebriati multi erant, ut existimârint, non tantùm Platonem sua habuisse à Mose, *Iustin. Martyr.* Apol. 2. pag. 152. sed etiam

expreſsè affirmârint, ὅτι οὐκ ἀλλοτρία ἐστὶ τὰ Πλάτωνι διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὐ πάντη ὅμοια.

De libero arbitrio conſtat (verba ſunt *Rudolphi Hoſp.* orat.de orig.cerem. pag. 56.) *omnibus hoc ferè vitium fuiſſe, quòd viribus humanis nimium tribuerent.* Hinc *Iuſtin.Mart.* Apolog.11. εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ὅπως δήποτε πραττομένων. Et *Tatian.* Ἐλευθερία τῆς προαιρέσεως, ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολάζηται, δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρός, ὁ δὲ δίκαιος ἐπαινῆται, κατὰ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ θεοῦ μὴ παραβὰς τὸ βούλημα. Et ſic ſæpe alij loquuntur Patres uſque ad tempora Auguſtini, qui licet acerrimè ſe huic oppoſuerit errori, ita tamen altas egit radices, ut facilè eximi non potuerit. Vnde verò hîc error? *Ex ſchola Platonica*, inquit, *Abrah. Scult.* Med. Patr.pag.48. t. 1. Illa *magnifica de αὐτεξουσίου opinio prodiit.* Neque profectò dubitandum; Cùm non tantùm res, ſed & voces αἵρεσις, αὐτεξούσιον, τὸ ἐφ' ἡμῖν, *Iuſtino Martyri, Tatiano, Baſilio*, & aliis, non ſecus ac Philoſophis, notiſſimæ. Legantur *Simplicij* comment. in *Epictet.* pag.182. & ſequent. ubi ovum ovo vix ſimilius, quàm ſtylus Patrum ſtylo Simplicij. Ex hoc autem abſurdo alia plurima, ut Theologi rectè obſervant, ſequuntur. Vitiatur enim Iuſtificatio per fidem gratuita, quam illi bonis operibus aſcribunt, prout ex *Chryſoſtomi* Hom. in Ioh.c.6. liquet, qui noſtram voluntatem in converſione ad Deum cooperari aſſeverat. Hæc tamen à Chryſoſtomo Philoſophicè dicta, molliùs longè & melius explicantur alibi, inprimis *Epiſt. ad Rom.* cap. 5. Cujus quidem rei rationem reddit *Calvin.* Inſtit.lib.11. cap.2.S.4. *ne ſi impotentiam diſertè eſſent confeſſi, primum Philoſophorum ipſorum cachinnos, (quibuscum tum certamen habebant) excuterent; deinde carni ſuapte ſponte nimis ad bonum torpenti novæ deſidiæ occaſionem præberent. Religionis doctrina*, rectè obſervat Perkinſ.Cathol. ement.pag. 91. *à multis flexa eſt & formata ad opiniones Gentilium. Caſſander in appendice libri, de defenſione libelli, de officio pij viri;* Non poſſumus

mus, *inquit*, inficiari, veteres Chriſtianos, admirabili conſenſu, quod de jure non Romanorum modò, ſed & aliarum gentium dictum olim fuit: partim eſſe ſcriptum, partim non ſcriptum, hoc eſt, ἔγγραφον καὶ ἄγραφον, id dixiſſe etiam de jure ſuorum ſacrorum. Græci illis ipſis verbis utuntur, ut Clemens Alexandrinus, Baſilius, Epiphanius, Dionyſius. *Et Patres*, ne doctrina Eccleſiæ horridior videretur, inflectunt eam ad diſputationes Phyſicas: & locos de peccato, de libero arbitrio, de fide, tractant magis Philoſophicè, quàm Theologicè, ut Athanaſius in lib. contra Idola, & Clemens, 7. ςρω. Conſilia ſupererogationis nihil ſunt aliud, quàm Philoſophorum illud κατόρθωμα. Doctrina de Purgatorio traducta eſt in Eccleſiam è ſcriptis Gentilium. Nam Philoſophi & Poëtæ primi, de pœnis Purgatorij poſt mortem ſcripſerunt, ut Plato lib. 10. de Rep. Virg. Æneid. 6. Ovid. Metamorph. 15. August. de Civit. Dei lib. 21. c. 13. Platonici, inquit, quamvis nulla impunita velint eſſe peccata; tamen omnes pœnas emendationi adhiberi putant, vel humanis legibus inflictas, vel divinis, ſive in hac vita, ſive poſt mortem. II. Gentilium ritus paulum mutati, transferuntur à Chriſtianis in cultum Dei. Conſuetudo multorum fuit, ut ad memorias Martyrum epulas facerent; & hæc à gentilitate ducta conſuetudo eſt. Auguſtin. Confeſſ. lib. 6. c. 2. Gregorius Thaumaturgus Gentilium ferias in feſta Sanctorum Martyrum mutavit, Greg. Nyſſen. de vita Gregor. Thaumat. Permiſit etiam memorias Martyrum, ne vulgus imperitum propter voluptates in errore ſimulachrorum permanerent. Theodoret. de Evangel. verit. cognitione lib. 8. Pro Pandijs, & Diaſiis, & Dionyſiis, hoc eſt, Iovis Liberique Patris ſolennitatibus, Petro Paulo, Thomæ, Sergio, Marcello, Leontio, Antonino, Mauritio aliisque ſanctis Martyribus ſolennitates populari epulo peraguntur. Structura Simulachrorum & imaginum Gentilis fuit conſuetudo, Euſeb. lib. 7. c. 17. Hiſt. Eccleſ. & ex more Ethnico thus & Cerei ad eas accendebantur, Cicer. offic. lib. 3. Vigiliæ anniverſariæ prius receptæ fuerunt à gentibus,

bus, quàm ab Ecclesia, ut patet è Suetonio in Vespas. c. 7. Item Aspersio aquæ lustralis, Iuvenal. Satyr. 6. quam Sozom. lib. 6. c. 6. apertè ait, gentilem esse ritum. Item accensio lucernarum de die, Senec. lib. 14. Epist. 15. Item rasura capillorum. Apulejus de aureo asino lib. 11. ait, sacerdotibus Isidis capillum fuisse derasum; & vertices prænitentes. Ruffinus Hist. lib. 2. c. 29. ait, pro thoracibus Serapidis, crucis Dominicæ signum unumquemque in postibus, ingressibus, fenestris, in parietibus, in columnis depinxisse: Item pro Labaro posuit signum crucis Constantinus, Sozom. lib. 1. c. 5.

b. Sed & *Iudæorum* fabulas ansam multarum κακοδοξιῶν præbuisse, obiter indicat *Perkins.* ement. Catholic. pag. 94. Confer. 1. *Part. Analect.* p. 28. Nos pleniorem hujus lemmatis subjiciemus explicationem. Chiliasmum (quem συμφώνως in Asia Hieropolitanus Episc. *Papias*, & ejus in eodem episcopatu successor *Apollinaris*, in Gallia *Irenæus*, in Aquitania *Victorinus*, in Turonib. *Sulpitius Severus*, in Africa *Tertullianus*, & *Lactantius*, in ipsa urbe Roma *Iustinus Martyr*, & alii alibi amplexi sunt) Patres isti unde hauserunt? *Fabulam*, ait *Hieron.* l. 11. in Ezech. *ex Iudaicis fabulis consutam, quas δευτερώσεις appellant, quâ aurea de cœlo Hierusalem exspectabatur.* Auctus deinde hic error ex obscuris quibusdam Ἀποκαλύψεως locis, quem eruditè; præter alios, explicavit *Anton. VValæus* in loc. comm. p. 1073. De origine varióque Chiliastarum discrimine compendiosè diximus in *Hist. Eccles.* Sec. III. pag. 156. Confer *Bar. Martyrol. Rom.* pag. 147. Hæc sententia quomodo paulatim à Iudæis ad Christianos transierit, paulò fusius expendamus. Gemina autem nobis ocurrit conjectura, quarum neutra longè petita videtur. *Prima* desumta est à duratione Regni Messiæ. Præter cæteras Iudæorum de Messia disputationes curiosas, non minima erat quam ventilalabant de ejus μονῇ. Vestigia ejus extant *Ioh.* 12. v. 34. ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ χριστὸς μένει (id est, *vivit*, ex formula Talmudicorum, quibus קיים est *vivens, superstes*, quod Syrus non attendit)

εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖ ὑψωθῆναι (id eſt, *in crucem ſuſtolli*: ex ambiguitate enim vocis זקף natus Helleniſmus,) *τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου*, id eſt, *me*, ut Rabbini olim loquebantur האי ברנשא, Vnde vulgata veterum Iudæorum opinio; Meſſiam non moriturum; *τεκμήριον* erat: quo multi ſpem de ſe conceptam fallebant. In *Bereſch. Rabba*, Par. 98. היה אבינו יעקוב רואה אותו וסבור בו שהוא המלך המשיח כיון שראה אותו שמת אמר אף זה מת *Vidit illum* (Samſonem) *Pater noſter Iacobus, ratusque eſt, eum eſſe Meſſiam Regem. Sed cùm animadverteret, eum moriturum, dixit: Etiam hic mortuus eſt.* Nolebant ergo, Meſſiam, filium David, communi mortis fato & lege teneri. Quàm verò diu Meſſiæ dies duraturi eſſent, inter ipſos convenire non poterat. *Domus Eliæ* bis mille annos ei tribuit, juxta traditionem, quam Append. Grammat. Chald. Syr. pag. 160. inſeruimus. *Alÿ* tamen aliter. *Gem. Sanhed.* c. 11. S. 37. תניא אידך ר׳אליעזר כל ישראל אומר ימות המשיח ארבעים שנה כתיב בהכא ויענך וירעיבך ויאכילך וכתיב התם שמחנו כימות עניתנו וגו׳ר׳ דוסא אומר ר׳ מאות שנה כתיב שמחנו כימות וגו׳ וכתיב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה רבי אומר שסה שנה כמנין ימות החמה שנ׳ כי יום נקם בלבי מאי יום נקם בלבי אמר ר׳ יוחנן ללבי גליתי לאיברי לא גליתי ר׳ שמעון בן לקיש אומר ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי תני אבימי בריה דרבי אבהו ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה שנ׳ כמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך אמר רב יהודה אמר שמואל

ימות

מורת המשיח כמיום שנברא העולם ועד עכשיו שנאמ׳ כימי השמים על הארץ רב נחמן בר יצחק אמר כימי נח עד עכשיו שנ׳ כי מי נח זארת לי אשר נשבעתי אמר ר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח. *Traditio alia R. Eleeser ait: Dies Messiæ quadraginta anni, scriptum enim est:* Afflixit te (Deut.8.3.) fecit te ut esurires, & cibavit te. *Rursus alibi*; Exhilara nos (Psal. 90.15.) vicem dierum, quibus afflixit nos. *R. Dusa: Quadringenti anni. Nam Scriptura ait:* Exhilara nos sicut diebus,&c. Et servient illis (Genes.15.13.) qui affligent illos quadringentos annos. *Rabbi: 365. anni, pro numero periodi dierum solis, q.d.* Nam dies (Ies. 63.4.) vindictæ in corde meo. *Quid hic dies ultionis in corde meo? R. Iohannes ait: Cordi meo manifestum feci, membris meis non revelavi. R. Simeon fil.Lakisch: Cordi meo patefeci, angelis Ministerij non aperui. Tradit Abimi, fil.Raf Afcu: Dies, quo Christum habiturus est Israel, septies mille anni* q.d. Et gaudium (Ies.62.8.) sponsi ob sponsam gaudebit ob te Deus tuus. *Raf Iehuda refert, dixisse Samuelem; Dies Christi totidem, quot fluxerunt à conditu mundi huc usque q. d.* Velut dies (Deut. 11.21.) cæli super terram. *R. Nachman. Quot à Noacho, hucusque q. d.* Nam aquarum Noæ (Es. 54.9.) hoc mihi erit, quod juravi, &c. *Raf.Chaiim, verbis R.Iohannis:* Omnes Prophetæ non sunt vaticinati, nisi de diebus Messiæ,&c. Quid verò dierum Messiæ nomine intelligant, aut quid sibi polliceantur, prolixè videre licet, apud *Maim.* in Misch. P.4. tract. ult. c. 11. & 12. compendiose in *Gramm. nost. Chaldæo-Syr.* p. 164.& 219.ex אדם שכלי. Omnia variantium sententiarum divortia ad tres revocare poterimus classes. *Quidam* fortunatas sibi Insulas, omnium rerum corporalium affluentiam, licentiam & libidinem Messiæ tempore fingebant. *Alij* spirituales delicias, studium

legis, liberationem à peccato, urbis & templi Hieroſolymitani reædificationem, imperium quietum diebus Meſſiæ expectabant. *Tertij* denique mixtum aliquod regimen ex utroque ſomniabant. Atque horum ſententia ferè obtinuit apud pleroſque viros eruditos. Hæc Iudæorum de Meſſiæ diebus diverſa Iudicia, diverſum in Chriſtianiſmo pepererunt chiliaſmum, ceu diſtinctè monuimus, *Hiſt. Eccl.* libro citato. Alteram conjecturam oſtendemus, in diſtinctione temporum retributionis, cujusmodi Rabbini tria nobis tradunt. Qua de re perſpicuè Clariſſ. *Cocc. Not. in Gem. Sanhed.* c. 11. p. 381. *Horum primum,* inquit, *eſt* עולם הזה *οὗτος ὁ αἰών. Videntur tamen quidam ad dubitare, an præmium pietati promiſſum cum ſtatu huius vitæ quicquam habeat commune, ſed, quia pij in hac vita afflictionibus plurimis ferè ſubiecti ſunt, ideo præcipuè, ſi non inſolidum, merces ad alteram vitam pertinere videtur. Ea vita dicitur* עולם הבא ſeculum venturum. *Is eſt ſtatus beatus hominis poſt mortem. Ea beatitudo omnino ſingulos pios manet. Lex quidem corporalia & tranſitoria, quantum ad ſingulos, præmia pollicetur, quia univerſitatem populi Dei reſpicit, quæ ex maiori aut inſigniori parte iudicatur. Ita fiet, ut corporalia promiſſa illis univerſis obtingant; licèt quidam inter illos ſint, qui alterius vitæ hæredes non ſunt futuri. Attamen nec ſpirituale præmium obliviſcitur, quando de ſingulis ſermo eſt,* uti Exod. 20. 11. (vide *Anal.* P. 1. pag. 229. & *Saned. Cocc.* 318. de μισθαποδοσίᾳ futuri ſeculi) *Levit.* 18. 5. *quæ faciens homo vivet per ea. Ægyptus inſcitutis, ſuis floruit inſtar cæterarum gentium, nec minus longævos homines habuit. Sed ea inſtituta perfectionem & vitam veram homini non quiverunt præſtare. Intelligitur ergò, quæ vita hic promittitur obſervatoribus legis divinæ, licèt eius obſervatio cum multiplici moleſtia coniuncta ſit, ſempiterna & beata vita eſſe. Ea enim demum vera vita eſt. Quare & Onkeloſius,* & vivet per illam vitam ſeculi. Item *Deut.* 14. 1. Filii eſtis Deo: ne incidite vos, neque ponite calvitium inter oculos, ob mor-

mortuum. Nam populus sanctus estis. *Imò eò magis lugendum est, si ita est. Filium familiâs maiore luctu prosequimur, quàm mancipium aut pecus. Quæ ista causa minuendi luctus? Nimirum, quòd Deus filios suos, sanctos & electos, rebus vanis exemtos, ex morte in vitam transtulit. Luctus igitur ob illum sit, tanquam ob fractum vas aureum, quod reparari & denuò conflari potest. Reconditur enim in thesauris regis. Rex sanctus, ministri eius angeli sancti, horum coniunctione gaudet anima sancta. Ita Moses Legem clausurus* Deut. 32. v. 47. quando dicit: Nam hæc est vita vestra; animæ salutem sine dubio innuit. *Neque alia mens Davidis* Psalmo 25. 14. cùm ait: Anima ejus in bono pernoctabit, *nec Solomonis, dicentis:* Sperat autem in morte sua justus. Prov. 14. 32. *Apud Esaiam verò c. 57. 18. Deus ipse peccatori resipiscenti exemto sanationem & lugentibus ipsum consolationem pollicetur: atque idem apud Zachariam c. 3. 7. Iehosuæ sacerdoti; se ipsi daturum, qui deducerent inter stantes illos apparitores divinæ Maiestatis. Summa est, Legem corporalia universis, spiritualia singulis promittere. Hæc, ne semper nugas tractaremus, libuit colligere ex libro Ikkarim* cap. 40. Serm. 4. *Patet igitur, esse vitam aliam animæ, post mortem exspectandam. Interim non convenit inter Iudæos, sitne corpus eius gloriæ particeps futurum, annon. Iosephus ille Albus negat cum Maimonide. His* תהיית המתים *est anima* διαμονὴ καὶ μακαριότης. *Alij contra animæ corpori iunctæ plenam fore & consummatam beatitudinem, ad eum perveniri per resurrectionem mortuorum generalem; ante id tempus esse animas* גנוזות תחת כסא הכבוד *reconditas sub solio gloriæ, & in paradiso. Non proferemus argumenta quibus inter se velitantur: sed sententiarum enarratione contenti erimus. Qui Maimonidem sequuntur, tres gradus felicitatis animæ post mortem corporis tribuunt: quorum* primus *duret* XII. *menses; quo tempore anima piorum spirituali Creatoris sui contemplatione potita, residuis ex materiæ commercio cogitationibus & studiis, à natura & consuetu-*

dine in diversas partes quasi distrahitur. Alter, *quando obliterata ista perpensione in Deum omni studio fertur.* Tertius *post resurrectionem mortuorum de quo mox. Hic notandum est, hunc auctorem cruciatum animarum reproborum hoc modo describere; quòd* anima ex corpore, cui dedita erat, extrusa, ejus conjunctionis inani desiderio torquebitur; in primis, quia natura eam trahit ad contemplationem rerum spiritualium, lucis tantæ insolentia præstricta summos dolores sentiet: uti oculi, tenebris assueti, luce repente illata, dolent. *Sic anima malorum discerpitur quasi, & dilaniabitur. Quod veteres Rabbini innuentes dixerint: Animam improborum ab uno mundi extremo ad alterum iri iactatum. Durabit illa pœna vel æternùm; vel ad* XII. *menses: ut exin vel partem aliquam præmij accipiant, si quid boni fecerimus: vel* ישארו נעדרים, id est, in nihilum redigantur, *quod est* כרת exterminium. Tertium *tempus mercedis itidem corporalis erit illud*, quod ימות המשיח dies Christi *vocant.* Quartum בתחיית המתים ἐν τῇ ἀναςάσει, *quum resumtis corporibus reviviscent illi, quorum perfecta fuerit probitas, vel ad manifestanda miracula Dei & fidem eius propagandam in mundo; vel ut pro perpessionibus corporis iucunditate eius quadam fruantur; vel ut perfectiorem gradum iustitiæ adipiscantur, quem in anteacta vita assequi ob ærumnas non poterant. Sed hi denuò exuvias illas deponent, atque in pulverem redigentur: (quod contrarium est ei sententiæ, quam exhibuimus* Excerpti XII. *principio) & tum gradu quodam eximio beatitatis decorabuntur, qui* עולם *Olam habba quandoque nominatur. Ita* secta Maimonidæ. At secta R. Mosis Nachmanidæ *generalem resuscitationem omnium hominum docet, in decretorio illo die iudicij magni; quum supremi iudicis sententia alios vitæ æternæ, alios Tartaro adiudicabit: corpora verò talia fore, ut & præmio in perpetuum fruendo sine ulla corruptione, sine cibi potúsque subsidiis; & pœna item perferendæ idonea sint. De duratione supplicij non valdè abhorrentia à prioris sententiæ auctoribus*

ribus tradunt. Ante hanc verò resurrectionem esse aiunt aliam, qua non nisi qui meriti fuerint, ad consueta vitæ terrestris munia reversuri sint, quando Christus advenerit. Eósq; exacto iusto tempore vel iterum morituros, vel mutatum iri. Hanc sententiam non alio sic confutat argumento, R. Ioseph, ut eo quòd affinis sit Christianorum dogmati. Hæc *Coccius*, Atque sive illa de regno Messiæ, quod quidam *mille*, alii *bis mille* annis terminare videntur (Confer. Cod. *Sanhed*. c. 11. S. 29. Ed. Cocc.) sive hæc de עולם הבא *seculo futuro* sententia expendatur, perspicua nobis liberius deinceps inter Christianos sparsi Chiliasmi semina ostendit. Illa conjecturæ de annis, hæc de statu regni Messiæ, viam stravit. Quæ paulò plenius enarrare placuit, tum quia præsenti illustrandæ materiæ inserviunt, tum mentem nobis Iudæorum de Messia & ultimo judicio aperiunt, de quibus tamen commodior alibi docendi erit locus.

Gregorius Nyssenus asserit, non primi solùm hominis, sed omnium quoque animas ante corpus Adami simul creatas fuisse. Sic *Lambert. Danæus* in August. de hær. c. 43. inter alia, quibus Origenes infectus fuit, σκολιὰ, refert & hoc, quòd docuerit, animas hominum non tum à Deo creari, cùm in corpora nostra infunduntur, sed jam pridem antea in cœlo vixisse. Cui contradicunt non solùm Theologi Orthodoxi hodierni, sed etiam Doctores Scholastici. Imò ipsa reclamat *Leonis Papæ* primi authoritas, scribit *Sixt. Senens*. Bibl. S. pag. 404. qui in Epistola ad Episcopum Astorigensem ita decernit: *Catholica fides constanter prædicat atque veraciter, quòd animæ hominum prius quàm inspirarentur suis corporibus non fuêre.* Albertus Ratisbonensis Episcopus in summ. de homine quæst. 15. præmissam Gregorii Nysseni Epistolam rejiciens, ceu Platonicum figmentum, ad Mosis authoritatem, ab eo inductam, ita esse accipiendam, ut intelligamus, Deum quievisse à creatione specifica cunctarum specierum, non autem ab individua creatione animarum, quæ quotidie hominum corporibus infunduntur: vide *VValæi* loc. comm. pag. 222.

Vnde verò hic error? Ex Iudæorum lacunis. Ita enim *Menasse ben Israel* lib. de Creat. pag. 61. *Communis opinio est omnium Hebræorum, animas humanas præcessisse corpora.* Hinc ad Deut. 20. v. 14. *Neque vobiscum solis ego pango fœdus meum, &c.* Sic commentantur Rabb. כל הנשמות שהיו מן אדם הראשון ושחיו עד סוף העולם כלם נבראו בששת ימי בראשית וכלן בגן עדן וכלן במתן תורה שנ׳ כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום, id est, *Omnes animæ, quæ fuerunt ab Adamo, & quæ futuræ sunt usque ad consummationem mundi, omnes illæ fuerunt creatæ 6. diebus creationis, omnésque in horto Edenis fuerunt, & dono legis interfuerunt: sic enim dicitur;* cum eo qui astat nobiscum hodie, & cum eo qui non est nobiscum hodie. Vnde in *Gemara Chagiga* cap. 2. refertur, quod in ערבות (sic *Maimon.* in More Nev. l. 1. c. 66. vocat cœlum אלאעלי אלמחיט באלכל supremum, quod omnia ambit, id est, empyrium) præter alia sunt: נשמות ורוחות שעתידין להבראות, *animæ & spiritus deinceps creandæ*, id est, cum corporibus conjungendæ.

Iustinus Martyr. Apol. 1. statuit, *ὅτι οἱ ἄγγελοι παραβάντες τήνδε τὴν τάξιν, γυναικῶν μίξεσιν ἡττήθησαν, καὶ παῖδας ἐτέκνωσαν, οἱ λεγόμενοι Δαίμονες*, quam sententiam à *Lactantio*, *Clemente*, *Sulpitio*, Proclo apud *Epiphan.* hæresi 64. pag. 244. & aliis arreptam; non solùm planè rejicit *August.* libro de Civ. Dei 15. c. 23. verùm etiam assertores ejus à *Theodoreto* quæst. 43. in Genesin. *ἐμβρόντητοι καὶ ἄγαν ἠλίθιοι* vocantur. Confer *Petrum Martyr.* in Genes. cap. 6. & Locos comm. pag. 48. *Malle. malef.* T. 11. P. 1. pag. 48. Ex qua verò hoc Schola prodijt? Iudæorum: Nam *Philo Iudæus* pro בני אלהים *Gen. 6.* (qui *Chrysostomo*, *Procopio*, *Cyrillo*, *Gennadio*, *Thomæ*, *Calvino*, *Iunio*, *Cornelio à Lapid.* *Carthusiano*, *Drusio*, *Mercero*, *Aben Esra*, *Isa bar Ali*, in Lexic. Syro-Arab. sunt posteri Seth) legit *Ἀγγέλους Θεοῦ*. Ipse *Ioseph.* Anti-

quit.

quit Iud. l. 1. cap. 5. *ſcribit, multos Angelos mulieribus coëuntes vitioſos filios genuiſſe.*

Sic quòd *Hieronymus* Iob 24. v. 19. duplicem gehennam ſtatuit, Ignis & Aquæ, illud à Iudæis habet: Ita enim in libro *Zohar* in Geneſ. col. 205. *Duplex dicitur eſſe iudicium Gehennæ, Aquæ & Ignis: dixit R. Ioſes. Vidit Noah Angelum mortis ad ſe venientem, ideoque ingreſſus eſt in arcam, & abſcondit ſe in ea per 12. menſes. Quare per 12. menſes? Quia huiusmodi eſt iudicium peccatorum. R. Iehuda dixit: Sex menſes ſunt in aqua, & ſex in igne. Atqui hic tantùm aquæ fuerunt, unde itaque ſex menſes alteri? Dixit ei R. Ioſes, ambobus iudiciis Gehennæ iudicati fuerunt: Aqua & Igne. Aquis iis videlicet, quæ deſcenderunt ſuper eos deſuper, quæ fuerunt frigidiſſimæ inſtar nivis. Igne, aquis nempe ſubtus prodeuntibus, quæ ferventes erant inſtar ignis. Sic itaque iudicio Gehennæ iudicati fuerunt, Igne & Aqua, & proinde 12. fuerunt menſes. Dixit enim R. Elieſer, iudicium peccatorum in Gehenna durat 12. menſes. Vnde omnes peccatores mundi duobus iſtis iudiciis iudicantur; Igne & Aquâ, donec exſcindantur à mundo.* Hactenus Zohar. Ad duplex hoc judicium Gehennæ videtur reſpicere Paraphraſtes Chaldæus *Iobi* 28. *v.* 5. ארעא דמניה נפק מזונא ולרע מניה גהנם רצנת תלגיה מתהפכא דכמת אשתא, id eſt, *Terra, ex qua provenit alimentum, & infra quam eſt Gehenna, cuius nivis frigus convertitur, ut fiat ſicut ignis.*

Aſſeruit *Origenes*, quod & *Hieronymo* objecit Rufinus (vide *Sixt. Sen.* Bibl. S. p. 553. Confer *Nil.* de Purgat. pag. 68. *Bellarmin.* de Purg. l. 2. c. 1.) ſupplicia damnatorum aliquando habitura finem. Origenem ſequuntur nonnulli ſeculi noſtri Anabaptiſtæ, prout *Auguſtana Confeſſio* teſtatur, *Bulling.* l. 2. cap. 15. contra Anabaptiſtas, & *Sixt. Senenſ.* loco citat. Pontificii quin etiam nonnulli fabulantur, quosdam in inferno jam durantes quorundam ſanctorum interceſſione ex eo libe-

ratos, ut de Trajano precibus Gregorii erepto nugantur. Hos tamen refutat *Bellarminus* de Pur. l. 2. c. 8. *Baron.* tum in annal. tum in Martyr. pag. 73. Hic Benedictum VIII. redemtum vult (etsi cruciatibus se intolerabilibus in inferno affici querebatur) juxta *Calv.* a. Ch. 1024. Sed *Baron.* de Purgatorio ea tantùm intelligit. Vide *Hist. Eccles.* Sec. 11. pag. 417. Idem de Tecla referunt, quæ Falconillam quandam ab inferno liberâsse dicitur. A Iudæis hoc manavit. Vnde & Muhammed, in Alcorano suo, quod *Beidavij* commentaria innuunt, increpat Iudæos, existimantes, *Patriarcharum precibus se liberatum iri ex inferno.* Ipse Alcorani locus ita habet קאלוא לן תמסנא אלנאר אלא איאמא מעדודה *Dicunt Iudæi: Non assequetur nos ignis nisi dies numeratos,* id est, paucos. *Beidavi:* רוי אן בעצהם קאלוא נעדב כעדד איאם עבאדה אלעגל ארבעין יומא ובעצהם קאלוא מדה אלדניא סבעה אלאף סנה ואנמא נעדב מכאן כל סנה יומא *Ferunt, quosdam dixisse, puniemur secundum numerum dierum μοσχολατρείας, dies quadraginta; alios voluisse, secundum durationem Mundi, 7000. annos, ita tamen ut pœna annus sit futurus loco diei.* Est Iudæorum sententia, omnes Israelitas partem habituros in futuro seculo, juxta illud *Cod. Sanhed.* c. 11. in principio: כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנ׳ ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר *Totus Israel partem habebit futuri seculi, prout dicitur: Populus tuus omnes iusti sunt, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ opus manus meæ ad glorificandum.* Nihilominus tamen & priores & potiores sunt hujus partes in seculo futuro quàm illius: ille scilicet, qui plura bona opera fecerit, majorem in eo partem habebit: impii verò, qui nulla ducuntur pœnitentia, nullóque propter

pter peccata sua mœrore premuntur, per duodecim menses in inferis sive purgatorio patientur, ac postea demum partem suam consequentur in vita æterna, sed non adeò magnam ut justi, vel pii. His verò, qui Deum prorsus abnegant, & sanctum ejus nomen profanant (nempe qui a Iudaica fide deficiunt & Christiani fiunt) præputium de novo crescit, quasi nunquam circumcisi fuissent, illósque volunt in æternum in inferis permanere. Hæc tandem Judæorum argutiæ ita Muhammedanis placuerunt, ut vel articuli fidei Muslimicæ locum apud eos obtineant. Recitat ea ordine ex *Algazalio* Ed. Pocok. Specim. Arab. Hist. pag. 274. Ita præter cætera Muselmannus יומן באכראג אלמחדין מן
אלנאר בעד אלאנתקאם חתי לא יבקי פי גהנם
מוחד בפצל אללה ויומן בשפאעה אלאנביא
תם אלעלמא תם אלשהדא תם סאיר אלמומנין
כל עלי חסב גאהה ומנזלתה ומן בקי מן
אלמומנין ולם תכן לה שפיע אכרג בפצל
אללה פלא יכלד פי אלנאר מומן בל יכרג
מנהא מן כאן פי קלבה מתקאל דרה מן
אלאימאן *Credet, tandem exituros eos, qui unum Deum confessi fuerint, ex igne, postquam pœnas delictorum luerint, adeò ut (benignâ Dei gratia) non permansurus sit in Gehenna quispiam, qui unum Deum confiteatur: nec non intercessionem Prophetarum, deinde Doctorum, deinde Martyrum, deinde cæterorum credentium (uniuscuiusque scil. iuxta præstantiam & gradum suum) quique præter hos sunt è credentibus, quibus non sit intercessor, exitum gratiâ Dei, nec mansurum perpetuò in igne credentem, verum & eo exiturum, cuicunque in corde fuerit fidei, vel quantum pondus atomi.* Bochari, Sunæ scriptor, inter alia Muhamedis dicta refert, יכרג
מן אלנאר מן קאל לא אלאה אלא אללה
פכאן

פכאן פי קלבה מן אלכיר מא יזן שערה תם יכרג מן אלנאר מן קאל לא אלאה אלא אללה וכאן פי קלבה אלכיר מא יזן ברה תם יכרג מן אלנאר אן כאן פי קלבה מן אלכיר מא יזן דרה. *Egredietur igni qui dixerit: Non est Deus nisi Deus, & in cuius corde tantum fuerit boni, quantum pondus pili: Postea igni exibit, qui dixerit: Non est Deus nisi Deus, & in cuius corde tantum fuerit boni, quantum est mus. Tandem igni exibit, qui dixerit: Non est Deus nisi Deus, & in cuius corde tantum fuerit boni, quantum est* ἄτομον. Vide & Hist. Orient. pag. 254. Idem etiam & Pythagoricos statuisse, & postea Platonicos, observat *Claud. Sal.* in Epict. & Simpl. p. 10. Additque: *nec operosum est divinare, unde dogma* περὶ καθαρτηρίου πυρὸς *Christianitatem invaserit.* Quibus ex Christianis accedere videbantur, qui credebant, omnes aliquando Christianos Catholicos ex inferno esse liberandos. Vide *Aug. de Civ. Dei* l. 21. c. 20. 25. De Chrismate ejúsque antiquitate ita loquitur *Lamb. Dan.* comment. in August. de hæres. pag. 97. *Addit Theodoretus lib. 3. hæret. fabul. eos* (Catharos) *quoque in eo ab Orthodoxis diversos fuisse, quòd in baptizando Chrisma ex more iam tum in Ecclesiis recepto non adhiberent. Et certè ex Fabiani, Episcopi Romani, actis & vita discimus, magnum iam fuisse chrismatis in baptismis usum, quando ille ipse præcepit quotannis confici, vetuit autem comburi, & est in Can. Literis, de consecrat. dist. 3. Idem apparet ex Tertulliani scriptis. Sed quo Scripturæ fundamento Patres chrisma in baptizando, quæso, sanxerunt?* Certè, si quis conjecturæ sit locus, inungendi baptizatos consuetudo apud veteres Christianos tralatitia videtur, & mutuata à Iudæis. Quemadmodum enim illi non Reges tantùm suos, sed & Prophetas & Sacerdotes oleo sacro, συμβόλου ἕνεκα, ut *Euseb.* loquitur hist. Eccl. l. 1. c. 4. unxerunt; ita & verisimile est, Christianos φερωνύμους παναγίου βαπτίσματος

πτίσματος πανοπλίας, καὶ τῇ τοῦ βαπτίσματος δωρεᾷ διαποτικῇ κατασφραγιζομένους, tanquam spirituales Sacerdotes, Prophetas & Reges oleo fuisse perfusos. Conjecturæ huic favet, magna unctionis utriusque harmonia. Figura seu modus unctionis Hebræorum ita plerunque describitur, ut Andreanæ, quam vocant, crucis figuram, olei ductu, in fronte, seu, inter oculos exprimi solitam, conjiciant eruditi. Fuso scilicet super caput oleo, digito ungentis, ajunt, in medio, qui oculos seu palpebras interjacet, loco, solennem fuisse figuram τοῦ χ ex oleo ibi deducto confectam. Id quod desumtum est ex כריתות 2.fol.5 ubi ita legitur: מושחין את המלכים כמין נזר ואת הכהנים כמין כי אמר רב מנשה כמין כי יוני. *Vngebant Reges forma coronæ, & sacerdotes instar Chi.* Dixit *Raf. Menasse: Instar Chi Græci.* Eadem repetunt *Mikkotzi* & *Maim.* Hanc ipsam in Chrisinate suo Christianos retinuisse formam, testatur *Dion. Areopag.* περὶ ἱεραρχίας ἐκκλησιαστικῆς, p. m. 47. ὅθεν, inquit, ὡς οἶμαι τῷ καθαρτικῷ βαπτιστηρίῳ τὸ μύρον ἐν σταυροειδέσι βολαῖς ἐπιχέων, &c. ἱεράρχης: *Vnde, ut puto, baptisterio quod purgandi vim habet unguentum in formam crucis destillans affundit, primarius sacerdos.* Quæcunque & veteres quidam, & recentiores, in Papatu, Theologi de Antichristi prodromis posteritati reliquerunt & signis, è Iudæorum Schola prodiisse videntur, alio tamen fini, ut fusè monstravimus *Hist. Eccles.* Sec. VII. pag. 378. Ea præsertim, quæ de Elia adhuc in Paradiso superstite cum aliis, Patribus etiam, tradit *Less.* de Antich. pag. 142. petita sunt à Iudæis. Luculentus est locus in lib. *Iuch.* pag. 156.6. אמרו רז״ל כי שבעה אנשים קפלו את העולם והם אדם הראשון ומתושלח ושם בן נח ויעקב אבי׳ ע״ה ועמרם ואחיה השילוני ואליהו זכר לטוב ועדין הוא קיים *Dicunt Magistri nostri p. m. septem homines geminum vide-*

viderunt mundum. Adam, homo primus, Methuschalach, Schem, fil. Noachi, Iacob, Pater noster p. m. Amram, Achia Silonites, & Elias, bonæ recordationis, qui adhuc existit. Atque hinc est quod *Alchoder*, ἀϑάνατης, Arabibus dicatur. Vide *Hist. nost. Orient.* pag. 40. Quæ verò, inquias, erroris hujus, & inde pullulantium aliorum plurimorum origo? R. Homonymia vocis פרדס seu *Paradisi* eos peperit, de qua, fusius paulò, hoc loco agemus.

Primò ergò & propriè פרדס est *quodlibet pomarium*, quo sensu occurrit *Cantic.* 4. v. 13. *Nehem.* 2. *v.* 8. *Eccles.* 2. *v.* 5.

Secundò notat *sedem beatorum*, quæ Paradisi nomine venit, non tantùm in scriptura sacra *Luc.* 23. *vers.* 43. 2. *Cor.* 12. 4. sed etiam apud Muhammedanos, quibus usitatius hac nomenclatura nihil est, & Iudæos. Vnde apud Talmud. in chagiga fol. 14. 2. ארבעה נכנסו לפרדס. *Quatuor ingressi sunt in Paradisum*, id est, in cælum. Est enim, ut habetur in *Aruch*. pag. 125. פרדס מענין גן עדן שהיא גנוזה לצדיקים שהנשמות של צדיקים צרורות בו. *Paradisus hortus voluptatis, repositus iustis, in quo animæ iustorum sunt ligatæ.* Prolixius de hoc significatu agit *Menasse, ben Israël* Problem. 17. de creatione. *Veteres sapientes*, inquit, *simpliciter secundùm literam acceperunt Paradisum, dixeruntque esse locum, in quo animæ piorum hominum, defuncto corpore, fruuntur præmiis suorum bonorum operum: quemadmodum etiam traditum est variis in locis Zoar. Similiter refertur in Pirque Abot, discipulis Abrahami Patriarchæ obtigisse Paradisum: discipulis autem Bileam infernum. Et alio in loco dicitur: Servantibus legem Paradisus est paratus, Infernus autem legis prævaricatoribus. Et c. 2. Tract. Temurah legitur quoque, Mosen Magistrum nostrum, cùm per Paradisum proficisceretur, dixisse Iehosuæ, propone nunc omnia dubia quæcunque habes. Et in* מדרש תהלים *quoties-*

cun-

cunque in sacris literis reperitur terra vitæ, uti Psal. 116. v. 9. *semper antiqui sapientes exponunt ea de Paradiso, quia ille est terra ista, in qua æternùm vivitur. Ita etiam eleganter Abigail locum illum vocat* צרור החיים fasciculum vitæ 1. *Sam.* 25. 29. Vide quoque Ioh. *Coch.* not. in Sanh. Sed non malè ex Hebræorum, Kabbalistarum præsertim traditione, observat *Reuchlinus* de arte Cabb. l. 1. pag. 16. *Pro duplici hominis conditione, spirituali & corporali, ac pro duplicis mercedis retributione, duplicem Paradisum Iudæos asserere; quorum ille in voluptatum spiritualium, hic corporalium fruitione consistat.* De hoc posteriori agere videntur sequentia loca. *R. Gedal.* in Schalsch. Hakkabb. pag. 91. Ex Majm. comment. in C. cheleck: ואולם גע̈ הוא מקום דשן ושמן מבחר הארץ יש בו נהרות רבים ואילנות עושים פירות יגלהו אותו הי̈ת לבני אדם לעתיד לבא ויורה הדרך להלוך אליו ויתענגו בו ואפשר שימצאו בו צמחים מופלאים עד מאד מועילים תועלת גדולה ערבים ומתוקים הרבה מבד אלו המפורסמים אצלנו, id est, *Omnino hortus Edenis* (Paradisus) *locus est pinguis & fertilis, selectum terræ, in quo multi fluvij & arbores frugiferæ, quem revelabit Deus benedictus filiis hominum in futuro seculo, ostendétque viam, quà illuc eant, ibique deliciis fruantur. Fieri etiam potest, ut ibidem reperiantur germina mirabilia valde & utilia, & dulcia, & , supra illa, quæ trita apud nos sunt, suavia.* Et addit author: וכל זה אינינו מהנמנע ולא רחוק אבל הוא קרוב להיותו ואפילו לא הירה כתוב בתורה, *Atque hoc omne à vero haud longè abest, sed verisimile videtur, etsi in lege scriptum non sit.* Neutrum hic, Paradisi nomine, sedem beatarum animarum intelligere, ex ipsismet eorum scriptis planum facie-

faciemus. *Maimonides* certè in Iad Chazaka Hilac. Teſchubah c. 8. ita vitam æternam deſcribit, ut nihil illa cum voluptatibus corporis commune habere poſſit: Negat (quæ tamen ejus ſententia à commentatoribus graviter flagellatur, quaſi heterodoxa & à fide Iudaica aliena) *corpora iuſtorum cœlum ingreſſura, ſed animas tantùm.* העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת הואיל ואין בו גוית אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכין להם בעולם הזה ולא יארע דבר בומן הדברים שמארעין לגופות בעולם הזה כגון ישיבה ועמידה ושינה ומיתה ועצב ושחוק וכיוצא בהן כך אמרו חכמים הראשונים העולם הבא אין בו אכילה ולא שתייה ולא תשמיש אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה, id eſt, *In futuro ſeculo non erunt corpora, ſed animæ iuſtorum tantùm absque corpore, ſicut angeli miniſterij. Vbi verò nullum corpus, ibi nec eſus nec potus, nec quicquam eorum quibus corpora hominum habent opus in hoc mundo, nec accidet ijs quicquam eorum, quæ accidunt corporibus in hoc ſeculo, ut ſunt ſedere, ſtare, dormire, mori, dolere, ridere, & quæ his ſunt ſimilia. Ita etiam priſci ſapientes dixerunt: In futuro ſeculo non locum habet cibus, nec potus, nec debitum coniugale, ſed ſedent Iuſti, & coronæ eorum in capitibus eorum, & delectabuntur ſplendore Maieſtatis* divinæ. Et paulò poſt: וכמה שמות נקראו לה דרך משל הר יהוה ומקום קדשו ודרך הקדש וחצרותה׳ ונועם ה׳ ואהלד׳ והיכל ה׳ ובית ה׳ ושער ה׳ וחכמים קראו לה דרך משל לטובה זו המזומנת לצדיקים סעודה וקורין לה בכל מקום העולם הבא. *Et multa ſunt nomina, quibus per*

per Metaphoram (vita æterna) *insignitur, ut sunt: Mons Domini & locus sanctitatis eius, via sanctitatis, atria Domini. Sapientes verò bonum hoc iustis præparatum parabolicè convivium appellant, & ubique ferè seculum futurum.* Vnde etiam in Arabes, seu Muhammedanos (quos טפשים אוילים השטופים בזימה *crassos, stultos & sceleratos appellat*) invehitur, quòd vitæ æternæ felicitatem in usu & affluentia rerum corporearum ponant. Sed & R. *Gedalias* clarè satis docet, non se loqui suprà de Paradiso cœlesti, dum ait: ועל דבר הגֹע לא נמצא בתורה ושבעל פה מי שיכול ליתן בו שום מין גבול או תואר לפי שעל האמת גֹע הוא שם מקום או דבר שה״ית נותן בו שכר לנשמות בני אדם וכמו שהנפש הוא דבר רוחני ונבדל כן ראוי שיהיה השכר הניתן לו id est, *De Paradiso nihil planè reperitur nec in Lege scripta, nec in orali, ut quis ei inde assignare posset certam termini aut formæ speciem, propterea quod verè hortus Eden* (Paradisus) *nomen sit loci aut rei, in qua Deus benedictus daturus est retributionem filiis hominum. Et quemadmodum anima res est spiritualis & separata, ita convenit, ut talis sit merces*, quæ ei datur. Vides ergo utrumque, & Maimonidem & R. Gedaliam, loco suprà citato de alio aliquo agere Paradiso, quàm qui cœlo συνώνυμος est. Atque hinc campi illi Elysii Arabum. Neque enim dubito, quin quæ à Iudæis de medio hoc Paradiso, voluptatum corporearum domicilio, disputata sunt, ambabus ulnis arrepta fuerint à Pseudo-Propheta Arabum, & ad Paradisum cœlestem translata. Hoc non solùm largitur *Maimonides* Hil. Tesch. c.8. sed etiam ex variis Arabum monumentis suo loco, σὺν Θεῷ, demonstrabitur. Vnum hic adduxisse sufficiat testimonium. Surata 2. vers. 26. ובשר אלדין אמנוא ועמלוא אלצאלחאת אן להם גנאת תגרי מן תחתהא

אלאנהאר

אלאנהאר, id eſt, *Læta verò iis annuntiato bona, qui credunt & opera faciunt bona, ipſis Paradiſos* (ſic vox Hebræa גן à LXX. Interpret. vertitur) *fore, ſub quibus decurrant fluvii.* ubi *Zamhaſchari* ad vocem גנאת *Paradiſi*, notat. פאן קלת אלגנה מכלוקה אם לא קלת קר אכתלף פי דלך, id eſt, *Quòd ſi quæras; creati ne ſint horti illi, nec ne? Reſpondeo; controverti hoc.* Hos autem, qui creatos ſtatuant, eoſdem velle cum hortis illis Edenis, cujus incolæ fuerint Adam & Eva. De quibus *Keſſæus*, ſcriptor Arabicus, de vitis Patrum peculiari capite agit. Octo hortos creavit Deus, inquit, Primus eſt *domicilium* דאר אלגלאל והו מן אליאקות אלאביץ *ſplendoris ſeu Maieſtatis, conſtructum ex Sardio albo.* Ei accedit, דאר אלסלאם והי מן אליאקות אלאחמר *Domicilium pacis ex Sardio rubro.* Tertium, *ſunt* גנאת אלמאוי והי מן אלזברגד אלאכצר *Paradiſi manſionis, facti ex Sapphiro viridi.* Quarto loco ponit גנאת אלכלד *Hortus æternitatis.* Quinto, גנאת אלנעים והי מן אלפצה אלביצא, *Hortos amænitatis, ex argento albo.* Sexto, גנאת אלפרדוס והי מן עין אלדהב אלאחמר. *hortos Paradiſi, ex auro rufo.* Septimo, דאר אלקראן והי מן אלמסך אלאצפר, *domicilium Corani, ex Moſcho flavo.* Octavo denique גנאת עדן והי מן אלדר והי משרפה עלי אלגנאת כלהא. *Hortos Edenis, ex margaritis conditos, qui reliquis hortis omnibus ſunt præſtantiores.* Atque hinc πλῆθυντικῶς in Alcorano de Paradiſo acturus Muhammed loquitur. Nam, ut *Zamhaſchari* ſcribit, אלגנה לדאר אלתואב כלהא,

והי

והי משתמלה כתירה מרתבה עלי חסב אסתחקאקאת אלעאמלין לכל טבקה מנהם מן גנאת מן תלך אלגנאן *convenit vox Paradisi* (אלגנה) *omni retributionis domicilio: id verò constat multis gradibus pro ratione meritorum operantium, secundum quæ cuilibet suum ex hortis istis destinatum est domicilium.*

Pergimus ad tertium vocis פַּרְדֵּס significatum. Est ergò tertio Paradisus hortus ille, cujus meminit Beatus Moses, *Genes.2.v.8.* ויטע יהוה אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר *Et plantaverat Dominus Deus hortum in Eden, ab oriente* (Mosis nempe, hanc historiam scribentis, respectu) *ibiq; posuit hominem, quem plasmavit.* Ex promiscuo verò vocis hujus usu factum, ut quæ antiquissimi nonnunquam scriptores de Paradiso cœlesti intellexerunt, alij, ut suis satisfacerent desideriis, & novos juvarent conatus, ad terrestrem illa traduxerint.

V. *Tertiò*, qui Scripta supposititia pro veris; quæ [a] diligenter sunt discernenda Hæretica [b] pro orthodoxis obtrudunt, & ex iis religionem Christianam confirmatam volunt, Patrum authoritate turpiter abutuntur.

a. Quibus notis Scripta vera à falsis distingui debeant, docet *Andreas Hyper.* de ratione studii Theologici l.4. & ex eo *Andreas Rivet.* Crit.Sac. cap. 11. 12. 14. *Rain.* contra Hartum p.295.& deinceps.

b. Quod in *Fausto*, Rhegiensi Episcopo, natione Britanno, secta Pelagiano, pluribus accidit, quod primus post *Usserium* monuit *Riv.*Crit.Sac.pag.464.

 VI. At-

VI. Atque contra hanc regulam frequentissimè peccant Pontificii, qui in scriptis suis elenchticis imperito lectori, suppositiorum scriptorum nube, glaucoma obducere satagunt.

Vnde *Andr. Hyper.* l.c. observatione 3. pag. 661. hoc modo Magistrum sententiarum reprehendit. *Videmus Petrum Lomb. summum alioquin Virum, multa discerpsisse, & veluti plurimum ponderis habentia, transcripsisse in libros sententiarum, ex operibus quæ D. Augustino sunt falsò attributa.* Sic, teste *Guilhelmo VVittakero*, responsione ad quæst. quintam Edmundi Campiani pag. 89. Cùm Ioh. Iuellus Pontificios provocâsset ad certamen ex Patribus, quicunque intra sexcentesimum annum docuissent, extitit quidam Hardingus, qui unus ausus est cominus congredi. *At* (verba sunt *VVittakeri*) *quàm ille præclarè se gessit in illa conditione? Patres Iuellus appellat, Hardingus Clementes quosdam, Abdias, Martiales, Hyppolitos, Amphilochios atque huiuscemodi alios veneranda antiquitate Patres producit. Si verò, ut iactare semper soliti estis, antiqui Patres Ecclesiæ vestræ sunt, quamobrem Hardingus tam fœdè tergiversari voluit, ut istos, nescio quos, terræ filios recens natos, quos nemo ante aut salutaverat, aut audiverat, testes in causa gravissima, in qua iudicium Antiquitatis postulatum est, adhiberet, ipsos notissimos & nobilissimos Patres de industria declinaret?* Carioso hoc scriptorum supposititiorum fulcro pleraque nituntur Papistarum scripta & dogmata. Vbi tamen notandum, Reformatos quoque doctores scripta, quæ, velut dubiæ fidei, obelo transfodiunt, citare interdum sub authorum nomine, quibus vulgò inscribuntur, sive tædio, idem sæpius admonendi, sive quòd Scriptorum sunt plerunque antiquorum, sive quòd ex concessione proprio se adversarii gladio jugulent. Vide *Dan. VVard. Præf. in Perk. Cathol. ement.*

ELENCHUS, SEU CATALOGUS SCRIPTORUM SUPPOSITITIORUM.

I. Est hæc tractatio tum Theologis omnibus, tum iis maximè, qui animum ad lectionem Historiæ Ecclesiasticæ, & Theologiæ Patristicæ appellunt, maximè necessaria.

Primò enim, constat, merces illas in primitiva Ecclesia adeò ἀφθόνως fuisse extrusas, ut non contemnendum inde νεοφύτοις imminuerit periculum. Mirantur multi, qui factum, quòd de quibusdam, adolescente Ecclesia Christi, N. T. libris Canonicis aliquando fuerit dubitatum? Illa mihi semper maximè arrisit conjectura, quæ vult, fideles, cùm observâssent multos frontem adeò perfricuisse, ut nihil pensi habuerint Apostolis ipsis impios & blasphemos supponere fœtus, ad tempus suum judicium suspendisse. Neq; enim, quod nunc facilè fit, ἀντιγράφων exemplaria cum omnibus pariter Ecclesiis longis locorum intervallis à se dissitis communicari poterant. Typographiæ subsidium deerat. Eadem, progressu temporis, Ecclesiæ sors fuit. Nunquam malæ illæ, supponendi fœtus spurios, artes, ita sopiri poterant, quin aliquæ subinde Ecclesiam turbarent. Accessit temporum injuria, cleri ignorantia, amanuensium ignavia, quâ etiam accidit, ut viris eruditis haud exigua suum cuique vindicandi relicta fuerit opera.

II. Constat, Adversarios Pontificios his ferè telis pugnare. Extorquenda igitur illis sunt: quod, quia plumbea, sine difficultate præstatur. At inquias; A. *Alii hunc cum fructu Theologiæ Historicæ excusserunt angulum:* Quid ergò post Homerum Iliadem scribere juvat? *Resp.* Ita est. *Cocus, Rivetus, Perkinsus, Chamier, &c.* hanc

cum laude exornârunt ſpartam, nobis tamen alius ſcopus, alia mens. *Illi* ferè de ſcriptis ſuppoſititiis *Patrum* egerunt; nos de Eccleſiaſticis penè *omnibus*, quorum mentionem authores faciunt. *Illi* rationibus hunc vel illum librum *νοθείας* convicerunt; nos digitum modò intendimus, & quæ, virorum magnorum judicio, ſpuria ſunt, exprimimus. Eſt igitur hic Catalogus, ſyllabus tantùm & Elenchus eorum, quæ operosè ab aliis diſputata ſunt. Gentilium & Judæorum ſcripta excipio, de quibus paulò prolixius agendum. B. Exprobrant noſtris Pontificii, *quaſi nimiam in caſtrandis & caſtigandis veterum ſcriptis, ne autoritate eorum teneantur, ſibi ſumerent licentiam.* Exoſam eſſe hanc tractationem, & atrocem in veteres injuriam. *Reſp.* Gratis hoc fingitur, noſtriſque malitiosè affingitur. Quàm enim ipſi etiam Pontificii ſcriptores multum ſibi hoc loco indulgeant, prolixè docet *Cocus*, in præfat. Cenſuræ ſuæ, quam meritò tanquam prologum Galeatum futuræ tractationi præmittimus. Ea verò ſic habet: Quod ab improbis hominibus ſub lege tentatum eſt, ut *qui Zach.* 13. 4. *pecuarii fuiſſent à Iuventute, villoſam togam induerent*, ut in virorum Dei & Prophetarum numero haberentur; hoc ipſum etiam, *Evangelio* Chriſti promulgato, ſæpius uſu venit, ut impoſtores verſuti, *Aſpidum ova aquilarum alis* ſupponerent, & degeneres infœlicis ingenii ſui fœtus nobiliſſimorum authorum nomine venditarent. In ipſis Eccleſiæ Chriſtianæ primordiis, *falſos Apoſtolos & doloſos operarios*, qui *Pauli* nomine literas conſcripſerunt, inde conſtat extitiſſe, quòd disertè moneat *Theſſalonicenſes* Apoſtolus, 2. Theſſ. 2. 3. *Ne ſubitò à mente dimoverentur, aut terrerentur, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neque per Epiſtolam, tanquam à ſe ſcriptam*: creſcente verò deinceps Eccleſia, & latiùs diſſeminato Evangelio, conſimiles ludos fecerunt alii veteratores. *Ariani* Athanaſ. apol. ad Conſtantin. ſcripſerunt literas ad *Conſtantinum*, ſub nomine *Athanaſii*, qui eo ſeculo Nazianz. ep. 74. *orbis oculus* eſt habitus, & *fundamentum fidei. Eutychiani* (Baron. annal. ad ann.
553.

553.) ſcripſerunt Epiſtolam in *Cyrillum Alexandrinum* jam defunctum, ſub nomine *Theodoreti*, acerrimi hæreticorum impugnatoris. *Manichæi* (Poſſev.app. Adam.) multa ediderunt volumina, quorum alia *Adamo*, noſtri generis parenti, *Apoſtolis* alia, alia ipſi *Domino noſtro Ieſu Chriſto* adſcripſerunt. His autem artibus uſi ſunt, (Caſſiod.lect.divin.cap.8.) *ut res vitioſas generoſi nominis authoritate defenderent:* ut *authoritas* (Author.com. in 2.Theſſ.2.ſub nom.Ambroſ.) *nominis poſſit commendare quod per ſeipſum recipi non poteſt*; ut *ementitis* (Sixt.Senenſis Bibl.l.2.præfat.) *titulis fidem authoritatémque erroribus ſuis conciliarent*. Cæterum iſtis fucis ac fraudibus, nullo unquam ſeculo magis impudenter illuſum eſt humano generi, ac noſtro, quo vivimus. Nam licèt *Eraſmus* Declarat. 91. ad cenſur. Theolog. Pariſ. verè dixit de temporibus, in quibus *Synodus 7. generalis* celebrata fuit, *libris falſo celebrium virorum titulo commendatis undique ſcatere omnia*: de noſtris tamen multò verius dici poteſt. Vix enim ullus eſt ex antiquis Patribus, in cujus nidum alieni pulli, iique deformes, non ſunt ſuppoſiti: in cujus nomen alieni partus, iique infœlices, non invaſerunt: ſub nomine *Mariæ, Iacobi, Dionyſii, Abdiæ, Lini, Clementis, Martialis, Ignatii, Iuſtini, Cypriani, Athanaſii, Baſilii, Ambroſii, Hieronymi, Auguſtini, Cyrilli*, & aliorum hujuſmodi illuſtrium Patrum, multa *barbara, inſulſa*, addo etiam *hæretica* ſcripta divulgârunt; quæ hodierno die, pro claſſicis & probatiſſimis ſcriptoribus obtruduntur, & (quod de mercibus vitioſiſſimis faciunt circumforanei) laudibus quàm fieri poteſt maximis, publicè exponuntur. *Hoc ſcriptum eſſe* (Hardin.ad Iuelli provoc.art.1.) clamitant, *ab uno 72. diſcipulorum: aliud*, ab eo *qui Chriſtum in carne viderat: aliud* (Alanus Card. Suffrag. pro defunct.cap.5.) *ab homine potente & verbis, & factis, cujus nuda, ſine omni argumento aſſeveratio, omnes iſtos puſillos Proteſtantes in unum conglobatos proſterneret*. His autem artibus tantum primo progreſſu hominibus imperitis, & *Romanarum* fraudum inſciis, terrorem incu-

tiebant, ut conquesti sint nonnulli cum *Elizæi* servo, quando civitatem, in qua cum domino suo commorabatur, hostili exercitu obsessam videbat, *Eheu.*(2.Reg.6. 14.) *Domine quid faciemus?* Ad eximendum hunc terrorem imperitis rerum adolescentulis, patres nostri huic militiæ assuefacti, perinde tractârunt cohortes *Italicas*, ac *Agesilaus* olim barbarorum copias: ut enim ille, quos in bello ceperat captivos, vestibus exuendos curavit, (Plutarch. in vita Agesilai) nudosq; militibus suis intuendos exposuit, & sic qui vestiti hostibus formidabiles erant, exuti tanquam pumiliones ab omnibus deridebantur. Sic duces nostri in hac de fide contentione, cùm *Hardingum*, *Dormannum*, *Stapletonum* & alios animadverterent, ingentes Doctorum exercitus ex universo terrarum orbe contrahere, & commentitiis titulis, laudibúsque immeritis insignitos, tanquam terricula palàm ostentare, vestibus spoliârunt, & detractis larvis nudos projecerunt, exercitui *Israëlis* manifestum facientes ex iis, quæ ipsis exciderunt, non eos esse ipsos, quorum præ se ferebant speciem, sed *asinos* Leonum pellibus indutos, *bubulcos* Prophetarum palliis amictos, *spuria* denique *& hæretica commenta*, nobilium & antiquorum authorum nominibus commendata; & ita tandem re explorata, ludibrio & contemptui, omnibus exposuerunt. Et tamen, quæ est impudentia *Italicarum* legionum præfectorum? *Pigmæos* istos *& nanos* in aciem adducere denuo non erubescunt, & pro lectissimis, fortissimísque *Israëlis* viris, ipsis *regibus*, spectatique judicii viris commendare, ut ex nostratium Sacrificulorum *petitione* ad *serenissimum Britanniæ regem* abundè patet. Producuntur enim ibi tanquam solennes testes & omni exceptione majores, ad fidem faciendam doctrinæ Pontificiæ, *Constitutiones Apostolicæ, Dionysii Areopagitæ Hierarchia*, *Anacleti & Alexandri Epistolæ: Origenes in Leviticum & Psalmum 37. Ambrosii precatio ad Missam, commentarii in Apocalypsin, Augustinus de tempore, de Sanctis, de visitatione infirmorum, de rectitudine Catholicæ conversationis, de vera & falsa pœni-*

pœnitentia, Paulinus in vita Ambrosii, Eusebius Cremonensis, & alii hujus generis, quos *asinos* esse ex auribus, jam dudum deprehenderunt nostri, & hodierno die fatentur ipsi adversarii, qui sunt in hac militia exercitatissimi. Quamobrem operæ pretium duxi, *pumiliones* istos palantes passim, & à ducibus nostris (ubi in eos inciderunt) denudatos, & à suis ipsorum judicibus vagorum more stigmatibus adustos, & Collumbari affixos, in unum colligere, adeoque quòd *Lex* Acta Parliam. anno 39. Eliz. cap. 4. postulat, ad perpetuam eorum infamiam, in publicas tabulas referre, ne *Petrus VVarbeckus* pro *Richardo duce Eboracensi*, sordidissimi errores, pro locupletissimis civibus, obscurissimi nebulones, pro pobilissimis scriptoribus, & perniciosissimi hæretici, pro sanctis Patribus, diutiùs celebrentur.

Contra hoc institutum, *Romanistarum* progenies, plenis (quod ajunt) buccis intonabit, utpotè quòd eorum impudentiam & insaniam omnibus patefaciat: clamabit unus, *Hæc nimirum* (Harding. ad Iuelli provoc. art. 1.) *evasio est, sed omnium miserrima, & à ratione & consuetudine doctissimorum alienissima*; clamabit alius, *Viam scilicet* (Hartus in Colloq. cum Ioh. Rainoldo c. 8. divis. 3.) *tenetis facilem & expeditam, modò strenuè pergatis, respuite omnes authores, qui contra vos faciunt, & supposititios esse dicite, ita nempe par est patronos impudentes, pudendam causam, pudendis viis modisq; defendere.* Excipiet postremò alius, *Perfulgatam* (Anglo. Rhem. annot. in act. 17. 34.) *hanc esse technam hæreticorum, inprimis verò hæreticorum horum temporum, qui cùm antiquitatem sibi omnem observent adversariam, alios omnes coguntur audacia, vel impudentia potiùs superare.* Quamobrem Ecclesiæ Christi has ego propono instituti mei rationes, tanquam *globulos picis & lini* draconum faucibus injiciendos, ne noceant. Primò dum *vile* à *pretioso* separamus, & scripta adulterina à genuinis distinguimus, nihil conamur aliud, quàm quod nos *B. Apostolus* monuit, quod ab antiquis Ecclesiæ Patribus in mandatis habemus, quod ipsi Patres antiquissimi

ſimi factitârunt, quod nos ſummi *Italicarum* legionum duces, ſuo exemplo docuerunt, & quod ipſi adverſarii, ut æquum & juſtum approbârunt.

Primum luculenter patet ex 2.ad Theſſal. 2. 1. *Rogamus vos fratres, per adventum Domini noſtri Ieſu Chriſti, ne citò à mente dimoveamini, neque terreamini, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neque per epiſtolam*, tanquam per nos ſcriptam.

Secundum patet ex Patribus in Concilio Niceno 2. congregatis: ſic enim illic concluſum eſt, *Decet* (Actio. 6. 10.5. Epit. Caranzæ) *omnem Chriſtianum, cùm libros aliquot adulterinos audit, aut legit, reſpuere: nec omninò animum adhibere.*

Tertium patet ex *Serapione Epiſcopo Antiocheno, Auguſtino Hipponenſi*, & aliis. Sic enim *Serapion* (Euſeb. Hiſt. Eccleſ. l. 6. cap. 10. Ruffino interpr.) *nos Petrum & reliquos Apoſtolos, ſicut Chriſtum recipimus, quæ autem ſub eorum nomine falſa ab aliis conſcripta ſunt, declinamus.* Sic *Auguſtinus*: (De civit. Dei l. 18. c. 38.) *Proferuntur quædam, quæ ipſorum eſſe dicuntur ab eis, qui pro ſuo ſenſu paſſim quod volunt, credunt: Sed ea caſtitas canonis non recipit. Non quòd eorum hominum, qui Deo placuerunt reprobetur authoritas, ſed quòd iſta non credantur eſſe ipſorum.* Sic & *Beda* (Comment. in Epiſt. Iudæ) *liber Enoch inter Apocryphas ſcripturas ab Eccleſia deputatur, non quia dicta tanti Patriarchæ abiici ullatenus poſſint, aut falſa debeant affirmari, ſed quia ille liber, qui ſub nomine eius affertur, non verè ab illo ſcriptus, ſed ſub titulo nominis eius, ab alio quodam editus videtur.*

Quartum patet ex ordinaria praxi Pontificiorum: Nam licèt aliqui eorum aliquando dicant, *miſerrimum eſſe confugium, aſſerere librum aliquem eſſe ſpurium & ſuppoſititium*, coguntur tamen ſæpiſſime hoc *miſerrimo confugio* uti.

Eleutherius in Epiſtola ad *Lucium Britanniæ regem* dicit; *Regem eſſe Dei vicarium in regno ſuo.* Quid ad hoc Pontificii? *Multa ſunt in illa Epiſtola, quæ probabiliter ſua-*

suadent confictam esse, inquit Parsonius (Tripl.conver. Angl.par.1.c.8.) *Illa Epistola ad Lucium, magis refert ministrum Anglicanum, quàm Episcopum Romanum*, inquit alius, Apolog.causæ Cathol.cap.5.

Athanasius in Synopsi rejicit libros Tobiæ, Iudith, Ecclesiastici, Sap. & Macchab. è Canone Scripturæ. Quid ad hoc Pontificii? *Eiusné sit à quibusdam dubitatur?* inquit Serarius Comment.in Iudith prol.4. *Demonstret prædicans, Athanasium esse authorem eius libelli, qui Synopsis inscribitur*, inquit Gretserus lib. 1. cap.10. defen.Bell.10.1.

In Principio libri de *Aleatoribus* apud *Cyprianum*, significat author, *se universali Ecclesiæ præsidere, & Apostolatum gerere, super quem Christus fundavit Ecclesiam, & Christi vicariam sedem obtinere, & sibi traditas esse claves ligandi & solvendi, &c.* Quid ad hoc Pontificii? *liber* ille non videtur Cypriani, sed alicujus Romani Pontificis, inquit Bellarminus lib.de script. Eccles. ad annum 250.

In Epistola *Liberii* Papæ, ipso ferme suæ sedis ingressu conscripta, quæ habetur in libro sub titulo *S. Hilarij de rebus gestis in Concilio Ariminensi*, significat author, *se habere pacem cum omnibus Orientalibus*, nempe Arianis: *Athanasium verò pronunciâsse ab omni communicatione alienum.* Cui mox ista subjiciuntur ex eodem volumine titulo *Hilarii* inscripto: *Quid in his literis non sanctitatis, quid non ex metu Dei eveniens, &c.* Quibus Athanasii condemnatio, per Liberium facta, probari videtur ab Hilario. Quid ad hoc Pontificii? *Quòd Epistola illa Liberii sit, nihil est, quod affirmare cogat, & plurima sunt, quæ negare compellunt*, inquit Baronius (Annal.10. 3. ad ann.352. num.15.) Et non esse Hilarii verba ista, quibus probatur Athanasii condemnatio, per Liberium facta, sed Ariani potiùs, inquit idem Num.13.

In *Basilii quæstionibus compendio explicatis*, quæst 1. & 95. videtur Author *damnare traditiones*, item quæst. 4. 293. videtur *tollere de medio discrimen peccati mortalis, & venialis.* Quid ad hoc Pontificii? *Basilii quæstiones*

nes compendio explicatæ non sunt indubitatæ, inquit Bellarminus lib. de script. Eccles. ad ann. 570. Et alibi, *Valde probabile est eas quæstiones editas esse ab homine parum probatæ fidei*, inquit idem lib. 1. de amis. gratiæ cap. 13.

Hilarii Epistola ad *Apram* filiam, testatur *Hilarium Episcopum Pictaviensem* fuisse maritum. Quid ad hoc Pontificii? *Nisi magna laborâsses penuria classicorum authorum, & admodum impudens in mala causa propugnanda fuisses, nunquam mentionem fecisses tam putidæ & fictæ scriptionis*, inquit Hardingus, Ad Iuelli replic. contra sacrificium Missæ, sect. 11. p. 173. in responsione ad Iuellum Episcopum Sarisburiensem.

Inter Epistolas *Ambrosii* habetur una (Epist. 79.) sub nomine *Damasi Pont. Rom.* in qua dicit, *sibi non posse competere formam iudicandi, quandoquidem huiusmodi fuerit Concilii Capuensis iudicium, ut finitimi, Bonoso, eiusq; accusatoribus iudices tribuerentur*. Quid ad hoc Pontificii? *Illa Epistola non est Damasi*, inquit Bellarminus lib. 2. de Rom. Pont. cap. 24.

Tom. 1. operum *Chrysostomi* habetur ser. in Psal. 14. qui incipit, *pulcher est Psalmus*, in quo legimus, *Vna sola virtus iustificat, fides, quæ est virtutum fastigium*. Quid ad hoc Pontificii? *Hanc Homiliam neque apud Græcos puto haberi, neque in ea Chrysostomum agnosco*, inquit Nobilius Flaminius Notation. in B. Chrysost. ad finem tomi 5.

Tom. 2. operum *Chrysostomi*, habetur, *Opus*, quod dicitur, *imperfectum in Matthæum*, in cujus homilia 49. legimus, *Ecclesiam non cognosci nisi tantummodo per scripturas*. Quid ad hoc Pontificii? Bellarminus de script. Eccles. ad anno 398. agnoscit credibile esse, *Authorem fuisse Catholicum*: & confitetur *opus ipsum doctum esse & minimè spernendum*, sed non videtur esse Chrysostomi, inquit ille. Et, *haud æquo animo pati possumus, adscriptas fuisse sanctissimo viro, eius titulo hactenus consignatas, quinquaginta quatuor homilias, quas Opus imperfectum, in Matthæum nominant. Quis enim non iure commoveatur, cùm videt adscribi sanctissimo viro,*

Viro, ab incerto authore, sed certo hæretico hæreticorúmque deterrimo, compositas homilias illas purulentas, hæresium scatentes vermibus, quæ ne pilum quidem Chrysostomi vel in dictione, vel in sententiis, vel in dogmatibus habent, sed sparsas hæreses Manichæorum, Montanistarum, Arianorum, & Donatistarum continent: atque planè in omnibus se prodat auctor longè longius ab Ecclesia Catholica alienum, &c. inquit Baronius Annal. 10. 5. ad annum 407. num. 11.

Extitit in *Bibliotheca Florentina*, temporibus (loc. *Petri Martyris*, comm.) Epistola *Chrysostomi ad Cæsarium Monachum*, in qua scriptum fuit: *Panem post consecrationem non vocari amplius panem, licet natura panis in eo permaneat.* Quid ad hoc Pontificii? *Nihil huiusmodi scripsit Chrysostomus, neque enim in toto Chrysostomi opere, ullus est liber, vel Epistola ad Cæsarium Monachum,* inquit Bellarminus libr. 2. de Euchar. c. 22.

Extat *libellus* seu *Epistola*, sub nomine *Gregorii Nysseni*, quâ totus in eo est, ut improbet ad loca sancta peregrinationem. Quid ad hoc Pontificii? *Baronius* quidem *legitimum eum Gregorii partum* agnoscit Annal. Tom. 4. ad ann. 386. num. 39. verùm Bellarminus lib. 3. de cultu Sanct. cap. 8. *fortè non esse Nysseni* ait, & sine *fortè*, hæretici librum hunc sub nomine Gregorii Nysseni suppofuerunt, inquit Possevinus Præf. ad lector. to. 1. apparat.

Epiphanius in Epistola 60. inter opera *Hieronymi* dicit, *se scidisse velum pendens in foribus Ecclesiæ, tinctum, atque depictum, & habens Imaginem quasi Christi, vel sancti cuiusdam.* Quid ad hoc Pontificii? *Illa Epistola non est Epiphanii,* inquit Dureus Cont. Whita. pag. 389. *Verba illa non sunt Epiphanii, sed supposititia,* inquit Sanderus de imag. l. 2. *Sunt potiùs alicuius Iconoclastarum figmentum, quàm Epiphanii germanum scriptum,* inquit Baronius Annal. ad ann. 392. num. 59.

Aug. ad Orosium quæst. 49. dicit, *universam Ecclesiam accepto Christi sanguine, dicere Amen.* Quid ad hoc Pontificii? *Respondeo,* inquit Bellarminus (de Missa l. 2. c. 12.) *librum illum non esse Augustini, ut eruditi fatentur.*

Valen-

Valentinianus Imperator contulit Ecclesiæ Ravennati, ob decorem Apostolicæ dignitatis, honorem pallii, & omnis decôris pontificalis ùsum sicut cæteri fruuntur Metropolitæ, ut legimus in Rescriptis *Valentiniani*, ad *Ioannem Ravennatem*. Quid ad hoc Pontificii? qui dicunt *Pallium nonnisi à Romanis Pontificibus, Archiepiscopis, solitum fuisse impartiri, ab Imperatoribus nunquam? Hoc rescriptum vafrum commentum est, & spurium* inquit Baronius Annal.tom.5.ad ann.432.num.96.

Inter Epistolas *Leonis*, habetur una, cujus titulus est, *Dominis fratribus meritò beatissimis,&c. Leo, Victorius, Eustathius, Episcopi.* Cujus subscriptiò est, *Leo Episcopus scribit, Victorius Episcopus scribit, Eustathius Episcopus scribit.* Quid ad hoc Pontificii, qui loquuntur de Rom. Pontifice, quasi esset in Ecclesia, quòd *anima in corpore, totus in toto, & totus in qualibet parte? Hanc epistolam non esse Leonis Papæ, titulus & subscriptio indicant*, inquit Binnius Not.tom.1.Conc.p.999.

Leo in Epistola 2. ad Constantinum dicit, *Honorium Episcopum Romanum fuisse hæreticum, in sexto Concilio generali condemnatum.* Quid ad hoc Pontificii? Bisciola, Epito.Annal.Baron.ad ann.683. dicit. *Literas Leonis confictas, & suppposititias, multis argumentis coargui ab authore Annalium.*

Fulgentius de fide ad Petrum citatur à *Bertramo contra transsubstantiationem.* Quid respondent Pontificii? *Ratio convincit, non esse Fulgentii, neque aliquid authoritatis habet, quòd Bertramus ex hoc verba quædam citat Fulgentii nomine*, inquit Possevinus Apparat. Petr. Diaconus.

Gelasius contra Eutychen dicit, *Non desinit esse substantia panis & vini in Sacramento.* Quid ad hoc Pontificii? *Liber ille non est Romani Pontificis*, inquit Bellarminus De Sacram Euchar. l. 2. c. 27. *Orthodoxi unâ fermè sententiâ, opus illud Gelasii esse negârunt*, inquit Baronius Annal.ad ann.496.n.1.

Theodorus Studita in ep. 38. vocat *Concilium Nicenum 2. non Oecumenicum, sed locale.* Quid ad hoc Pontificii?

tificii? *Certè quidem, cùm eam Epistolam legi, in eam existimationem adductus sum, ut existimarem, non ipsius Theodori: utpote indignam, quæ vel cuilibet homini Catholico adscribatnr, in qua tot adeò aperta mendacia proferuntur,* inquit Baronins Annal.21.anno 787.

Tarasius in *Epistola* ad *Hadrianum* Papam accusat illum *Simoniæ: fraternitas vestra, & sacerdotalis dignitas, magna laborat infamia, &c.* Quid ad hoc Pontificii? *Certè quidem, qui eam primus edidit Theodorus Balsamo, Rom. Ecclesiæ acerbissimus, hostis in suspicionem adducitur imposturæ, utpote schismate scissus homo, nihil magis scribendo laborat, quàm ut Ecclesiæ Romanæ notam inurat,* eandémque contemptibilem reddat, inquit Baronius (Ibidem.)

Extant *quatuor libri* sub nomine *Caroli Magni contra imagines.* Quid ad hoc Pontificii? *Fictitius est Carolus, Pseudo-Carolus,* & adulterinus liber, inquit Copus Dial.4.cap.ult. *Carolostadius commentum suum adversus cultores imaginum sub nomine Caroli Magni de cultu imaginum emisit,* inquiunt Possevinus (Præfat. ad lect. tom.1. Apparat) & Sixtus Senensis (Præfat. in Bibl. sanctam) *Dico eos libros non esse Caroli, neq; eiusmodi, quibus fides aliqua adhiberi potest,* inquit Bellarminus libr.2.de Imag.c.15.)

Extat, inter *Orthodoxographa, Epistola ad Nicolaum Papam* sub nomine *Vdalrici Episcopi Augustani,* in qua multa habentur contra Cœlibatum sacerdotum. Quid ad hoc Pontificii? *Dico, eam Epistolam videri confictam, & confictam ab aliquo imperito defensore coniugii Ecclesiasticorum,* inquit Bellarminus (lib. 1. de Clericis cap.22.) *Magis redolet Vdalricum Huttenum, novum Evangelicum, quàm S. Vdalricum Augustanum Episcopum,* inquit Pisanus lib. de continentia cap.14. *Non est fœtus Vdalrici, sed illius nomine à corruptore aliquo suppositus,* inquit Florimondus (Idem fab. Ioannæ cap.17.)

Extat liber *de corpore & sanguine Christi* sub nomine *Bertrami Monachi Corbiensis Cœnobii,* in quo multa contra Transubstantiationem. Quid ad hoc Pontificii?

Sup-

Suppositititus est, inquit Gretſerus lib.2.cap.10. de jure & more prohibendi libros malos. *Aliquis Berengarianæ hæreſis fautor libellum hunc confinxit post mortem Bertrami, & nomine illius ſuppoſuerunt*, inquit Parſonius Tripl.converſ.part. 2. c. 10. *Oecolampadius contra divinam Euchariſtiam ſub nomine Bertrami preſbyteri librum ſcripſit ad Carolum Magnum*, inquiunt Poſſevinus (Præf. ad lect. tom. 1. apparat.) & Sixtus Senenſis. (Præf. in Bibl.) *Gildas Albanius* è regia Britannorum ſtirpe, ſcripſit de *Victoria Aurelii atque Ambroſii, & Britannos recepiſſe Evangelium tempore Tiberii Imperatoris*, dicit. Quid ad hoc Pontificii? *Liber eſt ſuppoſititius*, inquit Parſonius, lib. citato part.1.pag.4.

Luitprandus Ticinenſis ſcripſit *libros 6.de rebus geſtis in Europa ſuo tempore*, in quorum poſtremo, refert Ioh: Papam 12. *ordinâſſe ſacerdotes in ſtabulo inter equos: iviſſe in patris concubinas: cyathum diabolo propinâſſe; &c.* Quid ad hoc Pontificii? *Scimus illa capita cenſeri Luitprandi, cuius ſuperiores libri cenſentur, nec eam rem hactenus in controverſiam eſſe deductam: veruntamen exiſtimo capita illa potius Appendicem eſſe ad Luitprandum ab auctore adhuc incerto elaboratam, quàm Luitprandi continuatum opus*, inquit Baronius Tom. 10. Annal. ad anno 963. n.3. Atque *Baronius non ſine cauſa ſuſpicatur, à capite 6.ſexti libri hiſtoriam non eſſe Luitprandi, ſed alicuius anonymi auctoris*, inquit Bellarminus lib.de ſcript. Eccl.ad ann.946.

Benno Cardinalis deſcripſit vitam & geſta *Hildebrandi*, qui Rom.Pont.factus, *Gregorius* 7. dictus eſt: atque narrat, cur *Gregorius* ille depoſitus fuerit, ac multa miranda de *Benedicto 9.Sylveſtro 2.&c.* Quid ad hoc Pontificii? *Fictus ille Benno Cardinalis, Lutheranorum arte & induſtria in lucem prodiit*, inquit Florimondus (Fabula Ioan. cap. 10. p. 88.) *Aliquis Lutheranus eſt huius libri author, & ſub Bennonis titulo edidit*, inquit Bellarminus de Rom.Pont.l.4.c.13.

Conceſſio facta à Leone Othoni Imperatori apud Gratianum diſt. 63. cap.23.ſic habet, *Concedimus atque lar-*

largimur Domino Othoni primo, eiusq; Successoribus in perpetuum, facultatem eligendi successorem, atque summæ sedis Apostolicæ Pontificem ordinandi, &c. Quid ad hoc Pontificii? *Ascititia est concessio, impostura est, & commentitium decretum: Deo gratias quòd Impostor insulsus, ineptus, stolidus, talis extiterit, qui adeò affectata mendacia vestire nesciverit, sed opprobrio sempiterno nudata deridenda reliquit*, inquit Baronius Annal. ad annum 774.

Gratianus (Dist. 19. cap. 9.) dicit, *Anastasium* II. *Romanum Pontificem fuisse divino nutu percussum, eo quòd communicasset Photino hæretico.* Quid ad hoc Pontificii? *Illud caput est omnino confictum*, inquiunt Censores Gregoriani, ibid.

Glossa in lib. 1. Sixti, titulo de Renunciatione, dicit, *Cyriacum Episcopum Romanum, reliquisse Papatum, & se cœtui Vrsulæ, & undecim millium virginum adiunxisse.* Quid ad hoc Pontificii? *Glossema hoc nullius est momenti, utpote quòd neque in antiquioribus exemplaribus invenitur, neque ab authore ipso, sed alio quodam, per parenthesin cognoscitur intextum, & meritò hodie tanquam nothum, in emendatis authoritate sedis Apostolicæ libris sublatum esse reperitur*, inquit Lippolous, de vita Sanct. tom. 4. pag. 770. Colon. 1596.

Bernardus lib. 5. ad sororem, dicit, *In turpi voto muta decretum.* Quid ad hoc Pontificii? *Ille liber ab alio quodam monacho conscriptus est*, inquit Dureus cont. Whita. fol. 96.

Franciscus in Epistola ad suos fratres jubet *unam tantùm Missam, uno in loco celebrari.* Quid ad hoc Pontificii? *Hæc Epistola non agnoscitur à fratribus ordinum minorum pro vera Francisci epistola*, inquit Eckius In Enchi. teste Bellarm. de Missa l. 2. c. 10.

Brigitta (Revel. l. 4. c. 13.) dicit, *revelatum sibi fuisse, animam Traiani ex inferis in sublimem gradum evectam precibus Gregorii magni.* Quid ad hoc Pontificii? *Non fiat ut credam, quid huiusmodi fuisse sanctissimis fœminis revelatum, vel ab ipsis esse conscriptum, sed tantùm*

D ipsa-

ipsarum nomine, ab aliis promulgatum, inquit Baronius Annal. ad an. 604.

Bonifacius VIII. scribit ad *Philippum Regem Francorum, scire hoc te volumus, te nobis tum in rebus spiritualibus, tum in temporalibus subiectum esse.* Et Philippus Rex Francorum rescribit: *Sciat tua maxima fatuitas, nos alicui non subesse, &c.* Quid ad hoc Pontificii? *Paulus Æmilius est in ea opinione, ut Epistolas istas, inter regem & Pontificem, suppositītias esse putet*, inquit Stapletonius cont. Hornum, Episc. Winton. lib. 3. c. 28.

Concilium Eliberinum c. 36. statuit, *Picturas in Ecclesia esse non debere.* Quid ad hoc Pontificii? *Suspicor in illo Canone imposturam: In eam suspicionem adducor, ut aliquis Claudij discipulus eiusdem canonis author fuerit, & talis impostura egregius concinnator*, inquit Baronius Tom. 1. Annal. ad ann. 57. num. 121.

Synodus Franckfordiensis (Regino lib. 2. Anno 794.) reiecit *Pseudo-Synodum Græcorum, quam pro adorandis Imaginibus fecerant.* Quid ad hoc Pontificii? *Quemadmodum ex Iouis cerebro natam Mineruam fingunt Poëtæ, ita hæc Synodus* Apologeticorum, in Anglia, proles, & commentum est, inquit Copus Dialo. 5. c. 13. pag. 648.

Concilium Constantinopol 2. c. 5. statuit, *Episcopum Constantinopolitanæ ciuitatis habere primatus honorem debere, post Romanum Episcopum.* Quid ad hoc Pontificii? *Hic canon planè additītius est atque suppositus*, inquit Baronius Annal. ad an. 381. n. 35.

In sexto & septimo Concilio generali, Honorius Papa in albo hæreticorum enumeratur. Quid ad hoc Pontificii? *Acta 6. & 7. Synodorum Parengrapha sunt, & minimè germana. Nihil dubitamus, Acta illa, quæ circumferuntur sextæ Synodi nomine, nunquam verè acta in ulla legitima Synodo, sed maxima sui parte commentitia & mendacia, nec minus ea quoque, quæ hoc ipso penè anno prodierunt Synodi septimæ, in plerisq; certa falsitatis notis conspersa* fermentataque sunt, inquit Pighius, De Act. 6. & 7. Synod. ad lectorem.

Atque ut hoc modo argumentis occurrunt sæpissime ipsi adversarii, ita & eam respondendi rationem laudant. Cùm *Baronius* premitur testimonio ex *Clementis Constitutionibus* desumto (Annal. tom. 1. ad ann. Chr. 32. num. 18. & 19.) respondet, *se uno verbo liberari posse, si Apocryphum esse librum exciperet, & esse hoc honestum confugium.* Cùm *Vasquez* verba facit *de Epistola Epiphanii contra imagines*, & quomodo nostrates, *Copus & Sanderus*, respondeant, verba illa non esse Epiphanii, sed supposititia; apertè fatetur, (De adorat. l. 2. disp. 5. c. 3.) *Illam respondendi rationem esse interdum præsentaneum & verissimum remedium.*

Ex quibus liquet, copiarum Italicarum duces non posse nobis illud vitio vertere, quòd sordidum à pretioso, & scripta adulterina à genuinis separemus, quin per latera nostra vulnerent Apostolum *Paulum*, qui illud sedulò monuit faciendum, & antiquissimos Ecclesiæ *Patres*, unà cum præcipuis militiæ suæ ducibus, qui illud ipsum factitârunt, & tanquam rectè factum Ecclesiæ Dei commendârunt. Quod igitur in alia causa *Pelagiano* cuidam dixit Augustinus: (Contra Iulianum lib. 2.) *Dic huic Ambrosio, si audes, quæ mihi tam petulanter obiicis:* idem ego, *Hardingo, Harro, & Rhemensibus* nostris: dicite S. Apostolo *Paulo*, antiquissimis Ecclesiæ Patribus, *Serapioni, Origeni, & Augustino*, Episcopis in secundo Concilio Nicæno congregatis, & lectissimis ductoribus vestris, *Bellarmino, Baronio, Possevino, Parsonio, Dureo, &c.* Dicite, inquam, istis si audetis, quæ nobis tam petulanter objicitis, eos nempe *impudentes esse patronos, vias modósque pudendos iniisse; ad commune hæreticorum asylum, idq; miserrimum confugere.* Atque hoc vobis dicendum est, necessariò, si huic instituto meo de adulterinis scriptis deprehendendis & coarguendis, amplius reclamare velitis. Quare spero vos nobis æquiores futuros imposterum, quàm ut hæreticorum affines dicatis, dum adulterina scripta à genuinis secernimus. Cogitantes cum *Gretsero* vestro (De jure & more prohibendi lib. mal. l. 2. cap. 5.) *proprium esse hæreticorum libros abs*

ipsarum nomine, ab aliis promulgatum, inquit Baronius Annal. ad an. 604.

Bonifacius VIII. scribit ad *Philippum Regem Francorum, scire hoc te volumus, te nobis tum in rebus spiritualibus, tum in temporalibus subiectum esse.* Et Philippus Rex Francorum rescribit: *Sciat tua maxima fatuitas, nos alicui non subesse, &c.* Quid ad hoc Pontificii? *Paulus Æmilius est in ea opinione, ut Epistolas istas, inter regem & Pontificem, supposititias esse putet*, inquit Stapletonius cont. Hornum, Episc. Winton. lib. 3. c. 28.

Concilium Eliberinum c. 36. statuit, *Picturas in Ecclesia esse non debere.* Quid ad hoc Pontificii? *Suspicor in illo Canone imposturam: In eam suspicionem adducor, ut aliquis Claudij discipulus eiusdem canonis author fuerit, & talis impostura egregius concinnator*, inquit Baronius Tom. 1. Annal. ad ann. 57. num. 121.

Synodus Franckfordiensis (Regino lib. 2. Anno 794.) rejecit *Pseudo-synodum Græcorum, quam pro adorandis Imaginibus fecerant.* Quid ad hoc Pontificii? *Quemadmodum ex Iovis cerebro natam Minervam fingunt Poëtæ, ita hæc Synodus* Apologeticorum, in Anglia, proles, & commentum est, inquit Copus Dialo. 5. c. 13. pag. 648.

Concilium Constantinopol. 2. c. 5. statuit, *Episcopum Constantinopolitanæ civitatis habere primatus honorem debere, post Romanum Episcopum.* Quid ad hoc Pontificii? *Hic canon planè addititius est atque suppositus*, inquit Baronius Annal. ad an. 381. n. 35.

In sexto & septimo Concilio generali, Honorius Papa in albo hæreticorum enumeratur. Quid ad hoc Pontificii? *Acta 6. & 7. Synodorum Parengrapha sunt, & minimè germana. Nihil dubitamus, Acta illa, quæ circumferuntur sextæ Synodi nomine, nunquam verè acta in ulla legitima Synodo, sed maxima sui parte commentitia & mendacia, nec minus ea quoque, quæ hoc ipso penè anno prodierunt Synodi septimæ, in plerisq; certa falsitatis notis conspersa* fermentataque sunt, inquit Pighius, De Act. 6. & 7. Synod. ad lectorem.

Atque ut hoc modo argumentis occurrunt sæpissime ipsi adversarii, ita & eam respondendi rationem laudant. Cùm *Baronius* premitur testimonio ex *Clementis Constitutionibus* desumto (Annal. tom. 1. ad ann. Chr. 32. num. 18. & 19.) respondet, *se uno verbo liberari posse, si Apocryphum esse librum exciperet, & esse hoc honestum confugium.* Cùm *Vasquez* verba facit *de Epistola Epiphanii contra imagines*, & quomodo nostrates, *Copus & Sanderus*, respondeant, verba illa non esse Epiphanii, sed supposititia; apertè fatetur, (De adorat. l. 2. disp. 5. c. 3.) *Illam respondendi rationem esse interdum præsentaneum & verissimum remedium.*

Ex quibus liquet, copiarum Italicarum duces non posse nobis illud vitio vertere, quòd sordidum à precioso, & scripta adulterina à genuinis separemus, quin per latera nostra vulnerent Apostolum *Paulum*, qui illud sedulò monuit faciendum, & antiquissimos Ecclesiæ *Patres*, unà cum præcipuis militiæ suæ ducibus, qui illud ipsum factitârunt, & tanquam rectè factum Ecclesiæ Dei commendârunt. Quod igitur in alia causa *Pelagiano* cuidam dixit Augustinus: (Contra Iulianum lib. 2.) *Dic huic Ambrosio, si audes, quæ mihi tam petulanter obiicis:* idem ego, *Hardingo, Harro, & Rhemensibus* nostris: dicite S. Apostolo *Paulo*, antiquissimis Ecclesiæ Patribus, *Serapioni, Origeni, & Augustino*, Episcopis in secundo Concilio Nicæno congregatis, & lectissimis ductoribus vestris, *Bellarmino, Baronio, Possevino, Parsonio, Duræo, &c.* Dicite, inquam, istis si audetis, quæ nobis tam petulanter objicitis, eos nempe *impudentes esse patronos, vias modósque pudendos iniisse; ad commune hæreticorum asylum, idq; miserrimum confugere.* Atque hoc vobis dicendum est, necessariò, si huic instituto meo de adulterinis scriptis deprehendendis & coarguendis, amplius reclamare velitis. Quare spero vos nobis æquiores futuros imposterum, quàm ut hæreticorum affines dicatis, dum adulterina scripta à genuinis secernimus. Cogitantes cum *Gretsero* vestro (De jure & more prohibendi lib. mal. l. 2. cap. 5.) *proprium esse hæreticorum libros abs*

se fictos magnorum virorum nominibus falsò insignire, suaq; commenta speciosis præstantium doctorum titulis decorare; & cum *Parsonio* vestro, (Trip. comm. Angl. par. 1. cap. 4. pag. 86.) *Nebulones esse perditissimos, non solùm qui opera spuria claris adscribunt authoribus, verùm eos etiam, qui pro veris & genuinis obtrudunt.*

Nec hic, quicquam juvabit dicere, quod *Torrensis* dixit de operibus (Præf. ad Aug. confess.) quæ falsò *Augustini* nomine *feruntur: esto, non sint eorum libri omnes, quorum nomina præ se ferunt, at certè quidem æqualium eorum pleraque sunt, doctorum iuxta ac piorum hominum planè omnia.* Manifestum enim est, benè magnam partem eorum, quæ falsis nominibus circumferuntur, vel ab hæreticis fuisse consarcinatam, vel ab iis editam, qui nullo modo, cum iis, quorum nomine feruntur, sunt comparandi. *Clementis* enim *recognitiones quædam habent incerta, multa fabulosa, nonnulla insuper Catholicis dogmatibus adversantia*, inquit Sixtus Senensis, Bibl. l. 2. Clem. Commentarii in *Iobum*, qui *Origenis* nomine circumferuntur, *doctrinam de Trinitate sectam vocavit* Erasm. Censur. *& hæresin, & tres personas, tria cornua Diaboli.* Bellarm. de gra. primi hom. cap. 3. Quæstiones nomine *Augustini* de veteri & Novo Testamento, *Melchisedechum constituunt Spiritum Sanctum*, quod *Augustino* Iudice hæreticum est. Epistola ad *Augustinum, de miraculis Hieronymi*, quæ Cyrillo Hierosolymitano adscribitur, *conficta est ab hæretico Monothelita*, ut testatur Baron. Annal. tom. 6. ad ann. 420. num. 46. At qui ista scripserunt, docti ac pii non fuerunt, nec ullo modo comparandi cum *Clemente, Origene, Augustino, Cyrillo*, quorum titulis decorantur. Præterea, quod scribit, *Bellarminus* de uno scripto commentitio, id quidem potest de omnibus non minus verè affirmari (De Rom. Pont. lib. 2. cap. 9.) *Historia Lini verè conficta est, si conficta est, non est ullius authoritatis.* Illud igitur concludam de maxima parte scriptorum, quæ adulterina & spuria sunt, quod *Pererius Iesuita* (Comment. in Dan. l. 11. pag. 541.) de quodam statuit opusculo, quòd *Ioannes*

Annius

Annius Beroso, Metastheni & Philoni falsò attribuit. *Valeat & in perpetuum valeat hæc Chronologia Anniana, & quæ toties à viris doctis profligata & iugulata est, iaceat in posterum sempiterna hominum oblivione sepulta, nec sit posthac, qui eam exhumare, & ad fidem aliquam atque authoritatem, quasi ad vitam revocare audeat. Sat sit adhuc eam, cùm non erat bene nota, imposuisse multis: Nunc detectis atque in apertum prolatis fucatis eius mendaciis & fallaciis, si quem circumvenerit ac deceperit, nimis profectò stupidum & vecordem eum fore necesse est.* Valeant & in perpetuum valeant scripta supposititia, quæ Patriarchis, Christo, Apostolis, *Martiali, Dionysio, Abdiæ, Lino, Melitoni, Clementi*, aliisque antiquis & sanctis authoribus ascripta, & quæ toties à viris doctis stigmatibus notata, & inusta sunt, jaceant in posterum sempiterna hominum oblivione sepulta, nec sit posthac quisquam, qui ea exhumare, & ad fidem aliquam & authoritatem, quasi ad vitam revocare audeat: sat sit ea adhuc, cùm non erant bene nota, imposuisse multis; nunc detectis eorum fraudibus & fallaciis, si quos deceperint, nimis profectò stupidos & vecordes eos esse necesse est.

II. *Scripta supposititia sunt vel* [a] profana, *vel* Sacra.

a Quo nomine non quoslibet scriptores intelligimus profanos. Eorum enim authoritatem & integritatem asserendam Criticis relinquimus; sed illos duntaxat, qui cùm essent ἔξω τῆς ἐκκλησίας, authores tamen ejusmodi librorum creduntur, qui ipsa salutis nostræ mysteria clariùs ferè tradunt, quàm vel Prophetæ, vel Apostoli; vel eos saltem, quorum verbis multi, contra scripta sacra & authentica, abutuntur.

III. *Profana vel* [a] Judæorum *sunt, vel* Gentilium.

a Tale est scriptum 1. גלי רזיא Ἀποκαλύπτων τὰ μυστήρια, quem librum Judæi omnes ignorant. Author di-

 citur

citur רבנו קדוש (de quo *Hist. Eccles. Sec.* 2. p.77.) qui traditiones, seu Misnaioth, ducentis ferè ante Concilium Nicænum annis composuit, quas Iudæi Scripturæ Sacræ æquiparant. Istius libelli Pater, quicunque ille sit, de Mysterio Trinitatis adeò dilucidè & distinctè disserit, ut S. Athanasio verborum perspicuitate & expressa δεινότητι vix cedat, cæterique Patres ante Concilium Nicænum, si cum isto, omnium Iudæorum Magistro, & infensissimo Christianorum hoste, comparentur, obscurè admodùm de tanto mysterio locuti fuerint. *Raimundus* & *Porchetus*, istum admirabilem mysteriorum Epopten, cum omnibus Iudæis ignoraverant. *Morin.* de Heb. Græcique Text. sincerit. lib. 1. pag. 17. Ex hoc nihilominus authore pleraque sua desumsit *Galatinus*, quod ne ipse quidem in eo probat Morinus.

II. *Iosephus, ben Gorion*, quem quidam cum Iosepho, Antiquitatum scriptore faciunt eundem, ut Munsterus: *alii* non quidem eundem; sed æqualem. At veteres ejus non meminerunt. Ipse etiam scriptor apertè fabulosus est. Vnde rejicitur à *Baronio*; infra Hieronymi ætatem amandatur à *Ribera*; supposititius censetur à *Possevino*, *Rainold.* Præl. de Apoc. Script. *Scalig.* Cont. Serar. c. 4. 5. *Coc.* Cens.

III. Huc pertinent libri nonnulli Apocryphi, præsertim *sapientia Solomonis*, *Esra tertius & quartus*, qui postremi duo, ut fabulis Talmudicis scatent, ita ab ipsis etiam Pontificiis Apocryphis annumerantur. De reliquis actum est in *Thesauro Philol.* lib. 11. c. 2.

IV. Gentilium *scripta vel* [a] Chaldæorum *sunt, vel* [b] Ægyptiorum, *vel* [c] Græcorum *vel* Latinorum.

a Talis est, quem Ioannes Annius *Beroso* Chaldæo falsò attribuit. Videatur *Perer.* Comment. in Daniel. p. 541. Præf. *Coc.* in Cens. sub finem.

b Quo loco habetur *Hermes*, seu *Mercurius* ille Trismegistus. Dubitant quidam, an unquam in rerum natu-

ra ex-

ra extiterit. Et qui hoc concedunt, putant, Mose priorem fuisse. Ita *Casaub. Funccius* testatur, floruisse eum annis ante legem latam 21. Quanti eum Latini & Græci veteres æstiment, dici non potest. Constat enim, literarum & omnium scientiarum inventionem ad istum referri solitam. Plato ait, literas eum invenisse *μνήμης καὶ σοφίας φάρμακον*. *Cicero* lib. 3. de Nat. Deorum, Ægypto præfuisse, atque Ægypti leges & literas tradidisse. *Diodorus Siculus*, docuisse Græcos, *τὰ περὶ τὴν ἑρμηνείαν*, *rationem explicandi sensa animi*, ac proinde *ἑρμῆν* ab illis dictum. *Iamblichus* in primo de Mysteriis autor est, Ægyptios scriptores, putantes omnia inventa esse à Mercurio, suos libros Mercurio inscripsisse. Et sub finem ejus libelli refert idem, scripsisse Mercurium, id est, scripta sub Mercurii nomine extitisse, voluminum viginti quinque millia, vel etiam, authore Menestheo, triginta sex millia, quinquaginta, & viginti quinque. *Athanasius Kircherus*, in suo prodromo Koptico refert, multa eum lingua veteri Ægyptiaca scripsisse. Cur Trismegistus dicatur, habet *Suidas*: Ἐκέκλητο, inquit, τρισμέγιστος, διότι περὶ τριάδος ἐφθέγξατο, εἰπών· Ἐν τριάδι μίαν εἶναι θεότητα, οὕτως· ἦν φῶς νοερὸν πρὸ φωτὸς νοεροῦ, καὶ ἦν ἀεὶ νοῦς νοὸς φωτεινὸς, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἦν, ἢ τούτου ἑνότης, καὶ πνεῦμα πάντα περιέχον, ἐκτὸς τούτου οὐ θεὸς, οὐκ ἄγγελος, οὐκ οὐσία τις ἄλλη. Πάντων γὰρ κύριος καὶ πατὴρ, καὶ πάντα ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστιν. Ὁ γὰρ λόγος αὐτοῦ παντέλειος ὢν, καὶ γόνιμος, καὶ δημιουργὸς, ἐν γονίμῳ φύσει, παῖς ὢν κεὶ γονίμῳ ὕδατι ἔγκυον τὸν ἄνδρα ἐποίησε, καὶ τοῦτ' εἰρηκὼς ηὔξατο λέγων· Ὁρκίζω σε, οὐρανὲ, θεοῦ μεγάλου σοφὸν ἔργον, ὁρκίζω σε φωνὴ πατρὸς, ἣν ἐφθέγξατο πρώτην, ἡνίκα τὸν πάντα κόσμον ἐστηρίξατο, ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ μονογενοῦς λόγου, καὶ τοῦ πατρὸς, περιέχοντος πάντα, ἵλεως ἵλεως ἔσο. Arabum quoque scripta Hermetis hujus, quem Babylonium vocant, plena sunt. Pauca quædam promemus ex *Muhammede*, fil. *Isaaci*, cap. 10. *De Alchimia & Philosophis practicis* קאל מחמר בן אסחק אלנרים אלמערוף באבי יעקוב אלוראק זעם אהל

אהל צנאעה אלכימיא והי צנאעה אלדהב
ואלפצה מן עיר מעאדנהא אן אול מן תכלם
עלי עלם אלצנעה הרמס אלחכים אלבאבלי
אלמנתקל אלי מצר ענד אפתראק אלנאס ען
באבל ואנה מלך מצר וכאן חכימא פילסופא
ואן אלצנעה צחת לה ולה פי דלך עדה כתב
פאנה נטר פי כואץ אלאשיא ורוחאניאתהא וצח
לה בבחתה ונטרה ועלם צנאעה אלכימיא
ווקף עלי עמל אלטלסמאת ולה פי דלך כתב
כתירה. *Dixit Muhammed, filius Isaaci Nadimaus, cognomento Abi Iakub Verakaus. Existimant quidam Chimici* (id est, *auri & argenti, extra fodinas, conflatores*) *primum, qui de Chimia disseruit, esse Hermetem Sapientem Babylonium, qui deportatus est in Ægyptum, cùm dispergerentur homines è Babylonia, posteaq; Rex fuit Ægypti, sapiens item Philosophus. Huic autem artem illam optimè tribui, ut qui in ea multos ediderit libros* (meminit sanè *Casaub.* contra Baron. pag. 76. libri Græci, cui nomen, *ἱερὰ τέχνη*, id est, *χρυσοποιΐα*, qui extat in Bibliotheca Regis Christianissimi, in quo non semel Mercurii mentio recurrit) *multa peculiaria observârit, sensúmque spiritualem elicuerit. Atque huius ei negotij optimè vindicatur indagatio & speculatio, χρυσοποιΐα item. Operam etiam dedit conficiendis Tilsemis, de quibus multos habet libros.* Plura de Tilsemis scripsimus *Hist. Orient.* l. 1. c. 8. pag. 188. Et paulò post. קד אכתלף
פי אמרה פקיל אנה כאן אחד אלסבעה אלסדנה
אלדין רתבוא בחפט אלביות אלסבעה ואנה כאן
אלתרתיב עטארד. ובאסמה יסמי פאן עטארד
באללעה

באללעה אלכרדאניה הרמס וקיל אנה אנתקל
אלי ארץ מצר באסבאב ואנהא מלכהא וכאן לה
אולאר מנהם טאט תא ושמן ואתריב וקפט
ואנה כאן חכים זמאנה ואנה למא תופי דפן פי
אלבנא אלדי יערף במדינה מצר באי הרמס
ותערפה אלעאמה באלהרמס וקיל קברה אבנה
אלדי כלפה בעד מותה, id est, *Dissentiunt authores in negotio eius. Dicunt, eum esse ex septem ministris, quibus ordine commissa est custodia septem domiciliorum, eique deberi ordinem Mercurij, à quo etiam nomen habet. Est enim* Ottared, *Chaldæorum linguâ,* Hermes. *Alij volunt, eum translatum esse in Ægyptum certis de causis, ibique regnâsse, liberos etiam habuisse, ex quibus Tat, Za, Schamen, Atrib, Koft. Excelluisse eum suo tempore sapientiâ. Cùm obiisset, sepultum esse in Mausoleo, cui in Ægypto nomen* Hermetis. *Vulgò Hermetem vocari. Aiunt quidam, terræ eum mandatum esse à filio, qui ei post mortem successerit.* Ita de Hermete Arabes. Quicquid sit, librum illum, qui ei tribuitur ψευδεπίγραφον, & Christiani potiùs, vel Semi-Christiani esse, pronunciat contra Baronium *Casaub.* pag. 75. Chaldæis, an Ægyptiis Hydaspis, quem Hystaspem *Iustinus Martyr* vocat, accensendus sit, dicere non habeo. De hoc enim nihil facilè reperias, præter Vaticinia, quæ ab *eo*, *Clemente* item *Alexandrino*, & *Lactantio* afferuntur. Nisi conjicias, quòd, quemadmodum Mercurio Ægyptiorum quibusdam, sic aliis Hystaspi Persæ (est enim ὑστάσπης ὄνομα κύριον, πατρὸς Δαρείου) placuerit ascribere lucubrationes nonnullas, quibus magnam conciliare volebant authoritatem, idque propterea, ut Magorum hinc religio, quæ primis post Christum natum seculis culta satis adhuc erat, authoritate Regum horum confunderetur: proposito laudabili, sed consilio valde malo.

c Vt sunt scripta fatidica tum Poëtarum, *Phocylidis*

præſertim, de quo *Daniel Heinſ.* Exercit. Sac. Epiſt. ad Heb. c. 4. v. 12. *Quis*, inquit, *hunc authorem Chriſtianum fuiſſe non videt, cùm ubique ad Hebræas Phraſes, quas ex Helleniſtis habet, manifeſtè alludat?* tum etiam *Sibyllarum*. De Etymologia hujus vocis Critici certant, & adhuc ſub judice lis eſt. Quidam derivant à קָבַל *accepit*, literarum μετάθεσιν. Vide *Peucer.* de divinat. generib. p. 119. *Suidas* vult, vocem eſſe Latinam. Σίβυλλα, inquit, ῥωμαϊκὴ λέξις ἐστὶν ἑρμηνευομένη προφῆτις. Et certè Sibyllas Prophetiſſarum loco fuiſſe, ipſi etiam viderunt Iudæi. Vnde *Salmantic.* in juchas. pag. 136. b. בזמן אלו הנביאים היה גם בין אומות אישה כנביאה והיא נקרא שביליא *Tempore Prophetarum illorum fuit inter gentes mulier quaſi prophetiſſa, cui nomen Sibylla. Æmilius Portus*, Notis in Suidam; Σίβυλλα, inquit, Doricum & Æolicum vocabulum, ἡ τῶν σιῶν, ἤγουν θεῶν βουλὴν ἀνθρώποις ἑρμηνεύουσα. Quod petitum eſt ex *Lactantio* lib. 1. de falſa Religione c. 6. Sibyllæ ſunt à veteribus nuncupatæ, vel ab unius Delphidis nomine, vel à conſiliis Deorum denuntiandis: σιὺς enim Deos, non θεὺς, & conſilium non βουλὴν ſed βυλὴν appellabant Æoli eo ſermonis genere. Sibyllam itaque dictam eſſe vult, quaſi θεοβούλην. *Matth. Martinius* de veritate divinæ Chriſti naturæ tract. 3. pag. 296. mavult deducere ex σίω *agito*, & βυλλὸς *plenus, refertus*, quòd plenæ concitatione & furore vaticinarentur. Quid ſi originem ei aſſignemus Hebræam סבל, quæ, verbo נשא, in Prophetiis haud infrequenti, & præſenti ſignificatui accommodata, vicina, *portantem, referentem* notabit? Sibyllæ autem numero erant decem 1. *Chaldæa*, quæ & Perſica. Hæc, Sambehta vulgò dicta, vel à יפת & שם, vel à שבת deducitur 2. *Libyca*. 3. *Delphica*, Delphis nata. 4. *Italica*. 5. *Erythræa* quæ bellum Trojanum prædixit. 6. *Samia*, cui nomen Phyto. 7. *Cumæa*, quæ & Amalthæa, & Hierophila. 8. *Helleſpontia*. 9. *Phrygia*. 10. *Tiburtia*, Albunæa dicta. De his conſulatur *Suid. Lactant.* lib. 1. c. 6.

Aug.

Aug. de civit. Dei lib. 18. cap. 25. Comment. *Lud. Viv.* Ibid. *Francisc. Petrarch.* de vir. illust. pag. 518. *Sixt. Senens.* Bib. Sanct. lib. 2. pag. 113. *Peucer.* de divinat. p. 120. & seqq. *Pet. Lansell.* Iesuit in Iust. Mart. pag. 528. *Baronius* appar. pag. 8. & deinc. Atque de his Sibyllarum scriptis tria ferè autorum judicia occurrunt. *Primum* est eorum, quibus sunt γνήσια. Ita ex veteribus *Iust. Mart. Cl. Alex. Lactant. Euseb.* alii. Ex recentioribus *Ludov. Viv.* ad c. 46. lib. 18. de Civit. Dei. *Baron.* appar. ad annal. S. 19. 20. &c. *Andreas Eudæmon Iohannes Cydonius*, defens. annal. advers. Casaub. l. 1. c. 5. *Alii* Carmina hæc ψευδεπίγραφα agnoscunt. Ex veteribus τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀπιστεῖν *multos mortalium reiecisse testimonia Sibyllarum in causa fidei*, scribit Eusebius. Id quod non de Gentilibus tantùm, sed & Christianis, limatioris judicii Viris, quibus fraus subolebat, intelligi debet. Tale quid ipse innuit *Augustinus* lib. 18. de Civ. Dei c. 46. *Proinde cum scripturis nostris non credunt, complentur in eis sua, quas cæci legunt, nisi fortè quis dixerit, illas Prophetias Christianas finxisse de Christo quæ Sibyllæ nomine, vel aliorum proferuntur.* Et c. 47. *Sed quæcunque aliorum Prophetiæ de Dei per Christum Iesum gratiâ proferuntur, possunt putari à Christianis esse conficta. Ideo nihil est firmius, ad convincendos quoslibet alienos, si de hac re contenderint, nostrisque fulciendis, si rectè sapuerint, quàm ut divina prædicta de Christo ea proferantur, quæ in Iudæorum scripta sunt codicibus.* Ex recentioribus quidam Sibyllina carmina simpliciter judicant ὑποβολιμαῖα. Sic *Casaub.* Exercit. 1. ad appar. Bar. S. 10. *Caspa rius Brochmandus*, teste *Conrado Dieterico* in Diatr. pag. 124. *Ioh. Temporarius* Demonst. Chronol. l. 1. pag. 19. Sunt denique, qui hic temperaturam agnoscunt, seu κρᾶσιν ex Gentilium & Christianorum Scholis. Vnde *Peucerus* de Theomant. pag. 118. *Extant in fragmentis*, inquit, *quæ Sibyllæ nomine circumferuntur, similia multa, quorum, etsi expressiora sunt pleraque evidentioráque, quàm ut ab antiquis possent videri conscripta & putantur ab erudito aliquo ex eventu composita, sparsimque reper-*

repertis oraculis intexta, ut illa cohærerent: tamen non pauca vetustatem referunt, quæ ex reliquis adhuc voluminibus sacris deprompta, numerisq; innexa eo videntur consilio, ut & recitari in publicis cœtibus & edisci faciliùs, conservariq; possent. Nos cum *Martin.* lib. 4. de veritate Nat. Christi div. p. 297. Sic statuimus. 1. Fuisse apud Gentiles verè fatidicas mulieres à Diabolo actas. 2. Diabolum tamen è verbo Dei, ut carminibus earum divinitatis opinionem afferret, ex Historia Ecclesiæ aliqua vera falsis miscuisse. Chaldææ utique Sibyllæ facilè innotescere poterant Sacræ Scripturæ de Messia, vaticinia. 3. Cùm verò primitivæ Ecclesiæ Patres animadverterent, veneranda in Gentilismo Sibyllarum esse nomina, suis sæpe carminibus versus Sibyllinos interpolârunt, aut hos istis addiderunt, ut ita Gentiles, quoquo possent modo, ad Christianorum pellicerent castra. 4. Et cum inter Sibyllina Acrosticha quoq; essent, (quorum & *Cicero* meminit lib. 2. *de divinat.* sed generaliter tantùm, ut nihil ex eo colligi posset eorum, quæ Christianorum scripta pollicerentur) Sanctos etiam Patres ex N. T. recenti luce primis aliquot versuum libris nomen Servatoris nostri videri attexuisse. 5. Nec ideo malitiosè mentitos magnos illos viros, cùm partem veritatis dicerent, partem dissimularent, & verè oracula scriberent, sed patefacta: multos etiam, illorum præsertim, qui & Platonem sua ex Mose hausisse scribebant, de re verè gesta ne hilum dubitâsse.

V. Atque de his scriptis moderna Theologorum Schola propterea dubitat, quòd non tantùm de [a] λόγῳ ὑσιώδει, [b] Creatione, [c] Lapsu, [d] Lege Mosaica, [e] Decreti æterni libertate & immutabilitate, [f] Iohanne, Messiæ Prodromo, [g] Christi in carnem adventu, [h] doctrina, [i] miraculis,

lis, [k] paſſionibus, [l] veli in templo ruptione, [m] reſurrectione à mortuis, [n] Baptiſmo, [o] nomine Chriſtiano clarè & perſpicuè (quod quidem [p] à Gentilium vatibus nos Scriptura S. expectare non jubet) differant; ſed ipſa Literarum [q] Sacrarum & [r] Conciliorum verba, & Idiotismos retineant.

a Sic *Phocyl.* τῆς δὲ θεοπνεύστου σοφίης λόγος ἐστὶν ἄριστος.

b Pœmander, ſive Paſtor (qui Chriſtus eſt, ποιμὴν ille καλὸς Ioh. 10.) *Pſeudo-hermetis* Ser. 3. de creatione hominis: ὁ δὲ πάντων πατὴρ, ὁ νοῦς ὢν, ζωὴ καὶ φῶς, ἀπεκύησεν ἄνθρωπον αὐτῷ ἴσον, οὗ ἠράσθη ὡς ἰδίου τόκου, περικαλλὴς γὰρ, τὴν τοῦ πατρὸς εἰκόνα ἔχων: *Mens communis omnium parens, vita & lumen hominem generavit, ſibi ſimilem, quem adamavit, ut proprium fœtum. Erat enim homo perpulcher, ut qui Patris imago eſſet.*

c Duplex, inquit *Pſeudo-Mercur.* diſp. de amiſſa ab hominibus felicitate; propterea factus eſt homo, mortalis propter corpus, immortalis διὰ τὸν οὐσιώδη ἄνθρωπον *propter hominem ipſum ſubſtantialem.* Ἀθάνατος γὰρ ὢν, καὶ πάντων τὴν ἐξουσίαν ἔχων τὰ θνητὰ πάσχει ὑποκείμενα (leg. ὑποκείμενος: *Ficinus* totam periodum aliter legit) τῇ εἱμαρμένῃ· ὑπεράνω οὖν τῆς ἁρμονίας ἐναρμόνιος γέγονε δοῦλος. *Nam cùm eſſet immortalis & omnium rerum poteſtatem habens* (quod ſæpiùs repetit, deſumtum ex *Gen.* c. 1.) *mortalia patitur, factus obnoxius homo fato: qui priùs erat ſupra Harmoniam* (legem fati) *evaſit ſervus, & Harmoniâ tenetur.*

d Vel ſolus Phocylides fidem faciat. Ordine penè Decalogum carmine exprimit. I. præceptum, πρῶτα θεὸν τίμα. 3. ψευδορκεῖν στυγέει θεὸς ἄμβροτον. 5. τίμα δὲ σοὺς γονῆας. 6. μὴ αἵματι χεῖρα μιαίνειν. 7. σωφροσύνην δ' ἀσκεῖν, ἔργων δ' αἰσχρῶν ἀπέχεσθαι. 8. σπέρματα μὴ κλέπτειν. 9. ψεύδεα μὴ βάζειν. Item: μαρτυρεῖν ψευδῆ φεύγειν, τὰ δίκαι' ἀγορεύειν.

ρόζῳ. Avaritiam depingit verbis Apoſtoli: ἡ φιλοχρηματοσύνη μήτηρ κακότητος ἁπάσης.

e Præter cætera Leidenſis Bibliothecæ Orientalis, κειμήλια Mſc. habetur fragmentum Hermetis Arabicum, anno 810. ex Perſico translatum, in quo inter alia de liberrima Dei voluntate: דרוה אלאימאן ארבע כלאל אלצבר ללחכם ואלרצא באלקדר ואלאכלאץ באלתוכל ואלאסתסלאם ללרב *ſummum religioſæ perſuaſionis* (fidei) *faſtigium conſtituunt quatuor proprietates: Patientia ferendi iudicium Dei; acquieſcere prædeſtinationi; absque fuco in Deo habere fiduciam, & Domino ſe totum ſubiicere.* Vocem חכם, quam per *iudicium* Elichmannus vertit, & קדר, quæ *prædeſtinatio* eidem eſt, paulò aliter ab ipſis redditur Arabibus. Illa enim *prædeſtinationi æternæ*, hæc *actuali*, ſeu *Providentiæ* reſpondet. Vide Hiſt. Orient. pag. 355. Idem Hermes apud Fatikidem (erat autem Fatikides inter Ægypti Arabes celeberrimos paulò ante annum Chriſti milleſimum) ſic loquitur: לכל שי חילה ע̇יר אלמות וכל שי גמאל ע̇יר אלאתם וכל שי יביד ע̇יר אלעמל אלצאלח וכל שי ישאק בע̇ירה ע̇יר אלטבאע וכל שי יקדר עלי אצלאחה ע̇יר אלחלק אלסו וכל שי יסתטאע דפעה ע̇יר אלקצא. *Omni rei eſt remedium, præterquam morti: Omnia ſunt pulchra, præter peccatum. Omnia pereunt, præter opus bonum. Omnia ſubſunt aliis, præterquam natura proba: Omnia poſſunt impediri, præter decretum divinum. Alibi Hermes.* אדא כאן אלדא מן אלסמא בטל אלדוא ואדא קדר אלרב בטל אלמרבוב. *Vbi morbus à cælo* (Deo) *eſt; tunc fruſtrà eſt medicina, & ubi prædeſtinavit aliquid Dominus, fruſtrà eſt cautela eius, qui Domino ſubeſt.*

f De quo Sibylla Persica: cujus, teste Lactantio, mentionem facit *Nicanor*, qui res Alexandri M. scripsit,

Ἀλλ' ὁπότ' ἂν φωνὴ τῆς ἐρημαίης διὰ χώρης
Ἥξῃ ἀπαγγέλλουσα βροτοῖς καὶ πᾶσι βοήσῃ
Εὐθείας ἀτραποὺς ποιησέμεν ἠδ' ἀπορεῖψαι
Ἐκ κραδίης κακίας καὶ ὕδασι φωτίζεσθαι.
Tunc quoq; vox quædam veniet per deserta locorum
Nuncia, mortales miseros, quæ clamet ad omnes,
Ut rectos faciant calles, animósque repurgent
A vitiis, & aquis perlustrentur corpora mundis.

g Tribuitur Sibyllæ Erythrææ Acrostichon, in quo voces Ἰησοῦς χριστὸς, θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, per Notaricum, ut vocant Hebræi, στοιχηδὸν ponuntur, de quo *August.* de Civit. Dei l. 18. c. 13. Ioh. *Temporar.* Demonst. Chronol. l. 1. pag. 17. *Drus.* Quæst. Heb. l. 2. q. 14. *Sixt. Senensis* Bibl. S. lib. 2. pag. 116.

h Sibylla Hellespontica, in agro Trojano nata, inter alia:

Αὐτὸς πληρώσει δὲ θεοῦ νόμον, οὐ καταλύσει
Ἀντίτυπον μίμημα φέρων, καὶ πάντα διδάξει.
i.e. *Ille Dei legem complebit, non violabit;*
Per similem formam referens, & cuncta docebit.

i Sibylla Libyca, cujus meminit Euripides, tale protulit de Christi miraculis vaticinium:

Καὶ τότε δὴ νοσεροὺς ἰήσεται, ἠδ' ἐπιμώμους
Πάντας, ὅσοι τούτῳ πίστιν ἐνὶ πηξωνται.
Βλέψουσιν δὲ τυφλοὶ ἀτὰρ βαδιοῦσί τε χωλοί
Κωφοί τ' εἰσαΐσουσι, λαλήσουσ' οὐ λαλέοντες,
Δαίμονας ἐξελάσει, νεκρῶν δ' ἐπανάστασις ἔσται.
Ille quidem morbis pressos sanabit, & omnes
Læsos, quotquot ei fident, cæcique videbunt:
Incedent claudi, surdis audire licebit:
Insolitas mutis dabitur formare loquelas,
Expellet furias: oppressi morte resurgent.

k Sibyllæ Delphicæ, Delphis, ut putatur, ante bellum Trojanum ortæ, tribuitur;

Καὶ

Καὶ τότε δὴ κολάφους καὶ πτύσματα φαρμακόεντα
Ἰσραὴλ δώσει μυσαροῖς ἐνὶ χείλεσι τούτῳ·
Εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολὴν, καὶ εἰς ποτὸν ὄξος ἄκρατον.
Impingent illi colaphos & sputa scelestis
Israël labiis, nec non & fellis amari
Apponent escam, potúmque immitis aceti.

Et aliud:

ὦ ξύλον, ὦ μακάριστον, ἐφ᾽ ᾧ θεὸς ἐξετανύσθη,
οὐχ ἕξει σε χθὼν, ἀλλ᾽ οὐρανὸν οἶκον ἐσόψει,
ἡνίκα ἀστράψει τὸ νέον θεοῦ ἔμπυρον ὄμμα.
O lignum, ô felix, in quo Deus ipse pependit,
Nec te terra capit, sed cœli tecta videbis,
Quum renovata Dei facies ignita micabit.

l Sibylla Phrygia, Ancyræ ita vaticinata fertur:

Ναοῦ σχισθῇ τὸ καταπέτασμα, καὶ ἤματι μέσῳ
Νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις,
Καὶ θανάτου μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὑπνώσας.
Scindetur templi velum mediúmque diei
Nox tenebrosa tribus premet admirabilis horis,
Et tridui somno peraget mortalia fata.

m Sibylla Tiburtina, Italiæ urbe nata, quam Deæ loco Tiburtini coluere, Christi resurrectionem & ascensionem hoc modo prædixisse fertur:

Αὐτὰρ ἐπὴν ἔλθῃ τρισὶν ἤμασιν ἐς φάος αὖθις
Καὶ δείξει θνητοῖσιν ὕπνον, καὶ πάντα διδάξει,
Ἐν νεφέλαις ἐπιβὰς εἰς οὐρανοῦ οἶκον ὁδεύσει.
Sed postquam triduo lucem repetiverit, atque
Monstravit somnum mortalibus, atque docendo
Cuncta illustravit, cœlestia tecta subibit
Nubibus invectus.

n Pœmander, sermone quarto, ex professo agit de Baptismi institutione, ubi crater in medio, plenus τοῦ Mentis, & monentur voce præconis homines, ut in eum sese immergant: βάπτισον σεαυτὴν ἡ δυναμένη, ἡ πιστεύουσα ὅτι ἀνελεύσῃ πρὸς τὸν καταπέμψαντα τὸν κρατῆρα. *Intinge te, ô anima, si qua potes, in hunc craterem, tu, quæ credis te redituram ad eum, qui demisit craterem.* Crater est

Ba-

Baptisterium, *mens cœlitus demissa* est vis Spiritûs S. immissa in aquam Mysticam. Patres Græci appellant τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ πνεύματος, ut *Cyrillus Hierosolymitanus* loquitur in Mystagogicis, & alii. Iste rem dissimulat, sed verba retinet.

o *Temporarius* libro citato pág. 16. cùm Iudicium de Sibyllis suum edidisset, subjungit: *Authorem porrò Christianum fuisse multa arguunt, potissimùm verò versus totius operis extremi:*

Τοὔνεκ' ἄρ' ἡμεῖς καὶ ὁσίης χριστοῖο γενέθλης
Οὐράνιοι πεφυότες ἐπικλήμεσθα ζωὴν ἐμβίγε
Μνηστὴν δ' εὐφροσύνης ἐπὶ θρησκείην κατέχοντες.
Nos igitur Sancta Christi de stirpe creati
Cœlesti, nomen retinemus proximitatis,
Lætitia memorem servantes relligionem.

p Iuxta illud Psalm. 147. v. 19. Quo argumento pro νοθείᾳ cumprimis utuntur *Temp.* l. cit. pag. 13. & *Alt.* Hist. Theol. l. 2.

q Hic jam larva detrahitur personæ. Sed eamus in rem præsentem. *Ingressum* Christi Hierosolymam Samia Sibylla ita describit.

Χαῖρε ἁγνὴ θύγατερ Σιὼν, καὶ πολλὰ παθοῦσα;
Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἐπιβὰς ἐπὶ πῶλον ἐσάγει,
Πρᾶος πᾶσι φανεὶς; ἵνα τὸν ζυγὸν, ὃν περ ὑπῆμῶν
Δοῦλον δυσβάστακτον ἐπ' αὐχένι κείμενον ἄρῃ.
Salve, casta Sion, permultáque passa puella,
Ipse tibi inscenso Rex en tuus intrat asello
Ergà omnes mitis iuga, quò tibi, quò iuga tollat.
Intoleranda tibi, quæ fers cervice subacta.

Quis sacri contextus, & nominatim LXX. Interpretum vestigia non videat? Item:

Οἶκος ὅταν Δαυὶδ φύῃ φυτὸν, ἐν χερὶ δ' αὐτοῦ
Κόσμος ὅλος καὶ γαῖα καὶ οὐρανὸς, ἡ δὲ θάλασσα.
Quum domus effundet stirpem Davidica, cuius
In manibus totus mundus, tellus, mare cœlum.

Quis negat alludi ad phrasin Propheticam בית דוד יצר, &c. Sed de Sibyllis vide *Dav. Blandelli* tract.

In *Hermete* videas integras περικοπὰς verbis Scripturæ exprimi. Sermone tertio, ubi de rerum Principio agitur, scribit: ἦν σκότος ἄπειρον ἐν ἀβύσσῳ καὶ ὕδωρ: quæ verba, desumta ex *Gen.* 1. Σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, interpolata non nihil sunt. Ibidem תהו ובהו ita sistit: Ἀδιορίστων δὲ ὄντων ἁπάντων καὶ ἀκατασκευάστων. LXX. ἡ γῆ ἦν ἀόρατος, καὶ ἀκατασκεύαστος. De præcepto פריה ורביה ut Iudæi appellant, impostor verba facturus ait; αὐξάνεσθε ἐν αὐξήσει καὶ πληθύνεσθε ἐν πλήθει τὰ κτίσματα καὶ τὰ δημιουργήματα. Sunt ipsa pene Mosis verba in versione LXX. virali. Sic in Concione, quam Orationi de morte subjungit, utitur phrasi ἔχοντες ἐξουσίαν ἀθανασίας ex *Ioh.* 1. v. 17. Sermone 13. δεκτὴν, quam vocat θυσίαν, mutuatus ex *Phil.* 4. v. 18. & λογικὰς θυσίας ex *Rom.* 12. Baptismum ex *Ioh.* 3. παλιγγενεσίαν appellat Serm. 4. Tandem etiam Phocylidis phrasis Hellenistarum & N. T. stylum ut plurimum sapit. Ex *Heb.* 10. v. 22. est desumtum illud: ὅπλον τοι λόγος ἀνδρὶ τομώτερός ἐστι σιδήρου. Ab initio statim πρόσωπον κρίνειν idem est, quod *Luc.* 20. 21. πρόσωπον λαμβάνειν. Paulò pòst, πτωχῷ δ' εὐθὺ δίδου, μηδ' αὔριον ἐλθέμεν εἴπῃς, cùm dixit; quis dubitat, quin illud Solomonis expresserit: μὴ εἴπῃς τῷ φίλῳ, ἐπάνηκε, καὶ αὔριον δώσω. Deinde πληρώσας σῷ χεῖρ' ἔλεον χρήζοντι παράσχου. Vbi quid sit πληροῦν τὴν χεῖρα, cùm aliquid offertur aut donatur, nemo vel mediocriter peritus Hebraismi, non observavit. Et quis nescit illud: Καὶ τίς ὁ προθυμούμενος πληρώσας τὰς χεῖρας αὐτοῦ σήμερον τῷ κυρίῳ 1. *Paral.* 29. 5. & passim alibi, in iis præsertim locis, ubi initiationis ad ministerium sacrum, quæ oblationibus fieri debuit, fit mentio. Vt omittam locos integros è lege Mosaica conversos, qualis est ille *de lapso sub onere inimici iumento, aut cespitante in via, attollendo & accurrendo.* Κτῆνος δ' ἢν ἐχθροῖο πίσῃ καθ' ὁδὸν, συνέγειρον, *Deut.* 22. 4. Adde, quòd in eodem legitur: μηδέ τις ὄρνιθας καλιῆς ἅμα πάντας ἑλέσθω· μητέρα δ' ἐκπρολίποις. Ibidem & illud habes: εἰ δέ τις οὐ δεδάηκε τέχνην, σκάπτοιτο δικέλλῃ, quod & *Luc.* 16. σκάπτειν οὐκ ἰσχύω. Quanquam apud ipsum etiam Aristophanem, & alios Parœmia hæc occurrat.

r Quale eſt Amphiboli Hermæ: Λόγος ἡνώθη τῷ Δημιουργῷ νῷ· ὁμοούσιος γὰρ ἦν. *Verbum unitum eſt cum mente fabricatrice mundi: erat enim illi coëſſentialis.* Ὁμοουσίου vocabulum vix ante Concilium Nicænum Patribus, adeóque Chriſtianis auditum, Ægyptiis Idololatris notum fuerit?

VI. Hæc de libris ὑποβολιμαίοις profanis: ſequuntur ſacri.

VII. Sacra ſcripta ſuppoſititia diſtinguimus in ſcripta V. & N. Teſtamenti. Illa vel [a] Patriarcharum ſunt, vel [b] Prophetarum: hæc vel [c] Chriſti, vel [d] Mariæ, vel [e] Apoſtolorum, & [f] virorum Apoſtolicorum; vel denique [g] Patrum, & [h] Conciliorum.

a Vt ſunt libri XXI. quos Arabes, *Keſſaus* nominatim, Adamo tribuunt, quorum Argumentum idem fuiſſe ſcribit, אלפראיץ ואלסנן ואלשראיע אלוער ואלועור ואכבאר אלדניא, id eſt, *Decreta, leges, ſtatuta, promiſſiones, minæ, aliáſque res in mundo poſtea eventuras.* Multa etiam Adami nomine jactitabant Sabæi (de quibus videatur *Theſaurus Phil.* pag. 53. & deinc. Hiſt. Orient. l. 1. c. 8.) ut eſt in Mor. Nev. part. 3. c. 29. *Maim.* Sed & Sethiani apud *Epiphanium* pag. 128. Setho, & *Elmak.* Hiſt. Arab. M. S. pag. 7. VII. tribuunt libros. De revelatione Adæ adſcripta, vide *Sixt. Sen.* Bibl. S. pag. 37. Quid veteres, Chriſtiani pariter ac Iudæi, imò & Arabes ſenſerint, de ſcriptis *Enochi*, prolixius diſputatum eſt in Theſauro Phil. pag. 85.

De libro Ietzirah ſcribitur in libro *Coſri* oratione IV. num. 25. *quòd fuerit Abrahami. Neq; enim hoc Rabbinis novum eſt,* inquit *Ioh. Buxt.* in libr. de abbrev. Hebr. pag. 192. *appellare libros quoſdam ab alieno authore. Nam*

& Mischna, Siphra, Tosiphta facti dicuntur אלבא דר׳עקיבא, id est, *ad cor & sententiam R. Aquiba, & si confecti sint plus quàm annis sexaginta pòst.* Sic Auth. Iuchas. f. 52. de libro, qui vocatur Pirke, id est, Capitula Rabbi *Elieseris*, sic scribit: כבר ירוע שאעפי שהוא המכונה לרבי אליעזר האחרונים עשו פרקיו כמו הזוהר המכונה לר׳שמעון וכן נמצא ספר יצירה המכונה לאברהם אבינו, i.e. *utique notum est, etsi iste liber adscribatur R. Elieseri, eius tamen capita fecisse posteriores; quemadmodum & Zohar tribuitur R. Simeoni. Atque ita etiam liber Ietzirah nomen habet ab Abrahamo patre nostro.* Vide & *Sixt. Senens.* Bibl. S. l. 2. pag. 37. Vbi & assumtionis & revelationis Abrahæ meminit.

b Cujusmodi sunt somnialia Prophetæ Danielis apud *Sixt. Senens.* pag. 53. Sapientia Solomonis in *Thes. Phil.* pag. 522. Ejusdem libri medicinales pag. 533. & infinita alia, quæ angustæ hujus chartulæ cancelli non capiunt.

c Cujusmodi est epistola ad Regem Abgarum, quæ *Græcè* extat apud *Euseb.* Hist. Eccles. l. 1. c. 15. *Arabicè* in animadversione *de Dieu* ad Evangelium Persicum Xav. p. 611. Exemplaris possessor erat πολύγλωττος ille Medicus, *Ioh. Elichmann.* quod in manus deinceps Illustrissimi venit Armachani. Persicum in ipso *Xav.* occurrit in præf. Hanc verò epistolam Gelasius expresse Apocryphis annumerat: vide etiam *Baron.* annal. anno 31. S. 60. *Riv. Crit.* S. l. 1. c. 1. *Coc.* cens. pag. 2.

d Talis est epistola ad Ignat. Martyrem, & ad Florentinos ac Missanenses. *Coc.* pag. 13. de qua *Sixt. Senens.* Bibl. S. pag. 61. sed verè Apocrypham esse docet ex Pontificiorum scriptis *Coc.* p. 12. & *Riv.* in Apologia p. 293.

e Vt sunt I. *Canones Apostolorum*, qui & Arabicè extant, quorum alii numerant L. alii LX. alii LXXXV. quos omnes rejicit *Gelasius* Papa: *Melch. Can.* loc. comm. l. 5. pag. 166. *Baron.* ad annum Christi 102. *Dionys. Petav.* dis-

differt. Eccl. l. 1. c. 6. pag. 103. in dubium vocat. Sed prolixa de his Canonibus commentaria vid. in *Scult.* Medull. Patrum T. 1. pag. 463. *Casaub.* contra Baron. pag. 671. *Rivet.* in Crit. S. l. 1. c. 1. & contra Bail. tract. 2. pag. 519. *præfat.* in ipsos Canones, editioni Andreæ Gesn. præf. *Coc.* cens. Patrum pag. 3. & deinc. *Sixt. Senens.* Bibl. S. l. 2. pag. 49.

II. Variæ Liturgiæ seu Missæ Apostolorum: ut est Missa Æthiophum *Matthæo* adscripta; Missa *Marci*; Missa *Andreæ*; Liturgia *Iacobi, Petri,* quæ omnes supposititiæ sunt, ut probat ex ipsis adversariis *Coc.* cens. pag. 7. & deinc. *Riv.* in Crit. S. l. 1. c. 3. *Perkins.* in Cathol. ement. Adde *Philipp. Mornæum* l. 1. de Missa & part. ejus cap. 2. *Scult.* Medull. Patrum T. 1. pag. 468. *Hospin.* de Monachis pag. 28.

III. Hujus etiam farinæ sunt Lib. Passionis *Andreæ. Riv.* Crit. S. l. 1. c. 4. Epistolæ Senecæ ad Paulum, & Pauli ad Senec. *idem* pag. 129. *Coc.* cens. pag. 10. Vide etiam exercit. *Dan. Heinsii* p. 485. *Fabr. Stapulensem, Rain.* contra Hardum pag. 150. *Baron.* ad ann. Christi 66. S. 11. & 13. *Lud. Viv.* comment. ad cap. 10. libr. 6. de Civ. Dei. Protevangelium Iacobi apud ipsos quoque Pontificios nullius pretii est, ut loquitur *Ludovic. de Dieu* notis ad Evang. Xav. pag. 549. Vide *Sixt. Senens.* Bibl. S. pag. 67. *Riv.* Crit. S. pag. 122. Evangelium Nicodemi *Sixt. Sen.* Bibl. S. pag. 85. *Scult.* Medull. Patr. T. 1. pag. 464. πράξεις & ἀποκάλυψις Petri, *Euseb.* Hist. Eccl. l. 3. c. 25. *Sixt. Sen.* l. 2. pag. 92. Epistola Pauli ad Laodic. quam, præter Iesuitam Marianam, supposititiam uno ore agnoverunt omnes, vide *Riv.* Crit. S. pag. 130.

f Cujusmodi sunt I. PASTOR, tribus libris absolutus, & *Hermæ*, cujus mentio fit Rom. c. 16: 14. tributus. Sed rejicitur à Tertull. Possevino Indic. Expurg. apud Coc. V. *Herma.* Bellar. de Script. Eccles. putat diversos horum librorum esse authores, *qui multa quidem habeat utilia, sed aliqua etiam noxia.* Ejus apud Patres magnus fuit usus. Sixt. Senens. lib. 2. *post quorum tempora, addit, authoritas libri huius paulatim defecit, & à Gelasio de-*

mum inter scripturas dubiæ fidei rejecta est, ut arbitror ad hæreticoram subversionem; qui inde execrabilium dogmatum præsidia assumebant.

II. *Historia de vita Iohannis, Prochoro Diacono* falsò adscribitur, fatente Lorino Iesuita, Magistro sacri palatii, Baronio, Possevino, apud Coc. Bellarm. de script. Ecclesiast.

III. Lini *de Passione Petri & Pauli libros duos* rejiciunt Espensæus, Baronius, Bellarminus, Possevinus, quibus scripta hæc prorsus sordent.

IV. Clemens qui gratis author fingitur *a. Constitutionum Apostolicarum*, quas VIII. libris collegisse volunt Clementem Romanum. Sed παρεγγράφως esse fusè probat Coc. censf. Pat. Vnde & Patres 227. in Trullo, & Athanasius pro Apocryphis habent. Bellarminus etiam de script. Ecclesiast. satis χυδαίως de iis, tanquam apocryphis, aut saltem corruptis sentit. Sixt. Senens. *Iam olim de iis multum disputatum fuisse* asserit. Hoc tamen largitur, *alios sub falso Clementis titulo, incerto authore, ab hæreticis confictos. Alios arbitrari hos Canones à Nicolaitis hæreticis contaminatos, & aliis multis apocryphis respersos*, Bib. lib. 2. pag. 49. Confer *Scult. Medull. Pat.* T. 11. c. 5. *Riv.* Crit. Sac. l. 1. c. 2. *Perkins.* ement. Catholic. p. 16. *Baron.* a. ch. 32. S. 18. 19. *b. Recognitionum lib.* 10. iidem, affirmantibus Baronio & Bellarmino, *cum circuitu Petri*, & *Itinerario Clementis*, Apocryphi sunt, nec Clemente progeniti, testibus Ioh. Dried. Sixt. Senens. Perer. Bellarmin. Vide Coc. lib. cit. Riv. Crit. Sac. cap. 7. *c. Epistolæ duæ ad Corinth. duæ ad Iacobum fratrem Domini, tres ad diversos.* De *prima* tamen ad Corinthios, quam nostra demum ætate Vir Clarissimus, Patricius Iunius, *ex laceris reliquiis vetustissimi exemplaris regij eruit, lacunas explevit, Latinè vertit, & notis illustravit*, nostri nihil durius pronunciàrunt. Patricius Iunius veram & genuinam Clementis Epistolam existimat: Rivetus à simplicitate primæva eam commendat. *Secunda*, ait, Bellarm. de Script. Eccles. pag. 17. neque extat, neque ab Ecclesiis probatur, ut S. Hieronymus testatur. Reliquæ Epi-

Epistolæ quinque, *quæ nunc extant, non carent scrupulo*: ait idem; Ioh. de Turre cremata, Possevinus, Petrus Comestor, Nicolaus Cusanus. Confer Baronium annal. T. 2. ann. 102. Sect. 6. 7. Gault. Tab. Chronog. Sec. 1. verit. 1. patrocinium quidem suscipit tum Epistolarum harum, tum aliorum operum ψευδωνύμως Clementinorum; non diffitetur tamen, *quin multa adnata sint corruptiones*.

Eodem loco cæteræ etiam habentur *Epistolæ Decretales* nomine Anacleti, Evaristi, Alexandri, Sixti, Telesphori, Higini, Pii, &c. insignitæ, quas spurias esse, fusè probat Coc. in Cens. Whitakerus lib. de Pontif. Rom. cont. 4. quæst. 5. Perk. de ement. Cathol. p. 64. Riv. Crit. Sac. lib. 1. c. 8. Hospin. Hist. Sacram P. 1. pag. 116. Chemnit. Exam. Concil. Trident. T. 1. p. 414. Salm. lib. de Prim. Papæ pag. 97. suppositıtias esse probat Pap: Epistolas decretales ante Syrium. Fraudem ex ipsis Pontificiis multi subodorantur, Henricus Kaltheisen, Nicolaus Cusanus, de Turre Cremata, Erasmus, Iohannes Driedo, Claudius Espensæus, Cassander, Simon Vigor, & alii. Vide Daill. de vero usu Patrum, pag. 45.

V. DIONYSIUS AREOPAGITA, cui tribuuntur lib. de Hierarchia cælesti, de Hierarchia Ecclesiastica & divinis nominibus, de mystica Theologia, & quædam Epistolæ. Ne Reformati quidem negant, operum horum authorem & eruditum fuisse, & satis vetustum, & qui sub Valentiniano II. scripserit: sed Dionysio illi, cujus mentio extat Act. 17. 34. ejusmodi supponendum esse fœtum, negant. Rationes vide apud Rivetum Cathol. Orth. pag. 502. & Crit. Sac. lib. 1. c. 9. 10. 11. Scultet. Medulla Pat. l. 1. pag. 483. Coc. in Cens. Humfred. cont. Campian. t. 3. de doct. Ies. Rat. 5. pag. 489. Whitak. cont. Camp. rat. 5. Scalig. in trihæres. c. 30. p. 368. Perkins. Cathol. ement. pag. 17. Hospin. de Orig. Monach. pag. 28. Ex Pontificiis opera hæc vel ut ficta, vident, vel dubia pronunciant Cajetanus, Erasmus, Valla, Guil. Grocinus: vide & Bellarminum, Possevinum apud Cocum.

VI. MARTIALIS, unus ex LXX. discipulis, primus Episcopus Lemovicensis. Dicitur scripsisse duas Epistolas,

unam ad Burdegalenses, alteram ad Tolosanos, quæ extant in Bibliotheca Sanctorum Patrum. Sed multa sunt, *quæ eas Epistolas suppositities iudicare videantur*, scribit Bellarm. de script. Eccles. pag.67. Quod judicium alibi clariùs expromit. Vide Coci. Censur. Scult. Med.l.1.pag.465.Riv.Crit.l.1.c.7.

VII. ABDIAS BABYLONIUS. *unus ex discipulis Domini fuisse dicitur, sed vita Apostolorum, quæ sub nomine eius circumferuntur, fabulis similiores sunt, quàm veræ rationi*, Bellarm. de script. Eccles. Idem concedunt; contra alios Pontificios; Salmeron, Baronius, Possevinus, Molanus,&c. Consule Cens.Coci. Medull.Scult.l.1.pag. 465.Rivet.Crit.Sac.l.1.pag. 133. Sixt. Senens. Bibl.Sancta l.2.pag.40.

VIII. IGNATIUS, qui, etsi undecimo adhuc secundi seculi anno vixerit, Apostolici tamen viri nomen meretur, quia Apostolos vidit & audivit. Septem ei Epistolas tribuunt veteres,ad Magnesianos,Trallianos,Romanos, Philadelphos, Smyrnenses, & Polycarpum. Paulò post creverunt ad 12. & jam ad 15. De iis varia sunt judicia. *Quidam*, omnes illas Epistolas *νοθέιας* postulant, ut Magdeburgenses, & Robertus Parkerus. *Alij* tamen mitius judicant, statuentes,esse quidem plerasque illas Epistolas Ignatii, minimùm septem, quarum meminerunt Hieronymus & Eusebius, sed hoc tempore non haberi nisi adulteratas, & multis in locis interpolatas. Id fusius probant Iacob. Vsserius, Archiepisc. Armachanus, accuratissima harum Epistolarum editione nupera; Rivet.Crit.Sac. lib. 2. c. c. 2. Cath.Orth. q. 22. Videatur etiam Nicol. Vedel. Editio, Coci.Censur.Perkins. Cath. ement.pag.22. Hospin.Hist.Sacram.P.1.p.20. Humfred. Doct.Iesl.3.pag. 808. Whitak. cont.Camp. rat. 5. & 20. Heins.Exercit.pag.328. Scult.Medull.l.1.pag.439. Idem ferè judicium fertur de *Epistola Polycarpi*, Scult.Ib.Riv. Crit. p.190.Suidas, & ex eo Gesnerus, aliarum Polycarpi Epistolarum meminit, de quibus nihil apud veteres.

§ De quibus ordine Seculorum agemus. Ad *Secundum* ergò *Seculum* pertinent.

I. Iu-

SECULUM II.

I. IUSTINUS MARTYR, cujus nomine quædam ſcripta circumferuntur *vel* dubia, ut *libri de Monarchia* Dei, Scult.Med.l.1.pag.24. Perionius apud Rivet. Crit.Sac.p. 200. *vel* ſuppoſititia, ut 1. *Expoſitio rectæ fidei*: Medull. Scult.l. c. Bellarminus de Script. Eccleſ.pag.71.dubitat tantùm; Rivet.Crit.pag.199. 2. *Quæſtionum* 146. *ſolutio ad Chriſtianos Orthodoxos*, *Scult*, l. c. Poſſevinus, Bellarminus, Azorius & alii. Conſule Coci. cenſ. Rivet. Crit.pag.198. 3. *Quæſtiones ad Græcos*, *cum Græcorum reſponſione*, Scult.l.1. pag.31. Bellarm. de Sc. Eccl. p. 72. Poſſev.Riv.Crit.Sac. 4. *Quæſtiones Græcanicæ ad Chriſtianos, & ad eas reſponſio Chriſtiana*: Scult. 5. *Ariſtotelicorum quorundam dogmatum everſio*. Idem, Sylburg. Rivet. Sed Bellarm. ἐπέχει. 6. *Appendix ad Græcos*; Ibid.

II. MELITO SARDENSIS, qui author dicitur *Tranſitus Mariæ*; ſed malè. F. Suarez in Thom. Author. Indic.expurgat.Hiſp. Bellar. Baron. Ioh: Maria. Vide Coc. Perkinſ.l.cit.

III. HIPPOLYTO adſcribitur lib. de *conſummatione mundi & Antichriſto*. Sed fœtus ſunt ſuppoſititii. Id quod rationibus probant egregiis Rivet. Iuellus, Cocus, &c.

SECULUM III.

I. TERTULLIANI ſcripta ὑποβολιμαῖα judicantur. *a. Liber de pœnitentiâ, Eraſ.* Beat. Rhenan. *Scult.* Alii tamen, tum ex Reformatis, tum Pontificiis Tertulliano eum aſſerunt; Riv.Crit.pag.208. *b. Liber de Trinitate,* quem Novatiano non nulli adſcribunt. Sed quicquid de hac re ſit, *dubitari non poſſe exiſtimo, quin liber de Trinitate, qui nunc extat inter opera Tertulliani, Tertulliani non ſit*, inquit Bellarm. de Script. Eccleſ. pag.78. Idem alii ſentiunt. Conſule Rivetum pag.208. Cenſ. Coc. *c. De definitionibus Eccleſiaſticorum dogmatum,* Eraſ. Pamel. Lovanienſes, apud Coc. Riv. pag.209. *d. Liber, ſive Epiſtola de cibis Iudaicis,* Pamel. Bellarm.l. c. Sunt alii Tertulliani libri, à Tertulliano Montaniſta ſcripti,

de

de fuga in persecutione; *de exhortatione castitatis*; *de Monogamia*; *de pudicitia*; *de ieiunio*, quorum usus in Ecclesia ferè nullus est.

II. ORIGENES, cui supponuntur 1. *In librum Iob* tractatus tres, & *aliud in eundem commentarium*; Baronius, Bellarmin. Erasm. Genebrar. Possevin. & cumprimis Sixtus Senens. Bibl.S.l.4.pag.285. 2. *Homilia 16. in Leviticum* Coc. 3. Homiliæ 4. in Psal.36.37. 38. Coc. *De Homiliis in Psal. aliqui dubitant, an sint Origenis*; Bellarminus. 4. *Comment. in Canticum Canticorum*; Eras. Brun. Amerb. Coc. 5. *Origenis lamentum*; Rivet. Coc. Eras. Gelas. Baron. 6. *Homilia 10. in diversos Evangelij locos*; *sed hæ sine dubio non sunt omnes Origenis*, fatetur Bellarmi. Baron. Possevin. Gretserus, alii. Vide Coc. Riv. 7. *Homilia octava*, quæ dicitur Homilia de Epiphania Domini; Coc. 8. *Tractatus 5. in Matthæum* videtur esse Latini authoris, Bellarmin. 9. *Homilia in librum Iesu*, fil. Nave. Perkins. 10. *Commentarij in Roman.* Id. 11. *Liber de Pœnitentia* Id. ex Gelas. 14. *De singularitate Clericorum*, liber inter Cypriani opera evulgatus; Baron. Rivet. pag.225. 13. *Alia homilia tum veteris*, Riv. pag. 221. *tum Novi* Testamenti, maximè in Iohannem, pag.223.224. 14. *Dialogus de recta in Deum fide*, de quo etiam meritò dubitat Rivet. pag. 224. 15. *Apologia*, *nomine Pamphili Martyris, pro Origene edita*; Riv. pag.225.

III. CYPRIANUS. Spuria sunt 1. *tractatus de montibus Sina & Sion*, Scult. Perk. Bellarm. Eras. Rivet. Coc. 2. *De revelatione capitis Ioh. Baptistæ*, Scult. Perk. Bellarm. Pamel. Erasm. Riv. 3. *Expositio Symboli Apostolici, non est Sancti Cypriani, sed Ruffini*; Bellarminus de Script. Eccles. pag.92. Riv. Crit. Sac. opus tamen, ut idem ait, omnium consensu est eruditum, & lectu dignissimum. 4. *De singularitate Clericorum tractatus*. *Stylus satis diversus est à stylo S. Cypriani*, ait Bellarminus. Vnde non esse Cypriani pridem judicavit Erasm. Pamel. Eum Turrianus sub Augustini nomine citat, ab aliis Origeni tribuitur. 5. *Sermones duodecim de Cardinalibus*

bus operibus Christi; qui Cypriani non sunt, Ioh. Hessels, Lovan. quod rationibus probat Bellarm. de Script. Eccles. pag. 93. Sixt. Senens. Adde Rivet. Coc. *Esse tamen religiosa pietatis plenum opus, & mirè conducere concionatoribus*, fatetur Scult. T. 1. pag. 359. 6. *Liber de duplici Martyrio ad Fortunatum.* Cypriani non esse, in confesso est, ait Rivet. Crit. Sac. p. 237. Pamelius authorem libri agnoscit neotericum; H. Gravius ipsum Erasmum, Rejiciunt etiam Bellarminus, Gretserus, Duran. 7. *Liber de aleatoribus utilis & doctus est, sed non videtur esse Cypriani*, Bellarminus Script. Eccles. pag. 95. Dubitant etiam Pamel. Possevin. 8. *Liber de XII. abusionibus seculi*, Erardo cuidam, juxta Pamelium, tribuitur. *Cypriani enim esse non potest*, Bellarminus Script. Eccl. pag. 95. 9. *Liber de spectaculis*, ipsi Bellarmin. dubius est. 10. *Liber de Cœna dispositione*, non solùm Cypriani non est, verùm neque alicujus docti hominis, Bellarmin. l. c. p. 95. 11. *Librum de disciplina & bono pudicitiæ* Cypriani esse negat Erasmus: dubitat Espensæus, & Perkins. 12. *Liber ad Vigilium de Iudaica incredulitate* nihil est aliud, nisi versio in Latinam linguam Dialogi Græci, inter Iasonem Christianum, & Papiscum Hebræum. Auctor autem Latinæ versionis non Cyprianus, sed Celsus dicitur, Bellarminus p. 96. Sic Pamel. 13. *Liber de Iudæis*, qui insecuti sunt Christum, S. Cypriani non esse videtur, ob nimis magnam styli diversitatem, Bellarmin. Pamel. Inter *dubia* etiam Bellarminus refert, *Carmina*; Carmen, *Genesis*; Carmen, *Sodoma*: Carmen *ad Apostatam Senatorem*: Hymnum *de Pascha*: *orationem pro Martyribus*, quæ incipit, *Agios*: orationem alteram, quæ incipit, *Agios*. Orationem alteram, quæ incipit, *Domine Sancte Pater*. Perkinsus addit librum *de laude Martyrii*: *de stella & Magis*, & *Innocentium morte*: *Passionem Cypriani*: *Orationem sub die Passionis*: librum de *pœnitentia*, quos omnes spuriis annumerat.

IV. EUSEBII ALEXANDRINI *sermones* esse suppositiios minimè dubium est. Rationes habet Coc. in cens. Riv. Crit. pag. 246.

V. ME-

V. Methodii *liber de creatione* dubius est, Perkins. Simler. Revelationum verò liber eidem tributus, planè suppositiitius, Bellarminus.

VI. Zenoni *Veronensi* Episcopo adscribuntur de *Genesi* sermones 4. de *Abrahamo* 3. de *somnio Iacob* 1. de *Iuda Patriarcha* 1. de *Exodo* 15. de *præcepto* Attende tibi 1. de *Iobo* 1. plurésque, de quibus quid sentiat Bellarminus, percipe: *Ex his sermo in illud*, Attende tibi, *& sermo in Evangelium Lucæ, & sermo de Ieiunio, & sermo de livore, & invidia non sunt S. Zenonis, sed S. Basilij magni, ut notum est, tum ex stylo; tum ex communi sententia. Item sermones in Psalmos, si non omnes, certè maiore ex parte apud Hilarium inveniuntur. De aliis non habeo, quod dicam, nisi aliquos esse brevissimos, ut sermones dici non mereantur, aliquos esse repetitiones aliorum; aliquos ita obscuros, ut intelligi nequeant, & quod me malè habet, de his sermonibus nullam extare apud veteres mentionem. Primus enim qui eos invenit, Guatinus fuit, Veronensis orator, ante annos circiter centum.* Possevinus etiam & Baronius liberè fatentur, non bene tot Zenoni tribui sermones, qui ex diversis authoribus, ducentis ferè annis Zenone posterioribus, sint collecti.

VII. Gregorius Neocaesariensis, Thaumaturgus dictus. Dubitatur 1. de Homiliis, *de annunciatione*; Riv. Perkins. 2. De *Expositione fidei*, quam edidit Gerhardus Vossius Greg. nomine: Sed fortasse fallitur, ait Bellarm. Scripta enim est contra Arianos, satis diu post Thaumaturgi tempora; Rivet. 3. *De capitulis duodecim cum Anathematismis*, à Vossio editis.

VIII. Arnobio supponuntur *comment. in Psalmos*, Rivet. Sixt. Senens. Maldonat. Bellarm. Possevin. Scult. Cocus.

IX. Lactantio *carmina* seu Poëmata *de Phœnice, resurrectione, Paschate, Passione*, tribuuntur, quæ Michaël Thomasius, Fevardentius & alii diversis authoribus assignant. Vide Scult. Riv. Bellarm. Coc. Perkins.

X. Victorinus malè creditur author *Commentariorum*

rum in Apocalypsin, quæ Parisiis superiori seculo prodierunt. Vide Bellar. Riv. Coc. Malvend.

SECULUM IV.

Affinguntur hoc seculo I. CONSTANTINO MAGNO donatio, sub titulo: *Edictum Domini Constantini Imperatoris*. Fictam esse fuse docent Coc. Cens. Pat. Rivet. in Crit. Perkins. Salma. de Prim. Pap. p. 335. Assentiuntur *Pontificii*, Laur. Valla, Patricius Romanus, & D. Iohannis Lateranensis Canonicus, Æneas Sylvius, Raphael Volaterranus, Nicolaus Cusanus, Hieronymus Paulus Cathalanus, Canonicus Barcinonensis, Guicciardinus, Canus: Adde Naucl. Gen. 11. vol. 2. *ubi narrantur varia Scriptorum de hac donatione iudicia*.

II. EUSEBIO EMISSENO A. Homiliæ *quinquaginta*, crebrò à Pontificiis citatæ. Gemino errore I. Quòd Eusebius ille *Beatus* vulgò vocatur & *Sanctus*, Riv. Crit. pag. 248. *cùm fuerit Arianus*, fatentibus Pontificiis, Possevino, Baronio, Bellarmino, Poza. 2. Quòd nobis obtruserunt anonymi & recentioris rhapsodi lacinias in annuas Evangeliorum lectiones *pro Eusebij Emisseni homiliis*, ait Sixt. Senen. Bibl. S. lib. 4. B. *Homilia in Evangelia*, à Latino scriptore & ex Latinis Patribus, ut videtur, consarcinatæ; Sixt. Sen. l. 4. p. 234.

III. ATHANASII scripta Scultetus, ejusque exemplo Rivetus, methodicè distinguit in *germana* (de quibus dicendi locus non est) *dubia*, & *supposititia*. *Dubia* sunt: *Oratio de Semente*. Oratio de *ascensione Christi*: *Symbolum Athanasii. Epistola Athanasii ad Amnum: Fragmentum Epistolæ festalis*. Vita *Sancti Antonij*: *de virginitate, sive de meditatione*: *Supposititia* verò tum in primo, tum in secundo tomo reperiuntur. Tomi *primi* supposititia sunt hæc: *Disputatio contra Arium* in Concilio Niceno: *Epistola ad Serapionem de Spiritu Sancto, cuius initium*: In eremo, &c. *Testimonia ex Scriptura sancta de naturali communione Essentiæ inter Patrem, Filium & Spiritum Sanctum*: *Enarratio illius*: Profecti in pagum, &c. *In passionem Christi: de sanctissima*

Dei-

Deipara Virgine: Oratio contra omnes hæreses. Tomi *secundi* verò: *Oratio de Melchisedeco, in* cujus fine authoritate meminit Patrum Nicænorum, quasi longè ante se mortuorum. *Epistola de passione imaginis Christi,* quam etiam Bellarminus non audet ATHANASIO tribuere. *Definitiones Theologicæ*; quæ in initio dicuntur à Clemente collectæ: *Quæstiones ad Antiochum,* in quarum vigesima tertia Athanasius ipse citatur: *Dicta & interpretationes parabolarum: Quæstiones aliæ anonymæ: Disputatio Laodicensis: Libri septem ad Theophilum de unita Deitate Trinitatis. Adhortatio ad Monachos: Epistola ad Marcum: Dialogi quinque: Sermones viginti contra diversas hæreses.* Quid verò causæ sit, cur Athanasio scripta illa jure vindicari non possint, habes apud Rivet. Crit. Sac. l. 3. c. 4. & deinc. Perkins. Cathol. ement. pag. 37. Coc. in Cens. Bellarm. de Script. Eccles. Idem de *Epistola Athanasii ad Felicem & Liberium* sentit Rivet. Crit. Sac. p. 278.

IV. ANTONIO etiam *Eremitæ*, quem *Abbatem* appellat Bellarminus, duo libri *sermonum* tribuuntur, in quibus authores citantur, multis annorum centuriis Antonio, qui sub Constantino vixit, posteriores. Bellarminus, Rivetus.

V. CYRILLI HIEROSOLYMITANI Episcopi nomine superiori primùm seculo, prodierunt, *Catecheses extemporaneæ ad illuminatos* 18. *& mystagogicæ* 5. Sed *dubias* esse ait Perkins. *nonnulla esse detracta, nonnulla assuta,* nullus dubitat Rivetus: id quod exemplis probat Crit. Sac. pag. 283. Coc. in censura νοθείας potissimùm convincit *Epistolam ad Augustinum* de miraculis Hieronymi, quæ extat in fine Oper. Hier. T. 9. & Catecheses Mystagogicas quinque. Multa tamen egregia habere contra Pontificios scripta illa Catechetica, docet Rivet. lib. cit. c. 9. Idem Rivet. de *Epistola etiam Cyrilli* dubitat, quâ Constantio Imperatori significat signum crucis in cœlo ex lumine apparuisse: Crit. Sac. pag. 296.

VI. TITO *Bostrorum Episcopo, commentaria in Matthæum & Lucam*; cujus tamen non sunt, quia passim ci-

tat Chryſoſtomum, Cyrillum, &c. qui pueri erant, cùm Titus moreretur; Bellarm. Script. Eccl. Ioh. Maria, Pariſienſes. Vide etiam Rivet. & Cocum.

VII. Ex HILARII ſcriptis cenſurâ notantur 1. *Epiſtola* Hilarii ad Abram filiam. 2. *Hymnus*. 3. *Liber de Patris & Filii unitate*. 4. *Appendix de variis Chriſti cognominibus*. 5. *Epiſtola* Hilarii *ad Auguſtinum* de reliquiis Pelagianæ hæreſeos, quæ Hilarii quidem eſt, non tamen Pictavienſis, ſed poſterioris, Arelatenſis Epiſcopi: & *alia* brevior, in qua Hilarius proponit Auguſtino quæſtiones aliquot, de quibus vult doceri. 6. *Fragmentum* Hilarii, de rebus geſtis in Concilio Ariminenſi. 7. *Geneſis* ad Leonem, carmine heroico, de quibus Rivet. Crit. Sac. lib. 3. c. 12.

VIII. DOROTHEO Presbytero, qui ſub Iuliano fuit paſſus, affingi *Synopſin* univerſæ Scripturæ, qua omnium utriuſque Teſtamenti librorum argumenta complexus eſt, ſcribunt Baronius, Poſſevinus, Bellarminus. Molanus; ex noſtris Rivet. Perkinſus, Cocus.

IX. Iudicia de ſcriptis EPHREMI SYRI vide apud Cocum & Rivetum. Certè quamdiu Syriacis authoris deſtituimur laboribus, tamdiu periculoſum eſt ſcripta ei tributa vindicare. Reperiri tamen nonnulla meminimus T. 1. Analect. Diſſert. VII. pag. 329.

X. DAMASI *vera ſcripta non extant, exceptis paucis Epiſtolis*; Bellarminus. Eſt enim ſuppoſititium 1. *Pontificale, ſeu liber de rebus geſtis ſummorum Pontificum*; Albinus, Meſſenius, Baronius, Binnius, Poſſev. Bellarm. 2. *Damaſi Epiſtolium* T. 2. Hier. Eraſ. Marianus Victor. Riv. 3. *Epiſtolæ*, quæ leguntur ſcriptæ ad Aurelium Epiſcopum Carthaginenſem; Baronius, Rivetus, Poſſevinus. 4. *Epiſtola Damaſi ad Theophilum & Anyſium*; Bellar. Alii tamen Affirmant. 5. *Epiſtola ad Epiſcopos Numidiæ*, quæ tom. 1. Concil. extat. Rivetus.

XI. OPTATI MILEVITANI libris ſex, additus eſt *ſeptimus, qui ſuppoſititius creditur* à pleriſque; Riuet. Coc. Scultet.

XII. PHILONIS CARPATHII commentaria in *Cantica can-*

canticorum, sunt recentioris alicujus scriptoris; Margar. de la Bigne. Confer Possevin. Bellarm. Rivet. Cocum.

XIII. AMBROSII scripta dubia & supposititia Tomo I. a. *Tractatus ad Virginem lapsam*; Riv. Possevin. Bellar. Hospin. Cocus, Perkinsus. b. *Libri duo de Pœnitentia*, Petrus Soto, Rivet. Bellarm. Ribera. Tomo II. a. *Duo libri de vocatione Gentium*; Erasm. Cocus, Andrad. Bellarminus, Olivarius. b. *Libri de fide contra Arrianos*; Ioh. Costerus, Rivet. Tomo III. a. *Epistola* 82. *ad Vercellenses*, Possevin. Rivet. b. *Epistola* 84. *ad Demetriadem*, Bellarminus Possev. Coster. Baron. Rivetus, Cocus. c. *Epistola* 85. *de inventione corporum Sanctorum Gervasii & Protasii*: vide Cocum. d. *Epistola aliquot Philosophorum*, fini editionis Paris. ann. 1579. attextæ, Riv. Crit. e. *Sermones* 92. Erasm. Coster. Baron. Possevin. Bellar. & fusè Rivet. l. 3. c. 17. & Cocus. Tom. IV. a. *Libri de Sacramentis*, quos Pontificii quidem plerique Ambrosio tribuunt: sed hallucinari eos, docet Rivet. Crit. Sac. l. 3. c. 18. Coci censura. b. *Orationes duæ, præparantes ad missam*, Erasm. & Cocus, Perkins. Gillotius. c. *Liber de Tobia*. Erasm. & Scholastici quidam. d. *Secunda Apologia pro Davide*, Possevin. Rivet. e. *Liber de Solomone*, Rivetus. Tom. V. a. *Commentarij in omnes Pauli Epistolas*, excepta Epistola ad Hebræos, Rivetus, Cocus, Bellarm. Maldonatus, Lorinus, Possevinus, Lucas Brugensis, Salmeron, Baronius. b. *Commentar. in Epistolam ad Hebræos*, Riv. Erasm. Cocus. c. *Comment. in Apocal.* Rivet. Cocus, Senensis, Possev. Salmer. Bellarmin. Rainol. d. *Sermo de baptismo Augustini*, Erasm. Langius, Coster. Molan. Baron. Bellarm. e. *Exhortatio ad pœnitentiam*, Cocus, Riv. f. *Libellus de Spiritu Sancto*; Riv. Possev. g. *Tractatus de concordia Matthæi & Lucæ super Genealogia Christi*, Riv. Possev. h. *Tractatus Brachmannorum seu Brachmanum*, Rivetus, Possev. i. *Expositio in Canticum canticorum*, Rivetus.

XIV. BASILII dubia & supposititia scripta notantur sequentia 1. de *Spiritu Sancto ad Amphilochium, Iconij Episcopum*, Erasm. cujus judicium multis rationibus confirmat

firmat Cocus: alii tamen mitiùs loquuntur. Vide Crit. Riv.3.c.20. 2. *Ascetica*, Riv. Bellarminus Possev. Cocus 3. *Regulæ contractiores*, Cocus. 4. *Enarratio in Esaiam Prophetam*, Erasm. Rivet. Cocus. 5. *Homilia decima & undecima in Hexaëmeron*, quæ aliis novem Basilii sunt adjunctæ, Riv. Possev. 6. *Præfatio in Psalmos*, quæ cum Latina Augustini planè eadem est, Riv. Ducæus. 7. *Homilia posterior de ieiunio*. Erasm. Riv. 8. *Epistola ad Iulianum Imperatorem*, Cocus. 9. *Commentarius in Psalmos*, qui, ad calcem rejectus, nihil aliud est, quàm cinnus commentariorum duorum Patrum, Chrysostomi & Theodoreti, Riv. Poss. Ducæus. 10. *Duæ Basilii Liturgiæ*; Riv. & cumprimis Cocus. 11. *Epistola ad Cæsaream Patriciam*, Perkinsus.

XV. GREGORII NAZIANZENI ἀμφισαλλόμψα 1. *Tragœdia*, quæ inscribitur Christus patiens, Bellarm. Possev. Baron. Riv. Cocus. 2. *Significatio in Ezechielem*, Rivet. Græci 3. *Oratio* 48. *in laudem Martyrum*; Riv. 4. *Liber de fide*, Ib.

XVI. GREGORIO NYSSENO falsò attribuuntur Tomo I. a. *Orationes duæ*, 1. in verba, *faciamus hominem*; & altera de *hominis procreatione*. Rivet. Zinus, author editionis Parisiensis. b. Liber. *de virginitate*: de eo dubitat Scultet. 3. *Oratio Catechetica*, quæ dicitur *magna*; Sifanus, Lewenclavius. 4. *Oratio in eos, qui differunt baptisma*; Scult. 5. *Orationes* 3. *de dormientibus*: Scult. Possev. 6. *De Trinitate adversus Iudæos*, ex Vet. Test. & novo adducta. Scult. 7. *De S. Trinitate, & quòd Sp. S. sit Deus*. Est illa Basilii. 8. *De differentia substantiæ & hypostaseos ad Petrum fratrem*. Eadem legitur apud Basilium. 9. *Oratio de vita S. Gregorii*, miraculorum opificis, est somnium somniorum, ait Scultetus. Tomo II. a. *Oratio de occursu Domini & de Dei Parente, atque de Iusto Simeone*; Possev. Edit. Paris. author. b. *Epistola Canonica ad Latoynum Mytilenes Episcopum*, de Canonicis peccatorum remediis; Scult. Riv. Coc. Alia quoque sunt Nysseni scripta, de quibus diversa sunt authorum judicia. *Epistolam*, quæ de iis agit, *qui adeunt Hierosolymas*;

lyma, multi ex Pontificiis conantur ei abjudicare; sed malè illud fieri, docet Rivet. Crit. Sac. p. 352. Libros verò de *Philosophia* octo, Nysseni nomine venditatos, spurios esse & supposititios, fatetur Possev. Nicadius Ellebodius, Bellarm. Riv. Cocus.

XVII. *Carmina* AURELII PRUDENTII, Poëtæ Christiani interpolata esse, & laciniis aucta, scribit Rivet. in Crit. Falsam esse in scriptionem *hymni* 5. ad incensum cerei paschalis, notavit Hospin. de festis Christianorum pag. 57. & 58. Ex hymno cui titulus, *in exequiis defunctorum*, resecuit Victor Giselinus tertiam & quartam stropham. Rejiciunt etiam nonnulli *Enchiridion Vet. & Nov. Test.* quod Διττοχαῖον quidam vocant, alii δίπτυχον, & Amœno cuidam Hispano tribuunt.

XVIII. Ψευδεπίγραφος est vita S. Basilii, AMPHILOCHIO adscripta. Baron. a. Ch. 363. S. 74. Possev. pluresque alii apud Coc. Pontificii.

XIX. EPIPHANIO de *Prophetarum vita & interitu*, libellum affingi, scribunt Riv. Rainold. Coc.

XX. Supposititium est scriptum de *Institutione Monachorum* IOHANNIS HIEROSOLYMITANI, qui vixit circa annum 390. Baronius, Riv. Ejusdem farinæ est *Epistola Chromatii ad* Hieronym. & *Hieron. responsio*. Riv. Bar. Molan.

XXI. HIERONYMUM ut longa syrmata rubræ togæ ex portentosis mendaciis pictores Romani depingunt trahentem, ita multa quoque scripta ejusdem nomine Institóres Papistæ venditant, quæ non Hieronymum authorem, sed alios, impudentissimos, sæpe & insulsissimos rabulas præ se ferunt. Talia sunt Tomo III. Edit. Antverp. a. *Tractatus de Actis Apostolorum*, Sixt. Senens. Marianus Victorius, qui editionem emendatissimam, testibus Pontificiis, Antv. procuravit. Scult. Coc. Tom. IV. *commentar. in Lamentat. Ierem.* Sixt. Senens. Victor. Coc. Bellarm. Riv. Rabano à plerisque adscribitur. Tom. VI. *Commentaria quædam in Marcum*; Marian. Scult. Baron. Bellarm. Sixt. Senens. Maldon. Coc. Tom. VII. Edit. Mar. a. *Commentarii in Psalmos*, Canus; Erasm.

Erasm.Lindan. Senens.Coc.Riv. b. *Comment. in omnes Pauli Epistolas*, excepta illa ad Hebræos; Catharinus Pelagio tribuit, Senensis Pelagiano. Sic Marian. Bellar. Senens. Salmer. Scult. Riv. Coc. Tom. VIII. a. *Comm. in Iob*; Marian.Sixt.Senens.Amorb. Possev. Coc. Bellarmin. Bedæ adscribitur. b. *Commentar. in Prov. lib.* 3. Senens.Can.Marian.Canis. Bellarm. Amorbach. Tom. IX. a. *Prima Epistola, quæ est ad Demetriadem*, Baron. Bellarm. Pelagiana est. b. *Sermo ad Paulum & Eustochium de assumtione Virginis Mariæ*, Erasm. Suar. Maria. Baron.Bellar.Margarinus de la Bigne, Coc. c. *Alius sermo de assumtione B.V. qui incipit:* Scientes fratres &c.Mar.Coc. d. *Epistola de VII. gradibus Ecclesiæ*, ad Rusticum, Narbonensem Episcopum, Mar. Coc. Scult. e. Epistola *ad Damasum de symboli explanatione*, Marian. Scult. Bellarm. Est Pelagii ad Innocentium. f. Epistola *de celebratione Paschæ*, Mar. Coc. g. Epistola *de vera circumcisione*, ad Therasiam; Mar.Coc.Riv. h. Sermo *de Nativitate Domini*, Mar.Coc. i. Sermo *de Quadragesima*, Mar. Coc. k. Sermo in vigilia Paschæ; *de esu agni*, Coc.Victor.Riv. l. Epistola *de vinculis Petri ad Eustochium:* Erasm. Polydor. Vergil. Baron. Coc. m. Epistola *de diversis gradibus leprarum*, Mar. Coc. n. Homilia *de corpore & sanguine Domini* Mar.Coc. o. *Epistola ad Oceanum, de vita clericorum*, Mar. Coc. p. *Epistola Hieronymi ad Damasum*, Mar. Erasm. Scult. Coc. Baron. Binn. q. *Epistola altera ad Damasum, de oblationibus altaris*, Mar. Erasm. Coc. r. *Tractatus de regulis Monach.* Marian. Erasm. s. *Epistola Chromatio & Heliodoro Episcopis*, de Nativ.S.Mariæ, Erasm. Baron. Can.Molan.

Præterea, obelo transfiguntur sequentia, Hieronymo adscripta, opera 1. *Liber de vitis S. S. Patrum*, Bellarm. Espens. Can. 2. *Prologus in lib. Machab. qui incipit:* Machabæorum libri duo licet &c. Erasm. Scult. Coc. alii. 3. *Prologus in Evangel. secundum Iohannem, qui incipit*; Hic est Iohannes Evangelista, & *alius in Apocalyps.* qui incipit: Iohannes Apostolus & Evangelista; Erasm.

Scult. Coc. 4. *Epistola sub Hieronymi nomine ad Chromatium & Heliodorum de opere Martyrij colligendo,* Baron. Molan. Coc. 5. Huc etiam refertur *Epistola Euseb. de morte Hieron. ad Damasum,* Bellarm. Erasm. Baron. Coc. Secuti sumus in hac Hieronymianorum operum suppositorum recensione, Censuram Coc. qui plura desiderat, eundem adeat, & Riveti Crit. Sac. l. 4. c. 4. & deinc. habet enim alias quasdam ex paucorum judicio, Epistolas dubias, notas item & Canones in lectione Hieronymi observandos.

XXII. Ruffino, Hieronymi Synchrono & æmulo, malè tribuuntur 1. *Præfat. in Recognit. Clement.* Bellar. Sixt. Sen. Coc. Riv. 2. *Commentarii in 75. Davidis Psalmos,* Coc. Riv: 3. *Commentaria in Benedictiones Patriarcharum, & in Prophetas Hoseam, Ioelem & Amosum,* Ribera, Coc.

Seculum V.

I. Chrysostomus, ut Græcorum Patrum fuit πολυγραφώτατος, ita quisquilias suas quisque eidem injicere molitus est. Sunt ergò, vel dubia, vel spuria Tom. I. a. *Sermo de Adamo & Eva, cuius initium est:* Deus institutor mundi, &c. Sixt. Senens. Bellarm. Azor. Coc. Rivet. b. *Sermo de interdictione arboris ad Adam, qui incipit:* Iubetur Adam, &c. Sixt. Senens. Possev. Coc. c. *Sermo in Psalm. 14. qui incipit:* Pulcher est Psalmus, Flam. Nobil. Coc. d. *Sermo in Psalmum 22.* Sixt. Nobil. Coc. Bellarminus, Possev. e. *Sermo in Psalmum 95.* Sixt. Possev. Savil. f. *Sermo super illud Esaiæ 1.* Si volueritis, &c. Sixt. Possev. Coc. g. *Sermo in Beatos Iob & Abraham, cuius initium est:* Athletam in certamen, &c. Sixt. Sen. Coc. h. *Sermo de tribus pueris;* Sixt. Possev. Coc. i. *Sermo de Susanna, qui incipit: Divinæ lectiones.* k. Tom. II. a. *Sermones de variis locis apud Matthæum,* Possev. Sixt. Sen. Coc. b. *Homilia 14. in Marcum,* Sixt. Possev. Mald. Bellarm. Coc. c. *Homilia de Nativitate Domini,* Sixt. Coc. Tom. III. a. *Homiliæ aliquot in Iohannem, quarum una de Iohanne Baptista, quæ incipit:* De Io-

hanne

hanne dicitur, &c. Bellarm. Senenſ. Coc. b. *Homilia de cruce & latrone*; Gretſer. Poſſev. Tom. IV. a. *Sermo de fide, ſpe & charitate*. Ejusdem commatis cenſentur *duæ Expoſitiones in ſymbolum Apoſtolorum*, Senenſ. *Homilia ad Neophytos*, Flam. Nobili. *Homilia ad baptizandos*, Nobil. Epiſtola ad Cyriacum; Coc. *Miſſa ſeu Leiturgia Chryſoſtomi*: de cujus authoritate contra Pontificios fusè diſputat. Coc. in cenſ. Rivet. in Crit. Sac. *Oratio Encomiaſtica in Principes Apoſtolorum, Petrum & Paulum*, Coc. Savil. *Sermo in adorationem venerabilium catenarum & gladii ſancti, & Apoſtolorum Principis Petri*, *Baron. Homilia* 80. *ad populum Antiochenum*, cùm antiqua exemplaria Mſc. tantùm habeant 21. Plura vide apud Riv. l. 4. c. 1. Sixt. Senenſ. Poſſev. &c. Præfecti Etonienſis Edit. ubi de plerisque homiliis Tom V. VII. & VIII. tanquam ſuppoſititiis judicium ſuum appoſuerunt.

II. AUGUSTINO tot tribui ſcripta dubia & ὑποβολιμαῖα, ut eorum recenſio proprium requirat opus, jam ſuo vidit tempore *Trithemius*. Notantur autem Tom. I. a. *Duæ Regulæ*, (nam poſtrema eſt Auguſtini, fæminis ſcripta) apud Lovan. quorum editio Auguſt. cæteris ante fertur, Bellarm. Eraſm. Perk. b. *Liber de vita Eremitica*, Bellarm. Lov. Tom. II. a. *Epiſtola Auguſtini ad Cyrillum & Cyrilli ad Auguſt.* Bellarminus Perk. Riv. b. *Epiſtolæ* 16. *Auguſtini ad Bonifacium, & Bonifacii ad Auguſtinum*, nempe ab ea quæ numero eſt 182. ad 197. incluſivè. Eraſm. Perkinſ. Bellarm. c. *Epiſtola* 142. *ad Demetriadem*, Eraſm. Riv. Lovan. d. *Epiſtola* 111. Eraſm. e. *Epiſtolæ omnes ultra* 242. recenter à Lovanienſibus additæ, nempe 21. Riv. Perk. Tom. III. a. *Speculum*, Bellarm. Riv. b. *Liber de benedictionibus Patriarcharum*, Riv. & alii. c. *Liber ſententiarum*, qui eſt Proſperi, Rivet. Bellarmin. d. *Liber de Fide ad Petrum*, quem Molanus Fulgentio adſcribit. Riv. e. *Libri de mirabilibus Scripturæ*. Eraſm. Lovan. Bellarm. Thomas, Perk. Riv. f. *Liber de Eccleſiaſticis dogmatibus*, Eraſm. & alii, Gennadij eſſe putant, vide Crit. Rivet. l. 4. cap. 12.

g. *Liber de Spiritu & anima*, Eras. Trith. qui inter opera Hugonis à Sancto Victore refert; Bellarm. Perk. h. *Liber quæstiuncularum de Trinitate*, Lovan. Tom. IV. a. *Liber 21. sententiarum, & liber 65. quæstionum*, Bellarm. Eras. Riv. b. *Liber quæstionum Veteris & Novi Testamenti*, hæretici est, ut fatentur omnes. Vide Riv. Crit. qui librum hunc eodem loco habet cum comment. in *Epist. Pauli, quæ sub Ambrosii nomine* circumferuntur. Vtrumque putat esse Hilarii Diaconi urbis Romæ. c. *Libri de incarnatione verbi; De Trinitate & unitate Dei: De essentia divina: De fide rerum invisibilium. De substantia dilectionis: de salutaribus documentis: De amicitia.* d. *Dubii sunt sex libri de continentia, de patientia, de bono viduitatis, & lib. 8. quæstionum.* e. Falsò Augustino tribuitur *liber de vera & falsa pœnitentia*, Bellarmin. Lovan. Trith. Tom. V. Nonnulla in libros *de civitate Dei* irrepsisse docet Rivet. pag. 427. Tom. VI. a. Libello *de hæresib. ad Quodvult Deum* assutæ sunt duæ hæreses, *Eutychiana & Nestoriana.* b. *Concio ad Catechumenos.* c. *Dialogus altercationis Ecclesiæ & Synagogæ*, Bellarm. Erasm. d. *Liber de Fide contra Manichæos*, dubius est apud nonnullos, ut & liber de unitate Trinitatis; de Epicureis & Stoicis; *Tractatus item de eo quod dictum est Mosi*, Ajo sum, qui sum, &c. Tom. VII. a. *Liber contra Fulgentium Donatistam.* b. *Liber de prædestinatione & gratia*, Lov. Bellarm. Perk. Riv. c. *Libellus de prædestinatione Dei.* d. *Responsio ad articulos falsò sibi impositos.* e. Libri *Hypognosticon.* Tom. IX. a. *Liber de speculo*, Bellarm. & alii. b. *Liber de conflictu virtutum & vitiorum.* c. *Liber de Antichristo.* d. Dubii partim *supposititii* censentur sequentes, Augustino tributi libri. In *Apocalypsin Iohannis expositio*; *Meditationum liber unus: de diligendo Deo* alius, qui Medit. inscribitur: *Soliloquiorum animæ ad Deum* liber unus: *Manuale* liber unus: *De triplici habitaculo* liber unus: *Scala Paradisi liber: De duodecim abusionum gradibus: De contritione cordis liber unus: De cognitione vera vita* liber unus: *De vita Christiana* liber unus: *De assumtione B.*

ne B. Mariæ virg. liber unus: De *cantico novo* liber unus: *De obedientia & humilitate* sermo: De *bono disciplinæ* sermo: De *visitatione infirmorum* libri duo: De *consolatione mortuorum* sermones duo: De 4. *feria seu cultura agri Dominici* sermo: De *Cataclysmo* sermo: De *tempore Barbarico* sermo: De *Sobrietate & Virginitate* sermo: *speculum peccatoris*, tractatus: De *quatuor virtutibus charitatis* tractatus: De *honestate mulierum* liber unus: De *symbolo fidei ad Catechumenos*, lib. 4. De *convenientia* 10. *præceptorum & plagarum:* De *rectitudine Catholicæ conversationis* tractatus: De *utilitate ieiunii* tractatus: De *arbore scientiæ boni & mali*: De *pugna animæ* tractatus: *Psalterium, quod* matri suæ composuit: *super Magnificat* expositio. Tom. X. Inter *sermones de tempore*, communi consensu, pro spuriis habentur, 9. 10. 11. 18. 24. 33. 37. 38. 39. 43. 47. 48. 51. 59. 62. 63. 68. 77. 95. 96. 97. 99. 113. 114. 115. 117. 118. 120. 121. 125. 128. 130. 132. 136. 137. 138. 152. 156. 157. 158. 159. 161. 167. 169. 174. 176. 181. 183. 188. 196. 199. 207. 211. 223. 224. 226. 228. 229. 238. 239. 241. 251. 255. Inter sermones de *sanctis* dubii sunt, apud omnes, 2. 5. 7. 10. 11. 15. 19. 20. 22. 26. 27. 30. 31. 33. 34. 35. 37. De serm. 34. & 35. Idem dici debet de 17. à Parisiensibus additis. *Spurii* etiam censentur lib. *de revelat. Stephani Protomartyris: Appendix sermonum de diversis*, in Edit. Lovan. *sermones omnes ad fratres in Eremo*, numero 76. Vide Baronium a.ch. 382. S. 26. & a.ch. 385. S. 12. Quosdam etiam sermones, quorum numero 40. Sirmundus anno 1631. edidit, suspectæ fidei esse, asserit. Rivet. Crit. S.l. 4. c. 17.

III. PROSPERO, de cujus sede & ordine doctè differit *Rivet.* Crit. Sac. lib. 4. c. 18. quémque *Aquitanicum* vulgò appellant, falsò tribuuntur *Libri tres de promissionibus & prædictionibus Dei*, Olivar. Bell. apud Coc. Rivet.

IV. CYRILLO ALEXANDRINO, quem; ipso teste Baronio a.Ch. 444. S. 17; Monachum Carmelitam imperitè quidam appellant, malè affinguntur a. *quatuor intermedij libri ex duodecim comment. in Evangel. Ioh.* Sunt

enim illi quatuor Clichtovei, Bellar. Riv. Coc. b. *Comment. in Leviticum*, qui Origeni ab omnibus ferè vindicantur, Riv. Bellarm. Coc. c. *Sententiæ quædam pro primatu Papæ*, ex Cyrilli Thesauro citatæ, de quibus Rivet. lib. 4. c. 19.

V. EUCHARIUS *Lugdunensis*, vir celebris, multa scripsisse dicitur, quæ interciderunt. Quæ nunc ei tribuuntur scripta, supposititia censentur, ut sunt 1. *Commentar. lib.* 8. *in Genes. & Regum Historias*, Sixt. Senens. lib. 4. 2. *Homiliæ de Martyribus Lugdunensibus, & aliæ nonnullæ*, quas Bellarminus, & alii quidam, Cæsario, aut Fausto Rhegiensi vindicant. 3. *Homilia de Assumtione Mariæ*: Perk. Riv. 4. *Liber formularum spiritualium ad intelligendas scripturas sanctas utilium, &c.* Sixt. Sen.

VI. De THEODORETO *Cyrenensi Episcopo*, ejúsque scriptis tenent eruditi, 1. *Fabellas* quasdam adeò ineptas tam in *Historia Ecclesiastica*, quàm *Patrum* recitari, ut credendum non sit, deliria ejusmodi Theodoreto placuisse. Riv. ex Baron & Gentiano Herveto, Crit. Sac. l. 4. c. 21. Vnde Cocus putat, hunc fœtum (*Histor. Ecclesiast.*) Theodorito planè esse abjudicandum. Scribit idem, *Libros* 12. *de curandis Græcorum affectibus dubiæ esse fidei*; id quod rationibus confirmat; mavult tamen Rivetus dicere nonnulla tantùm esse addita, quàm de authore dubitare.

VII. De LEONIS I. scriptis rectè judicat Rivet. Crit. Sac. lib. IV. c. 22. *In eis*, inquit, *distinguenda sunt quæ ad doctrinam fidei pertinent, ab iis quæ politiam Ecclesiasticam spectant. Fuerunt horum temporum Romani Pontifices plerique in fidei doctrina Orthodoxi, sed in Politia & sedis prærogativa ambitiosiores quàm oportuit.* Sunt tamen nonnulla apertè, ψευδεπίγραφα, nempe 1. sermo *in festum omnium sanctorum* anno demum 610. institutum, Riv. Perk. 2. Sermo 5. *de Quadragesima*, qui inter Augustinianos 63. de tempore reperitur. Riv. Perk. Huc Perkinsus refert *Epistolas quasdam* 84. & 92. in quibus nimium quantum sibi arroget Leo; Sed Leonis esse Epistolas alii rectiùs concedunt, hominis supra modum

φιλο-

φιλοπρόσωπος. Sic Calvin. Rivet. l. c. pag. 459. qui & Epist. 47. falsò inscriptam esse, ad *Synodum Chalcedonensem*, docet ex Baronio. Dubitant etiam nonnulli de *Epistolis eius adversus Eutychem: Riv.* cujus tamen judicio, illæ aliis Epistolis palmam præripiunt. *Liber de conflictu virtutum & vitiorum*, non potest esse Leonis 1. quia in eis mentio fit Regulæ Benedicti.

VIII. MAXIMO TAURINENSI plures tribuuntur sermones qui suppostitii censentur, ut est 1. *Sermo de Martyribus Tauricis*, Coc. 2. *Sermo de Nazario & Celso*, Coc. 3. *Sermo in nativitatem Apostolorum Petri & Pauli*, Coc. Perk. Riv. 4. *Sermo de Eleemosynis* Coc. 5. *Sermo in natale Domini*, Perk. Riv. 6. *Sermo in Epiphania*, iidem. 7. *Sermo de accusatione Domini apud Pilatum*. 8. *Sermo de solennitate Paschali*. 9. *In natali Sancti Stephani*. 10. *Sermo*, qui incipit; Legimus in libro, qui Apostolorum actibus inscribitur, &c. Hi verò, quia vel apud Augustinum, vel Ambrosium αὐτολεξεὶ reperiuntur, Maximi esse non possunt, aut si hujus, non illorum.

IX. FAUSTI MONACHI, Britanni (non, ut quidam volebant, Galli) *Rhegiensis* postea *Episcopi* in Gallia, libris duobus, *de libero arbitrio & gratia*, causam orthodoxorum debilitare conantur, sub prætextu authoris Sancti, cùm Pelagianus fuerit, & in Sanctorum pertineat Catalogum, sicut Saul inter Prophetas, teste *Baronio*. Hæreticum fuisse hunc *Faustum* infaustum fusè probat Riv. Crit. Sac. l. 4. c. 24. quo simul monet, eandem ob causam cautè legendum *Vincentium Lirinensum*, quem tantum non in cœlum evehant Pontificii.

X. FULGENTIUS AFER, Episcop. Ruspensis, scriptis etiam fuit clarus, de quibus tamen observant eruditi, quòd vel ex Monachorum prodeuntes cryptis, vitii aliquid contraxerint; Riv. Crit. Sac. l. 4. c. 25. vel apertè sint *suppostitij*, ut 1. *Sermo de laudibus Mariæ*, & partu Salvatoris, quem Augustino alij tribuunt, alij Severiano. Vide Riv. Perk. Coc. 2. *Mythologiarum libri tres*, quos sub nomine Fulgentii habet Codex Basileensis, Molan. Riv.

XI. Sub GELASII PAPAE nomine libellus circumfertur de

dua-

canticorum, sunt recentioris alicujus scriptoris; Margar. de la Bigne. Confer Possevin. Bellarm. Rivet. Cocum.

XIII. AMBROSII scripta dubia & suppositia Tomo I. a. *Tractatus ad Virginem lapsam*; Riv. Possevin. Bellar. Hospin. Cocus, Perkinsus. b. *Libri duo de Pœnitentia*, Petrus Soto, Rivet. Bellarm. Ribera. Tomo II. a. *Duo libri de vocatione Gentium*; Erasm. Cocus, Andrad. Bellarminus, Olivarius. b. *Libri de fide contra Arrianos*; Ioh. Costerus, Rivet. Tomo III. a. *Epistola* 82. *ad Vercellenses*, Possevin. Rivet. b. *Epistola* 84. *ad Demetriadem*, Bellarminus Possev. Coster. Baron. Rivetus, Cocus. c. *Epistola* 85. *de inventione corporum Sanctorum Gervasii & Protasii*: vide Cocum. d. *Epistola aliquot Philosophorum*, fini editionis Paris. ann. 1579. attextæ, Riv. Crit. e. *Sermones* 92. Erasm. Coster. Baron. Possevin. Bellar. & fusè Rivet. l. 3. c. 17. & Cocus. Tom. IV. a. *Libri de Sacramentis*, quos Pontificii quidem plerique Ambrosio tribuunt: sed hallucinari eos, docet Rivet. Crit. Sac. l. 3. c. 18. Coci censura. b. *Orationes duæ, præparantes ad missam*, Erasm. & Cocus, Perkins. Gillotius. c. *Liber de Tobia*. Erasm. & Scholastici quidam. d. *Secunda Apologia pro Davide*, Possevin. Rivet. e. *Liber de Solomone*, Rivetus. Tom. V. a. *Commentarij in omnes Pauli Epistolas*, excepta Epistola ad Hebræos, Rivetus, Cocus, Bellarm. Maldonatus, Lorinus, Possevinus, Lucas Brugensis, Salmeron, Baronius. b. *Commentar. in Epistolam ad Hebræos*, Riv. Erasm. Cocus. c. *Comment. in Apocal.* Rivet. Cocus, Senensis, Possev. Salmer. Bellarmin. Rainol. d. *Sermo de baptismo Augustini*, Erasm. Langius, Coster. Molan. Baron. Bellarm. e. *Exhortatio ad pœnitentiam*, Cocus, Riv. f. *Libellus de Spiritu Sancto*; Riv. Possev. g. *Tractatus de concordia Matthæi & Lucæ super Genealogia Christi*, Riv. Possev. h. *Tractatus Brachmannorum seu Brachmanum*, Rivetus, Possev. i. *Expositio in Canticum canticorum*, Rivetus.

XIV. BASILII dubia & supposititia scripta notantur sequentia 1. de *Spiritu Sancto ad Amphilochium*, *Iconij Episcopum*, Erasm. cujus judicium multis rationibus confirmat

firmat Cocus: alii tamen mitiùs loquuntur. Vide Crit. Riv.3.c.20. 2. *Ascetica*, Riv.Bellarminus Possev. Cocus 3. *Regula contractiores*, Cocus. 4. *Enarratio in Esaiam Prophetam*, Erasm. Rivet. Cocus. 5. *Homilia decima & undecima in Hexaëmeron*, quæ aliis novem Basilii sunt adjunctæ, Riv. Possev. 6. *Præfatio in Psalmos*, quæ cum Latina Augustini plane eadem est, Riv. Ducæus. 7. *Homilia posterior de ieiunio.* Erasm. Riv. 8. *Epistola ad Iulianum Imperatorem*, Cocus. 9. *Commentarius in Psalmos*, qui, ad calcem rejectus, nihil aliud est, quàm cinnus commentariorum duorum Patrum, Chrysostomi & Theodoreti, Riv. Poss. Ducæus. 10. *Duæ Basilii Liturgia*; Riv. & cumprimis Cocus. 11. *Epistola ad Cæsaream Patriciam*, Perkinsus.

XV. GREGORII NAZIANZENI ἀμφιϛαλλόμενα 1. *Tragadia*, quæ inscribitur Christus patiens, Bellarm. Possev. Baron. Riv. Cocus. 2. *Significatio in Ezechielem*, Rivet. Græci 3. *Oratio* 48. *in laudem Martyrum*; Riv. 4. *Liber de fide*, Ib.

XVI. GREGORIO NYSSENO falsò attribuuntur Tomo I. a. *Orationes dua*, 1. in verba, *faciamus hominem*; & altera de *hominis procreatione*. Rivet. Zinus, author editionis Parisiensis. b. Liber. *de virginitate*: de eo dubitat Scultet. 3. *Oratio Catechetica*, quæ dicitur *magna*; Sifanus, Lewenclavius. 4. *Oratio in eos, qui differunt baptisma*; Scult. 5. *Orationes* 3. *de dormientibus*: Scult. Possev. 6. *De Trinitate adversus Iudaos*, ex Vet. Test. & novo adducta. Scult. 7. *De S. Trinitate, & quòd Sp. S. sit Deus.* Est illa Basilii. 8. *De differentia substantia & hypostasios ad Petrum fratrem.* Eadem legitur apud Basilium. 9. *Oratio de vita S. Gregorii*, miraculorum opificis, est somnium somniorum, ait Scultetus. Tomo II. a. *Oratio de occursu Domini & de Dei Parente, atque de Iusto Simeone*; Possev. Edit. Paris. author. b. *Epistola Canonica ad Latoynum Mytilenes Episcopum*, de Canonicis peccatorum remediis; Scult. Riv. Coc. Alia quoque sunt Nysseni scripta, de quibus diversa sunt authorum judicia. *Epistolam*, quæ de iis agit, *qui adeunt Hierosolymas*

lyma, multi ex Pontificiis conantur ei abjudicare; sed malè illud fieri, docet Rivet. Crit. Sac. p. 352. Libros verò de *Philosophia* octo, Nysseni nomine venditatos, spurios esse & supposititios, fatetur Possev. Nicadius Ellebodius, Bellarm. Riv. Cocus.

XVII. *Carmina* AURELII PRUDENTII, Poëtæ Christiani interpolata esse, & laciniis aucta, scribit Rivet. in Crit. Falsam esse in scriptionem *hymni* 5. ad incensum cerei paschalis, notavit Hospin. de festis Christianorum pag. 57. & 58. Ex hymno cui titulus, *in exequiis defunctorum*, resecuit Victor Giselinus tertiam & quartam stropham. Rejiciunt etiam nonnulli *Enchiridion Vet. & Nov. Test.* quod Διπλοχαῖον quidam vocant, alii δίπτυχον, & Amœno cuidam Hispano tribuunt.

XVIII. Ψευδεπίγραφος est vita S. Basilii, AMPHILOCHIO adscripta. Baron. a. Ch. 363. S. 74. Possev. plurésque alii apud Coc. Pontificii.

XIX. EPIPHANIO de *Prophetarum vita & interitu*, libellum affingi, scribunt Riv. Rainold. Coc.

XX. Supposititium est scriptum de *Institutione Monachorum* IOHANNIS HIEROSOLYMITANI, qui vixit circa annum 390. Baronius, Riv. Ejusdem farinæ est *Epistola Chromatii ad* Hieronym. & *Hieron. responsio*. Riv. Bar. Molan.

XXI. HIERONYMUM ut longa syrmata rubræ togæ ex portentosis mendaciis pictores Romani depingunt trahentem, ita multa quoque scripta ejusdem nomine Institóres Papistæ venditant, quæ non Hieronymum authorem, sed alios, impudentissimos, sæpe & insulsissimos rabulas præ se ferunt. Talia sunt Tomo III. Edit. Antverp. a. *Tractatus de Actis Apostolorum*, Sixt. Senens. Marianus Victorius, qui editionem emendatissimam, testibus Pontificiis, Antv. procuravit. Scult. Coc. Tom. IV. *commentar. in Lamentat. Ierem.* Sixt. Senens. Victor. Coc. Bellarm. Riv. Rabano à plerisque adscribitur. Tom. VI. *Commentaria quædam in Marcum*; Marian. Scult. Baron. Bellarm. Sixt. Senens. Maldon. Coc. Tom. VII. Edit. Mar. a. *Commentarii in Psalmos*, Canus, Erasm.

Erasm. Lindan. Senens. Coc. Riv. b. *Comment. in omnes Pauli Epistolas*, excepta illa ad Hebræos; Catharinus Pelagio tribuit, Senensis Pelagiano. Sic Marian. Bellar. Senens. Salmer. Scult. Riv. Coc. Tom. VIII. a. *Comm. in Iob*; Marian. Sixt. Senens. Amorb. Possev. Coc. Bellarmin. Bedæ adscribitur. b. *Commentar. in Prov. lib.* 3. Senens. Can. Marian. Canis. Bellarm. Amorbach. Tom. IX. a. *Prima Epistola, quæ est ad Demetriadem*, Baron. Bellarm. Pelagiana est. b. *Sermo ad Paulum & Eustochium de assumtione Virginis Mariæ*, Erasm. Suar. Maria. Baron. Bellar. Margarinus de la Bigne, Coc. c. *Alius sermo de assumtione B. V. qui incipit:* Scientes fratres &c. Mar. Coc. d. *Epistola de VII. gradibus Ecclesiæ*, ad Rusticum, Narbonensem Episcopum, Mar. Coc. Scult. e. Epistola *ad Damasum de symboli explanatione*, Marian. Scult. Bellarm. Est Pelagii ad Innocentium. f. Epistola *de celebratione Pascha*, Mar. Coc. g. Epistola *de vera circumcisione*, ad Therasiam; Mar. Coc. Riv. h. Sermo *de Nativitate Domini*, Mar. Coc. i. Sermo *de Quadragesima*, Mar. Coc. k. Sermo in vigilia Paschæ, *de esu agni*, Coc. Victor. Riv. l. Epistola *de vinculis Petri ad Eustochium:* Erasm. Polydor. Vergil. Baron. Coc. m. Epistola *de diversis gradibus leprarum*, Mar. Coc. n. Homilia *de corpore & sanguine Domini* Mar. Coc. o. *Epistola ad Oceanum, de vita clericorum*, Mar. Coc. p. *Epistola Hieronymi ad Damasum*, Mar. Erasm. Scult. Coc. Baron. Binn. q. *Epistola altera ad Damasum, de oblationibus altaris*, Mar. Erasm. Coc. r. *Tractatus de regulis Monach.* Marian. Erasm. s. *Epistola Chromatio & Heliodoro Episcopis*, de Nativ. S. Mariæ, Erasm. Baron. Can. Molan.

Præterea, obelo transfiguntur sequentia, Hieronymo adscripta, opera 1. *Liber de vitis S. S. Patrum*, Bellarm. Espens. Can. 2. *Prologus in lib. Machab. qui incipit:* Machabæorum libri duo licet &c. Erasm. Scult. Coc. alii. 3. *Prologus in Evangel. secundum Iohannem, qui incipit*; Hic est Iohannes Evangelista, & *alius in Apocalyps.* qui incipit: Iohannes Apostolus & Evangelista; Erasm.

Scult. Coc. 4. *Epistola sub Hieronymi nomine ad Chromatium & Heliodorum de opere Martyrij colligendo*, Baron. Molan. Coc. 5. Huc etiam refertur *Epistola Euseb. de morte Hieron. ad Damasum*, Bellarm. Erasm. Baron. Coc. Secuti sumus in hac Hieronymianorum operum suppositorum recensione, Censuram Coc. qui plura desiderat, eundem adeat, & Riveti Crit. Sac. l. 4. c. 4. & deinc. habet enim alias quasdam ex paucorum judicio, Epistolas dubias, notas item & Canones in lectione Hieronymi observandos.

XXII. Ruffino, Hieronymi Synchrono & æmulo, malè tribuuntur 1. *Præfat. in Recognit. Clement.* Bellar. Sixt. Sen. Coc. Riv. 2. *Commentarii in 75. Davidis Psalmos*, Coc. Riv. 3. *Commentaria in Benedictiones Patriarcharum, & in Prophetas Hoseam, Ioelem & Amosum*, Ribera, Coc.

Seculum V.

I. Chrysostomus, ut Græcorum Patrum fuit πολυγραφώτατος, ita quisquilias suas quisque eidem injicere molitus est. Sunt ergò, vel dubia, vel spuria Tom. I. a. *Sermo de Adamo & Eva, cuius initium est:* Deus institutor mundi, &c. Sixt. Senens. Bellarm. Azor. Coc. Rivet. b. *Sermo de interdictione arboris ad Adam, qui incipit:* Iubetur Adam, &c. Sixt. Senens. Possev. Coc. c. *Sermo in Psalm. 14. qui incipit:* Pulcher est Psalmus, Flam. Nobil. Coc. d. *Sermo in Psalmum 22.* Sixt. Nobil. Coc. Bellarminus, Possev. e. *Sermo in Psalmum 95.* Sixt. Possev. Savil. f. *Sermo super illud Esaiæ 1.* Si volueritis, &c. Sixt. Possev. Coc. g. *Sermo in Beatos Iob & Abraham, cuius initium est:* Athletam in certamen, &c. Sixt. Sen. Coc. h. *Sermo de tribus pueris*; Sixt. Possev. Coc. i. *Sermo de Susanna, qui incipit: Divinæ lectiones.* k. Tom. II. a. *Sermones de variis locis apud Matthæum*, Possev. Sixt. Sen. Coc. b. *Homiliæ 14. in Marcum*, Sixt. Possev. Mald. Bellarm. Coc. c. *Homilia de Nativitate Domini*, Sixt. Coc. Tom. III. a. *Homiliæ aliquot in Iohannem, quarum una de Iohanne Baptista, quæ incipit:* De Iohanne

hanne dicitur, &c. Bellarm. Senenſ. Coc. b. *Homilia de cruce & latrone*; Gretſer. Poſſev. Tom. IV. a. *Sermo de fide, ſpe & charitate*. Ejusdem commatis cenſentur *duæ Expoſitiones in ſymbolum Apoſtolorum*, Senenſ. *Homilia ad Neophytos*, Flam. Nobili. *Homilia ad baptizandos*, Nobil. Epiſtola ad Cyriacum; Coc. *Miſſa ſeu Leiturgia Chryſoſtomi*: de cujus authoritate contra Pontificios fusè diſputat. Coc. in cenſ. Rivet. in Crit. Sac. *Oratio Encomiaſtica in Principes Apoſtolorum, Petrum & Paulum*, Coc. Savil. *Sermo in adorationem venerabilium catenarum & gladii ſancti, & Apoſtolorum Principis Petri*, *Baron*. *Homilia* 80. *ad populum Antiochenum*, cùm antiqua exemplaria Mſc. tantùm habeant 21. Plura vide apud Riv. l. 4. c. 1. Sixt. Senenſ. Poſſev. &c. Præfecti Etonienſis Edit. ubi de plerisque homiliis Tom V. VII. & VIII. tanquam ſuppoſititiis judicium ſuum appoſuerunt.

II. AUGUSTINO tot tribui ſcripta dubia & ὑποβολιμαῖα, ut eorum recenſio proprium requirat opus, jam ſuo vidit tempore *Trithemius*. Notantur autem Tom. I. a. *Duæ Regulæ*, (nam poſtrema eſt Auguſtini, fæminis ſcripta) apud Lovan. quorum editio Auguſt. cæteris ante fertur, Bellarm. Eraſm. Perk. b. *Liber de vita Eremitica*, Bellarm. Lov. Tom. II. a. *Epiſtola Auguſtini ad Cyrillum & Cyrilli ad Auguſt*. Bellarminus Perk. Riv. b. *Epiſtolæ* 16. *Auguſtini ad Bonifacium, & Bonifacii ad Auguſtinum*, nempe ab ea quæ numero eſt 182. ad 197. incluſivè. Eraſm. Perkinſ. Bellarm. c. *Epiſtola* 142. *ad Demetriadem*, Eraſm. Riv. Lovan. d. *Epiſtola* 111. Eraſm. e. *Epiſtolæ omnes ultra* 242. recenter à Lovanienſibus additæ, nempe 21. Riv. Perk. Tom. III. a. *Speculum*, Bellarm. Riv. b. *Liber de benedictionibus Patriarcharum*, Riv. & alii. c. *Liber ſententiarum*, qui eſt Proſperi, Rivet. Bellarmin. d. *Liber de Fide ad Petrum*, quem Molanus Fulgentio adſcribit. Riv. e. *Libri de mirabilibus Scripturæ*. Eraſm. Lovan. Bellarm. Thomas, Perk. Riv. f. *Liber de Eccleſiaſticis dogmatibus*, Eraſm. & alii, Gennadij eſſe putant, vide Crit. Rivet. l. 4. cap. 12.

g. *Liber de Spiritu & anima,* Eraſ. Trith. qui inter opera Hugonis à Sancto Victore refert; Bellarm. Perk. h. *Liber quæſtiuncularum de Trinitate,* Lovan. Tom. IV. a. *Liber 21. ſententiarum, & liber 65. quæſtionum,* Bellarm. Eraſ. Riv. b. *Liber quæſtionum Veteris & Novi Teſtamenti,* hæretici eſt, ut fatentur omnes. Vide Riv. Crit. qui librum hunc eodem loco habet cum comment. in *Epiſt. Pauli, quæ ſub Ambroſii nomine* circumferuntur. Vtrumque putat eſſe Hilarii Diaconi urbis Romæ. c. *Libri de incarnatione verbi; De Trinitate & unitate Dei: De eſſentia divina: De fide rerum inviſibilium. De ſubſtantia dilectionis: de ſalutaribus documentis: De amicitia.* d. *Dubii ſunt ſex libri de continentia, de patientia, de bono viduitatis, & lib. 8. quæſtionum.* e. Falsò Auguſtino tribuitur *liber de vera & falſa pœnitentia,* Bellarmin. Lovan. Trith. Tom. V. Nonnulla in libros *de civitate Dei* irrepſiſſe docet Rivet. pag. 427. Tom. VI. a. Libello *de hæreſib. ad Quodvult Deum* aſſutæ ſunt duæ hæreſes, *Eutychiana & Neſtoriana.* b. *Concio ad Catechumenos.* c. *Dialogus altercationis Eccleſiæ & Synagogæ,* Bellarm. Eraſm. d. *Liber de Fide contra Manichæos,* dubius eſt apud nonnullos, ut & liber de unitate Trinitatis; de Epicureis & Stoicis; *Tractatus item de eo quod dictum eſt Moſi,* Ajo ſum, qui ſum, &c. Tom. VII. a. *Liber contra Fulgentium Donatiſtam.* b. *Liber de prædeſtinatione & gratia,* Lov. Bellarm. Perk. Riv. c. *Libellus de prædeſtinatione Dei.* d. *Reſponſio ad articulos falsò ſibi impoſitos.* e. Libri *Hypognoſticon.* Tom. IX. a. *Liber de ſpeculo,* Bellarm. & alii. b. *Liber de conflictu virtutum & vitiorum.* c. *Liber de Antichriſto.* d. *Dubii* partim *ſuppoſititii* cenſentur ſequentes, Auguſtino tributi libri. In *Apocalypſin Iohannis expoſitio; Meditationum liber unus: de diligendo Deo* alius, qui Medit. inſcribitur: *Soliloquiorum animæ ad Deum* liber unus: *Manuale* liber unus: *De triplici habitaculo* liber unus: *Scala Paradiſi liber: De duodecim abuſionum gradibus: De contritione cordis liber unus: De cognitione veræ vitæ* liber unus: *De vita Chriſtiana* liber unus: *De aſſumtione B.*

ne B. Mariæ virg. liber unus: De *cantico novo* liber unus: *De obedientia & humilitate* sermo: De *bono disciplinæ* sermo: De *visitatione infirmorum* libri duo: De *consolatione mortuorum* sermones duo: De 4. *feria seu cul tura agri Dominici* sermo: De *Cataclysmo* sermo: De *tempore Barbarico* sermo: De *Sobrietate & Virginitate* sermo: *speculum peccatoris*, tractatus: De *quatuor virtutibus charitatis* tractatus: De *honestate mulierum* liber unus: De *symbolo fidei ad Catechumenos*, lib. 4. De *convenientia* 10. *præceptorum & plagarum*: De *rectitudine Catholicæ conversationis* tractatus: De *utilitate ieiunii* tractatus: De *arbore scientiæ boni & mali*: De *pugna animæ* tractatus: *Psalterium, quod* matri suæ composuit: *super Magnificat* expositio. Tom. X. Inter *sermones de tempore*, communi consensu, pro spuriis habentur, 9. 10. 11. 18. 24. 33. 37. 38. 39. 43. 47. 48. 51. 59. 62. 63. 68. 77. 95. 96. 97. 99. 113. 114. 115. 117. 118. 120. 121. 125. 128. 130. 132. 136. 137. 138. 152. 156. 157. 158. 159. 161. 167. 169. 174. 176. 181. 183. 188. 196. 199. 207. 211. 223. 224. 226. 228. 229. 238. 239. 241. 251. 255. Inter sermones de *sanctis* dubii sunt, apud omnes, 2. 5. 7. 10. 11. 15. 19. 20. 22. 26. 27. 30. 31. 33. 34. 35. 37. De serm. 34. & 35. Idem dici debet de 17. à Parisiensibus additis. *Spurii* etiam censentur lib. *de revelat. Stephani Protomartyris*: *Appendix sermonum de diversis*, in Edit. Lovan. *sermones omnes ad fratres in Eremo*, numero 76. Vide Baronium a.ch. 382. S. 26. & a.ch. 385. S. 12. Quosdam etiam sermones, quorum numero 40. Sirmundus anno 1631. edidit, suspectæ fidei esse, asserit. Rivet. Crit. S.l.4.c.17.

III. PROSPERO, de cujus sede & ordine doctè disserit *Rivet.* Crit. Sac. lib. 4. c. 18. quémque *Aquitanicum* vulgò appellant, falsò tribuuntur *Libri tres de promissionibus & prædictionibus Dei*, Olivar. Bell. apud Coc. Rivet.

IV. CYRILLO ALEXANDRINO, quem; ipso teste Baronio a. Ch. 444. S. 17; Monachum Carmelitam imperitè quidam appellant, malè affinguntur a. *quatuor intermedij libri ex duodecim comment. in Evangel. Ioh.* Sunt

enim illi quatuor Clichtovei, Bellar. Riv. Coc. b. *Comment. in Leviticum*, qui Origeni ab omnibus ferè vindicantur, Riv. Bellarm. Coc. c. *Sententiæ quædam pro primatu Papæ*, ex Cyrilli Thesauro citatæ, de quibus Rivet. lib. 4. c. 19.

V. EUCHARIUS *Lugdunensis*, vir celebris, multa scripsisse dicitur, quæ interciderunt. Quæ nunc ei tribuuntur scripta, suppofititia censentur, ut sunt 1. *Commentar. lib. 8. in Genes. & Regum Historias*, Sixt. Senens. lib. 4. 2. *Homiliæ de Martyribus Lugdunensibus, & aliæ nonnullæ*, quas Bellarminus, & alii quidam, Cæsario, aut Fausto Rhegiensi vindicant. 3. *Homilia de Assumtione Mariæ*: Perk. Riv. 4. *Liber formularum spiritualium ad intelligendas scripturas sanctas utilium, &c.* Sixt. Sen.

VI. De THEODORETO *Cyrenensi Episcopo*, ejúsque scriptis tenent eruditi, 1. *Fabellas* quasdam adeò ineptas tam in *Historia Ecclesiastica*, quàm *Patrum* recitari, ut credendum non sit, deliria ejusmodi Theodoreto placuisse. Riv. ex Baron & Gentiano Herveto, Crit. Sac. l. 4. c. 21. Vnde Cocus putat, hunc fœtum (*Histor. Ecclesiast.*) Theodorito planè esse abjudicandum. Scribit idem, *Libros 12. de curandis Græcorum affectibus dubiæ esse fidei*; id quod rationibus confirmat; mavult tamen Rivetus dicere nonnulla tantùm esse addita, quàm de authore dubitare.

VII. De LEONIS I. scriptis rectè judicat Rivet. Crit. Sac. lib. IV. c. 22. *In eis*, inquit, *distinguenda sunt quæ ad doctrinam fidei pertinent, ab iis quæ politiam Ecclesiasticam spectant. Fuerunt horum temporum Romani Pontifices plerique in fidei doctrina Orthodoxi, sed in Politia & sedis prærogativa ambitiosiores quàm oportuit.* Sunt tamen nonnulla apertè, ψευδεπίγραφα, nempe 1. sermo *in festum omnium sanctorum* anno demum 610. institutum, Riv. Perk. 2. Sermo 5. *de Quadragesima*, qui inter Augustinianos 63. de tempore reperitur. Riv. Perk. Huc Perkinsus refert *Epistolas quasdam* 84. & 92. in quibus nimium quantum sibi arroget Leo; Sed Leonis esse Epistolas alii rectiùs concedunt, hominis supra modum φιλο-

φιλοπρωτεύοντος. Sic Calvin. Rivet. l. c. pag.459. qui & Epist. 47. falsò inscriptam esse, ad *Synodum Chalcedonensem*, docet ex Baronio. Dubitant etiam nonnulli de *Epistolis eius adversus Eutychem: Riv.* cujus tamen judicio, illæ aliis Epistolis palmam præripiunt. *Liber de constitu virtutum & vitiorum*, non potest esse Leonis I. quia in eis mentio fit Regulæ Benedicti.

VIII. MAXIMO TAURINENSI plures tribuuntur sermones qui suppositítii censentur, ut est 1. *Sermo de Martyribus Tauricis*, Coc. 2. *Sermo de Nazario & Celso*, Coc. 3. *Sermo in nativitatem Apostolorum Petri & Pauli*, Coc. Perk. Riv. 4. *Sermo de Eleemosynis* Coc. 5. *Sermo in natale Domini*, Perk. Riv. 6. *Sermo in Epiphania*, iidem. 7. *Sermo de accusatione Domini apud Pilatum*. 8. *Sermo de solennitate Paschali*. 9. *In natali Sancti Stephani*. 10. *Sermo*, qui incipit: Legimus in libro, qui Apostolorum actibus inscribitur, &c. Hi verò, quia vel apud Augustinum, vel Ambrosium αὐτολεξεὶ reperiuntur, Maximi esse non possunt, aut si hujus, non illorum.

IX. FAUSTI MONACHI, Britanni (non, ut quidam volebant, Galli) *Rhegiensis* postea *Episcopi* in Gallia, libris duobus, *de libero arbitrio & gratia*, causam orthodoxorum debilitare conantur, sub prætextu authoris Sancti, cùm Pelagianus fuerit, & in Sanctorum pertineat Catalogum, sicut Saul inter Prophetas, teste *Baronio*. Hæreticum fuisse hunc *Faustum* infaustum fusè probat Riv. Crit. Sac. l. 4. c. 24. quo simul monet, eandem ob causam cautè legendum *Vincentium Lirinensum*, quem tantum non in cœlum evehant Pontificii.

X. FULGENTIUS AFER, Episcop. Ruspensis, scriptis etiam fuit clarus, de quibus tamen observant eruditi, quòd vel ex Monachorum prodeuntes cryptis, vitii aliquid contraxerint; Riv. Crit. Sac. l. 4. c. 25. vel apertè sint *suppositítij*, ut 1. *Sermo de laudibus Mariæ*, & partu Salvatoris, quem Augustino alij tribuunt, alij Severiano. Vide Riv. Perk. Coc. 2. *Mythologiarum libri tres*, quos sub nomine Fulgentii habet Codex Basileensis, Molan. Riv.

XI. Sub GELASII PAPAE nomine libellus circumfertur de

dua-

duabus in Christo naturis, quem ipsi quidam Pontificii, Bellar.& Baron. negant ejus esse, sed alterius cujusdam Episcopi Orientalis; vident enim, parum se ab eo juvari in dogmate de Transsubstantione. Perstat tamen Rivet. Crit.Sac.lib.4.pag.474. in sententia, tractatum illum verè esse Gelasii Romani.

XII. REMIGIO, RHENENSI, Episcopo, à Iohanne Baptista Villapando, Cordubensi Iesuita *Explanationes in Epistolas Paulinas πάσῃ μηχανῇ* affinguntur, quas tamen *Haymonis* esse invictis rationibus probat Rivetus Crit.Sac.lib.4.c.26.toto.

XIII. De Homiliis 46. in Bibliotheca Patrum CAESARIO ARELATENSI adscriptis, ita cum Riveto sentimus, quòd etsi nonnullæ sint, quæ Cæsarium authorem habeant (alias enim Emisseno vendicari, alias Augustino, probat Coc. in Censura) tamen cùm id scripti genus, *Homiliarum* nempe, variè interpolari, misceri, & confundi soleat, & à Monachis exscriptoribus multa pati, qui additiones suas sæpe immiscent, aut etiam in eo genere putidos suos fætus sub eruditorum Patrum nominibus protrudunt, ut eis aliquam gratiam concilient, prudenter cavendum, ne nobis imponi sinamus.

XIV, VIGILIUM *Martyrem*, & *Episcopum Tridentinum* non esse authorem *Disputationis inter Sabellium, Photinum, Arrium & Athanasium* Laodiceæ habitæ; neque *librorum 5. contra Eutychem*, sed alium quempiam, *vel* Vigilium, Riv. Crit. Sac. pag.490. *vel* Gelasium, Aubertin. & Falcar. *vel* quemcunque tandem, Bellarm. rationibus non contemnendis, probant.

XV. IUNILIO, *Africano Episcopo*, qui non, ut Sixt. Sen. hariolatur, discipulus Augustini, claruit a.ch. 440. sed Primasii coætaneus a. 545. in Bibl. Pat. adscribitur *commentariolus in aliquot capita Geneseos*, qui Bedæ est; Riv. Coc. Bellarm. Sixt. Senens.

XVI. PRIMASIUS, pater & author, sæpe à Pontificiis citatur *Comm. Epistola ad Hebræos*: sed Haymonis scriptum illud esse, qui demum anno 800. vixit, constanter tradunt, Coc. & Riv.

GRE-

XVII. GREGORIO MAGNO malè tribüi I. *quatuor Dialogorum libros*, multis tum ex Phrasi, tum ex ipsis rebus petitis probant rationibus Coc. & Riv. l. 4. c. 29. Idem vidit Chemnitius. Sunt qui putant *Gregorium secundum*, qui vixit a. ch. 726. Dialogorum esse authorem. Canus judicium in iis desiderat. 2. *Additamentum sive appendix Dialogorum*, in qua de liberata anima Trajani ex inferno, exploditur à Baronio a. ch. 604. S. 50. Bellarm. Riv. Coc. 3. *Libri sex commentariorum in libros Regum*, qui in posterioribus editionibus sub nomine Gregorii Magni citantur, eidem abjudicantur à Coco. 4. *Explanatio* item in *septem Psalmos pœnitentiales*. 5. Nec Gregorii est *Expositio in Cantica Canticorum*, sed Isidori: Possev. Pamel. 6. *Epistola ad Iohannem Episcopum Syracusarum*; Riv. Coc. 7. *Privilegium quod concessisse dicitur Gregor. M. S.* Medardi Monasterio, Riv. Crit. & defens. Hist. Papatus P. 1. S. 29. Coc. prolixè in censura. 8. *Synodus quæ sub Gregorii M. nomine Canones habet* 16. qui tamen ad tempora Gregor. II. referuntur Coc. 9. *Epistola, quæ Gregorij* 1. *nomine habetur ad Augustinum*, Anglorum Episcopum; est Greg. III. Riv. 10. *Epistola de privilegiis Ecclesiæ Ravennatis*, planè commentitia est, Bar. a. ch. 595. S. 78. 11. *Epistola de vita S. Honorati, Episcopi Arelatensis*; Rivet. Possev. 12. *Sacramentarium & Antiphonarium* Gregorii nomine à Pamelio editum.

Sunt & alii scriptores tum Ecclesiastici, tum Scholastici & Historici, qui sequioribus etiam temporibus eandem cum antiquissimis Patribus subierunt sortem; quorum examen instituit Robertus Cocus in Censura Patrum. Habes ibi *ψαλδικὴ γραφὰ Philonis Carpatij* (qui juxta quosdam vixit a. ch. 374. juxta alios 410.) comment. in Cantica Canticorum *Marci eremitæ*, quem alii ad a. ch. 400. alii 906. referunt; sunt qui duos fuisse volunt. *Evodij Episcopi* Vzalensis, de miraculis. *Philippi Presbyteri*, comment. in Iob. Plura *Sixti*, Papæ III. *Paulini* Episcopi Nolani vitam Ambrosii. *Iustiniani* Epistolam ad Papam Iohannem II. *Anastasii* Niceni librum

brum Responsionum. *Isidori Hispalensis* librum de vita & morte sanctorum. Præfationem de origine Conciliorum: *Sophronij Patriarchæ Hierosolymitani*, Pratum spirituale. *Bedæ* vitam Bertolfi Abbatis. *Damasceni* lib. de iis, qui in fide migrârunt; Historiam de Barlaam & Iosaphat. *Idiotæ* cujusdam contemplationem de virgine Maria. *Turpini* Historiam de rebus gestis à Carolo. *Aimoini* librum 5. Historiæ Francorum. *Anselmi* commentar. in Epist. Pauli: *Eiusdem* commentar. in Matthæum; opusculum item de Excellentia B. V. Mariæ: *Epistolam* ad Coëpiscopos Angliæ. *Oecumenij* commentaria in Epist. Paulinas censentur etiam dubiæ. *Bernhardo* etiam quædam de Cœna Domini; *Thomæ Aquinati* lib. de Regimine Principum; *Erasmo* Epistolas, aliis alia impudenter ab imperitis & malitiosis hominibus supponi, idem gravissimis authorum testimoniis probat. Nobis nomina expressisse sufficiat, ut habeant Antiquitatis studiosi Gnomonem, cujus ductu, quid distent æra lupinis, vera falsis, cognoscere possint.

b Hoc loco habentur I. Canones *Synodi Antiochenæ*; quæ exhibentur Tomo I. Conciliorum edit. Binnianæ; Coc. lib. citat. sub finem. 2. *Concilium Sinuessanum*, quod a. ch. 303. convocatum dicitur, cujus tamen per 7. secula nemo meminit, Coc. 3. *Concilia Romana* 2. sub Silvestro I. excogitata, Id. 4. Canones *Concilij Niceni* 80. ex Arabico conversi, Id. quos *nuper repertos* summæ suæ adjecit *Barthol. Carranza*. 5. Acta *Concilij Niceni* primi supposititia esse idem fusè probat. 6. Canon 4. & 7. *Concilij Sardicensis* a. ch. 347. habiti, Id. 7. Extrema pars *Epistolæ Concilij Sardicensis*, Id. ex consensu Pontificiorum. 8. Decreta seu Canones 9. Concilii *Constantinopolitani* 6. Id. ex multorum Pontif. scriptis. 9. Decreta *Concilii Florentini* super unione Iacobinorum & Armeniorum, Id. 10. Instructio *Armeniorum*, Concilio Florentino ascripta, cùm sit ipsius Eugenii Papæ Schismatici, Id.

SPE-

SPECIMEN PHILOSOPHIÆ HISTORICÆ.

I.

UT, missa prolixiori de variis [a] atque operosis Philosophiæ definitionibus, & divisionibus, *προθεωρία*, ipsam statim, *ἄπερ προοιμίων*, arcem rei invadamus, pauca quædam de nominis [b] Etymologia, Synonymia, & Homonymia delibabimus.

a De quibus consuli possunt, *Damascenus* in Dialect. c.3. *Scheibl.* Introduct. Log. Tractatu de Philosophia in genere, ubi eruditè satis Damasceni definitiones primò ventilat, castigat, & ad fontes suos revocat; ad divisionem deinde, & species seu partes progreditur. *Gisbertus* ab Isendorn effat. Phil. cent. 1. *Kasp. Finck.* Exercit. Acad. p. 131. & alij.

b Non necesse est de Philosophiæ nomine multa nos prooemiari. Constat, vocem esse Græcam, eámque compositam *ἀπὸ τοῦ φιλέω τὴν σοφίαν*, ab *amando sapientiam*. Retinent eam Rabbini & Arabes. Vnde apud *illos* פילוסופיא המדינית *Philosophia politica:* פילוסופיא הראשונה *Philosophia prima* i.e. Metaphysica. Formant etiam Rabbini hinc verbum נתפלסף vel התפלסף *Philosophari*. Vera vocis significatio non ignota iis est: unde & פילסוף *Philosophus*, Hebraicè reddunt דוד החכמה *amor*, vel *amicus sapientiæ*. In Etymologia tamen, vocis sibi barbaræ, pueriliter, ut solent, multi hallucinantur. Scribunt enim quidam Hebræorum idem esse, quod פילא סבא *risum*, vel *irrisionem senilem*, vel *stultum senem*. Apud *hos* crebrò occurrit,

Vide *Anal.* P.1.p.307. Iterum *alii*, de una tantùm Philosophiæ parte, seu secta ex ruderibus eruenda, & Historico schemate vestienda, fuerunt soliciti. Talis Historia Logica est *Kekermanni*. Nonnulli Methodo quidem, arbitraria potiùs quàm confusâ, non de Philosophis modò, sed ipsa etiam Philosophia, variisque ejus accidentibus, odio & amore, Commentaria scripserunt Historica. Atque hic excellit *Zuingerus* in suo Theatro. Sunt denique, qui, cum Gentilium Philosophis commissi, in hoc potissimum desudant, ut solida ἀποδείξει Historicè probent, Philosophiæ fontes ipsam esse Sacram Scripturam. In Philosophia vel οὐδὲν εἶναι ὑγιὲς, vel tralatitium illud & emendicatum ex Mosis & Prophetarum libris. Causam hanc doctè peroràrunt *Iustinus Martyr, Eusebius, Augustinus* & alii, illi præsertim, qui nostro tempore de veritate religionis Christianæ scripserunt. Quid nos exercitiis hisce Scholasticis velimus, ipso Canone expressimus. Vbi tamen monemus, quòd, quemadmodum *Augustinus* lib.8. de Civitate DEI, c.1. *non omnium Philosophorum vanas opiniones refutandas opere suo suscepit, sed eas tantùm, quæ ad Theologiam pertinent*; ita nobis quoque ea potissimùm curæ fore, quæ ad illustrationem rei Theologicæ faciunt.

IV. *Consideratur autem Philosophia Historica ratione vel* Cultorum, *vel* Culturæ, *vel* temporis.

V. Cultorum *respectu Philosophia alia* Judæorum *est, alia* Gentilium, *alia* Christianorum, *alia deniq;* Saracenorum.

Iudæorum Philosophia sequentibus absolvitur ætatibus. 1. Ab *Adamo* ad *Mosen*. Fuisse hoc interstitio magnum artium liberalium usum, ipsa Scripturæ Sacræ, aliorûmque magnorum authorum documenta dubitare nos non sinunt. Vide *Antiq. Iosephi* lib.1.c.4. *Noachum*, vel alium aliquem ex Patriarchis *Prometheum* illum

fuisse

fuiſſe, cui *Plato* in Philebo maximam inventorum, & cœlitus delatorum Præceptorum Logicorum laudem tribuit, vix ambigit *Kecker*. Præcog. Log. tract. 2. p. 66. *Iobo* quis exactiſſimam Phyſicarum & Mathematicarum ſcientiarum abjudicet notitiam? De *Moſe*, Act. 7. v. 22. legere eſt, quòd, ἐπαιδεύθη πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, *inſtitutus fuerit in omni ſapientia Ægyptiorum*. Hæc verò Ægyptiorum σοφία in Aſtronomia præcipuè conſiſtebat, Geometria, Aſtrologia & Hieroglyphicis, *Iuſtinus Martyr* Quæſt. & Reſp. ad Orth. q. 25. 2. Periodus à *Moſe* ad *Captivitatem Babylonicam* excurrit. Hæc quidem ætas faciendis potiùs occupata, quàm cognoſcendis (*Auguſtinus* lib. de Catechiſ. rudib.) tantò minori ſtudio, aut fervore Philoſophiam tractâſſe videtur, quantò major illius, mandato DEI, fuit ἐθνοβδελυξία, qua factum, ut nihil cum Gentilium ſtudiis, tum temporis in orbe florentibus, commune habere voluerit, ipſa θεοδίδακτος. Interim tamen *Solomonem*, aliósque Hebræorum proceres, naturalis quoque Philoſophiæ callentiſſimos fuiſſe, ex manifeſto patet Scripturæ loco, 1. *Reg. X. v. 29.* Adde *Ioſephi* antiq. lib. 8. c. 2. 3. A *Captivitate Babylonica*, ad μετοικεσίαν, ſeu *migrationem Romanam*, vel à devaſtatione Templi primi, ad excidium ſecundi. Hîc jam nova prorſus Iudaiſmi fuit facies. *Alii* enim ex captivitate reduces, Chaldæorum Philoſophiam Magicam invexerunt: *Alii* Platonicis & Stoicis placitis aſſenſum præbuerunt. Pythagorica μετεμψύχωσις ab ipſis Iudæorum Doctoribus publicè fuit aſſerta. Mortuorum etiam reſurrectionem, cum Epicuræis aliisque Philoſophis, primarii Iudæorum Sacerdotes exploſam, eluſerunt. 4. A *devaſtatione Templi ſecundi*, ad 12. poſt Chriſtum natum Seculum. Hoc intervallo omnis cum ipſa gente non modò exulavit Philoſophia, ſed infenſo etiam animo, & planè pugnaci contra eam eſt belligeratum. Qua de re aliquid dictum eſt in *Theſ. Philol.* p. 50. Adde authorem *Zemach. Dav.* P. II. p. 2. b. qui tamen ſuo exemplo Iudæis ſtudium & lectionem ספרים חיצונים commendat. 5. A *duodecimo* tandem Seculo, ad hæc no-

ſtra tempora. Quæ hujus articuli fuerit ratio, & quòd in ipſo ejus veſtibulo, ferventiſſimè Iudæi, in iis præſertim locis, ubi Arabum paruerunt Imperio, coluerint Philoſophiam, pleniùs excuſſimus in *Hiſt. Eccleſ.* Sec. XII. & deinc. Ita tractari poſſet Hiſtoria Philoſophiæ Iudaicæ.

Gentilium verò Philoſophiæ tradendæ Hiſtoricæ non unius tantùm modi occurrit ratio. *Studiorum* & inſtitutionis reſpectu *Academicos* habemus, *Peripateticos, Stoicos* & *Cynicos*. Ratione *temporis*, alii *Veteres* ſunt, *Pythagoram* Samium ſequuti, & *Anaximandrum* Mileſium, eorúmque Succeſſores, ad Socratis uſque tempora, quorum illi *Italici* dicebantur, hi *Ionici*; Alii *novi*, facto initio à *Socrate*, ex cujus Schola, tanquam ex equo Trojano, celeberrimi prodierunt Philoſophi, *Plato* præſertim, *Veteris Academiæ* inventor. *Mediam Academiam* inſtituit *Arceſilaus*, qui omnia primus in dubium cœpit vocare. *Tertia*, & à veteri planè degener, autorem *Anaxarchum* agnoſcit, *Ariſtippum*, &c. qui ἀκαταληψίαν, vagamque de rebus omnibus mentis dubitationem introduxerunt. Hac Methodo ſuam enarrat Hiſtoriam *Keckerm.* Confer *Clem. Alexand.* Strom. lib. I. Theat. Vitæ Hum. *Zuing.* Vol. III. lib. I.

Ratione *loci* φιλοσοφίας τρεῖς διαδοχὰς fuiſſe, ſcribit *Clem. Alex.* Strom. l. I. p. 300. Ἰταλικὴν, ἡ ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου. Ἰωνικὴν, ἡ ἀπὸ Θαλοῦ. Ἐλεατικὴν, ἡ ἀπὸ Ξενοφάνους. Quòd ſi, *Epiphanii* exemplo, hæreſ. l. I. t. I. authoribus ſuis Philoſophiam diſtinctam examinare allubeſcat, *Platonici* ſe ſiſtent, *Pythagorici, Epicuræi* & *Stoici*, qui tamen poſtremi ſunt ἐπώνυμοι τοῦ τόπου, ut *Clem. Alex.* utar phraſi.

Vbi ad *Chriſtianorum* deventum eſt Philoſophiam, *Platonica* potiſſimùm pertexenda eſt Hiſtoria, *Pythagorica*, & *Peripatetica*; de *Stoica* enim & *Epicuræa* nihil occurrit memorabile. *Platonicam*, etſi nondum defæcatam ſatis, & à Gentiliſmi ſcoriis purgatam, magni fecerunt I. primi illi Eccleſiæ Patres, qui ex Schola prodeuntes Platonica, non ſtatim impetrare à ſe potuerunt, ut placitis illis, quibus ab ineunte quaſi ætate erant incocti, repudium mitterent. 2. Mediæ quidam ætatis Docto-

Doctores, quibus mera fuerunt oracula, Platonicorum scita. 3. Sed & majorum nostrorum ætate, Platonici non pauci haberi voluerunt, exemplo eorum, de quibus *August.* lib. 8. c. 12. de Civ. DEI. Bessarionis judicium de Platone habes in Antiq. lect. l. 16. c. ult. *Cæl. Rhodig.* *Marsilius Ficinus* ad cœlum propè evehit Platonem, Præfat in ejusdem opera. Ipse etiam *Lud. Vives* Comment. in Aug. de Civit. Dei. l. 8. c. 4. annotat. *Fallitur, meâ sententiâ, quisquis Platonem non aliquanto plus, quàm hominem, aut certè non ex optima illa & rarissima hominum nota fuisse putat.*

Pythagorica cum ipso statim Christianismi jubare evanuit, nisi quòd Hæretici quidam, ex Symbolis & mysteriis Pythagoricis, novum quoddam & execrandum Theologiæ genus cuderunt. Atque de his potissimùm intelligi videntur Patrum querelæ, quòd *Philosophi hæreticorum sint Patriarchæ*, *Tertull.* advers. Hermog. Quanquam de reliquarum etiam Sectarum principiis idem dictum velit de *Præscript. adv. hæres.* p. 97.

Peripateticam reperies incultam penè jacuisse & profligatam, non modò in Imperio Romano, quandiu Secula illa ἀισθητικὰ χειρουργικὰ, à Cicerone nempe ad Alexandrum Aphrodisæum, durârunt; sed inter ipsos etiam Christianos, gemiscentes ubique, & sub persecutionum onere fatiscentes. Posteaquam autem Imperatorum liberalitate studia hæc in Scholas, cum quodam quasi triumpho, essent introducta, Latini mox Græcis, in iis etiam literis, quarum pretium Græcis acceptum ferebatur, palmam præripuerunt. Res est, non conjectura. Hìc tamen iterum distinctè ut agamus, Historia certis articulis est proponenda. *Primus articulus* initium sortitur in *Augustino*, calcem in *Lanfranco*: quo tempore varia sors fuit Philosophiæ Peripateticæ, ita tamen, ut in defectu potiùs fuerit peccatum à multis, quàm in excessu. *Secundus articulus* decurrit à *Lanfranco*, ad *Erasmi* usque, *Ludovici Vivus*, *Zuinglii* & *Lutheri* tempora. In quas, toto hoc Seculorum aliquot flexu & fluxu, præcipites ruerint difficultates Christiani, dici vix potest. *Primò*

ipsa Aristotelis Philosophia variis vexata est divortiis. *Nominales*, nominum prodigi, classicum canebant contra *Reales*, & vicissim. Deinde, *Philosophia secularis sacram Theologiam curiositate inutili fœdare cœpit*; ut loquitur *Trithemius*. *Scholastica* tandem est nata Theologia, quæ initio, etsi multis modis vitiata, suis tamen terminis limitabatur. Vbi verò longiùs deinceps novæ illius Theologiæ Professores essent progressi, cœlum undique, & undique pontus: nullus portus, nulla statio: quò plura transmiserant, eò major semper congeries oculis ingerebatur: imò verò velut altæ moles assurgebant, nec spes ulla, vel saltem post longas ambages, evadendi apparebat. Vsque dum tandem impudentissima ultimæ ætatis Schola, judicio suo nihil majus admittebat aut sublimius. Qua de re fusiùs disseruimus in *Hist. Eccles.* Sec. XII. S. 1. & in *Anal. P.* 1. *p.* 13. Quàm vel sola Logica, quæ ὄργανον esse debebat & instrumentum, indignè fuerit tractata, ita quidem, ut ejus ipsos etiam pudeat Pontificios, habes in iisdem nostris *Anal.* p. 7. quibus adde *Melchiorem Canum*, Locor. Comm. lib. 8. c. 1. *Efficitur, quod ego magno cum assensu omnium dicere me video, miseram esse Scholæ doctrinam, quæ se titulis Magisterii defendat; miseram etiam, quæ detracta Scripturæ Sacræ authoritate Syllogismis contortis de rebus divinis philosophatur, &c.* & lib. 9. c. 1. *Egit id Diabolus, quod sine lacrymis non queo dicere, ut, quo tempore adversùm ingruentes in Germania hæreses oportebat Scholæ Theologos optimis esse armis instructos, nihil prorsus haberent, nisi arundines longas, levia puerorum arma.* Et paulò pòst inquit, *se non intelligere, quid causæ fuerit, ut sub Dialecticæ nomine exponibiles, obligationes insolubiles, aliaq; id genus monstra in Scholam intulerint, de usu autem Dialecticæ non fecerint ne verbum quidem ullum; cùm tamen vel ipsi pueri intelligant, ejusmodi Sophismatum brevem quendam ludum esse oportere, & alium quendam usum à Dialectica requirendum, Philosophiæ & Theologiæ maximè necessarium.* Et *Petrus Fonseca* Comment. suis ad Secun. Metaph. c. 3. q. 4. S. 3. *Inter alia,*

alia, inquit, *quæ Logicam faciunt obscuram & invisam multis, id quoque est, quòd à plerisque nimia exercitatio Dialecticæ, in ipsa materia Dialecticæ ponatur: hinc tam multa, tamq; spinosa nascuntur Sophismata, ut ingenia potiùs lacerent, quàm doctrinæ fructu reddant robustiora, &c.* Tertius denique *articulus* est, à Reformatione ad præsens tempus, quo interstitio multum puriori Philosophiæ accessit luminis ex *Melanchtonis*, Communis Germaniæ Præceptoris, *Agricolæ, Rami, Goclenii, Keckermanni, Burgersdicii*, & aliorum solertia.

Saracenorum tandem Historia Philosophica apud ipsos etiam Iudæos fuit honorata. Vnde illud. Tria commendantur תרבית ערלים חכמת ישמעאלים אמונת ישראלים *Educatio* (mores) *incircumcisorum; Sapientia Ismaelitarum; Fides Israëlitarum* &c. Ea sequentibus commodè includi posset ætatibus. Primâ habemus *Philosophiam exulantem*, à Muhammede, ad Almanzoris Chalifatum, quo toto tempore nullus Philosophiæ apud Saracenos erat locus. Quemadmodum enim Philosophia, ne Gentilibus quidem ipsis semper placuit, quam proinde non semel proscripserunt, ceu videre est apud *Gassend.* de vit. Epicur. lib. 7. p. 196. & *Cœl. Rhodig.* lib. 16. c. 7. ita cumprimis apertè ei contradixerunt Muselmanni. Vide *Anal.* P. 1. p. 248. II. *Philosophiam emergentem*, crescentem & florentem; sub Almanzore & deinceps. Vide *Hist. Eccles.* Sec. 8. 9. 10. &c. de Muhammedismo, *Anal.* P. 1. pag. 248. 307. III. *Philosophiam flaccescentem*, Seculo, post Christum natum, decimo adhuc quinto. Vide *Hist. Eccles.* S. XV. f. 3. Vtque, quo habenda sit Arabum Philosophia loco, constet, judicia etiam conquiri debent, tum *Iudæorum*, Majmonidis præsertim in *Schalsch. hakk.* p. 44. b. tum etiam *Christianorum*, ex quibus alii Arabum Philosophiam ne cassa quidem nuce emerint: vide *Hist. Eccl.* Sec. XII. p. 92. alii contrà præclarè de illa sentiunt, ut *Voss.* ib. p. 199. *Keckerm.* Præcog. Logic. tract. 2. p. 87. *Circa idem tempus*, inquit, *annum nimirum Christi* 1150.

 flore-

floruerunt Corduba inHispania duo praestantes Logici simul ac Philosophi, & Medici Arabes, Avicena & Averröes, *vel ut alii ex Arabico scribunt,* Aben roes, (neutri bene: vide *Analectorum* P. 1. p. 308. *Hist. Eccles.* Sec. XII. p. 199.) *temporibus circiter Friderici Barbarossa, fortissimi Imperatoris. Quid & quantum universa Philosophia Averroes iste profuerit, tum clarum perfectumq; haberemus, si quem nobis Deus virum excitaret, qui Latinam eius Versionem ab ista, qua scatet, undique molesta barbarie liberaret, & stylo Latino, saltem mediocri & intelligibili, in gratiam Philosophia studiosorum verteret. Alias certum est, Averroem à multis neglectum iri, à quibus legeretur diligenter, nisi tam multis locis non intelligeretur. In posteriorib. Analyt. apparet, singularem operam praestitisse, & immortalitate dignissimam. Et EpitomeLogica, quam scripsit, laudatissima est, ob varias causas, ut & Logica eius quaesita. Nemo tam interpretum Veterum videri potest proximus Aristotelis menti, atque hic Arabs. Sed de laudibus Averrois varii scripserunt ex Averroistis, quorum cum aliis Philosophis ante annos aliquot in Italia, & adhuc hodie magna sunt contentiones.* Et in Gymnas. Log. lib. 1. p. 26. *Averroes Arabs, Clarissimus Aristotelis interpres, inter posteriores numerandus, si annos spectes; inter primos autem, si vim ingenii, si dexteritatem interpretandi loca obscura, si denique usum Logica in disponenda Medicina & aliarum disciplinarum accurata Methodo.*

VI. Culturæ *respectu Philosophia dividi potest in* Exulantem, Superbientem & Ancillantem.

VII. Exulans *Philosophia est, cùm vel tota, vel partes ejus proscribuntur, eliminantur, convitiis proscinduntur, aut contemta saltem jacent: cultores etiam ejus aqua & igni interdicuntur.*

Ita

Ita multata est Philoſophia 1. à *Gentilibus* ipſis, qui non modò, ut poſtea audiemus, Philoſophos ſuis limitibus proſcripſerunt; ſed & Philoſophiam damnârunt.

2. 'A *Iudæis* plerisque, qui vel ſerò admodùm animum ad literas humaniores & ſtudia Philoſophica appulerunt. Vel Philoſophiæ repudium miſerunt. Vide *Theſ.Philol*.p.50.

3. 'A *Muhammedanis*, quibus ante Islamiſmum Philoſophia penè fuit ignota. Aſtrorum notitia, Linguæque ſuæ cultura curæ ijs erat, ואמא עלם אלפלאספה פלם ימנחהם אללה שיאמנה *verùm, quod ad Philoſophiæ ſcientiam attinet, nihil eis de ea Deus conceſſerat*, ut Gregorius *Abulfaraius Malatienſis*, de origine & moribus Arabum S.1.ſcribit. Rationem hujus rei geminam eſſe reperio 1. quòd Mæcenates ſtudijs iſtis deeſſent, inter eos, qui armis potiùs inclyti eſſe volebant, quàm libris & literis. 2. quòd cum Islamiſmo, nova illa religione, ſobriæ Philoſophiæ parùm conveniret. Vide *Anal*.P.1.differt.de uſu *Ling.Arab.in Theol.Medic.Iurisp.& Philoſoph*. pag.247. Philoſophiam inter Arabes primus excitavit *Abu Giafar Almanſor*, de quo videatur *Hiſt.noſt.Eccleſ*.Sec.IX.p.644.& 654. quam gratiam hoc ſibi ſtudio conciliarit, hinc patet, quòd palâm fateantur Arabes, *Fieri non poſſe, quin Deus certas de Almamone pœnas ſumeret, quòd ſcientiis Philoſophicis introductis, Muhammedanorum pietatem interpellaverit*. Qua vero occaſione *Almanon* honorare cœperit hæc ſtudia, ex ſcriptore Arabico *Iſaacide* recenſebimus:

אחד אלאסבאב פי דלך אן אלמאמון ראי פי מנאמה כאן רגלא אבין פשרבא חמרה ואסע אלגבין מקרון אלחאגב אגלח אלראס אשהל אלעינין הסן אלשמאיל גאלס עלי סרירה קאל אלמאמון וכאני בין ידיה קד מלית לה היבה פקלת מן אנת קאל אנא ארסטאטלס פסררת בה וקלת אידא אלחכים אסאלך קאל סל

brum Responsionum. *Isidori Hispalensis* librum de vita & morte sanctorum. Præfationem de origine Conciliorum: *Sophronij Patriarchæ Hierosolymitani*, Pratum spirituale. *Bedæ* vitam Bertolfi Abbatis. *Damasceni* lib. de iis, qui in fide migrárunt; Historiam de Barlaam & Iosaphat. *Idiotæ* cujusdam contemplationem de virgine Maria. *Turpini* Historiam de rebus gestis à Carolo. *Aimoini* librum 5. Historiæ Francorum. *Anselmi* commentar. in Epist. Pauli: *Ejusdem* commentar. in Matthæum; opusculum item de Excellentia B. V. Mariæ: *Epistolam* ad Coëpiscopos Angliæ. *Oecumenij* commentaria in Epist. Paulinas censentur etiam dubiæ. *Bernhardo* etiam quædam de Cœna Domini; *Thomæ Aquinati* lib. de Regimine Principum; *Erasmo* Epistolas, aliis alia impudenter ab imperitis & malitiosis hominibus supponi, idem gravissimis authorum testimoniis probat. Nobis nomina expressisse sufficiat, ut habeant Antiquitatis studiosi Gnomonem, cujus ductu, quid distent æra lupinis, vera falsis, cognoscere possint.

h Hoc loco habentur I. Canones *Synodi Antiochenæ*; quæ exhibentur Tomo I. Conciliorum edit. Binnianæ; Coc. lib. citat. sub finem. 2. *Concilium Sinuessanum*, quod a. ch. 303. convocatum dicitur, cujus tamen per 7. secula nemo meminit, Coc. 3. *Concilia Romana* 2. sub Silvestro I. excogitata, Id. 4. Canones *Concilij Niceni* 80. ex Arabico conversi, Id. quos *nuper repertos* summæ suæ adjecit *Barthol. Carranza*. 5. Acta *Concilij Niceni* primi supposititia esse idem fusè probat. 6. Canon 4. & 7. *Concilij Sardicensis* a. ch. 347. habiti, Id. 7. Extrema pars *Epistolæ Concilij Sardicensis*, Id. ex consensu Pontificiorum. 8. Decreta seu Canones 9. Concilii *Constantinopolitani* 6. Id. ex multorum Pontif. scriptis. 9. Decreta *Concilii Florentini* super unione Iacobinorum & Armeniorum, Id. 10. Instructio *Armeniorum*, Concilio Florentino ascripta, cùm sit ipsius Eugenii Papæ Schismatici, Id.

SPE-

SPECIMEN PHILOSOPHIÆ HISTORICÆ.

I.

UT, missa prolixiori de variis [a] atque operosis Philosophiæ definitionibus, & divisionibus, περιθωρίᾳ, ipsam statim, ἄτερ προοιμίων, arcem rei invadamus, pauca quædam de nominis [b] Etymologia, Synonymia, & Homonymia delibabimus.

a De quibus consuli possunt, *Damascenus* in Dialect. c.3. *Scheibl.* Introduct. Log. Tractatu de Philosophia in genere, ubi eruditè satis Damasceni definitiones primò ventilat, castigat, & ad fontes suos revocat; ad divisionem deinde, & species seu partes progreditur. *Gisbertus* ab Isendorn effat. Phil. cent. 1. *Kasp. Finck.* Exercit. Acad. p.131. & alij.

b Non necesse est de Philosophiæ nomine multa nos procemiari. Constat, vocem esse Græcam, eámque compositam ἀπὸ τȣ̃ φιλέω τὴν σοφίαν, ab *amando sapientiam.* Retinent eam Rabbini & Arabes. Vnde apud *illos* פילוסופיא המדינית *Philosophia politica:* פילוסופיא הראשונה *Philosophia prima* i.e. Metaphysica. Formant etiam Rabbini hinc verbum נתפלסף vel התפלסף *Philosophari.* Vera vocis significatio non ignota iis est: unde & פילסוף *Philosophus*, Hebraicè reddunt דוד החכמה *amor*, vel *amicus sapientiæ.* In Etymologia tamen, vocis sibi barbaræ, pueriliter, ut solent, multi hallucinantur. Scribunt enim quidam Hebræorum idem esse, quod פילא סבא *risum*, vel *irrisionem senilem*, vel *stultum senem.* Apud *hos* crebrò occurrit,

rit, פלספה *Philosophia* : תפלסף *Philosophus fuit, evasit*. Hoc verò Philosophi nomen primus sibi sumpsit Pythagoras, qui, quòd nimis ambitiosè sapientis titulum, ij etiam usurparent, qui tales minimè erant, φιλόσοφος dici maluit; quàm σοφός. Vide *Cicer*. 1. & 5. Tuscul. *Plutarch*. de placit. Philos. c. 3. *August*. l. 14. de Trinit. c. 1. *Lactant*. l. 4. div. Instit. c. 1. De vario vocis hujus usu pleniora Philosophorum commentaria consuli possunt. Id tenuisse satis sit, sumi Philosophiæ vocabulum 1. pro sola Metaphysica & Physica. 2. Pro omnibus scientiis speculativis. 3. Pro Philosophia practica sola. 4. Pro iis disciplinis, quæ agunt de ente reali. 5. Comprehendit nonnunquam, præter cæteras, ipsas etiam disciplinas Instrumentales, quo eam sensu hoc loco sumimus.

II. Etsi verò vario à nobis schemate induta in scenam produci posset Philosophia, [a] compendio tamen acturi, Historicam tantùm, usu [b] variam & insignem, sistemus.

a. Vide Bibl. *Voët*. lib. 2. c. 10. & deinc.

b. Gravissima est doctissimi Philosophi, *Petri Gassendi*, de vita & moribus Epicuri lib. 8. c. 6. querela: *Ipsa Philosophia, quâ nihil esse debuit purius, ita conspurcata est, ut nihil iam aliud esse videatur, quàm sophistices officina*. Qui operam suam semel tricis illis næniis & insulsis viti litigationibus addixerunt, mallent, dubio procul, nos etiam curiosas potiùs & ἀπεράντους Philosophorum quæstiunculas, indignissimas ingeniorum carnificinas, quibus multi jam fatigati & macerati succubuerunt, in campum hunc proferre, quàm Examen Historicum. *Illi*, entia à nobis multiplicari indignè conquerentur: *Isti*, majorem desiderabunt utilitatem. *Hi*, novitatis exosum crimen objicient. Torvo non-nemo vultu, ut cum *Hieronymo* loquar, trementibus labiis, rugata fronte ipsum Dissertationis intuebitur fron-

frontiſpicium. Excuſarem modeſtè in ipſo ſtatim limine inſtitutum noſtrum, & ab exceptionibus modò allatis breviter vindicarem, niſi commodiùs hoc ipſa præſtaret tractatio, quæ & novitatis crimen diluet, & operæ noſtræ pretium inſigne refunderet.

III. Nomine autem PHILOSOPHIÆ HISTORICÆ Syſtema intelligimus Hiſtoricum, quo variæ Philoſophorum ſectæ, origines, progreſſus, uſus, abuſus, ſecundùm certas ætates diſpeſcuntur & enarrantur, ut de certo & continuo ejus ſtatu, commodo præſertim & incommodo ad Eccleſiam inde redundante, conſtare nobis poſſit.

Hanc Methodum univerſali pandendæ Philoſophiæ Hiſtoricæ & commodiſſimam eſſe, & certiſſimam nemo non videt. Quanquam cæteri, qui animum ſuum ad texendam Hiſtoriam Philoſophicam appulerunt, paulò aliam calcârint ſemitam, vel latiorem, vel arctiorem, prout cujusque rationes & ſcopus id ferebant. *Alii*, ex innumeris exemplis collegerunt præcepta generalia, quæ conſtituunt diſciplinam morum, & domus vel Reipublicæ gubernandæ; *Gerard. Ioh. Voſſ.* præfat in lib. I. de Theologia Gentili. Atque horum tractatio Hiſtorica meritô à *Dionyſio Halicarnaſſenſi* nomine inſignitur φιλοσοφίας ἐκ παραδειγμάτων, *Philoſophiæ exemplaris*. *Alii*, vitas tantùm & res geſtas Philoſophorum poſteritati reliquerunt, ut *Philoſtratus*, *Eunapius*; ex parte etiam *Plutarchus* & *Suidas*. Quibus addi poſſunt recentiores, *Geſſnerus*, in Bibliot. & *Giſb. Voëtius* in Exercit. & Bibl. Hanc ſtudii partem non planè intactam reliquerunt *Hebræi* aliquot & *Arabes*. *Hi* cumprimis magno labore & incredibili ſolertia veterum Philoſophorum vitas, dogmata & mores enarrârunt.

Vide

Vide *Anal.*P.1.p.307. Iterum *alii*, de una tantùm Philosophiæ parte, seu secta ex ruderibus eruenda, & Historico schemate vestienda, fuerunt soliciti. Talis Historia Logica est *Kekermanni*. Nonnulli Methodo quidem, arbitraria potiùs quàm confusâ, non de Philosophis modò, sed ipsa etiam Philosophia, variisque ejus accidentibus, odio & amore, Commentaria scripserunt Historica. Atque hic excellit *Zwingerus* in suo Theatro. Sunt denique, qui, cum Gentilium Philosophis commissi, in hoc potissimum desudant, ut solida ἀποδείξει Historicè probent, Philosophiæ fontes ipsam esse Sacram Scripturam. In Philosophia vel οὐδὲν εἶναι ὑγιὲς, vel tralatitium illud & emendicatum ex Mosis & Prophetarum libris. Causam hanc doctè perorârunt *Iustinus Martyr, Eusebius, Augustinus* & alii, illi præsertim, qui nostro tempore de veritate religionis Christianæ scripserunt. Quid nos exercitiis hisce Scholasticis velimus, ipso Canone expressimus. Vbi tamen monemus, quòd, quemadmodum *Augustinus* lib.8. de Civitate DEI, c.1. *non omnium Philosophorum vanas opiniones refutandas opere suo suscepit, sed eas tantùm, quæ ad Theologiam pertinent*; ita nobis quoque ea potissimùm curæ fore, quæ ad illustrationem rei Theologicæ faciunt.

IV. *Consideratur autem Philosophia Historica ratione vel* Cultorum, *vel* Culturæ, *vel* temporis.

V. Cultorum *respectu Philosophia alia* Judæorum *est, alia* Gentilium, *alia* Christianorum, *alia deniq;* Saracenorum.

Judæorum Philosophia sequentibus absolvitur ætatibus. 1. Ab *Adamo* ad *Mosen*. Fuisse hoc interstitio magnum artium liberalium usum, ipsa Scripturæ Sacræ, aliorùmque magnorum authorum documenta dubitare nos non sinunt. Vide *Antiq.Iosephi* lib.1.c.4. *Noachum*, vel alium aliquem ex Patriarchis *Prometheum* illum fuisse

fuisse, cui *Plato* in Philebo maximam inventorum, & cœlitus delatorum Præceptorum Logicorum laudem tribuit, vix ambigit *Kecker*. Præcog. Log. tract. 2. p. 66. *Iobo* quis exactissimam Physicarum & Mathematicarum scientiarum abjudicet notitiam? De *Mose*, Act. 7. v. 22. legere est, quòd, ἐπαιδεύθη πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, *institutus fuerit in omni sapientia Ægyptiorum*. Hæc verò Ægyptiorum σοφία in Astronomia præcipuè consistebat, Geometria, Astrologia & Hieroglyphicis, *Iustinus Martyr* Quæst. & Resp. ad Orth. q. 25. 2. Periodus à *Mose* ad *Captivitatem Babylonicam* excurrit. Hæc quidem ætas faciendis potiùs occupata, quam cognoscendis (*Augustinus* lib. de Catechis. rudib.) tantò minori studio, aut fervore Philosophiam tractâsse videtur, quantò major illius, mandato DEI, fuit ἐθνοδιδαλυξία, quâ factum, ut nihil cum Gentilium studiis, tum temporis in orbe florentibus, commune habere voluerit, ipsa θεοδίδακτος. Interim tamen *Solomonem*, aliósque Hebræorum proceres, naturalis quoque Philosophiæ callentissimos fuisse, ex manifesto patet Scripturæ loco, 1. *Reg. X. v. 29.* Adde *Iosephi* antiq. lib. 8. c. 2. 3. A *Captivitate Babylonica*, ad μετοικεσίαν, seu *migrationem Romanam*, vel à devastatione Templi primi, ad excidium secundi. Hîc jam nova prorsus Iudaismi fuit facies. *Alii* enim ex captivitate reduces, Chaldæorum Philosophiam Magicam invexerunt: *Alii* Platonicis & Stoicis placitis assensum præbuerunt. Pythagorica μετεμψύχωσις ab ipsis Iudæorum Doctoribus publicè fuit asserta. Mortuorum etiam resurrectionem, cum Epicuræis aliisque Philosophis, primarii Iudæorum Sacerdotes explosant, eluserunt. 4. A *devastatione Templi secundi*, ad 12. post Christum natum Seculum. Hoc intervallo omnis cum ipsa gente non modò exulavit Philosophia, sed infenso etiam animo, & planè pugnaci contra eam est belligeratum. Qua de re aliquid dictum est in *Thes. Philol.* p. 50. Adde authorem *Zemach. Dav.* P. II. p. 2. b. qui tamen suo exemplo Iudæis studium & lectionem ספרים חיצונים commendat. 5. A *duodecimo* tandem Seculo, ad hæc no-

stra

ſtra tempora? Quæ hujus articuli fuerit ratio,& quòd in ipſo ejus veſtibulo,ferventiſſimè Iudæi,in iis præſertim locis,ubi Arabum paruerunt Imperio,coluerint Philoſophiam,pleniùs excuſſimus in *Hiſt.Eccleſ.*Sec.XII.& deinc. Ita tractari poſſet Hiſtoria Philoſophiæ Iudaicæ.

Gentilium verò Philoſophiæ tradendæ Hiſtoricæ non unius tantùm modi occurrit ratio. *Studiorum* & inſtitutionis reſpectu *Academicos* habemus, *Peripateticos, Stoicos* & *Cynicos*. Ratione *temporis*, alii *Veteres* ſunt, *Pythagoram* Samium ſequuti,& *Anaximandrum* Mileſium, eorúmque Succeſſores,ad Socratis uſque tempora,quorum illi *Italici* dicebantur,hi *Ionici*; Alii *novi*,facto initio à *Socrate*, ex cujus Schola,tanquam ex equo Trojano,celeberrimi prodierunt Philoſophi, *Plato* præſertim, *Veteris Academiæ* inventor. *Mediam Academiam* inſtituit *Arceſilaus*,qui omnia primus in dubium cœpit vocare. *Tertia*,& à veteri planè degener, autorem *Anaxarchum* agnoſcit, *Ariſtippum*,&c. qui ἀκαταληψίαν, vagamque de rebus omnibus mentis dubitationem introduxerunt. Hac Methodo ſuam enarrat Hiſtoriam *Keckerm.* Confer *Clem. Alexand.* Strom. lib. 1. Theat. Vitæ Hum. *Zuing.* Vol.III. lib.1.

Ratione *loci* φιλοσοφίας τρεῖς διατριβὰς fuiſſe, ſcribit *Clem.Alex.* Strom.l.1.p.300. Ἰταλικὴν, ἡ ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου. Ἰωνικὴν, ἡ ἀπὸ Θαλοῦ. Ἐλεατικὴν, ἡ ἀπὸ Ξενοφάνους. Quòd ſi, *Epiphanii* exemplo, hæreſ.l.1.t.1. authoribus ſuis Philoſophiam diſtinctam examinare allubeſcat, *Platonici* ſe ſiſtent, *Pythagorici, Epicurai* & *Stoici*,qui tamen poſtremi ſunt ἐπώνυμοι τοῦ τόπου, ut *Clem. Alex.* utar phraſi.

Vbi ad *Chriſtianorum* deventum eſt Philoſophiam, *Platonica* potiſſimùm pertexenda eſt Hiſtoria, *Pythagorica*,& *Peripatetica*; de *Stoica* enim & *Epicuræa* nihil occurrit memorabile. *Platonicam*, etſi nondum defæcatam ſatis,& à Gentiliſmi ſcoriis purgatam,magni fecerunt 1. primi illi Eccleſiæ Patres,qui ex Schola prodeuntes Platonica,non ſtatim impetrare à ſe potuerunt, ut placitis illis,quibus ab ineunte quaſi ætate erant incocti, repudium mitterent. 2. Mediæ quidam ætatis Docto-

Doctores, quibus mera fuerunt oracula, Platonicorum scita. 3. Sed & majorum nostrorum ætate, Platonici non pauci haberi voluerunt, exemplo eorum, de quibus *August.* lib. 8. c. 12. de Civ. DEI. Bessarionis judicium de Platone habes in Antiq. lect. l. 16. c. ult. *Cœl. Rhodig.* *Marsilius Ficinus* ad cœlum propè evehit Platonem, Præfat in ejusdem opera. Ipse etiam *Lud. Vives* Comment. in Aug. de Civit. Dei. l. 8. c. 4. annotat. *Fallitur, meâ sententiâ, quisquis Platonem non aliquanto plus, quàm hominem, aut certè non ex optima illa & rarissima hominum nota fuisse putat.*

Pythagorica cum ipso statim Christianismi jubare evanuit, nisi quòd Hæretici quidam, ex Symbolis & mysteriis Pythagoricis, novum quoddam & execrandum Theologiæ genus cuderunt. Atque de his potissimùm intelligi videntur Patrum querelæ, quòd *Philosophi hæreticorum sint Patriarchæ*, *Tertull.* advers. Hermog. Quanquam de reliquarum etiam Sectarum principiis idem dictum velit de *Præscript. adv. hæres.* p. 97.

Peripateticam reperies incultam penè jacuisse & profligatam, non modò in Imperio Romano, quandiu Secula illa αἰσθητικὰ καὶ χειρουργικὰ, à Cicerone nempe ad Alexandrum Aphrodisæum, durârunt; sed inter ipsos etiam Christianos, gemiscentes ubique, & sub persecutionum onere fatiscentes. Posteaquam autem Imperatorum liberalitate studia hæc in Scholas, cum quodam quasi triumpho, essent introducta, Latini mox Græcis, in iis etiam literis, quarum pretium Græcis acceptum ferebatur, palmam præripuerunt. Res est, non conjectura. Hîc tamen iterum distinctè ut agamus, Historia certis articulis est proponenda. *Primus articulus* initium sortitur in *Augustino*, calcem in *Lanfranco*: quo tempore varia sors fuit Philosophiæ Peripateticæ, ita tamen, ut in defectu potiùs fuerit peccatum à multis, quàm in excessu. *Secundus articulus* decurrit à *Lanfranco*, ad *Erasmi* usque, *Ludovici Vivis*, *Zuinglii* & *Lutheri* tempora. In quas, toto hoc Seculorum aliquot flexu & fluxu, præcipites ruerint difficultates Christiani, dici vix potest. *Primò*

ipsa Aristotelis Philosophia variis vexata est divortiis. *Nominales*, nominum prodigi, classicum canebant contra *Reales*, & vicissim. Deinde, *Philosophia secularis sacram Theologiam curiositate inutili fœdare cœpit*; ut loquitur *Trithemius*. *Scholastica* tandem est nata Theologia, quæ initio, etsi multis modis vitiata, suis tamen terminis limitabatur. Ubi verò longiùs deinceps novæ illius Theologiæ Professores essent progressi, cœlum undique, & undique pontus: nullus portus, nulla statio: quò plura transmiserant, eò major semper congeries oculis ingerebatur: imò verò velut altæ moles assurgebant, nec spes ulla, vel saltem post longas ambages, evadendi apparebat. Usque dum tandem impudentissima ultimæ ætatis Schola, judicio suo nihil majus admittebat aut sublimius. Qua de re fusiùs disseruimus in *Hist. Eccles.* Sec. XII. S. 1. & in *Anal. P.* 1. *p.* 13. Quàm vel sola Logica, quæ ὄργανον esse debebat & instrumentum, indignè fuerit tractata, ita quidem, ut ejus ipsos etiam pudeat Pontificios, habes in iisdem nostris *Anal.* p. 7. quibus adde *Melchiorem Canum*, Locor. Comm. lib. 8. c. 1. *Efficitur, quod ego magno cum assensu omnium dicere me video, miseram esse Scholæ doctrinam, quæ se titulis Magisterii defendat; miseram etiam, quæ detracta Scripturæ Sacræ authoritate Syllogismis contortis de rebus divinis philosophatur, &c.* & lib. 9. c. 1. *Egit id Diabolus, quod sine lacrymis non queo dicere, ut, quo tempore adversùm ingruentes in Germania hæreses oportebat Scholæ Theologos optimis esse armis instructos, nihil prorsus haberent, nisi arundines longas, levia puerorum arma.* Et paulò pòst inquit, *se non intelligere, quid causæ fuerit, ut sub Dialecticæ nomine exponibiles, obligationes insolubiles, aliaq; id genus monstra in Scholam intulerint, de usu autem Dialecticæ non fecerint ne verbum quidem ullum; cùm tamen vel ipsi pueri intelligant, ejusmodi Sophismatum brevem quendam ludum esse oportere, & alium quendam usum à Dialectica requirendum, Philosophiæ & Theologiæ maximè necessarium.* Et *Petrus Fonseca* Comment. suis ad Secun. Metaph. c. 3. q. 4. S. 3. *Inter*

alia,

alia, inquit, *quæ Logicam faciunt obscuram & invisam multis, id quoque est, quòd à plerisque nimia exercitatio Dialecticæ, in ipsa materia Dialecticæ ponatur: hinc tam multa, tamq; spinosa nascuntur Sophismata, ut ingenia potiùs lacerent, quàm doctrinæ fructu reddant robustiora, &c.* *Tertius* denique *articulus* est, à Reformatione ad præsens tempus, quo interstitio multum puriori Philosophiæ accessit luminis ex *Melanchtonis*, Communis Germaniæ Præceptoris, *Agricolæ, Rami, Goclenii, Keckermanni, Burgersdicii*, & aliorum solertia.

Saracenorum tandem Historia Philosophica apud ipsos etiam Iudæos fuit honorata. Vnde illud. Tria commendantur תרבית ערלים חכמת ישמעאלים אמונת ישראלים *Educatio* (mores) *incircumcisorum*; *Sapientia Ismaelitarum*; *Fides Israëlitarum* &c. Ea sequentibus commodè includi posset ætatibus. Primâ habemus *Philosophiam exulantem*, à Muhammede, ad Almanzoris Chalifatum, quo toto tempore nullus Philosophiæ apud Saracenos erat locus. Quemadmodum enim Philosophia, ne Gentilibus quidem ipsis semper placuit, quam proinde non semel proscripserunt, ceu videre est apud *Gassend*. de vit. Epicur. lib. 7. p. 196. & *Cœl. Rhodig*. lib. 16. c. 7. ita cumprimis apertè ei contradixerunt Muselmanni. Vide *Anal*. P. 1. p. 248. II. *Philosophiam emergentem*, crescentem & florentem; sub Almanzore & deinceps. Vide *Hist. Eccles*. Sec. 8. 9. 10. &c. de Muhammedismo, *Anal*. P. 1. pag. 248. 307. III. *Philosophiam flaccescentem*, Seculo, post Christum natum, decimo adhuc quinto. Vide *Hist. Eccles*. S. XV. s. 3. Vtque, quo habenda sit Arabum Philosophia loco, constet, judicia etiam conquiri debent, tum *Iudæorum*, Majmonidis præsertim in *Schalsch. hakk*. p. 44. b. tum etiam *Christianorum*, ex quibus alii Arabum Philosophiam ne cassa quidem nuce emerint: vide *Hist. Eccl*. Sec. XII. p. 92. alii contrà præclarè de illa sentiunt, ut *Voss*. ib. p. 199. *Keckerm*. Præcog. Logic. tract. 2. p. 87. *Circa idem tempus*, inquit, *annum nimirum Christi* 1150.

 flerne-

floruerunt Corduba in Hispania duo præstantes Logici simul ac Philosophi, & Medici Arabes, Avicena & Averröes, *vel ut alii ex Arabico scribunt,* Aben roes, (neutri bene: vide *Analectorum* P. 1. p. 308. *Hist. Eccles.* Sec. XII. p. 199.) *temporibus circiter Friderici Barbarossæ, fortissimi Imperatoris. Quid & quantum universæ Philosophiæ Averroes iste profuerit, tum clarum perfectumq; haberemus, si quem nobis Deus virum excitaret, qui Latinam eius Versionem ab ista, qua scatet, undique molesta barbarie liberaret, & stylo Latino, saltem mediocri & intelligibili, in gratiam Philosophiæ studiosorum verteret. Aliàs certum est, Averroem à multis neglectum iri, à quibus legeretur diligenter, nisi tam multis locis non intelligeretur. In posteriorib. Analyt. apparet, singularem operam præstitisse, & immortalitate dignissimam. Et Epitome Logicæ, quam scripsit, laudatissima est, ob varias causas, ut & Logica eius quæsita. Nemo tam interpretum Veterum videri potest proximus Aristotelis menti, atque hic Arabs. Sed de laudibus Averrois varii scripserunt ex Averroistis, quorum cum aliis Philosophis ante annos aliquot in Italia, & adhuc hodie magnæ sunt contentiones.* Et in Gymnas. Log. lib. 1. p. 26. *Averroes Arabs, Clarissimus Aristotelis interpres, inter posteriores numerandus, si annos spectes; inter primos autem, si vim ingenii, si dexteritatem interpretandi loca obscura, si denique usum Logicæ in disponenda Medicinæ & aliarum disciplinarum accurata Methodo.*

VI. Culturæ *respectu Philosophia dividi potest in* Exulantem, Superbientem & Ancillantem.

VII. Exulans *Philosophia est, cùm vel tota, vel partes ejus proscribuntur, eliminantur, convitiis proscinduntur, aut contemtæ saltem jacent: cultores etiam ejus aqua & igni interdicuntur.*

Ita multata eſt Philoſophia 1. à *Gentilibus* ipſis, qui non modò, ut poſtea audiemus, Philoſophos ſuis limitibus proſcripſerunt; ſed & Philoſophiam damnârunt.

2. 'A *Iudæis* plerisque, qui vel ſerò admodùm animum ad literas humaniores & ſtudia Philoſophica appulerunt. Vel Philoſophiæ repudium miſerunt. Vide *Theſ. Philol.* p. 50.

3. 'A *Muhammedanis*, quibus ante Islamiſmum Philoſophia penè fuit ignota. Aſtrorum notitia, Linguæque ſuæ cultura curæ ijs erat, ואמא עלם אלפלאספה פלם ימנחהם אללה שיאמנה *verùm, quod ad Philoſophiæ ſcientiam attinet, nihil eis de ea Deus conceſſerat*, ut Gregorius *Abulfaraius Malatienſis*, de origine & moribus Arabum S. 1. ſcribit. Rationem hujus rei geminam eſſe reperio 1. quòd Mæcenates ſtudijs iſtis deeſſent, inter eos, qui armis potiùs inclyti eſſe volebant, quàm libris & literis. 2. quòd cum Islamiſmo, nova illa religione, ſobriæ Philoſophiæ parùm conveniret. Vide *Anal.* P. 1. differt. de uſu *Ling. Arab. in Theol. Medic. Iurisp. & Philoſoph.* pag. 247. Philoſophiam inter Arabes primus excitavit *Abu Giafar Almanſor*, de quo videatur *Hiſt. noſt. Eccleſ.* Sec. IX. p. 644. & 654. quam gratiam hoc ſibi ſtudio conciliarit, hinc patet, quòd palàm fateantur Arabes, *Fieri non poſſe, quin Deus certas de Almamone pœnas ſumeret, quòd ſcientiis Philoſophicis introductis, Muhammedanorum pietatem interpellaverit.* Qua vero occaſione *Almanon* honorare cœperit hæc ſtudia, ex ſcriptore Arabico *Iſaacide* recenſebimus:

אחד אלאסבאב פי דלך אן אלמאמון ראי פי
מנאמה כאן רגלא אבין משרבא חמרה ואסע
אלגבין מקרון אלחאגב אגלח אלראס אשהל
אלעינין הסן אלשמאיל גאלס עלי סרירה קאל
אלמאמון וכאני בין ידיה קד מלית לה היבה
פקלת מן אנת קאל אנא ארסטאטלס פסררת
בה וקלת אידא אלחכים אסאלך קאל סל
מא

מא אלחסן קאל מא חסן פי אלעקל *Vna rei huius* (propagationis studii Philosophici inter Muselmannos) *causa fuit, quòd, secundùm quietem, Mamoni apparuit vir albus, colorem tamen simul purpureum imbutus, utraque parte capitis supra tempora ad frontem latus, supercilio utrinque in longitudinem iuncto, capite calvus, oculis subglaucis, tenui intermixta nigredine, naturâ pulcher, lecto suo insidens; dixitq́;* Mamon: *Cùm quasi inter manus eius essem, terrore repletus, rogavi: Quis es? Respondit: ego sum Aristoteles: qua re gavisus eram. Regessi autem: ó sapiens! num te quid quæram? Quære inquit: Dixi: Quodnam bonum* (internum nempe; *externum* enim כיר vocant Arabes) *est? Respondit. Id quod intellectui bonum iudicatur.* Et paulò pòst;

פי רואיה אכרי קלת זדני קאל מן נצחך פי
ואלדהב פליכן עבדך כאלדהב ועליך באלתוחיד
וכאן הדא אלמנאם מן אוכד אלאסבאב פי
אכראג אלכתב פאן אלמאמון כאן בינה ובין
מלך אלרום מראסלאת וקד אסתטהר עליה
אלמאמון וכתב אלי מלך אלרום יסלה אלאדן
פי אנפאד מא יכתאר מן אלעלום אלקדימה
אלמכרובה בבלד אלרום פאגאב אלי דלך בעד
אמתנאע פאכרג אלמאמון לדלך גמאעה מנהם
אלחגאג בן מטר ואבן אלבטריק וסלמא צאחב
בית אלהכמה וגירהם ואכדוא ממא וגדוא
מא אכתארוא פלמא חמלוה אליה אמרהם
אנקלה ונקל וקד קיל אן יוחנא בן מאסויה ממן
נפד אלי בלאד אלרום קאל מחמד בן אסחק
ממן עני באכראג אלכתב מן בלד אלרום
מחמד.

מהמד ואחמד ואלחסן בנו שאכר אלמנג̇ם וכ̇ברהם יחי בעד דלך יבדלוא אלרע̇איב ואנפדוא הנין בן אסחק וע̇ירה אלי בלד אלרום וג̇אוהם בטראיף אלכתב ועראיב אלמצנפאת פי אלפלאספה̈ ואלהנדסה̈ ואלמוסיקי ואלאתמאטיקי ואלטב וכאן קסטא בן לוקא אלבעלבכי קד חמל מעה שיא ונקלה ונקל לה̈ קאל אבו סלימאן אלמנטקי אלסג̇סטאני אן בני אלמנג̇ם כאנוא ירזקון ג̇מאעה̈ מן אלנקלה מנהם חנין אבן אסחק וחנין בן אלחסן ות̇אבת בן קרה וע̇ירהם פי אלשהר נחו כ̇מס מאיה̈ דינאר ללנקל ואלמלאזמה̈, id est, *Cùm secundùm mihi appareret, dixi ei; perge. Respondit, qui auro te inhiare iubet, sit tibi, instar auri, mancipium; tibi autem curæ sit fides unitatis. Atque hoc somnium causa fuit præcipua eductionis seu translationis librorum. Cùm enim inter Mamonem, & Romanorum Regem frequentes essent legationes (vicerat enim hunc Mamon:* vide Histor. Sarac. *Elmac.* p. 137. 148.) *scripsit ille Regi Romanorum, ut copiam obtineret petendi quidquid vellet, de scientiis veterum, quæ in Romanorum territorio incultæ iam iacerent: quod &, postquam aliquandiu fuisset tergiversatus, concessit. Et selegit Mamon quosdam ad hoc, ex quorum numero erant, Haghagh, Matri filius, Ibn Batrik, Sullama, præses Domus sapientiæ & alij, qui, quod inventum elegerant, Mamoni attulerunt, quod etiam transferre eos iussit; & translatum fuit, Dicitur etia[illegible]hannes, fil. Masuiæ ex eorum censu fuisse, quos Romam ablegârit.* Ait Muhammed, filius Isaaci: *Inter eos, qui occupati fuerant in deferendis libris ex regione Romanorum, numerantur Muhammed, & Ahmed,*

med,& Hasen,filij Schacer, Astrologi; quibus postea significavit, ut amplis aliquem muneribus instructum ablegarent, & miserunt Honainum, filium Isaaci, aliúmque inRomanorum ditionem,& obtulerunt ijs libros insignes,& tractatus rarissimos in Philosophia, Geodesia, Musica, Arithmetica,& Medicina: cùm autem Kosta, filius Lucæ Heliopolitanus secum quædam attulisset, transtulit ipse, quædam verò ei translata sunt. Dicit Abusoliman, Logicus, Segastanæus, quod filij Monaghemi (Astrologi) *aluerint quosdam Interpretes, ex quibus Honain, filius Isaaci,& Honain filius Haseni & Tabeth, filius Korrah,& alij, quibus singulis mensibus impenderint quasi 500. denarios, pro translatione,& cæteris requisitis.*

4. In ipso tandem *Christianismo* eandem Philosophia experta fuit sortem, apud eos primùm, qui specioso simplicitatis prætextu omnes à Philosophia absterruerunt, ut sunt *Enthusiastæ, Anabaptistæ*, & omnes illi qui se *Fratres Crucis* nominant. Moverunt Enthusiastæ quæstionem; *An sit ex usu Christianismi, ut Bibliis exceptis, omnia Philosophorum & Philologorum Volumina exterminentur?* Vbi certè inmane quantum insaniunt, qui Enthusiasmum spirant, quorum solenne asylum ignorantia est, Philosophiæ & bonorum authorum contemtus, ut ex omnibus eorum scriptis patet. Prodiit hactenus *Christophorus Raselius*, qui Doctores nostros famosis vocat verbis *Ethnicologos, Cosmologos, Tollogos, Fabellogos, Spermologos, Lallogos, Grammatollogos, Sarcologos, Aristotelicos & StoicosPhysi*(cunc)*os*, & quæ sunt convitia alia. Eandem suis occinit cantilenam *Neo-policus Iohannes Angelus VVerdenhagius*, qui ἐλάμψε nova Politiam novam primus cælo, ut Socrates Philosophiam, evocavit, ut in urbes Hanseaticas collocaret, & in domus introduceret. Edidit *Medullam Politices*, quæ revera continet confusum Paracelsiticorum somniorum chaos, aliâque peristragula ἀλλότρια, quæ ubique prominent, ut in Æsopi asino auriculæ: quibus demtis, nihil nisi σκελετὸν sine medulla superest. Convitijs agit

rem

rem passim, Philosophos dicit *Phyllosophos*, *Mundi Phantastas*, *mundanos sapientes*, p.438. *Habitualisticam argutiam & literalem sapientiam*, p.545. *Habitualistarum syllabarum capturam & literales tenebras* p.546. *Vanas syllogisticationes defraudatorias, inanium terminorum syllabarumque habitum*, p.574. *Ethnicismi execrabilis phrases ac terminos*, *articulatas loquendi formulas disputabiles*, p. 575. *opinabiles disputationes speculationum inanium, habituales logomachias, articulos disputabiliter prò opinione humana confictos*, pag. 575. *Habitualistas*, *Ethnicos & Pseudophilosophos*, περισσῶς ἐμμαινόμενος perstringit. Logicos ait, *garrula Logica vana crepitacula habitualistica crepitare*. Metaphysicam, quæ Schillingijs *terminorum obscurorum Lexicum* dicitur, inanem esse pronunciat; *Dietric.* Diat. de usu, abusu, &c. p.174. *de Iohanne Angelo VVerdenhagio*. Habet scriptor ille in suis Politicis multa non contemnenda: Iniquiorem tamen eum esse Philosophiæ & Philosophis inficiari non ausim: vel sola dedicatio ejus in *Politicam generalem* hujus rei testis esse potest.

Toleràssent fortè alij Philosophiam, (nam & *Ramo* hoc etiam nomine Aristotelica displicuerunt placita, quòd hominem Ethnicum authorem haberent; ipse aliâs Philosophiæ magnus Doctor) modò non ex Gentilium eam lacunis haurire debuissent. Vnde *Concil. Carthag.* IV. c.16. *Episcopus Gentilium libros non legat, &c.* Et *Clem. Roman.* l.1. constitut. c.6. *Abstine*, inquit, *ab omnibus libris Gentilium. Quid enim tibi cum alienis sermonibus, aut legibus, aut falsis Prophetis, quæ quidem homines leves à vera fide detorquent.* Eadem opinio insedit quorumdam mentibus ætate *Gregorij Nazianzeni*, externas nempe disciplinas, quas exactè Gentiles tradiderant, à Deo abducere homines; quam in Descriptione vitæ Basilij, quæ sub titulo *Monodiæ* extat, magnus Ecclesiæ Doctor confutat. Digna sunt verba ejus, quæ, ex versione *Raphaëlis Volaterrani*, inserantur: *Existimo apud omnes, qui sapiunt, iam esse in confesso, quemadmodum eruditio seu disciplina primum est omnium* bono-

bonorum,non solùm Christiana,quæ non dictionum pulchritudinem,sed rerum sensum & intelligentiam sequitur: Verùm & ea,quæ extra fidem est,quámve Christiani nonnulli velut à Deo separatam (ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλερὰν καὶ θεοῦ πόῤῥω βάλλουσαν διαπτύουσιν,*ut insidiosam ac periculosam,ac procul à Deo avertentem) odio habuere,malè quidam iudicanttes. Si enim, quemadmodum quidam ex Philosophia aliena noxam contraxerunt,ac in errores varios inciderunt,ea de causa despiciunt. Eodem modo & hi cœlum,terrámque & omnia, quæ in eis continentur, odio poterunt habere, quando plures inveniuntur, qui hæc Deos constituunt, aut his alioqui abutuntur. Similiter autem & ignis & elementa cætera,& cibus ipse,quæ interitum ac perniciem malé utentibus ferunt,ab omnibus ut mala vitabuntur. Verùm, contra conspicimus,quod non solùm ea,quæ de genere sunt meliorum,sed omnino pestifera & vitanda, interdum ea probè accommodantes iuvare inveniantur,iámque ex vipera carne* (Καὶ τῶν ἑρπυστικῶν θηρίων ἐστὶν ἃ τοῖς πρὸς σωτηρίαν φαρμάκοις συνεκεράσαμεν) *singulare morbis remedium inventum, quod Theriacam appellamus.Sic igitur ex Græcis doctrinis,quæcunque ad naturæ cognitionem morúmve institutionem* (τὸ μὲν ἐξεταστικὸν καὶ θεωρητικὸν) *ediscamus: quæ verò ad errorem & superstitionem* (ὅσον δὲ εἰς δαίμονας φέρει, καὶ πλάνην καὶ ἀπωλείας βυθὸν) *ea vitabimus.*Sed & *Iohannes Gerson,*Serm.de Angelis quorumdam meminit,*qui abjiciendos prorsus existimant infidelium libros.* Subsidium sententiæ suæ quærunt in somnio illo Hieronymi,de quo *Anal.*p.11.*Hier.*t.1,fol.67.a.& t.3.fol.P.1.95.Plura de hac quæstione habet Ioh. *Conradus Diet.*peculiari Diatribe; vide p.13.17.& *Scheibl.*Tract.de Philos.p.98. Hoc fato agitata est Philosophia in *genere*,singulas ejus *species* ubi percurreris,neque hic deerunt,qui vel aperto eas oppugnârunt Marte,vel contemptu saltem suo probârunt,quo sint in artes liberales animo. *Logicam,* verbi gratiâ, è Theologiæ regno quidam planè proscribunt, quòd *sit Ethnicorum inventum,quòd numeretur inter*

opera

opera carnis, quòd sit ars struendi & destruendi versipellis, in sententiis coacta, in conjecturis dura, in argumentis operaria, contentione molesta, &c. Vide Append. Clav. Theolog. *Iacobi Reneccij* Probl. 5. Classicum maximè nostro seculo contra Logicam, tanquam ferrugineam ingeniorum, pestem Scholarum, & inimicam Theologiæ cecinerunt *Ioh. Angelus VVerdenhagius*, ut Præf. Polit. General. & *Ioh: Baptista Van-Helmont*, ort. Med. p. 4. S. *Logica inutilis*. Id quod acceptum ferendum magnis Philosophiæ mironibus, qui ut nihil non à Logica expectarent, penè tanquam idolum illam adorârunt. Haud obscurè hoc ipsum expressit *VVerdenhagius: Sunt*, inquit, *alij, qui nihil sacri rectè ex verbo Dei rationis intellectui applicari posse asseverant strenuè, nisi id fiat per διαλογισμὸς, sive syllogismos Christo & Paulo adeò exosos. Inde plusquam millies hi auditi sunt per pulpita, templa, & plateas clamores; quod sæpius non sine horrore excepimus ipsi*: Doctissimi Domini, quod si sis bonus Metaphysicus, bonus Logicus, & bonus Philosophus, possis uno intuitu ea omnia facile percipere, quæcunque Scriptura proponit.

Grammaticam, tanti faciebant, superioris ætatis Theologi, quanti studium linguarum ipsum. Qua de re egimus *Dissert. de Necess. Reform.* S. 4. Tritum erat illud *Dullardi: Quanto eris melior Grammaticus, tantò peior Theologus.* Vnde magna illa barbaries & ignorantia sacrificulorum, qua factum, ut ne Missas suas legere possent, aut cantare. Vide ὁ δηγὰν P. III. pag. 290. Huc pertinent aniles febricitantium Monachorum Etymologiæ; cujusmodi sunt, *Ave* quasi sine væ Evæ, *pauper*, quasi parum habens, *mendicus*, quasi manu dicens; *diadema*, quasi duo demens: *Monostellitæ* (pro Monotheletæ) à *monos*, unum, & *stelos*, voluntas. *Paphnutius*, quasi Pannutius, quia vilibus pannis erat indutus. *Abyssus*, à particula privativa, a, & *byssus*, quod est genus candidi lini. Item *Korban*, esse locum ubi ponebantur pro peccato oblata Saturnalium. Vide *Archidiac.* dist. 16. 17. 37. confer *Anal.* P. I. pag. 8. & deinc. Rati. *Dur.* p. 11.

Sed

Sed ne ipsis denique *Philosophis* tutis esse licuit. Sæpe ad necem sunt rapti ut *Xiphil.* refert in *Domit.* Quandoque in exilium Roma pulsi, ut refert *Gellius* lib. 15. c. 11. idque non tantùm à M. *Antonio Prætore*, sed etiam, ut addit *Gellius*, *Domitiano imperante* ex urbe per Senatusc. ejecti sunt, atque urbe & Italia interdicti: qua etiam tempestate Epictetus agitatus, Româ Nicopolin cessit: *Scheibl.* de Phil. pag. 87. *Notum*, inquit *Gassendus*, in vita Epicuri, pag. 196. *ut omneis Antiochus è suis provinciis, Lysimachus è suo regno, Athenienses ex Attica publicis edictis, decretisque excedere, exularéque iusserint, uti Athenæus & Laërtius habent. Meminit etiam Xenophon latæ à Cretiâ legis adversus Philosophos, & Tertullianus eiectam confirmat Philosophiam à Thebanis, Spartiatis, Argivis.* His addit *Cælius Rhod.* Antiq. lect. l. 16. c. 7. *Agrippinam Augustam*, quæ Neronem filium eo nomine à Philosophiæ studio sevocavit, quod eam astrueret imperantibus inutilem. *Proinde*, pergit, *magna criminis parte absolvitur Antiochia, felix quandoque civitas, quam prodidêre celeberrimi creditores, probrosis vocibus Romanæ Principem Iulianum proscindere non desiisse, nec id alia ratione, quàm quia Philosophus foret, ac barbam promitteret, qui ferè fuit temporum illorum inter Philosophos mos vetus. Nec illud excidit, tyrannum quendam ingenio vesano & barbaro percitum furore, quæ Philosophiam continerent volumina prorsus omnia cremare adortum, ni Algazeles, cuius inter eruditos non incelebre nomen est, commento pio, ab infando avertisset incepto. Hortensius Philosophiam vituperavit. Chrysostomus Dion eloquentissimam in Philosophos orationem procudit. Taceo Sillorum opus absynthio conspersum, quod Timoni Philosophorum expressit irrisio.* Vbi tamen rectè observant eruditi, aliquando hoc iis obtigisse de facto, solùm ex imperitia hominum, sicut Gellius l. c. memorat, Rhetores & Philosophos persecutionem passos à Romanis, sed rudibus & in Græcis literis nondum expolitis. Passos deinde Philosophos deteriorem fortunam, non quia Philosophi fuerunt, sed quia

turbâ-

turbârunt Respublicas, ut eos fecisse videre est apud *Athenæ*. l. 11. *Dipnosoph.* c. 23. *Polybium* l. 2. *Tholossanum* l. 10. de Republ. c. 6.

VIII. Hæc de Philosophia *Exulante*: *Superbiens* est, quæ ultra metas suas extensa, ipsi Theologiæ sacræ superbè & fastuosè insultat, eandémque tyrannicè opprimere conatur.

Exprimitur hoc Canone manifesta ἀμετρία τῆς αἰθολκῆς eorum, qui contrario lati & rapti errore, sic Hagarem ancillam recipiunt, atque depereunt, ut intolerabilis inde ad ipsam heram redundet injuria. Vitium hoc altas in Ecclesia egit radices, à primis statim Christianismi incunabulis. Id quod de Philosophia in *genere* demonstrandum nobis erit, primùm; deinde etiam de singulis ejus partibus *in specie*. In *genere* peccatum est ab iis, 1. *qui salutem in Philosophia, vel quæsiverunt vel ostenderunt*. Tales autem erant *a Ethnici*, à quibus proinde prodigiosæ confictæ sunt Philosophiæ definitiones: Quòd Philosophia sit rerum divinarum & humanarum scientia, & cognitio, quæ causa cujusque rei sit. *Cic.* lib. 4. Tuscul. quæst. Scio, sano sensu, hanc tolerari & defendi definitionem, dubito tamen valde, an ea authorum mens fuerit, quam apud Philosophos Christianos reperias. Vide *Scheib.* l. c. p. 8. Certum est, Gentilium Mystagogos & sibi & suis, Philosophiæ beneficio, ea fuisse pollicitos, quæ Sp. S. in sola nobis monstrat Scriptura. Nota est illa veterum distinctio Theologiæ in *Poëticam*, μυθικὴν, seu fabulosam: *Philosophicam*, φυσικὴν seu naturalem; & *Sacerdotalem*, πολιτικὴν dictam.

b Christiani, ipsique adeò, tum primitivæ Ecclesiæ Patres, de quibus consuli potest, Diss. nost. de abusu Patrum S. 4. tum Doctores Scholastici. Vide *VValth.* Misc. Theol. p. 552.

2. *Qui ex Gentilismo egressi, sua in Christianismum, mutatis tantùm personis, invexerunt deliria.* Talis fuit

Va-

Valentinus Platonicus, & conversus ad Christianismum. Cogitare is (Christianus factus) cœpit multitudinem Deorum, pro numero divinorum beneficiorum. Hoc igitur dogma, quia affine erat dogmatibus Platonicis, ii, qui convertebantur ex Ethnicismo, avidè postea arripiebant, ut Marcus Saturninus, Basilides, Tatianus, Harpocrates, aliique. Ab unius Platonis lectione universam deceptionem, tum circa eloquium, tum circa hæresin Secundianis accidisse, *Epiphan.* lib. 2. t. 2. observat. A' Platone venenum hausisse Marcionem *Clem. Alex.* Stromat. lib. 3. animadvertit. Vide plura ex *Tertull.* in *Hist. nost. Eccl.* Sec. 2. p. 95. Multa etiam erronea hausit Orig. ἐξ ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας ϗ κακοηθείας, *Epiphan.* p. 255. conf. p. 257. Hæc causa est, ob quam veteres scriptores Ecclesiastici, in Philosophos & Philosophiam tam acerbè sunt invecti. *Tertull.* advers. Hermog. p. m. 339. *Philosophos* appellat *Hæreticorum Patriarchas.* Lib. de anima: *Doleo*, inquit, *bona fide Platonem esse omnium hæreticorum condimentarium. Nazianz.* in Orat. de modo in disputando servando ait, *in Ecclesiam veluti plagam quandam Ægyptiorum perniciosè irrepsisse Philosophiam. Epiph.* cont. Hæreses lib. 2. Hæresi 51. ait, aliquos ex Philosophis Porphyrium, Celsum, & Philosobbatium, ex Iudæis oriundum, ipsis se audacter Evangelistis opposuisse. *Hieronym.* Ep. ad Ctesiph. repetit illud Tertulliani: *Philosophos esse Hæreticorum Patriarchas.* Et iterum *Epiph.* lib. 1. de hæres. pag. 26. ἐκ γὰρ ἑλληνικῶν μύθων πᾶσαι αἱ αἱρέσεις συνάξασαι, ἑαυταῖς τὴν πλάνην κατέβαλον, μεταποιήσασαι εἰς ἄλλην διάνοιαν χείρονα. Plura id genus reperias apud *Pesant.* loc. cit. *Hyper.* de rat. stud. Theol. lib. 4. pag. 691. Ration. Theol. *Nicol. Vedel.* l. 3. c. 22. ad quæ tamen dicta solidè satis, in sobriæ Philosophiæ patrocinium, responderunt *Vedel.* lib. cit. *Sadeel.* præfat. Meth. Theol. disp. *Gerard.* Meth. stud. Theol. *Horneius*, & alii.

3. *Qui publicarum suarum disputationum, Orationum & concionum Theologicarum fundamentum quærunt in Philosophia.* Hæc superiorum seculorum fuit

cala-

calamitas, Scholaſticorum περιεργίαις καὶ παραδιατρι-βαῖς introducta, ceu diximus in *Anal.* P. I. pag. 51. 52. quibus addi poſſunt alia ex *authoritatibus* illis, vulgò ſic dictis, *Ariſtotelis, Senecæ, Bœthii, Platonis, Apulei Africani, Empedoclis, Porphyrii & Gilberti Porritani,* quæ a. Ch. 1493. apud *Michaelem Nigrum* in minori 8. prodierunt. *Cùm enim,* inquiunt, *Ariſtotelicæ tam ad populum prædicanti, quàm in artibus ſtudenti non modicum ſententiæ fulgentioris cognitionis cuiuslibet ſcientiæ præbeant robur atque fulcimen, imò in præſentiarum pro Magiſtralibus, brevibúsque ſermonum introductionibus ad populum eorundémque ſermionum ſuis certis in locis, membrisque ornatioribus relucentiis eiusdem Ariſtotelis in via naturali, fatur ut commentator ſuper libro primo Phyſicorum luminis mundi, cuius ortus primum carpſit huius vitæ auras, anno quinto decimo, qui & Artaxerxis decimi Regis Perſarum, &c. Fiunt autem thematum in ſermonem intentum introductiones modis ſequentibus, & pluribus aliis. Principio per magiſtralem ſententiam:* Verbi gratia: Sit Thema illud Lucæ 11. Beati qui audiunt verbum Dei, &c. *Introduc ſic:* Dicit Ariſtoteles primo de animalibus. Omne animal aures habet, habens eas mobiles præter homines, & hoc ratione mobilis complexionis: nam, ut dicitur ibidem, ſicut aurum excellit omne metallum, ſic homo omne animal, cùm ſit homo animal rationale mortale, diſciplinæ ſuſceptibile, manſuetum natura: Igitur cùm talis ſit, jugiter verba ſalutis intentè attendat, Domino dicente, Matth. 13. Luc. 8. Apocal. 2. & 3. *Qui habet aures audiendi audiat.* In quibus verbis prætenditur virtus ſenſibilis ſive ſenſualis audiendi; quæ & in animalibus intellectualis & affectualis, qui tamen in hominibus Pſal. 44. Ecce primum & vide, conſidera ſecundum, & inclina aurem tuam, perpende tertium. Et Auguſtinus 12. S. 51. confeſſionum: Locutus es Domine voce forti ad aurem meam. Qui igitur negligenter audit verbum Dei, tantum peccat, ac ſi Chriſti corpus acceptum expuerit in terram 1. q. 1: Interrogo vos fratres, & eſt textus Auguſtini, quem

tamen cautè lege. Hujus etiam aures crescent in aures asininas, id est, in æternam confusionem, ut narrat Ovidius lib. 8. Metamorphoseos, (à Metha est trans, & Morphosis, id est mutatio) de Mida negligente auscultatore Symphoniæ inter Phæbum, id est Solem, & Pan, id est, Deum pastorum. Dictum est igitur, *Beati qui audiunt Verbum Dei, & custodiunt illud*. Hanc, Midæ illi, Rhetoricam suis tradebant Ecclesiasticam. Et sanè eam concionatores Methodum fideliter fuisse secutos, praxis superiorum seculorum, & querelæ *Rodolphi à Tosignano*, in diction. pauperum, *Codri Vrcei, Guidonis Fabricii*, Pontificiorum probant. Vide *Diet.* Diat. p. 32. 33. Anal. nost. P. I. p. 51. & ὁδηγῶ P. 1. p. 65. Vnde *Erasmus Comment.* in Hieron. t. 3. p. 117. ad Verba: *Philosophi Patriarchæ hæreticorum: Cur non in ius vocant Hieronymum isti quidam Theologi, qui nihil putant intelligi in divinis literis, nisi bonam vitæ partem in Aristotele contriveris: impudentissimum esse concionari apud populum de Christo, nisi Aristotelis Physicam & Metaphysicam ad amussim calleas. Indicta putant omnia, nisi centies inculcâris Philosophum. Actum putant de Christiana religione, si quis Aristotelis decreta reiecerit. Idem*, in descriptione vitæ Hieronymi, cùm illos refutâsset, qui ex somnio Hieronymiáno omnes bonas literas despiciebant, subjungit; *Si crimen est habere libros seculares, & si Christum negavit quisquis hos legit, cur solus vapulavit Hieronymus? Cur hodie in Theologorum Scholis celebrior est Aristoteles, quàm Paulus aut Petrus?* Fuit etiam superiori seculo ἀνώνυμος quidam Pontificius, qui, referente *Cornelio Agrippa*, librum edidit *de Aristotelis salute*, in quo probare conatur, ipsum fuisse salvatum, & tandem concludit; *Sicut Iohannes Baptista prodromus fuerit Christi in gratuitis, ita Aristotelem eiusdem antecessorem appellari posse in Naturalibus.* Rationes, cum Elencho, habet *Michael VValther.* cent. Miscell. Theol. p. 592.

4. *Quando dogmata falsa per se ex Philosophia seu Gentilismo inferuntur, & tanquam vera & certa in* Theo-

Theologia defenduntur. Sic gaudent Pontificii à Gentilibus suum mutuare purgatorium (nam & *Platonicorum* & *Pythagoricorum* hoc figmentum fuit) ab *Angelicis* (de quibus Apostolus, *Col.* 2.v.16.) ἀγγελολατρείαν. Ab *Arabicis* Anabaptistæ suam habent ψυχοπαννυχίαν, quam doctissimo scripto refutavit *Ioh. Calvinus.* Vide plura in *Diet.* pag. 37. & deinceps.

5. *Cùm axiomata per se vera in Philosophia, Philosophicè*, blasphemè *applicantur rebus divinis & Spiritualibus.* Hic cum primis peccant Samosateniani, omnésque Antitrinitarii, qui quæ de Essentia, & generatione humana adeóque finita, doctè Philosophi disserunt, ad infinitam etiam & divinam torquent.

6. *Cùm,* ut calamistrata satis sit & mangonio fucata, *ea vindicantur Philosophiæ & Philosophis, quæ aut eorum non sunt, aut alio saltem ab iis sensu dicta. Prioris* generis sunt. 1. *Hermes* & *Hydaspes*, id quod fusius probat *Casaub.* contra Baron. Exer. 1. ad appar. annal. S.10. pag. 70. 2. *Phocylides,* quem *Heinsius* Exercit. sac. ad c.10. Heb. *Christianum* appellat. 3. *Sibyllæ*, quibus tantùm veteres tribuebant Christiani, ut *Sibyllistæ* propterea dicerentur; *Baron.* appar. annal. S. 19. ex *Orig.* cont. Cels. lib. 5. *Clemens Alexand.* Stromat. lib. 7. p. m. 268. ipsum nobis introducit Paulum ad Sibyllas & Hydaspen, gentiles rejicientem, rerum salutarium Doctores. Ὁ Ἀπόστολος λέγων Παῦλος, λάβετε καὶ τὰς ἑλληνικὰς βίβλους ἐπίγνωτε, Σίβυλλαν ὡς δηλοῖ ἕνα θεὸν καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι, καὶ τὸν Ὑστάσπην λαβόντες ἀνάγνωτε, καὶ εὑρήσετε, πολλῷ τηλαυγέστερον καὶ σαφέστερον γεγραμμένον τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. Iudicium hac de re nostrum plenius tulimus, sup. p. 58. &c. Compendia nunc quærimus. *Video,* inquit *Is. Casaub.* cont. Bar. pag. 73. *Primis Ecclesiæ temporibus quàm plurimos extitisse, qui facinus palmarium iudicabant cælestem Veritatem figmentis suis, ire adiutum: quò faciliùs videlicet nova doctrina à Gentium sapientibus admitteretur. Officiosa hæc mendacia vocabant, bono fine excogitata.* Hæc tamen fraus pia quàm malè Christianismo cesserit, verba probant Socini apud *Diet.* p. 120.

 qui-

quibus, si hoc ageretur, affinia aliunde addere possemus. *Posterioris* generis exempla in Patrum scriptis ubique habemus obvia. Antiquissimi Patres, ut ad Christianismum faciliùs Gentiles pertraherent, Platonis aliorúmque Virorum in Gentilismo magnorum authoritate probare sunt conati, non novum esse dogma de Trinitate, Filii Deitate, & ὁμουσίᾳ, &c. iis in medium adductis, quæ hinc inde de λόγῳ scriptis ille suis intertexuit, quæ tamen vel ipse non intellexit aliunde mutuata, vel alio sensu, quàm quo debebat.

7. *Cùm ex veris Principiis ipsi natura à Deo inditis, inferuntur falsa conclusiones.* Hunc apertè abusum Apostolus taxat ad *Rom.* c. 1. ubi ex principiis naturâ notis, ut est ἀΐδιος θεοῦ δύναμις καὶ θειότης, malè intulerunt, θεὸν ἄφθαρτον ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν, repræsentandum & exprimendum.

8. *Cùm axiomata & principia Philosophica periculosè*, novo exemplo & Methodo sic *applicantur rebus Theologicis*, ut limites communes transiliantur, dogmata nonnulla conquassentur, atque adeò scepticis, Libertinis aliísque fanaticis patrocinium præbeatur. Hanc causam esse volunt, cur Theologi Heidelbergenses *Taurellum* Philosophum dixerint *Atheum Medicum*. Vide Disp. Select. *Voët*. pag. 200.

9. *Si Philosophia cum Theologia confunditur*, quod, Samaritanorum exemplo est μηγνύειν ἄμικτα, & ex utraque insipida quædam κρᾶσις constituitur. Hallucinati hòc loco fuerunt veteres Iudæi, ex Babylonica captivitate reduces, ceu videre licet ex Tobiæ & Macchabæorum Historia, quod cùm Hasmonæi animadvertissent, lege lata diris eum devoverunt, qui filium suum Philosophiam doceret Græcorum. Vide *Drus.* loc. Pentat. difficil. pag. 210. Lampadem hi deinceps tradiderunt, Scholasticis; quo etiam nomine Sorbonistæ veteres *Thomæ* scripta, publicâ censurâ notârunt, quòd paganismum Aristotelis cum SS. literis miscuisset, vel, ut ipsorum verbis utar, quòd principia Philosophica ad con-

conclusiones Theologicas nimis applicuisset. *Non enim loqui taliter debent*, inquiunt, *Theologi, qualiter loquuntur Philosophi. Sixt. Am.* Orat. de Barb. Idem in Theologia Scholastica observat *Sadeel*, de Method. Theol. Disp. *Vrsin.* Admonit. Neostad. *Gerhardus:* apud Vedel. Rat. Theol. p. 126.

IX. Hæc de *Philosophia superbiente* ejúsque adeò abusu in *genere*. In *specie* officii limites transilit

A. *Grammatica*, cùm 1. *circa apices potiùs occupatur, literas & syllabas, quàm scripturæ Phrasin, & sensum.* Est hoc cacoëthes Iudæorum potissimùm, qui nimium sibi hoc loco indulgent, & ex quolibet apice, aut κεραίᾳ Mysteria exsculpunt. 2. *Cùm de sensu Spiritus Sancti ad plebem multa garrimus*, quem ne semel quidem ex contextu originali eruimus, aut eruere didicimus. Periculosa mihi temeritas ista videtur. Confer *Thes. Philol.* pag. 145. quibus adde Epist. *Flaving.* Doctor. Sorbon. ad Ecchell. p. 176. 3. *Cùm* omisso & amisso sensu literali *omnia in anagogas*, tropologias, & allegorias *transferuntur*, Vide *Hist. Eccles.* Sec. 13. p. 354. 4. *Cùm plebi Ecclesiasticæ Grammatica pro concione explicatur.* Vt enim, rejecto Evangelio, pro concione Aristotelis Ethica enârrarunt, teste *αὐτηκόῳ Melanchthone*, Apol. Aug. Confess. ad artic. de justific. p. 62. Edit. Lips. ita & Episcopum quendam pro lectione Evangelica populo Grammaticam exposuisse, refert & taxat *Greg.* l. 9. Ep. 4. Et post Italiæ vastitatem à Gothis Vandalisque allatam, Religiosi fuerunt attentiores in legendis comœdiis, quàm in Evangeliis: nobiles matronæ majore cum applausu audiverunt lyram Flacci, quàm præcepta Solomonis; exercitatiores fuerunt in artibus Nasonis, quàm in lectione Pauli. Illud *Damaso* Pontifici conqueritur *Hieronymus*; hoc *Abbati* Salmoni *Victor* Massiliensis. 5. *Cùm nihil in Theologiæ sacræ adyta admittitur, quod phaleris & pigmentis* ubique Grammaticis

non sit oneratum potiùs, quàm ornatum. Delicatulos istos tangit *Dominicus Nanus Mirabellius*, Præfat. ad Polyantheam a. ch. 1517. Argentinæ editam, cùm sic scribit ad Guilelmum Marchionem Montisferrati: *Videbam nonnullos Scripturam sacram irridentes* (tales Bembus erant, *Angelus Politianus*, & alii: Vide ὁδηγῦ P. 1. p. 68. *Hist.* Eccl. Sec. 15. p. 154.) *& quicquid Maroniano Ciceronianóque caret lepore ita dedignantes: sola aurium delectatione allectos, ut etiam contra Catholicam veritatem interdum sentirent.* Et *Laurent. Valla* ad Garsam, Episcopum Illerdensem, conquestus fuerat, *Theologos Gentilem sermonem magis quàm Ecclesiasticum deamare, nec non Philosophiæ multum tribuere.* Sic *Muret.* lib. 15. c. 1. var. lect. *Tibi, Dari, autor sum, ut ne eorum stultitiam imiteris, qui usque eo antiquitatis studiosi sunt, ut voces quoque Christianæ Religionis proprias refugiant, & in eorum locum alias substituant, quarum nonnullæ etiam impietatem olent, qui non* Fidem *sed* Persuasionem; *non* Sacramentum corporis Dominici; *sed* Sacrificium crustulum, *non* Excommunicare, *sed* Diis devovere; *non* Angelos, *sed*, Genios, *non* Baptizare, *sed* Abluere *dicunt: aliáque eodem modo depravant. Qui, ut opinor, nisi sibi metuerent, etiam pro Christo,* Iovem Opt. Max: *dicerent. Est enim magis Ciceronianum.* Eandem Ciceronianorum delicatam turbam meritò etiam perstringit *Nicolaus Causinus* in Theorhetore. Vide Diat. *Diet.* pag. 189. & deinceps ad 210. fusè hac de re differentem. Præ cæteris hic exorbitârunt, & Grammaticâ suâ Theologiam ipsam deturpârunt *Bembus* & *Castalio*, quibus nihil, nisi Ciceronianum placuit. Ne *Salvatorem* quidem nominari volunt; aut *Christum* θεάνθρωπον, quibus *Servator* magis placet, ex Cicerone, Livio & Ovidio; aut Heros, quâ *Bembi* Nomenclaturâ graviter offensus fuit *Iulius Scal.*

6. *Cùm, errore contrario, nihil ad Theologicam dignitatem accedere videtur, nisi quod mendis ubique scatet aut Barbarismis.* Quo superiori seculo nomine graviter in Monachos invectus fuit Erasmus Roterdamus,

quasi æstimâssent, nihil & Theologicè & tersè scribi posse. Quibus opponuntur veteres. Vide *Diet*. p. 114.

7. Cùm vocum vel sono tremendarum torrente avidam ad varios abripimus plebem errores. Fuit hoc exe-crandum μηχάνημα Veterum hæreticorum. Vide *Anal*. P. I. pag. 331.

8. Cùm in obeundis sacris lingua peregrina adhibetur & vulgo ignota, contra mandatum Apostoli, & Ecclesiæ primitivæ praxin. 9. Cùm λογομαχίαι seu inanes rixæ & contentiones de vocibus, quæ rem non attingunt excitantur. Iidem ferè nævi deprehenduntur & reprehenduntur in *Rhetorica*, ille inprimis, *si eloquentia ad ostentationem adhibeatur*; aut, si doctrina Christiana, nullis eloquentiæ calamistris comta, sordeat. Hunc abusum sua jam ætate viderunt Patres. Platonis facundiam, Aristotelis artificium, Ciceronis ornamenta, velut Ægyptiacas plagas in Ecclesiam Dei irrepsisse ægerrimè tulêre *Gregorius* Nazianzenus, Orat. 26. *Hier*. Prœm. l. 3. in Ep. ad Gal. Conqueritur hic, ævo illo, in Ecclesiæ chorum, *omissa Apostolicorum simplicitate & puritate verborum, quasi ad Athenæum convenerint, ut plausus circumstantium excitarentur, ut Oratio Rhetoricæ artis fucata mendacio quasi quædam meretricula procederet in publicum, non tam eruditura populos, quàm favorem populi quæsitura*, l. cit. Et Epist. ad Paulin. eosdem his exagitat verbis: *Taceo de mei similibus, qui si fortè ad scripturas Sanctas post seculares literas venerint, & sermone composito aurem populi mulserint, quicquid dixerint, hoc legem Dei putant, nec scire dignantur quid Prophetæ, quid Apostoli senserint, sed ad suum sensum incongrua aptant testimonia, quasi grande sit, & non vitiosissimum docendi genus depravare sententias, & ad voluntatem suam scripturam trahere repugnantem. Quasi non legerimus Homerocentones, & Virgiliocentones: ne non sic etiam & Maronem sine Christo possimus dicere Christianum, quod scripserit*,
Iam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna. Esse autem, quibus celebres *Virgilii* versus;

Magnus ab integro seclorum nascitur ordo,
Iam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam nova progenies cœlo demittitur alto:
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casto fave Lucina, tuus iam regnat Apollo.

hactenus oraculi divini, & vaticinii de Christo fuerint loco, monet *Dieter.* p.121.

Sed & *Augustinus* ut lib.3.c.5. Confess. narrat, atque fatetur, se aliquando Hortensio Ciceronis, Encomium sapientiæ amplectente, ita fuisse fascinatum, ut præ illo sacræ quasi literæ sorduerint. *Sermone illo,* inquit, *excitabar, accendebar & ardebam æstu cordis incredibili quærendæ sapientiæ. Institui ergo animam intendere in sacram scripturam, sed visa est mihi indigna, quam Tullianæ dignitati compararem.* Addit alibi, se illo Scripturæ fastidio incidisse in Manichæorum hæresin. Vnde *Specul.peccat.*c.9. ait: *Erubescat superbus & infelix peccator, & timeat elatione occæcatus irâ inflammatus, cui plus placet ars Aristotelis, quàm scientia de Apostolis, plus codex Platonis, quàm liber divinus.*

B. *Logica* superbit a. Cùm axiomata Logica rebus divinis æquivocè accommodat. b. *Cùm probabilitate sermonis ex veris principiis Sophista falsas conclusiones deducit.* Atque hæc causa est, quòd apud veteres pessimè, sæpe audierit Dialectica. Malè audiit, cùm hoc scriberet *Prudentius,* Poëta:

Hæc tua, Marcion, gravis & Dialectica vox est. Malè iterum tum apud Christianos audiebat Aristoteles, cùm *Epiphanius* Aëtii hæretici rationes confutans ait: πέπωισαι οὖν, ὦ Ἀέτιε κενὰς ἡμῖν καὶ Ἀριστοτελικὰς λέξεις φέρων, *lib.* 3. T. 2. Item Καὶ ὄντως μωρία ἡμῖν πλέκεις Ἀριστοτελικὰ ζητήματα, καταλείψας τὴν ἄνωθεν ἁπλῆν τοῦ ἁγίου καὶ πνεύματος ἁγίου διδασκαλίαν. Vide *Dan.* de Elench. Hæret. p.10. Hæres. 76. appellat *doctrinam Aristotelis fabulamentum:* & alibi, *his qui de Deo per Syllogismum ratiocinantur, Deum non revelari; Pesant.* Comment. in Sum. Thom. p. 1. qui & refert dictum illud Patris cujus-

jusdam in Synodo Nicena: *Christus non docuit Dialecticam, sed fidem, quæ per charitatem operatur. Tertulliani* judicium de hac Dialectica est lib. de Præsc. Hæret. *quòd sit ars struendi & destruendi versipellis, &c. Lactant.* Instit. div. lib. 3. c. 13. ait: *Dialecticam divina eruditio non desiderat, quia non in lingua, sed in corde sapientia est.* Plura id genus Patrum dicta contra Dialecticæ abusum reperias in Ration. Theol. *VVedel.* l. 3. c. 22. Tale est illud *Ambrosii:* Dialecticam divitiis verborum fluere; sed pietatem Dei timorem servare: *Hieronymi:* Dialecticorum tendiculæ, quæ non tam vincula suntappellanda quàm phasinata, id est, umbræ quædam & imagines, quæ citò pereunt, & dissolvuntur, *Esai.* c. 28. lib. 9. *Item:* Hæreticos in Dialectica sibi, & Rhetorica & omnium Sophismatum dogmatibus applaudere! in c. 2. *Sophon.*

c. *Cùm omnis ætas teritur in terminorum explicatione, definitione, restrictione; vel usus monstratur per exempla inepta.* Hæc pestis superiora secula vexavit, ut diximus tum in *Anal.* nost. P. 1. p. 6. 7. Vnde & querela, Topicæ Theologicæ *Hyperii* præfixa: *Quid dicam de tot Dialectorum libellis, qui vulgò in manibus sunt, in quibus omnibus plus sexcenties prædicatur,* omnem hominem esse animal. Omne animal esse corpus. Nullum hominem esse lapidem. Socratem esse hominem, eum currere, stare, sedere: *Quàm verò ridicula sunt exempla paralogismorum, quibus,* vel quinque esse paria, aut aliquem hominem cornua habere, aut crudas carnes comedere, aut syllabam caseum arrodere, &c. Peccatum hoc in Italis præsertim observari ait *Kekerm.* Præcog. Log. tract. 11. p. 113. qui proinde in usu Logices monstrando minus sunt felices. Aliam fuisse mentem *Kekermanno*, grato animo agnovit *Ravanellus* præfat. Biblioth. Sacræ. Mihi certè tædiosæ illæ circa ipsa artis principia cavillationes semper displicuerunt. Annos multi terunt multos in solo προλεγομένων προπυλαίῳ, arcem ipsam nunquam ingrediuntur. Est Logica instrumentum, cujus vis in usu consistit. Quid juvat, artificem

de

de circulo ſemper diſſerere, cynoſura, malleo, & nunquam operi admovere manum? Hæc certè οὐδὲν πρὸς ἔπος. Satis eſt, ſuaviludiis iſtis veteres Græcos, rei novitate attonitos, delectatos fuiſſe, alia nunc ratio obtinere debet apud Chriſtianos.

C. Ad *Ethicam* ubi deventum eſt, varios circa eam deprehendimus errores, quorum præcipuus notatur, quod ex ipſis Ethicorum Ariſtotelicorum putidis lacunis aquam vitæ, id eſt, ſalutarem de Deo quidam expetant & expectent notitiam. Ex his enim, ut ſuprà jam monuimus, plebem Eccleſiaſticam erudierunt: nec dubitavit quidam palàm aſſerere, *amiſſis libris Propheticis & Apoſtolicis, Eccleſiam doceri poſſe ex Ethicis Ariſtotelis. Melanchth.* Erot. Dial. Plura hac de re diximus in ὁδηγῷ, P. 1. Qui quidem error tantò fuit pernicioſior, quantò ipſa & Ariſtotelis & aliorum Ethnicorum Ethica nævis laborant turpioribus. Sive enim *finem* ſpectes, qui tantùm eſt gloria humana, ſive *cauſam* virtutem *efficientem*, quod liberum illi arbitrium, non verò fidem, ſtatuunt; tenebræ ubique ſunt & errores. Taceo, mutilam prorſus eſſe & mancam Ariſtotelicam illam Ethicam, quæ nec virtutes omnes recenſet, nec vitiorum naturam, fontem & fomitem feliciter exprimit. Ignorat fidem, reſipiſcentiam; peccatum originale, &c.

D. *Politicam* addere poſſemus, quam *Machiavelliſtæ* Religioni & ſacris omnibus, quæ inventum iis ſunt humanum, quaſi Reginam præficiunt; ſed quia peculiaria *Machiavelli*, hominis, *Campanella* teſte, *omnium ſcientiarum, excepta ſola Hiſtoria humana*, ignari, axiomata à *Stephano Iulio Bruto, Gallo anonymo* (Innocentio Gentileto I. C.) tract. prolixo quem dedicat Duci Alenzonio, *Molano* in tract. de Fide ſervanda, *Campanella* inprimis c. 18. 19. *Conzen, Toloſano, Bodino, Althuſio, Kekermanno, Thomſono* contra Lipſium, aliiſque ſcriptoribus Politicis ſatis excuſſa ſunt, hæcque caterva ad Atheiſtas (quos egregiè depexum ivit *Gisb. Voët.* peculiari de Atheiſmo diſput.) releganda, miſsâ illâ ad cætera properabimus.

Phy-

E. *Physica*, officii sui partibus neglectis, alta sapit 1. cùm *axiomata Physica ad Hyperphysica transfert*: Prodigiosi hic sunt Sociniani & Muhammedani, cum de generatione Filii Dei disputant. 2. *Cùm Mysteriis fidei nullum iidem locum relinquunt, quòd cum causis & Principiis Physicis componere ea non semper valent*. Unde turpissimus de mortalitate animæ Veterum & recentiorum error. Vide Voët. l. c. p. 197. 198. de Pomponatio.

3. *Cùm in sola rerum naturalium contemplatione subsistimus*, nec ad Creatorem ipsum assurgimus. Hæc ferè veterum plerorúmque Philosophia fuit naturalis.

F. *Mathematica* porrò limites suos superbè transit. 1. Cùm ab astris non tantùm rerum naturalium, sed supernaturalium etiam eventus suspenditur. *Ob hanc divinandi, nugandique temeritatem atque impudentiam, Astrologia artium vetustissima, plusquam conjecturalis & commentitia à veteribus* explosa est; ait *Levin. Lemnius* lib. de Astrol. (quem Genethliacis, & Astronomiæ judiciariæ opposuit. 2. Cùm quantitati magicæ quædam vis tribuitur, quod Iudæi facere solent, Papistæ, & infrunita Magorum fex.

G. *Metaphysica* denique, præ cæteris Philosophiæ partibus, cristas erigit, 1. quando res quæ ad forum propriè spectant Theologicum, suas sibi facit: ut sunt capita de Deo Trino, item de Decretis Dei, operibus ejus supernaturalibus, quorum tractatio ad Theologos propriè spectat. 2. Cùm multas, vanas, inutiles, & curiosas movet quæstiones, quibus, rerum necessariarum magis cognitio involvitur & impeditur. Has si cui volupe sit gustare delicias, *Binderi* adeat Theol. Schol. p. 24. *Voët.* disp. de Theol. Schol. p. 24. *Anal.* P. I. p. 16. 3. Cùm de quavis materia Academicorum more in utramque partem disputatur, ita ut nihil certi statui possit. 4. Cùm frivolis, obscuris & ab omni Latinitate alienissimis distinctiunculis, in otiosorum hominum cerebro natis, ingenia fatigantur, certissima spe solutionis omnium, quæ quidem occurrere possent, difficultatum. Hic verò

Scho-

Scholasticorum senticeta immane quantum luxuriant. Erasmus testatur, *se magni nominis nôsse Theologum, qui negitaret, novem annos barbaris Scholasticorum terminis intelligendis sufficere, quos subtilis Doctor in præfationem Magistri commentatus sit.* Specimina habet *Binder.* Theol. Schol. pag. 47. Quæ quidem causa est, quòd ipsi quoque Pontificii, ut videre est apud *Voët.* disput. de Theol. Schol. pag. 25. & in *Anal.* nostris P. 1. p. 14. 15. hanc Theologiam acriter flagellârint; Reformati verò Christianorum Collegiis eliminandam potiùs, quàm publicè tradendam voluerint. Vide *Alting.* Theol. problem. l. 1. probl. 13. *Sixtin. Amam.* Orat. de Barbar. *Voët.* disp. cit. p. 24. *Drus.* Præterit. N. T. 1. p. 389.

Et certè, magna semper Theologorum nostrorum cura fuit & solicitudo, ne insano quorundam pruritu, studia hæc, cum præsentissimo simplicitatis Apostolicæ damno, quibus abrogandis tantam majores nostri impenderunt operam, postliminio revocarentur. Vnde *VValæus,* Orat. de studio Theol. instituendo: *Quantum damni decreta Aristotelis cum divinis dogmatibus coniuncta dederint Ecclesiis, Scholastica Theologia abundè docet, à qua primi illi Reformatores ea, cum magna laude purgarunt. Videndum itaque etiam atque etiam, ne in idem vitium denuò relabamur.* Non negamus, aliquid etiam ad solidioris Theologiæ notitiam conferre Scholasticorum scripta, quorum lectio, si ordine, quem præscribit *Binderus* l. c. c. 3. adhibitis subsidiis, de quibus *Voët.* Bibl. l. 2. c. 6. suscipiatur, suum omnino etiam habet, usum, cúmque varium, quem pleniùs ostendere instituti nóstri non est. Videatur *Voët.* disp. de Theol. Scholast. p. 26. *Keckerm.* gymn. Log. lib. 1. p. 30. & dein. præsertim p. 35. ubi & alii, qui suum Scholasticæ Theologiæ deberi adhuc locum, citantur. Constantissimè tamen, contra Theologos Pontificios *Gregor. de Valent.* Disp. 1. q. 1. Puncto. 2. *Possevin.* Bibl. lib. 3. c. 3. 5. *Melchior Can.* & alios tenemus, Theologiam illam nec in Scholis retinendam esse, nec genuinam, nec integram (vide ὁδηγοῦ P. III. p. 226.) esse Theologiam.

X. Actum

X. Actum eſt de Philoſophia *Exulante* & *Superbiente*, reſtat *Ancillans*.

XI. Philoſophiæ *ancillantis* nomine Syſtema intelligimus artium & diſciplinarum, à ſuperioribus facultatibus diſtinctarum, quæ vel omnes conjunctim, vel ſingulæ ſeparatim uſui Theologico variè accommodantur.

XII. Univerſa Philoſophia Theologiæ ancillatur multifariam.

1. Primùm enim *Philoſophia* ſobria, & defæcata, compendioſa eſt & neceſſaria ad altiora capeſſenda ſtudia προπαιδεία. Qua de re doctiſſimè ſcripſit *R. Maim.* More Nev. l. 1. c. 34. toto, ubi de 5. cauſis agit propter quas in diſcendo vel docendo non ſit incipiendum à ſapientia divina. Recitabimus quædam tantùm verba ex contextu originali in φιλαράβων gratiam. ואנת
תעלם אן הדה אלאמור מרתבטה בעצהא
בבעץ ודלך אן ליס פי אלוגוד עיר אללה תעאלי
ומצנועאתה כלהא והי כלמא אשתמל עליה
אלוגוד מן דונה וליס תם טריק לאדראכה
אלא מן מצנועאתה והי אלדאלה עלי וגודה ועלי
מא ינבעי אן יעתקד פיה אעני מא יוגב לה אן
יסלב ענה ולזם ארא צרורה אעתבאר
אלמוגודאת כלהא עלי מא הי עליה התי נתכד
מן כל פן ופן מקדמאת הקיקיה תנפענא
פי מבאחתנא אלאלאהיה פכם מקדמה תוכד
ומ.

מן טביעה̈ אלאעראר ומן כ̇ואץ̇ אלאשכאל
אלהנדסיה̈ נסתדל מנהא עלי אמור̇ ננפיהא
ענהא תעאלי וידלנא ופיהא עלי ג̇מלה̈ מעאני
אמא אלהיאה̈ אלפלכיה̈ ואלעלם אלטביעי
פמא ארא אלאמר פי דלך ישכך עליך אנהא
אמור צ̇רוריה̈ פי אדראך נסבה̈ אלעאלם
לתדביר אללה כיף הי עלי אלחקיקה לא בחסב
אלכ̇יאלאת ות̇ם אמור כתירה̈ נטריה̈ ואן נתכ̇ר
מנהא מקדמאת להדא אלעלם לכונהא תרוץ̇
אלדהן ותחצל לה מלכה אלאסתדלאל ומערפה̈
אלחק באלאמור אלדאתיה̈ לה ותזיל אלתשויש
אלמוג̇וד באכת̇ר ארהאן אלנאט̇רין מן אלתבאס
אלאמור אלערצ̇יה̈ באלדאתיה̈ ומא יחדת̇
בסבב דלך מן פסאד אלארא מצ̇אף אוצא אלי
תצור תלך אלאמור עלי מא הי עליה̈ ואן לם
תכן אצלא פי אלעלם אלאלאה ולא תכלוא
איצ̇א מן מנאפע אכריאמורמוצלה לדלך אלעלם
פלאבד צרורה למן אראד אלכמאל אלאנסאני
מן אלאתיאץ̇ אולא פי צנאעה̈ אלמנטק ת̇ם
פי אלריאצ̇יאת עלי תרתיב ת̇ם פי אלטביעיאת
ובעד דלך פי אלאלאהיאת, id eſt, *Noſti autem, hæc ſibi quaſi connexa (aliis alia ſubordinata) eſſe. Omnia enim quæ exiſtunt, aut Deus ſunt aut opera eius, quæ ſunt omnia ea, quæ, præter Deum, exiſtentiam eius probant. Neque enim alia via eſt cognoſcendi eum, niſi*

ex

ex eius operibus, quæ monstrant & essentiam eius, & quæ de eo credi, hoc est, vel affirmari vel negari debeant. Unde & necessariò sequitur, probè exploranda esse & cognoscenda Entia omnia, quomodo nempe se habeant, ita ut ex qualibet specie desumamus principia vera & recta, quæ inserviant nobis in investigatione rerum divinarum. Et quot principia desumuntur ex natura Numeri (id est, Arithmetica) *& ex proprietatibus Figurarum Geometricarum, unde discamus quæ removenda sint à Deo Opt. Max. quarum rerum notitia alia nos docet? Astronomiæ & Physicæ notitiam quod attinet, non video causam, cur de iis dubitare possis: sunt enim res necessariæ, ad cognitionem constitutionis mundi secundùm Providentiam Dei, quomodo illa verè sit, non autem φαινομένως tantùm. Sunt porrò multæ res* (Scientiæ, *ut Logica & Metaphysica*) *speculativæ, unde etsi non desumamus principia ad rerum illarum notitiam, intellectum tamen exercent, & habitum ipsi comparant faciendi demonstrationes, & cognitionem veritatis rerum Essentialium, & removent confusionem, quæ occurrit in multis opinionibus Theoreticorum, ne confundantur res accidentales, cum Essentialibus, & quæ propterea oriuntur opiniones perversæ aliæ. Cui accedit, quòd ad formalem rerum notitiam, prout in se sunt, hominem deducant. Et quamvis hæc non sint fundamenta scientiæ divinæ* (Theologiæ) *non tamen aliis suis utilitatibus destituuntur, in rebus, quæ proximè ad scientiam illam accedunt. Neque enim aliter fieri potest, quin, qui ad perfectionem aspirat humanam, instituendus primò sit in arte Logica, deinde ordine in disciplinis Mathematicis, postea in Physicis, & tandem in Theologicis.* Et præfat. ad Rabbi Iosephum, breviùs. לא יחצל הלך אלעלם אלאלאהי אלא בעד אלעלם אלטביעי. *Non acquiritur sapientia divina, nisi post scientiam naturalem*: Ratio: אד אלעלם אלטביעי מתאכר ללעלם אלאלאהי ומתקדם בזמאן אלתעלים מתרתב.

quia

quia scientia Physica contigua est (aliud Exempl. legit; ordinata est) *scientiæ divinæ, eámque doctrinæ ordine præcedit.* Et quamvis Christiani Patres Philosophiæ subsidium in Theologo ἁπλῶς non requisiverint; ejus tamen ἐκ περιουσίας non contemnendum agnoverunt usum. Clem. *Alexandrinus* lib. 1. Αὐτοτελὴς μὲν οὖν καὶ ἀπροσδεὴς ἡ κατὰ τὸν σωτῆρα διδασκαλία, δύναμις οὖσα καὶ σοφία τοῦ θεοῦ. Προσιοῦσα δὲ φιλοσοφία ἡ ἑλληνικὴ οὐ δυνατωτέραν ποιεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀδυνάτον, παρέχουσα τὴν κατ' αὐτῆς σοφιστικὴν ἐπιχείρησιν, καὶ διακρουομένη τὰς δολερὰς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλάς, φραγμὸς οἰκείως εἴρηται καὶ θριγκὸς εἶναι τοῦ ἀμπελῶνος. *In se ipsa igitur perfecta & nullius alterius indiga est Servatoris nostri doctrina, cùm sit virtus & sapientia Dei. Græcanica autem Philosophia accedens, non quidem potentiorem efficit veritatem, sed inefficacem faciens conatum sophisticum adversus illam, & repellens subdolas insidias, quæ veritati tenduntur, sepes rectè & propugnaculum vineæ dicta est.* Simili etiam eleganti naturam utriusq; exprimit: Καὶ ἡ μὲν, ὡς ἄρτος, ἀναγκαία πρὸς τὸ ζῆν, ἡ κατὰ τὴν πίστιν ἀλήθεια: Ἡ προπαιδεία δὲ προσοψήματι ἔοικεν καὶ τραγήματι. Δείπνου δὲ λήγοντος γλυκὺ τρωγάλιον κατὰ τὸν Θηβαῖον Πίνδαρον, id est, *Fidei veritas est necessaria ad vitam ut panis: disciplina autem præcedens obsonio similis est & bellariis, quæ, ut Thebanus ille Pindarus ait, finiente cœna suavia sunt.* Plura vide Rat. *Vedel.* l. 2. c. 15.

2. *Est Philosophia quædam cos,* quæ hominis ingenium acuit & excitat, atque ad prælia Domini feliciter contra hæreticos, in Sophistarum spinetis delitescentes, gerenda reddit aptos. Ostendunt Scholæ Philosophicæ futuræ palæstræ præludia quædam & non contemnenda progymnasmata.

3. *Præbet Philosophia testimonium consensus,* in ijs quæ naturæ quidem lumine nota sunt, sed fusius, certius & salubrius in S. Scriptura proponuntur. Plenus est ejusmodi rerum totus Codex sacer, Psalterium præsertim, Iobus & Ecclesiastes, quorum explicationi exacta Philosophiæ, naturalis cumprimis, notitia plurimum inservit.

Ipsi

Ipsi certè Hebræorum Doctores, studijs Philosophicis minus aliâs addicti, suo satis probârunt exemplo, quàm sit incerta Iobi explicatio, absque naturalis Philosophiæ subsidio. Vide Comm. *R. Levi, ben Gerson*, Aben Esræ, &c. Confer. Logic. *Scheibl.* Tract. de Philos. p. 89. Vnde *Origenes* super Gen. c. 26. p. m. 23. a. *Qui tres (ut ego arbitror) imaginem totius Philosophiæ tenent, quæ apud eos in tres partes dividitur: Logicam, Physicam, Ethicam: id est, rationalem, naturalem & moralem. Rationalis est illa, quæ Deum Patrem omnium, confitetur, ut est Abimelech. Naturalis illa est, quæ fixa est & tenet omnia velut naturæ ipsius viribus nitens, quam profitetur Ochozah, qui dicitur tenens. Moralis est, quæ in ore est omnium, & ad omnes pertinet, & pro communi similitudine præceptorum in omnium ore versatur, quam designat iste Phicol, qui os omnium interpretatur.* Hic Philosophiæ usus arma nobis suppeditat contrà atheos. Ita enim pugnatum contrà eos fuisse, & olim, & nunc, probat prolixus ille telam hanc texentium Catalogus, quam exhibet *Gisb. Voët.* disp. de Atheismo pag. 173. & 211. & in *Bibl.* lib. 2. p. 541. *Mersennum* aliis præfert in κα̃ζασκευῆ, quæ omnibus Philosophiæ partibus Atheismum validissimè arietat.

4. *Operam etiam suam locat Philosophia Theologiæ in elencho contra hæreticos*, qui, ut antecedente disputatione probatum est, Christianismum impiis veterum Philosophorum placitis collutulârunt. Vnde *Tertullianus* lib. de anima c. 23. ait: *Cùm igitur huiusmodi argumenta insinuentur à Platone, quæ hæretici mutuantur, satis hæreticos repercutiam, si argumenta Platonis elidam.*

5. Est & *medium Philosophia, Gentilium partim convincendorum, partim etiam ad fidem Christi præparandorum.* Vbi tamen notandum. A. Quòd, etsi Philosophia tum vanitatis Gentiles convincat, *Rom.* 1. v. 20. 21. tum etiam ad Christianismi sacra facilius instillanda medium sit, *Act.* c. 16. v. 14. 15. 16. & c. 17. v. 22. non tamen censeri illa possit, ejusdem ingenerandi organum.

Fidei enim hoc debetur, adeóque Evangelio; non verò Philosophiæ.

B. Non fidiculis eum extorquendum esse, in Christianismi subsidium, Philosophis sensum, de quo ipsi nunquam cogitârunt. Nævum hunc tangit *Ioh. Baptista Crissius* in præfat. Oper. de Ethnicis Philosoph. cautè legendis: *Videmus*, inquit, *Platonis verborum ac sententiarum talem interpretandi usum, atque ita religiosè à quibusdam fuisse observatum, ut nihil ab eo (esto quantumvis exorbitans) dictum sit, quod Allegoriarum machinis ad rectum sensum non perducatur. Et (si Deo placet) ad Evangelii sententiam non pertractum fuerit. Sin verò falsa protulerit & in figmentis (ut solet) evanuerit. Proh pudor! quo non penetrant, quid non excogitant illi, quo, nedum Allegoricis, verùm etiam anagogicis sensibus, Platonis mysteria interpretentur. Si denique, vel impudenter Platonem lapsum conspiciant, cave putes tale quidquam de Præceptore illos confiteri. Atque utinam Christianorum plerique Platonem tanquam Mosen Atticum non venerarentur!* Et certè fuit hic communis veterum error. *Iustinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Euseb.* lib. de Præp. Evangel. *Theodoretus*, & alii, Platonis, Homeri cæterorúmque virorum in Gentilismo magnorum authoritate probare conati sunt, nihil, vel in ipso Trinitatis mysterio tam esse abstrusum, cui rationis dictamen, & culta Philosophia suum non addat suffragium. Vnde factum, ut clariora Gentilium vates, quàm vel Prophetæ vel Apostoli de Trinitate ediderint testimonia. Fatemur quidem, cum Cl. *VVal.* l. comm. pag. 316. nihil facilè contrà afferri posse ab humana ratione, quod discuti nequeat, negamus tamen tantam depravatæ naturæ nostræ lucem. Qua de re Clariss. *Alting*. Theol. Prob. l. 3. Problem. 27. Sed & cætera Gentilium sacra quàm studiosè οἱ ἀλληγορομανοῦντες ad fontes sacros detorserint, habes in Quæst. Rom. *Boxhorn*. pag. 62. & deinc. Diet. Diatr. pag. 118. & 825. Quamvis non inficier, stercora sua Diabolum, veterum Iudæorum & Christianorum institutis condire

nisum

nisum fuisse. Vide *Analect.* P. 1. pag. 259. Atque hæc ipsa curiositas magnæ fuit Christianismo fraudi. *Primò* enim Sociniani ridere cœperunt Christianos, quasi non aliud doctrinæ suæ de Trinitate haberent fundamentum, quàm Platonis, Iamblichi, aut aliorum Philosophorum authoritatem. Nam in ea commentatione, quâ, à morte patrui Cœlii Socini prima errorum semina sparserat Faustus, asserere haud dubitavit, doctrinam de S. S. Trinitate è scriptis Platonis, Mercurii Trismegisti, & Iamblichi originem duxisse. *Eandem* (absit blasphemia verbis repetitis) *in miris quibusdam figmentis, lubricisque subtilitatibus homine Christiano indignissimis & portentosis opinionibus non S. literis modò adversis, sed etiam sibi ipsis non constantibus, imò magna ex parte ridiculis longè absurdissimis consistere in Platonis dogmatibus, & in mirabilibus Sophismatibus unicè occupatam*: in c. 1. Ioh.

Deinde & Muhammedani, ex quo tempore Philosophica tractare cœperunt studia, similia illa, & reliquas ex natura petitas, ad Trinitatis demonstrationem, rationes, ita nonnunquam argutè impugnârunt, ut non dubitem, quin hic periculosissimus sit offensionis lapis, qui à Christianorum eos sacris arceat. Blandiuntur sibi, & dum Christianis alia parata esse arma gratis fingunt, omnem in iis retundendis movent lapidem. Possem, si hoc jam ageretur, pleniùs, huic tractationi ex c. 15. & deinc. Compendii Theologici Arabici Msc. *Pauli Antiocheni*, Episcopi Sidonii; & oppositis ei *Ahmedis Ibn Edris* contra Trinitatem rationibus, p. 158. 221. allatis insistere. Quod certè illi deinceps notabunt, qui impiis planè, blasphemis & à scenicis personis petitis larvis μυστηριώδεστατον illud μυστήριον in præsentissimum Sabellianismi inducunt discrimen.

6. Fidelissimè *verò Philosophia Theologiæ ancillatur in tractatione Quæstionum mixtarum*, ut vocari solent (à *Kekermanno, Alstedio, Meisnero* in Ration. Theol. *Vedel.* p. 84. *Alting* Theol. Probl. l. 1. prob. 10.) quæstiones illæ duobus constantes terminis, quorum

alter Philoſophicus eſt, alter Theologicus: quamvis mixtionis vocabulum non uſque adeò probet *Vedelius* loc. cit. propterea quòd termini ejusmodi Philoſophiæ non ſint proprii, ſed Theologiæ & Philoſophiæ comunes. Mavult igitur, cum *Gerhardo*, duo genera eſſe quæſtionum: *quasdam concernere ſumma fidei myſteria, ſupra omnem captum humanæ rationis poſita, tales eſſe de Myſterio Trinitatis, Incarnationis, Reſurrectionis. Quasdam verò ita comparatas eſſe, ut ad aliqualem earum notitiam intellectus humanus aſſurgere poſſit per κοινὰς ἐννοίας, & diſcurſum, ex inſpectione creaturarum, deductum, utpote; Deum eſſe, eſſe ipſum bonum, iuſtum, ac ſcelerum vindicem.* A priori diviſione quæſtionum animus noſter planè non abhorret. Cur enim illi termini mixti dicendi non ſint, quorum alii, ſi materiale ſpectes, ad Phyſicam neceſſariò & primariò pertinent, Metaphyſicam, Ethicam, Mathematicam, alii ad Theologiam? Sunt quidem termini illi non raro fidei & naturæ, communes; non tamen ſemper. Id ipſum largitur nobis Cl. *Vedelius* l.c.pag.88. *Quæſtiones aliæ conſtant ex terminis, qui tantùm ſunt Scripturæ; aliæ quæ conſtant ex uno termino Scripturæ, altero rationis ſeu naturæ. Rurſus terminus, qui aut naturæ eſt tantùm, aut naturæ & Scripturæ ſimul.* Nonne ergo quæſtio, quæ geminum habet terminum, alterum naturæ tantùm, & alterum Scripturæ tantùm, mixtionis alicujus admittat nomenclaturam?

Hinc jam emergit Quæſtio: *An ipſa etiam ratio humana Principium ſit Religionis Chriſtianæ? Sociniani* eò progrediuntur, ut audacter aſſerant: *Sola ratione dijudicari poſſibilitatem & impoſſibilitatem articulorum fidei; non eſſe credenda, quæ menti impoſſibilia videntur, ſummam religionem eſſe rationem.* Cui quidem errori monſtroſiſſimo ſe oppoſuerunt *Vedel.* Coll. *Theol.* Diſp.1.pag.6. *Voët.* l. 1.diſp.Select.Diſp.1. Palmaria verò hujus loci controverſia eſt: *Nonne ipſa etiam Philoſophia Organum quoddam ſit, quo diſcernimus verum à falſo, conſequens ab inconſequente, certum ab incerto?*

Hunc

Hunc Philoſophiæ uſum tollunt I. *Pontificij*, qui non modò convitiis Reformatos ubique onerant, quaſi judicium rationi tribuerent in controverſiis fidei, vide Ration. *Vedel.* pag. 53. & deinceps; ſed & iniquè omnem conſequentiarum nexum tollunt. Contendunt à noſtris, Papiſmum expreſſis tantùm Scripturæ verbis refutari debere. Fuit hoc εὕρημα Ieſuitæ *Gunteri* in Colloquio Durlacenſi, anno Chriſti 1612. non tam habito, quàm tentato: alii *Perronio* Cardinali initium tribuunt: perfecerunt Pandoram illam Ieſuitæ in Gallia, *Verronius* præſertim, homo ad dicendum magis, quàm diſputandum natus. Vide Ration. *Vedel.* l.c.p. 28. 29. & *Voët.* diſp. pag. 6.

II. Reformati illi, de quibus *Vedel.* l.c.p. 52. 88.

III. *Photiniani*, referente *Stegmanno*, Viro doctiſſimò in Photinianiſmo diſp. 2. q. 5. *Quæritur*, inquit, *an omnes articuli fidei literaliter extent in Scriptura, aut etiam aliqui eorum ſint, qui tantùm per conſequentiam deduci inde opus habeant? Prius aſſerunt Photiniani, & quidem ex ea ratione, quòd illum in finem potiſſimùm conſcripta ſint ſacræ literæ, ut quid neceſſarium ſit ad ſalutem omnibus & ſingulis expreſsè conſtaret, ſicut loquitur Smalcius* in refut. Diſput. Graveri de Sp. S.

IV. Veteres etiam *Ariani* aliique hæretici iisdem contra Catholicos pugnârunt armis. Rejiciebant Ariani doctrinam Catholicam de ὁμοουσίῳ, quod totidem ſyllabis & literis vox hæc in Scripturis non contineretur, teſte *Athanaſio* Epiſt. de decret. Syn. Nic. pag. 400. Διεγόγγυζον κατὰ τοὺς Ἰουδαίους λέγοντες, διὰ τί οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἔγραψαν ἀγράφους λέξεις τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, καὶ τὸ ὁμοούσιον. De *Donatiſtis*, *Apollinariſtis*, *Monophyſitis* eandem recoquentibus crambem, his præſertim, qui aſſerebant μήτε τὸ ἀκόλουθον τῶν λεγομένων σκοπεῖν; videatur Ration. *Vedel.* pag. 62.

Reformatorum ſententia eſt; *Principiis rationis, ſeu naturæ in argumentis Theologicis uti eſſe licitum.* Vt autem pleniùs & planiùs aſſequaris, quibus & quatenus Principiis naturæ in Diſputationibus Theologicis uti

liceat, sciendum, I. Principiorum nomine axiomata nos intelligere, non tam Philosophorum acumine elaborata; quàm divinitus naturæ insculpta, ipsóque deinceps etiam Scripturæ lumine illustrata; quæ *Petrus* Epist. 2. c. 1. ἐλιχεινὴ διάνοιαν appellat, quæque naturæ Principia, alio notionum secundarum Schemate vestita, Philosophus producit. Principia hæc vel *universalia* sunt, ut: *Impossibile est idem simul esse & non esse*: *Non Entis nulla sunt affectiones, &c.* vel *particularia*, quorum quædam rebus tantùm *corporeis* competunt, quædam *incorporeis*. *Corporeis*, ut; *una numero Essentia non potest esse trium.* *Incorporeis* propria, iterum sunt duorum generum, vel enim sunt *communia* omni omnino Spiritui tam increato, quàm creato, ut: *nullus Spiritus carnem & ossa habet*: vel sunt propria, éaque aut Spiritui *creato*, aut *increato*, hoc est Deo. *Creato*, ut; *Spiritus hominis non est Deus*: *Increato*, ut sunt omnia axiomata, seu Principia naturæ de Deo nota: ceu; *necesse est dari Essentiam unam, primam, æternam.* Quod ad Principia *communissima* attinet, uti iis licet, imò necessum est in disputationibus Theologicis, non solùm, ubi de rebus corporeis quæstio est, sed etiam incorporeis. Alia autem ratio obtinet in posterioris generis axiomatibus. *Particularia* enim ea, quæ rebus corporeis propria sunt, adhibere licet in confirmando & confutando, sed tum demum, cùm quæstio est de rebus corporeis. Vbi verò controversia agitatur de incorporeis, tum illis uti non licet, nisi sobriè valdè & cautè. Ea verò Principia, quæ spiritui omni communia sunt, rectè adhibentur tam in κατασκευῇ, quàm ἀνασκευῇ, in quæstione de quocunque spiritu; quæ autem propria sunt, non adhiberi possunt in confirmando aut convellendo, nisi in problemate, cui propria sunt. II. Quoties Theologicè aliquid proponitur, medius terminus ex verbo Dei, quod solum est fundamentum ac principium rerum credendarum, petendus est. Sit, verbi caussa, quæstio, *an Christi corpori conveniat* πολυτοπία, vel πανταχουσία. Negant illud Ecclesiæ Orthodoxæ, hoc modo, *quia habeat*

beat verum corpus naturale. Vnde talis emergit Syllogiſmus:

Qui verum corpus habet naturale, ei, ſecundùm corpus illud πολυτοπία, eodem tempore, non convenit.

Atqui Chriſtus habet verum corpus naturale.

Ergo, &c.

Quòd ſi jam adverſarius neget, rectè nos medium terminum cum minore connexuiſſe, & ſic aſſumtionem ſyllogiſmi perfecti non agnoſcat, probanda eſt iſta connexio ex Verbo Dei, ex quo proclive eſt oſtendere, *Chriſtum habere verum corpus naturale*: ſin autem neget, rectè connexum eſſe medium terminum cum majore, oſtendenda eſt veritas connexionis ex lumine naturæ, principijs rationis, & regulis conſequentiarum, de quibus poſtea. Omnino ergo Reformati, Patres ſecuti (vide Rat. *Vedel.* p.298. 367.) Principijs naturæ judicium deferunt, non quidem deciſionis; quod ſolius Sacræ Scripturæ eſt; ſed diſcretionis tantùm.

Quæritur autem porrò I. *Liceátne in tanta literarum & literatorum luce, Philoſophorúmque Chriſtianorum frequentia Philoſophiam petere ex Ethnicorum libris?* Aff. Rationes ſunt 1. ἔντεχνοι. a. Quia Philoſophia eſt donum naturale, Gentilibus & Chriſtianis non modò commune; Sed ita à Gentilibus excultum, ut ipſis etiam Chriſtianis palmam ſæpe præripuerint. Non ergo Philoſophiam magis pudebit ab Ariſtotele haurire, quàm ab Hippocrate aut Galeno Medicinam. b. Quia ipſa illa, quæ in Gentilium libris occurrunt ὑστερήματα, ut umbræ plenioris lucis, excitare in nobis debent animum Deo devotum, & ad χαριστήρια ferenda promptiorem. Vnde & *Guilielmus Fabricius*, Apoſtolicus & Archiducalis librorum cenſor, libros de Feſtis Græcorum Petri Caſtellani vel hoc fine imprimi juſſit, *ut etiam ex eiusmodi ſuperſtitionum tenebris ſuam felicitatem pius agnoſcat, quod ereptus de poteſtate tenebrarum tranſlatus ſit in lumen Dei.* Vide plura in Diat. *Diet.* p.200. c. Accedit *neceſſitas.* Neque enim deliria Gentilium facilè refu-

tabis, nisi hypotheses eorum exploratè habeas perspectas. Scripturam ijs oppones? Eam ignorant. Vnde *Lactantius* lib.5.c.4. *Non defugi hunc laborem, ut implerem materiam, quam Cyprianus non executus est in ea Oratione, qua Demetrianum, ut ipse ait, oblatrantem atque obstrepentem veritati redarguere conatur: quæ materia non est usus, ut debuit. Non enim Scripturæ testimonijs, quam ille ubique vanam, fictam, commentitiam putabat, sed argumentis & ratione fuerat refellendus. Nam cùm ageret contra hominem rationis ignarum, dilatis paulisper divinis lectionibus formare hunc à principio tanquam rudem debuit, eiq́ paulatim lucis principia monstrare, ne toto lumine caligaret: nam sicut infans solidi ac fortis cibi capere vim non potest ob stomachi teneritudinem, sed liquore lactis ac mollitudine alitur, donec firmitatis viribus vesci fortioribus possit: ita & huic oportebat, quia nondum poterat capere divina, priùs humana testimonia offerri, id est, Philosophorum & Historicorum, ut suis potissimùm refutaretur authoribus.* Idem *Originem* sensisse refert ex Euseb. Diet. pag. 24. & *Augustinum Scheibl.* de Philosoph. 100. pag. 2. Classis continet ἄτεχνα, seu testimonia Patrum, qui tum exemplis, tum rationibus probant, Gentilium scripta Philosophica non esse propterea studiosorum manibus excutienda, quòd hominum sint Ecclesiæ cancellis non inclusorum. Vide *Scheibl.* l.cit. *Diet.* Diat. p. 10. 19. 20. *Sicut enim*, verba sunt Augustini lib. 2. de doct. Christ. c. 40. *Israelitæ idola & vasa aurea & argentea Ægyptiorum auferunt, & ad iustos & Deo placentes usus conferunt: Sic Christiani Philosophiam, & disciplinas liberales, quæ in Ethnicorum literis extant, non eò prorsus relinquere debent, quòd Ethnici eis impiè abutebantur, sed ad iustum prædicandi Evangelii usum transferre debent.* Etsi autem Gentilium scripta Philosophica è Christianorum Regno proscribenda non sint, monemus tamen, Christianorum studio tantam his literis lucem esse conciliatam, ut ab horum potiùs, quàm illorum lectione Philosophiæ studiosi initium

tium faciant, non modò ob Methodi facilitatem, sed & exemplorum usum.

II. Quæritur: *An sit inter Philosophiam & Theologiam pugna?* vel; *An aliquid possit esse verum in Theologia, quod falsum sit in Philosophia, & contrà?* Circa hanc quæstionem varia sunt eruditorum judicia. Quidam enim simpliciter tenent *affirmativam:* Ita ex Pontificiis *Veronius*; ex Reformatis non pauci, qui Augustanam sequuntur confessionem, quorum nomina habet *Vedel.* Rat. pag. 343. Alios *negare simpliciter* vult *Meisnerus*, quod tamen ei *Vedel.* lib. cit. pag. 349. & deinceps non largitur. Hanc tribuunt *Reformatis*, quos Calvinianos vocant, *Samosatenianis & Pontificiis.* Sunt, qui cùm se existiment τὴν μέσην τέμνειν, primæ suffragantur, sententiæ. Eo loco ponit *Vedelius Meisnerum*, qui vult *distinguendum esse inter Philosophiam ratione οὐσίας, & inter Philosophiam ratione ὑπάρξεως consideratam, priore modò ait, Philosophiam nunquam contradicere Theologiæ; posteriore autem modo eam sæpe Theologiæ contradicere.* Examen harum propositionum instituit *Ved.* loc. cit. Sunt denique, qui certis ac firmis distinctionibus præmissis statuunt, *Philosophiam & Theologiam inter se non pugnare.* Ita ex Reformatis *Ursinus* in proleg. Catech. *Kekerm.* præcog. Logic. lib. 1. c. penult. & quæstione peculiari de pugna Philosophiæ & Theologiæ. *Goclen.* controvers. Logic. Par. 2. cap. 8. 9. Accedunt *Helmstadienses, Calixtus & Horneius; Stegmannus* item, Rinthelensis Professor. Atqui horum, adeóque nostra, sententia est, *Philosophiam abstractivè, & per se, citra respectum, seu ad accidens seu ad subiectum illius sumtam, Theologiæ non repugnare.* De Philosophia, ratione corruptionis, aut concretivè considerata nulla est quæstio. Ita enim evidens est res, Philosophiam multa admittere, quæ forum Theologicum rejicit.

Ad exempla, quibus pugnam ostendunt, respondet *Vedel.* l. 1. p. 371.

XIII. Hæc de Philosophia *ancillante*

in genere: Ad ſpecies accedimus, initio facto à Grammatica, cujus in Theologia uſus eſt varius pro librorum, diverſis linguis ſcriptorum, varietate.

Sic, verbi gratia, Hebræa Grammatica inſervit 1. Contextui Hebræo ſolidè intelligendo. Hunc uſum commendant ſequentia virorum eruditorum Apophthegmata: *Homine Grammatica Hebraa perito doctius nihil eſt. Optimus Grammaticus Hebraus, optimus Theologus. Scriptura non poteſt intelligi Theologicè, niſi priùs intelligatur Grammaticè.* 2. Decidendis controverſiis, Iudaicis cumprimis, Samoſatenianis, Pontificiis, & Anabaptiſticis. Specimen dedimus *in Anal.* P. 1. Diſſ. 5. Dici nequit, quantum, vocum Hebræarum Emphaſin probè noſſe, interſit. 3. Explicandis textibus, & premendis, ſive ad *διδασκαλίαν*, ſive *ἐπανόρθωσιν*, ſive ad *παιδείαν* verbis Emphaticis. Vide *Diſſert. eandem & Theſ. Philol.* pag. 145. 4. Conciliandis locis Scripturæ *ἐναντιοφανέσι*. 5. Sunt Rabbinorum ſcripta pleraque ſpineta, è quibus tamen ſubinde roſam aliquam eruas, cujus odorem, ne ipſe quidem averſetur Chriſtianiſmus. Sunt nempe regulæ illæ ab Hebræorum Grammaticis conſcriptæ, & conciliandis Sc. locis ſpecietenus adverſa fronte pugnantibus accommodatæ. Dedit hujus uſus luculenta ſpecimina *Theod. Hakſpanius* in Theologia Talmudica, confer. *Theſ. Phil.* pag. 248. 6. Legendis & intelligendis ſcriptis Patrum, Vide Anal. P. 1. p. 322.

De vario Grammaticæ *Chaldao-Syriaca* uſu nonnulla diximus tum in Compendio utriusque nuper edito; tum in Anal. P. 1. *Introduct. ad Lect. Patrum.*

Arabica Grammaticæ, totiúsque adeò linguæ uſum peculiari diſſertatione oſtendimus: quæ in *Anal.* eſt P. I. Diſſ. 6.

Graca Grammatica Theologiæ ancillatur 1. In explicatione Sacræ Scripturæ, præſertim N. Teſtamenti, cujus tabulæ authenticæ Græcæ ſunt. Tantò hic illuſtrior

eſt

est usus, quantò major est vocum Græcarum Emphasis. Ipsi hoc viderunt Patres Græci, quibus proinde curæ semper fuit Emphasin illam, sive ad ἔλεγχον, sive διδασκαλίαν, sive ἐπανόρθωσιν urgere. *Chrys.* Homil. 9. in 2. Tim. ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος, οὐχ' ἁπλῶς μετέχων φησὶν, ἀλλὰ μετ' ἀκριβείας ἐξηρτισμένος, id est, *ut perfectus Dei sit homo, ad omne opus bonum perfectè instructus, non simpliciter particeps dicit*, sed, *cum accuratione, perfectè instructus*. Hanc pressisse contra Pontificios quid juvet Emphasin, habes apud *Rivet.Cath.Orth.*p.141.156. Confer *Anal.* P.1.pag.315.316.468. Vno verbo, quod Hebræi dicere solent de universo Codice sacro אין בתורה אפילו אות אחת שאין ההרים גדולים תלוים בה *Non est in Scriptura vel unica litera, à qua non magni pendeant montes*, (quod sic exprimit *Chrysost.* Homil. 21. in Genes. l. 1. οὐδὲ συλλαβή, οὐδὲ κεραία μία ἐγκειμένη παρὰ τῇ γραφῇ, ἣ μὴ πολὺς ἀναπόκειται θησαυρὸς ἐν τῷ βάθει, *neque vel syllaba, vel unicus apex in Scriptura est, in cujus profundo non sit grandis quispiam thesaurus*) id cumprimis de Scriptura ex fontibus Græcis & Latinis hausta haberi potest & debet. 2. In legendis & intelligendis Patrum scriptis. Hic verò utinam (de Syntaxi, altera Grammaticæ parte nihil movebimus) ordine singula vocabula, eorúmque Etymologiæ, quibus res sacræ illustrantur, diligenter collecta excuterentur! Specimen dedimus satis prolixum in *Analect.*P. 1.Dissert.7.

De *Latina* Grammaticæ usu in Theologia multa scribere quid attinet? 1. Experimento discimus, & quotidiana praxi, non tam peremptorium fuisse illud Platonis Ἀγεωμέτρητος οὐκ εἰσίτω, quàm necessarium sit, βάρβαρος (Latinæ Linguæ ignarus, in Lycea Theologica, Philosophica, Medica) οὐκ εἰσίτω. Latinè omnia in scholis traduntur, tractantur, & penè eduntur; ut frustra Theologiæ accuratam hoc seculo, Theologóque φερωνύμως dignam polliceri tibi possis absque Lingua Latina, notitiam. 2. Nemini, nisi qui hospes planè sit in antiquitate,

tiquitate, non constat, Latium suos semper habuisse Doctores, quorum phrases, voces, Idiotismum nôsse, tum in Examine controversiarum, tum etiam in historia Ecclesiastica, multum omnino refert. Operæ pretium etiam foret syllabum contexuisse earum vocum & phrasium, quæ præ aliis lucem historiæ Ecclesiasticæ fœnerantur. Vide *Anal.* P. 1. *Diss.* 7.

XIV. Luculentus etiam in Theologia usus est reliquarum disciplinarum & artium, [a] Logicæ, [b] Rhetoricæ, [c] Ethicæ, [d] Physicæ, [e] Metaphysicæ, & [f] Mathematicæ.

a Ancillatur Theologiæ Logica trifariam. 1. in διδασκαλίᾳ, seu explicatione terminorum simplicium. 2. Κατασκευῇ confirmatione doctrinæ veræ, ejusdémque varia ad Ecclesiæ usum applicatione. 3. Ἀνασκευῇ destructione falsorum dogmatum, disputationibus vel solitariis, vel sociis, facta. Sed quæritur: *An consequentiarum etiam legibus in Theologiæ foro pugnandum sit?* Aff. Fundamentum assertionis nostræ tum Sacræ Literæ satis ostendunt, tum praxis Apostolica, eandémque sequentes Ecclesiæ primitivæ. *Illa*, dum voces adhibent argumentantium & per necessarias consequentias porismata elicientium, ut sunt λογίζεσθαι, κρίνειν, συγκρίνειν, δοκιμάζειν, λέγειν, ὀρθοτομεῖν, διαλέγεσθαι, συμβιβάζειν, ἐλέγχειν, ἐπίδειξις, ἀντιλέγειν, ἀντιλογία. *Ista*, dum Paulus, Apollo, aliique *validè evicerunt contra Iudæos, Iesum esse Messiam*, quæ præ aliis demonstrationes consequentiarum regulas requirunt, ut iis constat, qui in controversiis judaicis non hospites planè sunt aut peregrini. Ipse Christus *Matth.* 22. 44. hac disputandi methodo probat, *se esse Dominum Davidis*; & v. 29. asserit *mortuorum resurrectionem*, eámque dicit Scripturâ contineri, quamvis conclusio αὐτολεξεὶ ibi non appareat: Vide *Vedel.* Rat. l. 2. c. 6. *Huic* testimonium perhibent tot præclara Patrum testimonia, quæ recitat *Voet. Disp.* de ratione

tione humana pag. 9. *Vedel.* Rat. pag. 62. & pag. 298. & deinc. Plura de hac quæstione suggerit *Alting.* Theol. Probl. l. 2. Probl. 7. & 36. Clariss. *VVirzius* noster disput. de Logica ex Theologiæ regno non proscribenda. Et sanè, si, quod importunè nimis urgent οἱ ἐξ ἐναντίας Pontificii, consequentiarum leges sustuleris, quid tandem superstitionum Papatui superrit? Pridem questus est mundus, de ineptis illis aranearum telis, quibus insana illa moles etiamnum innititur; & tamen Reformatis, ritè & rectè arma hæc tractantibus eripere conantur. Exempla absurdissimarum consequentiarum, quibus Canonistarum, Scholasticorum, cæterorúmque Theologorum scripta scatent, dedimus P. 1. ὁδηγῷ pag. 198. & deinc.

b Hujus usus est duplex 1. in evolvendis Tropis & Figuris. 2. In docenda & discenda oratoria Ecclesiastica. 3. In proponendis animi nostri sensis, ad quæ si lumen accedat Rhetoricum, avidius illa ab auditore quocunque hauriuntur. Vnde *Berth. Cassinensis* Ἀντιλεγομ. l. 1. interrog. 31. *Humana doctrina est Grammatica ars, vel Rhetorica, vel Dialectica etiam, ex qua doctrina ad sacrificium quidem, hoc est, in his, quæ de Deo sentienda sunt, nihil suscipiendum est. Sermo verò lucidus & eloquentiæ* splendor, *ac disputandi ratio ad ministerium verbi divini decenter iubetur admitti.*

c Hæc Theologiæ inservit 1. In explicatione legis naturæ, & cognoscendo discrimine inter honestum & turpe. 2. In declaratione principiorum Naturæ. 3. In collatione virtutum moralium, & legum, tum divinarum, tum humanarum, naturæ instinctu traditarum, de his enim multa apud Philosophos occurrere vel solus *Stobæus & Langii* Polyanthea fidem faciat.

d 1. Explicat hæc Theologiæ terminos quosdam. 2. Rerum naturalium, quæ obviæ ubique sunt in contextu sacro, cognitionem illustrat. 3. Viam sternit ad pleniorem Dei agnitionem, *Rom.* 1.

e Hanc juvat nôsse 1. In Theologia *Exegetica.* Constat quippe multa in Contextu Sacro occurrere vocabu-

la Me-

la Metaphysica, cujusmodi sunt, ὑπόστασις, ὄντως, τελειότης, τέλειος, τελέως, τελειοῦμαι, ὅλος, ὁλοτελὴς, ὁλοκληρία, ὁλόκληρος, σημεῖον, &c, 2. In *Elenchtica*, quæ hoc præsertim tempore, terminis Metaphysicis ubique est referta. Neque de Personarum Trinitate, neque Essentia divina scholasticè quisquam dísseret, subsidio hoc non adjutus. Controversiam de Transubstantiatione Pontificia, nemo ritè tractabit, nisi qui accidentium naturam exploratè habeat perspectam. Sed de his pleniùs, σὺν θεῷ, suo tempore.

f Habet & hæc insignem usum ad temporum locorúmque intervalla dignoscenda, & terminos Astronomicos, qui non raro in Contextu Sacro obveniunt, explicandos.

XV. Quemadmodum autem non [a] votis modò hunc multi restitutum petierunt Philosophiæ usum; sed & [b] libris editis eundem non sine fructu ostenderunt: ita & nobis deinceps propius accedere, & ordine de Logicæ potissimùm & Metaphysicæ usu in Theologia agere, bono cum Deo, constitutum est.

a *Nicol. Vedel.* Præf. Rat. Theol. *Certè optandum esset, ut in omnibus Academiis Orthodoxis verus Philosophiæ ac sanæ rationis usus in rebus fidei ex professo & fundamento doceretur, ac præterea controversiæ Philosophicæ, quarum in controversiis Theologicis cum quibuscunque adversariis necessarius usus est, traderentur. Quomodo enim, quæso te, pede inoffenso, & facili in Theologiæ cursu progredi mens tua potest, si nesciat, quomodo & quatenus locus sibi in Theologia sit, ac quod discrimen sit falsæ & veræ rationis in usu Theologico. Qua in re admirationem nescio magis an commiserationem meretur, quàm ingeniosa humana ratio in sui iniuriam sit, & quàm à se ipsa, hoc est à veritate Dei in natura dissentiat!*

sentiat! Glamat falsa ratio, principiis rationis utendum non esse in controversiis Theologicis: esse pugnam inter Scripturam & Rationem, Theologiam ac Philosophiam: posse absque rationis principiis disputari: ejus principia in Scriptura non contineri: ei non deferendum esse judicium de rebus fidei, nec de Contradictione in Controversiis Theologicis, inter alia ob eam causam, quòd contradictoria in Logicâ humanâ simul esse possint. Contendit judicium intellectus, nonnisi fallibile esse: & quod amplius est, si maximè certa & indubitata cum veritate aliquid suadeat, non tamen fidem sibi habendam esse: se, hoc est rationem, non posse stabilire fidem: imô se eam non nisi dubiam reddere: sibi in Theologiæ adytum pedem inferre non licere, quòd aliâs transitus fiat de genere in genus: quòd sic fundamentum ac principium fidei ipsa constituatur: quòd mixtura Philosophiæ & Theologiæ fiat; & turpi imitatione hæreticorum, Gentilium, Scholasticorum vestigia exprimantur; magisterium sibi in Theologiam tribuatur; & sic fides oppugnetur. Addit; non immeritò se dudum à Patribus ex Theologia proscriptam esse: nimium sibi tribui dum pietas accendi, excitari, augeri per Philosophiam dicitur, aut lumen Spiritus Sancti accendi: se denique frustra in rerum fidei studio laborare; quicquid enim tandem fiat, certum tamen fidei suæ neminem esse posse, nisi omnia argumenta allata contra eam solvere queat, & plurimis, imò omnibus Scientiis sit instructus. Quare etiam promptissimum adversus se ipsam suggerit, ac tutissimum esse, ait, ut, ubi os ipsa aperire præsumat, absque ulla responsione ignominiose dimittatur.

Hæc ratio contra se ipsam declamat, vario & subtili satis artificio, ac quàm plurimis sophismatis munita. In quibus, si verè se accusaret, humilitatis laudem mereretur: sed quia falsò se ipsam (loquor de eo, quod sanum in ea est) adeò vituperat, ut verè dicere possim, nullum stultum unquam se ipsum tantis convitiis, iniuriis & opprobriis incestâsse, ac sapientula hæc ratio in se publicè, & sibi tanquam re bene gesta applaudens debacchatur:

tur: certè id stultitiæ ipsius enormis & superbæ vanitatis evidentissimum argumentum est. Itaque hic necessum est, ut bene instructus & præmunitus animus sit, ac nôrit, quid de his omnibus sit sentiendum: ne in præceps cum stulta illa ac bruta ratione agaris. Facilis enim lapsus est in religionis negotio, si illam loquentem sustineas, ac nescias quid vera ac sana ratio; hoc est, ipsa Dei veritas in natura plantata ac Verbo religiosè ministrans de illis sentiat. Ita neminem non intelligere puto, quantopere necessarium foret in Scholis Christianis hæc diligenter & fideliter tradi. At certum est, in Theologicis Auditoriis talia exactè doceri non posse: ibi enim de ipsis fidei Controversiis est agendum, quarum hæc talia præludium, ac προθυρεία sunt; (ut Clemens Alexandrinus de hac re loquitur) adeóque extra scholas Theologicas in philosophiæ Palæstris discenda veniunt antequam ad illas iuventus festinet. Ita demum verè, bene, & utiliter philosopharemur; ita feliciter ac inoffenso pede in Theologia progrederemur. Sed nescio qua infelicitate fiat, ut vulgò existiment, eam demum verè Philosophandi rationem esse, qua iuventus bene per aliquot annos exercetur, argutiis illis, quibus de calore ignis & aëris, & frigiditate terræ & aquæ, & similibus sæpe nugis disputatur. Et Robert Baronius, Præfat. Philos. Theologiæ ancill. *Cùm ante quadriennium eruditi aliquot & honesto loco nati adolescentes, qui ex inferiori Germania ad uberiorem ingenii cultum capessendum, huc appulerant, à me magnopere contendissent, ut Philosophiæ usum in S. Theologia iis ostenderem, & ex singulis Philosophiæ partibus, in primis autem ex Metaphysica ea excerperem & seligerem, quæ in controversiis Theologicis discutiendis præcipuum usum habere viderentur, placuit hoc honestæ & laudabili eorum petitioni concedere, & eiusmodi laborem suscipere, qui ipsis mihique ipsi in S. Theologia adiumento foret & emolumento. Quia enim me totum dicaveram sacris illis studiis, quibus, ut par est, nihil antiquius habeo, nec habebo unquam, idcirco omnes meas Philosophicas lucubratiunculas ad S. Theologiam,*

logiam, velut ultimum finem referebam, & ipsam Philosophiam Dominæ suæ Theologiæ imperium agnoscere, illique demissè ancillari volebam. Quamobrem ut pio istorum adolescentum desiderio aliqua ex parte satisfacerem Metaphysicorum & Sententiariorum volumina evolvere cœpi, & pro modulo meo explicare, ea Problemata Philosophica, quæ subinde occurrunt in huius seculi controversiis, & quibus hæretici simplicioribus fucum facere solent.

b Ad *Grammaticam*, Theologiæ ancillantem, pertinent libri, qui voces, Phrases, loquendi genera Scripturæ Sacræ enarrant & explicant, ut sunt 1. Glassius in Philologia Sacra. 2. Casparus Waserus, *ὁ μακαρείτης*, in Phosphoro suo hactenus *ἀνεκδότῳ*. 3. Flacc. Illyricus in Clavi Scripturæ. 4. Piscator in Indice Biblico. 5. Ravanellus Bibl. Sacra. 6. Abdias Prætorius Comment. de phrasibus Hebræis. Huc referri possunt Salmasius de Ling. Hellenist. Commentaria, & notæ Drusii, Sixtini Amamæ, Lud. de Dieu, Merceri in Vetus; Heinsii, Bezæ, in Novum Testamentum. Pasoris opuscula Grammatico-Lexica.

Logicæ ancillantis varia habemus systemata, ut est Logica Theologica Alstedii, Elenchus Hæreticorum Danæi, Sadeel de vera Methodo Theologicè simul & Scholasticè disputandi. Topica Theologica Andreæ Hyperii. Amandi Polani tractatus cum fructu legendi authores sacros.

Rhetoricam ad usum Theologicum applicuerunt Beumlerus, Glassius secunda Philologiæ parte, Carolus Regius in Oratore Christiano: Guilelmus, Rhetoricâ divinâ & Ecclesiastica; Augustinus Valerius, Keckermannus, Polanus. Huc faciunt Ecclesiastes Erasmi: Methodi concionandi Altingi, Hemmingii, Sculteti, Reneccii, Hyperii. Ex Pontificiis addimus Iohannem à Iesu Maria Carmelitam, & Drexellium: Schematologiam item Sacræ Scripturæ Bedæ Anglo-Saxonis, & Tropologiam Bartholomæi Westhemeri.

Ethica ancillantis Systemata ediderunt Danæus,

Wollebius, secunda compendii Theologici parte.

Physica Theologiæ accommodatæ sunt, Physica Danæi, Scripta Lemnii, &c. Appendix Theologica Thomæ Angli de origine Mundi ad Institut. Peripat.

Methaphysicæ usum in Theologia ostenderunt Maccovius, peculiari scripto de usu terminorum Metaphysicorum in Theologia. Baronius in Philosophia ancillante. Alii paulò aliam hic observant Methodum. Eos primo ponunt loco, qui de Philosophiæ usu in Theologia agunt in genere, ut est Vedelius, &c. 2. Autores, qui κειμήλια disciplinarum in Scripturis sparsa eruerunt, & ordine explicârunt. 3. Autores, qui artificia Logica & Rhetorica ostenderunt in integris Scripturæ libris, aut capitibus. 4. Auctores, qui Elenctice Theologico-Philosophica tractârunt, controversias examinando Pontificias; Arrianas, Lutheranas, Neopelagianas, Atheo-Gentiles, Adversantes sectas Philosophicas, earúmque propugnatores Theologos, & Philosophos; Nuperrimas controversias Metaphysicas seu Pneumatologicas illas, de Deo, déque animæ immortalitate seu distinctione à corpore, & Physicas, quas Philosophi Pontificii sibi invicem movent, de quibus singulis videatur Biblioth. *Voët*. p. 681.

XVI. Historia Philosophica, *temporis tandem respectu considerata, vel Veteris* [a] *est Testamenti, vel Novi.*

a Qui quidem *termini*, & perspicuitate, & crebro usu commendati, præ aliis nobis placent. Quemadmodum enim omnes penè gentes barbaræ, *Chataii* cumprimis, *Syro-Græci*, *Arabes*, *Persæ*, *Chorasmii* suas habent Epochas, (quas ex traditione *Vlugbeigi*, Indiæ citra extráque Gangem Principis, Persicè eas consignantis, nuper demum primus publicavit, recensuit & commentariis illustravit *Iohannes Gravius*, Anglus) omnium Historiarum suarum, sacrarum & profanarum seu limites, seu Cynosuras; ita quid obstet, duobus illis Veteris & Novi Testamenti terminis ubique inter Christianos notis,

omnia

omnia ea includi, quæ Historicè proponi iisdem debent, sive externa illa sint, sive domestica.

XVII. Missâ autem Vet. Test. Historiâ Philosophicâ secundùm ætates suas institutâ, ex Novo telæ nostræ dabimus specimen.

XVIII. Quemadmodum verò ætate illa celeberrimæ Philosophorum sectæ potissimum fuerunt quinque, [a] Pythagorica, [b] Stoica, [c] Platonica, [d] Epicuræa & [e] Peripatetica; ita ipsa quoque Novi Testamenti monumenta, non modò nominibus suis alias quidem [f] exprimunt, alias verò tacitè vel [g] innuunt, vel diluunt; sed etiam, quamlibet earum, asseclas suos habuisse & studiosos, luculenter ostendunt.

a Ea nomen habet à *Pythagora Samio*, qui, patriâ, ob Polycratis tyrannidem, relictâ, in Italiam navigavit. Filius fuit Mnesarchi annulorum sculptoris, ut Hermippus prodidit: circa Crotonem diversatus, novum velut sapientiæ dogma, quod Italicum fuit dictum, instituit. Id illi nomen Aristippus inditum ait, quòd nihilominus Pythio vera loqueretur. Vide plura in *Sabell*. l. 7. Enn. 2. *Suid*. voce Pythagoras. *Clem. Alexand*. in Stromat. libris, qui de Pythagora, ejus patria, familiaribus, præceptore, dogmatibus ex Mosis & Zoroastris doctrina mixtis, duobus Pythagoræorum generibus, versibus, abstinentia à vino & carnibus, prolixè hinc inde agit: *Iustin. Martyr*. Paræn. ad Græc. pag. 18. & alibi, qui hoc cumprimis observat, ὅτι τὰ δόγματα τῆς ἑαυτοῦ φιλοσοφίας διὰ συμβόλων μυστικῶς ἐξέθετο, Ægyptios secutus. *Epiphanius*;

præter cætera dogmata, τῶν ψυχῶν ἀπαθανατισμὸν illi tribuit καὶ μετενσωματώσεις. *Plutarchus* etiam, tum in moralibus, tum in vitis parallelis non pauca de Pythagora suggerit & Pythagoræis. Summam doctrinæ Pythagoricæ decerpere licet ex carminibus ejusdem aureis, quæ Græcè extant & Arabicè.

b Græcè Στωϊκὴ, ἀπὸ τῆς στοᾶς, vel, ut *Epiphanius* scribit: στωᾶς, τῆς ἐν Ἀθήναις διατριβῆς; *Suid.* Ἔσχον δὲ, inquit *Epiphanius*, Ζήνωνα ἀρχηγὸν τῆς στωᾶς, περὶ οὗ πολὺς θρυλλεῖται λόγος· οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἔφασαν κλεαύθου τινὸς τοῦ ἀπὸ τύρου ὁρμωμένου. Ἄλλοι δὲ φάσκουσιν, αὐτὸν κιτιέα τῆς κύπρου Νησιώτην. ἐν ῥώμῃ δὲ βεβιωκέναι χρόνον, ὕστερον δὲ ἐν Ἀθήναις προσηκούμενον ἱστῆ τὸ δόγμα ἐν τῇ στωᾷ οὕτω καλουμένῃ. τινὲς δὲ φασὶ δύο Ζήνωνας εἶναι, τόν τε ἐλεάτην, καὶ τὸν προειρημένον. Præter alia asserebant μεταγγισμοὺς τῶν ψυχῶν, καὶ μετενσωματώσεις ἀπὸ σώματος εἰς σῶμα καθαιρομένας σωμάτων: Id. Plura pete ex *Iustino Mart.* Apol. pro Christ. 1. pag. 45. 46. ubi, refutatis dogmatibus, Sectæ (quæ rigida est, & austera, vitiorúmque asperrima hostis, fortunæ æquè bonæ ac malæ contemptrix; *Cl. Salm.* præf. in Comment. Simplic.) mores probat. Vnde & *Hieronymus* Stoicam disciplinam simillimam dicit Christianæ Religioni, quod cum grano salis est accipiendum. De Capucinorum potissimum illud intelligit instituto *Ioh. Baptista Van. Helmont*, Ort. Medic. pag. 17. *Interim ne hora absque fruge evanesceret, trivi. L. Annæum Senecam, qui mihi impensè placuit, ac præsertim Epictetus. Videbar itaque in morali Philosophia Veritatis succum reperisse: statim dein cogitavi, hanc esse, perquam Pythagoras, tot annorum stricta exigeret silentia, Iudicium excellens, ac propterea obedientiam insignem. Tandem, paucis mutatis, videbam Capucinum esse Stoicum Christianum. Arrisit quidem studium pro æternitate: sed pro tanta austeritate obstabat valetudo tenerior. Oravi Principem vitæ aliquoties, Vires daret, quibus nudam veritatem contemplarer, immediatéq; amarem; auxit hoc mihi desiderium Thomas à Kempis, ac deinde Taulerus. Cúmq; per Stoicismum me proficere in perfectione Christiana*

ſtiana præſumerem, & certò fiderem, tandem poſt aliqualem in iſto exercitio moram & fatigationem incidi in ſomnium. Videbar factus Bulla inanis, cuius diameter à terra in cælum usque vergeret: ſupernè enim immineret ſarcophagus, infernè verò, loco terræ, abyſſus erat obſcuritatis. Horrui immenſum, ſimúlque excidi extra omnem rerum meiq; notitiam. Ad me verò rediens, intellexi unico conceptu. Quòd in Chriſto Ieſu vivimus, movemur & ſumus. Quòd nemo, vel nomen Ieſu, ad ſalutem dicere, ſine peculiari Dei gratia, poſſit. Quòd continuò orandum ſit; Et ne nos inducas in tentationem, &c. Datus eſt mihi nimirum intellectus, quòd ſine peculiari gratia, ad quaslibet actiones, nil niſi peccatum nos expectet. Quo conſpecto & ſaporabiliter cognito, admiratus ſum priores meas ignorantias; & cognovi, quod Stoiciſmus me inanem & tumidam Bullam inter abyſſum inferni, & mortis imminentis neceſſitatem detineret. Cognito inquam hoc ſtudio, ſpecie mediocritatis fieri me arrogantiſſimum, quaſi libertatis arbitrii fretus gratia divinæ renunciarem, ac quaſi, quæ vellemus, per noſmet ipſos efficeremus. Abſit tale nefas, dixi. Quapropter iſtam blaſphemiam, Paganiſmo quidem indulgendam; at Chriſtianum dedecere cenſui; adeóque Philoſophiam Stoicam hoc titulo odibilem cenſui. Ita homo Pontificiis parentibus natus, præceptoribus Pontificiis uſus juſticiarios illos clauſtrales. Veterum Stoicorum fabulam agere, prudenter obſervavit. Veteres ſanè Stoicos ob nimium rigorem multis diſplicuiſſe author eſt, *Plutarchus* in Ag. & Cleoni p.m. 805. ὁ στωικὸς λόγος ἔχει τι πρὸς τὰς μεγάλας φύσεις καὶ ὀξείας ἐπισφαλὲς καὶ παράβολον. βαθεῖ δὲ καὶ πρᾴῳ κεραννύμενος ἤθει, μάλιστα εἰς τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν ἐπιδίδωσιν, id eſt, *Stoica diſciplina nonnihil eſt, apud magna & acria ingenia, lubrica & anceps, quæ, ſi cum gravi & manſueto temperata animo ſit, aſſurgit inprimis & reddit fructum ſuum peculiarem.* Plura *idem* ſcripſit περὶ στωικῶν ἐναντιωμάτων, Op. t. 2. pag. 1033. Synopſin item τοῦ ὅτι παραδοξότερα οἱ στωικοὶ τῶν ποιητῶν λέγουσι; pag. 1057. Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς

τῆς φυσικῆς, pag. 1058. Cæterùm, Sectæ Stoicæ placita fusè enarrantur & explicantur in ultima illa *Epicteti* Editione cum Commentariis *Simplicii*, & Notis *Salmasii*, Lugd. Batav. 1648. De discrimine verò inter Peripateticos & Stoicos, circa quæstionem, *utrum accidant sapienti passiones animi, & an ab eis sit prorsus alienus, quodq; de verbis potiùs, quàm de rebus excitent litem*, eruditè disputat *Augustinus* de Civ. Dei lib. 9. c. 4. Confer. lib. 4. c. 8. Adde vitam *Plutarchi* à *Rualdo* conscriptam c. 10. & *Cicer.* Tuscul. lib. 4.

c Author est *Plato*, Aristonis filius, ex Solonis posteritate oriundus. Natus dicitur in Insula Ægina, Olympiade 88. *Aristocles* primò appellabatur, postea demum ἢ διὰ τὸ πλατὺς εἶναι τὸ στέρνον, ἢ πλατὺς ἐν λόγοις *Platonis* cognomentum fuit indeptus, Poëticam aliquandiu exercuit, qua postea valere jussâ, *Socrati* se, & Academiæ applicuit. Mortuus est cœlebs anno ætatis 82. Prolixam ejus descriptionem suppeditat *Suidas*, in voce Plato: *August.* lib. 8. cap. 4. de Civ. Dei; & *Ludov. Viv.* Comment. suis ib. Pleniorem operum Editioni Latinæ præfixit *Marsilius Ficinus*, Florentinus. De dogmatibus ejus disseruerunt *Suidas*, l. c. *Clem. Alexandrinus*, *Iust. Martyr*, *Augustinus* libris de Civitate Dei passim. Lib. 8. c. 5. ait; *Platonicorum opinioni omnium Philosophorum postponenda esse dogmata.* Cap. 11. quæstionem ventilat, *unde Plato illam intelligentiam potuerit acquirere, quâ Christianæ scientiæ* (quod & *Cœl. Rhodig.* Antiq. Lect. lib. 16. c. ult. & Patres cumprimis plerique asserunt) *propinquârit*. Negat, quod mordicùs alii contendunt, eum in Ægypto Hieremiam audire potuisse. Reliqui aliàs Scriptores Ecclesiastici, *Iustin. Mart.* Paræn. ad Græc. *Euseb.* præparat. Evangel. *Theodor.* de Græc. affect. Platonem ex Hebræorum libris multa in suos transtulisse usus constanter tradunt. Hinc *Numenius* Philosophus dicebat, τί ἐστι Πλάτων, ἢ Μωυσῆς ἀττικίζων. Idem fatetur *Aristobolus*, Iudæus lib. 1. ad Philomet. teste *Eusebio*. Confer. Bibl. *Sixt. Senens.* lib. 4. pag. 205. Veteres θεῖον eum vulgò, id est, *divinum* appellabant,

ob præclaras animi dotes; sicut Aristotelem δαιμόνιον: vide *Cœl. Rhodig*. lect. antiq. lib. 1. c. 23. *Lud. Viv*. Comment. in Aug. de Civit. Dei. l. 8. c. 12. Dogmata Platonica recensentur ab *Epiph*. l. 1. pag. 12. qui μετενσωμάτωσιν ei adscribit, πολυθεΐαν, καὶ ἄλλας εἰδωλολατρείας, καὶ δεισιδαιμονίας: *August*. de Civ. Dei lib. 8. c. 12. 13. lib. 9. c. 11. 12. 13. lib. 10. c. 29. 30. lib. 12. c. 26. *Alcinoo*, de doctrina Platonis: *Plutarcho*, tum in moralibus, ubi exhibentur πλατωνικὰ ζητήματα, Dialogus περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας, tum etiam in parallelis, sparsim.

d Ab *Epicuro* Atheniensi, septem annis post Platonis obitum nato, denominata. De *Epicuro* multi multa. Consule *Suidam*, *Epiphanium*, *Clementem Alexandrinum*, qui aliquoties eum *Scriptorem impium*, & *Philosophiam eius*, *sinceræ Philosophiæ prolem* vocavit *adulterinam*: *Iustin. Mart*. Paræn. ad Græc. *Plutarch*. Comment. ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον; item πρὸς Κωλώτην. De odio Stoicorum in Epicuræos, & Epicuro inde conflata invidia, loquitur *Gassend*. lib. 3. de vit. & morib. Epic. Quæ de ejus dogmatibus referuntur, ut quæ sunt circa sublatam Providentiam, animorúmque immortalitatem, extra dubitationis aleam posita video; de moribus verò ejus & ipsa Philosophiæ professione, multa vulgi fama jactari potiùs & dici, quàm probari, aliquot jam viri docti conquesti sunt. Vnde mitiora de Epicuro judicia *Franc. Philelphi* Epist. lib. 8. Epist. 7. *Alexandri ab Alexandro* in diebus genial. lib. 3. c. 11. *Cœl. Rhodig*. antiq. lect. lib. 13. c. 25. *Raph. Volater*. Anthropol. l. 15. *Franc. Pic. Mirand. Comit*. lib. 1. c. 2. *Baptistæ Guarin. Veronens. M. Anton. Bonciar*. Parisiens. Professoris, *Andreæ Arnaudi*, Forcalquer. Novissimè verò *Petrus Gassendus*, Diniensis Eccles. Præposit. octo de vita & moribus Epicuri libris id inprimis egit, ut evinceret, *Epicurum maximè sobrium & continentem extitisse, nec sectam ullam Philosophorum illius secta fuisse sanctiorem*. De Stoicis etiam & Epicuræis integrum scripsit librum *Augustinus*.

e Cujus familiæ author est *Aristoteles*, Nicomachi

K 4 filius

filius. ἦρξε δὲ ἔτη ιγ, τῆς περιπατητικῆς κληθείσης φιλοσοφίας, διὰ τὸ ἐν περιπάτῳ ἤτοι κήπῳ διδάξαι, ἀναχωρήσαντα τῆς Ἀκαδημίας, ἐν ᾗ Πλάτων ἐδίδαξεν, ſcribit *Suidas*. De hujus autem Philoſophiæ origine atque progreſſu adeundus & audiendus *Keckerm.* tractatu II. de præcog. Log. Quàm verò malè conveniat Platonicis cum Peripateticis, ſcribit *Plutarchus* adv. Colot. pag. 1115. cùm tamen Ariſtoteles magnam ſuorum dogmatum partem à Platone mutuatus dicatur, à *Clem. Alexand.* qui de Ariſtotele & Peripateticis, eorúmque origine & progreſſu ſuis Stromat. libris multa inſperſit & inferſit. His adde *Plutarchum, Auguſtinum* de Civit. Dei lib. 8. cap. 12. & Comment. *Lud. Vivis.*

f Vt ſunt *Epicurai* & *Stoici*, de quibus *Act.* 17. v. 18. τινὲς δὲ τῶν ἐπικουρείων, καὶ τῶν στοϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ. *Syrus* reddit: ואף פילוסופא דמן יולפנה דאפיקורוס ואחרנא דמתקרין אסטואיקו דרשין הוו עמה *Etiam Philoſophi è doctrina vel ſecta Epicuri, & alii, qui Stoici appellantur, diſputabant cum eo.* *Arabs*; annotat Clar. *Beza*, Iunium ſecutus; *Stoicos non nominat, & totum hunc locum ſic legit:* Ἐπικούρειοι καὶ ἄλλοι ἀκούσαντες τὰ ῥήματα αὐτοῦ, ἐμεγάλυνον αὐτόν, ἄλλοι δὲ ἔλεγον. Sed, quod pace tantorum virorum dictum ſit, injuria fit Interpretis Arabici induſtriæ: κατὰ πόδα enim contextum Syriacum, qui tabulas authenticas feliciter ſatis exprimit, ſequitur. Fraudi verò magno illi Heroi, *Iunio* fuit, 1. quòd pro יסמון *nominantur*, legerit, יסמעון ἀκούοντες; 2. vim vocis רואקין quæ τοὺς στωϊκοὺς notat, (à Rad. רוק, unde in Conjugatione ſecunda בית מרוק *domus cum porticibus*; *Gigg.* in theſ. & nomen plur. ארוק στοαὶ *Ioh.* c. 5. v. 2.) non fuit aſſecutus. 3. Duo verba, Hebræorum גָּרַל, & Arabum גרל quæ ſignificationibus prorſus differunt, confudit. Hæc de examine vocum. Quid verò eſt, quod rabida hæc Sophiſtarum potiùs, quàm Philoſophorum in Paulo reprehenderit caterva?

terva? Duo in eo notant paradoxa. *Primò* videbatur iis ξένων δαιμονίων καταγγελεὺς, quod ἀσεβείας crimen, eorum judicio, mortis supplicio debebat elui. Nam & hanc unam ob causam Socratem capitis esse damnatum refert *Laërtius*: ὃς μὴ νομίζει θεοὺς ἣ πόλις, οὐ νομίζοντα, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενον, quòd non eosdem atque cives putaret Deos, & nova Numina inveheret. *Secundò* aures eorum profanas multum irritabat, τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο, quam Epicuræi præ aliis fortiter oppugnabant, utpote quibus doctrina de immortalitate animæ non modò lusus erat; sed & ipsa resurrectio per vicissitudinem illam perpetuam, seu reciprocum naturæ cursum tollebatur. Ἐπίκουρος, inquit *Epiphanius* p. 12. δὲ καθ' ἑξῆς ἀπρονοησίαν τῷ κόσμῳ εἰσηγήσατο, ἐξ ἀτόμων δὲ συνεστάναι τὰ πάντα, ἥ δ' αὖ πάλιν εἰς ἄτομα χωρεῖν, καὶ ἐξ αὐτομάτου εἶναι τὰ ὅλα, καὶ τὸν κόσμον ὑφεστάναι ἀεὶ γινομένης τῆς φύσεως, ἥ δ' αὖ πάλιν δαπανωμένης, καὶ ἐξ αὐτῆς πάλιν ἐπιγινομένης, μηδέποτε δὲ λεγούσης ἀφ' ἑαυτῆς φυομένης, καὶ εἰς ἑαυτὴν συντριβομένης.

g A. *Platonica* studia non Gentibus tantùm curæ fuerunt, sed ipsis etiam Iudæis Hellenistis, Alexandriæ & alibi degentibus. Pseud-Apostolos, qui acerba & planè perniciosa legis χολὰς suavissimum Evangelii odorem corruperunt, ex eadem prodiisse Schola verisimile est. Atque hi ipsi sunt, quorum conatus tam fortiter præsentique animo, arietârunt Apostoli. Eminuit hac ætate *Philo* Iudæus, de quo *Suidas*: Φίλων Ἰουδαῖος τεχθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, γένους Ἱερέων· φιλοσοφήσας δὲ τὰ ἑλλήνων εἰς μέγα προὔβη παιδείας, ὡς μετελθεῖν πᾶσαν ἐγκύκλιον παίδευσιν. τότε τῶν ἐγκυκλίων καλουμένων καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας σὺν ἀκριβεῖ καταλήψει, ἐπλούτησέ τε λόγον παρόμοιον Πλάτωνι, ὡς καὶ εἰς παροιμίαν παρ' Ἕλλησι τοῦτο χωρῆσαι, ἢ Πλάτων φιλωνίζει, ἢ Φίλων πλατωνίζει.

B. *Stoicam* Philosophiam Pharisæi in multis sequebantur: Vnde *Claud. Salmas.* Comment. in Simplic. & Epict. pag. 119. *Pharisæos cum Stoicis quo ad opinionem de moribus in plurimis convenisse, Iosephus testatur.* De fato fortè quæri possit, an eadem utrorúmque mens

fuerit

fuerit & sententia. De Pharisæis enim ipse quoque *Iosephus* testatur *Orig.* l. 18. c. 2. quod statuant, πεπρωμένῃ τῇ ἁμαρμένῃ τὰ πάντα, *fato omnia fieri*: quod ipsum etiam Stoicorum delirium est. *Resp.* Non Stoico Fato se suáque submisisse Pharisæos, hinc luculenter patet, quòd, ut alibi se explicat *Iosephus*, εἱμαρμένῃ τε καὶ θεῷ προσάπτουσι, *fortunæ & Deo omnia alligent*, *Captiv. Iud.* lib. 2. c. 12. & clariùs lib. *Orig.* 18. c. 9. οἱ μὲν Φαρισαῖοι τινὰ, καὶ οὐ πάντα εἱμαρμένης ἔργον λέγουσι, *Pharisæi quædam, non omnia fato fieri dicunt*: à qua limitatione Stoicorum insania planè abhorruit, utpote quæ ipsos quoque Deos fati nodis innexuit. Vnde *Seneca* lib. 4. de benef. c. 7. ait; *Fatum nihil aliud esse, quàm seriem implexam caussarum*, Iovem *autem primam omnium causam, ex qua cætera pendeant* Et alibi: *Quid intelligis per fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumq; quam vis nulla rumpat.* Et lib. de provid. c. 5. *Quicquid est, quod nos sic vivere iussit, sic mori; eadem necessitate & Deos alligat.* Adi etiam Commentar. *Mureti* ad Senec. lib. de providentia. Quònam ergò fatum illud, cui tantum tribuunt Pharisæi? Chaldaicum est, seu Astronomicum. Vnde author lib. *Iuchas.* de Pharisæis: *Credunt Deum nôsse, sive curare omnes res, adiuvantibus astris.* Hinc etiam Iudæorum πολυθρύλλητον, הכל תלוי במזל *omnia pendent ab astris, seu fato*; quod Paraphr. Chald. in *Eccles.* cap. 9. v. 2. reddit: כלא במזלא תליא במזלא אתגזר למהוי קדמיהון; & c. 7. v. 16. *Omnia per fatum decreta sunt, ut sint coram eis.* Excipiunt tamen ab hoc dominio Israëlem, juxta illud: אין מזל לישראל *Non est Planeta Israëli*, qui eos scil. regat. Vnde haud obscurum est colligere, cui fato fatui Iudæorum Doctores fuerint addicti.

Dubitari potest, *nulline primo hoc Seculo Christi discipuli, Stoicorum placita fuerint secuti?* Occasio ambigendi nata ex Apostolo Paulo & Seneca. *Paulum*, inquit, Cl. *Salm.* l. c. *fuisse sectâ Pharisæum, ex ipso scimus. Pharisæos autem cum Stoicis, quoad opinionem de mori-*

moribus, in plurimis convenisse Iosephus testatur. Maximè illud Stoicum, quòd in καρδίᾳ διάνοιαν statuit, & peccata passionésque animi haud sine διανοίᾳ fieri censet. hoc est, κρίσεσι. Plura habet in anteced. pag. 117. 118. Pro *Seneca* Christianismo facit, quòd 1. Tertullianus eum crebrò *nostrum* appellavit. 2. ab Hieronymo in Catalogum Scriptorum Ecclesiasticorum refertur. 3. Nuspiam religionem Christianam lædere expresè affectavit, ut scribit *Ruald.* in vita Plut. 4. Multa Christianorum menti congrua edidit. 5. Accedunt Pseud-Epistolæ ejus ad Paulum, & hujus vicissim ad illum. Verùm, non sunt rationes istæ tanti momenti, ut concedamus propter eas, vel Paulum à Stoicis habuisse, quæ de certamine affectuum & rationis, seu lucta carnis & Spiritus tradit; vel Senecam Christiano cœtui annumerandum esse.

C. Ex *Epicuræorum* lacunis Sadducæi & mortuorum Resurrectionem negare didicerunt, & ipsam quoque tollere Providentiam divinam. Vnde apud Hebræos צדוקים & אפקורסים poni solent *συνωνύμως*. Vide *Thes. Phil.* pag. 37. Confer. pag. 34. 35. cum *Gassendo* lib. 3. p. 91. *Histor. Orient.* p. 169.

D. *Pythagoricis* proximè accedere videbantur Essæi. Confer, quæ *D. usius* habet de trib. Sect. lib. 4. p. 183. cum iis, qui Pythagorica descripserunt instituta. De *μετεμψυχώσει*, quam גלגול נשמות *Animarum devolutionem* appellant Hebræi, certum est, ex Pythagoræ Schola eam esse desumtam. Quo loco apud intermedios & recentiores illa sit Iudæos, cognoscere licet ex Lex. *Buxt.* Rad. גלל. Veteres, ipso Christi tempore, apellas tale quid statuisse; certò affirmare vix audemus, nisi quæ *Matth.* 14. *Marc.* 6. *Luc.* 9. de resurrectione Iohannis ab Herode dicuntur, ad animam potiùs cum Theologis quibusdam, referenda existimes, quàm ad corpus. Vide *Piscat.* & alios.

E. *Peripatetica* hoc Seculo Romanorum, Græcorúmque Rhetoricationibus sopita penè fuit & conculcata, nisi quòd Platonici, & Stoici hanc quoque Philo-

sophiæ

ſophiæ partem excoluerint. *Keckerm*.Gymn. Log. lib. 1. pag. 19. Sed & artificium, quod in Epiſtolis ſuis ſanctus Paulus oſtendit, adeò ſublime eſt atque exactum, ut non tam λογικὸν quàm λογικώτατον dici illud mereatur.

XIX. Fuit hæc ratio *Philoſophiæ* circa ipſa Chriſtianiſmi incunabula: Uſus ejus in Eccleſia tantò fuit parcior, quantò elatiori [a] animo ſupra ipſam ancilla ſe extulit Dominam, Theologiam puta, ſeu Religionem Chriſtianam. Vnde & [b] Apoſtolorum cum Philoſophis, & perniciosis quibusdam Philoſophorum decretis frequentes fuerunt congreſſus & conflictus.

a Certum enim eſt, Veterem Platonis, Pythagoræ, &c. Philoſophiam, ipſam Gentilium fuiſſe Theologiam, ſeu notitiam de Deo, rebúsque divinis, quâ ad ſalutem ſibi patere viam quisque credidit. Non tantùm ignorabant tum, Philoſophiæ cultores, officium Hagaræ, quam deperibant, eſſe ancillari, non dominari; ſubeſſe, non præeſſe; ſed & omnibus viribus, ut radicitus teneras Chriſtianiſmi plantas evellerent, contenderunt. Vnde & Patres primitivæ Eccleſiæ Philoſophiam Chriſtianam, Gentilium Philoſophiæ extra cancellos erranti, & faſtuosè ſuperbienti oppoſuerunt, non ſubordinârunt. Debet tamen mitiùs judicari de Philoſophia Organica, quæ non res ipſas, ſed modum tantùm & Methodum tractandi ſuppeditavit.

b Cum *Epicureis & Stoicis* negotium habuit Apoſtolus, *Act*. c. 17. Eosdem damnari *Col*. c. 2. v. 18. & deinceps, ſcribit *Clemens Alexandrinus*, Stromat. lib. 1. p. 295. φιλοσοφίαν μὲν οὐ πᾶσαν, ἀλλὰ τὴν ἐπικούρειον, ἧς καὶ μέμνηται ἐν ταῖς πράξεσι τῶν Ἀποστόλων ὁ Παῦλος, διαβάλλων, πρόνοιαν ἀναιροῦσαν καὶ ἡδονὴν ἐκθειάζουσαν. Alii tamen,

men, loco Pauli citato, Pythagoricos & Platonicos, potiùs perstringi, quàm alios, ex circumstantiis colligunt. Refert eorum sententiam *Iamblichus*, quòd videlicet per Angelos inferiores superioribus, atque ita per multos gradus summis illis homines commendari debere, statuentes, illis sua dent nomina, officia, & dispensandorum beneficiorum facultatem. Vide Explicat. Decal. *Hug. Grot.* pag. 20. & *Reuchlin.* de Kabb. pag. 70. Sed & in reliquis ejus Epistolis, tum ad Gentiles, tum Iudæos Platonicis dogmatibus tinctos, scriptis, manifestum deprehendimus Elenchum plerorúmque Sectæ illius dogmatum. Et quia difficulter eripi sibi patiebantur τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ αὐτεξούσιον, qui semel ex Platone hauserunt ἐλευθέραν ἀναγτλὼ ψυχλὼ καὶ δέσποιναν τῶν παθῶν, ut habet *Suid.* voc. *Plato*, aut qui cum Sadducæis asserebant, καὶ τῶν ἀγαθῶν αἰτίυς, ἡμᾶς γινομένυς, καὶ τὰ χέρω παρὰ ἡμετέραν ἀβυλίαν λαμβάνοντας, (*Ioseph.* antiq. Iud. lib. 19. c. 9. quod & Rabbinorum commune dogma est, *Drus.* de trib. Sect. pag. 88.) aut, Pharisæorum opinione imbuti, conversionem nostram, & bona opera dividebant, partem quidem unam DEO concedentes, alteram verò sibi arrogantes; hæc, inquam, omnia, cùm altas in ipso etiam Iudaismo agerent radices, id strenuè magnóque conatu egit Apostolus, ut deforme illud ἀδιαφορίας idolum dejiceret, vires humanas deprimeret, claritatem intellectui adimeret, voluntati rectitudinem derogaret, totáque adeò hominem vita spirituali spoliaret.

Ex his autem, quæ diximus, sequentia elicimus πορίσματα:

I. Philosophiam huius Seculi magna sui parte fuisse perniciosam, quia excusso famulæ iugo, Theologiæ, ceu Heræ, frente se adversa opposuit.

II. Cum fato Stoico Reformatorum doctrinam de Providentia Dei nihil habere commune.

III. Doctrinam Platonicam de arbitrii dominio gratuitæ hominum conversioni, & iustificationi esse inimicissimam.

IV. Phi-

IV. Philosophiam Organicam & innocentissimam hoc Seculo fuisse, & Ecclesiæ Dei utilissimam.

V. Malè in Philosophicis abyssis Gentiles salutem suam extra Christum quæsivisse.

Atque hac Methodo Philosophiam ad nostra usque perductam tempora insignem studiosis ejus allaturam fructum nemo est qui ambigere vel possit, vel debeat.

IRENICUM HELVETICUM.

I.

CUm multa sint, quæ Helvetiis, eorûmque secuturæ posteritati, pacis & concordiæ studium commendare queunt: tum verò & imprimis sequentium axiomatum examen frequens & serium.

Ἄνευ προοιμίων ipsam rei arcem invadimus, cætera, quæ desiderari videntur, Methodo Helveticas Historicas legendi reservaturi.

II. *Cogitabunt ergò A. Fœdus hoc esse* perpetuum & sempiternum.

Certum est Helvetios jam priùs fœderis sibi vinculo unitos fuisse, quàm tertio abhinc seculo coirent. Vide Remp.*Siml.*pag.15. Ab eo verò tempore, rebus suis melius consulturi, arctius constringi voluerunt. De scopo & intentione horum fœderum extant formulæ ab a. Ch. 1315. quo (verba sunt Buchholzeri) Helveticum Fœdus constans & sempiternum feliciter auspicatur, ad a. Ch. 1481. decem. Tot n. habentur documenta, quæ absque verborum anfractibus, & phrasium amphiboliis, genti candidæ minimè consuetis, amicitiam, societatem, animorum pariter atque armorum, non nisi cum mundi machina interituram, poscunt. Cautum severè est, ut pacis

cis publicæ turbatorem, Tros Rutulusve ruat, quem fortè suis coercere vinculis non possent, cæteri omnes aquâ & igni interdicerent. Et quoniam facilè generosa illa pectora prævidebant, inter amantes etiam iras excitari posse, ne tam sanctum illæ vinculum rumperent, sed amoris potiùs redintegratio essent, illis, quæ serius Helvetico Fœderi accesserunt, Civitatibus injunctum est, ut si fortè primi & antiquissimi Cantones inter se committerentur, cæteri à partium studio alieni Mediatores semper essent & arbitri. Forma fœderis æterni ipsa haud obscurè posteros, quorum expressa aliquoties fit mentio, officii monet, severè instigat, urget, & hortatur, ut & suam tum rem actam esse grati agnoscerent. Emphasibus omnia, ut satis tam momentosæ rei caveatur, plena esse, ex speciminibus illis colligere licet, quæ author Arch. Cosm. pag. 525. & deinc. suppeditat. Et ne cui oblivio obreperet, Fœderis literæ vertente uno quoque decennio repeti, & in conspectu populi recitari debuerunt. *Fel. Fab.* Suev. pag. 188. quæ & Fœderis verba sunt.

B. *Esse Fœdus* sacro sanctum.

Iurisjurandi quippe sacramento munitum. Et Scriptura, & experientia, & multorum seculorum Historia abundè docet, quàm non hoc impune liceat violare vinculum. Non Persæ, non Muhammedani perjurii labe facile notantur. Eam ergò cur pro viribus non declinent Christiani? Hæc cura Helvetios tantò magis occupare debet, quantò crebrius hujus sacrosancti vinculi memoria iis refricatur. Nihil novi est fœdera sancire, juramento ea confirmare; sed ab ipso, hoc nexu denominari solis contigit Helvetiis. Illi enim sunt, qui soli ex confœderatis vocantur Eidgnossen. Nonne hoc perpetuum calcar sit pacis & concordiæ? Frænum quo in officio retineantur immoderati impetus?

C. *Esse Fœdus* necessarium, *tum ratione* a *originis, tum* b *continuationis.*

(a) De origine hujus fœderis varii variè scribunt. Nos dicimus, Majoribus nostris hoc fœdus quasi extor-

tum

tum fuisse. Constat nempe Imperii Germanici statum perturbatum, Majores nostros hæc arripere arma coëgisse. Mortuo n. Henrico VII. orta, ex dubia Ludovici Bavari, & Friderici Austriaci, Leopoldi fratris, electione, σύῤῥαξις. Cum illo faciebant omnes Rheni urbes, excepta Colonia, cum Electore, & Argentina, cum Palatino: contrà, pro Friderico omnes superioris Germaniæ civitates, tota Alsatia, Sueviáque (excepta Eslinga & paucis aliis) & Helvetia, excepta Berna, Salodoro, & tribus civitatibus, Vria, Suitia, Vnderwaldia. Secuta hinc excommunicatio à Constantiensi Episcopo, quòd raptis quibusdam ex eremo B. Virginis Monachis nobilibus, locum violâsse viderentur: Sed rescribit Bavarius bono eos animo esse jubet, simúlque significat, excommunicationis vinculum per Archiepiscopum Moguntinum solutum iri. Ex hinc dissidia inter Helvetios & Austrios exarserunt, nec cessatum, donec tandem prælio Mortengartensi decerneretur, quo feliciter commisso, trium Civitatum fœdus initium sumsit. Vide *Casp. Ens* Thes. Polit. Apotel. 49. pag. 371. *Münst.* Cosmog. pag. 510. 512. 513, *Sprech.* Pallad. Rhæt. pag. 129. *Guillim.* de rebus Helvet. l. 2. pag. 310. Hæc mihi verissima videtur origo, etsi multi eam graves Scriptores dissimulârint (vide *Vitod.* pag. 136. & *Tschacht.* pag. 13.) Fœderis Helvetici æterni. Alia cæterorum, & paucis annis limitatorum ratio est. Tigurinos sociare animum & arma coëgit vicinorum Nobilium tyrannis & intolerabilis fastus. Vnde ab anno 1260. & deinceps cruenta utrinque fuerunt bella. Anno 1265. Tigurini, auxilio Rodolphi Habspurgii, Huldricum Regenspergium bello persequuntur. Anno 1267. Vzenberga arx Regenspergii à Tigurinis destruitur Ann. 1268. oppidum Glantzenburg, & arces Vurtpia, Vtliberga, Balderia, Regenspergii refugia, à Tigurinis diruuntur. Erant & alii qui subinde Tigurinis insultârunt, unde vicinorum se fœderibus sæpe munire ad tempus fuerunt coacti. Cæteros Helvetiæ Confœderatæ Cantones ad idem audendum excitavit inconsideratus Alberti conatus. Cæso Adolpho Nassovio, Imperii habe-

habenas tenuit solus Albertus. Is, sive numerosa prole, sive inexplebili cupiditate excitatus, initio statim regiminis de principatu in Helvetia & superiori Germania condendo, cogitare cœpit. Et brevi etiam tempore magnum successum vidit. Tigurini & Sangallenses fortiter hæc everberârunt tela. Tres etiam Civitates parere jussæ, parata facere renuunt. Ab Imperio se avelli posse negant. Si quos reditus, census, tributa, vel domui Austriacæ, vel aliis deberent, se bona fide satisfacturos promittunt. Quo responso exasperatus Imperator duos vel suo, vel Imperii nomine dedit Præfectos, Gæslerum, Suitiis & Vraniis; Silvaniis Peregrinum à Landenberg, qui tyrannide tandem sua effecerunt, ut arcibus strategemate captis, prima fœderis Helvetici fundamenta, circa an. Chr. 1306. auctoribus Vernero Stauffachero Suitio, Valtero Furstio Vraniensi, & Arnoldo Melchthal Silvanio, jacta fuerint. Qua de re prolixè *Simler* de Rep. pag. 8. & deinc. *Guillim.* l. 2. p. 295. *Etterlin* p. 17. Suizerus Chron. *Helv.* P. 1 1. pag. 59. *Munst.* Cosm. pag. 510. *Glarean.* descript. Helv. pag. 11. *Thes. Polit.* Apot. 49. pag. 369. *Tschachtl.* p. m. 13. a. qui tamen nonnihil variat. Atque hac occasione Helvetios de abolenda tyrannide seriò cogitâsse, & fœderi initium dedisse, constanter tradunt authores. *Aventin.* annal. l. 7. pag. 749. *Suitones, excusso Austriacorum iugo, ob rapacitatem atq; vim & iniustitiam Prætorum, in libertatem se vendicant.* Ità *Bodin.* de Republ. l. 4. c. 1. *Populares Helvetiorum status ab arrogantia quidem & libidine Præfectorum originem habuerunt.* Conf. l. 5. c. 5. Autor *Archontol. Cosm.* pag. 595. *Ex quibus omnibus, &c.* De utriusque Fœderis occasione & initiis non malè, meo judicio, *Cario*, lib. 5. p. 129. b. & deinc. *A civilibus discordiis*, inquit, *quas commemoravimus, extitit ἀφορμὴ & occasio novorum motuum, & hos sequuta mutationis apud Helvetios, quos Suitenses vel Suiceros uno nomine vocamus, ab ea urbe, quæ prima confœderationis caput fuit. Sed caussa antecesserunt & coinciderunt aliæ, inclementiora scilicet & iniustiora imperia illorum, qui pro Imperatoribus ea*

L *loca*

loca administrârunt, & ὕβρεις nobilitatis. ἡ μὲν καὶ μάγνητας ἀπώλεσε καὶ κολοφῶνα. Exitus verò is fuit, qui olim in Veteri Græcia, cùm Civitates Regulis, qui superbè & Tyrannicè imperarent, vel eiectis, vel oppressis, vel in ordinem redactis, passim in Attica, Achaia & Peloponeso, sese in libertatem vendicârunt. Regia enim potestate vel abrogata prorsus, ut Athenis, Thebis & alibi, vel ad eum modum accisa ac circumscripta, ut solo nomine agnosceretur, ut Spartæ, summam potestatem, vel in populum, vel in Optimates, vel in utrosque transtulerunt. Fuit autem dissimilis conditio Civitatum Helveticarum ante confœderationem. Suitenses, Vrii, reliquiæ Tauriscorum, Silvani seu Vndervvaldenses, etsi monasticarum familiarum Abbatibus, certis pactionibus subditi erant, tamen sua quadam libertate *gaudentes, Præfectos accipiebant ab Imperio,* quos Voitos *appellamus, fortasse Græco nomine quasi βοηθὲς, prorsus ut olim præfecturæ Romanorum. Horum idem munus erat, quod in his terris Burggraviorum. Penes illos enim summa iudiciorum publicorum & vitæ necisque potestas erat. Formam gubernationis reliquam mansisse ex antiqua Romanorum monarchia coniicio, in qua præfecturæ suis non vivebant legibus, neque ex suorum numero creabant magistratus, sed hos à Senatu aut Monarchis accipiebant, & annuatim mutabant.*

Tigurum, Solodurum, Basilea, Schaffhusium inter municipia Imperij & liberas Civitates *numerabantur, etsi* Schaffhusium *paulò antè cesserat Austriacis, concessione Ludovici, cui eam urbem cum aliis tribus Rinfeldo, Neoburgo & Brisaco bello Civili Leopoldus Austriacus bello extorserat.*

Berna & Friburgum in Nuichtonibus *Coloniæ erant, condita & deducta à Berchtoldo ultimo Zaringiæ Duce. Sed illo mortuo Berna Imperatorem: Friburgum comites Kiburgios Dominos sortita erat, à quibus deinceps vendita urbs Rodolpho Imperatori paruit Austriacis. Cæteras urbes vel* Austriaci *iam suis terris adiecerant,* ut Tugium, Lucernam, Glarissam, *ubi illi iamdudum magnum Principatum animis conceperant, avita ut regna extollerent,*

lerent, rursus atque amplificarent, vel potentes familia Monachorum, vel Comites vicini tenebant.

Nobilitas vel sui iuris erat, vel suberat Austriacis, aut Comitibus, quorum non contemnendus numerus in ea vicinia dominabatur.

Initium confœderationis fecerunt Vrii, Sylvani & Suitenses, in horum oppido, quo factum, ut consuetudine, nomen Suitensium confœderatis omnibus sit tributum. Occasio ut dixi, à bellis civilibus extitit Ludovici Bavari & Friderici Austriaci. In his enim cùm cæteri adhærerent Austriaco, quem tota sequebatur nobilitas, hæ tres solæ adfuerunt Bavaro, odio magis viciniæ nobilitatis, & metu potentiæ Principum Austriæ, quæ genti naturâ horridiori & ad libertatem aspiranti, videbatur fore intolerabilis, quàm fide & studio erga Imperatorem.

Cùm autem tentatæ multipliciter & exagitatæ graviter non vellent relinquere Bavarum, & Leopoldo Austriaco prosperè devicto, Bavaricis rebus ea in parte plurimùm commodâssent, Bavarus remunerationis loco αὐτονομίαν eis concessit, cumulatam immunitatibus plurimis, & potestatem fecit sese perpetuò fœdere πρὸς συμμαχίαν & ἐπιμαχίαν defensionis causa conjungendi. *Exemplo invitatæ paulò pòst urbes reliquæ, cùm irritare eas ac lacessere potentes vicini non desinerent, idem fecerunt, & inita cum prioribus atque inter sese societate, eaque arctissimis fœderum legibus devincta, potentiam fecerunt vicinis facilè parem, quæ victoriis & sociorum accessione adaucta, laudem etiam, formidabilis iisdem evasit.*

Commemorantur duo insignia exempla ὕβρεως, unum de Præfecto Suitensi, alterum de Vnderuualdensi. Suitensis collocato ad scopum honesti eo in loco civis filio, & supra caput pueri imposito pomo, coëgit patrem ad pomum ceu metam iaculari, ut si pomum non collimâsset, transfigeret filium. Sed & patrem, cùm insigni ausu rem tantam fœliciter peregisset illæso filio, insuper vinctum secum abduxit, in quo itinere pater excussis compedibus tyrannum trucidavit. Vnderuualdensis adulterio per vim & contumeliam oblato coniugi cuiusdam eius oppidi civis, cau-

ſam coniurationi præbuit; Ita ἀφορμὴ mutationis proxima provenit à pœna tyrannidis & libidinum. Vides igitur, Majoribus noſtris, multis modis irritatis, neceſſitatem fœderis fuiſſe oblatam. Atque hæc ipſa ratio obtinuit tum in cæteris Helvetiæ confœderatæ Cantonibus, tum in Rhetia paulò poſt, cujus incolæ, ut ſcribit *Geneb.* a. Ch. 1424. *ad ſuæ libertatis propugnationem primo fœdere ſeſe inter ſe coniungunt.* Qua de re copioſius *Sprech.* Pallad. Rhetica lib. VII. p. 274. *Guler.* de Rhet. I. 11.

(*b*) Nam & nobis Sciluri tela commendata eſſe debent. Singula facilè rumpuntur, omnia difficilimè. Concordiâ Majorum noſtrorum res minimæ creverunt. Noverant illud. Vnde ſemel unitæ Helvetiæ civitates nullum avelli patiebantur corporis confœderati membrum. Nolo obductas cicatrices refricare: Meminiſſe tamen juvat, nullam priùs pacis inter Tigurinos & cæteros Helvetios ſpem, tempore exitialis illius belli, quod Tigurinum vulgò vocant, apparuiſſe, quàm Tigurini Helvetico fœderi reſtituti, Auſtriis repudium miſiſſent. Quanto ſtudio rem egerint, commemorat *Tſchachtl.* Bernas, qui eo tempore vixit, Hiſt. Mſc. p. 113. 121. b. 125, a. 128. b. 129. b. 130. 156. Cùm deinceps, an. Ch. 1515 Leo X. Helvetiorum amicitiam ambiret, eàmque à Cantonibus XII. jam impetrâſſet, noluit quieſcere priùs, quàm Tigurum etiam accederet, ratus, tum demum Helvetiorum robur hoſtibus extimeſcendum, cùm vires conjungerent. Sæpe Majores noſtri in Gallia, Italia, Belgio, Neapoli, & alibi, magno ſuo malo, didicerunt, vix navi melius convenire illud Iuris conſulti: *Si dividas perdes*, quàm Helvetiæ confœderatæ, quæ unita & adunata eſſe amat. Vnde non malè Helvetiorum *ſubſtantiam* quidam concordiam appellat, quam etiam delenificis verbis commendat. Eſt is author lib. Gallici: *Mercure Suiſſe* p. 554.

D. Eſſe Fœdus *juſtum*.

Iuſtum eſt Fœdus 1. quia *iuſtis* de *cauſis* eſt initum. 2. Quia juſtitiæ defendendæ patrocinatur. Certum eſt, Majores noſtros hoc nomine potiſſimùm inclaruiſſe,

quòd

quòd oppressos juvarent, justitiam defenderent, injuriam propulsarent, tyrannidem frangerent. 3. Iustum etiam vocari potest, quia non armis modò, sed & *iure* illud defendere Helvetii ubique parati erant. Ægrè sanè primi illi Helvetii confœderati ad arma convolârunt. Solius libertatis, & vitæ conservandæ desiderium eò illos pellexit. De primo Helvetiorum contra Austriacos prælio consulatur *Vitod.* noster, qui tum temporis vixit p.m.36.& ex eo *Simlerus* de Repub. Helvet. p. 34. De Loupensi prælio *Tschachtl.* p.22.a.23.a.26.a. Extrema tentare malebant, quàm bello decernere. Coacti tamen, & lacessiti, vel prædæ se hostium, quorum sævitia jam ex tanta nobilium, innocentissimorum etiam, cæde (vide *Guillim.* l.4.p. 308. 309.) satis nota erat, se debuerunt exponere, vel fortiter resistere, & injuriam illatam generosè ulcisci. 4. Iustum est, quia salvis aliorum juribus, fœdus Helveticum est institutum. Videantur formularum fœderalium verba. Vix casa est, cujus privilegiis indemnitas non præstetur. *Simler.* de Rep. l.2.p.128.b. *Guil.* p.363.

E. Esse Fœdus *laudabile*, non modò [a] gravissimis Scriptoribus, variis de causis celebratum, sed etiam ab [b] Imperatoribus, Regibus, Papis, Cardinalibus, Episcopis vel confirmatum, vel commendatum.

(*a*) Vix certè integro trium seculorum spacio Historicus floruit, qui intactam aut inhonoratam reliquerit Helvetiorum fortitudinem vel res gestas. Nobis quædam excerpsisse abundè fuerit.

1. *Rolvingus Carthusianus* Fascic. temp. p. 84. b. Cladis meminit Loupensis. Et pag. 86. b. Sempachianæ verò 81. b. *Superiores Alemanni, qui Suiceri vocantur, pauci quidem numero, plures nobilium Tyrannos, qui eos iniustis exactionibus opprimebant, suffulti suffragio, de*

finibus eorum potenter expugnant; & se deinceps fraterno fœdere conglobantes multa bella admiratione digna, Ecclesias, orphanos, ac viduas defendendo, gesserunt, & nominati sunt in orbe.

2. *Iohannes Vitoduranus* p.m.36. prælium Morengartense describens inter alia ait: *Habebant quoque Suicenses* (hinc omnino nomenclatura Suicensium seu Suicerorum petenda videtur) *in manibus quædam instrumenta occisionis tela, vulgari illo modo appellata* Hellenparten*, valdè terribilia, quibus adversarios firmissimè armatos, quasi cum novacula diviserunt, & in frusta conciderunt.*

3. *Raphael Volateranus: Helvetii, quos nunc Suiceros vocant, circa Rheni fontes habitant, agros etiam in Italia possident, circa montem, qui S. Gotthardi appellatur. Prodiga gens animæ, & bellacissima; brevi utuntur armatura, pectore tantùm verticéque à parte interiorum lacertorum contecti.* Lib.7.Geog.

4. *Philippus Cominæus*, author; *Lipsii, Thuani*, & *Sleidani* testimonio; gravissimus, cùm de Iohanne, Calabriæ Duce, loquutus esset; *Habebat*, inquit, *quingentos Helvetios, qui primi omnium suæ gentis nostris temporibus in Galliam venerunt, & sua virtute reliquis nomen & authoritatem conciliârunt*. Lib.1.p.47.ad a.Ch. 1465. Plura vide lib.7.c.2.p.327.332.341.344.l.3.c.8. p.651.c.9.p.656.l.4.c.9.l.5.c.3.p.739.Edit.Germ.

5. *Ioachimus Vadianus* Comment.in Pomp. Mel. p. 169. *Liberi illi hodie & suis iusti legibus, armis viam faciunt, ubi aut Religioni, quàm peculiariter observant, aut æquitati suus non datur locus. Bellicosissimi verò, & quod in armorum studio rarò alioqui cernitur, mirè humani & mansueti: Peditatu verò validi, ut herbam vel victores præbeant. Nulla his mora, quin vel paratissimo ad victoriam hosti, pugnæ faciant copiam. Ex æquo certatur quoties ea defenduntur, quæ publicis consiliis decreta sunt. Nihil autem refert pauper an dives, plebeius an imaginibus clarus quis sit, iuxta vitæ mortisque periculum omnibus est, ne queri quis possit eandem*

aleam

aleam fortibus viris, pari sorte non ludi. Vtinam autem secura doli fiducia cautius quandoque de se periculum faceret!

6. *Nicolaus Gillius*, ubi de Helvetiorum primo fœdere pauca interjecisset: *Ab eo tempore cœperunt Helvetii suis Dominis iustè & æquiter præesse, multáque eximia & magna prælia fortiter pugnârunt, pro defensione suarum terrarum, privilegiorum, iuris Ecclesiastici, viduarum, & pupillorum suæ ditionis: unde magnam sunt consequuti toto orbe famam & gloriam. Suntq́; homines bellicosi & in armis exerciti, quorum proinde opem & auxilium exteræ nationes sæpius quærunt.*

7. *Paulus Iovius* Hist. l. 11. *Populus Helvetius fide, virtute, & recenti victoria inclytus, specioso, decoroq́; titulo Defensor Pontificiæ libertatis appellatus*: p. 161. vide etiam 163. ubi de prælio Novariensi.

8. *Natalis Comes: Omnium propè militum maximè gloria, observantia, virtute rei militaris præstare putandi sunt Helvetii, quorum ordo tam facilè resarcitur, quàm facilè reliqui milites profligati dissipantur ac toties aciem instaurant, quoties labefactata hostium virtute fuerit.* Alio loco (*lib.* XXIV. hist.) *est ea N.N. natura, ut summus sit illorum ardor, formidabilésque sint: præcipuè initio bellorum: Sed hæc acies facilè retunditur, si virtutem & constantiam adversariorum inveniat. Helvetii contrà resurgunt, ut ita dixerim, vel profligati, cùm facilè aciem instaurent.*

9. *Casp. Vrsinus Velius.* Cùm de aliis nationibus carmine cecinisset, de Helvetiis ita pro fine subjungit:

Intrepido excellens animo & fulgente securi
Martius his colophon additur Helvetius.

10. *Raimundus Marlianus*, Ind. in Iul. Cæs. p. 292. b. *Nostra demum ætate à Carolo VIII. Francorum Rege in terra Italica cogniti magnum sibi nomen comparârunt, ut nullus peditatus melior esse censeatur. Quod superiore anno XXX. eorum millibus à Venetis evocatis, id quod nunquam antè acciderat, fugatis ex Italia Gallis, multò magis comprobatum est. Atque hoc anno fugatis eisdem*

ad Novalia per insidias castra nocte aggressi, magnum sibi nomen comparârunt.

11. Author *Thesauri Politici*, quem Latinè vertit *Casp. Ens*, Apotel. 23. pag. 386. *Helvetii pacem omnes inter se colunt, arctissimi, quod inter singulos ac omnes intercedit, Fœderis beneficio: adeò ut ad defensionem maximas habeant vires. Bellicosi sunt & natura feroces.* Et Apotel. 30. p. 11. *Helvetii ad Nanceium in Lotharingia, nec non in Italia ad Novariam, Marinianum, &c. itemq; in Galliis ad Druydarum urbem & alibi passim, res valde memorabiles gesserunt; tantáque in existimatione habentur, ut etiam potentissimi Reges & Principes amicitiam ipsorum non expetant tantùm, verùm etiam maximo precio redimendam, eisq; ferè in quibus volunt rebus, morem gerendum sibi putent.* Et pag. 396. *Sunt Helvetii bellicosi admodum, & ad quosvis perferendos labores natu: a quodammodo facti, utpote inter asperrimos montes nati & educati. Militiam à teneris continuò exercent, & Romanorum more, ordines servare, arma tractare, & quicquid eò pertinet, condiscunt. Statura plerumque sunt mediocri, atque etiam infra mediocrem, sed bene compacto & robusto corpore.*

12. *Osvvaldus Pergenerus*, Ep. ad Cunrad Pellican. *Nemo ignorat, præsertim in mea patria (sum autem ex ditione Norenbergensium) Helvetios Martigenas esse & bellicosissimos.*

13. Autor *Archontolog. Cosmicæ pag. 592. Necdum hodie Helvetii degenerârunt à virtute militari proavorum suorum, sed videtur illis innasci, usque adeò ferè nullus inter ipsos, qui non indicia à teneris ostendat bellicæ fortitudinis, atque paulatim in iuvenibus succrescit, ut robur corporis, sic arma tractandi notitia, cui per certas leges & avitas constitutiones assuefiunt. Apud alios quosdam populos armorum usus vetatur, sed in Helvetia contrarium apparet, ubi arma non gestare pro lubitu sed deponere, summum dedecus. Vnusquisque Pater familiâs, usque ad operarium quasi abiectissimum, tenetur ex lege sua in procinctu & ad manus domi suæ habere arma,*

ma, quæ certo tempore etiam à publicis ad eam rem à Magistratu deputatis inspectoribus domatim examinantur. Præter hastam & bipennem hodie quoque utuntur bombardis; ad quorum promptum usum ubivis in urbib. & vicis sua habent quasi Theatra Olympica, in quibus sclopetarii iuvenes & senes statis diebus ultro conveniunt certatum de præmiis, in gloriæ calcar, à Magistratu suspensis, vel aliàs expositis, seseq́ sic armis exercitum: Præstantiora sua facinora effecisse reperiuntur pedites, operâ sarissæ suæ & Xiphomacharæ: quanquam in postremis illis bellis etiam in equitatu eorum turmæ laudem quæsierint. Addere possemus *Authorem* Comment. in Tacit. de populis Germ. p. m. 59. 60. *Bζov.* a. Ch. 1459. S. 14. *Cœl. Rhodig.* ant. Lect. l. 3. c. 1. *Aventinum*, Annal. Bav. l. 4. 367. *Mantuanum*, exhortat. Princip. contra Turcas. *Glurean.* descript. Helvet. p. 9. & 60. *Guicciard.* l. 9. pag. 196, 197. 225. 239. 251. & alibi sæpius, *Petrum Sanchium*, *Lautrechum* apud Galeat. Capell. de bello Mediol. pag. 17. *Boter.* Cosmog. pag. 100. l. 1. *Becan.* t. 1. opusc. pag. 477. *Cameron.* op. pag. 84. *Budæi* Epist. ad Vadian. pag. 57. 58. *Zuing.* in Theat. vitæ, humanæ, hinc inde, & præ cæteris authorem libri Gallici, *Mercure Suisse*, pag. 3. aliósque, qui quanti fecerint Fœdus Helveticum vel prolixè, vel Laconicè declarârunt: Sed chartæ angustia cæterorum nos rationem habere jubet. Ipsorum etiam de Helvetiis Conciliorum judicium postea audiemus.

(*b*) Id quod probant I. Fœdera cum illis inita. Multos semper Helvetia habuit procos. Scribit *Bullingerus*, init. Hist. Refor. circa an. Ch. 1515. & deinceps: Helvetiorum Fœdus ambivisse Imperatorem, Papam, Regem Galliarum, Hispanum, Anglum, Sabaudum, Mediolanenses, Venetos & alios. Celebriorum Fœderum Catalogum texuit, post *Simlerum*, auth. *Archont. Cosm.* p. 601. & deinc. qua tamen occasione; abusum etiam Fœderum & militiam mercenariam, quam (ut & *Leo*, X. *Avent.* pag. 367. *Boter.* pag. 11. *Paul. Iov.* l. 11. p. 183. *Glar.* descript. Helv. *Zuingl. Siml.* Resp. pag. 84. *Guicciard*

ciard. pag.225.226. & cumprimis pag. 393.b. *Geneb.* an. Ch.1531. aliique apud *Lans.* in consult. pag. 926.) Helvetiis exprobrat. Fœdera celeberrima sunt Mediolanensia, Austriaca, Burgundica, Sabaudica, Gallica, de quibus ordine *Simler.* l.1.pag.108. & deinc. *Francisc. Guillim.* lib.5. *Thesaur. Pol.* Apot.23.pag.398. II. Variæ Legationes utrinque missæ & ratæ, quæ certissima Reipublicæ liberæ indicia sunt. III. Privilegia, quibus non semel & hæc Reipublicæ forma, & libertas, & ipsa quoque regio, sive ære redemta, sive armis occupata Helvetiis confirmatur. Ne ipsi quidem hoc ignorârunt exteri. *Genebrar.* lib.4. pag. 697. *Cùm bella inter Ludovicum Bavarum, & Fridericum Austriacum pro Imperio exarsissent, Helvetii, præsertim Urii, Sylvani & Suitenses soli (nam reliqui Imperii subditi, Friderico studebant) Bavaro adfuerunt. Quare his rebus bene gestis remunerationis loco αὐτονομίαν ab Henrico VII. antecessore impetratam confirmavit, additis immunitatibus & potestate, sese perpetuo fœdere, defensionis causa coniungendi. Quoniam verò initium confœderationis factum est in oppido Suitensi, Suitensium sive Suissorum nomen omnibus confœderatis est tributum. Hic ergò incipit Helvetiorum Respublica. Bullinger.* præfat. de qua pòst, scribit, *Carolum IV. fœdus Helveticum (re Helvetiorum omni rectius intellecta) suo calculo candido adiecto approbâsse & confirmâsse. Extare adhuc & custodiri diploma illud Imperatorium ac regium in archivis urbis Tigurinæ, a.Ch.*1362. *Constantiæ scriptum. Ergò*, quod liberæ Reipublicæ fruantur Helvetii axiomate, virtuti quidem illorum debetur, sed non invito vel Imperio universo, quod comiter semper observârunt, vel Imperatoribus. Alia, hac vice, documenta non tango. Recens, sed luculentum, est in Instrumento pacis Monasteriensis, artic.6. quod ita habet. *Cùm item Cæsarea Maiestas ad querelas, nomine Civitatis Basiliensis & universa Helvetiæ, coram ipsius Plenipotentiariis ad præsentes congressus deputatis propositas, super nonnullis Processibus & mandatis executivis, à Camera Imperiali*

contra

contra dictam civitatem, aliósque Helvetiorum unitos Cantones, eorúmque cives & subditos emanatis, requisita: ordinum Imperii, sententia & Consilio singulari Decreto die 16. Mensis Maij anno proximè præterito declaraverit; prædictam Civitatem Basileam cæterósque Helvetiorum Cantones, in possessione, vel quasi, plenæ libertatis & exemptionis ab Imperio esse, ac nullatenus eiusdem Imperii Dicasteriis & Iudiciis subiectos; placuit, hoc idem publicæ huic Pacificationis Conventioni inserere, ratumq; & firmum manere, atque idcirco eiusmodi processus, unà cum arrestis, eorum occasione quandocunque decretis prorsus cassos & irritos esse debere.
IV. Varia honoraria, mutua pacis tum testimonia tum alimenta, quæ proinde Fridensgelter appellare solemus. V. Honor compaternitatis Helvetiis, tum omnibus, tum quibusdam Cantonibus delatus. Vnde *Belforestius*: Helvetios *fideles & fortes Regum Galliæ compatres* appellat, in Carol. IX. VI. Patrocinium, quod afflicti & injuria affecti Principes, Nobiles; plebeji etiam in Helvetiorum robore & integritate quæsiverunt. Exempla non pauca suppeditant annales domestici. Luculentiora sunt, Maximilianus Sfortia, Dux Mediolanensis, & Renatus Lotharingus, *Etter*. pag. 95. Gradleri ex Styria, & Fulachii, Mylhusini, *Id*. p. 82. Ne privatis quidem civitatis Helveticæ jure donatis suum denegabant patrocinium, quod a. Ch. 1460. contra Campidonensem Abbatem in œnopolæ cujusdam gratiam feliciter susceperunt; *Tschach*. p. 157. Vide *Siml*. Rempub. lib. 2. pag. 129. VII. Quid? quòd Reges & Principes facti sui rationem apud Helvetios reddere non puduerit. Memorabilis est Epistola Matthiæ Regis Hungariæ, & Bohemiæ, qua se Helvetiis solicitè purgat, ob bellum Imperatori ex inopinato illatum. Ea ita habet: *Magnificis, Nobilibus, Prudentibus & Circumspectis, omnibus finibus, civitatibus, districtibus, coniurationis antiquæ & Magni fœderis, superioris Alemanniæ confœderatis, nobis dilectis.*

Matthias Dei gratia, Rex Hungariæ, Bohemiæ, &c.

Magni-

Magnifici, Nobiles, prudentes & circumspecti, confœderati nostri dilecti: Recordamur scripsisse prius, & vos de conventione inter nos & Imperialem Maiestatem, habita, cum transmissione articuli tunc ad rem nostram attinentis sufficienter informâsse, nuper, dum Imperialis maiestas conabatur nobis aliqua imputare. Nunc verò certificati sumus, Cæsaream Maiestatem, novis rursum criminationibus apud vos & sacri Romani Imperii Principes, nos impetere, quasi nos inscriptionibus mutuis contravenissemus, & contra nostrum fecissemus honorem, quòd nuper oppidum Rakospurgam, nullâ prorsus diffidatione, Maiestati suæ præmissa, fecimus expugnari: super quo tametsi non dubitemus vos, pro vestra bonitate & prudentia, his quæ præter æquum nobis imputantur, minimè assentire. Tamen ut de hoc negotio, quòd nobis Cæs. Mai. culpæ ascribere, rectiùs, veriúsque informati, nostram innocentiam, & Maiestatis suæ indebitam adversum nos querelam intelligatis: scire vos volumus, nihil per nos tale contra suam Maiestatem admissum, propter quod Maiestas sua iustè & meritò de nobis queri possit, vel nostro honori in aliquo derogare. Nam quæ de nobis queritur, nulla diffidatione præmissa per nos talia contra suam Maiestatem attemptata. Respondemus, nobis non licuisse Maiestatem suam diffidare: nam si id fecissemus, directè contra venissemus inscriptionibus mutuis, quibus cavetur, ut: Quandocunque Cæsarea Maiestas promissa sua de solutione nobis debita non compleret, liceret nobis nostra quocunque modo requirere, cum omni damno & interesse sine ulla initæ pacis & concordiæ offensione, & propter hoc mutua inter nos amicitia solvi non deberet. Cùm igitur nos frequenter & sæpiùs Maiestatem suam monuerimus de solutione nobis facienda, ipsa verò pertinaciter id facere neglexerit, nos post debitum solutionis terminum, ultra annum & longè ampliùs Maiestatem suam exspectantes, quando intelleximus nihil nobis promissorum adimpleri, frustráque nos verbis teneri, diffidare noluimus, ne primi daremus occasionem amicitiæ, inter nos violandæ. Verùm denuntiavimus sæpiùs

pius per literas & nuntium Maiestati suæ quòd nobis oporteret iuxtà formam inscriptionis, nostra quibuscunque possemus modis, requirere, quando intelligeremus Maiestatem suam his quæ in ipsis inscriptionibus continentur, tanta dilatione præterita, nec dum respondere cum effectu, & facere aliud non potuimus, quòd salva inter nos amicitia permanente, facere nobis licuit, quàm ut nostra requireremus quibuscunque possemus modis, prout specialem super hoc in literis inscriptionum habuimus articulum; Cuius copiam ex ipsis literis de verbo ad verbum excerptam & præsentibus inclusam pro evidentiori documento misimus vobis, ut eo intellecto cognoscatis, nihil esse quòd nobis Cæsarea maiestas in hac parte iustè & meritò possit imputare. Et simul, ut comperta innocentia nostra & rectitudine, qua freti nihil nos inscriptioni contrariis fecimus, contrariis assertionibus fidem non habeatis, quin potiùs velitis contemplationem iustitiæ nostræ honorem nostrum ab indebita obloquutorum criminatione defensare; Ex hoc enim liquidò iudicare poteritis, quantum nos sumus alieni à culpa, qui denunciatione præmissa secundùm formam inscriptionis processimus, ad nostra repetenda, literas verò inscriptionis, non nos edidimus, nec oratores nostri, in eam sententiam verba addiderunt, sed sola Imperialis Maiestas concepit, & ultrò nobis ac spontaneè, ad omnia quæ in ipsis continentur semetipsum obligavit. Datum Budæ XIII. die mensis Aprilis Anno Domini 1480. Regnorum nostrorum Vngariæ anno vigesimo tertio, Bohemiæ verò undecimo. VIII. *Encomia* quibus Helvetii ab iisdem sunt ornati. Quo eos loco *Matthias*, Hungariæ & Bohemiæ Rex, habuerit, ex inscriptione literarum ad eos destinatarum patet superiori, quæ tamen Germanicè reddita ἐμφαλκωτέρα est. Den Großmächtigen/ Edlen/ Fürsichtigen / Ehrsamen / Weysen/ allen Orten/ Stätten vnd Ländern der Eidtgnoschafft/ des grossen alten Bundts oberen Teutschlanden / vnseren getrewen lieben Bundtsgnossen. *Elisabetha*, Angliæ Regina amicissimis literis, quibus Helvetiam compellavit univer-

sam,

ſam, eandem nomine *præclaræ gentis* inſignit. *Ludovicus*, Palatinus Comes ſermone ad Fridericum Ducem habito, vocat Helvetios *acre & bellicoſum hominum genus*. *Gerard. de Ro*, Hiſt. Auſt. l.4.pag.183. Eo cumprimis tempore, quo Pontifex Romanus ſuperioribus ſeculis fidem Helvetiorum, magno ſuo commodo, fuit expertus, encomiorum nullus erat finis: Non urgebo ſpecioſum tum titulum Defenſorum Eccleſiæ, & Domitorum Principum impiorum: *Paul. Iov.* Hiſt. l.25.p.24. Nec exſcribam, quæ ad Helvetiorum famam pertinent, ex Epiſtolis *Bembi*, lib.2.Epiſt.30. lib. 3.Epiſt. 18. lib. 4. Ep.1. lib.5. Ep.23. lib.6.Ep.12.lib.7.Ep.3. lib.9.Ep.33. lib.10.Ep.14. & 56. lib.15.Epiſt.31. 42. 44. & alibi, quæ nomine Leonis X. ad Helvetios ſunt perſcriptæ. Pauca quædam attexam ἀποσπασμάτια ex Epiſtolis Pontificum ἀνεκδότοις. Primus ex iis, qui cum Helvetiis Fœdere coaluerunt, eſt *Sixtus IV*: *Etterlin*. pag.97. *Valer. Anſelm*. Rych. Catal. annor. & Princ. pag.87. *Simler*. de Repub. Helv. p. 61. qui Epiſt. an. Ch. 1479. exarata, inter alia ſcribit: *Firma & certiſſima vobis ſpes ſit celeris victoriæ, ſi ſolitis viribus veſtris hoc negotium proſecuti fueritis.* Eosdem commendat *Innocentius VIII*. literis an. Ch. 1490. datis. *Leo X*. Epiſt. an. Chr. 1521. ſcripta, Helvetios vocat *fortiſſimam & fideliſſimam nationem*. Eodem anno, die 11. Auguſti, literis XIII. compellat Cantones, eosque iterum nuncupat *nationem invictam*: *Clemens* verò an. Ch. 1525. Epiſtolâ, Tigurinis inſcriptâ, appellat *fortiſſimam nationem*. Vtrumque Epitheton conjunxit *Adrianus VI*. rationem redditurus, cur Helvetios potiùs, quàm alios velit Fœderis ſocios. Succedunt *Cardinales & Epiſcopi*. *Ennius*, Epiſcopus Verulanus an. Chr. 1518. Epiſtolâ quâdam fatetur, *ſe Papæ de natione Helvetica loquenti gratiſſimum eſſe*. Refert etiam, *Puccium* Legatum, *nationem Helveticam perpetuis laudibus extollere*. Ipſe *Puccius*, Epiſcopus Piſtorienſis die 10. Mart. 1521. Catalogum pertexuit eorum, quæ in Italia Helvetii præſtiterint. Præter cætera. *Horum* (2000.) *Helvetiorum opera, labore, ſtrenuitate ac*

fide

fide in quibuscunque arduis ac difficilimis negotiis per plures menses Episcopus Pistoriensis est usus. Et paulò pòst: *Horum præsentiâ omnia in tuto sunt posita; de quibus forsan aliâs actum foret.* Et de expeditione contra Ducem Ferrariensem: *Incredibile dictu est, quàm strenuè in ea Helvetii se gesserint.* Item: *Helvetii ita mirabiliter pugnaverunt, contra exercitum ipsius Ducis, ut nihil virilius ab humano homine posset expectari.* Ejusdem verba sunt: *Sciant igitur Magnificæ Dominationes vestræ, me potius mei ipsius futurum immemorem, quàm Capitaneorum & militum vestrorum, quibus ego plurimum debeo, qui cum tanto honore adstiterunt mibi in recuperatione civitatum.* A. Chr. 1522. οἰκείᾳ χειρὶ scripsit: *Quod ut omnes Helvetii cognoscerent, non oblivioni tradita esse tot beneficia, quot E. R. & illustrissima domus de Medicis ab iis recepit.* Verbo (ita scribit *Bzov.* an. Chr. 1512. S. 4.) *ut hoc frænum* (Helvetios intelligit) *quo Cæsaris & Catholici Regis ambitionem, moderari posset, paratum haberet, omnem industriam artemque ad illorum sibi benevolentiam conciliandam adhibebat. Ideo præterquam quòd publicè Helveticæ Gentis virtutem ad sidera usque efferebat, & res pro Pontificii Imperii salute gestas extollebat; honoris gratiâ Pontificia illis signa dederunt, & valde illustri nomine decoratos, Libertatis Ecclesiæ defensores propugnatoresq; appellabat.*

F. Esse Fœdus non uno nomine *mirabile.*

Mirantur enim multi I. Hanc *tam diu subsistere* potuisse sive societatem, sive Rempublicam. Vide *Simleri* Rempub. pag. 1. lib. 1. II. Helvetios *parva sæpe manu magnos aggressos exercitus.* Specimen dabimus ex *Nauclero*, Generat. 50. pag. 303. *Unde mirum videri posset, quòd Helvetii, angulum Alemaniæ perexiguum tenentes, toti imperio resistere auderent. Sed si quis vires Helvetiorum & eorum situm perspiciat non multùm mirabitur. Loci enim natura continentur, ut C. Iulius Cæsar*

author est, una ex parte Rheno, flumine altissimo & latissimo, qui agrum Helvetiorum à Germanis dividit, & hinc ad Septentrionem, ad occasum Iura mons à Sequanis, à meridie Lemannus lacus, & Rhodanus ab Oriente, claustra alpium ab Italis discernunt. Ex hoc habes, quod olim Helvetii inter Rauracos, id est, Basilienses & Constantienses in linea Rheni à Septentrione, Curienses & Sedunenses ab ortu ad Rhodanum, ad Gebennas à meridie, ad Iuram montem ab Occidente consistebant, quem circulum hodie inhabitant, nec aliquid eis detractum videtur, nisi fortè Iuram montem versus, quod tamen non potest esse multum, quandoquidem Cæsar à Lacu Lemanno ad montem Iuram murum perduxerit, ad aliquot millia passuum. Accesserunt autem hac tempestate illis socii homines de liga Grisca bellicosi, eisq; parent Abbacellenses. Sunt & illis alia præcommoda, quòd veluti ex una civitate, in qua, præter cives, nemo habitat, & ut unum corpus unius animi, & voluntates exeuntes, pro libertate, ut aiunt, conservanda pugnant, hæc illis audaciam præstant, & quòd parati sunt mori vel vincere. Taceo quòd terra eorum ferè montosa est & aspera: quis autem negat hominum mores & ingenia, regionum similitudinem trahere, cùm & semina plantarum idem faciant? Adde longam eorum bellicis in rebus experientiam, cui rei assiduò vacant, quasi ad id solùm fuerint nati : III. *Paucissimos* sæpe Helvetiorum in cruentissimis etiam præliis *desideratos* fuisse. *Verron.* Frib. Præpos. in Hist. pag. 435. *Helvetiis intercesserunt pugnæ aliquot cum Suevis & Cæsareanis anno* 1519. (turpiter errat: nam an. Chr. 1499. hæc acciderunt) *quo ad Basilaam* (Bruderholtz ob Basel) *cæsi sunt hostium sexcenti, uno tantùm ex Helvetiis desiderato; apud Constantiam duabus pugnis cæsi sunt hostium bis mille quingenti, & ad Frastentiam tria millia, desideratis Helvetiis undecim; in Malseris campis, & ad Dornacum tribus hostium millibus cæsis, amiserunt de suis centum: antea* (postea) *quoque anno* 1513. *propugnantes ducem Mediolanensem, Novaria à Ludovico Rege obsessi, facta per*
ipsos

ipsos è civitate in Gallos excursione, per ipsa bellicarum machinarum fulmina, mille quingentos suorum amiserunt, antequam ad hostem, ut manum consererent, devenirent; qua suorum strage nihil consternati, hostium sex millia caciderunt, cateris profligatis, civitate ab obsidione liberata: Inde eodem anno Divionem in Burgundiam expeditionem susceperunt, unde pacatis à Gallo rebus reversi sunt. Carolus Burgundiæ Dux propè Gransonium sexcentos amittit, confœderati tantum 25. Morati postea Burgundionum occisi sunt 30000. juxta alios 17000. *Munst.* Cosm. pag. 195. a. alii etiam pauciores numerant: Helvetiorum 50. *Etter.* pag. 94. Abbas Campidonensis jacturam fecit sexcentorum; Helvetii unius, *Etter.* pag. 79. b. vel duorum juxta *Tschacht.* Factum est prælium Buchberge a. Ch. 1460. in patrocinium Georgii Beck Oenepolæ, de quo sup. Friburgenses Austriacorum secuti partes cadunt in prælio centenis plures. Id. 50. b. Bernenses unicum desiderant. Crudelissima ad Novariam pugna Gallis constitit 15000. Helvetiis 1400. *Pantal.* de vir. illust. p. 45. ex *Stumpf.* De Glaronensibus ad Novalia refert *Naucl.* Gen. 49. p. 256. quòd 1200. interfecerint, ex rusticis vix 100. cæsi sint. In conflictu cum Alphonso Estensi Duce, Helvetii, qui intererant, præclaram redemerant victoriam, unica decade II. Victoriæ illius nuntio accepto incredibili Papam esse affectum lætitia, fatetur quidem *Bzov.* an. Chr. 1521. S. 28. Sed operam ab Helvetiis præstitam ne verbo commendat. Aliter *Antonius Puccius*, Episcopus Pistoriens. Epistolâ ad XIII. Cantones scriptâ. Eam, quia ad manus est, opportunè hic inserimus. Magnifici ac potentissimi Domini: Quamvis existimem per Reverendum ac Illustrissimum Principem Dominum Carolum de Medicis ad Magnificas V. V. D. D. Nuncium jam destinatum esse de victoria obtenta contra Alfonsum Estensem, assertum Ferrariæ Ducem per nostros Helvetios; tamen nolui omittere, quin per literas meas non tam eandem victoriam significarem, quàm de ipsa Victoria sua Magnificis D. V. congratularer. *Nam sui Helvetii*

M *ita*

ita mirabiliter pugnârunt contra exercitum ipsius Ducis, ut nihil virilius ab humano homine posset expectari. Ego post expugnatam primam turrim, ut saltem victoriæ finem inspicere possem, accurri statim ad nostros milites, qui me præsente eadem celeritate ceperunt Oppidum Bonderi, qua expugnaverant turrim, ac plenam victoriam de nostris hostibus reportârunt, & mihi credant Magnificæ D.D.V.V. si Dux exercitus nostri non habuisset tantum respectum ad præservationem omnium militum nostrorum tam Helvetiorum, quam Italorum, *eadem die nostri strenui & fortes Helvetii occupâssent pontem existentem super flumen Padum, cepissent alias artiglerias, quæ erant ultra flumen, ac totum omnino Ducis exercitum occidissent, & usque ad portas civitatis Ferrariæ eadem die currere potuissemus, sed nihilominus insignis victoria est reportata, & ex nostris Helvetiis non plures, quàm decem aut duodecim perierunt, & pauci admodùm vulnerati,* quos omnes per navim ad Mutinam destinavi, non minorem cujuslibet ipsorum habens curam, quàm si essent fratres mei charissimi. Redierunt omnes ad oppidum Finalis, prædâ onusti, & insuper una paga extraordinaria à me donati, quæ decem millia ducatorum importat, non minùs libenter eis donavi, quàm ipsi acceperint. Nunc autem pergimus in Romandiolam, ubi receptis oppidis nostris, quæ Dux præfatus occupaverat, faciemus aliquid aliud, quod spero non minori felicitate, per Dei gratiam, terminatum iri, quàm transactum negotium fuerit determinatum. Multa alia particularia si Magnificæ D.V. voluerint intelligere, Venerabilis Dominus Gulielmus singula referet, cui totam rei gestæ seriem perscripsi. Alia non occurrunt, nisi quod me simul cum Ecclesia Romana Magnificis D.V. commendo, siquidem & salus & honor Helvetiorum non minùs mihi cordi est, quàm honor & salus mea propria. Feliciter valete. Ex castro Finalis die II. Octobris MDXXI. IV. *Generosos,* & planè Heroicos veterum Helvetiorum *conatus.* Exteri scriptores exempli loco ponunt *Novarenum* prælium,

um, *quo*, ut loquitur *Paul. Iov.* Histor. lib. XI. pag. 170. *Helvetii triplice agmine dimicantes, sesqui horæ spatio & memorabile prælium & gravissimum bellum confecerunt.* Adstupuisse multos rebus tam præclarè gestis, *idem* prolixè fatetur de vir. Illust. l. I. pag. 319. & lib. III. de vita Leonis pag. 69. Et fusius adhuc *Guicciard.* lib. XI. p. 258. b. & pag. 259. Adeò hoc multis magni animi specimen placet, ut ad clarissima etiam Latinorum & Græcorum facinora assurgere existiment. V. *Quòd*, pro aris & focis suis pugnantes singulari Dei gratia, *victricia semper habuerint arma.* Id quod rectissimè post *Stumpfium* lib. 4. cap. 6. observat author *Archont. Cosm.* pag. 592.

G. Esse Fœdus *hæreditarium.*

Hæreditarium voco, mutuato termino ex Epistola *Elisabethæ*, Reginæ Angliæ ad XIII. Helvetiorum Cantones scripta, quâ eos monet, ut ne urbis Genevensis patrocinium deserant, neque illecebris exterorum inescentur. Verba sunt: *Istius beneficio multos iam annos in libertate vivitis, in quam Maiores vestri sua virtute vindicârunt vos, quamq; vobis supra modum invident superbi Dominatores. Ea si in perpetuum frui, posterisq; vestris, tanquam hæreditariam transmittere mavultis, quàm servorum more in illiberali servitute vivere, cavendus vobis est hic primus impetus, nec aures accommodandæ captiosis illecebris, memores plures vulpeculæ fraude deceptos, quàm vi Leonis devictos concidisse.* Ita autem meritò vocatur, quia in illo summo semper studio posteritatis tanquam hæredum habita fuit ratio. Perspicua sunt verba Fœderis: Zuhnd kund allen denen/so disen Brief lesen/oder hören lesen/daß wir mit gutem raht/ꝛc. einer ewigen Bündtnuß vnd Freundschafft überein kommen sind für vns vnd alle vnsere Nachkommenden/die darzu mit nammen ewiglich verbunden vnd begriffen seyn sollen/ein ewige Bündtnuß zehaben vnd zehalten/auch nun vnd hienach ohnwandelbar/vnzerbrochen/vnd aller dingen vnversehrt/mit

guten trewen / stet vnd vest ewiglich bleiben sol. Desumta hæc sunt ex Fœdere an.Chr.1351.inter VI.Cantones, Tigurum, Lucernam, Vriam, Suitiam, Vnderwaldiam, Tugium inito: quo etiam, in posteritatis gratiam, constituta & decreta fuit decennalis ejus repetitio, de qua alibi. Non ergo, quod hæreditario jure posteris nostris debetur, dilapidari à quoquam debet, aut periculo exponi. Vnde tot Majorum nostrorum νεϑεσίαι. Constat, ut ad ipsa accedamus exempla, pacis, concordiæ & libertatis propagandæ ad seros nepotes studium, *Nicolaum* von Flü/Subsylvanum, Confœderatis de optima nota commendâsse. Vide *Stettler*.lib.7. pag.30.an.Ch.1487. Ex Lucernensibus, *Pettermannus Etterlin*, in Hist.Helvet.descriptione belli Tigurini colophonem impositurus, addit: *Erat bellum hoc inter Helvetios hactenus, & quod speramus, deinceps, atrocissimum. Lusus enim est & iocus, bellum quodcunque, præ intestinis dissidiis.* Eo ipso tempore 16.erant cives Tigurini, viri fortes, & militari gloria inclyti, *Stettler*. pag.156.170. quos Capros vulgò, die Böck/ appellant; qui, cùm vidissent pacem publicam periclitari, ipsi se Fœdere excludere, quàm causam communem turbare maluerunt. Vide *Stettler*. lib. 4. pag. 170. *Bulling*.de reb.Tig.lib.11.cap.29. Ex Tuginis placet ἐπιφώνημα *VVernheri Steineri*, Ammanni, qui ut cladi Marignanæ an.Ch.1515. interfuit; ita ejusdem rationem reddere optimè poterat. *Attendite*, inquit, *optimi Helvetii, & memores estote magni illius accepti, & ex discordia vobis illati damni. Neque enim, ut spero, aliud nocebit.* Nec defuerunt, qui post Reformationem, arcti illius vinculi pretium & utilitatem æstimare poterant. Scribit *Bullingerus* noster Marpurgum Rodolpho Gualthero, literis tum ibi operam danti: *Bene inter Helvetios convenire; & mille præsidiarios, qui Schaffhusii iam fuerint, Rotvvilanis destinâsse. Tiguro unà abiisse die 24. Novemb. Vrios, Suitios & Tugios, sanctèq; polliticos, se antiqua fide & constantia fœdus servaturos, neque, religionis prætextu, divortium admissuros.* Circumfer-

tur

tur etiam Poëmation, jam a.Ch. 1530. contextum, quo, exemplo Majorum, ad pacis ſtudium noſtri excitantur. Nota porrò eſt oratio Nobiliſſimi Helvetii, *Iohannis Heggenzeri*, Conſiliarii Cæſarei, quâ diſſidia ſuperiori ſeculo inter Glaronenſes excitata mitigare ſtudet. Exponit, quid interſit Helvetiæ univerſæ, pacatè vixiſſe. Id cumprimis agit, ne diverſitatem ſacrorum fraudi & detrimento eſſe patiantur patriæ dilectæ. Conſtare enim, non armis propagari religionem: (**es laſſe ſich mit der fauſt den glauben nicht auffnen**): Exemplo eſſe Carolum V. qui magnum quidem & numeroſum exercitum, hoc conſilio, eduxerit in Germaniam: ſed ſucceſſu planè irrito. Hoc enim oleo flammas ali magis, quàm ſopiri. Clauſurus ſermonem infert, Ipſi quoque Imperatori Helvetiorum gratam futuram pacem & concordiam. Addere poſſem monita, quæ noſtra ætate viris, in Helvetia magnis, pro libertatis conſervatione & propagatione, exciderunt. Conſilia item, Oratorum Regiorum, aliorúmque Gentis noſtræ amantium, quorum verba *κέντρα* ſunt, & *παροξυσμοὶ*, ad ſerium & minimè fucatum pacis ſtudium. Seriò monentur ab omnibus, ne & ipſi ſe, & poſteritatem tam pretioſo *κειμηλίῳ* defraudent atque ſpolient.

H. Eſſe Fœdus *fortunatum, felix & fauſtum.*

Hac enim ratione Helvetiis poſtliminio & prima rediit libertas, & veteris Helvetiæ amplitudo. De utroque paulò fuſiùs. De *priori*, quod ab ovo arceſſere placet, obſervandum eſt: Varium Reipublicæ Helveticæ fuiſſe ſtatum, periodis ſuis diſtinctum. *Prima* periodo, quæ ad Iulii Cæſaris tempora extenditur, Helvetia *merè* fuit *libera*, Ducibus quibusdam adminiſtrata. Vide annales *Bulling.* lib. 1. cap. 22. *Stumpf.* lib. 1. cap. 17. A Iulio Cæſare verò, cæſi & ad ſua Helvetii redire coacti ſunt, anno ante natum Chriſtum LXXI. Conſule *Bulling.* lib. 1. c. 23. & deinc. *Stumpf.* l. 4. c. 17. 18. *Secunda* periodo Helvetiorum ſtatus *ſecundùm quid fuit liber.* Etſi enim her-

bam Helvetii, aliquoties antè victores, Romanis porrexerint, ædes etiam suas, spe potiundæ Galliæ, & domicilia in favillas redegerint, victorum tamen tanta in victos fuit facilitas, ut non modò domum eos redire, oppidáque ex cineribus excitare jusserint, sed & fœdere sibi eosdem jungi voluerint. Id quod ex Ciceronis verbis Orat. pro Cornel. Bal. *Vadian.* colligit Comment. in Pomp. Mel. p. 170. & *Stumpf.* l. cit. c. 17. Alii tamen Helvetiam post cladem istam Romanorum provinciis adjectam & adjunctam autumant. Quicquid sit, negare non possumus, Helvetios, Romanorum vel auspiciis, vel conniventia ita paulatim iterum crevisse, ut an. Ch. 71. Aulo Vitellio Imperii tum Candidato se opposuerint, causamque Othonis Sylvii egerint. Stetit à Vitellio, contra Helvetios A. Cæcinna, qui, Rhætorum auxilio, victoria potitus, eos devicit, & adeò indignè tractavit, ut magnam & famæ & territorii fecerint jacturam. *Bulling.* loc. cit. cap. 30. *Stumpf.* lib. 4. cap. 20. Vniversa enim Helvetia Majorum meritis, & rebus præclarè gestis inclyta, non modò obscura esse cœpit; sed ipsa etiam illorum regio partim Rhætiæ, partim Sequanorum provinciæ supplementum & lacinia esse debuit. *Bulling.* lib. 1. cap. 31. *Stumpf.* lib. 4. cap. 21. Duravit hic status ad an. Ch. 177. Tunc enim *Alemanni* (Germaniæ varii populi erant, unde & Alemanni, quasi allerley Männer) jugi Romani pertæsi vires suas contulerunt, initóque fœdere, variante fortuna, & Martis ἀλλοπροσάλλου incerta alea non semel delusi, Romanorum Imperium cum ipso nomine planè excusserunt, Alemannorum conatus multum juvit inopinata Gothorum & Wandalorum; qui res Romanorum planè attriverunt, irruptio, facta an. Ch. 409. Alemannis igitur Helvetii illi, qui pagum incolebant Tigurinum, accensebantur. Qui Vrbigenum, & Aventicum, Burgundis. Atque sic universa Helvetia Romanorum potestate circa annum Christi 452. egressa, vel Alemannis (quam tamen illi, ne Romanorum præsidia delitescere in iis possent, miserè vastârunt) paruit; vel Burgundis. Vnde &

illa

illa Helvetiæ pars Alemanniæ, hæc Burgundiæ minoris nomen obtinuit. Sequitur *quarta* periodus, quæ Helvetiæ ſtatum ſub Francis, per annos 418. nempe ab an. Ch. 499. (quo cum Alemanis, Helvetii quoque Francico, à Clodoveo, ſubjugati ſunt Imperio,) ad annum Chriſti 919. complectitur. Quo quidem interſtitio varia Helvetiorum ſors fuit. Γλυκύπικρον dixeris hunc ſtatum. *Hinc* enim magna Francorum Pipini, Caroli Magni, Ludovici, &c. in Helvetiam, pagum præſertim Tigurinum, beneficia, inſignia liberalitatis & libertatis monumenta; ſummæ poteſtatis indicia. *Illinc* nimia in Clerum indulgentia, quâ factum, ut ſumma rerum in tota propemodum Helvetia, penes ſolum fuerit Clerum. Huc acceſſit Fiſcalinorum ſeu mancipiorum conſuetudo, quæ ſola, longè tamen à rigore primo alia, veteris Imperii Francici nota, in quibusdam Helvetiæ locis remanet. Atque hinc eſt, quòd plerique Helvetiæ incolæ Monaſteriales, ut *Guillim.* l. 3. p. 321. vocat, fuerint homines. Ludovicus, Germaniæ Rex, Pii fil. Thuricenſi Monaſterio Abbatiſſano Vraniam, primò generatim Hildegardi filiæ; pòſt, duas apud Vranios capellas, Burglen & Sillanam, Beroldo Presbytero conceſſit: *Idem*, pag. 320. 321. Quæ Thuricenſis Monaſterii jura ad Ruperti villæ comites, inde ad Wettingenſes ſunt translata; & tandem ad Communitatem Vraniorum, pag. 324. Suitenſium nonnulli à Lentzburgenſibus Comitibus Monaſterio Schenniſio attributi fuerunt; *Idem*, pag. 331. Sic Silvaniæ Imperiales, aut Regii reditus & officia, Lucernenſi Monaſterio deſtinabantur; *Idem*, pag. 334. Lucernenſes quantum ad militiam, Rempublicámque ferè liberi, cætera, Pipini donatione, Morbacenſibus debebant; *Idem*, pag. 341. Tigurum Collegiis Monialium & Canonicorum ſubjectum, quibusdam, quæ à Regibus & Imperatoribus acceperat, interea privilegiis utebatur; *Idem*, p. 290. *Idem* de Solodurenſibus & Schafhuſianis habet, pag. 292. *Quinta* ſuccedit periodus, quæ ab an. Ch. 919. (quo Conradus I. Franconiæ Dux, Germaniæ Imperator fuit creatus) incipit, & in

M 4 Henri-

Henrico VII. nefario Monachi ausu an. Ch. 1513. interfecto, desinit. Quæ hâc temporis intercapedine fuerit facies, paucis excutiemus. Videntes Germani, Hungarorum sævitiæ & libidini omnia esse exposita, res suas nec Gallis, nec Italis deinceps tutò committi posse animadvertebant. Saluti igitur consulturi suæ, Imperatorium axioma ad se transferunt. Quo facto magna Helvetiæ pars ad Ducatum Alemanniæ, cujus jam ante membrum fuit, redit. De pago Tigurino res est certissima. Consule *Bulling*. lib. 5. cap. 2. Quo plerique Germaniæ Imperatores in Helvetiam fuerint animo, vel hinc patet, quòd non Regibus ampliùs illos, Ducibus aut Nobilibus; sed soli Imperio obsequium præstare voluerint Imperatores ipsi. Vnde, *Liberæ* Imperii *urbes* designatæ, quidvis potiùs, quàm hujus privilegii naufragium sustinuissent. Luculentum nobis in urbe Tigurina exemplum exhibet *Ioh. Vitoduranus*, pag. 40. *Ludovicus*, inquit, *Duci Otthoni & hæredibus eius quatuor civitates Regni obligavit; scilicet, Nevvenburg, Rhenfelden, Schaffhusam & Turegum. Sed Thuricenses Duci Otthoni pro pignore traditi restiterunt, & ratificare contempserunt, & propterea loco Thuregi Brisach est pignorata.* Salva hæc Helvetiæ manserunt privilegia, plenioris libertatis πρόγευμα, ad Alberti usque regimen, quod cùm molestum nimis esset Genti liberæ, Fœderi illud sempiterno, ut suprà monuimus, occasionem præbuit. Atque hæc *sexta* status Helvetici periodus est, quâ aurea iterum, jam ante Christum natum Helvetiis consueta & usurpata, rediit libertas. Fœdus ergò Helveticum cur non *felix* nuncupemus & *fortunatum?* Sed & pristinos Helvetiæ, quod mirabile dictu videatur, Fœdus hoc restituit limites. Accuratam Helvetiæ veteris descriptionem suppeditat *Iul. Cæsar*, lib. 1. Comment. *Id facilius eis Orgetorix* (*Stumpf. & Guillman.* scribunt Hordereich) *persuasit, quòd loci natura Helvetii continea ntur: Vna ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit, altera ex parte monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos*

quanos & Helvetios. Tertia lacu Leemanno, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividat. Quibus limitibus, addit *Marlian.* Not. in Cæsar. voce *Helvetii, adhuc duodecim Helvetiorum pagi, quemadmodum tempore Cæsaris consistunt*, nisi quòd, ut rectè monet *Glarean. Basilea in Sequanis iaceat, & Schaffhusia in Germania*; quod & *Guilliman.* observat lib. 1. pag. 5. Ergò urbes, vici, pagi inter tot Toparchas sub Francis, Burgundionibus, Alemannis ita distracti, ut Helvetiam in ipsa amiseris Helvetia, Fœderis hujus beneficio ad Dominos suos redierunt

I. Esse Fœdus *pretiosum*.

Non malè *Simlerus* noster lib. 2. de Repub. Helvet. pag. 123. rationem redditurus, cur armis tractandis Helvetii à pueris assuescant, scribit: *Cùm autem Maiorum nostrorum libertatem vicini penè omnes, & præsertim Austrii Principes continuis bellis opprimere conati sint, per annos propè ducentos, necessitas ipsa militiæ studiosos nostros effecit, dum pro conservanda libertate, pro finibus tuendis, pro uxoribus & liberis, arma quotidie sumere cogerentur.* Nonne ergò *pretiosum* dici queat, pro quo tot annis pugnatum est? Initio statim Fœderis V. Civitatum bellum exarsit quinquennale, quo non Albertus tantùm, sed & ipse Carolus Imperator Tigurum durissimis aliquot obsidionibus cinxit. Indignabatur Imperator Tigurinos esse in Fœdere, quod tamen nec minis solvere poterat, nec promissionibus. Quàm enim candidè Tigurini cum Fœderatis suis egerint, vel ex responso Imperatori exhibito, *se iuramenta semel præstita servaturos*, luculenter patet. Vide *Naucl.* Gener. 46. pag. 256. *Gerard.* de Roo Hist. lib. 3. pag. 104. Compositis postea paulatim rebus, non diu Helvetiis respirare licuit; Sempachiana enim mox clades fuit secuta, (*Siml.* l. 1. c. 56.) quâ immortale sibi nomen Helvetii acquisiverant. Quod quidem dissidium triennio elapso, publica pace sublatum fuit atque sopitum. Duravit hæc pax ad annum usque Ch. 1467. quo Mylhusinum bel-

lum contra Austrios non infeliciter fuit gestum. Quâ dispulsâ atra nube, bene ad tempus cum Austriis Helvetiæ convenerat, usq; dum, cæso primò Carolo Audace ad Nancejum an. Ch. 1477. Suevica, quam vocant, Liga, an. Ch. 1499. injuriis & contumeliis lacessitos Helvetios armis iterum libertatem suam tueri coëgit. Hi verò communium Helveticæ libertatis adversariorum impetus tantò fuerunt periculosiores, quantò indignius spe devoratos Helvetios tractare habuerunt in animo victores. De atrocissimis hostium adversus Bernenses, feliciter Loupæ pugnantes, minis, vid. *Etterl.* p. 24. b. quæ totidem verbis recitat *Tschacht.* p. 24. Cùm Leopoldus tribus initio Pagis bellum indiceret, adeò sibi certò victoriam pollicebantur cum suis, ut ante eam ἐπινίκιον cecinerint. Memorabilia sunt verba *Vitodur.* p. m. 36. *Convenerunt igitur viri istius exercitus unanimiter, quasi vir unus, ad perdomandos & humiliandos illos rusticos, montibus pro muris circumdatos, & volentes esse certissimi de victoria sua & captione illius terræ, eius direptione & deprædatione restes & funes secum tulerunt, ut mediantibus illis prædam pecudum & pecorum inde abducerent.* Consilio adhuc mitiori, quàm in Sempachiano factum est prælio, quo restibus, secum ductis, gulam Helvetiis frangere constituerant. *Etterlin.* pag. 47. *Stettl.* pag. 92. l. 3. de hac illorum insolentia, & magno nocendi desiderio fusiùs agit. Sed aliter fuit in fatis. Specimen fidei, quâ Helvetios Burgundus tractaturus esset, dedit Gransonii, *ubi milites, contra datam fidem laqueo partim, partim lacu sustulit.* In Suevico mox bello, quam Helvetiis victores gratiam fecissent, tum ex Epigrammate Maximiliani colligere poterant; tum ex blasphemis illis vocibus, quibus milites confœderatis interitum minabantur. Horret animus recensere. Videatur *Pallas Rhætic. Sprach.* pag. 157. Illud audire placet, quod *idem* refert Autor: *Contumeliosi erant in confœderatos Helvetios & Rhætos, quasi eorum exanimem & mortuum ante aliquot annos unum magis, quàm nunc decem vivos extimuerint: In mutua propinatione vini*

ne vini uno quoque haustu decem quisque confœderatos interficiebat, imò Regi Romanorum, ad delendos confœderatos (mulgendis vaccis tantùm aptos) sufficere solos aedituos suæ ditionis, qui sono campanarum eos fugent, quidam proxeneta Austriacus in conventu Glorii iactabat. *Cui Conradus à Marmore Rhætus argutè respondit: Confœderatos eisdem solos pastores Alpium cum suis pedis oppositurus.* Quàm superciliosо contemptu, Helvetiis in genua provolutis, & felicem Hardensis prælii successum à DEO solicitè petentibus, insultârunt, spémque salutis & veniæ præciderunt? Historiam habet *Stettler*.annal.l.7.p.335. Iam herbam porrigere credebant, qui, pro more Gentis, causam suam precibus DEO commendabant. Et ne cum moderatioribus pugnâsse videantur hostibus in Italia, pauca quædam addam ex literis magni cujusdam in militia Helvetica viri, ad *Iacobum Stapferum*, Tigurinum, copiarum Helveticarum tum Colonellum. Salute præmissa, rogat eum, ut prudenter agant. Ab amicis se habere, Gallos loca tutiora quæsituros, & tria latera tormentis munituros. Illis adstituros Lancigeros, infensissimos Helvetiorum hostes: qui, quòd nôrint, *morem eorum esse* (quæ etiam verba de Helvetiis habet *Galeat.Capell.*de bell.Mediolan.lib.2. pag.17.) *adversus hostilia tormenta progredi*, magnam vim sint oppositurі. Iterum proinde hortatur, ut cauti sint & fortes. Iuramento Lancigeros testatos esse, nihil sibi gratius esse, quàm cum Helvetiis conferre pedem; certa spe fretos, neminem ex vobis eâ in patriam rediturum viâ, quâ sit egressus. *Non observo*, pergit, *quenquam ex iis esse, qui bene nobis velit. Diu noctuq; de cæde nostra & internecione deliberant. Vtinam morte mea Tuam totiusq; redimere possem Helvetiæ salutem! Iuvabit Deus bonam causam, quam nunquam deseruit. Verbis exprimere non possum, quibus inbilis hostes nobis minentur interitum.* Mugitum, vocésque edendo insulsas Helvetios ludebant, certissimam sibi victoriæ spem facientes; *Stettler*.lib.9. an.Ch.1513. Sed aliter alea cecidit. Nam & Cremona & Ticino urbibus, primo impetu

petu captis, Gallos toto Mediol. Ducatu ejecerunt, ita ut nihil ipsis reliquum remanserit. Ex Lancigeris desiderabantur 600. *Stumpf*. a. Ch. 1512. quo etiam Epistola hæc 6. Iunii fuit scripta. Invehitur deniq; in Cardinalem Sedunensem, *quòd mala fide cum Helvetiis ageret*, quam, de eodem etiam moverunt querelam Legati Helvetiorum apud Iulium II. Romæ, in quorum actis *Msc.* non semel reperio, quanta exercitui Helvetico Cardinalis, suâ morâ, intulerit incommoda. Miles hic magis fuit, quàm Theologus, (quemadmodum etiam Iulius II. bellica gloria quàm Pontificia clarior fuit, ipso teste *Geneb.* an. Ch. 1509. ut qui Gallos, opera Helvetiorum è tota Italia expulit, unde à nonnullis ei tribuitur titulus liberatæ à Gallis Italiæ; *Sur.* in hist.) & Pontifici gratiam apud Confœderatos non contemnendam conciliavit, cujus tamen censuram evitare semper non poterat.. Vide Epist. *Bemb.* pag. 231. 279.

K. Esse Fœdus *naturæ & ingenio gentis congruum.*

Certum enim est, Helvetios naturâ libertatem ipsi præferre vitæ. Vnde N. N. Legatus ad Helvetios missus hanc præter cæteras, cautelam observandam accepit: *Quoniam summa omnes Helvetii gaudent libertate, cautè cum iis agendum, neq; ulla contra sentientis animi indicia ostendenda.* Thes. Polit. Apotel. 25. Confer etiam *Apotel.* 49. p. 396. ubi inter cætera: *Libertatem amant, & summis viribus propugnant.*

L. Esse Fœdus *consideratum.*

Non sanè præcipitabant Majores nostri. Animadvertebant facilè, ire se in dubiam libertatis servitiiq; aleam. Magno devorabant animo molestias, tædia, injuriam, tyrannidem eorum, à quibus subsidia expectare debuerunt. Patrocinium à Patronis denegabatur: Privilegia violabantur, nec tamen vim vi, lacessiti, statim repellebant, cogitantes, vanam esse sine viribus iram. Tandem verò, cùm in deterius omnia vergerent, hinc tyrannis, illinc contemptus gentem liberam vexaret, huc itum fuit.

M. Esse

M. Esse Fœdus *munitum.*

Munitum voco, quia legibus fundamentalibus ita circumſeptum eſt,ut ſalvis illis,ſobriéque intellectis,nihil inter Helvetios gliſcere poſſit,unde periculum Fœderi immineat. Omnes enim controverſiæ vel Politicæ ſunt,vel Eccleſiaſticæ. Illarum deciſionem ex ipſo Fœdere,harum verò compoſitionem ex variis,quæ religionis libertatem concedunt,habere poſſumus documentis authenticis,pactis & cõventionibus publicis.Ita *Caſp. Ens* in *Theſ.Polit.*Ap.49.p.394. *Vnde cùm ſuperioribus annis ob religionis diſſidium multa inter confœderatos exorta eſſent controverſia,adeoq; in apertum bellum exarſiſſent,tandem conventibus aliquot habitis,*Galliæ *Regis interventu,Pax religionis conſtituta eſt,his ferè legibus,ut unicuique liceat,quam velit amplecti religionem. Ne religionis causâ cuiquam vis fiat,aut injuria vel probrum & ludibrium inferatur: Vt antiquum Fœdus omnibus ſuis partibus integrum conſervetur.* Mirantur multi Helvetiam, ab eo tempore,quo ſacra ſua, pars ejus, mutare cœpit, ſalvam ſubſtitiſſe,ſartam & tectam. Sed mirari,(alii,qui fomitem omnium, à ſeculo & quod excurrit,in Helvetiâ ortarum diſcordiarum in religionis καὶ ἀρχὴν καὶ κατόρθωσιν rejiciunt,calumniari) deſinent, ubi diligenter expenderint, non adeò rerum ſuarum ignaros eſſe Helvetios,quin didicerint

I. Helvetiam inteſtinis crebrò bellis implicitam jam tum fuiſſe,cùm uni adhuc parerent Pontifici Romano pariter omnes. Nota ſunt bella Tigurinorum & Suitenſium; Bernenſium & Valleſianorum; Friburgenſium & Bernenſium; Glaronenſium & Vraniorum,&c.ejusdem utique fidei conſecraneorum.

II. Nunquam Helvetiam pacatiorem fuiſſe & tranquilliorem, quàm ab ipſa illa ætate,qua religionis divortium fuit introductum. Vt unda undam, ſic bellum antea truſit bellum. Trecentorum jam annorum fœdus Helveticum; ducentis penè continuis pugnandum erat pro ejus libertate. Vno hoc ultimo Helvetiæ patrocinium

nium contra hostem communem, ne unâ quidem, singulari & ineffabili Dei gratiâ, sanguinis constitit guttâ. Id quod posteritatis fidem superare facilè queat. Omnes excute Europę angulos, & vel unum ostende, quem seculi decursu belli flammæ vel non consumserint, vel saltem non allamberint. Hanc soli, clementissimus DEUS, Helvetiæ gratiam fecit.

III. Helvetios pluribus convitiis, dicteriis, & scommatibus nunquam fuisse laceratos & obrutos, quàm cùm eadem omnium essent sacra. Nolo in apricum proferre, quæ amicis amici de Helvetia nostra scripserunt. Nec Oratorum Archiva excutiam, quæ aculeatis & στηλιτευτικοῖς in Majores nostros scriptis ubique scatent. Apographum habeo, vetustum satis, *memorialis*, quod vocat author, *rerum omnium pro parte* N.N. *in curia Romana exponendarũ*, ubi ad calcem appellantur *homines parvi respectus, & sine legibus, & sine fide.* Aperta, obvia pandam. Constat, Raperschuilæ, antequam Helvetiæ quibusdam Cantonibus pareret, in factiones fuisse itum, aliis Austrios, cæteris Helvetios præferentibus. Vnde illi *Christiani* dicebantur, hi *Turcæ*: *Stettler*.l.4.p.179. Quid? quòd Turcas sævitia, & crudelitate Helvetios anteire multi impunè scriberent? Non Monachis, non Sacerdotibus parcebatur. Atheismi sæpe, profanæ mentis, feritatis, immanitatis belluinæ, & ab ipso Pontifice accusabantur, & ab iis, quibus per Fœdus an. Ch. 1499. Basileæ inter Maximilianum & Helvetios initum, tot eructare calumnias non licuit. Publica enim tum authoritate effrænis illis linguis silentium fuit imperatum. Sed nihil proficiebatur apud illos, quibus convitiandi cacoëthes εἰς ἕξιν μετέβη. Non extra chorum saltarem, si assertioni huic pleniorem facerem fidem, ex *Aenea Sylvio*, postea Pio II. dicto, Epist.94. Descript. Europ. c.4. *VVimphelingio*, cujus Soliloquium Helvetiis turpissimè denigrandis totum est destinatum: *Bebelij* Facetiis; Cohortatione Helvetiorum ad obedientiam Imperii; Lib. de laude veterum Germanorum, &c. qui haud obscurè explicant, quo loco rem & Ecclesiasticam Helvetiorum habeant

habeant & Politicam: Sed calamum præcipitem chartæ angustia reprimit. Gravissimam calumniam masculè pridem profligavit *Osvvald.Molit.*Lucern. comment. in descript.Helvet.Glarean.p.10.qui leges militares publica Helvetiorum authoritate, & *Benedict.Tschacht.* *αὐτοψίᾳ* (p.165.a.) stabilitas, famæ de truculentia Helvetiorum falsæ opponit. Sed instat *VVimpheling.*c.10. *Fama quidem est, cùm plerique ex huiusmodi militibus ad bella perrecturi sunt, iureiurando singulos astringi, ut à templis & ab aris abstineant; sacerdotibus deferant; sexui, senio, parvulis, puerperis, & imbellibus manum non inferant: Si contra hoc publicum iuramentum impii stipendiarii apud Britannos, Sicilienses, Latinos, & nuper apud Suevos nunquam exorbitârint ita; nôsti optime Deus, & lugubris Epistola nuper ab Alexandro VI. Romano Pontifice ad Carolum VIII. Galliæ Regem transmissa manifestè declarat.* Resp. I. Veritas est, non fama ἄδηλος ἢ ἀδέσποτος. Obviæ hæ leges unicuique sunt in *Archontol.Cosmica* p.592. Vnde & *Camerarius,* Oper.Subc.P.1.p.52. *Qua in parte Helvetii adhuc in retinenda disciplina militari nostratibus militib. mercenariis longè excellunt.* II. Quid si contra leges militares gravissimè peccatum sit ab immorigeris, num fraudi hoc esse debeat aut opprobrio Legislatori? Possem, si hoc jam ageretur, prolixè probare, variè quidem in bellis Helveticis pro patria susceptis peccatum esse, sed vix impune. Aut enim rigidâ satis censurâ in delinquentes fuit animadversum, aut si contra torrentem niti non licuit, prudentiâ & mansuetudine exorbitantes ad officium fuerunt revocati. III. Alexandri sexti Epistolam non legi. Hoc tamen Historiæ Helveticæ testantur, neminem esse, cujus gratiâ sanguis Helveticus largius sit & crebrius effusus, quàm ipsum Pontificem Romanum. Testis est Italia, quæ, ut non nemo supputavit, ab anno Christi 1494. ad 1523. ex sola Helvetia & confœderatis vicinis, milites habuit subsidiarios 137000. Quorum non pauci fame, ferro, peste interierunt. Quàm splendidis verbis Majores nostros Romani Pontifices

pelle-

pellexerint, animum ad hostem invadendum, cædendum, vincendum addiderint; tot eorum ad eos scriptæ loquuntur Epistolæ. Nemo, ubi pro ejus pugnatum fuit salute, virtutem Helveticam majoris fecit; ubi verò arma vel in ipsum, vel socios ejus fuerunt conversa, stylum & ipse vertit, & qui Domitores injustorum Principum dici merebantur, jam feri sunt & ferrei, omnisque justitiæ contemptores. Habeo Epistolam Innocentii VIII. qui Abbatiscellanos non tantùm vocat *homines perniciosos*; sed & Helvetios dehortatur, ne, *etsi confœderationi eorum sint incorporati*, auxilio & favore eos contra Abbatem Sangallensem juvent: iisdem verò postea in æternum Fœdus Helveticum receptis, & ad defensionem sedis Romanæ paratis, quàm mellitis & blandis gratulatur verbis? Vide Epist. *Bembi*, pag. 149. ubi tamen vitiosè pro *Abbatiscella* ponitur *Brensella*. Ipsa verò Innocentii Epistola, d. 27. Ianuarii an. Ch. 1490. scripta, verbotim ita habet: *Dilecti filii, salutem & Apostolicam benedictionem. Magna cum displicentia audivimus, quòd oppidani oppidi S. Galli ac Territoriani Abbatis Cellani & alii eorum complices Constantiensis Diooec. iure proprietario, & Dominio Monasterii S. Galli dicti oppidi ab illius fundatione subiecti adiuncta secum numerosa multitudine improborum, structuras Monasterii prope ipsum oppidum funditus evertere temerario ausu non formidârint, in divinæ Maiestatis, & huius sanctæ Sedis, cui Monasterium ipsum immediatè subiicitur, gravem offēsam, dicti Monasterii intolerabile detrimentum, perniciosum exemplum & scandalum plurimorum, idq; eò petulantiùs fecisse dicuntur, quia cùm vestræ Confœderationi incorporati sunt, confidunt auxilio & favore vestro tanti excessus pœnam facilè evitare. Dolemus, quòd tam perniciosi homines vobiscum confœderati sub vestra confœderatione tam grandes excessus & crimina perpetrare præsumant: Cùm vos aliâs pro vestra sinceritate fidei in magnis necessitatibus huius sanctæ Sedis honorem tueri & defendere semper consueveritis. Quare cùm nostræ intentionis sit discordiarum*

omnium

omnium inter eos & Abbatem causas intelligere, & veritate maturè intellecta, opportunè providere, hortamur devotionem vestram in Domino, quacunque pro nostra & eiusdem Sedis reverentia & honore, eisdem Oppidanis & suos recognoscant errores, & nostris, ut decet, studeant obtemperare mandatis, nec in vestris auxilio & favore in re tam perversa & damnabili confidant, persuadeatis; ac Venerandi fratris Episcopi Augustensis, cui super hoc scribimus, in executione sibi factæ commissionis opportunis favoribus, cùm id petierit, ac Abbati, & pro illius restitutione, & satisfactione tanti excessus & iniuriam assistatis. Sic enim faciendo, ut speramus, confœderationem vestram ad vindictam & punitionem malorum, ac tutelam & defensionem iniustè oppressorum ordinatam iamdudum, nil de iis, quæ sibi incumbunt, præsertim pro ipsius sanctæ Sedis honore omittere videbimini: Nosq; & ipsam Sedem Apostolicam ad iusta vestra desideria promptiores reddetis. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die 27. Ianuarii, An. M CCCC LXXXX. Pontific. nostri Anno VI. Evocavit hóc Classicó contra Sangallenses & Abbatiscellanos Rosacenum cœnobium destruentes, Pápa cæteros Helvesios, IV. præsertim pagós, fœdere arctiori Vlrico Abbati unitos, qui, ut loquitur *Simler.* Abbatis jura fortiter asseruerunt, & adversáriós multârunt. Interim non negamus, disciplinam Helvetiorum militarem nunquam strictiorem fuisse, quàm eo tempore, quo contra communem decertandum fuit hostem, ab anno videlicet 1351. ad 1474. Exinde verò, tot victoriis elati, non æquo pariter animo hanc fortunam ferre omnes poterant. Illa enim, cùm iis ita arrideret, ut (utor verbis celeb. *Vadiani* in Mel. p. m. 170.) *nulla tum civitas fuerit suis institutis vivens & legibus in orbe Christiano, ad quam crebriores maximorum Principum legationes viserentur, neque gens ulla, quæ gravioribus stipendiis foveretur, maiori Principum cura ambiretur, pluribus Fœderum conditionibus invitaretur, partim quidem ut prosint, partim ne noceant: adeò magnis Regibus non*

pollicitationibus tantùm, sed Græca etiam, quod dici solet, fide in eos munificis; usque adeò, ut ipse etiam Imperator Otthomanicus rerum per Helvetios gestarum non fuerit ignarus, *Stettler*.lib.9. pag.468. &, ex opinione multorum, felicitatis ἀκμὴν consecuti Helvetii viderentur: cùm, inquam, fortunæ aura iis tam benignè aspirâsset, miremur hominibus humani quid accidisse? Dicerem, coronidis loco, aliquid de familiaribus longóque usu receptis & probatis Fœderis Helvetici alimentis, posteritati diligenter observandis; sed portum quæro. Certum interim est, multum potuisse I. *Repetitionem Fœderis, decimo quoque anno institutam*. Ita enim nulla fuit ætas, cui oblivio ante actorum potuerit obrepere. Monet *Lavaterus* in Enchiridio Historico Msc. adhuc an.Chr.1521. Basileæ tredecim Cantones fœdus juramento confirmâsse. Ab aliquo tempore tamen repetitio suspensa fuit. Tentabatur illa quidem an. Ch.1543. *Stettler*.annal. An.Ch.1545. *Idem*,pag.141. 142. Et mox iterùm an.Chr.1551. *Idem*,pag.169. An. Ch.1558.& 1573. Glaronensium & Abbatiscellanorum Legati eam valdè urgebant; *Idem*,pag.197.241. Friburgenses item, an.Ch.1580.pag.271.tandemque Tigurini, an.Ch.1605. *Idem*, pag.421.sed nihil obtinebatur; tùm quòd fœdus æternum his fulcris non indigeret; *Epist.Bulling.ad Blaurerum*, tum etiam, quòd à Formula jurandi, per Sanctos concepta, quidam Cantones nec recedere, nec immutari ab aliis illam vellent. Cùm tamen ipse quoque Carolus V. Vlmensibus eandem gratiam fecerit. Ita enim Frechtus ad Vadianum. *Die 20. Iulii Pomeridiana septima, nostri concives Maiestati Cæsaris ante curiam Senatoriam homagium, quod dicitur, præstitere fidelitatis. Formam iuramenti permisit nostris concipere & præscribere omissa fomula de invocandis Sanctis*. Tristes sanè temporum nostrorum motus abundè satis docuerunt, non de nihilo fuisse Majorum modò memoratam consuetudinem.

II. *Diligentem & accuratam Fœderis observationem*. Vbi temerè in decisione Controversiarum ab ea

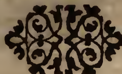
fuit

fuit discessum, ipsa statim salus patriæ cœpit periclitari. Litigantes vel amicè componendi erant, vel in jus Helveticum vocandi. Si qui alia quæsiverunt Compendia, non rarò malè rebus Helveticis consultum fuisse, eventu didicerunt. Orta hinc vult *Etterlinus*, Lucernas, pag. 72. b. 73. bella, Tigurinum & Abbatiscellanum. Memorabilia sunt ejus verba: Ja nach langem handel/da doch jetwedere parthey vermeint recht zuhaben/ritten der Eydgnossen Botten darzwüschen: Also ward menger tag darvon gehalten vnd versucht/ob man die zwey Ort möcht gerichten/vnd ab einanderen bringen. Aber es war alles vmbsonst vnd vergeben: dann jetwederer theil wolte nicht nachlassen: Insonderheit alß man redt/so wolten die von Zürich keins Recht eyngehen gegen denen von Schwytz/biß daß nach herwertz ein tödtlicher Krieg darauß war. Aber alß ich die sach von meinen Elteren han vernommen/vnd sonst auch gehört sagen/hetten dazemalen gemein Eydgnossen/so darzwüschen rittend/jeglichem Ort geseit/was darauff oder daran gelegen were/vnd wem sie nach herwertz/wann es an die noht gienge/hülffen vnd beratten seyn müßten; es were villicht zu einem sömlichen tödtlichen Krieg nie kommen/dann es wurden beyden partheyen gute wort gegeben/vnd vermeint jegliche parthey/sie wurde von den Eydgnossen nit verlassen/damit so ward nüt guts darauß/2c. Der solches in dem nechst vergangnen Sangallen vnd Appenzeller Krieg auch than hett/es were villicht auch nit zu einem Krieg kommen.

III. *Aluerunt etiam Helvetiorum amicitiam mutua visitationes, & amici congressus. Clariss. vir,* (scribit *Ioh. Iac. Fris.* orat. de Concord. Minist. Eccles. p. 9. b.) *nostri temporis I. B. omnium Historiarum atque antiquitatum peritissimus causam inquirens, ob quam Respublica Helvetiorum tot annos firma steterint, & in Democratia tanta pax sit atque unitas, inter alia crebras contribulium congressiones producit: quibus amor mutuus, & familiaritas concilietur, conserveturq́, ex sermocinatione nimirum, qua fiat inter eos, ex invitatione.*

Tribuat huic singularum civitatum philtro sobriè sumto & usurpato quantum quisque volet; hoc Majores nostri non semel experti sunt, solennes communis Helveticæ civitatis congressus non malè cessisse, sclopetariorum præsertim, alibi aliâs, per Helvetiam, pro depositis brabejis decertantium. Testem habemus omni exceptione majorem, *Henricum Bullingerum*, cujus ad Ambrosium Blaurerum verba, an. Chr. 1549. scripta hæc sunt: Der Schiesset (malumus candidè & sincerè loquentem ipsum audire authorem, quàm, versione, verborum Emphasin obscurare) laßt sich gar wol an. Es ist ein sehr redliche schöne gesellschafft von mehrtheils orten der Eydgnoschafft. Bern hat sehr vil leuth. Lucern in 35. Schwytz ein gute anzahl. Zug vil. Glarus vil. Basel vil. Solothurn 15. Schaffhausen vil. Dise alle haben ihre Rahts-botten zugeben/ ihre eigne Spilleuth/ mit der Stätten vnd Länderen silbernen schilten/ sehr schön zugerüst. Sie zeigen auch/ daß sie mehr vmb freundschafft zumachen/ dann anderer sachen kommen seyen. Deren von Vri vnd Vnderwalden wartet man/ dann man sagt/ ihro kommen auch etlich. Gester sind in 300. Burger mit geschütz vnd spiessen den Frömbden zu ehren vmbzogen. Ich hoff vil guts. Gott verleihe sein gnad. Es ist jederman mit einanderen freundtlich.

Cætera jam mitto; & ad Methodum legendi Historias Helveticas festino.

Metho-

METHODVS LEGENDI HISTORIAS HELVETICAS.

Constitueram equidem בעון אללה ותופיקה Musagetem dare Theologicum tripartitum, in eorum potissimùm gratiam, qui exteras salutaturi sunt Academias. Prima pars, παρασκευαστικὴ, salutaria suppeditare poterat consilia feliciter peregrinaturo: Secunda peregrinanti: Tertia ad functionem publicam vel apud suos, vel alios sustinendam reversuro. Illius, præter cætera, erat suadere, ne quis de exteris prius visitandis oris esset solicitus, quàm suam ipsius penitius nôsset patriam. Nata hinc & orta seria cogitatio non modò de Speculo Helvetico Helvetiis, sed & Tigurino Tigurinis, studiosis potissimùm ordinando. Quia verò aliæ me occupationes aliò nunc invitant, vel aliqua saltem de Helvetiis in genere, & dilecta mea patria in specie, ostendisse, gratum erit. Proponam, primùm de universa Helvetia Canones in lectione Historiæ domesticæ observatos: Vrbis deinde nostræ qualemcunque, ex vetustis fideque dignis erutam monumentis exhibebit σκιαγραφίαν Oratio, publica authoritate, anno superiori, recitata. Si qua fortè indulgentior videar patriæ alumnus, & afflicto, quo hæc scribebam ejus statu; quo dejectis ubique animis medicina erat quærenda, & ipsi quoque στοργῇ, de qua poëta;

Nescio qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non sinit esse sui,

tribuatur. Præteritorum recordatione in spem futuri auxilii divini eramus erigendi. Ingrati profectò hominis est, ne dicam impii, ea velle ignorare, aut non satis inculcare, quæ benignissimus Deus tam larga concessit manu. Non ideò beneficia sua Deus elocat, ut rusticus ea pudor supprimat, sed ut, nihil nobis tribuendo, omnem gratiæ ejus acceptam feramus felicitatem. Hoc Christiani est, illud ne hominis quidem.

I. Celebre est, & decantatum satis apud Veteres, [a] Græcos pariter atque [b] Latinos, adde [c] Hebræos, & [d] Arabes, Helvetiorum nomen, origine tamen sua minus [e] perspicuum.

(*a*) I. *Plutarch.* Oper. Tom. 1. p. 716. in Cæs. Ἀλλὰ γὰρ ὁ μὲν πρῶτος αὐτῷ τῶν κελτικῶν πολέμων, πρὸς Ἐλβητ-τίους συνέστη καὶ Τιγυρίνους, οἳ τὰς αὐτῶν δώδεκα πόλεις, καὶ κώμας τετρακοσίας ἐμπρήσαντες, ἐχώρουν πρόσω διὰ τῆς ὑπὸ ῥωμαίους Γαλατίας, ὥσπερ πάλαι Κίμβροι, καὶ Τεύτονες οὔτε τόλμαν ἐκείνων ὑποδεέστεροι δοκοῦντες εἶναι, καὶ πλῆθος ὁμαλῶς, τριάκοντα μὲν αἱ πᾶσαι μυριάδες ὄντες, εἴκοσι δὲ αἱ μαχόμεναι, μιᾶς δέουσαι. τούτων Τιγυρίνους μὲν οὐκ αὐτὸς, ἀλλὰ Λαβιηνὸς πεμφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, περὶ τὸν Ἄραρα ποταμὸν συνέτριψεν. Ἐλβητίων δὲ αὐτῷ πρός τινα πόλιν φίλην ἄγοντι τὴν στρατιὰν, καθ' ὁδὸν ἀπροσδοκήτως ἐπιθεμένων, φθάσας ἐπὶ χωρίον καρτερὸν κατέφυγε. κἀκεῖ συναγαγὼν καὶ παρατάξας τὴν δύναμιν, ὡς ἵππος αὐτῷ προσήχθη. τούτῳ μὲν (ἔφη) νικήσας χρήσομαι πρὸς τὴν δίωξιν. νῦν δὲ ἴωμεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, καὶ πεζὸς ὁρμήσας ἐνέβαλεν. χρόνῳ δὲ καὶ χαλεπῶς ὠσάμενος τὸ μάχιμον, περὶ ταῖς ἁμάξαις, καὶ τῷ χάρακι τὸν πλεῖστον ἔσχεν πόνον, οὐκ αὐτῶν μόνον ὑφισταμένων ἐκεῖ καὶ μαχομένων, ἀλλὰ καὶ παῖδες αὐτῶν καὶ γυναῖκες ἀμυνόμεναι μέχρι θανάτου, συγκατεκόπησαν, ὥστε τὴν μάχην μόλις εἰς μέσας νύκτας τελευτῆσαι. i.e. *Porrò bellorum Gallicorum primum cum Helvetiis & Tigurinis gessit. Hi oppidis suis duodecim & quadringentis vicis incensis, iter capiebant per Romanorum Galliam, sicut olim Cimbri & Teutones, quibus nec cedere animo videbantur, utpote qui numero erant CCCM. ex quibus arma ferebant centum nonaginta millia. Horum Tigurinos non ipse, sed legatus eius Labienus ad Ararim amnem oppressit. Quum Helvetii ad oppidum quoddam socium exercitum admoventem repentè ex itinere adorirentur, occupavit ad locum munitum se recipere, quo loco contractis, instructisq; copiis, ubi fuit ei equus admotus, hoc post ob-*

tentam

tentam victoriam inquit, ad consectandos hostes utar: nunc in illos pergamus. Et pedibus profectus incurrit in eos. Postquam pepulit longinqua & acri pugna armatos, plurimum laboris habuit ad plaustra & vallum: ubi non viri modò eum substitere praeliatiq; sunt, sed & pueri foeminaeq;, usque ad mortem defendentes se, concisi sunt. Protracta est in mediam noctem pugna.

II. Strabo, Geograph. lib. 7. pag. 202. *Ad eum lacum Rhaeti paululum adsunt, ampliùs Helvetii, &c.* Et pag. 203. de Cimbris loquens ait: *Cumq; conflata latrociniis opes longè suis ampliores esse viderent, in Helvetios se contulisse, & praecipuè ex iis Tigurinos & Toygenos* (Tuginos, ut rectè habet *Glarean.* in Panegyr. Helvet. p. 67.) *solicitâsse. Universos verò delevêre Romani.*

(*b*) I. Agmen ducat *Cicero*, cujus Epist. ad Attic. l. 1. Epist. 14. haec sunt verba: *Atque in Repub. nunc quidem maximè Gallici belli versatur metus. Helvetici, sine dubio, sunt in armis, excursionésque in provinciam faciunt. Senatus decrevit, ut Consules duas Gallias sortirentur, delectus haberetur, vacationes ne valerent, Legati cum authoritate mitterentur, qui adirent Galliae civitates, darentq; operam, ne hae cum Helvetiis se iungerent.* Et Orat. de provinci. Consularibus: *C. Caesaris longè aliam video fuisse rationem, non enim sibi solùm cum iis, quos iam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum esse dixit; sed totam Galliam in nostram ditionem esse redigendam; itaque cum acerrimis nationibus & maximis, Germanorum & Helvetiorum, praeliis felicissimè decertavit.*

II. Succedat ipse *Iulius Caesar*, qui Helvetiorum vires omnium optimè fuit expertus. *Helvetii*, scribit Comment. lib. 1. pag. 16. *reliquos Gallos virtute praecedunt, quòd ferè quotidianis praeliis cum Germanis contendunt, cùm aut suis finibus eos prohibent: aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.* Paginâ eâdem, & superiùs, pag. 4. Helvetios vocat *homines bellandi cupidos, quiq; pro multitudine hominum, & pro gloria belli atq; fortitudine angustos se habere fines arbitrabantur.* P. 3.

Lucius Cassius Consul occisus, exercitusq; eius ab Helvetiis pulsus & sub iugum missus.

III. Sed & *Cornelius Tacitus*, gravis Historiæ Romanæ conditor, lib. 1. pag. 563. *Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisq; mox memoria nominis, clara.*

IV. *L. Iulius Florus*, lib. 3. cap. 10. *Primus Galliæ motus ab Helvetiis cœpit, qui Rhodanum inter & Rhenum sibi, non sufficientibus terris, venere sedes petitum, incensis mœnibus suis. Hoc sacramentum fuit, ne redirent. Sed petito tempore ad deliberandum, cùm inter moras Cæsar, Rhodani ponte resciſſo, abstulisset fugam, statim bellicosissimam sic in suas sedes, quasi greges in stabula pastor, deduxit.*

V. Qui in Tacitum de Popul. Germ. Comment. dedit, p. m. 61. existimat, *Paulum Aemilium* Transjuranorum vocabulo significare Helvetios, cùm inquit lib. 1. *Transiurani ferox genus hominum Burgundionibus, ante rerum potientibus attributi, & tunc sui propè iuris effecti.*

VI. Ex Scriptoribus Ecclesiasticis, seu Christianis Helveticorum meminerunt.

A. *Orosius* lib. 6. c. 7. *Helvetiorum animos (fortissimæ omnium Gallorum gentis ea, vel maximè causa, quòd perpetuò penè cum Germanis altercabantur, à quibus Rheno tantùm flumine dirimuntur.) Orgetorix quidam princeps gentis spe totius invadendi Gallias in arma incenderat.*

B. *Eutropius Presbyter*, Hist. Rom. lib. 6. *Caius Iulius Cæsar primò vicit Helvetios, qui nunc Sequani appellantur.* Id quod demum à Cæsaris tempore in usu esse cœpit. Antea enim Gallis annumerabantur; postea Belgis, qui & Celtobelgæ dicuntur. Vide *Stumpf.* lib. 4. cap. 1.

(c) Sed posteriorum tantùm confœderatorum. R. *David Gans*, Zem. Dav. an. Chr. 1414. Helvetiæ meminit: בימים ההם הסכימו האפיפיור ההגמונים ושאר

ושאר דוכסי אשכנז ועשו קונציליום פי׳ יום
ועד בעיר קאשטניץ אשר במדינת שוין *Die.us*
illis conve erunt Papa, Cardinales, & cæteri Duces Germ...,ut convocarent Concilium Constantiæ, in ditione Suitensium. Et an.Chr.1477. אחר זה עשה
מלחמה גדולה נגד השויצר ונגד הצרפתים
אשר במלחמה ההיא דוכס קראלוס נהרג
נהרג עם יז׳ אלפים אנשי חיל *Postea magna*
gessit bella cum Schvvizeris & Gallis, & occisus est bello illo Dux Carolus cum 17000. viris st. enuis.

(*d*) Helvetię tamen, aut Synonymorum ei quàm Helvetiorum vox illis est notior; Vide *Georg. Nub.* Part. II. clim. 5. pag. 221. Vocatur quidem Burgundia Alemannorum: at nostros etiam Scriptores eos Burgundiones appellâsse, quia videlicet Burgundiones parti Helvetiæ imperitârunt, fatetur *Stumpf.* annal. Helvet. lib. 4. cap. 2. Genevæ, Lusannæ, Rhodani, montis Iurassis, seu Iuræ, Basileæ, expressam author Arabicus loc. cit. facit mentionem.

(*e*) Nec enim satis constat, unde Helvetii sic dicantur. *Glareanus* existimat, Helvetios nuncupatos quasi Hell vetter/*cognatos Plutonis*, Idoli satis apud Gentiles famigerati. Non abnuo; Dubito tamen, utrum vox Vetter/Helvetiis jam tum, cùm Helvetiorum antiquissimi Scriptores meminerunt, hoc sensu fuerit usitata. Neque sine exemplo à Numine aliquo veteres denominari volebant Helvetii. Constat enim Chaldæos, alió sq; apud priscos Reges nominibus fuisse gavisos ejusmodi compositis, quorum alterum Deastri alicujus fuerit, aut Idoli. Talia sunt Nebucadnezar, Beltschazar. Idem obtinuisse apud Arabes Muhammedanos, diximus *Hist. Orient.* pag. 277. Imò & Saracenos, teste *Edvvard. Pocok.* specim. Hist. Arab. pag. 95. & 101. *Datur enim*, ut ille ait, hæc venia antiquitati, ut miscendo humana divinis primordia *sua augustiora faciat.* Vnde & *Cæsar*

Comment.lib.7. *Galli se omnes ab Dite Patre prognatos prædicant.* Non desunt tamen, qui Helvetios, seu, (ut *Glareanus* scribit) Helveteros dictos putant, quasi Heldvätter/Heroum patres, vel ἥρωες ἄνδρες. Et quanquam non negemus, fuisse aliquos in Helvetia ὑπερφυεῖς μεγέθει viros, id quod varia eruditorum monumenta probant; certum tamen est, de plerisq; judicium *Casp. Ens*, (de quo suprà) non longè aberrare à vero. A rebus itaque gestis & magnis conatibus, quàm statura corporis ita Helvetios denominatos verisimilius est. Suo videbimus loco, cum maximis Romanorum & Græcorum Heroibus Helvetios sæpe nostros certâsse.

II. De his autem Helvetiis, (qui [a] Burgundiones etiam deinceps vocati fuerunt & [b] Alemanni) libertati semper [c] assuetis, à [d] fortitudine, agrorum [e] fertilitate, munita [f] regionis commoditate commendatis, & in quatuor [g] pagos distributis, etsi multa dici possent; Contractis tamen & in compendium redactis meditationibus nostris, Helvetiorum potissimúm confœderatorum, quos [h] Suizeros exteri vulgo, seu Suitenses, à [i] Suitia dictos, appellant, rationem habebimus.

(a) Vt diximus suprá.

(b) Ab Alemannis trans-Rhenanis, qui sedem in Helvetia quæsiverunt. Vide *Stumpf.* lib.4.cap 2. *Beat. Rhen.* Rer.Germ.lib.1.pag.64.

(c) De qua re *Ioachim. Vadian.* Coment. in Pomp. Mel.pag.170. *Illud non præterierim: Helvetios Romanis iam olim fœderatos fuisse, ea tantùm conditione adiecta, ne in cives reciperentur, ne quis hodiernum libertatis*

tatis studium novum esse his gentibus,aut prorsus tale quid permitti eis non debeat, occlamet. Meminit eius fœderis pro Cornelio Balbo M.T.Cicero. Vnde non malè *Casp.Ens,*Thes.Polit.Apotel.25. *Summa omnes Helvetii gaudent libertate.* Hinc mascula illa Diviconis Helvetiorum Ducis responsio. Obsides enim dare à Cæsare rogatus dixit: *Ita Helvetios à maioribus suis institutos esse,uti obsides accipere, non dare consueverint: eius rei populum Romanum esse testem.* Comment. lib.1.pag.5.

(*d*) Confer quæ modò Aphor.1. attulimus cum Chronic.*Stumpf.*lib.4. *Francisc. Guillim.*de reb.Helv. lib.1.Bull.de rebus Tigur.lib.1.

(*e*) *Iul.Cæsar.*Comment.lib.1 pag.10. Helvetiæ tribuit *bonitatem agrorum.* Sic *Rain.Marlian.* in Indice suo super Comment.Cæs. *Helvetii inter Celtas populi sunt,bonitatem agri habentes.*

(*f*) *Iul.Cæsar* Coment.lib.1. pag.1. *Id faciliùs eis Orgetorix* (Hordereich *Stumpfius* & *Guillimanus* reddiderunt) *persuasit,quòd undique loci natura Helvetii continentur: una ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo,qui agrum Helvetium à Germanis dividit: altera ex parte monte Iura altissimo,qui est inter Sequanos & Helvetios: tertia lacu Leemanno & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit.* Consule Indic. Rain. *Marlian.* in Comment. Cæs.voc. *Helvetii*; ubi,positis Helvetiæ limitibus, addit; *Quibus limitibus adhuc duodecim Helvetiorum pagi,quemadmodum tempore Cæsaris,consistunt.* Aliter tamen *Henricus Glareanus. Vndecim duntaxàt*; scribit; *intra veros regionis Helvetiæ limites concluduntur. Basilea enim non in Helvetiis,sed in Sequa[...] cet, & Schaffhusia in Germania.* Idem reper[...] *Guillim.*lib.1.pag.5. Et *Casp.Ens,* Thesaur.P[...] tel.49.pag.363. *Helvetiorum regio,quæ Ge[...] die magna ex parte annumeratur, quasi imposita videtur, ut quæ tota ferè præ[...] partibus in altissimos montes attolla[...]*

Est verò omnis Helvetiorum regio altissimis & præruptis montibus & saxis aspera, & multis lacubus ac stagnis intersecta Natura, & situ, undique munitissima est, quum angusti admodum per claustra & invias penè vias pateant ad eam aditus. Confer pag. 371.

(g) Duorum tantùm meminit *Cæsar*, Verbigeni & Tigurini. *Glareanus* quatuor pagos respondere putat quatuor fluviis Helvetiæ celebrioribus, *Tauro, Limago, Vrsa* & *Amma*. Idem vult ejus Commentator, *Osvvaldus Molitor*, Lucerinus. *Aegidius Tschudius*, eúmque secutus *Guill.* in *Tigurinum, Vrbigenum, Aventicensem & Antuatem dividit. Cluverius* Introd. Geog. l. 2. p. 79. *Hinc Helvetii in quatuor pagos distincti. Pagorum nomina, Tigurinus, Tugenus, Ambronicus,* & *Vrbigenus.* Tigurinus *nomen habuit ab oppido antiquissimo Tiguro, sive, quod rectiùs scribitur, Turigo, nunc* Zürich. Tugenus *ab oppido Tugio, nunc* Zug. Ambrones *nomen habuêre à flumine quod accoluêre Amma, nunc* Eme: Vrbigeni *dicti sunt ab oppido Vrba, nunc Orbe.* Ratio, quam sententiæ suæ fulciendæ substernit *Guillim.* p. 15. non videtur contemnenda.

(h) *Casp. Ens*, Thes. Polit. pag. 385. *Ex universa eorum regione aiunt circa quinquaginta peditum millia conscribi posse. Horum* 35. *illi, qui propriè* Swizzeri *dicuntur.*

Hos autem origine Suecos esse post Ægidium Tschudium optimi quique tradunt Historici. Vide *Stumpf.* lib. 4. cap. 12. Et *Osvvald. Molitor*. pag. 60. *Ducunt autem Suiti (ut vulgi opinio est, quam hic Poëta sequitur) originem à Suedis, qui in extrema, Septentrionem versus Europa sunt (alio nomine Gothi appellantur) cuius rei testimonium non modò nostræ Historiæ adferunt, sed & ii, qui vel hodie Suediam inhabitant. Ex quibus sæpe quæsitum à Mercatoribus nostris, quicquam ne haberent in annalibus, quod argueret expulsos sanè ex sua patria in nostras, uti apud nos creditur, sedes devenisse. De conformitate regionum, morum, natura, aliarúmque rerum, ut solet, nihil minùs inquisitum. Asseverârunt omnia,*

illud

illud adjicientes, miris se gloriari modis, tam laudatum, apud omnes gentes populum originem sibi ferre acceptam. Certum est, magnam utriusque non modò gentis, sed & quorundam Dialecti Idiotismorum esse *γειτνίασιν*. Observavit Clariss. D. Ericus Odhelius, Gothus, dignissimus in Vbsaliensi regia Professor, meus per aliquot menses hospes gratissimus; multas apud nos loquendi voces & formulas, per universam Germaniam ignotas, Suecis tamen familiares. Quid? quòd Sueciam cum Suitia sensu generali pro universa Helvetia sumta exteri authores confundant. Vide *Anal.* P.I. pag. 167.

(i) Felix Faber, Monach. Vlm: lib. 1. pag. 191. *Omnes enim communitates iunctæ Suitzeris cum eis nomen communicant, & Suitzeri à Villa Suitz nominantur. Sicut totum regnum Bohemiæ & Marchionatus Moraviæ ab una sola persona Huss Hussitæ dicuntur per universum mundum; ità adhærentes Suitensibus Suizeri dicuntur. Osvvald. Molit.* in Panegyr. Glareani, pag. 60. *Suicia sequitur, unde omnes confœderati commune apud vulgos hodie tenent nomen Suitenses, vel Suiceri.* Ratio hujus denominationis redditur varia. *Simler.* lib. 1. p. 23. b. *Hæc victoria ad Morengarten fundamenta firmavit Helvetici fœderis: Itaq; tum primum tres Pagi Fœdus, quod antea ad decennium fecerant, in perpetuum pepigerunt, & id in literas retulerunt. Ab hoc Fœdere Helvetii nomen acceperunt, ut dicantur* Eidgnossen/ *q. d. iuris iurandi participes, aut eodem iuramento devinctos; Exteri Suitzeros vocãt à Suitio pago, fortè quod primum pro libertate in eorum agro pugnatum sit; aut quia diutissimè cum Eremitanis contenderunt, & primi omnium ex Pagis tribus, Austriorum irruptioni expositi fuerunt, & inter tres Pagos maxima eorum fuit potentia, nomine eorum, ut celebriori, reliqui etiam pagi sunt comprehensi, & ab his deinde nomen ad omnes Confœderatos dimanavit.* Prima Etymologiæ ratio etiam *Genebrardo* probatur, lib. 4. pag. 697. & extat apud *Guillim.* l. 2. p. 311. *Nec cessatum donec prælio Morengartensi deterreretur, quo prælio, feliciter XVI. Novembris, depugnato, tres Civitates*

vitates Fœdus, quod inter se habebant certi temporis, in omnem perpetuitatem extendere placuit, perpetuumq; factum die Martis, post Festum Nicolai, sive IX. Decembris, Brunnæ Suitiorum. Indéque & postea Suitiorum, apud quos primò pugnatum fuit, nomine, & fama apud nationes Helvetii omnes in celebritatem abierunt, Suitzeriq; gens universa appellati. Vunde verò Suitia? A Suito; *Guillim.* lib. 3. pag. 329. vel Suiterno, *Osvvald. Molit.* vel Suitero, populi Duce, de quo prolixè *Stumpf.* l. 4. c. 12. plerique deducunt. Cæteri in nominis Etymo ridiculi sunt. *Fel. Faber* Hist. Suev. pag. 126. *Anno Domini* (inquit) 806. *cùm magnificus Carolus Saxones vi belli ad Christi fidem induxisset, illi Saxones Transalpini, qui in Chersoneo Cimbrico residebant, reiecta fide post abscessum Caroli in pristinos relapsi sunt errores, quos dum piissimus Imperator semel, bis, ter, quater reduxisset, & semper recidivarent, omnem gentem illam cum uxoribus & parvulis per diversas Germaniæ & Galliæ partes in exilium misit, de quibus grandem accepit numerum, eosq; trans Rhenum ad montana duxit, & inter Alpes in vallem, quæ Arta dicitur, à villa Arta in faucibus vallis sita, collocavit, ut eam vallem, quæ adhuc deserta erat, colerent, & meabilem facerēt, quatenus visitare Romam volentes, aut Italiam, vel Lombardiam, per vallem illam transire possent. Exigente autem Imperatore ab eis iuramentum de fidelitate & constantia in fide & in Imperii servitute, responderunt: Servi tui sumus, ô Imperator, & Maiestati tuæ serviemus, & in hac valle mundanda laborabimus, usque ad sudorem sanguineum. Hoc sic præstito iuramento dixit Imperator; Ecce: tria iuramentum vestrum implicat vel includit: Primum, quòd Imperio servabitis stabilem servitutem: Secundum, quòd in valle hac mundanda in labore sudabitis: Tertium, quòd sanguinem sudabitis. Vt ergò memores illius iuramenti in perpetuum sitis, do vobis in præsentiarum singularia præ cunctis gentibus. Pro primo articulo iuramenti vestri do vobis, ut nuncupemini Confœderati, scil. Imperio, ut in ipso vestro nomine Sponsionis*

sionis vestræ memores sitis, ideo etiam in Theutonico nominatur Eidtgnossen. *Pro secundo articulo aliud impertior vobis nomen: quia enim promisistis in labore desudationem, hinc nomen vestrum erit, & diceminis* Schweitzer/ *id est, sudantes, quos Latini nominant Suitenses, Italici Svviceros, Theutonici* Schwitzer. *Vnde ... tum villam in valle ædificantes ipsam* Schwitz *nominaverunt. Pro tertio articulo, quia pro intenso labore iurâstis, vos sudare sanguinem, do vobis vexillum sanguineum, nullo alio signo vel colore ornatum.* Nec felicior est in his originibus Helveticis & ἀνώνυμος ille, cujus meminit *Nauclerus*, Generat. 44. pag. 242. & *Nauclerus* ipse. Recitabo verba ejus. *Circa annum Domini* 1300. *Suitenses famari cœperunt, licèt origo Gentis multò sit vetustior, de qua scribit quidam invenisse se Chronicon, in urbe Romana, quod referat, quòd tempore Sigeberti Suedorum Regis, & Christophori Comitis Austrofrisonum fame compulsi fuerint aliqui eas regiones exire, & alias sedes quærere per sortem. Quòd exiverint ex Suedis sex millia hominum, ex Frisonibus mille ducenti, præter mulieres & pueros, pervenerintq; ad Rhenum, ubi Priamo & Petro de Paludibus Francorum Ducibus impediti, vi & armis sibi viam faciunt multis occisis. Deinde spoliis divisis per ripas Rheni ascendentes, parúmque declinantes inter alpes, colles & lacus, ad locum Fracti montis Ducatus Austriæ diverterint; deserta ibi ex licentia Comitis de Habspurg eligunt, spinas evellunt, lapidibus purgant, terram ad culturam redigentes. Habebant autem tres Duces Suicerum, Remum & Vuadislaum. Suicerus cum Remo terras montis fracti, & alpes Longobardiam aspicientes suscipiunt. Vuadislaus vallem prope Ararim fluvium occupat. Factum est autem, quod tum Arcadio, Honorio, Imperatoribus, Nicolao, & post ipsum Zosimo Romanis Pontificibus, Romani auxilio cuiusdam Eugenij Apostatæ rebellabant. His Alaricus, Rex Gothorum, cum Imperatoribus & Papa resistere volentes, prædictos Duces Suicerum, Remum & Vuadislaum, iam bellicis rebus instructos, bellicosos & feroces*

roces

roces homines auxilii gratia invitaverunt, stipendia promittentes. Confestim Duces ii cum copiis arma sumunt, & signati cruce cum Alarico Rege Romam perveniunt. Obsidetur urbs, Suicerusq; & sui Civitatem Leoninam expugnant, caesis innumeris paganis. Eugenius postea cum maxima Romanorum multitudine obtritus est. Victoria itaque de inimicis obtenta, Papa Imperatorésque Romani, volentes Suicerum ac socios remunerare stipendiis, id recusabant; dicentes, pro Deo & fide tutanda se venisse; nihilq; aliud petere, quàm terram, quam occupaverunt; habitabilemq; fecerunt, retinere, & quòd immunes deinceps à tributo, nulliq; prater Imperatorem subiecti essent, daretur eis quoque vexillum rubeum, Christi stigmate signatum, quae omnia obtinuerunt, & cum benedictione Papali ad propria reversi sunt, nihilominus auro & argento donati. Hac & multò plura refert quidam Eulogius se in eodem Chronico invenisse, Plinium atque Franciscum Petrarcham allegans, quae brevitatis causa omitto, relatu enim digna non sunt, cùm colorem veritatis non habeant: Quis enim mihi crederet, si diceremus, sub Arcadio & Honorio Ducatum Austriae fuisse, & quòd Alaricus, Gothorum Rex, Honorio & Arcadio Imperatoribus, Zosimo Papae auxilia contra Romanos Apostatas & rebelles praestiterit, cùm Alaricus Imperatoribus & Papa renitentibus urbem ingressus sit atque ceperit, hostis quoque & adversarius fuerit, nec ante Zosimum aliquis Nicolaus Papa invenitur? Ex quibus convincitur Scriptor iste Historias istas minimè intellexisse, sed prorsus aberrare. Vnde veriùs videntur sentire qui scribunt, Carolum Magnum an. D. 806. devictis Saxonibus ferociores ex eis, ad 10000. virorum cum uxoribus & liberis deportâsse; & per diversas Galliae ac Germaniae provincias relegâsse. Causa huius fuit, quòd Gens ista saepe ad fidem Christianam conversa, toties apostatavit, & in vicinos crudeliter saeviit, unde maximam ipsorum partem in Hungariam septem Castrorum, ubi modò degunt, destinaverit: aliquos verò ad Comitatum Valesiae Sedunensis Dioecesis

colloca-

collocavit; aliquos ultra montem Iovis in Longobardia, propè Augustam Taurinorum, Dominio nunc Ducis Mediolani, habentes adhuc linguam Teuthonicam, ut & Septem Castrenses in Hungaria: Alios transtulit ad vallem Vrania, & arctam, ubi villa est eiusdem nominis (Art) *Constantiens. Dioeces. montibus altissimis & lacubus munita, ut ibidem sederent pro custodibus, & dum ipse Carolus in Italiam iturus esset, liberum haberet ingressum, fertur obligâsse. Qui ubi consederant Saxonica lingua feruntur dixisse:* Hie wollen wir Schwitten/ i.e. *hîc volumus in sudore terminos constituere, à quo verbo* Schwitten/ *Suitzer dicti sunt. Et quia pro hac custodia sanguineum sudorem emissuros se professi sunt, arma acceperunt pro signo aut vexillo penitus sanguinei coloris nullo colore alio admixto, Inveniuntur autem Suitenses controversiam habuisse cum Comitibus de Kiburg, postea cum Comitibus de Habspurg, ultimo cum Ducibus Austriæ.* Suitenses Saxoniæ Colonias esse etiam alii, cætera doctissimi, hariolati. *Beatus Rhenanus* Vitos, Saxoniæ populum, qui reliquis Saxoniam occupantibus ad hæc devenerint loca, Suitiæ nomen dedisse existimat. Ita & *Alciatus* Mediolanensis Annot. in Tacitum: *Eutropius,* inquit, *Helvetiorum sedes à Quadis occupatas satis ostendit, ut suspicer omnes deletos, cùm Quadi, Marcomanniq; sub Aureliano in Italiam prorupere. Extat adhuc in eis vallis Marcomanna nomine: Periere & illi, atque ab Alemannis (colluvies Germanorum erat) superati, in eorum nomen concessere: à Theodorico, deinde Gotho victi, Francis ex fœdere dediti sunt; aucti demum Saxonum accessione, quos ob violatam plus ei fidem sedibus eiectos Carolus Magnus, in alpes coniecit, Suitenses cœpere dici: Paruere deinde regibus Germanorum. Centum ferè anni sunt, cùm se cæsis præfectis in libertatem asseruerunt, cum cæde repressis Cæsaribus.* Atque sic Helvetii Suitensium nomine venerint ante fœdus? Cedò monumenta. Ridicula pleraque sunt, & longiori examine vix digna. Propius ad veritatem accedit & mentem annalium do-

Lucius Cassius Consul occisus, exercitusq́ eius ab Helvetiis pulsus & sub iugum missus.

III. Sed & *Cornelius Tacitus*, gravis Historiæ Romanæ conditor, lib.1. pag.563. *Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisq́, mox memoria nominis, clara.*

IV. *L. Iulius Florus*, lib. 3. cap. 10. *Primus Galliæ motus ab Helvetiis cœpit, qui Rhodanum inter & Rhenum sibi, non sufficientibus terris, venere sedes petitum, incensis mœnibus suis. Hoc sacramentum fuit, ne redirent. Sed petito tempore ad deliberandum, cùm inter moras Cæsar, Rhodani ponte rescisso, abstulisset fugam, statim bellicosissimam sic in suas sedes, quasi greges in stabula pastor, deduxit.*

V. Qui in Tacitum de Popul.Germ. Comment. dedit, p.m.61. existimat, *Paulum Aemilium* Transjuranorum vocabulo significare Helvetios, cùm inquit lib.1. *Transiurani ferox genus hominum Burgundionibus, ante rerum potientibus attributi, & tunc sui propè iuris effecti.*

VI. Ex Scriptoribus Ecclesiasticis, seu Christianis Helveticorum meminerunt.

A. *Orosius* lib.6.c.7. *Helvetiorum animos (fortissimæ omnium Gallorum gentis ea vel maximè causa, quòd perpetuò penè cum Germanis altercabantur, à quibus Rheno tantùm flumine dirimuntur.) Orgetorix quidam princeps gentis spe totius invadendi Gallias in arma incenderat.*

B. *Eutropius Presbyter*, Hist. Rom. lib.6. *Caius Iulius Cæsar primò vicit Helvetios, qui nunc Sequani appellantur.* Id quod demum à Cæsaris tempore in usu esse cœpit. Antea enim Gallis annumerabantur; postea Belgis, qui & Celtobelgæ dicuntur. Vide *Stumpf.* lib.4.cap.1.

(c) Sed posteriorum tantùm confœderatorum. R. *David Gans*, Zem. Dav. an. Chr. 1414. Helvetiæ meminit: בימים ההם הסכימו האפיפיור ההגמונים ושאר

ושאר דוכסי אשכנז ועשו קונציליום פי' יום ועד בעיר קאשטניץ אשר במדינת שויץ *Die' us illis convenerunt Papa, Cardinales, & cæteri Duces Germaniæ, ut convocarent Concilium Constantiæ, in ditione Suitensium.* Et an. Chr. 1477. אחר זה עשה מלחמות גדולות נגד השויצר ונגד הצרפתים אשר במלחמה ההיא דוכס קראלוס נהרג נהרג עם יז' אלפים אנשי חיל *Postea magna gessit bella cum Schvvizeris & Gallis, & occisus est bello illo Dux Carolus cum 17000. viris st. enuis.*

(*d*) Helvetiæ tamen, aut Synonymorum ei quàm Helvetiorum vox illis est notior; Vide *Georg. Nub.* Part. II. clim. 5. pag. 221. Vocatur quidem Burgundia Alemannorum: at nostros etiam Scriptores eos Burgundiones appellâsse, quia videlicet Burgundiones parti Helvetiæ imperitârunt, fatetur *Stumpf.* annal. Helvet. lib. 4. cap. 2. Genevæ, Lusannæ, Rhodani, montis Iurassis, seu Iuræ, Basileæ, expressam author Arabicus loc. cit. facit mentionem.

(*e*) Nec enim satis constat, unde Helvetii sic dicantur. *Glareanus* existimat, Helvetios nuncupatos quasi Hell vetter/*cognatos Plutonis*, Idoli satis apud Gentiles famigerati. Non abnuo; Dubito tamen, utrum vox Vetter/Helvetiis jam tum, cùm Helvetiorum antiquissimi Scriptores meminerunt, hoc sensu fuerit usitata. Neque sine exemplo à Numine aliquo veteres denominari volebant Helvetii. Constat enim Chaldæos, aliósq; apud priscos Reges nominibus fuisse gavisos ejusmodi compositis, quorum alterum Deastri alicujus fuerit, aut Idoli. Talia sunt Nebucadnezar, Beltschazar. Idem obtinuisse apud Arabes Muhammedanos, diximus *Hist. Orient.* pag. 277. Imò & Saracenos, teste *Edvvard. Pocok.* specim. Hist. Arab. pag. 95. & 101. *Datur enim*, ut ille ait, hæc venia antiquitati, ut miscendo humana divinis primordia *sua angustiora faciat.* Vnde & *Cæsar*

Comment. lib. 7. *Galli se omnes ab Dite Patre prognatos prædicant.* Non desunt tamen, qui Helvetios, seu, (ut *Glareanus* scribit) Helveteros dictos putant, quasi Heldo Vätter/Heroum patres, vel ἥρωες ἄνδρες. Et quanquam non negemus, fuisse aliquos in Helvetia ὑπερφυῶς μεγάθεις viros, id quod varia eruditorum monumenta probant; certum tamen est, de plerisq; judicium *Casp. Ens*, (de quo suprà) non longè aberrare à vero. A rebus itaque gestis & magnis conatibus, quàm statura corporis ita Helvetios denominatos verisimilius est. Suo videbimus loco, cum maximis Romanorum & Græcorum Heroibus Helvetios sæpe nostros certâsse.

II. De his autem Helvetiis, (qui [a] Burgundiones etiam deinceps vocati fuerunt & [b] Alemanni) libertati semper [c] assuetis, à [d] fortitudine, agrorum [e] fertilitate, munitæ [f] regionis commoditate commendatis, & in quatuor [g] pagos distributis, etsi multa dici possent; Contractis tamen & in compendium redactis meditationibus nostris, Helvetiorum potissimùm confœderatorum, quos [h] Suizeros exteri vulgò, seu Suitenses, à [i] Suitia dictos, appellant, rationem habebimus.

(a) Vt diximus suprá.

(b) Ab Alemannis trans-Rhenanis, qui sedem in Helvetia quæsiverunt. Vide *Stumpf.* lib. 4. cap 2. *Beat. Rhen.* Rer. Germ. lib. 1. pag. 64.

(c) De qua re *Ioachim.* Vadian. Coment. in Pomp. Mel. pag. 170. *Illud non præterierim: Helvetios Romanis iam olim fœderatos fuisse, ea tantùm conditione adiecta, ne in cives reciperentur, ne quis hodiernum libertatis*

tatis studium novum esse his gentibus, aut prorsus tale quid permitti eis non debeat, occlamet. Meminit eius fœderis pro Cornelio Balbo M.T.Cicero. Vnde non malè *Casp.Ens*, Thes.Polit.Apotel.25. *Summa omnes Helvetii gaudent libertate.* Hinc mascula illa Diviconis Helvetiorum Ducis responsio. Obsides enim dare à Cæsare rogatus dixit: *Ita Helvetios à maioribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare consueverint: eius rei populum Romanum esse testem.* Comment. lib.1.pag.5.

(*d*) Confer quæ modò Aphor.1. attulimus cum Chronic.*Stumpf.*lib.4. *Francisc. Guillim.*de reb.Helv. lib.1.Bull.de rebus Tigur.lib.1.

(*e*) *Iul.Cæsar.*Comment.lib.1 pag.10. Helvetiæ tribuit *bonitatem agrorum.* Sic *Rain.Marlian.* in Indice suo super Comment.Cæs. *Helvetii inter Celtas populi sunt, bonitatem agri habentes.*

(*f*) *Iul. Cæsar* Comment.lib.1. pag.1. *Id faciliùs eis Orgetorix* (Hordereich *Stumpfius* & *Guillimanus* reddiderunt) *persuasit, quòd undique loci natura Helvetii continentur: una ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit: altera ex parte monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios: tertia lacu Leemanno & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit.* Consule Indic. Rain. *Marlian.* in Comment. Cæs.voc. *Helvetii*; ubi, positis Helvetiæ limitibus, addit; *Quibus limitibus adhuc duodecim Helvetiorum pagi, quemadmodum tempore Cæsaris, consistunt.* Aliter tamen *Henricus Glareanus. Vndecim duntaxat*; scribit; *intra veros regionis Helvetiæ limites concluduntur. Basilea enim non in Helvetiis, sed in Sequanis iacet, & Schaffhusia in Germania.* Idem reperias apud *Guillim.*lib.1.pag.5. Et *Casp.Ens*, Thesaur.Polit.Apotel.49.pag.363. *Helvetiorum regio, quæ Germaniæ hodie magna ex parte annumeratur, quasi dorso Mundi imposita videtur, ut quæ tota ferè præ cæteris Europæ partibus in altissimos montes attollatur.* Et pag.365.

Est verò omnis Helvetiorum regio altissimis & praruptis montibus & saxis aspera, & multis lacubus ac stagnis intersecta Natura, & situ, undique munitissima est, quum angusti admodum per claustra & invias penè vias pateant ad eam aditus. Confer pag. 371.

(g) Duorum tantùm meminit *Cæsar*, Verbigeni & Tigurini. *Glareanus* quatuor pagos respondere putat quatuor fluviis Helvetiæ celebrioribus, *Tauro, Limago, Vrsa* & *Amma*. Idem vult ejus Commentator, *Osvvaldus Molitor*, Lucerinus. *Aegidius Tschudius*, eúmque secutus *Guill.* in *Tigurinum, Vrbigenum, Aventicensem* & *Antuatem dividit.* *Cluverius* Introd. Geog. l. 2. p. 79. *Hinc Helvetii in quatuor pagos distincti. Pagorum nomina, Tigurinus, Tugenus, Ambronicus,* & *Vrbigenus.* Tigurinus *nomen habuit ab oppido antiquissimo Tiguro, sive, quod rectiùs scribitur, Turigo, nunc* Zürich. Tugenus *ab oppido Tugio, nunc* Zug. Ambrones *nomen habuêre à flumine quod accoluêre Amma, nunc* Emme: Vrbigeni *dicti sunt ab oppido Vrba, nunc Orbe.* Ratio, quam sententiæ suæ fulciendæ substernit *Guillim.* p. 15. non videtur contemnenda.

(h) *Casp. Ens*, Thes. Polit. pag. 385. *Ex universa eorum regione aiunt circa quinquaginta peditum millia conscribi posse. Horum 35. illi, qui propriè* Swizzeri *dicuntur.*

Hos autem origine Suecos esse post Ægidium Tschudium optimi quique tradunt Historici. Vide *Stumpf.* lib. 4. cap. 12. Et *Osvvald. Molitor.* pag. 60. *Ducunt autem Suiti (ut vulgi opinio est, quam hic Poëta sequitur) originem à Suedis, qui in extrema, Septentrionem versus Europa sunt (alio nomine Gothi appellantur) cuius rei testimonium non modò nostra Historia adferunt, sed & ii, qui vel hodie Suediam inhabitant. Ex quibus sæpe quæsitum à Mercatoribus nostris, quicquam ne haberent in annalibus, quod argueret expulsos sanè ex sua patria in nostras, uti apud nos creditur, sedes devenisse. De conformitate regionum, morum, natura, aliarúmque rerum, ut solet, nihil minùs inquisitum. Asseverârunt omnia,* illud

illud adjicientes, miris se gloriari modis, tam laudatum, apud omnes gentes populum originem sibi ferre acceptam. Certum est, magnam utriusque non modò gentis, sed & quorundam Dialecti Idiotismorum esse γειτνίασιν. Observavit Clariss. D. Ericus Odhelius, Gothus, dignissimus in Vbsaliensi regia Professor, meus per aliquot menses hospes gratissimus, multas apud nos loquendi voces & formulas, per universam Germaniam ignotas, Suecis tamen familiares. Quid? quòd Suetiam cum Suitia sensu generali pro universa Helvetia sumta exteri authores confundant. Vide *Anal.* P.I. pag. 167.

(i) *Felix Faber*, Monach. Vlm. lib. 1. pag. 191. *Omnes enim communitates iunctæ Suitzeris cum eis nomen communicant, & Suitzeri à Villà Suitz nominantur. Sicut totum regnum Bohemiæ & Marchionatus Moraviæ ab una sola persona Huss Hussitæ dicuntur per universum mundum; ità adhærentes Suitensibus Suizeri dicuntur. Osvvald. Molit.* in Panegyr. Glareani, pag. 60. *Suiciæ sequitur, unde omnes confœderati commune apud vulgos hodie tenent nomen Suitenses, vel Suiceri.* Ratio hujus denominationis redditur varia. *Simler.* lib. 1. p. 23. b. *Hac victoria ad Morengarten fundamenta firmavit Helvetici fœderis: Itaq; tum primum tres Pagi Fœdus, quod antea ad decennium fecerant, in perpetuum pepigerunt, & id in literas retulerunt. Ab hoc Fœdere Helvetii nomen acceperunt, ut dicantur* Eidgnossen/ *q. d. iuris iurandi participes, aut eodem iuramento devinctos; Exteri Suitzeros vocãt à Suitio pago, fortè quod primum pro libertate in eorum agro pugnatum sit; aut quia diutissimè cum Eremitanis contenderunt, & primi omnium ex Pagis tribus, Austriorum irruptioni expositi fuerunt, & inter tres Pagos maxima eorum fuit potentia, nomine eorum, ut celebriori, reliqui etiam pagi sunt comprehensi, & ab his deinde nomen ad omnes Confœderatos dimanavit.* Prima Etymologiæ ratio etiam *Genebrardo* probatur, lib. 4. pag. 697. & extat apud *Guillim.* l. 2. p. 311. *Nec cessatum donec prælio Morengartensi decerneretur, quo prælio, feliciter XVI. Novembris, depugnato, tres Civitates*

vitates Fœdus, quod inter se habebant certi temporis, in omnem perpetuitatem extendere placuit, perpetuumq; factum die Martis, post Festum Nicolaï, sive IX. Decembris, Brunnæ Suitiorum. Indéque & postea Suitiorum, apud quos primò pugnatum fuit, nomine, & fama apud nationes Helvetii omnes in celebritatem abierunt, Suitzeriq; gens universa appellati. Vunde verò Suitia? A Suito; *Guillim.* lib. 3. pag. 329. vel Suiterno, *Osvvald. Molit.* vel Suitero, populi Duce, de quo prolixê *Stumpf.* l. 4. c. 12. plerique deducunt. Cæteri in nominis Etymo ridiculi sunt. *Fel. Faber* Hist. Suev. pag. 126. *Anno Domini* (inquit) 806. *cùm magnificus Carolus Saxones vi belli ad Christi fidem induxisset, illi Saxones Transalpini, qui in Chersoneo Cimbrico residebant, reiecta fide post abscessum Caroli in pristinos relapsi sunt errores, quos dum piissimus Imperator semel, bis, ter, quater reduxisset, & semper recidivarent, omnem gentem illam cum uxoribus & parvulis per diversas Germaniæ & Galliæ partes in exilium misit, de quibus grandem accepit numerum, eosq; trans Rhenum ad montana duxit, & inter Alpes in vallem, quæ Arta dicitur, à villa Arta in faucibus vallis sita, collocavit, ut eam vallem, quæ adhuc deserta erat, colerent, & meabilem faceret, quatenus visitare Romam volentes, aut Italiam, vel Lombardiam, per vallem illam transire possent. Exigente autem Imperatore ab eis iuramentum de fidelitate & constantia in fide & in Imperii servitute, responderunt: Servi tui sumus, ô Imperator, & Maiestati tuæ serviemus, & in hac valle mundanda laborabimus, usque ad sudorem sanguineum. Hoc sic præstito iuramento dixit Imperator; Ecce, tria iuramentum vestrum implicat vel includit: Primum, quòd Imperio servabitis stabilem servitutem: Secundum, quòd in valle hac mundanda in labore sudabitis: Tertium, quòd sanguinem sudabitis. Vt ergò memores illius iuramenti in perpetuum sitis, do vobis in præsentiarum singularia præ cunctis gentibus. Pro primo articulo iuramenti vestri do vobis, ut nuncupemini Confœderati, scil. Imperio, ut in ipso vestro nomine Sponsionis*

sionis vestræ memores sitis, ideo etiam in Theutonico nominatur Eidtgnossen. *Pro secundo articulo aliud impertior vobis nomen: quia enim promisistis in labore desudationem, hinc nomen vestrum erit, & dicemini* Schwizer/ *id est, sudantes, quos Latini nominant Suitenses, Italici Svviceros, Theutonici* Schwitzer. *Unde castrum villam in valle ædificantes ipsam* Schwitz *nominaverunt. Pro tertio articulo, quia pro inmenso labore iurâstis, vos sudare sanguinem, do vobis vexillum sanguineum, nullo alio signo vel colore ornatum.* Nec felicior est in his originibus Helveticis & ἀνώνυμος ille, cujus meminit *Nauclerus*, Generat. 44. pag. 242. & *Nauclerus* ipse. Recitabo verba ejus. *Circa annum Domini* 1300. *Suitenses famari cœperunt, licèt origo Gentis multò sit vetustior, de qua scribit quidam invenisse se Chronicon, in urbe Romana, quod referat, quòd tempore Sigeberti Suedorum Regis, & Christophori Comitis Anstrofrisonum fame compulsi fuerint aliqui eas regiones exire, & alias sedes quærere per sortem. Quòd exiverint ex Suedis sex millia hominum, ex Frisonibus mille ducenti, præter mulieres & pueros, pervenerintque ad Rhenum, ubi Priamo & Petro de Paludibus Francorum Ducibus impediti, vi & armis sibi viam faciunt multis occisis. Deinde spoliis divisis per ripas Rheni ascendentes, parúmque declinantes inter alpes, colles & lacus, ad locum Fracti montis Ducatus Austriæ diverterint; deserta ibi ex licentia Comitis de Habspurg eligunt, spinas evellunt, lapidibus purgant, terram ad culturam redigentes. Habebant autem tres Duces Suicerum, Remum & Vuadislaum. Suicerus cum Remo terras montis fracti, & alpes Longobardiam aspicientes suscipiunt. Vuadislaus vallem prope Ararim fluvium occupat. Factum est autem, quod tum Arcadio, Honorio, Imperatoribus, Nicolao, & post ipsum Zosimo Romanis Pontificibus, Romani auxilio cuiusdam Eugenij Apostatæ rebellabant. His Alaricus, Rex Gothorum, cum Imperatoribus & Papa resistere volentes, prædictos Duces Suicerum, Remum & Vuadislaum, iam bellicis rebus instructos, bellicosos & feroces*

voces homines auxilii gratia invitaverunt, stipendia promittentes. Confestim Duces ii cum copiis arma sumunt, & signati cruce cum Alarico Rege Romam perveniunt. Obsidetur urbs, Suicerusq; & sui Civitatem Leoninam expugnant, cæsis innumeris paganis. Eugenius postea cum maxima Romanorum multitudine obtritus est. Victoria itaque de inimicis obtenta, Papa Imperatorésque Romani, volentes Suicerum ac socios remunerare stipendiis, id recusabant; dicentes, pro Deo & fide tutanda se venisse, nihilq; aliud petere, quàm terram, quam occupaverunt, habitabilemq; fecerunt, retinere, & quòd immunes deinceps à tributo, nullisq; præter Imperatorem subiecti essent, daretur eis quoque vexillum rubeum, Christi stigmate signatum, quæ omnia obtinuerunt, & cum benedictione Papali ad propria reversi sunt, nihilòminus auro & argento donati. Hæc & multò plura refert quidam Eulogius se in eodem Chronico invenisse, Plinium atque Franciscum Petrarcham allegans, quæ brevitatis causa omitto, relatu enim digna non sunt, cùm colorem veritatis non habeant: Quis enim mihi crederet, si diceremus, sub Arcadio & Honorio Ducatum Austriæ fuisse, & quòd Alaricus, Gothorum Rex, Honorio & Arcadio Imperatoribus, Zosimo Papæ auxilia contra Romanos Apostatas & rebelles præstiterit, cùm Alaricus Imperatoribus & Papa renitentibus urbem ingressus sit atque ceperit, hostis quoque & adversarius fuerit, nec ante Zosimum aliquis Nicolaus Papa invenitur? Ex quibus convincitur Scriptor iste Historias istas minimè intellexisse, sed prorsus aberrare. Vnde veriùs videntur sentire qui scribunt, Carolum Magnum an. D. 806. devictis Saxonibus ferociores ex eis, ad 10000. virorum cum uxoribus & liberis deportâsse, & per diversas Galliæ ac Germaniæ provincias relegâsse. Causa huius fuit, quòd Gens ista sæpe ad fidem Christianam conversa, toties apostatavit, & in vicinos crudeliter sæviit, unde maximam ipsorum partem in Hungariam septem Castrorum, ubi modò degunt, destinaverit: aliquos verò ad Comitatum Valesiæ Sedunensis Diœcesis

colloca-

collocavit; aliquos ultra montem Iovis in Longobardia, propè Augustam Taurinorum, Dominio nunc Ducis Mediolani, habentes adhuc linguam Teuthonicam, ut & Septem Castrenses in Hungaria: Alios transtulit ad vallem Vrania, & arctam, ubi villa est eiusdem nominis (Art) *Constantiens. Dioeces. montibus altissimis & lacubus munita, ut ibidem sederent pro custodibus, & dum ipse Carolus in Italiam iturus esset, liberum haberet ingressum, fertur obligâsse. Qui ubi consederant Saxonica lingua feruntur dixisse:* Hie wollen wir Schwitzen/ i.e. *hîc volumus in sudore terminos constituere, à quo verbo* Schwitten/ *Suitzer dicti sunt. Et quia pro hac custodia sanguineum sudorem emissuros se professi sunt, arma acceperunt pro signo aut vexillo penitus sanguinei coloris nullo colore alio admixto. Inveniuntur autem Suitenses controversiam habuisse cum Comitibus de Kiburg, postea cum Comitibus de Habspurg, ultimo cum Ducibus Austriæ.* Suitenses Saxoniæ Colonias esse etiam alii, cætera doctissimi, hariolati. *Beatus Rhenanus* Vitos, Saxoniæ populum, qui reliquis Saxoniam occupantibus ad hæc devenerint loca, Suitiæ nomen dedisse existimat. Ita & *Alciatus* Mediolanensis Annot. in Tacitum: *Eutropius,* inquit, *Helvetiorum sedes à Quadis occupatas satis ostendit, ut suspicer omnes deletos, cùm Quadi, Marcomanniq́ sub Aureliano in Italiam prorupere. Extat adhuc in eis vallis Marcomanna nomine: Periere & illi, atque ab Alemannis (colluvies Germanorum erat) superati, in eorum nomen concessere: à Theodorico, deinde Gotho victi, Francis ex fœdere dediti sunt; aucti demum Saxonum accessione, quos ob violatam plus ei fidem sedibus eiectos Carolus Magnus, in alpes coniecit, Suitenses cœpere dici: Paruere deinde regibus Germanorum. Centum ferè anni sunt, cùm se cæsis præfectis in libertatem asseruerunt, cum cæde repressis Cæsaribus.* Atque sic Helvetii Suitensium nomine venerint ante fœdus? Cedò monumenta. Ridicula pleraque sunt, & longiori examine vix digna. Propius ad veritatem accedit & mentem annalium do-

mesticorum auth. *Thes.Polit. Apotel.*49. p.366.quanquam &illorum meminerit, qui Vittos Saxonum, Suitzeros esse volunt.

III. Methodum nempe dabimus cum fructu legendi Historias Helveticas, tum omnibus illis, quos cura aliqua tangit, aut desiderium rerum Helveticarum, tum verò & cumprimis illis, quorum nôsse eas refert.

IV. Id verò antequam fiat, Catalogum præmittemus eorum, qui animum ad origines & res gestas Helvetiorum contexendas appulerunt.

Indignum profectò est patriam incolere incognitam, aut, ne satis quidem familiariter salutatam, relinquere, & exteras oras visitare. Vnde sæpe fit, ut hospes domi & peregrinus, foris de alliis interrogatus, ineptè respondeat de cœpis. Suam quisque patriam percurrat, si non corpore, animo saltem, quàm de aliis peragrandis regionibus & perlustrandis sit solicitus. Si patritio, & nobili, & causas oranti, jus, in quo versaretur, ignorare turpe sit. lib. 2. ff. 43. ff. de *Orig. Iur.* quid ni, & quemvis bonum civem ac Helvetici Fœderis germen nativæ telluris omina & nomina nescire indecens esset?

V. Etsi enim Majoribus nostris, [a] perpetuis bellis implicitis, magna insuper cum [b] barbarie, exemplo reliquorum Europæ populorum colluctantibus, monumentis suas mandare res gestas non licuerit: Illis verò, quibus, in [c] Monasteriis quietè viventibus, otium non

défuit,

defuit, fabulis, quàm Historiis, plebis aures demulcere volupe magis fuerit; singulari tamen DEI providentia accidit, ut & domesticis & exteris authoribus, vel aliud agentibus, non pauca exciderint, ex quibus deinde pleniora contexi potuerint Commentaria.

(a) Quemadmodum enim Helvetiorum veterum nomen, & mentio ex quo ab A. Cæcinna, Vitellii Imperatoris Duce, cæsi ad Thermas fuerunt, paulatim Historicis fuit excussa. (Vide *Rhæt. Guler.* pag. 26.) Ita deinceps, postquam armis iterum, fœdere conglutinati, inclarescere cæpissent, bipennem feliciùs quàm pennam versare, pilum quàm stylum frequentiùs vibrare didicerunt. Vnde tot superioris Seculi virorum magnorum hac de re vel querelæ, vel exprobrationes. *Osvvaldus Molitor*, Lucer. Comment. in Carm. Glarean. de Helvetia, pag. 7. *Quàm difficilem rem sit Poëta noster aggressus in describenda Helvetia, vel hinc manifestum, quòd ducem, cuius vestigia notavit, habuerit neminem. Hactenus enim (ut verum fateamur) parùm apud nostros tributum est literis, quocirca qui illis dederint operam fuerunt paucissimi. Eo modo res omnes, quas & regio ipsa laudabiles continet, & quæ à viris Helvetiis tum prudentiâ, tum fortitudine, non absque ingenti gloria sunt gestæ, usque adhuc iacuerunt.* Ipse *Glareanus* p. 3. ait, oblationem scripti rem ea tempestate mirabilem, quando nemo antea apud nostrates quicquam tale tentaverit, imò fortassis ne cogitârit quidem, nisi cantilenas vulgo decantatas commemorare libeat. Id ipsum de Rhætia etiam, & Rhætis cōmemorat *Guler.* & *Sprech.* Præfat. in Annal. Vnde & *Hildeb. de Riedmat*, Epist. ad Simlerum nostrum: *Vtinam multi ex nostratibus priscis temporibus eo animo fuissent præditi, quo Tua humanitas est, in conscribendis rebus gestis! Qua re effectum*

mesticorum auth. *Thes.Polit. Apotel.*49. p.366.quanquam &illorum meminerit, qui Vittos Saxonum, Suitzeros esse volunt.

III. Methodum nempe dabimus cum fructu legendi Historias Helveticas, tum omnibus illis, quos cura aliqua tangit, aut desiderium rerum Helveticarum, tum verò & cumprimis illis, quorum nôsse eas refert.

IV. Id verò antequam fiat, Catalogum præmittemus eorum, qui animum ad origines & res gestas Helvetiorum contexendas appulerunt.

Indignum profectò est patriam incolere incognitam, aut, ne satis quidem familiariter salutatam, relinquere, & exteras oras visitare. Vnde sæpe fit, ut hospes domi & peregrinus, foris de alliis interrogatus, ineptè respondeat de cœpis. Suam quisque patriam percurrat, si non corpore, animo saltem, quàm de aliis peragrandis regionibus & perlustrandis sit solicitus. Si patritio, & nobili, & causas oranti, jus, in quo versaretur, ignorare turpe sit. lib.2. ff.43. ff. de *Orig. Iur.* quid ni, & quemvis bonum civem ac Helvetici Fœderis germen nativæ telluris omina & nomina nescire indecens esset?

V. Etsi enim Majoribus nostris,[a] perpetuis bellis implicitis, magna insuper cum [b] barbarie, exemplo reliquorum Europæ populorum colluctantibus, monumentis suas mandare res gestas non licuerit: Illis verò, quibus, in [c] Monasteriis quietè viventibus, otium non

défuit,

defuit, fabulis, quàm Historiis, plebis aures demulcere volupe magis fuerit; singulari tamen DEI providentia accidit, ut & domesticis & exteris authoribus, vel aliud agentibus, non pauca exciderint, ex quibus deinde pleniora contexi potuerint Commentaria.

(a) Quemadmodum enim Helvetiorum veterum nomen, & mentio ex quo ab A. Cæcinna, Vitellii Imperatoris Duce, cæsi ad Thermas fuerunt, paulatim Historicis fuit excussa. (Vide *Rhæt. Guler.* pag. 26.) Ita deinceps, postquam armis iterum, fœdere conglutinati, inclarescere cæpissent, bipennem feliciùs quàm pennam versare, pilum quàm stylum frequentiùs vibrare didicerunt. Vnde tot superioris Seculi virorum magnorum hac de re vel querelæ, vel exprobrationes. *Osvvaldus Molitor*, Lucer. Comment. in Carm. Glarean. de Helvetia, pag. 7. *Quàm difficilem rem sit Poëta noster aggressus in describenda Helvetia, vel hinc manifestum, quòd ducem, cuius vestigia notavit, habuerit neminem. Hactenus enim (ut verum fateamur) parùm apud nostros tributum est literis, quocirca qui illis dederint operam fuerunt paucissimi. Eo modo res omnes, quas & regio ipsa laudabiles continet, & quæ à viris Helvetiis tum prudentiâ, tum fortitudine, non absque ingenti gloriâ sunt gestæ, usque adhuc iacuerunt.* Ipse *Glareanus* p. 3. ait, oblationem scripti rem ea tempestate mirabilem, quando nemo antea apud nostrates quicquam tale tentaverit, imò fortassis ne cogitârit quidem, nisi cantilenas vulgo decantatas commemorare libeat. Id ipsum de Rhætia etiam, & Rhætis comemorat *Guler.* & *Sprech.* Præfat. in Annal. Vnde & *Hildeb. de Riedmat*, Epist. ad Simlerum nostrum: *Vtinam multi ex nostratibus priscis temporibus eo animo fuissent præditi, quo Tua humanitas est, in conscribendis rebus gestis! Qua re effectum*

 fuisset,

fuisset, ut multa egregia gesta memoratu aut memoria dignissima, posteritati tradenda, ab interitu vindicâssent: & nunc cum magno solatio patriæ extarent: quæ alioquin oblivioni tradita sunt. Licèt non dubitem plurima injuria bellorum atque incendiis olim periisse: sed fortassis longè plura incuria conscribendi ac posteritati tradendi; perpensa antiquitate huius regionis; cùm plus mille annis iam in Christianismo extitisse Stumpfius, Munsterus & tua Scripta testentur. Vnde illud *Erasmi: Helvetia nobilior armis, quàm literis.* Et *Casp. Ens*, Thesaur. Apotel. xxx. p. m. 11. *Helvetiorum etiam exemplo probat, literarum studia militiam enervare.*

(b) Quæ quidem causa est, cur tam paucis suam literis operam addixerint. Neque enim (quod in Gentis opprobrium confinxisse videtur autor *Thesauri Politici*) adeò sterilis est Helvetia bonorum ingeniorum, quin literis exculta ad frugem perveniant. Docuit hoc posteriorum temporum eventus.

(*c*) Rem suo loco exemplis manifestam reddemus: Specimina quædam dedimus in Præfat. Par. III. Hist. Eccles. Memorabilia sunt verba magni illius Helvetiæ Polyhistoris Ægidii Tschudii, Glaronensis, ad Iosiam Simlerum. Petiit hic ab illo, ut in cœnobio N. inquireret in veterum Helvetiorum monumenta; sed quàm exiguam Msc. illa spem fecerint, ipsius autoris exprimam verbis: Der bücheren/ so in N. Gottshauß ob etliche Scribenten allda werind/ so wyrdig an tag zegeben/ rc. Ist warlich/ meines wüssens/ nichts namhaffts. Es sind etliche/ die ich gelesen Walafridi, Raperti, Noggeri, Eckhardi, barbarisch ding/ darin nichts Historisches einicher ordnung gestellt: den sälten etwas angerührt wyrd so den Historien dienstlich; das überig alles verdrossen ding.

(*d*) De quibus distinctè agemus ratione primò habita *locorum*, deinde *materiæ*.

A. Inter Scriptores rerum Helveticarum TIGURINOS referuntur

a. Iohannes, Franciscanus S. Montis, propè Vitodurum.

rum. Civis fuit Vitoduranus, qui eo ipso vixit tempore, quo Helveticum Fœdus habuit initium. Autori huic plurimum tribuo, utpote qui plerisque vel interfuit ipse, vel ab iis cognovit, qui αὐτόπται erant & αὐτήκοοι. Ejusdem & Stumpfius sæpe meminit, & Bullingerus & Simlerus. Αὐτόγραφον ipsius asservatur ἀνέκδοτον.

b. Iohannes Kriegius de Bellickon, vulgò Johann Krieg zu dem Adler, ex primis illis Reipublicæ Tigurinæ per Brunium reformatæ Senatoribus. Ejus meminit Bulling. Hist. Tigur. l. 8. c. 13.

c. Eberhardus Myllerus, vel *Myllnerus*, miles & Scultetus Tigurinus. Hic, Stumpfii testimonio, primus & antiquissimus est Helveticarum Historiarum conditor. Mentionem ejus crebrò injicit *Naucl.* Gen. 46. p. 256. & Gen. 47. p. 268. b. *Gerardus de Roo*, Veteraquinas, Hist. Aust. lib. 4. pag. 122. 123. & alibi. Sunt & in Bibliotheca nostra Civica annalium Helveticorum Tomi aliquot manuscripti, in quibus non pauca ex Myllero reperias fragmenta. Ipsum verò Myllerum videre mihi hactenus non contigit.

d. Felix Malleolus, Canonista, Scriptis suis multa aspersit, quæ lucem Historiæ Helveticæ afferunt. Vixit tempore Concilii Basileensis.

e. Felix Schmid, natione Tigurinus, professione Monachus Vlmensis, superioris σύγχρονος, Annalibus Sueviæ Helvetiorum res gestas intertexuit, sed minus ἀκριβῶς.

f. Casparus Frey, Reipublicæ Tigurinæ quondam à Secretis, cujus Situm Helvetiæ habemus ἀνέκδοτον.

g. Geroldus Edlibachius, Reipublicæ Tigurinæ Senator & Quæstor, diligentissimè conscripsit bella Tigurina, Lombardica, Burgundica. Habetur exemplar Msc. in Bibliotheca Civica.

h. Henricus Brenvvaldius, prolixa posteritati reliquit rerum Helveticarum, tam Politicarum quàm Ecclesiasticarum, Commentaria, ex quibus multa Stumpfius in suos annales retulit. *Gesner.* Biblioth. Fuit Stumpfius D. Breenwaldii gener, cujus exemplo ad re-

rum Helveticarum indaginem fuit excitatus; quam ei laudem tribuit *Præfat.Concil.Constant.* à se editi.

i Henricus Bullingerus, qui 40.annis in examine Historiæ patriæ insumtis, res Helvetiorum libris 18. præter negotia concatenata intra unius penè anni decursum, ita complexus est, ut vel χαλκέντερον aliquem Originem labor delassare potuisset. Eidem accuratam Reformationis Historiam debemus. Non infeliciter sæpe Bullingeri vitulâ arârunt *Scultet.* in Hist.Refor. & *Stettler.* Hist. Nuichtlan. Obtulit Scriptum Collegis suis die 21. Decembr. an. 1574. Habet etiam Bullingerum authorem *Prosopopæia*, quâ DEUS beneficia sua Helvetiæ collata recenset, eidémq; ingratitudinem exprobrat. Conscripsit librum Capellæ Ludi Magister, primúmque prodiit an. Ch. 1528. ut ipse fatetur, in vita ἰδιοχείρως scripta. Postea verò aliquoties sub incudem revocatus, adeò placuit superioris Seculi eruditis, ut ex eo potissimùm, dum pleniora expectârunt, Historiarum Helveticarum notitiam hauserint. Vide *Paral.Vrsp.* pag367. Eodem pertinet præfatio ejusdem in lib. *Ios.Simleri*, de æterno Dei Filio, quâ à calumniis Helveticæ Genti per ἀνώνυμον (scribit tamen Bullingerus in vita sua, se comperisse, famosi illius libelli authorem fuisse Cardinalem Hosium, Polonum) impactis, præsertim quòd indignè Nobiles tractarent, conterraneos suos purgat. Certum est 1. Multa Majoribus nostris contra Nobilitatem Austriacam fuisse bella. 2. Omnes illos, qui libertati Helveticæ insidias struxerunt, aut Monarch[illegible] viam quæsiverunt, patriæ legibus fuisse astrictos, aut abire jussos: quam felicitatem suis etiam optat Germanis *Boëmus Aubanus*, de Europ. lib. 3. p. 248. Atque hoc nobilitatis odium rectè etiam limitat *Casp.Ens*, Thes. Polit. p. 396. Apot. 49. *Helvetii libertatem amant, ac summis viribus propugnant, imò omnem Nobilitatem odio habent, libertati scilicet infestam.* Atque hinc *vel maximè dissidia illa orta, quòd Nobiles Austrii odio Vatiniano Maiores nostros presserunt & urserunt.* Non dissimulat hoc *Felix Fab.* lib. 1. pag. 190. *Tanto erant odio Suizeri Nobilibus, ut dedi-*

ut dedignarentur partem cum eis in aliqua re habere. Hinc demum (ut idem pergit) *vice versa Suizeri adeò amaricati erant contra Nobiles, ut non potuerint vel nomina eorum audire.* Dixeris: *Cruda satis esse, quæ sequuntur de magna Helvetiorum in Nobiles insolentia.* Quæ illa? *Vnde*, inquit, *si quis in illo tempore in aliquo loco Suizerorum bona locutus fuisset de Ducibus & Nobilibus, vel aliquo verbo, aut signo ostendisset, se de parte vel favore eorum, fuisset sine iudicio occisus. Et tantum erat odium, ut in tota terra Suizerorum nullum sustinerent pavonem, pro eo, quòd Duces Austriæ in galea habeant Pavonis caudam. Et si quis in pileo gestâsset pavonis penam, sine interrogatione fuisset interfectus à proximo Suizero sibi obviante. Audivi sæpe, quòd quidam Suicerus, sedens inter socios, ad mensam ante se habuit vitrum vino plenum: Sol autem splendens ad vitrum resplendentiam facit ab alia parte in modum pennæ pavonis, præsertim si est pustulis respersum. Quidam de assidentibus cernens resplendentiam, dixit, sine præmeditatione: Ecce bene formata & pulchra penna pavonis! quod cernens Svvizerus exemit gladium, & vitrum cum blasphemiis, maledictionibus cædens in multas comminuit particulas. Sed & arma Ducum Austriæ depicta in parietibus abraserunt in Ecclesiis & hospitiis* Fuerunt hæc, fateor, animi abalienati haud obscura olim indicia, à nonnullis, in quibus, pro more, patientia læsa migravit in furorem, exercita. Sed nonne ipsi quidam infortunii hujus Nobiles erant fabri? Quæ enim primi libertatis vindices & sequentes propagatores convitia ludibria & sannas devorârint à Nobilitate, quæ exercitus ut plurimum in Helvetios ducebat, vel ex iis judica, quæ obiter delibavimus *suprà*, pag. 186. Vnde, ut gratia gratiam, invidia invidiam, sic odium peperit odium. 3. Multos in Helvetia adhuc esse Nobiles, qui vel ipsi ad Reipublicæ gubernacula sedentes Helveticæ libertatis fortissimi sunt hyperaspistæ; vel à Magistratibus defenduntur, salvis ubique eorum privilegiis, juribus, arcibus, dominiis. 4. Nobilitatem domesticam ma-

ximam cladem ab ipsa passam Nobilitate. *Prodiit*, scribit *Bulling*.præf.cit. *scriptum, contra Helvetios editum ante annos plurimos, in quo longus contexitur Catalogus familiarum nobilissimarum à gente nostra excisarum. Sed quibus cognita est Historia, nôrunt præcipuas illas familias, quas Scriptum illud recenset, à posteris filiisve Alberti Principis Habspurgici Austriaciq; & Imperatoris eius nomine primi, esse deletas. Dum enim Albertus non procul à Vindonissa, & propè traiectum Vrsa amnis, in ipsis campis (ut sic per anticipationem vocem) regiis, consilio vel conspiratione & opera quorundam harum regionum Nobilium, à Iohanne Comite Habspurgico, nepote Alberti ex fratre Rodolpho, Duce Suevorum iam defuncto, confossus interiisset, & eius uxor Elizabetha Carinthia, liberi item regii,* Leopoldus *Dux Austriæ, & Agnes Regis Pannonum Andreæ relicta vidua, bellum universæ propemodum harum regionum nobilitati, ut patricidij consciæ, intulisset cruentum, tunc quidem bona pars nobilium istarum familiarum sublata & excisa est. Equidem illo bello Austriaco, plurimæ nobilium arces eversæ, & multæ solo sunt æquatæ, magna item nobilium turba, quæ se constanter patricidii insontem esse, reiectâ in alios culpâ, affirmabat, cæsa, pars quoque gladio est concisa, quidam rotæ sunt implicati & affixi, multi fuga sibi consulentes in exilium sunt acti.* Hæc πυρίεγως.

k Theodorus Bibliander, cujus non pauca apud nostros extant tum consilia Irenica, tum threnodiæ, quibus Historiæ Helveticæ nucleus continetur & medulla.

l Iohannes Stumpfius. De quo *Gesnerus* in Bibliotheca. *Iohannes Stumpf Verbi Minister in agro Tigurino, Germanico sermone descripsit universale Concilium Constantiense, excusum Tiguri apud Froschoverum*, 1541. *Scripsit etiam Helvetiæ Historiam Germanicam, cum tabulis locorum exquisitissimè pictis. Describit autem obiter etiam Germaniam, Galliam & Italiam, opus duobus tomis excusum Tiguri.* Idem edidit Epitomen Historiæ Helveticæ excusam ibidem, anno

Domini

Domini 1554. De hoc Scriptore non est, ut multa dicamus. Quanto studio hanc Spartam exornârit, patet ex adversariis ipsius, quæ longè sunt & plura, & fusiora, quàm vel ex duobus editis tomis, vel ex Compendio colligere possimus. Ea interim, quæ edita sunt, & authoritate publica promovebantur, ut videre licet ex Dedicat. Compendii, a. Ch. 1554. typis excusi, & in Helvetia universa, cui Editionis patrocinium deferebatur, magni æstimabatur; & à Zoilis, qui tantos nonnunquam rodebant conatus, (quos inter etiam est *Gerard. de Roo*, loco suprà citato) masculè & fortiter vindicabatur. Vnde *Ios. Simler.* ad Episcopum Sedunensem, præfat. descript. Valesf. *Caterùm*, inquit, *in meis commentariis conscribendis Stumpfium laudatissimum rerum Helveticarum Scriptorem in plerisque secutus sum. Is namque singulas Helvetiæ regiones, lacus, flumina, eorúmque fontes, decursus, montium iuga, vallium anfractus, oppida, arces, pagos, familias illustres, hominum ingenia & mores, Reipublicæ rationem, res denique domi forisq́; bello & pace præclarè gestas, singulari, fide diligentia penè infinita persequitur, ita ut illi hoc nomine multum debeat universa Helvetia. Iniquissimè autem faciunt morosuli quidam homines, qui, cùm ipsi nihil in lucem proferre audeant, interim gravissimos diligentissimi viri labores carpunt, neque cogitant, ipsum reprehendendo simul quoque à se damnari multos clarissimos viros, & lumina Helvetiæ nostræ, quorum consilio & ope usus est in suis Chronicis, quos omnes hic nominare non attinet.* Quàm honorata ejus fuerit in Helvetia ipsa opera, diximus in Hist. Eccles. Secul. IX. pag. 623. Ipse quoque Sedunensis Episcopus, *Hildebrandus à Riedmatten*, suâ ad Simlerum nostrum, Epistolâ, haud obscurum Stumpfio diligentiæ perhibet testimonium. Nec exteris Scriptoribus viri industria ignota fuit. Vnde & apud *Vsserium*, in Antiquit. Britannicis, & apud *Alstedium* in Encyclopædia, & in plurimorum aliorum Scriptis crebra Stumpfii nostri mentio. Quod cur moneamus hoc loco, in-

de Lectoi conjiciat, quæ Historiæ nostræ Sec. IX. p. 623. aspergere fuimus coacti.

m Iosias Simlerus, cujus habemus I. *Rempublicam*, quæ in varias conversa linguas, omnium penè manibus teritur. Quantum lucubrationi huic tribuatur, non semel ab iis didici, quibus per studiorum progressus, de laboribus ejusmodi judicare licet. Crebrò citatur à *Calvisio*, & aliis magni nominis Historicis. II. *Prodromum* Historiæ Helvetiæ, descriptionem nempe Valesiæ. Quæ ad Helvetiorum laudem & æternitatem ab illo contexta fuerint alia, præfatione libri jam citati ipse monuit. *Cùm*, scribit, *proximis aliquot ætatibus clarum & celebre fuerit nomen fœderatorum populorum, qui hodie omnes à Latinè loquentibus Helvetii, veteri unius populi nomine, vocantur, sæpe admiratus sum, neminem hactenus extitisse, qui ipsorum res bello & pace praclarè gestas, ad hæc regionis situm, & hominum mores, Latina lingua describeret, quo nostra etiam ab exteris & remotis gentibus cognosci possent. Præsertim cùm non defuerint homines docti & eruditi, quibus hoc præstare non fuisset difficile, maximè, cùm privatim extent non pauci vernacula lingua conscripti commentarii rerum Helveticarum, & præsertim in publicum dudum prodierint Chronica Ioha. Stumpfii, quibus Helvetiorum & reliquarum Confœderatarum gentium plena & accurata descriptio continetur. Sæpe etiam interfui exterorum hominum sermonibus, Italorum, Gallorum atque Germanorum, quibus se se Latinam Helvetiæ descriptionem valde expetere ostendebant: ac illi quidem linguæ nostræ prorsus ignari, Scriptis vernacula lingua editis se nihil iuvari dicebant: alii verò non ita assueti nostræ dialecto, maluissent etiam ipsi eadem Latinè cognoscere. Horum igitur sermonibus commotus & amicorum adhortationibus impulsus, Helvetiorum res Latino sermone mandare cœpi: non quòd me tantarum rerum descriptioni parem esse existimem, sed ne tam pertinaci nostrorum hominum silentio (ut hactenus factum est) Maiorum nostrorum praclarè facta ignorantia & oblivione*

sepulta

sepulta maneant. Cæterùm, ut huius nostri conatus & instituti gustum aliquem nostris hominibus præberem, libros duos de Vallesia hoc tempore in publicum edidi, &c. Constituerat (ut ex Epistola Tschudii ad eum scripta, colligo) opus septem distinguere libris: Partibus duabus majoribus, quarum primæ assignavit res gestas Helvetiorum à prima Gentis claritate ad an. Ch. 1519. Alteram esse voluit Chorographiam, Topographiam, & Genealogiam. Hac enim urbes, vicos, villas, castella, fluvios, aquas; stemmata item & natales patritiorum & Nobilium Helveticorum exhibere statuit. Libri hujus Epitomen autor communicaverat per literas, *Ambrosio Puntinero*, Pro-Ammano Vriensi.

n Rodolphus Simlerus, M.D. Iosiæ filius. Hic non modò paternis subsidiis adjutus, sed naturali impetu ad patrias Historias cognoscendas excitatus, interruptam Patris, & Ægidii Tschudii defuncti, telam pertexturus, non Latino, quod Patris erat cæptum, sed Germanico stylo Tschudii affectos labores perficere, & duobus libris universam Helvetiæ historiam enarrare constituerat. Primo libro Chorographiam; secundo Historiam consecrat. Sed Germanicis ipsius conatus exprimam verbis, αὐτογράφως opportunè, dum hæc meditarer, mihi oblatis: Ich hab mir genommen; nach fleissiger bedaurung des gantzen Werks/die vngleichen materien von einanderen zesönderen/was vnvollkommen auß vnseren Historicis, fürauß aber auß den hinderlaßnen Manuscriptis meines Vatters/auf das beste zuersetzen/vnd alles endlich in hochteutsch nachfolgender ordnung in zwey bücher verfassen. Das erst begreifft die beschreibung des lands/das ander ein beschreibung des standts. Durch die Landbeschreibung verstehe ich ein grundtliche verzeichnuß vnd abmessung der landen Galliæ, Alemanniæ, vnd fürauß Helvetiæ, ihrer landmarken/gelegenheiten/flüssen/stätten/flecken; samt einer fleissigen erforschung des vrsprungs/fortpflantzung vnd vilfaltiger änderung der land nammen/in welchen Tschudt für andere auß glückhafftig geübt war: vnd wird diser theil

theil vil liechts vnd fürdernuß bringen zu gründtlichem verstand viler zweifelhafftiger orten bey Cæsare, Tatiano, Ptolomæo, vnd anderen. Was dann anlanget die Standtbeschreibung / verstehe ich gleichfals durch dieselbige ein waarhafftige vnd in alten bewehrten Historicis wolgegründete erzellung der völckeren Galliæ, Alemanniæ vnd fürauß Helvetiæ: Ihres vrsprungs / fortpflantzung / vnd vilfaltigen änderung / im Regiment / sprach / sitten vnd gebräuchen / geistlichen vnd weltlichen Standts / vor vnd nach erkanter waarheit Christenlichen glaubens.

o. Iohannes Henricus Suizerus, cujus edita est Chronologia Helvetica, res gestas Helvetiorum ab anno Mundi 1656. ante Christum natum 2314. ad annum usque Christi 1607. enarrans. Compendiosus est Scriptor & accuratus. Neque ejusdem annales Helvetici laude carent. Historia cumprimis bellorum Italicorum, Methodo & prolixa tractatione, non displicuit, aut supervacanea, visa fuit iis, quibus legere eam datum est. Habemus etiam D. *Iac. Huldrici* Scriptum Historico-Irenicum, quo ætates florentis Helvetiæ perspicuè & exactè dispescuntur, & alia nonnulla, quibus Antiquitas urbis, Ecclesiæ, & Reipublicæ Tigurinæ, contra Gretserum Iesuitam, asseritur. Sed typis hæc prostant in Vindic. Bibliorum Tigurinorum. *Murerus*, in Helvetia Sancta, p. 55. Historiæ Tigurinæ an. Ch. 1470. & p. 162. alius, an. Ch. 1444. scriptæ meminit.

B. Ex Bernensibus habemus

I. Chronica *Benedicti Tschachtlani*, viri inter suos honorati & ordinis Senatorii, ab urbe condita ad an. Chr. 1470. Rarum est scriptum & operosum, ex ipsis D.D. Bernensium archivis erutum. Eandem curam, publico Senatus decreto ante jam, an. Ch. 1420. *Conrado Iustingero* injunctam fuisse, commemorat *Stettlerus*, lib. 3. pag. 122.

II. *Friccium*, Archigrammateum, in cujus Epistolis, etiam αὐτοχειρίοις, nonnulla Historiæ, Ecclesiasticæ tamen magis,

magis, quàm Politicæ comoda, extant fragmenta. Romam enim missus, pro jure investituræ obtinendo, *Stettler*.lib.5.pag.208.multa observavit, quorum specimina dedimus in ὁδηγῷ Part.III.p.365. & 426. Vt non sine causa idem miretur *Stettlerus*, tantum virum eò adduci potuisse, ut suam etiam operam Episcopo Lausanensi in proscribendis & exterminandis erucis seu scarabæis a.Ch.1479.addixerit. Vide Drama & totum processum forensem loc.cit. & *Hist.Eccles.* Sec.XV.p.317. Ejusdem meminit *Tschachtlanus*, ad an.Ch.1470.

III. Sunt etiam Annales Helvetii, quos *Henrico Lupulo* Canonico Bernensi quidam tribuunt. Sed neque hi publici juris sunt facti. Non pauca habet de origine Fœderis Helvetici, & Fœderatorum bellis. Quo tandem referri debent Chronica Msc. *Regio-Campensia*: Et, ut nonnulli volunt, *Historia Iacobi de Küngshoven*, Teutonici ordinis, cujus nomen in Hist.Austriac. *Gerardi de Roo* extat.p.105.

IV. Atque ex his & aliis succum nobis dedit *Michaël Stettlerus*, duobus Historiarum Helveticarum tomis, nostra demum ætate editis.

C. LUCERNATES.

I. *Diepoldus Schillingerus*, Canonicus. Hoc quidem nomine venit apud *Murer*. Helv. S. pag.313. Vereor tamen, ne idem sit cum illo, cujus postea subjiciemus nomen.

II. *Petermannus Etterlinus*, Scriba Lucernensis, de ortu & successu Fœderis Helvetici multa collegit, & vulgavit an.Chr.1507. Bella Burgundica & Suevica, quibus ipse interfuit, prolixiùs enarrat. Eum tamen *Bebelius*, de laudibus Suevorum, iniquè, & contra pacta Basileæ an.Chr.1499.recepta, atque publica Imperatoris authoritate munita, convitiis intolerabilibus exagitat.

III. *Osvvaldus Molitor*, Lucerinus, Commentaria scripsit in Glareani de Helvetia carmen.

D. *Huldricum VVagnerum* SUITENSEM bellum Tigurinum breviter descripsisse, habet *Grasserus* Herol.p.156.

D. Ex

D. Ex TUGINIS occurrit

VVernherus Steinerus, Tugienſium Ammanus, cujus poſſidemus I. *Epitomen* rerum in Helvetia geſtarum, ab anno Chriſti 1503. ad 1513. II. Notas quaſdam in Etterlini Hiſtoriam. Vtrobique ſe prodit virum magnum, patriæ amantem, & eorum, quæ refert αὐτόπτην ϗ αὐτήκοον.

E. GLARONENSES.

His Hiſtoria Helvetica publica accuratior, ſua penè debet incunabula. Primam enim glaciem fregit *Henricus Loritus, Glareanus*, Patritius Glaronenſis. Ejus eſt Panegyricon illud, cujus aliquoties jam meminimus. Lampadem tradidit diſcipulo & Affini Dn. *Ægidio Tſchudio*, qui obſervavit *a*. Fabuloſa penè eſſe omnia, quæ creduli nonnulli homines de Helvetia confinxiſſent. *b*. Non aliam eſſe rationem accuratæ conſcribendæ Hiſtoriæ Helveticæ, quàm ex publicis Inſtrumentis & documentis. *c*. Corrupta Helvetiorum aliorúmque vocabula mira felicitate ad fontes reduxit. Ei acceptam ferimus exactam Rhætiæ, & vicinarum Alpium Chorographiam. Deſcriptionem Galliæ, ſeu, ut mavult *Rodolphus Simlerus*, Helvetio-Galliæ, apud poſteros ejus aſſervari audio.

Eſt & aliud Mſc. Glaronenſe, quo res in Helvetia ſuperiori Seculo geſtæ recenſentur.

F. Ex BASILEENSIBUS non contemnendam patriæ præſtiterunt operam

I. *Sebaſtianus Münſterus*, qui Coſmographiæ lib. 3. cap. 55. deinceps prolixè, candidè & ſolidè Fœderis Helvetici origines oſtendit.

II. *Henricus Pantaleon*, cujus Proſopographia virorum illuſtrium non paucos exhibet Heroes Helvetiæ.

III. *Chriſtianus VVurſtiſius*, Mediolanenſia, Suevica, Burgundica bella Chronicis Baſileenſibus attexuit.

IV. *Iacobus Grasserus*, cujus notum est Horologium & Itinerarium Helveticum.

G. Inter FRIBURGENSES animum ad ſcribendam Hiſtoriam appulerunt

I. *Franciſcus Guillimannus*, cujus publicè proſtant de rebus Helvetiorum libri 5. Certum tamen eſt, & in illo Scripto, & in Habſpurgicis, eum nonnunquam ceſpitâſſe, id quod nuper etiam obſervavit *Abbas Murenſis*. Vide ejus Orig. Comit. de Habſp. p. 87.

II. *Sebaſtianus Veronius*, qui in Chronicis Eccleſiæ, Helveticam Hiſtoriam non reliquit intactam.

H. SOLODURENSIS fuit

Diebold. Schilling, qui tamen, mutata ſede, Bernam migravit. Publicis ibi functus honoribus (erat enim Scriba fori, ſeu Dicaſterii) prolixa Helvetiæ condidit monumenta. De Carolo Burgundo, ejus apparatu, magnificis conviviis, acceptis cladibus, & morte copioſè agit. Pleriſq; ſe interfuiſſe mortet. Cantilenas Majorum noſtrorum de commiſſis præliis, magno numero collegit, in quibus ſi non ornatum, veritatem tamen & animum meritò exoſculetis.

I. Nec deſunt ABBATISCELLANIS ſuæ Reipublicæ origines.

Eſt ad manus Compendium Hiſtoriæ Abbatiſcellanæ Mſc. quo non pauca continentur, quæ gentis fortitudinem aliis commendent. Nec dubitandum, quin & illi, & cæteri Helvetiæ Cantones plura habeant, quæ tamen hactenus inveſtigare non potui. Eorum tantùm memini, quæ vel ipſe habeo, vel, ubi opus fuerit, oſtendi poſſunt.

Sed & alii, Helvetiorum Confœderati, aut ſocii eandem magna cum laude patriæ ſuæ retulerunt gratiam. Sangallenſibus *Vadianus*, (à quo, niſi & negotia, & præmatura fratris *Melchioris Vadiani* mors invidiſſent, plura certè haberemus: Id ipſum enim de ſe, & fratre pollicebatur Ioachim. *in Melam*, pag. 169.) Rhætis *Gulerus*.

Spreclæ-

Spræcherus, & cæteri, quoum mentionem fecimus Præfat. Part. III. Hist. Eccles. Turgoja *Goldastum* habet, cujus pro Helvetia scripta non sunt obscura aut ignota. Delitescit etiam hinc inde πρωτογραφία Abbatum Sangallensium Msc. ab an. Chr. 1335. seu à Cunrado de Busnang. Ejus non ita pridem copia mihi facta est. Puto apud *Stumpfium* Scriptum hoc venire nomine *Actuum*. Vide lib. 5. pag. 308. Aliquid insuper tentâsse, *VVernherum Schedelerum*, Tabularium & Prætorem Bramogartensem, meminit *Guillimannus*, apud Dominicum, Abbatem Murensem, p. 110. ubi & auctoris, qui de Monasteriis agri Tigurini scripsit, mentionem facit. Quem innuat Scriptorem, non assequor. *Henricus Murerus* Carthusianus, ejusmodi à se susceptum laborem, aliquoties commemorat.

VI. Exteri auctores, etsi nec pauci, nec indocti sint, qui Helvetiorum res gestas accuratè pertractârunt, quorum nomina magnam expressimus partem, recentiorum tamen adhuc aliquot dabimus lucubrationes.

Agmen ducit I. *Ranuccius, Comes Scottus*, Placentinus, Burgi S. Comini Episcopus, Nuncius Pontificis Romani apud Lucernates, nostra memoria, ordinarius, (cujus nomen & memoria in ara templi Lucernensium maxima extat) duabus partibus Helvetiorum res comprehendit, illam *profanam* appellavit, hanc *sacram*. *Illa* ordine exhibet Helvetiæ situm c. 1. Originem Helvetiorum. c. 2. Mores Helvetiorũ Politicos. c. 3. Consuetudines militares. c. 4. Divisionem veteris Helvetiæ in Pagos. c. 5. De Comitiis & Fœderibus Helvetiorum variis. c. 6. In specie singulos Helvetiæ Cantones, Rhætos item & Valesios describit. *Sacra Helvetia* tantùm proponit, quæ ad ἐπισκοπὴν Pontificiam pertinent, ut sunt 1. Nuntiatura Helvetica, quâ primùm occasione,

& qui

& qui ad noſtra uſque tempora Româ ad Helvetios, miſſi ſint nuntii, pag. 7. 2. Ritus Pontificiorum Eccleſiaſtici; 3. Epiſcopatus, Nuntiaturæ ſubjecti, Conſtantienſis, Sedunenſis, Lauſannenſis, Curienſis, Baſileenſis; 4. Abbatiæ, Sangallenſis, Eremitana, Murienſis, Rhinauienſis, Fiſchingenſis, Fabariana, Engelbergenſis, Deſertina; Marisſtellæ, aliæque plures in agro Suevico, Wittenbergico, Helvetiæ vicinæ. Prodiit liber Italicè an. Ch. 1642. Habet nonnulla, à quibus Hiſtoriæ Helveticæ lux accedit, cætera à noſtris mutuavit, non tamen, ſive rem ipſam ſpectes; vide P. 1. p. 17. ſive nomina propria, pag. 28. 49. ſive Chronologiam, pag. 56. 61. ſatis bona fide.

II. Eſt *Daniel Eremita*, cujus terſa planè & polita de Helvetiorum, Rhætorum, Sedunenſium ſitu, republica, moribus extat Epiſtola cum commentariis, ad Ferd. Gonzagam, Mantuæ Ducis filium. Si candoris ubique & ingenuitatis, quot eloquentiæ, extarent veſtigia, multis aliis palmam facilè præriperet.

III. Succedit *Marcus Zuerius Boxhornius*, Lugdunenſium Profeſſor celeberrimus, qui in Hiſtoria univerſali ad annum Chr. 1298. occaſione Alberti Cæſaris de rebus ab Helvetiis pro libertate geſtis fusè agit. Sed Guillimannum ferè ſequitur. Ab ovo verò totam gentis Hiſtoriam arceſſit an. Ch. 1494. p. 1067. & deinceps. De ordine, quo quique Cantonum in fœdus ſunt aſciti, & præliis, quibus libertas contra varios hoſtes fuit aſſerenda, compendiosè & diſertè ſcribit.

VII. Operæ etiam pretium fuerit in promptu habere authorum nomina, qui Helvetiorum res ſigillatim pertractant.

Ergò I. de veterum Helvetiorum fortitudine, moribus, lingua, bellis, &c. conſulatur *Iulius Cæſar, Tacitus, Oroſius*, & reliqui, ex quibus pauca quædam delibavimus. Ex recentioribus *Stumpfius, Bullingerus, Guillimannus, Tſchudius, Schvvizerus, Stettlerus, Gulerus.*

P II. De

II. De occasu eorum, & primæ libertatis interitu, à Romanis illato iidem te posteriores docebunt.

III. De emergente iterum sub Francis primò, deinde & Germanis Helvetiorum nitore, vàriis eorum ab Imperatoribus impetratis privilegiis, præ cæteris, prolixè agunt *Balling. Stumpf. Guillim. Münsterus*, ipse etiam author *Thesauri Politici*.

IV. Occasionem Fœderis enarrant iidem, *Felix Faber*, & *Vitoduranus, Nauclerus, Gerardus de Roo, &c.*

V. Rempublicam Helvetiorum describit *Guillimannus, Simlerus, Bodinus, Casp. Ens, Daniel Heremita* Belga, Epistola ad D. Ferdinandum Gonzagam, Mantuæ Ducis Filium.

VI. Topographiam, Potamographiam, Chorographiam suppeditant *Glareanus, Molitor, Stumpfius*, & alii, de quibus fasciculus authorum de Republ. Helvetica, Amstelodami in 12. editorum. Quibus addi potest brevis Helvetię descriptio *Henrici Schvvizeri*, Historiæ ejus, seu Chronicis præfixa; & *Ioh. Iacobi Grasseri* itinerarium.

VII. In Fœderibus Helvetiorum, tùm mutuis inter se, tum cum aliis etiam sancitis, *Simlerus* & *Guillimannus* satisfecerint. Plura tamen in Fœderum libro Msc. continentur,

VIII. Heroum Helveticorum laudes decantant *Pantaleon* & *Grasserus*.

IX. Prælia & bella Helveticorum, ætatibus suis distincta, notantur sequentia:

a. Austriacum quinquennale, post Fœdus statim Helveticum, confœderatis illatum. Incidit in hoc tempus obsidio urbis Tigurinæ, bis ab Alberto Duce Austriæ, & semel ab ipso Imperatore Carolo, tentata. De hoc *Bullingerus, Stumpfius, Stettlerus, Simlerus, Nauclerus*, & cumprimis *Gerardus de Roo*, quo, ut idem ait, *feliciter Tigurini pugnârunt*.

b. Bellum *Austriacum secundum*, Sempachianum vulgò dictum, totòque triennio continuatum. De hoc iidem. Has turbas excepit pax quinquaginta annorum.

c, Ter-

IX. *Tertium* bellum *Austriacum*, an. Chr. 1468. nobile expeditione Mylhusina (auf das Ochsenfeld) & obsidione urbis Waltshut: cujus accuratam descriptionem suggerunt *Bullingerus, Stettlerus, Tschachtlanus, Etterlinus, Schillingus.*

X. *Lombardicas* expeditiones, cujusmodi ab anno Christi 1410. ad 1511. narrantur septem: Videsis apud eosdem; *Iovium* item & *Henricum Schvvizerum.*

XI. *Burgundica* prælia, recitant fusè *Bullingerus, Simlerus, Stumpfius, Etterlinus, Schillingus* & *Stettlerus, qui non pauca habent aliis ferè intacta.*

XII. De motibus à *Liga Suevica* excitatis, & exortis inde decem præliis, adeantur iidem, *Spracherus* & *Gulerus. Etterlinus* & his, & Burgundicis interfuit bellis. Vapulat quidem Wimphelingio, quasi nimio patriæ amore abreptus plus æquo Helvetiis tribuisset, sed quàm rectè alii, ex sequentibus, judicent.

XIII. *Mediolanensia* prælia; quæ fortitudinis Helveticæ, apex sunt & colophon, petere licebit à *Bullingero, Stettlero, Stumpfio, Sprachero, Gulero, VVurstisio, Schvvizero, Iovio, Guicciardino.* Quatuor autem notantur Helvetiorum in Italiam expeditones a. Ch. 1512. ad an. Chr. 1518. Cladem Marignanam & à *VVernhero Steinero*, & à *Vadiano* in Melam. pag. 169. descriptam magni facimus; quòd ille acceptæ cladis testis fuerit oculatus, hic auritus quidem, sed rei gestæ coævus.

VIII. Ex his sunt nonnulli, qui universam historiam Helveticam ita pertractant, ut curiosus etiam lector, cui omnes habere non datur, vel in uno acquiescere possit.

Tales sunt *Stumpfius, Münsterus, Stettlerus*, qui omnium recentissimus est, *Simlerus.* Quos sequuntur authores; *Archontologiæ Cosmicæ*, & *Thesauri Politici*, in quibus plura de Helvetiis tractantur, quàm ab exteris expectare liceat. Sed & alia hinc inde latent subsidia, qui-

bus res Helvetiorum illustrari, diplomata intelligo, & instrumenta tum publica, tum etiam privata, eo ferè tempore, quo maxima Majores nostri gesserunt. Atque his non parùm fuisse in Compendio nostro nos adjutos, progressus docebit.

IX. Hîc verò duo observanda sunt, I. Quò quis propior fuit vel loco [a] vel tempori, quo res, à se descriptæ, sunt gestæ, tantò ille majorem, ut plurimùm, meretur fidem. II. Historiæ [b] Helveticæ tam universales; quàm particulares, indignè à multis sive gentis odio, sive ignorantiâ fuerunt tractatæ. Cum judicio proinde & grano salis gravissimos etiam, nec modò exteros, sed & domesticos legendos esse, suademus authores.

(*a*) Magni eorum facio Historias, quæ authores habent, non modò viros fide dignos, sed etiam αὐτόπτας καὶ αὐτηκόους; qui rebus, quas describunt, vel interfuerunt ipsis, vel fundamentum ostendunt in diplomatibus, documentis & instrumentis authenticis, sive αὐτογράφοις, sive ἀπογράφοις. Dedi proinde & ego operam, ut iisdem hoc meum qualecunque ædificium tibicinibus suffulciretur, nec alios loquentes introducerem, quàm quos hæc ἀξιοπιστίας nota commendaret.

(*b*) Non otiosa hæc aut superflua æstimari debet observatio. Hîc enim peccatum est I. A *Domesticis*, qui suæ sæpius majorem, quàm publicæ famæ & nationis rationem habentes, malam apud alios inierunt gratiam. Cavendum tamen, ne nimium hîc simus præcipites, & partium studio id tribuamus, quod ex fonte & mente promanat salubriori. Invehitur, ut sæpius jam monuimus, *Bebelius* & *Wimphelingius* in Etterlinum, quòd belli

belli Suevici minùs accuratam, patriæ amore fascinatus, dederit Historiam. Sed errat bonus vir. Cur enim non certiora Lucernas ille scripserit, qui & ipsum bellum Suevicum fuit secutus, quàm alii, qubus ex sola auditione facilè imponi potuit? Nondum tamen (quod exteris authoribus excidit) scripsit: *Semper in illo bello superiores extitisse Helvetios*: Calv.an.Ch.1499. Idem de cæteris Historiis Helveticis tenendum. *Stumpfium, Simlerum, Bullingerum* prolixiùs domesticas Tigurinorum res pertractâsse, quàm reliquorum fortè Helveticorum, mireris? Inde factum est, quòd melioribus ad id in patria fuerint instructi subsidiis, quæ si & aliunde suppeditata fuissent, suum etiam, sine dubio, locum invenissent. Atque hæc ratio est cur plura à Tigurino, de Tigurinis; à Bernensi, de Bernensibus, &c. ab Helvetio de Helvetiis, & certiora expectari possint, quàm à remotioribus. Non tamen negamus, patriæ nectar, viros cætera magna laude dignos, ebrios, ab Historica orbita delirare & in transversum abripi posse. Qui scopulus impedivit, quo minus multi in hanc pertrahi voluerint arenam. Vident enim proverbio receptum esse: Nullum ferè prudentem patriæ suæ conscribere Historiam, ut publicæ eam lucis faciat, dum ipse ejus fruitur usura: Et, quod objici vulgò solet;

Vivere & Historico vix licet esse bono;

in domesticis maximè annalibus locum habere, arbitrantur.

II. Ab *exteris*, in quibus cumprimis non pauca desideres, quæ ab aliis nonnunquam sunt castigata. Sed videamus exempla.

a. Quàm sint multi Scriptores in pandendis Helvetiorum originibus ridiculi, suprà vidimus.

b. Invenias qui stuporem, ingeniorum tarditatem, odium literarum acerbè Helvetiis exprobrent, publicè scribentes, montanam & brutam (nam ne ab hac voce asini decumani abstinent) Helvetiorum gentem esse,

Verocem in patria, crassoq; sub aëre natam;

 vel,

vel, ut habet *Thesaur.Polit.* Apot.30. pag.11. *Ingeniis Helvetiorum nihil crassius, nihil pinguius, nihil incultius, præsertim olim*: Verùm non adeò durum nobis esse cœlum, ut persuadere sibi debeat, castas Musas amœnis alpium recessibus non delectari, jam suo prævidit tempore *Vadian.*in Mel.p.169. Idem genti impactum convitium masculè nuper abstersit magnus noster amicus, Clariss.*Buxtorf.*Vindic.Verit.Heb.p.43. Confer Paneg. *Glarean.*p.68. Reperti licèt & in Helvetia, ante Reformationem fuerint pauci, qui literarum studia solicitè tractarent, censendum hoc commune cum reliquo orbe Europæo fatum. Cur soli Helveticæ, armis ubique occupatæ, nationi vitio vertatur, quod totum inundavit mundum?

c. Quàm luxatus est Helvetiæ Cantonum ordo apud *Marlian.*in Cæsar.p.m.292.

d. De Helvetiorum statu & ordine non pauca habet ἀξιομνημόνευτος *Bodinus*, Method.Hist.p.337. Sed quàm multos aspersit ignorantiæ nævos? Hiulca cumprimis ejus series est, qua annum, quo quique Helvetiorum Fœdus inierunt, posuit lib. de Republ. apud *Cass.Ens.* Thes.Polit.Apot.23.p.m.389.

e. De eventu belli Suevici, quid *Georgius Sabinus* Brandeburg.in Cæsar.Germ.habet? Ita in Maximiliano.

Fudit in aëriis montibus Helvetium.

Alii obiter; *Bellum ab Helvetiis cum Maximiliano Imp.gestum; in quo tandem post varios conflictus, interfectis jam 20000.hominum, pax facta est*; notant: *Buchholz.*an.Ch.1499. De Caroli audacis cæde, quàm jejunè disserit *Genebrardus*, p.728. *Carolus Burgundiæ*, inquit, *ultimus Dux, occisus est ad Nancium an.*1476. *Prid.Id.Ian.* (alii volunt Nonis) *à Renato Lotharingiæ Duce, fines suos recuperante*; Ganguin.lib.10.

f. Quàm prodigiosè mendax sit, qui nuper demum annalibus Ecclesiasticis inseruit cladem Capelanam, *Bzovius Polonus*, Monachus ad an.Ch.1531.vel ex brevi illo Apologetico, quod *Historiæ* nostræ *Eccl.*Sec.IX.p. 628.inseruimus, patet. Non mœrem, nisi ipse crambem,

ex *Surio*

ex *Surio* & aliis, nostra ætate recoxisset. *Ea denuntiatione facta,* (inquit) *ad pugnam sese ex utraque parte paraverunt. Die itaque undecima Octobris, Tigurini præmisso eorum Capitaneo cum cohorte una, ac sex bombardis rotatis, ipsi cum optimo milite ac viginti bombardis grandibus subsequuto, transcenso Albi monte, prope Monasterium, quod Capella dicitur, tres Catholicorum Cantones, neme Suitenses, Zugenses, & Subsylvanos aggressi sunt. Catholici autem positis insidiis, statim post congressum retrocesserunt, fugam simulantes. Mox deinde cum valido agmine prorumpentes, Tigurinos in fugam verterunt. Cæsi sunt igitur omnes, quotquot magnum præcesserant vexillum, & erepta sunt eis omnes bombardæ & munitiones, numerus fuit M.D. Tigurini porrò, illa accepta clade, intra paucos dies rursus majores instruunt copias, accitisq; Bernatibus, ad triginta millia hominum producunt in aciem. Occurrunt illis Catholici, quorum tota cohors octodecim millibus constitit. Iterum concursum est infestis signis; Zvvingliani caduntur à Catholicis; fit turpis fuga Zvvinglianorum, flumen quingentos absorbet, in conflictu septingenti prosternuntur. Id prælium commissum est Octobris die XVII. Pessimè habuit ea res Tigurinos & Bernates, quòd plurimi à paucis in fugam turpiter acti & superati essent. Eam ob rem in auxilium sibi adsciscunt Basileenses, & Schaffhusianos, & Sangallios, & Müllhusianos, eo consilio, ut noctu Catholicos invaderent. Non latuit Quinquepagicos quid illi machinarentur, jubentq; suos interulas lineas armis superinducere, ut eo symbolo noctu possint alii ab aliis internosci. Vbi ad pugnam ventum est, atrox fit prælium, jamq; Catholici non paucis amissis cœperant debilitari. Sed Deus, qui nunquam piis deesse solet, laborantibus opem tulit, adeò, ut hostes fugam arripere cogerentur, sex millibus ex suis desideratis. Fuit hoc die 24. Octobris. Neque tamen quievit ira hostium. Vltima enim die Octobris, in vigilia omnium Sanctorum, congressi sunt Turicenses contra Quinque Cantones Catholicos: Sed nihilo feliciùs, quàm priùs. Nam Catho-*

lici secunda noctis hora, sex millibus invaserunt illorum castra, caesisq; quinque millibus hostium, reliquos, qui non aufugerant, ceperunt; fuerunt autem in iisce castris VIII.M.

g. Ridiculum quidem, sed tamen vulgi famâ receptum erat, vix aliud Helvetiis nomen, quàm *Oris vaccini*. Nota, & à nostris in Annal. relata est Historia, Suevi illius, *qui* (recito verba *Iohannis Guilelmi* von Rattwitz ex Consultat. Lans. p. 929.) *in Hardensi pugna, quâ Helvetii* 400. *cum* 10000. *Caesarianorum congressi, eorum ad quinque millia occiderant; fuga salutem quaerens sub tecto se occultavit, Ziscano tympano omnino dignus fuisset. Hic enim protractus ad pedes Helvetiorum accidit, &, Ah! proba vaccina ora;* Ihr fromme Kühmäuler / inquit, *parcite mihi per Deum. Illis autem ad hanc appellationem mussitantibus, atque convitium interpretantibus, Deum testabatur Suevus, nunquam se audivisse aliter illos appellare, quàm ora vaccina.* Vide & *Stumpf.* lib. 10. c. 35. *Sprach.* Pall. pag. 164. Taceo, quae *VVarsevicius*, homo Polonus, in gentis opprobrium de Legatione Helvetica ad Cameram Spirensem, blaterat: de quibus idem *Lans.* p. 963. Exciderit fortè, importunè hoc nonnullis ex torquentibus, candoris Helvetici Idiotismus, aut Specimen, quo quid aliud probârunt, quàm sibi non malè convenire, quod *Barclajus* in Argenid. Helvetiis tribuit, scapham eos scapham, & ficum appellare ficum.

h. De occasione Foederis Helvetici, quàm callida nonnulli spargunt mendacia? Alii crebras Nobilium interneciones, exilia, ipsius etiam Imperii contemtum exprobrant. Vide *Goldasti* Reychshandluug Praefat. Hinc factum, ut manifestae rebellionis rei, obedientiae debitae jugum excussuri, Helvetiorum se exemplo defendere temerè tentârint; *Buchholz.* an. Ch. 1502.

i. De Tigurinis, ut propiùs ad lares iterum accedamus nostros, quid non confinxit hominum audaculorum temeritas? *Gretserus* ipsam urbi antiquitatem, contra tot probatorum authorum suffragia, abjudicat. Vide

vindic. Bibl.Tigurin.*Ioh.Iac.Huldrici.* Alii Tigurum, nobilissimum Sueviæ vocant oppidum. Sic *Otho Frising.* quem propterea castigat *Francisc. Guillim.* lib.3. pag.350. Idem, cum Poëta *Gunthero*, Limagum, qui urbem interluit cum lacu Leemanno turpiter confundit. Ipse etiam *Guillimannus* hallucinatur, cùm p.352. primum reformatæ Reipubliæ Consulem Brunnerum (Bruno vel Brunius fuit) appellat, cujus idem instituto laudabili minus patorcinari videtur. Errant & illi, qui urbem nostram vallis & munimentis circumdatam scribunt, tempore Caroli Magni, cùm Carolo Crasso, qui & ipse Magni nomine sæpe venit, debeatur. Hoc enim Imperante opus initium habuit, Colophonem sub Ottone. *Stumpf.*l.6.c.14. Injuriam faciunt Tigurinis, qui eos vel rebellionis, quos propterea Rodolphus Imperator in ordinem redegerit, accusant, vel labarum eorum ignominia notant. Refutatur hæc calumnia tum à *Simlero*, l.1.p.34.b. tum à *Stumpfio*, l.6.c.17. Falsum est, quod legitur apud *Comin.*l.10. Edit.Germ. p.506. *Multa intercessisse Austriis cum Suitensibus; à Suitia, loco, qui vix sexcentos suppeditet viros, dictis; bella, in quibus & Duces aliquot Austriæ amiserint, &, prœliis fracti, urbes, Tigurum præsertim & Friburgum.* Nunquam enim Tigurum domui Austriacæ paruit. Sed & ipsi sæpe Scriptores domestici, partium studio longiùs abrepti, suæ ipsorum patriæ veritatis testimonium denegârunt. Tale est illud *Fel.Fabri* Hist.Suev. lib.1. pag.155. *Alberto Austriæ Duce in Austria existente, Thuricenses cum suis fautoribus descenderunt in locum thermarum, & hospitia omnia ac domus juxa balnea igne conflagrârunt, & conchas ac receptacula calidarum aquarum lapidea, in quibus homines balneabantur, destruxerunt, & oppidum ac castrum capere nitebantur. Sed homines Ducis Alberti undique confluxerunt de Ergovia, de Rheno, & de Comitatu Kyburg & Thuricenses cum Suiceris repulerunt interfectis trecentis; sicq; usque ad muros civitatis Thuricensis fugati sunt in die Sancti Stephani Martyris, an.D.*1352. Eo enim die insignem ab

 hostibus

hostibus Tetwilæ reportâsse nostros victoriam notius est, quàm ut vel adversarii ausint negare.

Levia videri queant frequentia illa σφάλματα in exprimendis nominibus propriis commissa, ut cum Abbatiscellam *Bembus* vocat *Brensellam*: Domum Sylvestrem (pagus est Doggii, qui an.Chr.1484. Zuinglium nobis dedit Reformatorem) *Buchholzerus* nuncupat *oppidum* zum Wilden Hauß; alii Wildhausen: *Marlian.*Comment.in Cæsar.pag.292.malè Suricum distinguit à Turego. *Suricum*, inquit, *Lucerna, Turegum, qui olim Tigurinus.* Tugium nonnulli cum Doggio (vide Icon.*Bezæ* in Zvvinglio) Suetiam cum Suitia, seu Helvetia (*Anal.*P.1. p.167.) confundunt, Nicolaum Subsylvanum *Bzov.*an.Chr.1477. S.14.appellat *Nicolaum de Schvvitz*: *Naucl.*Wesenam, *Vrsee* nuncupat.

X. His ergò, in ipso limine, præmissis, compendiosam annalium Helveticorum Lectori commendamus Methodum, quæ Generalis esse debet, & Specialis.

XI. *Generalis* rationem habet 1. Naturæ. 2. Militiæ. 3. Politiæ. 4. Ecclesiæ.

XII. A. Natura ostendit

a. Helvetiæ *situm*, qui idem ferè est cum veteri: Nisi quòd pomœria sua dilatârint, & in ipsam Italiam extenderint. Vide *Stumpf.*l.4.c.1.2. Multum autem affinitatis habere Helvetiam cum ipsis Terræ sanctæ limitibus, non negabunt, quibus utriusque Chorographia perspecta est. Montani utriusque vocantur incolæ. Ipsa regio & montana & campestris, fertilitate se mirificè commendat.

b. *Linguam*, ubi tenendum: Veteres Helvetios Gallico Idiomate fuisse usos; & characteribus Græcis; *Iul. Cæsar, Stumpf.* l.1.c.18. Quod tamen suspectum fuit *Iosepho Scaligero.* Gallorum autem seu Francorum Veterum

terum Dialectum Germanicam fuisse probant *Tschud.* de Alpib. Rhætic. *Glarean.* in Cæsar. & *Stumpf.* l. 1. c. 18. De hodiernis *Schwizerus*, descript. Helv. pag. 5. *Tribus hodie loquuntur linguis Helvetii & his Fœderati: Germanica per universam ferè Helvetiam est usitatissima. Eadem Rhæti & Lepontii nonnulli utuntur. Habent etiam Rhæti quidam, propriam suam linguam ab aliis longè diversam. Præter illam & Germanicam, Rhæti, sicut etiam Lepontii, Italica loquuntur lingua. Antuates Sabaudica, id est, corrupta Gallica utuntur. Valesiani Viberi Germanicam, Veragri Sabaudicam, Seduni medii utramque in usu habent.*

c. *Magna* illa *naturæ munera*, quæ ostenta aliis nationibus sunt & prodigia, quibus Helvetia præ aliis abundat regionibus. Atque utinam de his seriò satis & devotè cogitaremus! Hic enim, si ullibi aliâs, τὸ γνωστὸν θεοῦ φανερόν ἐστι. Absolutum illud Physicæ Christianæ Compendium, quod Hieropsaltes Psal. 104. exhibet, vel solum Helvetiæ solum abundè suppeditare posse, quàm illud, si hoc ageretur, probatu esset facile? Domi quisque suæ ejus paraphrasin habet, nisi, quòd suis quotidie usurpet oculis, propterea omnia contemnat. Occurrunt enim 1. *Alpes*, magni illi & prærupti montes, non vastitate modò stupendi, sed & aspectu, tota enim penè æstate nive albicant, mirabiles. Hic videas salebrosa viarum, & cœlo vicina cacumina. Hinc itinerum Alpestrium difficultates & pericula, de quibus *Stumpf.* lib. 9. cap. 12. *Simler.* Comment. de Alpib. pag. 110. & deinc. Magnæ hinc Helvetiorum deliciæ, vide *Gessner.* description. Montis fracti. Erat olim, præsertim, cùm suas Majores nostri res domi agerent, compendiosissima ditescendi ars, teste *Oswald. Molit.* Lucern. in Paneg. Glareani, pag. 32. *Breviter*, inquit, *annotabimus, qualis sit alpium natura apud nos, quo intelligatur, quid commodi liceat sperare ex reliquis partibus Helvetiæ, cùm tantus sit fructus ex montibus. Horum namque (ut hoc primò dicamus) hi perpetuis nivibus albicant: illi procul aspicientibus nihil promittunt, nisi saxa durissima, postquam inscende-*

inscenderis, prata pinguissima offendis. Alii verò & aspectu sunt amœni, & rem ipsa. In iis, in quæ per æstatem menses tres ad summum pascuntur, cùm greges, tum vaccæ, è quibus tanta emolumenta, ut brevi oratione nemo possit consequi. Nam serum inde, caseus, butyrum, aliaq; lactaria tantâ fiunt copiâ, ut non tam Helvetia iis rebus expleatur, quàm finitimæ quæque nationes. Transvehuntur namque in Sueviam, ultra Iura montem, in Italiam, multaq; alia loca. Atque tam ingens redit pecunia, ut vix credi possit. Illud mihi compertum, ex viginti bobus fructum annuum esse centum coronatorum, præter sumtum omnem, quem in familiam, famulos & famulas distribueris. Omitto saturam copiosissimam, lac & liquidum, & concretum, quæq; ex lacte adhuc alia conficiuntur cibaria in quotidianum usum.
Memorabile cumprimis, & exteris auditu peregrinum, quod de Labinis, quas Lauwinen nostri vulgò nuncupāt, præter *Stumpfium* & *Gulerum* de Rhæt. p. 170. commemorat *Simlerus*, lib. cit. p. 113. Maximum omnium periculum est à decidentibus conglomeratis nivibus, quas nostri Louwinen/Rhæti Labinas vocant, haud dubiè à labendo; unde & Germanicum nomen alterius vocis depravatione factum est. Hæ commoventur levi de causa. Si enim in summo monte, arboribus nudo & acclivi, nix commota fuerit, vel à prætervolante avicula, vel ab aliquo animali alio, aut etiam à vento vehementiore, aut prætereuntium hominum clamore, quando scilicet ipsa repercussione vocis, quam Echo vocant, aër impulsus nives etiam movet. His, inquam, vel levissimis commotionibus nix impulsa in globum initio convolvitur, is ubi multis provolutionibus excreverit, & jam propter magnitudinem & inæqualitatem volvi amplius non potest, vehementiore tum impetu delabitur, & continuo progressu auctior, vires, majoremque molem acquirens, saxa, arbores, ibices, & alia quævis animalia, homines, tuguria, & quicquid obuium fuerit, involvit, & secum abripiens ad imos montium pedes defert. Hujusmodi nivium moles sæpe complura jugera occupat, tantóque

tóque cum fragore è montibus decidit, ut terra ipsa concuti videatur, & procul inde distantes, atque hujus rei ignari tonitru se audire existiment. Cadunt autem hujusmodi Labinæ non omnibus in locis & temporibus, sed tantùm in declivi monte, qua solùm arboribus nudum est, & plerunque eó potissimùm tempore, quo vel verno calore nives liquescunt, & emolliuntur, vel ubi autumno & hyeme magnæ nives super veterem conglaciatam, & lubricam nivem repentè decidunt, cœlóque sereno frigus sævit. Duo autem tradunt genera esse Labinarum, unum ubi novæ & molles duntaxat nives conglobantur & labuntur. Alterum, quod inveteratam nivem quoque trahit, & multum terræ secum abripit: hoc priori & majus est & plus damni dat. Atque superioribus annis in Rhætis apud Rhinwaldios, qui fontem Rheni accolunt, nivium è monte ruentium moles sylvam & proceras abietes dejecit & involvit. Accidit etiam, Helvetio milite per alpes iter faciente, ut 60. homines & etiam plures eadem nive, conglobatione opprimerentur. Nonnunquam tamen homines nive conglobata involuti, sub ipsis nivibus vivunt, & operâ incolarum eruuntur, & quasi ab inferis revocantur. Id autem accidit ferè tum, ubi tantùm recentes nives conglobatæ fuerunt, & propè valles, qua impetum sistunt aliquem involverint: Etenim, si quis nive obrutus est, manus sub nive non prorsus indurata movere, & aliquid spatii circa faciem excavare possit, aliquam sub nivibus respirandi facultatem nanciscitur, atque in alterum & tertium etiam diem sub nivibus vivere potest. Montium verò accolæ, si quando hujsmodi moles decidant, mox observant an aliqui eo die iter ingressi sint, & temporis ratione subducta an nivibus involuti sint, conjiciunt, atque confestim harum rerum periti nives fodiunt, & scrutantur, num aliquis lateat, cui adhuc opem ferre, & vitam conservare possint. Considunt autem atque subsistunt labentes nivium moles in locis planis & vallibus, atque illic aliquando viam montanis torrentibus in eos incidentes præcludunt, quæ si hominum opera

non

non fuerit rursus aperta, illi in se collecti & aucti nonnunquam non parvo incolarum damno erumpunt. Quo autem loco casus nivium ex alto monte metuendus est, illic nullæ sunt domus, nulla tuguria aut boum stabula in subjecta valle, sed incolæ proximo aliquo loco, ubi collis forte interpositus nivium casum coërcet, ædificare & habitare solent. Atque apud Vrsarios, in montis Gothardi radicibus, ingens sylva procerissimarum abietum, ab ipsa natura molibus nivium opposita videtur, cùm alioqui nullæ aliæ arbores aut sylvæ illic in ea parte montis creverint: triangulari autem forma consita est, ut quamvis nives arbores dejicere soleant, hic tamen non sit periculum ne subvertatur, cum angulo opposito quasi perfringere conetur incidentem molem & sua magnitudine, qua subinde latior & densior est, se defendat. Itinera autem propter vallium angustiam nonnunquam, quoniam aliter fieri non potest, per loca huic periculo obnoxia transeunt: quare, ut discrimen evitare possint, qui illuc iter faciunt, plerunque summo mane, quando minus periculi est, viam ingrediuntur, & taciti quàm celerrimè possunt periculosa loca prætereunt. Accolæ etiam, qui optimè naturam locorum tenent, & quando periculum immineat, certis signis conjicere possunt, peregrinos, quid faciēdum illis sit, admonent. Cùm autem in ipsum iter ingens aliquis globus nivis deciderit, vix multo tempore solvitur: & per illum iter faciendum est, quasi per novum quendam monticulum, aut collem nuper in via ortum. De his autem Labinis seu nivium cadentium mole, Silius scribere videtur, his versibus:

Tum qua durati concreto frigore collis
Lubrica frustratur canenti semita clivo,
Luctantem ferro glaciem premit, haurit hiatu
Nix resoluta viros, altoq́; à culmine præceps
Viventes turmas aperit delapsa ruina.

Aptè autem & propriè inducit Annibalem per loca acclivia, & conglaciata iter facientem, ubi multa nix fuerit, & ea quidem mollis & liquescens, in quam ingressi mi-

lites mergebantur, & hiatu quodam hauriebantur, & illic condentem ex alto nivem integras turmas aperuisse sua ruina. Nam tantum in summis & acclivibus montibus, & præsertim, cùm super glaciem magnæ nives ceciderint, & molles fuerint, & liquescere cæperint, conglomeratæ nives decidunt. Ac fortè etiam Claudiani versus huc referri possunt, in quibus tamen non nives, sed glaciem nominat.

Interdum subitam glacie labente ruinam.
Mons dedit & trepidus fundamina subruit astris.

Hæc paulò fusiùs de Labinis (quæ tamen vox apud Isidorum alio sensu occurrit) ex *Simlero*. Ita & *Daniel Eremit.* in desc. Alpium, pag. 487. *Frigus*, inquit, *habitat penè perpetuum; nivesq́; etiam æstiva; sed clementiores tunc sine damno: hybernis mensibus duriùs inimica: onerosa quippe nix, ventorum intemperie declivi montium acta in ima vallium incredibili cum immanitate praceps it, & villas vicosq́; subvertit; unico in hunc hostem remedio, muris ædes molibusq́; parietem munire; nullum quippe hostem graviùs metuunt, ad integros sæpe menses obsidentem; dum frigoris niviumq́; injuriam intra domorum claustra, hypocaustis superant, quo ad æstatis & Solis subsidio leventur. Parva videntur hac, considerantibus, eam esse locis quibusdam severitatem, rigoremq́; natura, inter contiguitates præsertim montium, ut ad defectum terra, mortuorum corpora glacie condantur; Id quod fit* (p. 523.) *ad Cœnobium D. Bernhardi in Pœnino monte*, & alibi. De Etymologia verò Alpium idem ille pag. cit. hunc in modum scribit: *Nomen iis datum censet Festus à candore. Sabini enim alpin dixêre album. Isidorus Alpium nomen Gallicum esse vult, & Alpes altos vocari. Agnoscit hodie Idioma Germanicum Alpium nomen: Alp enim, & Alpen montes vocant pascuos, in quibus fœnum non secatur. Variè Græcis Latinisq́; authoribus nominantur.* Ab albedine dici alpes, quasi albes, voce ab inquilinis à prima origine nonnihil torta, tam non dubito, quàm certum est à labendo deductum & depravatum esse vocabulum Louwinen.

minen. Quemadmodum & Libanum commodè derivare liceat à לבן albuit, quod nive ferè semper niteat; juxta illud *Ierem.*cap.18.vers.14. Ita etiam de Zalmon, monte, ad Psal.68. v.15. *Aben Ezra* observat; השלג נמצא תמיד בצלמון והוא הר ידוע הנמצא בעבר הירדן מזרחה *Nix continuò reperitur in Zalmon, qui mons est notus trans Iordanem, Orientem versus.* Plura de Alpibus, earum origine & variis nominibus; Alpium longitudine, latitudine & altitudine; nive inveterata, quam obsoleto vocabulo Germanico Firn vocant; glacie item Gletscher dicta; de illis, qui primi alpes transierint; de itinere Annibalis per alpes; de alpium celebriorum itineribus; de alpibus Cottiis, Grajis, Penninis, Summis, Lepontiis, Rhæticis, Iuliis & Carnicis; de Gentibus; aquis, metallis, arboribus, fruticibus & herbis, animalibus alpinis iidem, locis citatis, prolixè scribunt.

II. Vbi ad *aquas* deventum est, quot quæso stupenda DEI opera?

a. Multis in locis sunt thermæ, Badæ cumprimis & in Vallesia, de quibus *Poggius* & *Casparus Colinus* Pharmacopœus Sedunensis lib. de thermis & fontibus medicatis Vallesianorum. *Simler.*item de Vallef. His adde thermas Martini in Valle Telina, de quibus *Guler.* Rhæt.lib.11.pag.169.

b. Alibi reperias acidulas, ut in Rhætia.

c. Sunt lacus in altissimis montium jugis. Abbatiscellani tres pusillos lacus, truttas ferentes in cacuminibus suarum alpium ostendunt. Similis est in summo Gemmio monte, &c. *Simler.*de Alpib.p.121.b.

d. Sunt & aquæ, quarum potus vel gutturosos, vel alio modo vitiosos reddit, præsertim in *Vallesia.* Vide *Simler.*Valles.pag.4. Et *Dan.Eremit.*in descript.Helv. pag.m.499. Negat tamen, aquæ vitium esse, quod & divitibus raro aquam bibentibus eveniat. Quasi non alio modo aqua nocere queat, quàm pota? Verba authoris

sunt:

ſunt: *Sunt & in his vallium nonnulla ſtrumoſa dicta, eò quòd earum incolæ grandibus ſub gutture ſtrumis ſint, aquarum id vitio fieri autumant, falſa ratione; cùm & idem divitibus, aquam perrarò bibentibus, eveniat: nugantur alii, implere pituita artus & inflare aquas venis metallorum infectas, ego incertas rei cauſas in medio relinquam: niſi quis & loci vitio adſcripſerit; cum eadem ratione natura, iiſdem in locis ſint & pagi fatuis referti, nullo à cibo humano, quidam & ſtercore & excrementis, alii fœno paſcuntur: nudi etiam per hyemem incedunt: ſono magis quàm ſermone utuntur, quippe qui à nullo mortalium intelligatur.* Monſtratur tamen & fons in agro Tigurino, paulo ſuprà, qua Taurus Rhenum ingreditur, (Flaach vocatur; non Ilaach, ut eſt in Notis *Dan.Erem.*pag.530.) cujus aqua hauſta ſtrumoſos efficiat; & in Cicera valle amnis, qui fatuos ac ſtolidos: quarum rerum cauſæ in occulto latent. Et, quod magis mirere, vidi in Bernatibus, mulierem ad decem annos citra omnem cibi potúsq; humani uſum vixiſſe tamen, ſed per miraculum oſtentatam; torquentibus ſe fruſtrà medicis & cauſam quærentibus, cùm ſupra infirmitatis humanæ terminos ſit. *Id.*

e. Eſt etiam hominum ſuperſtitione celebris Lacus ille Pilati, ſupra Lucernam urbem, in monte fracto. Vulgò enim perſuaſum eſt, ſi quicquam ab homine de induſtria injiciatur, toti regioni ex tempeſtatibus & inundatione periculum eſſe. Ajunt autem, Pilatum olim illic in eminenti rupe conſediſſe, & diras tempeſtates concitâſſe, quem deinde incantator quidam ſuis conjurationibus depulſum in proximum lacum deturbârit. Ridet hæc *Geſſnerus* in deſcriptione montis, p.52. Magnam famæ authoritatem concilîat vicinorum rigor, qui montem conſcendentibus hoc ſolicitè injungunt, ne paludem turbarent. *Vadian.* in Pompon. Melam. *Capite res fidem, quòd pacatum irritare auſos mox fuiſſe capite plexos ob illatam accolis calamitatem, oppidani referunt. Illud retulerim, nos in aſcenſu à paſtore illo, qui ducebat, tantum non jurisjurandi ſacramento adactos*

 fuiſſe,

fuisse, ne quid importunius tentaremus viso, aut ne quid injiceremus. Capitis ille sui aleam ludi ajebat, &c. Quare, ut veteri loci famæ quicquam tribuerem, non parum, fateor commotus fui. Mutavit tamen postea Vadianus sententiam, ut habet *Gessnerus* pag. 59. Superstitiosam tempestatis concitationem pleniùs exaggerat *Malleolus* apud Gesnerum pag. 61. *Paulus Eremita* descript. Helvet. p.m. 529. *Mirum, quod de eo lacu vulgus nugatur, sed nec fidem meretur, nec habet.*

f. Ad *Rheni catarrhactas* multi obstupescunt, cùm vident ingentem fluvium immani fragore ex alto scopulo præcipitari, ita ut vicina loca latè aspergat, & nebulam quodammodo ripæ offundat: Sed in alpibus summis sæpe flumina non exigua, & alpini torrentes non minori fragore ex editissimis rupibus decidunt.

g. Notandum porrò, notissimos apud Historicos *fluvios*, suum in Helvetia habere ortum, aut eum saltem alluere, ut Rhenus, Rhodanus, Limagus, Danubius. Colligit hinc Glareanus, Helvetiam locum esse totius Europæ altissimum; descript. Helv. p. 28. Lacus navigabiles numerantur 24. & ultra, fluvii sex, Rhenus, Limagus, Ursa, Arola, Rhodanus & Dura. *Glarean.* in sua paneg. existimat, fontibus, amnibus, ac lacubus non esse similem Helvetiæ nationem sub cœlo: Vide pag. 33.

h. *Alias*, præter thermas, esse *aquas meditatas*, tum in ditione D.D. Bernensium, tum in Vallesia, docet *Collin.* lib. citato. Apud Tigurinos multum olim deferebatur utrique Vulturino, & Vrdorffensi balneo, quorum illud magnus noster Bullingerus, ex usu haud obscurè commendabat.

i. Pertinent huc, quæ de mirabilibus Helvetiorum habet *Schvvizerus*, descript. Helv. pag. 6. *Extat meatus sive caverna in monte quodam Abbatiscellano, in quam si quid conjicias, ingentes ventorum procellæ, non sine vi maxima, inde proveniunt, teste Vadiano, viro doctissimo, & harum regionum experto. Nec præterierim fontem in Valle Hasela, in monte* Engstlen *nominato haud procul ab Arolæ fontibus, qui nullo anni tempore fluere consuevit,*

fluevit, præterquam Iulio, Iunio & Augusto mensibus, cùm pecora & armenta ibi pascuntur: Fluitq; certis tantùm horis, mane & vesperi, quando à pastu ad potandum pecora abiguntur. Et si quid impuri in eum immittas, fluere fons cessat, demumq; post aliquos dies aquæ redeunt. Pari modo fontes calidi, Fabarianus in Rhætis & Marianus apud Valesios Leucianos Septembri mense cursum sistunt, & Majo eundem redintegrant. Apud Glaronenses, quod non sine causa mirantur omnes, in monte VVepchio sinus est, in quem aqua frigidissima collecta pluribus morbis medetur, &c.

III. De *Plantis* & *Herbis* Botanici Helvetii, præter eos, quos modò citavimus, consulantur. Non dubito, quin hac fœtura felicissima sit Helvetia nostra. Memini aliquando Clarissimum virum, D. *Iacobum Golium*, studiosè in herbarium vivum apud Helvetios collectum, inquisivisse.

IV. Sed & Sylvæ, metalla, lacticinia, animalia apud nos obvia, aliis sæpe nostros de his consulentibus admirationem excitare possunt. De quibus *Stumpf.* lib. 9. cap. 12. &c. Atq; de his omnibus compendiosè loquitur *autor Arch. Cosm.* pag. 591. *Schvvizerus*, præfat. Chronic. Helv. & *Paulus Eremita*, descript. Helvetiæ.

XIII. B. *Militia* Helvetios ita reddidit claros, ut vel nullo magis nomine tum aliâs, tum maximè à trecentis commendentur annis.

Operæ certè pretium faceret, qui Florum aliquando stylo terso, scriberet Helveticum. Multa, dubio procul, vir industrius, ingenio & judicio magno reperiret digna. Quatuor interim, curiosus Historiarum Helveticarum lector, potissimùm in Militia observabit. 1. *Axiomata ex praxi Majorum nostrorum militari eruta.* 2. *Comparationem inter Helvetios Veteres & intermedios.* 3. *Catalogum præliorum & bellorum ab Helvetiis Confœderatis gestorum.* 4. *Conferet tandem autho-*

res exteros cum domesticis, & in quibus vel conveniant vel differant, ubi opus fuerit, monebit. Viam ad singula sedulo indagatori sternemus.

XIV. Inter axiomata excellere videntur sequentia:

A. Helvetii maximè valent peditatu.

Vnde *Alciat.* in Tacit. *Hac ætate prima illis peditatus gloria.* Et *Paul. Erem.* descript. Helv. pag. 513. *Pedites ferè præliantur: rarus, aut nullus equitum usus, eoq; victores sæpius, quàm victi.* Eum enim cōmendabat:

1. *Conferta acies*, quâ factum, ut vel hostium irruptiones declinarent, vel eorundem phalanges frangerent. *Paul. Erem.* loc. cit. *Propria genti conglobatio, & per acies cuneosq; pertinax conjunctio invictos præstat. Pugnam simul inire, simul cedere, eadem pertinacia.* Exempla luculenta suppeditat noster *Vitoduranus*, pag. 49. a. *Circiter ista tempora (1333.) ortum est bellum inter Comitem de Kiburg, & cives Bernenses, qui dum congredi in quodam campo vellent, cives Bernenses una cum civibus de Solodoro, qui eis vinculo juramenti & Fœderis specialis tunc temporis connexi erant, steterunt conglobati in modum globi vel coronæ, prætendentes lanceas suas, quas dum videret adversa pars, perplexa nimis facta est, quomodo eos invaderet, aut quid faciendum esset.* Et pag. 24. *Tempore illo, quo Rex Romanus adhuc Comes, ut dicitur, extiterat, quoddam prælium ortum fuerat inter invictissimos Comites de Habspurg, consanguineos Regis, & civitatem dictam Bern, sitam in metis Galliæ & Alemaniæ. Cùm autem utraque pars in campo ante civitatem sito convenisset, pars Bernensium stetit contra hostes conglobata, in modum coronæ, & compressa cuspidibus suis prætensis, quam, dum de adversa parte, nemo aggredi præsumeret, Comes querulosis vocibus valenter & miserabiliter clamare cœpit: Heu mihi, quòd neminem habeo, qui cuneum adversariorum penetrare possit, vel etiam invadere præsumat: quod audiens quidam cordatus miles fidelissimus respondit: Ego*

solus meo impetu ipsos attentabo invadere, vestris desideriis satisfacere cupiens, qui cùm dicto modo in eos efferatus fuisset, & in eorum lanceas receptus, in frustra discerptus, & concisus lamentabiliter periit, cujus occasione turma Comitum nimio furore succensa unanimiter in turmam hostium more bellua impegerunt, &c.

2. *Animus intrepidus, & vel ad vincendum, vel gloriosè occumbendum paratus.* Æneas Sylv. descript. Europæ, pag. 413. *Nec detrectavere Suitenses certamen, quamvis pedibus pugnaturi triginta millia equitum stare contra se in aciem cernerent. Pugnatum est summis utrinque viribus, ad extremum non tam victi, quàm vincendo fessi Suitenses nimis audacis præsumti facinoris pœnas dederunt. Rarus tamen ex Suitensibus inultus interiit ex quibus plures experti sunt, qui lanceis perforati ad obtruncandum hostem per medias hastas dilapsi vindictam accepti vulneris expetiere.* Et plenius Epist. 87. *Dum hac fama sic percurrit, Nobiles Alsatiæ, quibus gravior videtur Suitensium dominatus, oratores ad Delphinum mittunt, eúmque rogant, ut præsidia contra Suitenses præbeat. De Delphini exercitu varia dicta sunt: qui majora sequuntur LX. millia hominum in ejus Comitatu fantur haberi. Qui minora probant 25000. Medii vel 30000. vel 36000. censent. Concordatum inter Delphinum & Alsatienses 25000. hominum ex suo exercitu, per hanc hyemen in oppidis Alsatiæ recipi debere, ipseq; Delphinus & Thuricensibus & aliis obsessis ferre opem promittunt. Veniebant jam Delphini gentes, quæ vulgò vocantur Armeniaci, in subsidium cujusdam castelli, quod Suitenses propè Basileam obsidebant. Suitenses ut hoc senserunt, non expectatis hostibus ad viam pergunt, primásque Armeniacorum turmas invadunt, stragem dant, plurimósque neci præbent. Armeniaci retrò pedetentim fugientes ad majorem exercitum se recipiunt. Illi sanguinis cupidi & avidi victoriæ, dum gloriam quærunt propriam, salutem amittunt. Ventum erat ad hospitale S. Iacobi, quod vix quatuor stadiis à Basilea distat. Ibi universa multi-*

titudo Armeniacorum in Suitenses irruit, nonnullis ante portas Basileenses positis, quæ exeuntes observarent caderéntque. Committitur atrox & miserabile prœlium; caduntur& ex utraque parte quàm plurimi. Horrendum auditu est! Evellebant sanguinolentas ex corporibus suis sagittas Suitenses, ac truncatis manibus in hostes irruerunt; nec priùs animam exhalabant, quàm occisorem ipsi occidissent. Quidam hastis confossi, & onusti telis inter Armeniacos currentes, necem suam vindicabant. Erant quatuor Armeniaci, qui Suitensem unum insequebantur. Iamq; illi telis confossum straverant, & supra corpus grassabantur: tum ejus comes arrepta bipenni in quatuor illos fertur. Ex quibus duos obtruncavit, alios verò in fugam dedit, ac deinde semianimum corpus super humeris recepit, & invitis hostibus portavit ad suos. Erat retrò Suitenses murus quidam horti Sancti Iacobi, quo illi se tutos ab una parte rebantur, solúmque in fronte pugnabant. Sed Theutonici, qui cum Armeniacis erant, intrantes hortum, murum perfodiunt, Suitenses quoque à tergo feriunt, quæ res magna causa ruinæ Suitensium fuit. Pugnatur tum antè, tum retrò. Iam viro vir imminet, nec jam eminus, sed cominus ferrum stringitur. Suitenses quasi leones per omnem exercitum in victores vagantur, cadunt, sternúntque omnia, ut qui jam non in spem victoriæ, sed in mortis ultione se pugnare sciunt. Prælium à principio diei usque in finem tractum est. Ad extremum non victi Suitenses, sed vincendo fatigati inter ingentes hostium catervas ceciderunt. Victoria lugubris atque cruentissima Armeniacorum fuit, campúsque liber eis mansit non virtute, sed multitudine superantibus. Idem recitat aut. *Paral. Vrsp.* pag. 401. *Naucl.* Gen. 49. pag. 282. a. *Grasser.* pag. 102. *Cario* Chronic. lib. 2. p. m. 98. & lib. 5. pag. 206. *Pugnam ad Thermopylas omnes ætates admiratæ sunt. Ibi enim, cùm exiguus exercitus custodiret fauces, trecenti Lacedæmonii, quadringenti Thebæi, & ex aliis locis Græciæ circiter tria millia: Phocenses primi, deinde alii discesserunt ante pugnam, sed manserunt*

ibi

ibi soli Lacedæmonii, Thebani, & Thespienses. Hic parvus numerus trucidavit viginti millia in exercitu, sed ipsi simul interfecti sunt, Lacedæmonii & Thespienses omnes, præter duos. Nec alia similis (fortè non multò absimilis est in Arabum Historiis, contra Tamerlanem, seu Timurum gesta; de qua *Histor. Eccles.* Sec. XV. S. 2. de Gingischanismo) *pugna extat in Historiis, præter Helveticum factum, ad Basileam, tempore Synodi, cùm Papa in Germaniam misisset Delphinum Gallicum cum exercitu Armeniacorum, qui, cùm magnam crudelitatem in Alsatia exercuissent, ad Basileam accesserunt, ibi à tribus millibus Helveticorum millia hominum viginti in Gallico exercitu trucidata sunt. Sed simul Helvetii victores occubuerunt, &c. Sabellicus* 10. Æneid. lib. 3. *Ferocissimus hostis iniquum certamen adeptus est, Italis ex æquo pugnantibus. Et Germani à lancea trajecti per hastam conati sunt ad hostem pertendere, ne multi caderent.* Loquitur de prælio inter Helvetios & Ducem Mediolan. an. Ch. 1422. d. 9. Iulii, propè Bilitionum commisso. Vide & *Naucler.* Gen. 50. p. 295. de Helvetiis incredibili impetu Burgundos hostes excipientibus.

3. *Accessit armorum selectus.* Terribiles cumprimis dicam, an celebres? erant veterum Helvetiorum bipennes. Refert *Vitoduranus*, p. 40. circa annum Christi 1330. Ludovici Romanorum Regis, & Otthonis Ducis non levia fuisse dissidia, adeò ut ad arma res spectare videretur. Authoritate tandem Regis Bohemiæ litem fuisse decisam. Cum Otthone, Duce fecisse Glaronenses, tum temporis Abbatiæ Sickinganæ subditos, cúmq; rebus pacatis Rex Bohemiæ castra Otthonis lustraret, *& ad aciem virorum de Glaris veniret, atq; instrumenta illorum bellica & vasa interfectionis Gesa dicta, in vulgari* Hellenporten *videret, admiratum dixisse: O quàm terribilis est aspectus istius cunei, cum suis instrumentis horribilibus & non modicum metuẽdis!* Idem ferè refert de armatura ad prælium Morengartense, p. 36. b. quod & *Tschachtlan.* confirmat, pag. 13. b. Lapidum etiam jactu primi Confœderati magna hostibus damna intulerunt

runt. Qui Loupensi prælio (quod fusè describit *Tschachtlan*.pag.21. & deinc.) intererant, tribus singuli lapidibus instructi hostem adoriebantur, pag.27. Abbatiscellani, contra agmen Friderici, Ducis Austriæ, vix quadringenti numero, de præcipiti monte cursim descendunt, ascendentes, lapidibus missis, lacessunt, & trecentos & quinquaginta ad minimum trucidant. Aliud occurrit exemplum in *Herolog.Grasse*.pag.132. De usu hastarum ab Helvetiis recepto, vide *Paul.Iov*.Hist.l.3. p.85.a. Testem armaturæ Helveticæ, feliciter contra hostes usurpatæ, *Münsterus*, Cosmog.lib.2.pag.195. adornat reliquias illas Moratenses, in ὀστεοδοχείῳ asservatas.

4. *Disciplina militaris*. Vide sup.p.191.

B. Non aperto tantùm Marte, sed & strategematibus felices fuêre Helvetii.

Præclara *Dviconis*, apud Iul.Cæsar.Comment.lib.1. p.5.sunt verba: *Helvetios ita à Patribus, Majoribusq́ suis didicisse, ut magis virtute, quàm dolo contenderent, aut insidiis uterentur.* Strategematibus tamen nonnunquam agere eos compulit rei gerendæ difficultas. His *Tigurini* artibus occupârunt

a. Montem Vtliacum; qua de re *Ioh. Vitoduranus*: *Præterea fertur, quòd tempore Rodolphi Habspurgensis, castrum excelsum, & firmum monte dicto Albis, propè Thuregum situm erat, quod Thuricensibus onerosum & infestum valde fuit. Nam ipsos odio habuit incessanter, quod tantò perniciosius fuerat, quantò patentius introitum & exitum eorum duritie montis, in quo castrum locatum erat, inhabitatores castri conspicere potuerunt: Cùm hac diu tolerâssent, & se minime defendere valuisset, suscitavit eis Dominus liberatorem, Comitem, Romanorum Regem, qui tunc temporis civibus Thuricensibus glutino amoris, & vinculo amicitiæ colligatus, & conjunctus erat. Nam illo tempore domicilium seu mansionem in oppido suo dicto* Bremgarten/ *tenens, citò in* Ergew/ *ad quod etiam patulus erat prospectus de castro prænominato, mira astutia, & callida adinventione, castellum*

lum cum suis auxiliatoribus taliter circumvenit, & decepit: Nam circiter 30. equos præparari jubebat, & singulis binos armatos viros insidere, qui unâ cum Comite præcepto hujusmodi obtemperantes, & ad nutum obaudientes in fortitudine & audacia magna montem contra castrum hostiliter ascendentes, habitatoribus castri speciem tantum unius viri prætendebant, propter quod eos ad exitum contra se provocabant. Nam de sua multitudine confidebant, paucitatem adversariorum suspicantes, qui dum ferè compressi fuissent, ad dimicandum parati, posteriores de equis deciderunt, & simul cum in equis remanentibus, in hostes irruere conati sunt, sed alii videntes eos multiplicatos contra suam confidentiam, & in visu se delusos esse, certatim cum festinatione fugerunt, & isti ipsos exterius persequentes, & tandem superantes castrum ceperunt, & ipsum demolientes solo adæquârunt. Ita Vitoduranus. Reliqui paulò aliter. Ferunt Regenspergii Dominum arcis possessorem, duodecim plerunque stipatum equis, equitibus & Vertagis albis fecisse iter. Cúmque abesse Regenspergium Rudolphus Habspurgicus cognosceret, eodem comitatu ad arcem properâsse, Tigurinos autem subornatos in insidiis delitescentes insecutos fuisse. Existimantes, qui in arce erant, periculum Domino suo à Tigurinis imminere, portis è vestigio apertis, Rudolphum intromisisse, quò factum ut cæteris quoque patefactus aditus, portæ abjectæ, incolæ trucidati, ipsaque arx diruta fuerit, anno Christi 1268. mense Septemb. Ita *Stumpf.* lib. 6. p. 444. & plerique alii.

b. Strategemate soluta est obsidio urbis ab Alberto Austrio tentata an. Ch. 1298. *Posthac, ut fertur, dum de Austria egressus fuisset, Civitatem Thuricensium potenter obsedit, & per aliquot dies ipsam graviter coangustavit & afflixit, propter quod cives in terrorem immanem versi, imò quasi desperati, callidam adinventionem seu astutiam, quâ hostes terrerent, ac deluderent, invenerunt, videlicet, quòd mulieres cunctas illic, præ aliis locis, numerosas, arma portare volentes, armis induerent,*

duerent, & eas cum cuspidibus super locum unum eminentem intra muros ejus situm, arboribus multis consitum locarent, ut pavorem hostibus per hoc incuterent: Nam patulus erat aspectus adversariis, constitutis in monte vinetorum, ad illum locum, ut in oculis ipsorum multa millia armatorum apparuerint: Cùm autem illas in tanta multitudine consideràssent, & probabiliter æstimàssent, suspicantes eas esse viros supra modum attoniti, Duci Alberto dixerunt: Si ille tam ingens exercitus de civitate erumpet, in momento peribimus, imò, quod majus & gravius est, si etiam contingeret nos, Deo dante, civitatem oppugnando capere, similiter filii mortis erimus. Dux igitur hæc animadvertens similiter pacem eis donare, si peterent, alta voce promisit, quod Thuricenses percipientes exierunt, & pacis fœdera similiter postulabant, quibus Dux annuens recessit. Quidam verò ajunt, quòd propter cædem, & captivitatem virorum Thuricensium, solæ quasi mulieres in civitate remanserint, & ipsam custodierint, quæ attendentes se circumdatas & conclusas obsidione Ducis acerba, tremefactæ quid facerent, penitus ignorabant; tandem à vetulo propter senium & imbecillitatem suam in civitate relicto, informationem acceperunt, ut ad dictum locum armatæ confluerent, & chorizando illic hostium obtutibus lætitiam, & pugnatorum multitudinem demonstrarent, ut sic seducti pacem civitati relinquerent, & abirent, quod & factum est. Ita *Vitoduranus*.pag.27.& breviùs *Simler*.de Rebub.Helv.p.35.b. Confer *Stettler*.pag.26. an.Ch.1298. *Grasser*.Herolog.p.46.

c. Strategemate etiam latibulum Rospach ad lacum Tigurinum propè Meilan, è quo peiraticam exercebant, expugnatum, veteres notant annales domestici ad an. Ch.1353. Qui vel secundo vel adverso navigabant lacu prædonum expositi erant libidini. Tigurini itaque quodam die, navi ducentis bene armatis onerata, quasi Vallisstadio Tigurum vellent, prætervehebantur. Præsidiarii prædæ inhiantes arce egressi alto se committebant lacui; cúmque magna illos molestia tandem insequerentur,

rentur, vitam nautæ deprecantur. Sed cùm stomachosè nimis vitæ spem ademissent, prorumpunt latentes in navibus milites, hostem invadunt, cædunt; arcem desertam occupant, solóque penitus adæquant. Variat *Stumpfius* noster; Vide lib.6.pag.419.

d. Ijsdem artibus, Duce Rodolpho Habspurgico, Regenspergii Domino eripuerunt circa a.Ch.1268. urbem Glantzenburg ad Limagum: vide *Stumpf.* l.c.p.445.b.

e. Duas *Silvaniæ* arces astu captas à primis Helvetici Fœderis fundatoribus constanter nostrates tradunt. *Simlerus* de Repub. Helvet.lib.1. pag.15. *Aucto paulatim confœderatorum numero, visum est plerisque tempus esse rem ipsam aggrediundi, ut scilicet pulsis præfectis patriam in veterem libertatem assererent, ne fortè, si diutius differant, res alicunde per indicium ad præfectum emanet. Itaque postridie S.Galli 16.Calend. Novembris an. Chr.* 1307. *duodecim præcipui ex omni confœderatorum numero constituto loco conveniunt: cæteris autem urgentibus rem primo quoque tempore inchoandam, soli Vndervvaldii obstare, asserentes Sarnam & Rotzbergum arces suæ regionis munitas, & expugnatu difficiles esse, in quibus oppugnandis, si mora trahenda sit, mox regem instructo exercitu suis subsidio venturum, verùm, si expectentur Calendæ Ianuarii proximi anni, facilè per insidias eodem die utramque arcem occupari posse: horum postulatis cæteri acquievêre. Itaque decernunt proximis Calendis Ianuariis omnes arces Præfectorum in singulis pagis occupare, nullam tamen injuriam inferre vel præfectis, vel eorum familiæ, aut his, qui in præsidio sint, nisi illis, qui armata manu se defenderint: sed ipsos cum ipsorum bonis inviolatos dimittendos esse, arces autem funditus diruendas, quò re ipsa testarentur, se non prædæ cupiditate, aut ullius lædendi causâ, sed propriæ libertatis tuendæ gratiâ arma sumsisse. Hoc decreto facto, singuli domum rediêre constitutum tempus expectantes, interea consilia sua optima fide silentio tegunt. Interea accidit apud Vrios Tellij Historia,* de qua, pag.14.b. *Cùm autem* (pag.17.) *tandem*

tandem Calendæ Ianuarii venissent, Undervvaldii arcem utramque capiunt ex insidiis, uti polliciti fuerant. Rotzbergi in arce famula adolescentem Undervvaldium egregiæ formæ amabat, & cum eo stupri consuetudinem habebat, constituta igitur nocte adolescens secum adducit viginti alios, omnes armis instructos, eosq́ se propè arcem abdere jubet, ipse pro more signo dato ab amica ignara conspirationis, fune in arcem subducitur, ubi cùm aliquantulum quievisset, alia causa conficta è cubiculo ad eam fenestram, quâ ascenderat revertitur, & unum è sociis, fune demisso in arcem subducit, ac ad amicam redit: hujus operâ reliqui omnes arcem ingressi sunt, qui præfecti familiam numero & robore superantes, arcem in suam potestatem redegerunt, clausis tamen portis expectabant eventum sociorum, quibus altera arx Sarna occupanda erat. Erant hi numero 50. ex his 30. se se inter arbores, quarum eo loco densa silva erat, abdiderant, cæteri 20. baculis nixi arcem petebant, munera pro consuetudine præferentes, agnos, porcos, vitulos, caseos, aliaq́ hujus generis: his in itinere obvius fit Præfectus, qui de more templum petebat, cumq́ eos inermes cerneret baculos tantùm manu gestare, nihil mali metuens, institutum iter perficit, lætus etiam propter munerum copiam, quæ solito major erat. Verùm illi baculos teretes ita ante exacuerant, ut facilè eos, acuto ferro, quod singuli sinu gestabant, hastarum instar induere possent. In arcem ergò intromissi portam occupant, & socii, qui inter arbores abditi erant, signo dato his auxilio veniunt, ac omnes, qui in arce erant, in suam potestatem redigunt, cúmque cognovissent Rotzbergum quoque captum, omnes cum rebus suis, etiam ipsum Præfectum, quem fugientem interceperunt, ad fines deducunt, & dimittunt: Iurejurando illis dato, ne unquam in has regiones redirent. Vide & *Gaillim*.l.2.p.301.305. *Schvvitzer*.Chronol:Helv.P.II.pag.61.ubi paulò fusiùs de cæterorum etiam præfectorum tyrannide.

C. Quemadmodum autem universa natio

natio Helvetica famam bella gerendo adepta est,& nomen minimè obscurum; ita hanc sibi laudem rebus præclarè gestis propriam fecerunt non pauci.

Atque hi tribus distingui poterunt classibus. *Primam* consecrabis Helvetiis illis Veteribus,quorum Iulius Cæsar meminit, & alii Commentar.lib.1.pag.1. *Orgetorigem* appellat apud *Helvetios nobilissimum & ditissimum, qui regni cupiditate inductus conjurationem nobilitatis fecit, & civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent, perfacile esse, cùm virtute omnibus præstarent, totius Galliæ Imperio potiri.*

Secundum,mediæ ætatis Heroibus,de quibus tamen ea nonnunquam referuntur,quæ vel hyperbolicè dicta, vel fabulam sapere videntur. Quo numero habeo,quæ de *Ænothero Durgeo* commemorat *Avent.*annal.l.4. pag.353. *Hisce & superioribus adversus Venedos, Avares, Hunnosq; bellis, cum Suevis & Bojis, interfuisse gigantem, equóque sub Carolo meruisse reperio. Nomen ipsi Ænothero, quod exercitum æquipararet, fuit: ortus ex Durgia, pago Sueviæ. Flumina, quæ pontibus juncta non erant, post se equum suum trahens, superare solitus fuit, adjecto in reluctantem sonipedem hoc joco: Ita meus Deus adjuvet me, vel ingratus sequar necesse est. Is Venedos, Avaresq; in modum fœni demetebat, & in morem avicularum hasta velut cuspide fixos, humeris suspendebat: Cumq; domum reversus à secularibus (uti fit) de successu, eventúque belli, & de conditione ac viribus hostium quæreretur. Quid multa de istis ranunculis (indignabundus inquit) commemorem? Ego interdum septem, octóve, interdum & novem hasta mea transfixos, nescio quid coaxantes, ultro citroq; tuli. Neutiquam opera pretium fecimus, nec quicquam Augustus & nos ingenti impendio adversus hujusmodi vermiculos arma promovimus. Tantulum bellum quod nobis insumsimus, minoris multò constare potuisset.*

Tertiam iis dabis,qui inter Confœderatos Helvetios pro aris & focis tam maſculè dimicârunt,ut vix ſummis ſuis Polemarchis plura tribuant vel Græci, vel Latini, quàm certiſſima monumenta & domeſticorum & exterorum Heroibus Helveticis. Exempla affatim ſuppeditat,ex omnibus Helvetiæ Cantonibus,*Graſſerus* in ſuo Herologio. Ita,verbi gratia, ***ut aliquorum ſaltem nomina exprimamus***

a. In bello & conflictibus cum *Regenſpurgenſi* magnam laudem,ipſo judice Rodolpho Imperatore,conſecutus fuit *Müllnerus* Tigurinus: de quo ſuo loco. *b*. In *Sempachiano* prælio *VVinckelriedius*, Vnderwald. qui præpilatarum haſtarum faſciculum amplexus, aditum cæteris patefecit; *Graſſer*. pag.84. *c*. In pugna *Tetvvilana*, *Stuckius* & *Maneſſius* Tigurini; *Stettler*. p.73. *Stumpf*.l.6.c.25. *d*. In *laniena Tigurina* Brunius; *Graſſer*.p.71.vide alibi. *e*. In *Loupenſi* conflictu, *Rodolphus ab Erlach*, Bernenſis; Tſchacht.p.24. Gräſſer.p.75. *f*. In *Suevico* bello multum tribuitur *Henrico VVollebio* Vranio,q. tamen in primo congreſſu occubuit; Graſſer.pag.172.181. *Caſparo Goldio*, & *Iacobo Stapfero*, Tigurinis; Idem,p.175. *Petermannio Feerio*, Lucernenſi, & *Ammano Steinero*, Tugino; Idem, p.176.177. *Oſvvaldo Rotz io* Subſylvano,qui Marte & arte (tympanotribarum enim in Sylva reſtantium ſtrepitu effecit, ut numeroſus crederentur exercitus) hoſtium vires attrivit,p.180.181. *Iohanni Schulero*, cognomento Wahl, Glaronenſi,qui tres ordine equites haſtâ ſuâ ephippio excuſſit: unde & diplomate Nicolaus de Brandis virtuti ejus teſtimonium perhibuit; Idem,p.180. *g*. In *Bilitionenſi* bello commendabatur *Petrus Ryſig* Suitenſis,qui nullis vel minis vel pollicitis ad deditionem cogi poterat; Idem,p.163. *h*. In *Burgundico* bello magnorum virorum nomen præ aliis conſequebantur *Hadrianus de Bubenberg*; pag.144.152. Iohannes de Hallwil,p.147. Bernenſes; Iohannes Waldmannus; Idem, p.154. cujus in Campidonensi quoque p.110.& Palatina,p.114.expeditione meminit. *Felix Cellarius*; p.131. 146. *Mar-*

146. *Marcus Reustius*; p.151. Tigurini. *i.* In *Italicis* & *Mediolanensibus* bellis fortitudinis axiomate inclaruerunt, *Altosaxus*; Iov.p.163.171. *Anglardus*, ut à Iovio vocatur, id est, *Conradus Engelhardus*; Pantal. de vir. Illust.p.45. Grasser.203. *Roëstius*, seu *Marcus Roustius*; de quo Guicciard.l.12. Iov.l.15.p.304.& alibi. *Motinus*, Vranius, de quo ijdem: *Iordanus Subsylvanus*, Iov.l.11. pag.165.171. Pantal.lib.3.pag.18. Grasser. pag.203. *Iohannes Lutzelmannus*, & *Iohannes Baër*; Basileenses; pag.199.

D. Precibus non modò suarum semper actionum militarium Helvetii successum Deo commendabant; sed & Soteria sospitatori Deo, pro concessa victoria, solvebant.

Vtriusque exempla ubique occurrunt. Vide *Grasser.* pag.111.131.153.162.176.177.178. Vbi observandum, Helvetios in genua procumbentes supplicantium præ se tulisse speciem: qua adversarii decepti, omnem eis spem veniæ abjudicabant. Ita Burgundi pag. 140. ita alii Helvetios precibus intentos opem jam implorare hostium gratis fingebant.

Suitensium, contra Leopoldum, an. Ch. 1315. pugnantium, preces à Iohanne Vitodurano, qui eo tempore vixit, ejusmodi describuntur: *Domine Deus cœli & terræ, intuere superbiam eorum; & respice ad humilitatem nostram, & ostende quoniam non derelinquis præsumentes de te, ac de se, & sua virtute humilias*, pag.m.39. Vbi tamen non diffitemur, quin temporis illius multum indultum fuerit consuetudini, ita ut orationes Dominicæ salutationibus Angelicis, superstitiosa laciniâ auctis, quod de Sempachiano prælio refert *Etterlin.* pag.476. Burgundico propè Nancejum, pag.96. Suevicis bellis, pag.108.a.b. fuerint permixtæ. Precibus etiam Tigurinos diu noctúque ad Deum conceptis an. Chr. 1330. Otthonis conatum, quo urbem obsidere decreverat, fecisse

cisse irritum, testatur *Vitodur.*p.m.40. Ijsdem armis Bernæ mulieres in templis, cum Loupæ dimicandum esset, pugnâsse, tradit *Tschachtl.*p.m.25.b. *Stettler.*p.58. Suos insuper in castris habebant Sacerdotes, vel Præcones, quibus concionum etiam cura demandabatur. Scribit *VVernherus Steinerus*, an.Ch.1515. Glaronensium Præconem castrensem, Huldricum Zuinglium, concionem in publica platea, militibus ad Marignanum postea pugnantibus, habuisse. *Frequens,* inquit, *fuit auditorium. Quòd si & tunc & deinceps ejus morem gessissemus monitis; multa, dubio procul; incommoda evitâssemus, in quæ postea incidimus.*

E. Helvetii cæsi sæpe rursus instare, & prælium redintegrare [a]cœperunt; victique, quàm [b]non plenè victores esse maluerunt.

a. Tralatitium hoc habent à suis Majoribus, de quibus idem testatur *Iul.Cæs.*lib.1.p.9. Luculentissimum occurrit exemplum apud *Vitodur.*p.m.54.b. *Vna dierum Magister civium, Bruno nomine, vir floribus virtutum redimitus, coram populo eodem, à quodam intentante & parante sibi mortem, graviter læsus est, de cujus manibus dum insequeretur, eum à tergo volentem ad navem redire, & uno ictu ipsum vulnerâsset per servos suos, quorum erant duodecim, tantùm ipsum solum respicientes celeriter ereptus est. Qui Magister civium, & una vice ibidem, ut fertur, de duodecim viris adversariorum, eum occidere conantium, gloriosè eis resistendo, & temeritatis suæ rabiosam malitiam reprimendo se eruit, & viriliter defensavit. Cùm igitur coràm oppido intranei gloriæ & magnificentiæ suæ magnitudinem demonstrâssent, hortis olerum conculcatis, vastatis, erutis, quibusque fructibus quoque illis repertis & evulsis Turegum redierunt ovantes. Indignati autem sunt de Comitis supra dicti de Habspurg infidelitate medullitus, quia rupto pacis fœdere, secum prius inito, & jure-jurando ipsis*

do ipsis præstito, extraneis adhæsit, in eorum præjudicium nimis grave, & ideo cogitantes, quoddam castrum ejus, appellatum Trinavv, nunc Vffnavv, non longè distans à Rappersvville, situm propè lacum oppugnare quendam Artificem, scientem facere instrumenta bellica advocârunt, qui, dum extruxissent per eum arietes, machinas & apparatus varios, necessarios & aptos ad castri memorati demolitionem, distinctim & ordinatim per turmas suas in navibus multis tripudiantes, cum sonitu fistularum, campanis & cytharis lacum pariter ascenderunt, qui cum usque ad castrum navigâssent, applicuerunt & ibidem in magno solatio discubuerunt, & multi inermes sine trepidatione epulabantur, de sua multitudine confisi. Interim verò Comes de Habspurg cum indigenis sibi subjectis, vocatis in der Marckh/*cum aliis auxiliatoribus suis in sylva juxta castrum ex adverso latitabat, insidias Thuricensibus tendens: qui videns cum suis Thuricenses inconsideratos, epulis intendentes, & minus de eorum insidiis propinquis cogitantes, de suis latebris erupit, & de monte & de nemore descendens, cum impetu vehementi in eos irruit, & multos occidit. Et quod dolens refero: Thuricensium Capitaneum & Ducem, Comitem unum de Toggenburg abducentes, in frusta plura conciderunt: quod videntes Thuricenses, nimio terrore concussi, terga verterunt, & ad naves in ripa lacus fixas properabant, quos stipendiarÿ eorum confortantes, ad regrediendum & ferociter ipsos adversarios ad percutiendum revocabant: qui ipsis acquiescentes, more belluarum, occisis fœtibus, in eos tanto furore debacchati sunt, quod multi stupefacti tantùm sunt, ut postpositis cunctis fugerint. Quidam verò in vepribus & frutetis se, quandiu cædes duravit, absconderunt. Insuper plures graviter & lethaliter vulnerati sunt, multi quoque occisi, inter quos, quod est miserabile dictu, Comes de Habspurg, vir utiq; fortis de viribus, decorus aspectu, sanguine præclarus, cecidit, qui tamen multos, ut dicitur, ante casum suum gladio proprio peremit. Quidam etiam juvenis miles, servitor suus, laudabilis nimis, dictus Vlin-*

 ger,

ger, plenus virtutibus, quem novi, sicut Dominus suus Comes occubuit, cujus mors lamentabilis erat, quia dilectus hominibus valdè fuit. De quo narrabatur, quòd videns Dominum suum, sæpe dictum, in periculis corporis & maximis angustiis constitutum, audiensq; ipsum, in sui auxilium se flebili voce implorantem, lateri ejus se conjunxit, & pro Domino vitam suam voluntariè exposuit, quia tenerrimus & fidelissimus suus servicialis extitit, qui dum viriliter & manu valida, mora aliquanta, defensâsset se, ab hostium truculenta invasionis acie, malevolè mortem eis intentante, tandem uterque plaga insanabili & mortifera prostratus est. Sentiens a. se tumultu hostili circumdatum, & jam opprimendum suppliciter adversarios, ut sibi parcerent exoravit. Qui cùm renuerent, & ipsum tanquam bovem mactatum in macello crudeliter in diversis corporis partibus transverberarent, voce altisona vociferatus erat, & horribili, spiritum exhalavit. Hic ante suam mortem unum de potentibus Thuricensibus, ut fertur, interemit, & ideo fortè sui occisores sibi minùs parcebant, & acriùs in eum sæviebant. Ex his evidenter patet, quòd Thuricenses in fine, ubi laus canitur, triumphabant, & campum occupando obtinuerunt, intermissumq; est bellum. Hoc Thuricenses cœptum opus cõsummare satagentes, castrum, ut quidam ajunt, per triduum oppugnabant, & ab ipso non discessissent, absque ejus desolatione, si ab advocatis Ducis Austriæ, quorum Comes de Habspurg, necatus ab ejus consanguineis erat, revocati non fuissent, diris, minis & districto præcepto. Qui obtemperantes monitis, & jussioni eorum, navigio per lacum cum suis occisis, ferè XX. ad propria remeabant, qui in revertendo lacum à portu ad portum palis & sudibus in fundum lacûs infixis, obstructum & obsitum repererunt, ut tantò minùs reditus eis ad patrium solum pateret, & faciliùs tanquam pisces irretiti, & avis in laqueo, mus in muscipula in captivitatem vel in mortem constringerentur, quas sudes, mediante informatione Artificis machinarum, extraxerunt, & confregerunt, & inchoatum iter navigando & remigando

remigando perfecerant, qui uxores & filias, cæterosq; amicos & amicas obvias cum planctu & ululatu miſerabiliſſimo habuerunt, qui poſt defunctorum ſuorum ſepulturam lachrymabilem, reſumto ſpiritu fortitudinis vexilla, quæ ab hoſtibus fugatis vel ſuperatis in conflictu, vel aliàs ſuſtulerunt, in Monaſterio Felicis & Regulæ erexerunt, quæ multis diebus erecta ſteterunt in titulum & memoriam victoriæ prælibatæ.

Ejusdem belli & ἐνστάσεως meminerunt *Simler.* de Repub. Helv. l. 1. p. 38. *Schvvizerus*, an. Ch. 1337. breviter: Exules Tigurini Iohanni Habſpurgio, Raperſuilæ Domino ſe conjungunt. Qua de cauſa Tigurini Raperſuilam obſident, & navibus trajecto lacu Grinovium petunt. Sed Comes inſtructo exercitu montem proximum inſiderat, & Tigurinos è navibus in terram deſcendentes ex improviſo adoritur, inque naves fugere compellit. Qua clade indignantes & ira concitati Tigurini denuo terræ appellunt, & de integro prælio decernunt, à quibus cæſus eſt Habſpurgius, & cum eo plures eximiæ nobilitatis viri. Captáque hoſtium ſigna ſex, die 21. Septembris. Idem, a. Chr. 1499. Suevi Conſtantiam egreſſi Helveticum præſidium, quod proximè ad urbem fuerat collocatum, in fugam disjiciunt. Helvetii, recollectis viribus Suevos præda onuſtos, & 2500. cædunt, reliquos fugere cogunt. Capta ſunt eo prælio ſigna militaria duo, & bellica tormenta majora quatuordecim.

Neque verò minus memorabile eſt, quod de Bernenſibus, nondum æterno fœderi Helvetico adjunctis *Vitoduranus* noſter refert pag. m. 65. *Anno 1338. in autumno Dominus Comes de* Kyburg/ *cum pluribus aliis Comitibus, movit prælium adverſus Bernenſes, ſuprà pluries nominatos, qui dum obſiderent oppidum quoddam pertinens Civibus in* Bern/ *Bernenſes coadunati, unà cum montanis Svvicenſibus, ſuprà etiam ſæpe memoratis, ſibi tunc conjuratis, & in adjutorium eorum accerſitis ad defendendum oppidum, & ad hoſtes reprimendos, in manu forti, venerunt. Quos cùm vidiſſent Domini Comites nimis de ſe confidentes, quamvis magnum*

exercitum eis in auxilium destinatum, ex parte Ducum Austriæ, & jam in itinere propero venienai ad eos constitutum, certissimè scirent, licèt pauciores essent Bernenses, cum Svvicensibus in copiosa multitudine evocatis aggredi præsumpserunt. Commissum est ergò prælium, in quo cùm Svvicenses ad horam seorsum cessissent, pavore concussi, & vidissent adversarios pusillanimes factos, & remissiùs agere, resumptâ audaciâ, quam priùs amiserant, reversi sunt, & tam fortiter egerunt, & tam acriter dimicabant, quòd primò & præ omnibus, cives Friburgenses, hostes ab antiquo Bernensium existentes, multis eorum interfectis fugam inierunt, propter quod Svvicenses cum Bernensibus magis cordati, & animati effecti, plaga crudeli adversarios, nemini parcentes usque ad internecionem cædebant, tanto etiam furore contra eos debacchati sunt, ut heu! Dominus de Nidavv, qui in multis præliis campestribus & atrocibus tam inter Catholicos, quàm inter Paganos, illæsus permansit, cum toto cœtu suo ibidem occubuerit. Comes quoque de Arberg, Comes VVoburg, filius exterioris Comitis de Sabarria, adolescens elegantissimæ, ut fertur, personæ, Comes de Gruers, illic ceciderunt, nec non viri alii plures, strenui & nobiles de diversis partibus ibi perierunt. De Suevia verò unus Dominus, vir utique robustus & fortis viribus, cum multis militibus creatis, ante congressum confugere erubescens, ultrò se discrimini offerens, vocatus de Blumenberg/ *peremptus est. Sed pauci de Bernensibus & Svvicensibus, in comparatione ad ipsos corruerunt, ex utraque tamen parte, circiter mille viros, ut medium teneam, dimissis extremis, in bello illo occubuerunt. Nam quidam longè plures, quidam longè pauciores affirmant. Post bellum autem, multi Bernensium inventi in campis, vel negotiis suis ab altera parte necati sunt, una quidem nocte ferè XL. viri, ut dicitur, civitatem exeuntes occultè pro suis negotiis agitandis, ab hostibus ejus insidiantibus, cæsi sunt. Cum quibus dum Gvvardianus Fratrum Minorum Mettertius, egressus fuisset, à quodam Suevo adversæ partis, graviter & lethali-*

thaliter per maxillam vulneratus est, imo sicut percepi, ab ore suo, si ramus cujusdam arboris ictum primo vulnerantis non recepisset, caput ipsius amputasset. Quod dum Suevus ille agnovisset, procidit cum lachrymis ante eum amarissimis, veniam de commisso petens, quia ignoranter fecisset propter tenebras noctis, eum ab aliis discernere non valens. Cui Gvvardianus ignovit, cicatricem, quanquam sanatus, sit valdè apparentem in facie, in perpetuum portans.

(*b*) Sit exempli loco clades Marignana ex descriptione *Vadiani* in Melam. p. 169. Quod ad pugnam attinet, scio quàm fortiter Gallus, quàm constanter Germanus congressus sit. *Vesperi quidem utrumque vicerat Helvetius, nisi pugnæ nox obfuisset.* Manè sequentis diei, cùm diu prælium ancipiti alea committeretur, Gallus victoriam retinuit; magna ibi severitate decertatum est, & multæ utrinque generosæ efflatæ animæ, multúmque ab utraque parte cruoris datum, atque utinam alterutri alio quopiam periculo aut vincere aut vinci datum fuisset; casus enim fortium virorum quicunque illi sint, me miseret. Helvetius quidem præter vires in lacertis positas nihil habuit reliqui, quo in hostem impetum facere potuisset. Id enim à Patribus Majoribúsque suis habent, ceu gentilitium, ut magis virtute contendant, quàm aut dolo, aut insidiis nitantur. Nulla erant tormenta, &, si quæ fuissent, nullus erat usus, pulverem corruperant fossæ aquis plenæ, toties superandæ. At Gallus equitatu & tormentis tota nocte in Helvetium adparatis, non alio vicit magis: pauci enim ex nostris pugnâ comminus factâ cæsi sunt, incautos tormenta rapuere, quæ fugiturus miles, dum nullo ordine in latere hinc & inde dispalescit, urgentem in equitem incidit, ubi coit rursus, rursum conversa diripiunt tormenta: eáque immani necessitate factum est, ut multa clade accepta (quinque enim millia desyderata sunt) cedere sensim Helvetius fuerit coactus. Quo primum tempore, quod in hominum memoria sit, Helvetica acies inclinare visa erat. Neutiquam autem illa refero eo animo, ut aut

nostratium probandam temeritatem, aut hostium astutiam incusandam putem, tanquàm belli jure illa aut amissa, aut parta victoria non fuerit. Dolus enim an virtus (ut Virg ait) quis in hoste requirat? Sed multò magis, ut rebus actis sua fides constet. Porrò bene habent res nostræ: hosti pulso victor insigne præbet compertæ virtutis testimonium. Scimus Franciscum potentissimum Galliarum Regem, post victoriam illam suam pari clade cruentam, è vestigio legatos misisse pacis gratiâ cum Helvetiis ineundæ: quam ægrè impetratam, septies centenis millibus scutatorum sole insignium persolutis stabilivit.

F. Non impari modò semper ferè Helvetii [a] pugnârunt Marte; sed & [b] dispari apparatu.

(*a*) *Thesaur. Polit.* Apoteles. 49. p. 397. *Anno Christi* 1513. *Franciæ Rex Insubriam, sive Mediolanensem Ducatum oppugnaturus, Helvetiis, ut sibi militarent, multis modis persuadere conatus est: quod tamen illi ob fœdus cum Maximiliano Imperatore, & domo Austriaca præfractè recusârunt. Cùm verò Rex nihilominus expeditionem cum decem peditum & totidem equitum millibus suscepisset, à novem Helvetiorum millibus, universus exercitus ipsius profligatus fuit, & dissipatus. Sequenti anno Pontifex, Imperator & Dux Mediolanensis certatim non minori studio Helvetiorum auxilia ambierunt, promissa annua pensione, eóque res tandem deducta est, ut fædus illi cum Pontifice Leone X. percusserint. Inde Franciæ Regem iterum cum quadraginta peditum & viginti equitum millibus, & centum majoribus tormentis in Italiam descendentem, triginta sex Helvetiorum millia adorti sunt & prælio vicerunt, in quo septem Helvetiorum, & duodecim Gallorum millia ceciderunt. Iov. Histor.* lib. XI. p. 174. *Ludovicus majores etiam è Britannia motus expectans, cùm jam ira & dolore multum exarsisset, quòd pauci atque inermes Helvetii, peritissimos Duces, Veteranum equitatum, &*

pedites numero roboréque præstantes vera virtute superâssent, omnibus regni viribus in Belgarum fines traducti, ad Britannicum bellum se convertit. *Etterlinus*, pag.108. tradit Ermatingæ propè Constantiam 1400. Helvetios fugâsse 12000. Austriacos. In bello Mulhusino quadraginta Helvetii ducentis se opponebant equitibus, *Idem*, pag.83. & *Tschachtl*.pag.163. Huc referri potest Delphini & Helvetiorum pugna propè Basileam, de qua *Idem*, p.76. Glaronenses 200. an. Chr. 1388. adoriebantur 6000. *Idem*, p.52. *Schvvizerus*, an. Ch. 1535. Nobilitas Sabaudica Genevensibus denuo bellum infert. Quadringenti quindecim Helvetii Genevensibus præsidio missi in manus 1500. Sabaudicorum militum inciderunt, qui de superiori loco cum illis pugnarunt. Ab iisdem victi Sabaudorum 440. sunt desiderati. Helvetiorum ceciderunt septem, lixæ duæ, & mulier una, quæ fortissimè pugnans tres Sabaudos, priusquam caderet, interfecit. Bernensium & vicinorum exercitus in Loupensi prælio desideravit 22. hostes 3500. *Stettler*. lib.2.p.61.

(b) Id quod ad Novariam cumprimis, ut alii, & ad Marignanum, ut *Vadianus* observavit (vide supr.p.261) accidit. Vide *Stettler*.pag.92.de pugna Sempachiana; & *Iov*.litera præcedenti a.

G. Victis etiam, & ab hoste extra limites suos superatis, victores amicitiam offerebant, & ad fœdera alliciebant.

Magnum virtutis præmium, victorum etiam amicitiam ambiri. Hoc sanè fato Helvetii non semel pugnârunt. Exemplum habemus in Delphino, Duce Ludovico XI. Caroli VII. primogenito, qui ex cæde Basileæ Helvetiis illata, eorum magni æstimare didicit amicitiam, quam etiam cum iis contraxit. *Simler*.de Helvet. Repub.pag.114. Sic & *Franciscus*, Galliarum Rex, post pugnam Mediolanensem, an.Chr.1515. non infeliciter contra Helvetios finitam, eosdem sibi fœdere devincire studuit. Vide *Simler*. loc.cit.pag.115.b. Prosopograph.

 Pantaleon.

Pantaleon.pag.25. Cosmog. *Münst*. pag.610. & ipsum hac de re *Vadiani* judicium, suprà, pag.262. insertum. *Casi in Morengarten Tigurini cives 52. qui Duci Austriæ à Senatu auxilio missi fuerunt, omnes diversi colore, vestitu ejusdem generis usi, mortui eodem loco reperti sunt, virtuti eorum etiam hoste testimonium perhibente*: *Stettler*.lib.2.p.4. *Simler*. de Repub.Helv. lib.1.p.22.b. Vnde paulò pòst in fœdus fuerunt asciti. *Idem*, p.45.a.

H. Viribus impares secedere coacti, turpis fugæ notam haud facilè sibi inusserunt.

Guicciard Hist.lib.12.pag.179.de clade ad Marignanum: Alvianus Helvetios magno impetu à tergo est adortus, qui etsi semper audacissimè fortissiméque pugnarent, tamen cùm tam validè hostem resistere cernerent, & Venetorum copias adesse, de victoria desperantes, cùm jam Sol per multas horas terram illustrâsset, receptui cecinerunt; & tormentis iisdem, quæ secum adduxerant, humeris sublatis, acies verterunt, semper ordinibus conservatis, lento gressu, tantáque cum Gallorum admiratione, ut ex toto exercitu, nullus equitum peditúmque ausus fuerit eos persequi, Mediolanum versus contendebatur. Binæ tantùm illorum cohortes; quæ in villam quandam confugerant, à Venetorum expeditis equitibus flammis eo in loco extinctæ fuerunt: reliquus exercitus ordinibus suis integris, eandémque in vultu & oculis ferocitatem spirans, quindecim majoribus tormentis, quæ hostibus primo impetu abstulerant, quòd ea vehere non possent, ut nonnulli ajunt, in fossis relictis, Mediolanum rediit. In Mulhusino bello trecentis se equitibus tam masculè 40. pedites Helvetii opposuerunt, ut vitam vix tandem fugâ redemerint. *Etterl*.pag.83. *Stettler*.an.Ch.1341.p.65.aliud de quibusdam Bernatibus refert exemplum. In Suevico bello sexcenti Tigurini in cuneum coeuntes 1500. equitibus adeò animosè restiterunt, ut unius tantùm jacturâ Nobilitatem spe & fastu victricem abegerint. Nec celare

lare poterant, confecto etiam bello, nihil acerbiùs sibi tot velitationibus & præliis accidisse, quàm exiguum illum manipulum salvum & illæsum, non sine Nobilium suorum aliquot cæde, ad suos rediisse. *Bulling.* de reb. Tig. l. 13. c. 19. *Stumpf.* l. 13. c. 27.

I. Helvetiis, pedem collaturis, animum addiderunt

1. Strategorum vitæ prodigorum κελδόσμαζα: cujusmodi in prælio 1. *Loupensi* est Erlachii. *Tschachtl.* p. 27. *Etterl.* p. 25. *Stettl.* l. 2. pag. 59. 2. *Moratensi*, Hallwilii, *Graff.* p. 147. 3. *Novariensi*, Motini, juxta *Guicciard.* l. 12. p. 177. cujusmodi etiam Tigurino cuidam tribuit *Paul. Iovius*, lib. 11. p. 167. *Tum verò*, inquit, *exurgens Crassius Tigurini pagi Magister, vir eximiæ authoritatis: Nolite, obsecro, invicti fratres*, inquit, *differendo committere, ut consilium ingentibus animis susceptum, importuna Alto-Saxi atque auxiliorum expectatione corrumpatur. Id enim una maximè celeritate tutum, & eventu felix evadet. Nec quicquam aliud nobis rectè & naviter decernentibus, quàm maturè facto opus est, ne tantæ occasioni, quæ in hanc spem rei bene gerendæ nobis offertur, & levi temporis momento præverti potest, nequaquam impigrè desimus: satis namque erunt, vel paucæ cohortes invictæ virtutis ad opprimendos hostes, dum nihil nos ante ausuros, quàm se conjungat Alto-Saxus existimant. Proinde utamur illorum errore, & incautè superbis, opinionéque deceptis, expectato impetu improvisum terrorem ad non dubiam cædem & fugam inferamus. Vicimus profectò, si victoria egregio consilio concepta, atque explorata, intrepidis animis, & fortibus dextris quæratur. Tum viri cuncti ad unum Duces atque signiferi nullam omnino moram sibi afferunt, quin peroranti Crassio statim accedant.* Vtrum Roestium, qui Tigurinorum Consul fuit, intelligat, Iacobum Stapferum (quem *Guicciard.* Staflerum lib. XII. p. 203. appellat) an Iohannem Cellarium Tigurino-Bulacensem, qui itidem, teste *Bullingero*, de reb. Tig. lib. XIV. c. 19. mi-

litibus animum blanda oratione addidit; dicere non habeo. De Craffio nihil certi constat. 4. *Mediolanensi*, Matthæi Cardinalis Sedunensis apud *Guicciard.* lib. XII. pag. 174. Tandem verò cùm simul convenissent, Sedunensis Cardinalis, qui, ut in bello perseverarent ardentissimè hortabatur, vehementissimis verbis, ut nulla interposita mora eodem die ad impressionem in Galliæ Regem faciendam erumperent, eos incitare cœpit: nec ita eis hostium equitatus ac tormentorum copiam ob oculos posuit, ut ea Helvetiorum ferocitatis, & victoriarum adversus Gallos partarum memoriam perturbaret. *Ergò*, inquit Sedunensis, *gens nostra tot labores pertulit, tot pericula subiit, tantum sanguinis effudit; ut unica die tantam gloriam, tantum nomen, toties à nobis devictis hostibus relinqueret? nonne hi sunt illi iidem Galli, qui nobiscum tot victorias sunt adepti? sine nobis semper ab omnibus victi? nonne iidem sunt isti Galli, qui superiore anno, ab exiguis nostrorum copiis tanta cum gloria propè Novariam fusi fuerunt? nonne illi sunt, qui nostra virtute territi, maxima sua ignavia perturbati, Helvetiorum nomen ad cœlum usque extulerunt? clarum quidem nomen quandiu cum illis fuimus, sed clariùs longè postquam ab eis disjuncti sumus: qui Novariæ erant, equitatu ac tormentis carebant, auxilii proximam spem habebant: & tamen Mottino Helvetiæ gentis ornamento atque splendori parentes, eos in suis castris fortiter aggressi, in illorum fulminantia tormenta impetu facto, tot germanis militibus cæsis, ut & arma, & lacerti illorum occidione delassarentur, eos fuderunt: & nunc illos quadraginta Helvetiorum millia tam fortem tamq; validum exercitum, ut quum reliquis mortalibus universis simul conjunctis acie decertare possit, expectare ausuros creditis? Fugient, mihi credite, ad solam adventus vestri famam: non sua virtute, sed dissensionum vestrarum spe freti Mediolano appropinquare sunt ausi: non eos regis nomen præsentiavé retinebit, quoniam aut vitæ aut regni sui in discrimen conjiciendi metu, primus erit, qui saluti suæ consulat, &*
reliquis

reliquis idem faciendi exemplum dabit: Si hoc exercitu, hoc est totius Helvetiæ viribus, eos adoriri non audebitis, quibus propterea viribus, quá'spe eis resistere poteritis? quem ad finem in Longobardiam descendimus? ad quem finem Mediolanum venimus, si hostium occursum exhorrescimus? ubi essent magnifica verba? ubi totius hujus anni feroces minæ? quum nos in Burgundiam irrupturos gloriabamur? quum Angliæ regis pace, Pontificis ad fœdus cum Galliæ rege ineundum propensione lætabamur: quò plures in Mediolanense imperium conjurâssent, eò majorem nos gloriam consequuturos? melius erat hisce annis tot illustres victorias adeptos non fuisse: Gallos Italia non expulisse: intra veteris nostræ famæ limites constitisse: Si deinde omnes simul contra cunctorum mortalium expectationem tam abjecto animo eramus futuri: hodie nobis Novariensem victoriam virtus, an fortuna tribuerit, in totius orbis terrarum oculis declarandum est: si nos hostium conspectum horrere ostenderimus, ab omnibus ea vel casui, vel temeritati tribuetur: sin eadem audacia utemur, virtutem eam fuisse omnes fatebuntur, quòd si eodem eventu (de quo dubitandum non est) pugnabimus, non modò præsentibus formidabiles, verùm etiam posteris venerabiles erimus, quorum judicio & laudibus Helvetiorum nomen Rom. nomini anteponetur: neque enim illos nunquam tanta audacia usos, neque victoriam aliquam tanta virtute adeptos legimus, neque nulla necessitate compulsos prælium committere conditione tanto deteriore cum hostibus voluerint: de nobis autem, pugnâ propè Novariam commissâ, legetur, ubi parvis copiis sine tormentis, potentem, omnibusq; apparatibus instructum, cui duo summi Imperatores, quorum alter dubio procul in tota Gallia, alter in Italia primum obtinebat locum, præerant, exercitum fudimus. Legitur hæc ad Sandonatum memorabilis pugna, iisdem incommodis, contra ipsummet Galliæ regem pugnantem, contra tot Germanorum phalanges depugnata, qui quo majore numero sunt, eo magis odium nostrum explebunt: tanto majore militiæ ipsorum

rum in perpetuum delendæ nobis facultatem præbebunt: tanto minus temerè, cum Helvetiis in armorum certamen devenire audebunt: proregem & pontificias copias nobis adjunctum iri certum non est: quin potius multis de causis fieri non posse videtur: ad quem igitur finem expectandi sunt? Quid, quòd ne illorum quidem adventus nobis necessarius est? & hoc impedimentum nobis gratum esse debet; gloria enim tota nostra erit: nostra erunt spolia, nostræ divitiæ, quibus tanti regis castra referta sunt. Mottinus gloriam ne cum nostris quidem, nedum cum aliis communicatam voluit: & nos tam ignavi, nostræ virtutis contemptores erimus, ut, etsi illi nobis conjungi possent, exteros, quos tantæ laudis, tanti honoris participes faciamus, expectare velimus. Majorem moram, longiora consilia non fert Helvetiorum nomen, non rerum status postulat: nunc exeundum est, nunc, nunc hostes sunt invadendi: ista consilia timidorum sunt: qui non ut se periculis obijciant, sed ut ea fugiant, cogitant: at feroces bellicososq; viros, cujusmodi vos estis, hosti ut primum conspectus est occurrere decet: quamobrem Dei, qui Gallorum superbiam, justo odio persequitur, ope freti, consueta virtute hastas vestras rapite: tympana pulsate: quin statim citra ullam moram vadimus: quin inquam vadimus ad arma nostra delassanda, ad odium nostrum illorum, qui ob superbiam suam omnes vexare volunt, sed ob ignaviam semper omnibus prædæ sunt, sanguine exaturandum. Hac oratione incitati armis statim furentium more correptis & Rom. porta egressi, agminibus suis instructis, quamvis lucis non multum superesset, tanta alacritate, tantisque clamoribus ad Gallorum castra contenderunt, ut ejus rei nescii magnam aliquam victoriam adepti videri possent: dux militem ad iter accelerandum hortabatur: miles ducem, ut cum primum hostium castris appropinquassent, statim pugnæ signum daret, monebant: velle se campos mortuorum cadaveribus tegere: velle eo die Germanorum peditum nomen delere: præsertim eorum, qui quodam mortis præsagio, nigra signa gestabant.

bant: hac ferocitate quum ad Gallorum castra pervenissent, etsi duæ tantum ejus diei horæ supererant, in tormenta munitionésque impetu facto, pugnæ initium fecerunt: quo impetu vix dum consertis manibus, prima agmina perpulerunt fudeŕuntque, & tormentorum partem occuparunt: Sed quum eis equitatus cum magna exercitus parte, & ipsemet rex valido nobilium virorum agmine stipatus occurreret: & jam tantus impetus nonnihil repressus esset, atrox pugna est cæpta, quæ vario successu, & maxima cum Francorum equitum, qui jam inclinabant clade, nonnullis ex Gallis ducibus jam cæsis, rege ipso multis hastarum ictibus appetito, ad quartam usque noctis horam protracta fuit: tunc quum neutri arma jam præ lassitudine manibus tenere possent, prælio absque tubarum clangore Ducúmve imperio dirempto, Helvetii iis in castris hæserunt: nec alter alterum lædebat, sed quasi tacitis induciis proximam lucem expectabant. Verùm, cùm prima Helvetiorum, quibus Cardinalis, ubi aliquantisper quievissent, commeatum Mediolano adferri curavit, impressio tam fausta fuisset, ut per totam Italiam nuntii mutatis equis hostium exercitum ab Helvetiis fusum nuntiantes pervolarent. Rex noctis tempus quod supererat, non ociosè transegit: quoniam periculi magnitudine perspecta, tormentis ad loca opportuna contrahendis, Germanorum & Vasconum ordinibus instaurandis, equitibúsque in suas turmas restituendis operam dedit: interea lux diurna supervenit, in cujus initio Helvetii, totius Italicæ militiæ simul conjunctæ, ne dum Gallici exercitus contemptores, eodem impetu, & temerè admodum hostem sunt adorti: à quibus fortiter, sed prudentius & majore disciplina excepti, tormentis & Vasconum sagittis, atque ab equitatu oppugnabantur, ita ut à fronte & lateribus cæderentur: & in Solis ortu affuit Alvianus, qui ea nocte ab rege accersitus, statim cum levis armaturæ equitibus, & magis expedita exercitus parte, iter ingressus, quum atrox maximè sæviret Mars, résque in summum esset adducta discrimen, reliquis copiis paulatim cum subsequenti-

quentibus, eò pervenit: Helvetiósque magno impetu (repete discessum Helvetiorum ex pag. superiori 264.) à tergo est adortus: Communi omnium hominum consensu, nulla à plurimis annis in Italia ferocior ac formidolosior pugna commissa fuisse ferebatur: quoniam ob impetum quo Helvetii prælium inierunt, deinde ob noctis errores, quibus totius exercitus ordinibus perturbatis, permixtè, absque imperio, sine tessera pugnabatur, omnia fortunæ penitus erant subjecta. Rex ipse sæpius in periculo versatus, salutem suam magis propriæ virtuti & forti, quàm suorum, à quibus sæpius in tanta Martis confusione noctisque tenebris desertus fuerat auxilio, acceptam referre debebat: adeò ut Trivultius, qui tot res viderat, ac decies octies acie conflixerat, hanc non hominum, sed Gigantum pugnam, & illas cum hac comparatas pueriles prorsus extitisse affirmaret: nec dubium erat, quin Helvetii, primo impetu, intra Gallorum munitiones, ingressi, & maxima tormentorum parte occupata, semper ulterius erant progressi, nisi tormenta obstitissent, victores essent futuri: nec parvi momenti fuit Alviani adventus, qui cum ancipiti Marte adhuc pugnaretur, superveniens, Gallis animos addidit, & Helvetios omnes Venetorum copias cum illo esse opinantes terruit. Cæsorum numerus, si qua in pugna, ut fieri solet, incertus fuit, in hac fuit incertissimus: varii admodum erant de eo hominum vel studio vel errore sermones: nonnulli supra quatuordecim Helvetiorum millia cecidisse dixerunt: alii decem, moderatiores octo millia: nec defuerunt, qui ad tria millia contrahere vellent: omnes tamen ferè ignobiles & obscuri nominis: at ex Gallis in nocturno conflictu ceciderunt Franciscus Borbonii ducis frater, Imbricurtius, Sanserrius: Talamontius princeps Tramolliæ filius, Bussius Rotomagensis Cardinalis olim nepos, Sasartii comes, Catelartus Sabaudus, Busichius, & Moia, qui regiæ nobilium turmæ vexillum ferebat, omnes nobilitate, atque opibus vel honoris in militiæ gradu clari, ac de Gallorum quoque in hac pugna desideratorum numero variæ

fuerunt

fuerunt sententiæ: alii enim sex millia, alii non supra tria millia cecidisse asserunt. inter quos nonnulli Germanorum peditum duces numerantur. Vbi Helvetii Mediolanum se recepissent, maxima inter eos, utrum cum Galliæ rege paciscendum, an Mediolanum defendendum esset dissensione orta, duces illi, qui antea de pace egerant, minus turpem discessus causam quærentes, à Maximiliano Sfortia, quem dare non posse notissimum erat, pecuniam petierunt: deinde omnes Rostio legionum præfecto ad id cohortante, sequenti die Comensi via in patriam reverterentur, Duci se brevi, ut arci in qua mille ac quingenti Helvetii & quingenti Itali pedites relinquebantur opem ferrent reversuros polliciti, discesserunt.

II. Amor Vincendi; unde factum, ut mori maluerint, quàm deditionem facere. *Naucler.* Geneal. 47. pag. 268. b. A. Ch. 1422. *Circa festum Vdalrici exierunt Lucerna, Zug, Bassevallensis, & vallis Vraniæ, & requisierunt Confœderatos omnes; & obsederunt oppidum Bellentz. Erat in oppido quidam Capitaneus, cum nonnullis armata militia, qui tantum tenebant silentium, ut Confœderati putarent eos timore oppidum deseruisse: Verùm, manè quidam Capitaneus cum sibi adjunctis exivit oppidum, videre volens quemadmodum se locâssent, quos, cùm vidisset sine ordine, mox invasit eos: Sunt eo die ex Confœderatis, circiter mille & centum desiderati, quia nolebant se captivos dare; sed potius mori.*

III. Metus infamiæ aut supplicii, quæ fugientibus & λιποτάκταις destinata erant. *Paul. Iovius* Hist. lib. x. pag. 168. *Hæ Helvetiorum sunt severissimæ leges, ut sub oculis spectantis exercitus qui præ metu turpia atque indigna viro forti tentaverint, à proximis Commilitonibus statim obtruncentur. Ita major metus vincit minorem; & metu fœdæ mortis decora mors non timetur.* Et pag. 171. Vertius, Gallicæ factionis Helvetius, *inchoatâ jam pugnâ, ex acie Olegium profugerat, exitiali mendacio, deletos Helvetios, &c. Is postea conquisitus atque ita damnatus est, ut more majorum in frusta secaretur.*

caretur. Qui, initio Loupensis prælii, nonnihil se subduxerunt, etsi postea redeunte in præcordia virtute, masculè se defenderint, famam tamen & bonorum virorum nomen difficulter tueri poterant; *Tschachtl*.p.27. *Saltuarii*, vulgò, die Forster/à saltu, in quem secessissent, dicebantur; *Stettler*.lib.2. pag.260. Quid de reliquiis cladis Basileensis factum sit, & quàm ægrè vitæ longioris usuram obtinuerint, habes apud *Stettler*.a.Ch.1444. Suitenses, post acceptum Bilitionæ vulnus, adeò exprobratum ipsis *συμμαχίας* neglectum officium ferre noluerunt, ut vel soli deinceps ultramontanam susceperint expeditionem; *Bulling*.l.9.c.8. *Stettler*.l.3.a.Ch.1425. *Idem* alius meminit exempli, an.Ch.1443.p.146.

IV. *Adversariorum atrocitas*, cujus varia dederant specimina 1. In denuntiatione belli contra Helvetios. Hic verò omne evomuerunt virus. Literas Ducis Mediolanensis acerbas ad Tigurinos scriptas habet *Bullingerus*, lib.9.c.9. Ἀπανταζόμενον ex Maximiliani programmate decerpsit *Stettler*.pag.348. 2. Signis, minarum & vastitatum plenis. Talia erant Caroli Burgundi; *Grasser*.p.134. 3. Suis ante victoriam partam ἐπινικίοις. Vide *suprà*, p.87. Adde exemplum Mediolanensium, qui præsidiariis Suitiorum, sub Duce suo Petro Ryssio, cùm deditionem facere nollent, erectis patibulis terrorem incutere tentaverunt. *Bulling*.l.9.c.8. 4. Crudelitate & opprobriis in victos, præter fidem sæpe datam, pessimè tractatos. Exempla habemus *a*. in Carolo Burgundo, qui in oppido Bry 250. Helvetios, contra pacta & fidem, suspendio necat; *Schvvitz*. an. 1475. Paulò post, 1476. Præsidiarii Granzoniam arcem Burgundo, fide data, dedunt. Sed rupta fide 500. Helvetii Bernates & Friburgenses, partim suspendio, partim lacu submersi vitam finierunt. *Idem*, *b*. Inde clade Marignana, ubi & Ammani Vranii, Puntineri, hominis obæsi abdomine unxerunt ocreas & hastas; *Stettler*.p.520.& in exeuntes Mediolano milites convitia ὡς ἐξ ἁμάξης conjecerunt; exprobrantes: Ipsi ne tandem fugere didicissent? De quibus *Steiner*. Tugin. in descript. hujus belli.

V. Rar-

V. Rarum inter Commilitones pacis & concordiæ studium. Simlerus lib.2.pag.126. Apud cæteros Germanorum milites usu receptum est, ut se mutuò fratres nominent; unde etiam veteribus dicti Germani videntur; interim quotidie ferè inter se digladiantur, & tumultuantur, & plerunque truculenti illi Landsknecti, quorum facies concisa & cicatricibus plena Martem spirare videtur, plura ab amicis & sociis, quàm ab hostibus vulnera acceperunt; ut jure Cadmæi fratres dici possint. Contra in Helvetiorum castris summa plerunque pax est & tranquillitas, & singuli alios, quos tantùm Helvetios sciunt, cætera ignotos, non aliter quàm fratres complectuntur; acerrimáque odia sincerè, causa Reipublicæ deponunt. Cujus rei memorabile exemplum, quod sæpe à majoribus natu, adolescens audivi, commemorare non piget: Erant inter se duo Helvetii jurati hostes. Arnoldus Vnderwaldius, qui magnum in militia nomen postea assecutus est, & Zerchintes Tigurinus, ambo viri fortes, & bello utiles: Cùm igitur in bello Suevico ambo in castris eisdem essent, à Ducibus belli edictum illis fuit, ut amicitiam colant, & veterum inimicitiarum belli tempore obliviscantur. Accidit autem fortè, ut in excursione quadam Arnoldus ab hostibus circumveniretur, id conspicatus Zerchintes, illi cum sociis auxilio venit, eúmque præsenti periculo eripuit: Cæterùm, cùm sub vesperam in castra rediissent, Arnoldus ad tentorium Zerchintæ accedens, eum nominatim evocat; Contubernales totius rei ignari, atque existimantes, eum hostili animo advenisse; ipsi progrediuntur, & Arnoldum pacis indictæ admonent, caveat, ne tumultum in castris excitet, ille, se amico animo adesse respondet, & quid acciderit, cōmemorat, simúlq; bellatorem equum, quem illa excursione ceperat, Zerchintæ dono adducit. Atque ab eo die mutuam amicitiam firmiter ad obitum usque coluere.

K. Extrema quæq; tentare, & omnia experiri, quàm bello decernere maluerunt.

Audiamus *Philip.Comin.* de bello Burgundico ita loquentem lib.7. pag. 253. *Colloquium Rex valde urgebat,& hortabatur eos,ut Helvetios sineret uti pace,neque miseram & tenuem prædam ibi sectaretur, & exercitum potius recrearet. Helvetii, cùm ad fines eorum viderent illum habere præsidia, Legatos de pace mittunt, & pollicentur,quicquid ademerant, restituere. Sed Romontius contra magnopere sollicitabat,ut præsens opem sibi ferret. Eo probato consilio,statuit omnino bellum eis facere; & priusquam illud fecit, cum Rege paciscitur, ne propter Lotharingicum bellum ullus inter ipsos motus existeret. E Lotharingiæ finibus profectus,ubi cùm exercitu in Burgundiam accessit; alii veniunt ab Helvetiis ad ipsum Legati,cum amplioribus mandatis, quorum hæc erat summa: paratos esse Helvetios,non solùm restituere omnia,quæ occupâssent; verùm etiam à quavis alia societate discedere,& ipsi militem adversus Regem subministrare. Cùm autem obstinatè eis omnia negaret: ea spe dejecti cum vicinis ad Rhenum civitatibus ineunt fœdus in annos decem.* Et paulò pòst,pag.257. *Comes Romontius mercatori cuidam Helvetio,quum per ipsius ditionem iter faceret,ademerat currum onustum pellibus ovium. Ea fuit belli causa. Quòd nisi Carolum Deus planè destituisset,non est credibile,illum pro re tam exigua bellum suscepturum fuisse; præsertim cùm & Helvetii amplas proponerent conditiones, & propter ipsorum agri tenuitatem nulla vel utilitas magna, vel gloria posset ex eo bello sperari.* De Morengartensi & Loupensi, vide suprà,pag.165. Conf.*Stettler*.lib.2.pag.56. Habet etiam hunc Canonem *Molit.Lucer*.lib.cit.

L. Helvetii parcere victis & Majorum exemplo didicerunt, & legibus tenebantur.

Gerardus de Roo, Hist.Aust.lib.2.p.88. post *Tschacht.* pag.15.a. & *Stettler*. pag. 43. *Leopoldus iisdem diebus Solodurum obsederat,quod oppidum,præter cives,præsidium*

dium quadringentorum militum, quos Bernates eorum socii miserant, habebat. Leopoldus supra oppidum ponte sublicio Arulam fluvium junxerat, quo, dum copias suas trajicit, inundationibus soluto, multi periêre: oppidani verò (raro inter hostes exemplo) complures submergendi periculo, lembis, & porrectis hastis ereptos, absque pretio in castra ad Leopoldum misere, qui hoc eorum facto motus, bello ultra persequendos esse, non putavit. Plura exempla habet *Stumpf.* lib. 10. c. 35. *Etterl.* pag. 110. a. b. *Tschachtl.* p. 14. b. *Henric. Pantal.* continuat. *Sleidan.* lib. 27. p. 350. *Cùm Albanus Cæsareanorum Dux Romam obsidione quasi cinxisset, Pontifex Gallum, Christianissimum Regem & libertatis pontificiæ vindicem, literis & nuntiis sollicitavit, ut maturè opem ferret, antequam majorem cladem sentiret. Itaq; Henricus apud Helvetios & Germanos confœderatos militem impetravit. Eo tempore Helvetiorum viginti duabus cohortibus, qui nomina sua dederunt, praerat Villielmus Froelichius, Eques auratus, rei militaris Dux peritissimus, qui jam pridem in Taurinis ad Cerefolam insignem victoriam de Cæsarianis acquisierat, atque preclaram nominis famam nactus erat. His addebantur aliquot signa Lanciferorum, & Vasconum, atque instructus equitatus Gallicus. Omnibus rebus sic ad bellum paratis Henricus Rex Guisanum ducem copiis suis viginti millibus peditum, & quatuor millibus equitum præfecit, atq; rectà Romam cõtendere jussit, ut Pontificem liberaret. Qui, ubi superatis alpibus in Taurinos descendisset, & secundùm Padum exercitum ageret, Valentiam initio anni millesimi quingentesimi, quinquagesimi septimi pervenit. Est autem oppidum ad Padi ripam, infra Casalevasium ad duodecim millia passuum, quod Valentium veteres appellârunt. Id oppidum Mediolanensium paret Imperio. Huc quum venisset Guisanus, Gallici exercitus Imperator, petivit ut sine maleficio sibi transitus per oppidum permitteretur, quod quum non modò negarent, verùm etiam sclopetis rem è muris gererent, essentq; quidam interfecti, Helvetii oppidum cum Gallis aggressi, vi ceperunt.*

runt. Germanis tamen, qui ibi in præsidio fuerant, Helvetiorum intercessione, vita donata, atque in patriam remissi: ea conditione, ne posthac intra certum tempus contra Gallum arma sumerent. Multum in Germanorum dimissione potuisse Froelichii authoritatem, habet *Grasser.* Herol. p. 206.

M. Hostem Helvetii aggressuri, clamore initium faciebant.

Exemplo quidem aliarum gentium; sed meliori sæpe successu. *Caspar. Barlæus* de reb. gest. sub C. Mauritio in Brasilia pag. 57. Nec terrebantur ultra Belgæ Æthiopum tartareis vociferationibus & horrendis vultibus ob panda labra, intermicante dentium candore, oculos flammeos, nates diductas & ira fumantes, utpote quibus inter Brasilienses jam pridem assueverant. Spirat indomitum quid & efferum gentis ejus indoles, & inconditis, ut olim Germani, teste Cæsare, clamoribus prælia sua auspicantur, quod & usitatum Persis olim ac Macedonibus, teste *Curtio*, de reb. gest. Alexand. lib. 3. pag. 25. & Pœnis. De Helvetiis idem testatur *Etterl.* pag. 44. a. cùm Anglos Bernensem agrum infestantes adorirentur. Decretum, inquit, erat, prælio initium facere clamore magno. *Tschachtlanus* addit: *Non exiguum hostibus clamore isto fuisse incussum terrorem*: p. 48. *Guicciardin.* Hist. lib. 12. pag. 178. *Helvetii agminibus suis instructis, quamvis lucis non multum superesset, tanta alacritate, tantisque clamoribus ad Gallorum castra contenderunt, ut ejus rei nescii, magnam aliquam victoriam adepti videri possent.* Idem accidit propè Gransonium, *Grass.* Herol. p. 141. Rotzii Vnderwaldii strategema repete ex pag. 254. Confer. *Stettler.* l. 1. p. 25. b. 85. b. 86. a.

N. Fastus adversariorum non obscurum sæpe Helvetiis magnæ victoriæ τεκμήριον fuit.

Vix unquam ab Helvetiis nisi contemtis pugnatum fuit

fuit. Quoties Reges, Principes, aliique Duces opinione sua Helvetios devorârunt? Contemtus hostium cladis ad Loupam acceptæ prodromus erat, *Stettl.* l.2.pag. 56. 58. præsertim 59. Quos montanos, Galliarum Rex, homines, & rusticos vocavit a.Ch.1509. paulò pòst victores agnovit. *Schvvizer*.pag.109. Cùm Albertus Austrius Vrios, Suitios, Vnderwaldios, tyrannide Præfectorum pressos, audire nollet; *Stettl.*l.1.pag.28. Fœdus Helveticum promovit. Ita Helvetios superciliosè sprevit Carolus Burgundus, qui ne Legatis quidem eorum aditum patefecit, *Schvviz.*p.95. Abbas Campidonensis, qui ne vita quidem milites suos æstimavit dignos, nisi manipulum Helvetiorum dissiparent; *Graffer*. pag. 110. Es sind der meinen so vil/inquiebat, daß allwegen drey an einen Schweitzer sind; wöllend sie sich nicht wehren/so wölle Gott/daß sie alle erschlagen werdind. Nobilitas Alsatiæ, Mulhusium, Helvetiorum *Bovile*, nuncupare per contemtum solebat; *Id.*pag.116. Hagenbachius, Caroli Pugnacis præfectus, Nicolaum Hassfurtum, Legatum Lucernensem, quòd altero pede claudicaret, & cum eo universam Gentem, ridebat: Video, inquiebat, non ita abundare Helvetios hominibus, cùm & claudis Legationes committant. Cui Hassfurtus respondit: Noli dubitare, quin, bono cum Deo, abundè satis ἀρυθμίαν membrorum meorū sis experturus: Denck mein darbey/daß ich dir vnd deinem Herren mit Gottes hülff grad gnug seyn wil. Id.pag. 127. Hasenbergium & Ochsensteinium loquentes habes in Hist. Aust. *Gerardi de Roo*, pag.131. *Stettl.* l.3. pag.93. Comitem Henricum à Fürstenberg, in bello Suevico, apud *Sprach.* Pall. Rhet. pag.181. *Graff.* p.174. Ne ipsis quidem semper *Morionibus* Dominorum placuerunt consilia. Cùm a. Ch. 1315. diu satis, quâ compendiosissimè viâ Suitia pateret, à Duce Leopoldo, & aliis deliberatum fuisset, ipseque tandem Morio sententiam rogaretur, Non probantur, mihi, inquit, consilia vestra. De ingressu omnes soliciti estis, de egressu nemo, Ihr hand alle gerahten/wo ihr in das land Schweitz wollen kom-

men; aber ewer hat keiner gerahten/wo ihr werden wi-der herauß kommen: das hetten sie gäntzlich für ein ge-lächter/ *Etterl.* pag.20.a. *Tschacht.*p.13.

Aliâs etiam memorabilia, vel in obsidionibus, vel in gravissimis pro suscipiendis in Helvetia bellis hoc genus hominum sua reliquit apophthegmata. De *Pigmæo* Rodolphi Imperatoris consulatur *Stettler.* l. 1. pag. 22. Eodem illud pertinet, cujus Vitoduranus meminit.p.23. *Quodam tempore, dum adhuc Comes existeret, in castro, dicto* Kyburg *residens, quidam Domini, vocati de* Regensperg/ *æmuli sui ab antiquo, una die in unum congregati, dixerunt: Iste vilis Comes non effugiet manus nostras. Nam hac vice sibi, quàm diu sumus coadunati, insidias tentemus, & suum nasum longum discerpemus. Quod audiens quidam fatuus eorum, continuæ vecordiæ, iter suum in continenti de* Regensperg in Kyburg *direxit, qui dum importunè in castri porta pulsaret, & præ incognitus, tandem agnitus fieret, intromissus fuit, intuens autem vultum Comitis, ait, certè tu non habes tam longum nasum, sicut audivi hodie à Dominis meis in* Regensperg/ *qui audiens hæc verba, coram familia sua, sibi astante dixit: Notate verba, signate mysteria. Aliquid enim innuunt. Volens autem sensum verborum clariùs investigare, dixit: Quid dixisti? Ille ait: Domini mei multiplicati plus solito, ad invicem dixerunt hæc cunctis: Nasum longum conteremus. Longum enim, ut dicitur, nasum habuit. Comes autem animadvertens, verba ab illo prolata, & in corde suo ponens, instruxit mox aciem virorum armatorum robustam, etiam cum ea contra* Regensperg *in furore tendens, Dominos illos conglobatos, & contra eum conspiratos obvios habuit; & in eos bestiali more, & indomito cum suis, cum clientulis irruens, plures ex eis occidit, reliqui verò per fugam, quam inierunt, salvati sunt, & sic malitiam eorum funditus extinxit.* Sempachii etiam Morionem & verè, & opportunè locutum, commemorat *Stettl.* l.3.p.93.a.

O. Ob-

O. Observabit diligenter, unde maxima ad Helvetios vel commoda in præliis redierint, vel incommoda.

Commodum illis fuit

a. *Prædam*, ex Legum præscripto, ante plenam victoriam *contemnere*. Vnde *Philipp. Camerar.* horar. subcis. op. cent. 3. p. 101. *Meritò itaque laudantur à Paulo Iovio Helvetii, inter quos inprimis commendatur Iornani Vndervvaldij immanis & propè effera virtus, qui consensu multorum supra viginti hostes halabarda confecit, & certa laudis præmia tulit, in memorabili illa pugna & victoria contra Gallos, prope Novariam, in tanta hostium strage edita, ad prædam discursum non sit: Quanquam pretiosa supellex Ducum, & cuncta opulenti exercitus impedimenta, multorum animos allicerent. Viri enim, inquit, patriæ disciplinæ memores, quod neminem armatum in acie virum capere, nec vertente terga insequi liceret, medio in campo, confertis ordinibus, in multam diem immoti constiterunt, ne Galli equites aut Ducum astu, aut suo pudore concitati, regrederentur, & spoliandis cadaveribus occupatos opprimerent.* Capitali, inquit *Simler.* l. 2. p. 126. 2. pœna ab illis cautum est, ne cui prædandi causa ex acie excedere liceat, donec hostes prorsus profligati fuerint: Postea ubi prædandi potestas facta est à Ducibus, quicquid partum fuerit, id omne confertur in publicum, & viritim distribuitur. Legis verba ex decreto Sempachiano recitat *Etterlin.* p. 49. a. Confer *Grasser.* pag. 132.

b. *Parere Superioribus.* Referunt annales nostri, ægrè Rodolphum ab Erlach Loupensem moderari voluisse militiam, expugnatum tandem, obedientiam suis maximê commendâsse. Sex, inquiebat, præliis interfui cruêtis, ubi minor semper acies obsequi parata, majorem jussa facere justa renuentem superavit; *Etterl.* p. 61. b. de expeditione Vltramontana an. Chr. 1410. scribit: Die von Zürich verluhrend nit ein mann/das thete die

gehorſamme/die ſie vnder einanderen hatten. Dann was ſie ihr Haubtmann hieß/das theten ſie gern mit gutem willen. Aber die anderen Ort verluhrend bey 20. mann/das kam von vngehorſamme wegen.

Incommodum verò & detrimentoſum fuit;

a. Prædæ ante planè partam victoriam *inhiare*. Quod enim *Camerar.* Oper. Subcis. Cent. III. cap. 29. exteris probat exemplis, cupiditate prædæ & opum victores magna cum clade eſſe victos; id ipſum ſuo nonnunquam malo ſunt experti Helvetii, Fraubrunnæ, viginti; *Etterl*.pag.44.b. propè Dornacum ducenti amicorum manibus perierunt, qui prædæ diſtribuendæ intenti hoſtium numero habebantur; *Stettler*.lib.7.pag.353.alibi iterum occubuerunt 8. *Tſchachtl*,p.32.a.

b. Inconſideratus & nimis præceps impetus. Tantus in Majoribus noſtris pugnandi fuit ardor, ut pro prima acie penè certârint. Factum hoc in Loupenſi prælio, *Stettler*. pag. 59. bello Burgundico, *Graſſer*. pag.154. quod ne Lotharingiæ quidem Duci Waldmannus dare voluit: ubi verò hic fervor omnes tranſiliit limites, non mediocriter noſtris incommodavit. Experti ſunt noſtri, viribus, conſilio & ἀταξίᾳ opus eſſe ad Bilitionum, *Stettl*.lib.3.pag.123.ad Marignanum, cujus occaſione ita *Vadianus* in Melain, pag.169. *Vtinam autem ſecum doli fiducia cautiùs quandoq́ de ſe periculum faceret. Nimius nonnunquam (pace meorum Helvetiorum dixerim) nimius eſt impetus: Nec eſt ſatis valere viribus, niſi ipſis magna induſtria utaris. Haud fruſtra Palladem, galea, ægide, & haſta armatam vetuſti, hoc eſt, doctiſſimi Poëtæ finxerunt: cùm ſit compertum, in bello plurimum quidem loci eſſe viribus corporis: Cæterùm multò præſtantiores eſſe in quosvis uſus, ſi eadem rationis frenis obtemperent. Id quod in Helvetiorum caſtris alioqui peculiariter & nullo neſciente ſolet retineri.* Animos ſanè bellis aliâs aſſuetos, haud parùm accendit ſelectus ille, ex quo exercitus conſtabat, miles,

Epithe-

Epithetis nonnihil turgidis distinctus. Bey den ersten fenlynen (inquiebant) werend die frischen und die ravwen: bey den anderen die gestandenen und kechen: bey den dritten die alten/ weisen/ und erfahrnen; quæ *Steinerus*, Ammannus Tuginus, αὐτόπτης non malè quidem militiæ illi congruere; sed elatioris animi haud obscura indicia, & futuræ cædis, contemtúsq; inde orti, prodromum fuisse fatebatur. Sic cùm Nicolaus Blunschlius Tigurinus, Ermatingæ cohortis præsidiari æ dux, moneretur, ne hostem contemneret, aut securus esset; Loricâ se muniat, inquiebat, si quis timidior sit: Wer sich förchtet / der lege ein pantzer an. Oppressus postea cum aliis 37. a 80. ex improviso, monitis locum cedendum, reliquos exemplo suo docuit.

c. Non expectatis sociis hostem aggredi. Hoc nonnunquam Majoribus nostris fraudi fuisse, probavit Bilitionensis clades, *Bullinger*.lib.9. cap.7. Eadem præcipitantia Tugienses 40. aliquando amiserunt viros; *Etterl*. pag.54.b. Plura habet exempla alibi; pag.44.b.&90.

d. Inobedientia, & intempestivæ excursiones militum; de quibus *Stettler*. lib.2.p.63.67.121. *Tschachtl*. pag.32.a.b. 36.b. 48.a. 155. *Etterl*.p.61.

e. Discordia, cujus fructum habes in clade Marignana. Vide suprâ, pag.180.

f. Insidiæ & strategemata hostium, non satis diligenter observata. Ita non semel Majores nostri fuerunt circumventi. Incauti & securi multi oppressi sunt Bilitioni, an.Chr.1422. ut suprà ex *Nauclero* audivimus. Aliter quidem *Schvvitzerus*, & *Münsterus* Cosmograph.lib.3. pag.598. quorum ille trencentorum Helvetiorum jacturâ victoriam, cæsis Mediolanensibus 900. & erepto vexillo, nostris tribuit; secus tamen rem se habere, fusiùs condocefaciunt *Bulling*.l.9.c.7.de reb:Tigur. *Stettl*.l.3. p.124. Hostium astu & insidiis, victoriis ubique tum Abbatiscellani inclyti, & labarum suum & viros 40. fortes amiserunt. *Bulling*.lib.9.cap.2. *Stettl*.an.Ch.1480.pag. 107. Dolus & victoriam Tigurinis eripuit propè Vitodurum an.Ch.1292. *Sprach*.Palla.Rhæt.lib.3.pag.127.

Stettler.an.Ch.1292. & poſtea in bello Tigurino, juxta *Malleol. Felic.Fab.*Hiſt.Suev.pag.186. *Naucler.*Gener. 49.pag.291.b. *Stettler*.lib.4. p.149. ad S.Iacobum eisdem magno conſtitit.

P. Nullum vel bellum, vel prælium Helvetiorum obſervatur, quod non peculiari aliquo inſigniatur charactere, aut inſigniri poſſit, Helvetiis ſive victis, ſive victoribus.

Verbigratia 1. *Novareno* prælio, quidam Helvetios Græcis & Romanis fortitudinis palmam præripuiſſe, aſſeruerunt. Vide *Stettler*. pag. 490. 2. *Marignanam* pugnam *γιγαντομαχίαν* à Trivultio vocatam ſuprà, ex *Guicciardino* monuimus. 3. In Neapolitana ſυμμαχία noſtros *fidem* præ cæteris Galliarum Regi probâſſe habet *Commin*. de bello Neapolit lib.5. pag.186.187. *Erant in caſtris Germani circiter octingenti, qui nuper eo venerant.* Hi cùm periculum ſuum viderent, non præſtiterunt nobis eam fidem atq; amorem, quem Helvetii, *& ad Ferdinandum defecerunt. Et quoniam belli Duces inter ſe diffidebant, ut dictum eſt, turpiter cum hoſte pactum fuit, his conditionibus, ut poteſtati Ferdinandi ſeſe permitterent, ut tormenta omnia darent, & quicquid occupâſſent, reſtituerent. Ille viciſſim promittebat, ſe curaturum, ut mari transportarentur in Taurinos, rebus omnibus ſalvis. Eo facto juſſit omnes Neapolin deduci. An ulli unquam homines turpiùs pacti ſint, ignoro, neque ſimile exemplum legiſſe me puto, niſi quod Livius recitat de conſulibus Romanis, qui propè Furcas Caudinas adeò viles ac indignas pacis leges receperant, ut Senatus eas repudiaret & ambos, qui pacti fuerant conſules, ad hoſtem remitterent. Neapoli fuerunt impoſiti navibus noſtri milites, & in vicinam inſulam deportati; ubi cùm diutius hærerent, morbis affecti, magno numero moriebantur, & in his Monpenſerius, quem alij veneno, alij febre extinctum eſſe dicebant, quod & ego puto.*

puto. Breviter, ex omni eo numero, qui erant aliquot millia, vix mille & quingenti superfuerunt, quorum sanè laudanda est virtus, atque constantia, quod extrema omnia pati, quàm à nobis ad Ferdinandum deficere maluerunt, quo longo tempore eos in Insula detinuit in maxima cibariorum inopia. Qui ex his in Galliam redibant, eos vidi cùm appellerent. Erant omnes afflicta valetudine, & ex macie corporis atque deformitate, quàm essent multa perpessi, facilè potuit cognosci, & è navibus egressi non poterant firmiter insistere. 4. Characteres Burgundicorum præliorum noti sunt. Carolus, totius orbis Christiani bellicosissimus Dux, *Meteran.* Hist. Belgic. lib. 1. pag. 6. A. *Elicurti* amisit animum. B. *Gran Sonij* opes & facultates. Fatebatur, jacturam suam unius, vix decies centum florenorum millibus compensari posse, *Grasser.* pag. 141. *Stettl.* an. Ch. 1476. p. 247. ubi & pretiosissimi Ducis Adamantis, & cæterorum ejus κειμηλίων facit mentionem. C. *Murati* militem. Adeò enim cruenta illa fuit pugna, ut in proverbium apud Helvetios abierit: Es gehet wirs (hefftiger vnd strenger) dann es zu Murten gegangen ist; *Grasserus*, pag. 140. Quanquam & hinc ampla Helvetii deportârint spolia; *Idem*, pag. 150. Ipsius Caroli judicio Helvetii, ex illis æquè inter se distributis, omnes ditescere potuissent. Habet hæc fusiùs *Stettler.* lib. cit. p. 260. D. *Nanceij* vitam. Meteran. p. 6. & alii, de quibus suo loco. 5. Quam immortalitatis laudem, solis Græcis & Arabibus quibusdam cum iis communem, ex conflictu cum Delphino, sint consecuti, jam suprà, pag. 247. monuimus.

Q. Nec fugitivorum, & flebilibus gestibus internecionem mentientium exemplo frangi, aut revocari poterat Majorum nostrorum constantia, quin parato liberaliq; animo suppetiis suis periclitantes juvarent, aut victoribus acclamarent.

Duo luculenta occurrunt exempla in Historia patria. Cùm an.Ch. 1499.ad Dornacum à Tigurinis, Bernensibus & Solodorensibus pugnaretur, & ancipitis victoriæ metu fugam quidam capesserent, Lucernenses & Tuginos sibi obvios reverti, actum enim de se suísque jam esse, jubent. At vestrum, inquiebat Lucernensium Ductor, fuisset ad mortem usque certare: quo animo Socios jam nostros quærimus. Absit, addidit *VVernherus Steinerus*, nos conflictum audire, & auxilio deesse. Hanc ignominiæ maculam avertat Deus. Nec verisimile est, in acie novaculæ, quod vos dicitis, aut præcipitio res nostrorum stare. Quòd si tamen ita fuerit, non dubitamus, quin adversarii suis viribus adeò sint exhausti, ut recenti militi victoriam facilè sint cessuri: Nec vanus fuit augur, ut suo loco audiemus. Vide *Graff*. pag. 176. *Stettl*. l.7.p.352. Idem accidit a.Ch.1513.in Novarena pugna, Altosaxio, qua de re prolixè *Stettl*. l.9.p.489.

R. Non prodigia Majoribus nostris deerant & portenta certissima, magnorum conatuum & præliorum omina.

Id quod notant 1. Scriptores exteri. *Edo Neuhus*. Fatid. l. 2. p. 151. *Sed repetamus, recentioris ævi memoriam, quæ plurima ominosissimarum tempestatum præbet exempla. Inter eas non obscuri fuit prodigii terrorisq; minimi Grando, quæ gallinaceorum ovorum excedens magnitudinem, tristem Bernatium agro calamitatem intulit. Qualis septimo pòst die Tigurinos perculit, multis in agro rusticis & pecude, avibúsque oppressis. Quo tempore cum Helvetiis Maximilianus prælium atrox commisit: quod hominum plusquam XX M. utrinque hausit. Vt ibi trux gladius; ita pestilentia apud Leodios ea tempestate sæviit: quam in hominum vestes lapsæ de cœlo cruces varij coloris præmonuerant.*

2. Domestici. *Fel.Faber*. Suev. lib.1. p.172. *Quemadmodum ab antiquo fieri solitum, ut casus magnorum Principum aliquo prodigio prænuntiaretur; sic ante hoc Ducis* (Leopoldi) *prælium præcurrerunt præsagia tristia*

stia futurorum. Nam juxta castrum Mellingen illo tempore, quo Dux Lupoldus regionem gubernavit, in flumine Rusa videbant incolæ erumpentem violenter cruoris rivulum segregatim in altum scaturientem: sed quid significaret prodigium, eventus rei ostendit, quem non solum terrestria, sed & cælestia corpora ostendebant. Nam anno Domini 1372. visus est in Alemania circulus rubeus circa Solis orbem, & de propè comparuerunt duæ cruces notanter eminentes. Et eodem anno per cunctas Sueviæ civitates Imperiales homicidia, conflagrationes, & multa mala acciderunt. Et sicut antiqui (hoc tamen authori relinquo) *ex dispositione & conjunctione siderum imaginabantur quædam animalia, ut scorpionem, cancrum, pisces, taurum, capricornum, &c. quæ signa cœlestia sunt, quia tali tempore fit conjunctio siderum in modum cancri vel scorpionis, &c. Sic eodem modo anno scilicet 1372. quidam doctus Theologus Astrologizans vidit conjunctionem siderum, sic sese habentem, ac si vir nudus cum armato horribili congrederetur bello, armatúsque succumberet nudo; & hanc stellarum compositionem publicè prædicavit idem in Imperiali Civitate Thuricensi: quid autem significaret, prædicere non potuit: sed statim nona die mensis Iunij effectus manifestus declaravit.*

Henricus Bullinger. de reb. Tig. l. 7. c. 18. Ab anno, inquit, Christi 1357. ad 1330. spatio tredecim annorum, multa fuerunt ostenta & prodigia, calamitatum futurarum præsagia. 1. A. Ch. 1337. *Cometa* apparuit per menses quatuor, de quo vulgo sentiebant, eum nihil portendere boni. 2. A. Ch. 1340. alius insequebatur, & quidem μονιμώπρ☉. 3. A. Ch. 1338. *Turma locustarum*, omnium Iudicio hostem notabant peregrinum: Quod in Anglorum irruptione postea probavit eventus. Confer. *Hist. nost. Eccles.* Sec. XIV. pag. 658. 4. *Eluvies aquarum.* Vnde & Rhenus Constantiæ, & Limagus Tiguri immane quantum excrevit. Hic utrumque superavit pontem, ita ut lembis in Abbatissano templo navigaretur. Abripuit ædificium ponti annexum, quod

Ensis hodie insignia habet, & ad pontem Limago impositum (bey der Schweenden thurn im Hard) defert, cujus mole, accedentibus molendinis, ita premebatur, ut loco suo cesserit. Ex quo tempore Limagus ponte sterni desiit. De aliis, ex Vrsæ & Rheni inundatione, incommodis ex Vitodurano verba fecimus in *Hist.Eccles.*l.c.pag.653. 5. *Fames* a.Ch.1344.quæ plures absumpsit mortales. 6. *Pestis* quadriennio post secuta, de qua prolixius *Hist. Eccles.* pag. 649. Alia eam, in Helvetia, præcessit, a. Ch.1318. de qua Ib.pag.648. Hos bello Austriaco primo, Bullingerus, prodromos præmittit. Secundi Austriaci belli, id est, Sempachiani omina ostendit 1. *Siccitatem* a.Chr.1362.quæ omne penè jumento pabulum denegavit, unde magnæ partis interitus. 2. *Frigus immane* & intensum, usque adeò ut per concretum glacie lacum currus & rhedas Rapersuilam deducerent. Tandem, ipsa Paschatis septimanas uno spatio νυχθημέρῳ glacies iterum fuit soluta. Anates & fulicæ ita cicurabantur, ut cum volatilibus domesticis in urbe cibum caperent. 3. *Locustas* sturnatim a. Ch. 1364. advolantes, omniáque depascentes. Campanis & exorcismis ingratos abigere conabantur hospites; sed sine successu. 4. *Autumnum* insolito frigore ita vexatum, ut de vite pendentes uvæ concrescerent. a.Ch.1372. 5. *Famem* & annonæ caritatem, qua Tiguri post hominum memoriam major vix erat. Multis fame fuit pereundum. Frumenti modius.10. & 20. vendebatur libris. 5. *Incendia*. Diessenhofen ad unam conflagravit domum tota; an. Ch. 1371. Idem accidit Bremogarti. a.Ch.1382. 6. *Terræ motus*, cujusmodi fuit a. Ch.1380. & 1384. aliaque plura, de quibus fortè alibi commodior dicendi erit locus. Varii successus, ipsa nonnunquam prælia auspicaturi, observârunt τεκμήρια. Quid ex serena cœli, antea fusci & obducti, facie conjecerit Hallwilius, Moratensi initium facturus pugnæ, habes apud *Graff.* pag.148. *Stettl.* p.258. Non omitti debet illud *Pauli Iovij* lib. 11. p.168. de canibus Gallorum ad Novariam. *Dum intentis omnium animis in eventum futura*

futuræ pugnæ pararentur, & Sol jam in occasum inclinaret, mirum dictu, & quod memoriæ prodendum videtur, Gallorum canes relictis castris, magno continentiq; agmine Novariam intrârunt, admissiq; Helvetiis, qui in statione erant, eorum crura lambere, caudas adulanter quatere, demissisq; blande auribus singulis applaudere cœperunt: tanquam Helvetij jam ipsorum essent Domini, aut certè futuri, ut mox apparuit, &c. Refert idem Bulling.l.9.c.10. Sic & in Moratensi prælio canum Burgundicorum & Helveticorum velitationes futuræ victoriæ præludium fuisse, quidam observant: *Stett.* p.258. Cladem Morignani acceptam crux Sant-Andræana portendebat, *Stett.*l.10.p.550.

Cæteros, qui ex domesticis monumentis erui possent Canones, Philo-historis relinquimus industriæ.

XV. Accedimus ad Parallelismum, inter Veteres & intermedios Helvetios, Historiæ Helveticæ Lectori studiosè observandum.

Multa *Alciato* Mediolanensi, viro cætera magno, & in Historia profana versato, excidisse ἀλόγως, facile, si hoc ageretur, probatu esset. Sit speciminis loco, quòd Helvetios omnes deletos suspicetur: Vide sup. pag.209. Varias quidem mutationes cum Imperii variis periodis passa fuit Helvetia, novis tamen coloniis extrusos vel extinctos fuisse incolas veteres omnes, id ne quidem verisimile est. Videatur *Stumpfius & Suizer.* Qui quid singulis, post Christum natum seculis ab Helvetiis sit præstitum, palàm faciunt. Veteris sanè virtutis Helveticæ non obscura suppeditari vestigia in Monticolis Helvetiæ posteris ex collatione, quæ institui utrinque potest, patebit.

I. Veteres Helvetios Galiis annumeratos, palmam fortitudinis omnibus præripuisse suprà p. 199. ex Iulio Cæsare audivimus. Recentiores inter Germanos relati eandem laudem retinent. *Avent.* annal. Bojor. lib. 4. pag.

pag. 367. *Sunt autem nostro ævo militum Germaniæ, quorum opera potissimum in bello Europæi utuntur Principes tria genera. Primos Bojemos appellamus. Secundum genus collectitia manus est, ex omnibus Teutonum regionibus, ipsi patria Lingua sese Landsknechtos: hoc est patriæ ministros* (alii tamen à Lancea, Lancigeros de quibus *Geneb.* p. 729. ad a. Chr. 1484. Doriphori, quos Lantzknechtos vocant, tunc primum exorti sunt in Germania) *nuncupant. Tertium genus à pago, Suitones nominantur: ipsi se* Eidgnossen *Alemannica Lingua, quasi tu dicas Fœderatos; dicunt. Liberi sunt & immunes omnis Imperij supra quam ea loca, quæ olim Helvetij incoluerunt non solùm tenent, sed etiam implent: Suitones; superbia nobilitatis adversi, modestia, concordia, victus parsimonia, disciplina præferuntur.*

II. Eosdem ferè, & olim, & nunc Helvetiæ esse fines, diximus suprà, pag. 203.

III. Vtrorumque conatus altum, excelsum, & qui fidem penè superet, ostendunt animum. *Cùm*, ut loquitur *Iulius Cæsar*, Comment. lib. 1. pag. 1. b. *pro multitudine hominum & pro gloria belli atque fortitudinis angustos se Helvetii fines habere arbitrati essent, de finibus suis cum omnibus copiis exire, & totius Galliæ Imperio potiri volebant. Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt, in tertium annum profectionem Lege confirmant. Vbi* (pag. 2. b.) *jam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omni numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata ædificia incendunt; frumentum omne; præterquam quod secum portaturi erant, comburunt, ut domum reditionis spe sublata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent, trium mensium molita cibaria sibi quenq; domo efferre jubent.* Recentiores Helvetii egressi totum brevi tempore Mediolanensem Ducatum armis suis cogunt, arces quasdam expugnant, regionéque devastata domum redeunt; *Schvvitz*. an. Chr. 1512. De Novarena clade scribit *Guicciard.* lib. 11. p. 78. *Nunquam neque superbiùs, neque ferociùs gens Helvetiorum consilium cepit: Pauci*

Pauci contra multos, absque equitatu, absque tormentis adversus exercitum his rebus instructissimum, nulla necessitate impulsi. Et pag. 81. *Helvetii victores tanquam triumphum ducentes eodem die Novariam redierunt: quo facto tantum sibi apud cunctos mortales nomen conciliârunt, ut multi consilii magnitudine, mortis evidentissima contemtione, in pugnando virtute, & exitus felicitate expensis, hoc facinus omnibus ferè præclaris Græcorum & Romanorum, quæ leguntur, rebus gestis, anteferre auderent.*

IV. Vtrique pro patriæ libertate dimicantes felicissima gesserunt bella: nunquam intra suos fusi aut cæsi limites. Quod & Stumpfius observat, & Author Archontol. Cosmic. p. 592.

V. Vtrisque eadem belligerandi ratio fuit: Vtrobique conferta acies, animus intrepidus, & ad vim propulsandam fervens. Vnico probemus parallelismo, quantæ molis fuerit Montanam hanc vincere gentem. Veterum Helvetiorum virtutem & robur commendat clades à Romanis illata, quam ex ipso Cæsare mutuatam inserimus. Postquam id animadvertisset, *inquit*, gravissimus Scriptor, pag. 8. b. copias suas Cæsar in proximum collem subducit, equitatúmque, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit, Legionum quatuor Veteranorum, ita, uti supra se in summo jugo, duas legiones, quas in Gallia citeriore proximè conscripserat, & omnia auxilia collocârit, ac totum montem hominibus complerit. Et interea sarcinas in unum locum conferri, & eum ab iis, qui in superiore acie constiterant, muniri jussit. Helvetii cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt, ipsi confertissima acie rejecto nostro equitatu phalange facta sub primam nostram aciem successerunt. Cæsar primùm suo, deinde omnium è conspectu remotis equis, ut æquato omnium periculo spem fugæ tolleret, cohortatus suos, prælium commisit, milites è loco superiori pilis missis, facilè hostium phalangem perfregerunt. Eâ disjectâ, gladiis districtis in

eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis & colligatis, cùm ferrum se inflexisset, neque evellere, neque sinistra impedita, satis commodè pugnare poterant. Multi ut diu jactato brachio præoptarent scutum manu emittere, & nudo corpore pugnare, tandem, vulneribus defessi, & pedem referre, & quod mons suberat circiter mille passuum, eò se recipere cœperunt. Capto monte, & succedentibus nostris, Boji & Tulingi, qui hominum millibus circiter XV. agmen hostium claudebant, & novissimis præsidio erant, ex itinere nostros latere aperto aggressi circumvenêre: Id conspicati Helvetii, qui in montem sese receperant, rursus instare, & prælium redintegrare cœperunt. Romani conversa signa bipartito intulerunt, prima ac secunda acies, ut victis, ac summotis resisteret, tertia ut venientes sustineret. Ita ancipiti prælio diu, atque acriter pugnatum est. Diutius cùm nostrorum impetum sustinere non possent, alteri se (ut cœperant) in montem receperunt, alteri ad impedimenta & carros suos se contulerunt. Nam hoc toto prælio, cùm ab hora septima ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem videre nemo potuit: ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est, propterea quod pro vallo carros objecerant, & è loco superiore in nostros venientes tela conjiciebant, & nonnulli inter carros, rotásq; mazaras ac tragulas subjiciebant, nostrósq; vulnerabant. Diu cùm esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Hæc *Cæs.* Hac ergò clade Romani superiores, Helvetios vicerunt; sed non sine jactura. Proximè huic veterum Helvetiorum conatui accedere videtur decantatum illud & triste prælium ad Marganum commissum, quod *Gerardus de Roo* breviter ita describit lib. XII. Hist. Aust. pag. 468. Dum hæc in Austria fiunt, interim Carolus Archi-Dux sub Guilelmi Croji Marchionis Cheurensis, & Adriani Florentii Vltrajectini cura eductus, Lovanii Brabantii, & reliquarum Belgii Provinciarum imperio inauguratus est, non minore subditorum se in futurum, quàm in præ-

ſens gaudio. Inter hæc Cæſaris Arragoniæque Regis, & Mediolanenſis Principis Legati, ad defenſionem Italiæ, fœdus cum Helvetiis percuſſerant, & Pontifex, cui in fœdere ſervatus erat locus, fruſtrà à Gallo ſollicitatus, illis ſe conjunxerat. Sed Rex apparatu bellico, à Ludovico jam antea facto, & regni opibus, inſuper & Venetorum amicitia fretus, *variantibus Helvetiorum conſiliis*, Italiam ingreſſus; plerasque Inſubriæ Civitates ad obſequium redegit. Aderant ei, præter Gallicam nobilitatem, Lotharingiæ, & Geldriæ Principes. Cùm verò Palitia, ſuperatis Alpibus, Proſperum Columnam inopinato adventu cepiſſet, Rex Mediolanum rectà ducens, cum Helvetiis paciſci cœperat. Sed novæ aliquot copiæ, majus ex bello & præda emolumentum ſperantes, omnem pacis actionem impedivêre. *Mox cum popularibus ſuis conjuncti, ad quadraginta hominum millia in Gallos ducunt. Iam optima diei parte exacta, Helvetii omnis moræ impatientes, magno cum hoſtium contemptu, pugnam invadunt, fitq́; acerrimum prælium multiq́; mortales utrinque occumbunt, donec, neutrubi dato receptui ſigno, milites ſtando & arma tenendo defatigati, quaſi tacito conſenſu, pugnâ exceſsère, cùm in multam noctem jam certatum eſſet. Poſtera die, iiſdem armis, ad manus reditum, ſed ea nocte Rex tormenta in idoneum locum ſubduci juſſerat, & Livianum cum levi equitatu vocaverat. Is ardentè jam pugna, Helvetios à tergo aggreſſus, ita turbavit*, ut amiſſa victoriæ ſpe, paulatim, quod omnem Venetorum exercitum, cum Liviano adveniſſe rebantur, ſervatis ordinibus, retroceſsêre, & nemine fugam impedire auſo, Mediolanum pervenêre. Cæſorum numerus parum apud Scriptores certus, plures ex Helvetiis: magis clari ex Gallis cecidêre, inter quos nonnulli quoque Germanorum præfecti. Paulò pòſt Franciſcus, Helvetiis domum abeuntibus, Mediolanum ingreſſus eſt. Sfortia in arcem, præſidio munitam, ſe recepit. Hujus rei fama territus Leo Pontifex per Allobrogum Principem cum Rege pacem facit.

Hanc verò cladem ex aliis etiam eruere inferiùs nos Methodi coget ratio.

VI. In victoria contra Helvetios reportata parem utrobique Imperatores & Reges laudem & gloriam quæsiverunt. Cicero, Iulium Cæsarem commendaturus, Helveticam stragem commemorat; vide sup.p.199. Francisco Galliarum Regi viam ad fasces Imperiales straturi, hoc quidam deferebant, quòd Helvetios, fortissimam, & inde à C.Cæsaris ætate propè invictam gentem prælio nuper superârit: *Sleid.*Comment.l.1.p.10.b. Et sanè, eò usque nonnulli hanc ad Marignanum acceptam Helvetiorum cladem, indéque natam Francisco gloriam, exaggerârunt, ut modestâ *Vadianus* gentis nomen & famam tueri fuerit coactus apologiâ. Verba ejus ex Not.ad Pomp.Melam lib.III.ita habent: Quorsum hæc? quum Helvetiorum ex officio memini, pugna mihi incidit ea, quæ anno abhinc tertio propè Mediolanum, multorum sanguine incruduit. Quando in evidentissimum admirandæ fortitudinis præstandum de se judicium, Helveticus exercitus nihil constanti proditionis rumore territus, sine equitatu, nec totus, nec ordine, sine ducibus, sine die, imminente jam vespere, subito tumultu, Gallorum insignium, imò Germanorum, Hispanorum, Vasconum, Venetorum, nullis non vigiliis, nullis non tormentis, nullis non fossis munitas copias, unis in castris, tanta alacritate adoriri est ausus, ut singulari vel ipsi hosti spectaculo fuerit, pepereritque ea res ingentem terrorem. Quo in loco, quod in fervida pugna pars Helvetici exercitus profligata est, eruperunt, velut ex equo Trojano viri non indocti, qui tanquam ad Triarios res Helvetica jam inclinâsset, Gallorum potentissimo Regi Francisco, nescio an munerum captandorum magis, an studii veritatis gratia, congratulari non planè modestis numeris, utcunque voluerunt. Nimium, quod inauditum esset cessisse Helvetium, aut quòd hæc res, quæ nulli olim imperio, nulli regno non contigit, quod Helvetiis contigisset, digna memoratu visa est. Nec enim facilè dixerim, quantam invidiam

ejus gentis felicitas passim nutriat. Sed non licet, inquis gratulari? licet utique. Et magnum est candidi amoris testimonium, lætari ex pectore, quoties his, quos amas, bene successerit. Verùm contemnere fastu quodam, & maledictis lacessere, quid aliud est, quàm publicis perturbationibus fidelia fundamenta jacere? Nemo Helvetius Ludovico Amplissimo Gallorum Regi est congratulatus, quando ad Idus Majas Anni 1509. inter Cassanum Trivium, & Rivoltam, Siccam oppida Venetum exercitum fudit, fugavitque decem amplius millibus desideratis, ut tertio lib. an. lect. scribit Cælius, idque Helvetici roboris cumprimis opera. Absit autem, ut quispiam nostrum non agnoscat communem hanc esse regnorum & Imperiorum sortem, ut vincere & vinci, prout jusserit quandoque fortuna, translaticium sit. Cedimus autem (ut Persii verbis utar) inque vicem præbemus crura sagittis.

Plures addi possent Parallelismi ex Scriptoribus fide & antiquitate probatis, sed viam tantùm monstramus; quam facilè calcabunt serii harum rerum indagatores.

XVI. Restat ut tertio loco Catalogum præliorum & bellorum [a]Helvetiorum, Confœderatorum maximè, subjiciamus.

(*a*) Hîc quidam trophæa Helvetiorum erigunt contra 1. *Romanos*. Vide *Guill*. lib. 1. c. 7. 2. *Judæos*. Adfuisse enim Helvetios Vespasiano (cujus pater Sabinus, Suetonio teste, apud Helvetios obiit) in expugnatione urbis Hierosolymitanæ, constans est apud Helvetios fama, non contemnendis conjecturis suffulta. *Guillim*. l. 1. c. 9. 3. Contra *Eugenium*, pro Theodosio, Helvetios pugnâsse, & exteri & domestici annales tradunt. Vide *Nicol. Schradin*. *Baron*. an. Ch. 394. 4. Contra *Saracenos*, an. Ch. 829. arma Urios, Suitios, Sylvanios, Haslenos feliciter gessisse, habet *Guillim*. lib. 3. cap. 1. pag. 319. Nobilitatem etiam Helveticam, (quæ adeò fuit nume-

rosa, ut Comites quinquaginta, centum & triginta Barones, mille, ducenti nobiles & equites Helvetiam incoluerint,) Ducis Bullionæi terram sanctam oppugnantis castra fuisse secutam, habet *Henric. Pantal.* & alii. 5. *Hirmingum*, Helvetium Præpotentem, Vngaris, totam penè Germaniam inundantibus, feliciter restitisse anno Christi 938. commemorat *Guillim.* lib. 5. c. 13. p. 272. & Trophæa, &c. Lucernæ edita an. Ch. 1645.

XVII. Estque vel prolixior, vel contractior. Ille, ὡς ἐν τύπῳ [a], quicquid Majores nostri Confœderati vel omnes, vel plerique gesserunt, exhibet; Hic paulò fusiùs potiora bella & prælia enarrat.

(a) Præstitit (præter Stumpfium, Schwizerum, Spræcherum, &c. Author Archont. Cos. p. 606.) ut à domesticis hæc mutuemus hanc operam author Expostulationis Dei cum Helvetiis hoc ordine, quem jam a. Chr. 1563. *Paraleipom.* Chronici Vrsperg. quidam inseruit, p. 367.

Anno Domini 1267. *cùm à potenti Domino de Regensperg gravissimè premerentur, cuius astui & potentiæ nemo par erat, humiliavit eum Dominus, & tradidit in manus eorum, ut ad instar vulgaris Equitis se demitteret. Tum arces munitissimæ Regensperg, Vtzenburg, Glantzenberg, & Gloggenburg, per Confœderatos occupatæ fuerunt & funditus destructæ. Item, anno* 1350. *Dominus eos (Tigurinos) tutatus fuit contra crudeles, subitaneas, & insidiis plenas practicas, institutas in Latrocini noctem,* (auf die Mordnacht) *in qua nec infanti in utero matris parcitum fuisset: ubi Confœderatorum domus & facultates jam divisæ etiam erant, ibi Dominus victoriam contulit, & hostem captivum in manus eorum tradidit. In alia nocte rursus defendit eos (Lucernenses) Dominus contra hostes* (mit den roten ermlen) *potentes fecit, ut arces robustas Liel, Vrnach, & Baldegg caperent, & destruerent. Item, anno* 1281. *victoriam contulit contra Rudolphum, Comitem de Kyburg.*

burg, & multos Nobiles. Item, liberavit à tyrannide Prafecti Grysler, contra Vilhelmum Tellium, quem is coëgerat, ut filio proprio pomum de capite sagittâ decuteret. Idem pileum erexerat, magnis pœnis interminatus, ut eum honorarent. Idem turrim construi curavit, nominandam Zwing Vri vnder die stägen. *Sed & invictas arces Regenberg, Sarnen, Landenberg, Schvvanau, Schonenberg, ut occuparent & frangerent, Dominus dedit, fugatis etiam & occisis Tyrannis. Varias insuper victorias contra Austriacos, Mediolanenses, Anglos, Burgundiacos, Suevos, Gallos, enumerat hac Prosopopœia. Anno* 1315. *in loco, dicto Morenarten, septuaginta viri contra multitudinem hostium fortissimè pugnârunt, in loco, dicto Sella,* am Sattel/ *ingenti metu incusso adversariis, ac multis in lacu* Aegri *submersis. In Sempach, contra Principem Lüpoldum, victoria potiuntur.* 1300. *contra* 4000. *Rursus anno* 1353. *Turicenses contra Ellerspach, Prafectum Ducis & Capitaneum apud Tatvvil, circa Baden, ubi* 400. *Confœderatorum vincunt* 4000. *Tum Turegum à Duce Alberto, qui tribus vicibus obsederat, liberatur, & quarta vice à Carolo IV. qui graviter obsedit, robur belli suppeditantibus Imperio Bohemia & domo Austria. Anno* 1338. *circa Laupen, pauci Confœderatorum contra multos Principes, Comites, Potentatus, victoria potiuntur. Apud Hard, ubi multi adversa partis, in Rheno submersi fuerunt. Anno* 1374. *cùm Anglici toti Germania metum incussissent, Equites circiter decem, & octo millia impunè vagantes, per Principum terras & per Confœderatos, apud Lus, Buttisholz, & Frauuenbrunnen casi sunt, & Germania ingenti cura & sollicitudine liberata. Anno* 1388. *apud Nehenfels* 200. *Confœderati,* 6000. *vincunt. Apud Bellitz, exiguo numero contrasteterunt Mediolanensi Standhardo, qui non solet ad pugnam egredi, nisi centum millibus, ubi & victoriam, immensas Facultates, & vexilla XIII. reportârunt. Deinde anno* 1475. *apud Elicurt, Granson, Murten, Nanceium, cum aliis, contra Carolum Burgundiacum, victoria non semel potiuntur.*

tiuntur. Item apud Bruderholtz, loco Basileæ vicino, 800. *Confœderatorum*, 8000. *invadunt & vincunt. Item apud Ermendingen, vulgò* im Schwaderloch/ *ubi Confœderati & vincuntur & vincunt: nam* 1300. *eorum* 12000. *partis adversæ superarunt. Posthac apud Frastentz: item Dornaci apud Byrsam, Dominus victoriam illis contulit.* Scopus authoris fuit, magna DEI in Helvetiam beneficia concessa enumerare. Alii, eandem præstituri operam, Helvetiorum enarrant bella & prælia, ut probent, quo discrimine ab iis per duo Secula pugnatum fuerit. Ita quidam Philopator I.I.H. res Helvetiorum gestas in duas dividit classes. *Prima* exhibet bella ab initio Fœderis, ad finem usque Burgundicorum motuum, per annorum 156. decursum. Huc refert prælium Morengartense, 1315. Loupense, 1339. Obsidiones urbis Tigurinæ 1298. 1351. 1352. 1354. Pugnam Tettwilanam 1352. Sempachianam 1386. Nephelinam, qua undecies acriter Glaronenses hostem sunt aggressi 1387. Prælia quatuor Sangallensium & Abbatiscellanorum 1405. Fagi-montanum 1460. Conflictus Burgundici Elicurti, Gransonii, Morati, Nanceji, 1475. 1476. ad pagum Iornico, contra Ducem Mediolani, ubi sexcenti Helvetii hyemare constituerant. Hos 15000. Insubri adoriebantur: victi, 1400. suorum amiserunt, reliqui in fugam acti. Helvetiis victoria, & magna præda cessit: 1478. Quo & refert pugnam ad Sylvam fratrum, Ermatingam, & Dornacum a.Ch. 1499. Hanc periodum tantò fuisse feliciorem, quantò ipsa causa fuerit justior. Pro patria, pro libertate, pro aris & focis ejus, fuisse pugnatum. *Secunda* classis bella continet Helvetiorum pro exteris sociis in Italia, regno Neapolitano, &c. & alibi susscepta. Non defuisse quidem vel animum pugnantibus, vel laudem sive victis, sive victoribus; interim tamen magnorum in patria damnorum & motuum, tot acceptas clades fuisse causas & fomites. Iam suprà, pag. 191. commemoravimus, quot Helvetiorum Chiliades ab an.Ch. 1494. ad 1525. extra patriam militârint, vel militaturi saltem, lares deseruerint.

XVIII. Ita

XVIII. Ita *contractior* habet ſeries: *prolixior* ſequentes obſervet ſive notas, ſive Canones.

XIX. *a.* De bellis & præliis Confœderatorum inſignioribus ita aget, ut, quantum fieri poteſt, vel αὐτόπτlω habeat teſtem rerum geſtarum; vel σύγχρονον ſaltem, aut aliâs fide dignum: Duos, ubi licebit, adornabit, alterum quidem domeſticum, exterum alterum, quorum ille domi, hic foris quid de Helvetiis, bello ubique occupatis, ſentiendum ſit, authoris judicio relinquet.

XX. *b.* Tenebit, bella & prælia ab Helvetiis Confæderatis alia quidem geſta eſſe pro Fœderis initiis: alia pro felici ejus continuatione; alia denique pro amicis & Fœderatis.

XXI. *Primi* generis ſunt bella Austriaca priora.

Primo hic occurrit prælium Morengartense, de quo breviter *Vrſperg.* Paraleip. 351. plenius I. Ioh. *Vitoduranus*, p. m. 36. qui tum vixit, Auſtriæ ſubditus: Hoc tempore, inquit, anno Domini M CCC XV. quædam gens ruſticalis, in vallibus dictis Schwytz habitans, montibus ferè excelſis ubique vallata, confiſa de montium ſuorum præſidiis & munitionibus firmiſſimis ab obedientia, & ſtipendiis & conſuetis ſervitiis Duci Lupoldo debitis ſe ſubtraxit, & ad reſiſtendum ſibi, ſe præparavit: Quod Dux Leopoldus diſſimulare nolens, in ira magna

congregavit,circa festum Sancti Martini, exercitum de oppidis sibi subjectis,& de aliis auxilium sibi ferentibus, in propinquo positis XX. ut fertur millia virorum expeditorum ad prælium ad debellandum, ad deprædandum, & ad subjugandum montanos illos rebelles sibi factos. In quo exercitu Dux Leopoldus habuit militiam robustissimam & electissimam, & ad præliandum peritissimam & intrepidissimam. Convenerunt igitur viri ipsius exercitus unanimiter quasi vir unus ad perdomandos & humiliandos illos Rusticos, montibus pro muris circumdatos, & volentes esse certissimi de victoria sua, & captione illius terræ, ejus direptione & deprædatione, restes & funes secum tulerunt, ut mediantibus illis prædam pecudum & pecorum inde abducerent. Quod illi audientes, & nimis timentes, infirmiora terræ loca, & ubi ad eos aditus esse poterat muris, & fossatis, & aliis, quibus poterant modis, muniverunt,& orationibus, jejuniis, processionibus, Letaniisque Deo se commendaverunt, præoccupaveruntque omnes vertices montium. Et datum est in mandatis singulis per quos transitus esse poterat, ut obtinerent ascensus montium per quos via esse poterat ad terram suam, & illic custodirent, ubi augustum iter esse viderant inter montes, & fecerunt, secundum quod constitutum erat eis,& clamavit omnis populus ad Dominum in instantia magna,& humiliaverunt animas suas in jejuniis, ipsi, & mulieres suæ, & clamaverunt unanimiter ad Deum, ne darentur ad prædam,pecora eorum, & uxores eorum in divisionem: & loca eorum in exterminium, & honor & virtus eorum in pollutionem. Orabant itaque Dominum ex toto corde,ut visitaret eos populum suum,dicentes: Domine Deus Cæli & terræ, intuere superbiam eorum, & respice ad humilitatem nostram & ostende, quoniam non derelinquis præsumentes de te, ac de se & sua virtute gloriantes humilias. Hæc autem dixerunt pœnitentiam agentes, & de sua contumacia gratiam & pacem totis viribus postulantes, per Dominum quendam dictum de Toggenburg comitem: virum in virtute animi

& cor-

& corporis insignem, qui mediator extitit utrorumque, nitens pacem inter eos componere, & totam discordiam complanare, qui cum agitando profectum utriusque partis multum fideliter laboràsset, nihil profecit apud Ducem Leopoldum, quia nimis indignatus contra SWICENSES & nimio furore succensus, noluit pacta humilia ipsorum sibi porrecta per Comitem de Toggenburg acceptare, sed tantum eos conterere voluit, & cum rebus suis dissipare. Quod audientes SWICENSES, timore ac tremore concussi sunt: Assumpserunt ergo arma sua bellica SWICENSES, & sederunt super loca, quæ angusti itineris erant, & tramitem dirigunt inter montosa, & erant custodientes ea, tota die ac nocte. Die ergo Sancti Othmari, Dux Leopoldus cum suis bellatoribus, inter quendam montem ac lacum vocatum Ægere-see terram invadere cupiens, propter montis proclivitatem & celsitudinem præpeditus est: Equites enim fere omnes Nobiles, amore & spe rerum percipiendarum æstuantes, in prima acie locantes, & audacter constituentes, minimè facultatem seu possibilitatem ascendendi montem habebant pedites; nam vix gressus suos ibidem figere vel sistere quibant. Præscientes autem SWICENSES per revelationem Comitis memorati, se in illa parte aggredientes, & recognoscentes impedimentum & obstaculum eorum, propter difficultatem accessus ad terram ipsorum, animati & valde cordati contra eos descendunt de latibulis suis, & eos quasi pisces in lagena conclusos, invadunt, & sine omni resistentia occidunt; Erant enim in compedibus secundum eorum consuetudinem quibusdam instrumentis pedicis & ferreis induti, quibus faciliter gressum vel gradum in terra fixerant in montibus, quantumcunque proclivis, inimicis & inimicorum equis minimè pedes suos sistere valentibus. Habebant quoque SWICENSES in manibus quædam instrumenta occisionis tela, vulgari illo modo appellata Hellenparten/ valde terribilia, quibus adversarios firmissimè armatos quasi cum novacula diviserunt, & in frusta conciderunt. Ibi non erat pugna tantùm sed propter

causam prætactam, populi Ducis Leopoldi à montanis illis, quasi mactatio gregis, ducti ad victimam, nemini pepercerunt, nec aliquos capere curabant, sed omnes indifferenter, usque ad internecionem percusserunt. Qui verò ab eis interfecti non fuerunt, in lacu submersi sunt, per quem manus eorum effugere autumabant transire posse nando, sperantes. Quidam etiam de peditibus audientes, pugnatores, strenuissimos suos, tam crudeliter à Swicensibus in mortem prosterni, terrore eam horribilis mortis consternati, & inebriati, lacui se immiserunt, magis volentes se in profundum aquæ immergere, quam in manus hostium tam terribilium incidere. Referuntur autem mille & quingenti viri in illa cæde cecidisse in ore gladii, exceptis submersis in lacu memorato: propter militiam illic perditam, in terra circumposita, permultos dies militia rarior fuit. Nam ferè soli milites ibi perierunt, & alii nobiles in armis infantilibus exercitati. Qui verò ad alias vias directi sunt ad terram capiendam, evaserunt hostium manus cruentas. Nam audientes alios tam ferociter cædi ab hostibus, cunctis postpositis ad salvandas animas fugerunt; de singulis civitatibus, castellis & oppidis interempti fuerunt, & ideo ubique voce lætitiæ & jubilationis deposita, sola vox fletus & ululatus audita est. De oppido verò Winterthur, nullus periit, nisi unus civis, qui se ab aliis sequestravit, & se in malum suis Nobilibus associavit. Cæteri omnes sani corpore, & salvis suis rebus ad propria redierunt, inter quos Dux Leopoldus reversus, tanquam semimortuus apparuit nimia præ tristitia, quod oculis meis conspexi, quia tunc, Scholaris existens, cum aliis longe Scholaribus patri meo ante portam, cum gaudio non modico occurrebam: cognito autem, Ducis Leopoldi, vultus lugubris & turbulentus apparuit, quod robur & virtutem exercitus sui penè amiserat. Hæc autem facta sunt Fratre suo Friderico interim in Austria existente, Anno MCCCXV. Calendis Decembris, XVII. in festo Sancti Othmari. Bello peracto Swicenses detractis armis occisorum & submersorum, & spoliatis cæteris rebus

suis,

ſuis, in armis & pecunia multum locupletati ſunt, & illa die pro triumpho à Deo habito, diem feſtum, feriamque ſolennem ſingulis annis in perpetuum recolendam ſtatuerunt. Hæc *Vitcduranus*.

II. *Gerard. de Roo* Hiſt. Auſt. l. 2. pag. 85. Ambo igitur (Fridericus & Ludovicus) à ſua quisque factione electi. Anno ſequenti Ludovicus Aquiſgrani à Moguntino & Trevirenſi, Fridericus Bonnæ à Colonienſi, hic à quo debuit, ille ubi, ſed non à quo debuit, coronati ſunt, uti ait Albertus Argentinenſis. Hinc cum alter alterum vitio creatum eſſe contenderet, neuter verò abiret magiſtratu, multis magnisque incommodis, & inteſtino bello Germaniam involverunt, & ſuſcepto Imperio non ad conſtituendam rempublicam, ſed ad gerenda bella ſe contulerunt. Bavarus Openhemum, Auſtriacus Heidelbergam vires undique contrahunt, & quamplurimos quisque poteſt donis, promiſſis, precibus, minisque ſibi conciliant. Inferiores ad Rhenum civitates Ludovicum agnoſcebant, ſuperiores Fridericum. Inter Helveticos pagos Vrios, Vnderwaldios, & Suitenſes, Ludovicus obſequentes habebat, Fridericus oppida cætera, præter Bernam, & Solodurum, quæ utrumque averſabantur. Cum Auſtriaco Comites & Nobiles quidam imprimis Hugo, Henricus, & Albertus fratres Werdembergici, fœdus contra Ludovicum, Vrios, Suitenſes, & Vnderwaldios faciunt. Illorum auxiliis ad ſe vocatis Leopoldus, is qui poſteà Gloria militum cognomen tulit, in Suitenſes duxit, ſed mille quingentis (ſi bene numerum iniit Stumpfius) amiſſis, retrocedere coactus eſt. Aderant in ejus exercitu Tigurini quinquaginta, ſuæ civitatis colorem induti, qui omnes ad unum cæſi ſunt, & Tigurini poſt adverſam pugnam Ludovico ſe adjunxere.

Secundò: Pugna TETWILANA, de qua 1. *Simler.* de Repub. Helvet. l. 1. p. 48. 6. Dum hæc Glaronæ geruntur, Decembri Menſe Tigurini exercitum verſus Badam ducunt, quo loco firmum præſidium Auſtriorum poſitum erat, quod Tigurinorum agrum ſæpe incurſionibus

nibus vastabat, itaque Tigurini ipsorum quoque agris vastatis, & suburbano incenso, copias per juga montis, domum reducebant, quo loco ad Tetivillam Ellerbachius, Austrii militis dux, cum 4000. vias insedit. Tigurinorum non erant supra mille trecentos (sunt, qui multò minorem numerum ponant) hi cum hoste congressi insigni victoria potiti sunt, hostium 700. cæsis, inter quos insigniores 65. è nobilitate periisse traduntur.

2. *Gerard. de Roo*, Hist. Aust. l. 3. p. 105. Agnes igitur summo cum studio pacem inter fratrem & Tigurinos, eorumque confœderatos componere adnixa, nihil efficere potuit. Vtra verò pars novam bello causam dederit, parum inter auctores convenit. Obsides ab Alberto detentos quidam referunt, causam non addunt. Iacobus à Küngelshoven, Tigurinos dicit arbitrorum sententia minus contentos, arma arripuisse. Itaq; Albertus bellum & ipse continuat, oppida circumvicina, præsidiis munit, fiunt quotidie excursiones, agri evastantur, multa utrinque damna & incommoda accipiuntur. Tandem ipso natali Servatoris nostri die, Tigurini, cùm aliquot Alberti milites Badenæ esse, per exploratores didicissent (aderant inter illos trecenti equites Argentoratenses) facto clàm itinere, de nocte ipsos aggredi statuerant, sed antequam eo pervenire potuerunt, jam illi in tutum se receperant. Itaque Tigurini, balneas, quæ extra oppidum erant, & vicinas quasdam casas exussere, hinc domum reversuri Freudennoviam pagum, ex itinere aggressi, diripuerunt, domibus ignem injecerunt. Postridie, qui D. Stephano Protomartyri sacer est, Austriaci ad quatuor pugnatorum millia, oppido egressi, Tigurinos prope Tatwillam, non longe à Badena, assequuti sunt. Erant cum illis recentes peditum copiæ, quas Ioannes Ellerbachius, Principis cubicularius, ex Athesina regione conscriptos, illis diebus adduxerat, de quorum adventu nihil etiamnum inaudierant Tigurini. Igitur Rodolphus Brunus, eorum præfectus, hostium multitudine, nec opinata, territus, cum in ima valle, se cum suis esse, & editiora circum loca ab hosti-

bus

bus occupari, videret, citato equo, relictis suis, Tigurum versus abiit, uti cæsis, (quod timebat) militibus, ubi præsidio esset. Ea res, ne trepidationem adferret, prudenter admodum cavit Mannesius quidam, qui in præfecti locum succedens, bono animo cives esse jubet, profectum, se conscio, Rodolphum, cum majoribus extemplo copiis adfuturum, itaque virum se quisque præstaret, strenuam patriæ operam navaret. Interim Austriaci, undique eos aggrediuntur, fitque acerrimus conflictus, & majorem Helvetii, quàm pro numero, edebant pugnam, donec multitudine hostium inclinare nonnihil coacti fuêre. Iamque penes Austriacos victoria esse videbatur, sed levis admodum res fortè oblata, magnum Tigurinis momentum attulit. Erat agrestium hominum manus, perexigua, quæ Tigurinorum agmen tardius secuta, ardente jam pugna accurrens, ne à suis aberraret, (jam enim nox erat) Tiguri nomen inclamabat. Tigurini, præfectum cum auxiliis, quæ dixerat Mannesius, adesse rati instauratis in pugnam animis, hostem in fugam compellunt. Perierê ex Austriacis sexcenti, capta signa militaria sex. Albertus Mülnerus, quingentos ex hoste, quadraginta ex suis cecidisse refert, capta & publicè suspensa signa septem. Hæc victoria, domum nunciata, eò majorem Tigurinis lætitiam attulit, quo propior metum res fuerat. Divinitus verò oblatam, sibi eam agnovêre, & annuas ferias, circa quinquagenaria, quibus ad Divam Virginem Eremitanam publicè ex singulis domibus singuli supplicatum irent, constituerê. Exolevit hæc consuetudo 1523. cum Refor.

Tertiò: Ad *Navalia*; vulgò *pugna* NEPHELINA (die Nefelserschlacht) de qua *Glarean.* in Paneg. Helvet. pag. 68.

Aspice dissecto Vesenia pergama muro
——Quid patres potuere tui, &c.

Ad quæ verba *Osvvaldus Molitor, Lucer.* Pugnam significat Nephelinam, præcipuam in Helvetiorum prima libertate, in qua hi populi contra Clarenenses suos miserunt exercitus Dux Austriæ, Schafhusia, Vitodurum,

Kibur-

Kiburgum, Doggii, Cellani ad locum Venetum, Veldkirch, Domini ex Thorberg, Raperſuila, Groninga, Vtznachum, & Veſenium, oppidum eis, ob propinquitatem, inimiciſſimum, quod quidem hoc bellum excitavit. Cæterùm in ea pugna tria millia hoſtium, præter eos, qui in lacu Rivario ſubmerſi ſunt, ceciderunt, quindecim millia contra minus mille viros commiſſi. Hanc pugnam Poëta, ut vix credibilem, heroico carmine juvenis olim luſerat, ſed certis de cauſis non edidit. Eam paulò clarius ita refert *Simler*.l.1.p.56. b. Finitis induciis præſidium Helveticum Veſeniis ad lacum Rivarium, proditum à civibus oppidi ab Auſtriis cæſum eſt: ac ingentibus copiis Glaronenſium fines, hoſtis invaſit nona Aprilis, quem minimum 8000. hominum fuiſſe tradunt, alii duplo ferè plures. Duces exercitus erant Donatus Toggius Comes, Petrus Torbergius, Ioannes Klingenbergius, Ioannes Werdenbergius Comes Sarunetum dominus. Hic delectis duobus millibus per Beglingam ducens, à tergo hoſtem adoriri ſtatuit, reliqui à fronte murum aggreſſi, quo ſuperioribus annis Glaronenſes vallem munierant, eum cepere, quo ſuperato quaſi integra victoria potiti eſſent, proxima loca urere prædáſque agere ceperunt. Interea in vicino monte convenerē Glaronenſium 350. quibus Suitenſium 30. à proxima valle auxilio venere; hi magno impetu, majore animo hoſtem loco anguſto aggrediuntur, & primum lapidibus, quorum locus copiam ſuppeditabat impetunt, inde, cùm ſe in patentem locum reciperent, ita urgent & inſiſtunt, ut tandem eos in fugam conjicerent: undecies eos in hoſtem, qui aciem inſtaurare conabatur, impreſſionem feciſſe, patrii annales tradunt. Werdenbergius, viſa ſuorum clade, è monte quem ceperat, ipſe quoque fuga ſibi conſulit: hoſtium bis mille eo prælio cæſi & non pauciores quingentis in aquis periere, rupto præ nimia fugientium multitudine ponte fluminis, qui Veſenam ducit. Confer. *Graſſeri* Herolog. (Schweitzeriſch Heldenbuch) p.86.

Quartò SEMPACHIANA, de qua breviter *Auth. Faſcic.* - *tempor.*

tempor. vide sup. p.165. *Birkheim.* apud *Calvis.* an.Ch. 1386. *Carion.* l.5.p.142. *Naucl.*Gen.46.p.256. Breviter & eleganter occasionem ejus & eventum describit 1. *Ios.Simler.* de Repub.Helv.l.1.p.55. Occasio belli hæc erat: Austrii præfecti Petrus Torbergius Wolhusæ, & in valle Entlibuchia; Hermannus Grunenbergius Rottenburgi, quibus hæc loca à Duce oppignorata erant, tyrannico imperio populum premebant, & vicinos quoque Lucernates contumeliis afficiebant. Itaque illi missis legatis à Lucernatibus jus civitatis petiere, cæterùm re ad præfectos relata, legati & alii, qui in hac re operam suam patriæ impenderant, eorum jussu laqueo suspensi, fidei & industriæ suæ pœnas dederunt. Rottenburgi quoque nova vectigalia imponebantur pagis, qui illa via uterentur: sic injuriis accensi Lucernates auxilio trium pagorum Rottenburgum 29. Decemb. anno 1385. occupant, arcem diripiunt, quam Grunenbergius fugâ deseruerat, mœnia oppidi dejiciunt, & fossas æquant, ne Austrij, denuò præsidio illic posito, Lucernates oppugnare queant. Non multò pòst Sempachios quoque Lucernates civitate donârunt, & oppido Richensee præsidium imponunt 200. hominum: verùm Præfecti Austriaci exercitu collecto oppidum oppugnatione capiunt, præsidium trucidant, cujus omnes, nulla neque sexus aut ætatis ratione habita, aut cæsi, aut una cum oppido concremati sunt. Meyenbergum in iisdem locis oppidum, confœderati omnes, Bernâ exceptâ, captum præsidio firmârunt, sed Austrii simulata fuga præsidium eliciunt, & 81. cæsis cæteros fuga in urbem compellunt. Ea re cognita, pagi suos milites domum revocant, arcem & oppidum incendio delent. Videbantur hæc belli auspicia & primordia Helvetiis adversa fuisse, itaque magno studio & ingenti apparatu bellum ubique ab Austriis parabatur, & multi quotidie ineunte proximo anno literis & fæcialibus missis confæderatis bellum indicebant: neque segnius Helvetii sese parare & proximo cuique hosti bellum inferre parabant. Bernenses, qui hactenus quieverant, crebris confœderatorum

nunciis exciti, Torbergum & Koppingam, Petri Torbergii arces, diruere. Lucernates cum tribus pagis Wolhusam arcem & oppidum vastârunt, item Liclam, Rinacum, Baldegum. Tigurini & cum pagis junxere copias, quibus Verbigenum agrum vastârunt, & domum reversi Rumlangum arcem ad Glattam oppugnatione captam igne delevere. Quoniam verò Austrio exercitus Brugis ac Badæ maxima ex parte propè Tigurum colligebantur, credebatur, Ducem denuò Vrbem obsessurum esse, quare pagi quatuor Tigurinis mille sexcentos è suis subsidio miserunt. Cæterùm Dux Leopoldus, cùm didicisset, Vrbi præsidium missum, rectà in pagos, qui magna copiarum parte nudati videbantur, exercitum ducere cœpit: ea re per exploratores Tigurini cognita, Pagi Tigurinos Vrbi suæ præsidio esse jubent, ipsi sub signis diu noctúque magna celeritate Sempachum proficiscuntur, & eodem die, quo Dux, cum copiis illuc perveniunt, qui erat 9. Iulii: pugnatum est illo ipso die, Dux Leopoldus, Alberti sapientis F. Alberti Imp. N. cæsus, atque cum eo è nobilitate 676. è quibus insigniores coronatis & cristatis galeis insignes 350. Confœderati tam splendida victoria potiti bellum undique per Helvetiam circumferre cœperunt, & pœnas sumere de his, qui fines ipsorum vastârant, cives spoliârant, bellum non lacessiti indixerant, arces multæ dirutæ, oppida nonnulla capta.

2. *Gerardus de Roo.* lib. IV. p. 131. paulò aliter: Exacto tempore induciarum, Lucernates suis & sociorum copiis instructi, Wolhusium oppidum unà cum arce expugnant. Capfenbergo capto, Torbergicum inde pellunt, perque omnem Ergoviam, pagorum villarúmque incendia excitant. Tigurini quoque situ loci, Austriacis proximi, ex confœderatis civitatibus, mille sexcentos milites evocant. Sempachum oppidulum præsidio muniunt, quò evasurus sit hostium conatus, interiori curâ observant. Leopoldus interim cum suis Sempachium properè ducit, loci præsidium, antequam ei auxilia à Tigurinis adferantur, aggressurus. Qui Tiguri erant, itinere
ejus

ejus explorato, arreptis & ipsi armis, eò advolârunt, factúmque est, uti eodem ferè tempore, utrique ad eundem pervenerint locum. Archidux conspecto præter opinionem hostium agmine, suorum consilia exquirit: Ibi nobiles plerique pugnæ avidi, in hæc verba prorumpunt: Hos nobis rusticos DEUS malè multandos in manus dedit. Arripienda igitur rei benè gerendæ occasio, neque ex nostra dignitate est, tot armati cùm simus, alias operire copias. Hæc cùm insolentius itentidem jactitarent, unus inter ipsos Ioannes Hasenbergicus, temerarium Sociorum consilium, nimiámque virium fiduciam, reprehendens, non contemnendos esse rusticos, quantúmvis paucos, contendebat, dubiam esse belli aleam, & sæpe à contempto hoste cruentam edi pugnam. Hæc prudens viri, ætate provecti oratio, juvenibus à timore proficisci visa, quos inter Ioannes Ochsensteinius: Hasenbergi, inquit, satis jam apparet te non agnomen solùm. sed & cor leporis habere, sed nobis contra hos paucos semiermes virium est. Inde ad Principem se vertens: Hunc, inquit, rusticorum manipulum, hodie tibi ad vesperam, ut volueris, vel assum, vel elixum exhibebimus. Hoc dicto, equos suis quisque famulis tradunt, & propter loci naturam, equiti minus idoneam, pedites in hostem ire pergunt, famulos adstare spectatores jubent, & rusticis fugam inituris, effugii vias intercludere. Neque Helvetii pugnæ moram faciunt, magnis utrinque animis concurrunt. Nobiles egregiè se primo conflictu gerere, hostium ad sexaginta, antequam quisquam eorum vulneratus esset, dejicere. Maxima verò pugna gravescente, Helvetiis acriter se defendentibus, cùm diutius teneret pugna, sub pondere armorum depressi, æstu, & lassitudine defectis viribus, cedere paulatim hosti expedito, & laboribus assueto, coacti sunt, multique passim cecidere, inter quos nonnulli etiam absque vulnere inventi sunt. Principem ipsum, sunt qui asserant, à suis monitum, uti ex tuto loco pugnam spectaret; id facere noluisse, alii viso suorum periculo equo desiliisse, suámque cum reliquis for-

tunam conjunxisse, neque tot viros egregios deserere voluisse, prodidêre. Id verò constat, strenuè inter primos pugnantem esse occisum. Inclinata nobilium acie, multi ex famulis fugere, desertis heris. Ita victoria penes Helvetios fuit. Occisorum præcipui nominis, Catalogum, quem ignorari ait *Naucler.* Gen.46.subjicit.

XXII. Secundi generis sunt BURGUNDICA, AUSTRIACA posteriora, & SUEVICA.

XXIII. BURGUNDICA ut felicissimè successerunt; ita prolixiora ex variis Scriptoribus merentur Commentaria.

Possemus quidem breviter ex *Fascic.tempor.*pag.90. *Meteran.* Hist.Belg.lib.1.pag.6. *Buchholtz.*anno Christi 1477. *Calvis.*an.Chr.1476. *Naucler.*Gen.50.p.294. *Paral.Vrsp.*pag.428.rei gestæ dare summam. Quia verò hæc, si quæ alia bella, luculentissimum, non tam fortitudini Majorum nostrorum, quàm sanctissimæ Dei curæ & Providentiæ, quâ elatis depressis, humiles erigit, præbent testimonium; magnos diversarum Gentium audiemus authores, qui non modò hostis tanti nomen, militiam, opes, experientiam, terrorem; sed & victorum laudem Scriptis suis posteritati tradiderunt. Excellit hic 1. *Philippus Cominæus*, cujus integrum de hoc bello librum 7. in prima acie collocamus: Prius, quàm exhiberet Conestablium, cœpit diffidere suo populo, & propemodum eos despiciebat. Ex Italia enim circiter mille cataphractos evocaverat, iisque utebatur etiam in obsidione Novesiana. Comitem verò Campobachium quadringentis equitibus præfecerat. Is, quoniam Andegavensis familiæ partes, quæ bellum Neapoli, gessit, sequebatur, proscriptus, & omnibus bonis exutus, in Galliam se receperat, & maximam partem cum Renato Siciliæ Rege, vel in provincia Massiliensi fuerat, vel in Lotharingia: pòst etiam apud Nicolaum Calabriæ Ducem,

cem, à cujus morte, Carolus eum excepit, & magnum propterea numerum Italorum. Missus autem à Carolo in Italiam, ut equitatum cogeret, accepit ab eo quadraginta aureorum millia. Quumque per Lugdunum iter faceret: incidit in Simonem Papiensem medicum. Familiariter cum eo loquutus, Regi significabat, si velit secum pacisci, daturum se Carolum in ipsius potestatem. In eandem sententiam loquebatur etiam cuidam Regis apud Pedemontanos legato. Reversus deinde ex Italia cum equitatu, denuo pollicebatur Regi, simulatq; futurus esset ad exercitum, se vel interfecturum esse illum, vel capturum: simul quomodo id perficeret, demonstrat. Caroli consuetudo sic erat, ut parvulo equo vectus, & modico stipatus comitatu, totum exercitum obiret. In eo temporis puncto confirmabat se posse, quod vellet perficere. Ad hæc, si quando committeretur prælium, illo deserto, se transiturum ad Regem, modò ipse conditiones invicem præstaret. Eam improbitatem atque perfidiam Rex ægrè tulit, & ut singularem aliquam virtutem ostenderet, omnia per Contæum Carolo renunciat. Ille autem, quia putabat hoc à Rege fieri captiosè, fidem non habuit: & domesticum proditorem multò majori benevolentia, quàm priùs, complectebatur. Quò magis apparet, Deum ipsi mentem omnem prorsus eripuisse. Occupata Lotharingia, & recuperato Sanctoquinto cum duobus Connestablii oppidis, & reliquis ejus facultatibus acquisitis: injecta fuit mentio colloquii, quò Rex & ipse venturus erat. Constituit enim exercitum suum ex diutino labore defatigatum reficere, & cohortes aliquot præsidio collocare per aliquot oppida Comitis Romantii in finibus Bernatum & Friburgiorum, quibus bellum inferre cogitabat. Primùm, quòd, quo tempore Novesium circumsedit, incursionibus vexassent Burgundiam. Deinde, quòd ipsorum opera potissimùm sibi esset adempta ditio Pfirtensis, ut suprà docuimus. Postremò, quòd Comitem Romantium, parte aliqua suæ ditionis illi dispoliassent. Colloquium Rex valde urgebat, & hortabatur

 eum,

eum,ut Helvetios fineret uti pace,neque miferam & tenuem prædam ibi fectaretur,& exercitum potius recrearet. Helvetii,quum ad fines ipforum viderent illum habere præfidia, legatos de pace mittunt, & pollicentur quicquid ademerant,reftituere. Sed Romantius contrà magnopere follicitabat,ut præfens opem fibi ferret. Eo probato confilio,ftatuit omnino bellum eis facere: & priusquam illud fufcepit, cum Rege pacifcitur, ne propter Lotharingicum bellum ullus inter ipfos motus exifteret. E Lotharingiæ finibus profectus,ubi cum exercitu in Burgundiam acceffit: alii veniunt ab Helvetiis ad ipfum legati,cum amplioribus mandatis, quorum hæc erat fumma: paratos effe Helvetios,non folùm reftituere omnia,quæ occupâffent: verùm etiam à quavis focietate difcedere,& ipfi militem adverfus Regem fubminiftrare. Quum autem obftinatè eis omnia negaret: ea fpe dejecti,cum vicinis ad Rhenum civitatibus ineunt fœdus,in annos decem,ut fuprà demonftravimus, quo loco diximus,quemadmodum Caroli per Pfirtenfem ditionem præfectus, capitis pœna mulctatus fuit, qui quoniam infolenter & protervè multa faciebat: defectionis caufam dedit. Magno igitur ftudio providere debent principes,ut iis,quas nuper occupârunt,provinciis,idoneos homines præponant. Nam is,de quo diximus,præfectus,cùm æquum effet,ut ejus ditionis populum humanitate quadam fingulari fibi adjungeret,crudeliter & avarè multa defignabat, fummo cum detrimento Caroli. Nam illa civitatum & Helvetiorum confœderatio,Rege authore facta,majores quàm plerique putant, Galliæ commoditates attulit,ufque eò,ut exiftimem,inter alia multa,Regem hoc unum prudenter admodum excogitâffe. Nam oppreffo Carolo,qui fe ipfi opponeret,nullus erat omnium Galliæ Principum. Maximum igitur ea res ad Galliæ falutem attulit momentum, quando ingente labore & fumptu fœdus illud conciliavit. Helvetii, cùm ad pacem nullum viderent aditum fibi patere,ftatuunt illatum bellum defendere. Carolus in eam Sabaudiæ partem cum exercitu profectus,

quam

quam illi Romantio ademerant, & caſtellis aliquot recuperatis, obſidione cinxit Granſonium, quod oppidum Helvetii Caſtelgionio, viro nobili ademptum, præſidio circiter octingentorum militum, lectiſſimorum hominum muniverant, eò quòd ipſorum finibus adjaceret: Ex Italia magni veniebant ad ipſum comitatus, atque etiam à Sabaudia. Poterat è ſuis ditionibus maximam optimorum militum manum colligere; ſed præferebat eis exteros. Nam Conneſtablii cædes, ac aliæ quædam ſuſpiciones erant in cauſa, quamobrem ſuis non confideret. Tormentorum autem vim habebat ingentem: & quo majorem ad Legatos Italorum & Germanorum haberet authoritatem, magnificè inſtructus erat rebus omnibus, & quicquid omnino precioſum erat atque eximium in ipſius bonis, hoc eò ſecum advexerat. Per Inſubriam putabat habere ſe multos amicos, & de Mediolanenſi Ducatu varia ſecum in animo verſabat. Granſonio per dies aliquot circiter oppugnato tormentis, qui intus erant, illius poteſtati ſeſe permittunt. Eos omnes deinde jubet interfici. Convenerant tum Helvetii, non ita magno numero, ut ex ipſis audivi. Nam opinione pauciores copiæ intra fines ipſorum coguntur, & tunc aliquanto minores quàm hodie. Nam ab eo tempore, agriculturam & alias operas quotidianas belli ſtudiis commutare cœperunt. E ſociis autem vix pauci tum aderant. In celeritate enim totum erat poſitum, & tempore excluſi, non expectatis ſociorum auxiliis, cogebantur progredi, ut obſeſſis opem ferrent. In itinere, de deditione & indigna ſuorum nece cognoſcunt: Carolus, contra plurimorum ſententiam, conſtituit ad fauces montium, ubi tum illi conſiſtebant adhuc, obviam eis properare, minùs prudenti ſanè conſilio. Nam erat in loco æquiſſimo & percommodo, circumvallatus & tormentis, & parte aliqua lacus, ita quidem, ut ab illis nihil ipſi magnopere metuendum eſſet. Præmiſerat autem ad centum Sagittarios, qui ex adverſo ejus montis, aditum & anguſtias viæ ſervarent. Ipſe cum reliquis copiis ſequebatur. Primum agmen, & maxima

ferè pars exercitus, quum adhuc essent in planicie, obvium habuerunt hostem: ac dum primi ordines student retrocedere, vulgus militum qui sequebantur, quòd fugæ similis ea videretur profectio, quum propius ventum fuit, fugæ se mandabant omnes: quo factum est, ut Helvetii impedimentis omnibus & tormentis & totius exercitus tabernaculis, & iis, quæ Carolus charissima habebat, potirentur. Desiderati sunt à Carolo septem modò cataphracti: reliqui omnes, & in his ipse, fuga salutem sibi petebant. Iohannes Galliarum Rex, quo tempore prælio victus fuit ab Anglis, & captus apud Pictones, ferebatur amisisse laudem omnem & gloriam rei militaris. Hoc ipsum multò rectiùs in Carolum aliquis dicat. Nam ille dum strenuè præliatur, & fortiter sese defendit, captus fuit. Ante id tempus ita se gessit Carolus, ut è suis consiliis laudem & emolumentum ferret. Prima autem hæc est calamitas, in quam sua quadam obstinatione incidit. Dici enim non potest, quantum hac una re vulnus acceperit. Nam ex amicis, quatuor Principes, qui rebus secundis ad ejus amicitiam accesserant: ad motum fortunæ se quoque moverunt. Comes Romantius, mercatori cuidam Helvetio, quum per ipsius ditionem iter faceret, ademerat currum onustum pellibus ovium. Ea fuit belli causa. Quòd nisi Carolum Deus planè destituisset, non est credibile, illum pro re tam exigua bellum suscepturum fuisse: præsertim, cùm & Helvetii amplas proponerent conditiones, & propter ipsorum agri tenuitatem, nulla vel utilitas magna, vel gloria posset ex eo bello sperari. Nec n. tam celebre tum erat ipsorum nomen, nec illæ facultates, quæ hodierno die. Qui primò fuerunt ad eum de pace missi legati & deprecatores, inter alia demonstrabant, tantam esse ipsorum inopiam, ut calcaria & equorum frena per ipsius exercitum, pluris deberent æstimari, quàm omnis ea pecunia, quæ ex ipsorum agris cogi posset. Hoc mihi recitavit, qui Princeps fuerat ejus legationis. Rex, qui multos habebat exploratores, à me ferè magna ex parte dimissos, certior factus de adverso prælio, magnopere

pere fuit exhilaratus, & hoc unum graviter modò ferebat, quòd non major esset edita strages. Morabatur a. Lugduni, ut & in ea propinquitate crebriores acciperet nuncios, & ut Caroli consiliis occurreret. Magnopere enim metuebat, ne vi & armis ille sibi Helvetios adjungeret. Sabaudiam enim Carolus habebat sibi faventem: Mediolani Dux fœdere conjunctus erat, & Renatus Siciliæ Rex, cogitabat eum instituere hæredem. Itaque si fortuna comprobasset ejus consilia, quicquid interjacet agri, inde ab Oceano Germanico usque ad mare mediterraneum, id omne tenuisset: & occupata Sabaudia cum Lotharingia & Massiliensi provincia, nostri bellum ei facere, nisi maritimum non potuissent. Verùm ubi infeliciter dimicavit, ad regem undique veniunt legati à sorore etiam ipsius, Sabaudiæ domina, & avunculo Siciliæ Rege. Sed vix ægrè illos audiebat, & ad Carolum ire jussit. Ipse interea Germanos diligenter sollicitabat, & obsessis undique viis, utebatur mendicis, & id genus hominibus internunciis. Germani ferociter respondebant, nisi Carolo bellum inferat, se pacem cum eo facere, ac ipsum decrevisse oppugnare. Quocirca valdè sollicitus erat, ne tandem cogeretur hostem se profiteri, multò magis etiam, ne quos amiserat exploratores, interciperentur. Nunc videamus, quæ fuerit prælium illud secuta rerum conversio, & quemadmodum prudenter omnia sua Rex instituerit. Hæc enim aliis conferent, qui per ætatem temerè multa sæpe faciunt, & rerum exitus non prævident: in eo sanè multùm vituperandi, quòd illos, quorum consilia sequi debent, aspernantur. Statim, accepto detrimento, Carolus Contæum mittit ad Regem. Cum mandatis admodum demissis, omnino præter morem suum & naturam. Orat, ut servet inducias. Quòd ad collocutionem, ut constitutum erat, non venerit, excusat: & brevi, quemcunque locum Rex ad eam rem delegerit, se venturum esse pollicetur. Rex humanissimè excepto illo, facilè patitur hoc abs se impetrari. Iudicabat enim nondum venisse tempus, ut secus faceret: neque nesciebat,

quantum esset populi studium & voluntas erga Carolum, quò faciliùs putabat, eum ex aliqua tempestate posse emergere & eluctari. Constituit ergò ejus eventum belli expectare, neque partibus ullam præbere causam inter se paciscendi. Habebatur quidem à Rege Contæus amicè, sed vitare tamen non potuit, quin carmina quædam audiret decantari passim, ad Helvetiorum laudem, & infamiam Caroli composita. Galeacius autem Mediolani Dux, quanquam fœdere junctus erat Carolo, valde tamen fuit ejus calamitate recreatus. Cùm enim animadverteret, esse multos per Italiam, qui rebus Caroli faverent, metu adductus, amicitiam illius & fœdus ambiverat. Accepto autem nuncio de clade illius, confestim legatum ad Regem mittit, civem Mediolanensem, hominem obscurum. Is per alium quendam me adit, & literas sui Principis reddit. Vt de postulatis illius cognoscerem, Rex jubet. Nam iratus erat illi, quòd se relicto, transisset ad Carolum, præsertimquum essent affinitate conjuncti. Legatus ad hunc modum locutus est: Ad Galeacium esse delatum, Regem in collocutionem venturum esse cum Carolo. Id multis de causis (in quibus tamen nihil erat ferè solidi) graviter eum ferre. Quòd si Rex jurejurando confirmet, non se pacificaturum esse, centum aureorum millia pollicetur. Rex ubi cognovit à me quid vellet: accersito illo, & præter me nemine præsente: quæ tui sit adventus, inquit, causa Cominæus exposuit. Ad Galeacium autem hæc velim referas, facilè me carere posse ipsius muneribus, & triplo majorem pecuniæ summam me colligere quotannis, quàm ipse faciat: de pace vel induciis facturum me esse pro judicio meo & arbitratu: Veruntamen, si meæ societatis repudiatæ, & initi fœderis cum Carolo ipsum pœniteat, non repugnare me, quominùs ad pristinum statum revertamur. Ille, gratiis actis, magnopere petit, ut fœdus ad eum modum, sicut antea pactum fuerat, pronuncietur: habere se plenam ejus rei procurandæ potestatem. Rex assentitur, & à prandio publicè recitantur induciæ. Cúmque legatus in Insubriam hoc

statim

ſtatim ſignificâſſet, Mediolani etiam fuerunt divulgatæ. Primus hic eſt ſcopulus, in quem Carolus impegit, accepta clade, nempe jactura potentiſſimi amici, qui nuper ante tres hebdomadas, ſplendida miſſa legatione, fœdus cum ipſo pactus fuerat. Renatus Siciliæ Rex cogitabat eum inſtituere hæredem, ut ſuprà diximus: eóque nomine Caſtelgionium miſerat Carolus, ut provinciæ Maſſilienſis poſſeſſionem occuparet, & ad devinciendum ejus regionis Proceres, dederat ei viginti aureorum millia. Verùm, ubi de pugna rumor increbuit, ægrè cum ſuis comitibus ille evaſit, & adempta fuit ei pecunia. Sabaudiæ Domina, quæ rebus Caroli ſummè favebat, quum de clade audiſſet, Renatum hortabatur ad conſtantiam, & acceptum detrimentum extenuabat. Vtebatur autem Provincialibus quibuſdam internunciis, quibus interceptis, quod inter Renatum & Carolum clàm agebatur negotium, planè fuit detectum. Rex igitur confeſtim equitatum mittit ad fines provinciæ, & Renatum amanter ad colloquium evocat: niſi veniat, conſilium ſibi capturum eſſe dicebat. Venit ille tandem Lugdunum, & à Rege fuit exceptus honorificentiſſimè. Aderam, cùm primo congrederentur. Ibi tum quidam ex Renati familiaribus, Ioannes Coſſius Neapolitanus, vir honeſtus, & nobili genere natus, provinciæ præfectus, ad Regem: Mirum, inquit, videri tibi non debet, Renatum avunculum tuum cogitaſſe aliquando, Carolum inſtituere hæredem: nos ipſius neceſſarii, hujus conſilii fuimus authores. Tu enim, qui nepos es è ſorore, minùs amicè & liberaliter cum illo egiſti: Barrenſem arcem & Andegavenſem, quæ ſunt ipſius, occupaſti: nec ullam amoris aut benevolentiæ ſignificationem hactenus dediſti. Suaſimus igitur illi, mentionem aliquam futuræ donationis injiceret, ut ejus rei fama ad te perlata, leniorem te nobis & placatiorem redderet. Hanc Orationem Rex prudenter & benignè excepit. Verum enim ille dixerat, & totius rei tractatio pendebat ab ipſo. Paucis deinde pòſt diebus, facta fuit compoſitio: & Renatus Carolo deſerto, Regi totum ſe dabat, amplius

ab eo

ab eo munerib.cohonestatus,non ipse modò,sed ejus familiares. Sed & Sabaudię domina,quę multis annis averso animo fuerat à Rege fratre, Montagnium mittit,virum nobilem,qui me prius interpellato,quamobrem illa fuisset hactenus alienior à Rege,demonstrat. Exitus orationis eò spectabat, ut illa, quanquam non discederet apertè ab amicitia Caroli, videretur tamen regis benevolentiam affectare. Legatus ab eo responsum tulit satis commodum & amicum, me internuncio. Dum hæc geruntur, interea multæ aliæ Germaniæ civitates, conversatione facta, magnis animis bellum adversus Carolum parant: ita quidem, ut qui plurimùm ei noceret, is maximè crederetur officium fecisse. Fugiente Carolo, Helvetii ingentem prædam fecerant, sicut suprà diximus: verùm quantas consecuti essent opes, ignorabant. Tabernaculum quoddam illius, longè pulcherrimum & exquisitissimum, partitum fuit ab eis in multa frusta. Patenas argenteas nonnulli, cùm stanneas esse putarent, vilissimo precio vendebant. Adamantem ipsius, toto orbe celeberrimum, cui erant appensi aliquot uniones, quidam, ubi reperisset, in pyxidem reposuit, mox sub currum abjecit: paulo pòst reversus, sustulit, & sacrifico cuidam vendidit aureo numo. Is deinde à sui oppidi Magistratu, cui miserat, accepit aureos duos. Breviter, quicquid eximium ille habuit, in eorum manus totum pervenit, eaque primùm occasione, quæ sit vis auri, cœperunt cognoscere. Nam ad bellum educti, Regis impulsu & opera, magnas deinde consecuti sunt divitias. Et qui veniebant ab ipsis ad Regem legati, splendidis affecti fuerunt donis. Causam illi aliquam offensionis habebant in Regem, quòd non se profiteretur hostem Carolo, sed largitionibus permulsi remittebant iram. Tunc quoque primùm cœpit Rex eis polliceri pensiones annuas, quas deinde persolvit. Et cùm altero prælio Carolum illi posteà vicissent: pactus fuit eis dare quotannis, ad quadraginta aureorum millia. Ejus pecuniæ dimidiam partem pendebat civitatibus: reliquum verò magistratibus privatim: sic ut existimem, eos inde à primo

mo prælio fuisse auctos à rege decies centenis aureorum millibus. Carolus prælio victus, Losanæ, quod est oppidum ad lacum Lemanum, restitit ægrotus: nam ex mœrore morbum contraxit, & ab eo tempore videbatur multum pristini vigoris amisisse. Colligebat tamen undique militem, & paucis in diebus magnas habuit coactas copias. Quicquid autem est ejus rei, non vidi quidem ipse, verùm audivi, quum Tarentinus princeps, frater Neapolitani regis, commemorat omnia Regi. Is ante annum venerat cum insigni comitatu ad Carolum, spe filiam ejus in matrimonium ducendi. Carolus autem ducebat tempus, & spe tunc alebat Sabaudiæ Dominam, quasi ipsius filio daturus eam. Ille verò moram & tergiversationem hanc graviter ferens, misso nuncio, petebat à rege, ut sibi per Galliam, sine periculo, ad parentem, à quo revocatus esset, transire liceat. Rex liberaliter respondit, neque dubitabat, quin & ille jam de Carolo minùs præclarè sentiret. Sed antequam nuncius è Gallia reverteretur: convenerant Germanorum copiæ & auxilia, neque procul à Carolo consederant. Tarentinus autem, qui superiori prælio inter fuerat, secutus mandatum parentis, pridie quàm altera pugna committeretur, discessit. Obsidebat tum Carolus Moratum, quod est Comitis Romantii oppidum, in Bernatum finibus. Helvetii cum iis sociis, qui tum aderant, ad triginta circiter millia peditum, & quatuor millia equitum, eò contendunt. Lotharingiæ Duci valde commodè accidit, quod ejus negotia curæ nobis essent. Rex enim & pecuniæ nonnihil suppeditabat; & magnum equitatum illi attribuit, qui in Germaniam ipsum deducerent. Amiserat autem & Lotharingiam omnem & Vaudemontensem ditionem, & magnam partem agri Barrensis, & quod reliquum erat in eo, Rex occupabat, sic, ut planè esset exutus omni possessione. Sed & promiscua multitudo, ipsius imperio subjecti, & familiares etiam ejus, ultrò militabant Carolo. Quò minor spes erat, ex istis aliquando fluctibus & undis eluctandi. Deductus ad hunc modum, ope Regis, pervenit ad Helvetios, pauli-

ſper ante prælium, exiguo comitatu. Noſtri enim equites, ubi ad fines eum deduxiſſent, domum redierunt. Ea profectio multùm ei profuit. Nam ſi aliam fuiſſet ingreſſus rationem, paucos erat habiturus amicos. Quo tempore in Helvetiorum caſtra venit, jam erant expeditæ utrinque acies. Totum enim triduum illi conſederant prope Caroli caſtra, loco munito: & commiſſo prælio, ſtatim primo concurſu, hoſtem in fugam conjecerunt, ſic ut nemo defendendi cauſa reſiſteret. E ſuperiori pugna ſeptem cataphractos tantùm deſiderabat Carolus, eò quòd Helvetii nullum haberent equitatum. Nunc verò longè ſecus accidit. Nam ipſorum equites fugientem hoſtem acerrimè perſequebantur. Tarentinus confirmabat Regi, Carolum habuiſſe ad viginti tria millia lectiſſimorum militum, præter calones, & eos qui aliis operibus erant deſtinati. Numeraverat autem ille omnem exercitum, quando pontem tranſiit, & inſtructiſſimum eſſe prædicabat. A prælio venit ad Regem Contæus, neque diſſimulabat, Carolum ex eo conflictu deſiderare ad octo millia, præter vulgus hominum. Quod reliquum erat temporis, conſumptum fuit perſequendo hoſte. Noctis autem interventu redibant omnes in caſtra. Carolus ex fuga in Burgundiam ſe recipit, ut aliis comparatis copiis, bellum renovaret, valdè autem conſternatus fuit ea clade, neque jam dubitabat de immutata voluntate & ſtudio amicorum, præſertim, quòd ſciret, quid jam illi, ſtatim à priori pugna, quæ ante treis hebdomadas commiſſa fuerat, cœpiſſent agere. Sequutus igitur conſilia quorundam, Sabaudiæ dominam, vel invitam jubet in Burgundiam adduci cum altero filio. Nam majorem natu, familiares aliò traduxerant, & ij, quibus hoc ab illo fuit injunctum, metu periculi cogebantur accelerare. Timebat autem, ne ad regem illa tranſiret: Ea cauſa fuit, ut eam accerſeret. Nam quòd Sabaudicam domum propugnaſſet, ideò ſe dicebat in hanc incidiſſe calamitatem. Vbi veniſſet illa; jubet in caſtellum Rovernum deduci, non procul à Divione, quod eſt inferioris Burgundiæ potiſſimum oppidum.
Custo-

Custodias quidem illi ponebat: sed tamen omnibus patebat ad eam aditus, in primis autem Marchio Rethelensis & Castelgionius, quos Carolus cupiebat in matrimonium ducere illius filias, ad ipsam ventitabant. Natu major filius Philibertus, Cambericum, Sabaudiæ primarium oppidum abductus fuit. Quò cùm & Genevensis Episcopus venisset, è Sabaudiæ Ducum familia natus, homo planè deditus ocio & voluptatibus: Rex apud eum, & quendam equitem Rhodium, à quo totus ille pendebat, hoc perfecit, ut arcem Cambericensem, & Mommelianam traderent in potestatem Philiberti, ejúsque fratris. Ipse interea castellum quoddam aliud, in quo matris illorum, suæ sororis, erant ornamenta, servabat in ipsorum usus: Illa, cùm & occupari Carolum, novo cogendo exercitu, & imminutam ejus videret apud suos authoritatem: cœpit inire consilia, quemadmodum ope Regis illinc eriperetur. Vetus illi cum Rege & diuturnum intercessit odium; alioqui nisi summa necessitate & angustiis coacta, non erat se in illius potestatem datura. Mittit igitur Rivelorum Pedemontaneum, virum nobilem. Hunc ubi quid vellet, ex me cognovisset, Rex accersit, & collocutus, respondit: tametsi diffideant, tamen in eo rerum statu non se defuturum sorori: Quòd si illa se ipsius fidei permittat: fore, ut eam eripiat, & ad se traducat: Eam rem se mandaturum esse Carolo Ambosio, Campaniæ præfecto, magna virtute viro. Certior facta de voluntate regis, assensit, sub ea conditione, ut Rex liberos & arces sibi restituat, ac sine periculo & fraude domum remittat, suámque dignitatem tueatur. Id si faciat, pollicetur se desertis aliis, pacem cum eo facturam, & fœdus perpetuum. Acceptis conditionibus utrinque, Carolus Ambosius iter ingressus, & sine maleficio profectus, feliciter negotium perfecit, & illam unà cum comitatu omni in proximam Galliæ partem, Regis imperio subjectam, adducit. Rex quum per alterum nuncium illi de periculo caveret: Lugduno discesserat, ubi per sex menses commoratus fuit, ut Caroli conatus infringeret, servatis tamen induciis.

duciis. Nam hoc ipso, dum fineret eum progredi, & clàm summittebat adversarios: magis eum oppugnabat, quàm si bellum apertè fecisset. Alioquin ille, pro suo ingenio & natura, posthabitis rebus omnibus, in Regem iturus erat totis viribus, nec in eas, ut est credibile, calamitates incidisset. Lugduno Rex digressus, ad Ligerim contendit, & secundo flumine, ubi primùm navigatur, Turonum proficiscitur: quo in loco de sorore accepit, ac lætus eam adduci jubet. Adventanti obviam mittit ex nobilitate quàm plurimos. Ipse quoque pro foribus & porta Plessii castelli, complexus illam: Gratissimus, inquit, est mihi tuus adventus, Burgundiæ domina. Illa, quod ex vultu statim judicabat eum jocosè loqui, & facetè: Sum, inquit, Gallicana, modis omnibus parata gratificari tibi, & morem gerere. Ubi prolixè colloquuti essent, Rex mandat suis, ut ad amplissimam tractationem nihil reliquum facerent. Noverant alter alterius ingenium. Rex cupiebat illam primo quoque tempore domum redire: sed & ipsa nihil aliud spectabat. Mihi fuit igitur injunctum à Rege: primùm, ut pecuniam illi ad necessarios sumptus corrogarem. Deinde, ut fœderis & amicitiæ formulas notarem. Dehortabatur eam Rex ab iis, quorum anteà meminimus, matrimoniis: verùm illa per filias se excusabat, quæ non possent à sententia dimoveri. Octavo pòst die, sancito per jusjurandum fœdere, discedit, & maximo cum equitatu, quem illi rex attribuit, domum reducitur, omnibus, quæ Rex occupaverat, recuperatis. Carolus, ut suprà demonstravimus, fugiens, in Burgundiam se receperat. Ibi per sex hebdomadas moratus, novum parabat exercitum, sed lentè tamen & remissè. Obstinatione autem quadam magis, quàm alia quavis de causa, erat propemodùm solitarius, ut postea sum dicturus. Nam ad Gransonium re infeliciter gesta, contristatus, in ægritudinem incidit, quæ tanta fuit, ut aucta bile & calore naturali, cogeretur à vino abstinere, & uti pharmacis refrigerantibus. Ea verò tristitia, sic deinde prorsus immutavit ejus naturam, ut contraria essent adhibenda pharmaca, quibus pristi-

pristinum calorem recuperaret. Barbam tunc alebat prolixam, sed consilio medici detonsa fuit omnis. Et meo quidem judicio, per eum morbum decessit ei mentis plurimum & ingenii. Atque ad hunc modum vexantur omnes, qui morbis nullum invenire possunt remedium: inprimis autem principes fastuosi & sublimes. Verùm in eo rerum statu, primum est, ut ad Deum confugiamus, & peccatis veniam precemur. Alterum est, ut ex amicis, cui plurimum tribuimus, nos patefaciamus totos: & animi vulnus, quo affligimur, denudemus. Nam ad reficiendum animi vires, nihil est efficacius. Huc etiam si labores, & corporis exercitia, & honestæ accedant occupationes; magnum ea res momentum adfert. Vt enim aliquo modo affectus illi consumantur, oportet. Carolus autem longè diversam rationem ingressus, in hac animi perturbatione sese abdebat, nec ullius amici levabatur oratione vel consilio. Nam quia durus erat, & supra modum asper in suos: nemo quisquam audebat interpellare, & sinebant eum vivere suo more, veriti, ne si aliter fecissent, in malam partem acciperet. Interea, dum in Burgundia commoratur, multi simul in eum conspirant: deserunt eum amici & socii: & apud suos, quod rebus adversis geri solet, in contemptum venire cœpit, & per Lotharingiam aliquot jam oppida rursus amisit. Quumque de illius adversitate fama percrebuisset: Lotharingiæ Dux, coactis, quas potuit, copiis, quoniam in propinquo pleraque omnia, præter Pontemontium tenebat: venit ante Nancejum, in quo firmum erat præsidium militum, non unius gentis aut linguæ: & in his trecenti Angli, quibus præerat Cohinus, tenui quidem familia, sed excellenti virtute. Hi, tametsi non oppugnarentur admodùm: impatienter tamen longiorem moram ferebant. Et certè vehementer Carolus errabat, quod opem illis non ferret. Nam ut ea loca tueretur, magis erat ex ipsius usu, quàm ut Helvetios ulcisceretur, à quibus cladem, sua quadam pertinacia & temeritate, acceperat. Sed quantumvis diligenter eum sollicitarent obsessi, & auxilium implorarent: ipse tamen nulla ne-

cessaria de causa diutiùs hæsit in Burgundia. Quòd si voluisset initio: poterat, sine contentione, illis subvenire, quum nullam adhuc haberet adversarius coactam manum. Et defensa Lotharingia, per Lutzemburgum, inde à suis longinquioribus provinciis, iter habebat in Burgundiam expeditum. Itaque si fuisset ea vi mentis, qua solebat, aliter ei providendum erat. Intereà dum obsessi expectant subsidium, Cohinus Anglorum Dux, tormento interficitur, maximo sanè cum detrimento Caroli. Nam unus aliquando vir magnum adfert ad salutem momentum. Neq; verò semper ad generis nobilitatem, sed ad virtutem potiùs & ingenii bonitatem respiciendum est. Quò magis prædicari debet Ludovicus Rex, qui diligentissimè cavebat, ne suorum ducum, & excellentium virorum jacturam ullam faceret. Angli amisso duce, incipiunt de auxiliis desperare: verùm non satis agnoscebant, & quàm esset exigua Lotharingi potentia, & quàm magnas facultates haberet Carolus instaurandi exercitus. Longo jam tempore nulla gesserant externa bella, quæ causa fuit, ut obsidionum non intelligerent rationem. Tandem in collocutionem veniunt cum oppidi præfecto, quem Carolus constituerat, minantur, nisi cum hoste componat, se pacturos esse. Ille tametsi egregius alioqui vir, parùm erat animosus, & ad preces conversus, multa quæ ad suam sententiam facerent, demonstrabat. Quòd si masculè fuisset loquutus, & audacter, utiliùs, ut opinor, rem gessisset. Verùm credibile est, aliud fuisse Dei consilium. Impulsus igitur ab il'is, deditionem facit, & biduo pòst Carolus cum mediocri exercitu eò venit, & oppidum obsidione denuò cingit. Quòd si quorundam secutus consilia, præsidiis vicina loca muniisset, brevi tempore Nanceium recuperâsset, in quo parum erat annonæ, & facilè, ne qua importaretur, prohibuisset, & interea suas copias recreasset. Verùm longè diversam rationem suscepit. Dum ea durat obsidio, ex domesticis & familiaribus multi in ejus perniciem moliebantur, & jam undique fiebant in eum graves conspirationes. Campobachius autem inprimis vitam illius petebat. Hunc ipse

post

post mortem Nicolai Calabriæ Ducis, acceperat egenum & exulem, & statim initio dabat ei quadraginta aureorum millia, quò per Italiam colligeret equitatum, ut suprà docuimus, & tunc quidem primùm in itinere, convertit se ad clandestina consilia, nec unquam ab eo conatu destitit. Et hoc ipso tempore, quum videret impeditissimas esse rationes illius, cum Lotharingo, & cum nonnullis ducibus, quos in Campania Rex habebat, consilia communicabat, iisque promittebat se curaturum, ut eà, quæ sint ad oppugnationem necessaria, deessent. Nostris etiam hominibus pollicebatur, se vel interfecturum esse illum, vel capturum, eoque nomine petebat viginti aureorum millia, & ditionem aliquam in Galliis idoneam. Dum hæc geruntur, nobiles aliquot Lotharingi conabantur in oppidum ingredi, feliciter quidem alii: sed ex iis capti fuerunt nonnulli, è quorum numero fuit Provincialis quidam Cifronius, quo tanquam internuncio & interprete utebatur Campobachius ad Lotharingum, in iis quæ cum ipso communicaret. Eum ilicò suspendi jubet Carolus, affirmans, quòd simul atque circumsessum est à Principe oppidum aliquod, & tormentis oppugnatum: si quis tum in illud ingredi, & obsessis opem ferre studeat, hoc ei capitale. Hanc dicebat esse militiæ legem. Verùm ea non est apud nos usitata, quanquam alioqui nostra bella sunt graviora Italicis & Hispanicis, quibus in regionibus ea lex locum habet. Ille, cùm se deploratum esse videt: nunciat Carolo, se quædam ei dicturum esse, quæ ad ipsius pertineant salutem. Eum sermonem nobiles aliquot deferunt: & tum fortè aderat Campobachius, qui de Cifronii periculo certior factus, diligenter observabat omnia, metuens ne proderetur. Carolus respondit, eum servandi sui causâ colloquium obducere, simul quid vellet, jubet sibi per alios nunciari. Hunc sermonem excipit Campobachius, & collaudat: solus enim cum scriba quodam aderat. Cifronius ait, se nemini, præterquàm ei soli dicturum esse. Carolus in sententia persistit. Inter eundem multos ille obtestatur, ut Prin-

cipem permoveant: habere se quod ei dicat, grave quiddam,& tanti momenti, ut nihil suprà. Ex iis, qui noverant, multos ad misericordiam flexit, & hi denuo interpellaturi Carolum, excludebantur à Campobachio, qui pro foribus cubiculi versabatur, & aditu prohibebat omneis, affirmans mandatum esse principis, ut è medio tolleretur: simul tribunum militum urgebat, ut accelerarct supplicium. Itaque suspensus ille fuit, summo cum detrimento Caroli, qui si humanior fuisset, & dicentem placidè audiisset: haud dubiè se suásque provincias omnes servasset, præsertim, quum per Galliam multæ posteà difficultates & incommoda sint exorta. Sed est credibile, Deo longè aliter visum fuisse, posteaquam ille contra fidei & jurisjurandi religionem, Connestablium in potestatem Regis tradidit, & literis judicium instruxit in illius caput atque fortunas omnes. Nam etsi justissimam habebat odii causam in illum: tamen, quòd data fide cepit, ac deinde vendidit, nulla prorsus ratione potest excusari. Vendidit enim non tam ut Sanctoquintinum recuperaret, & illius facultates acquireret, quàm, ut ne quod impedimentum à Rege sibi inferretur, quominùs Nanceium occuparet. Nisi enim pactioni staret, minabatur ei Rex per Legatos. Et sicut apud Nanceium iniquè jussit necari Cifronium, repudiato colloquio: sic etiam eodem ferè loco circumventus fuit. Hæc autem omnia scribo, non quòd judicium ullum mihi sumam, (hoc enim soli Deo convenit) verùm ut demonstrem, quantoperè principes oporteat esse alienos ab ejusmodi facinoribus, quale videmus à Carolo fuisse commissum, & ut ne pravis consiliis obtemperent. Nec enim raiò fit, ut ipsorum familiares ad hujusmodi res eos impellant, partim adulatione, partim metu ne offendant: sed ejusmodi consiliariis nullum est genus hominum perniciosius. Diximus, quemadmodum Deus constituit Campobachium, ut ulcisceretur Connestablii necem, eo ipso loco, & eadem planè ratione, qua Carolus fuerat usus, imò crudeliùs etiam. Nam cum ille, à quo benignissimè fuerat

ex-

exceptus, & ſenex & omnium rerum egenus, & exul, & à quo innumeris erat affectus beneficiis, prodidit. Et principiò, quum ad eam rem animum adjecit, aperuit ſe Simoni Papienſi, medico: & reverſus ex Italia cum equitatu, conſtans in ſuſcepta deliberatione, pollicebatur ſe traditurum eſſe Regi omnia, quæ Carolus per Lotharingiam cepiſſet: aut ſi Rex cum exercitu in illum iret, certo ſigno dato, cum ſuis copiis ad ipſum eſſe tranſiturum. Deinde, ſe vel capturum eſſe illum, vel interfecturum primo quoque tempore, cùm eſſet luſtraturus exercitum, qua quidem in re non facilè potuiſſet aberrare. Habebat enim hunc morem Carolus, ut ſimulatque deſcendiſſet ex equo, commoraturus alicubi in caſtris, ademptis gravioribus armis, & leviori equo vectus, cum parvo comitatu circumiret omnes copias, & rebus neceſſariis provideret. Eam nactus occaſionem, facilè poterat ille quod volebat perficere. Rex autem perfidiam hominis deteſtatus, & quòd induciæ erant, & quòd ignorabat, quamobrem ille ſuam operam, in re tam impia deferret, voluit omnino liberaliter agere, & per Contæum prolixè omnia Carolo ſignificabat, neque dubito, quin ille diligenter & ex fide recitarit. Carolus autem aliorſum accipiens, dicebat, quòd ſi reverà iſtud ageretur, Regem non ſibi fuiſſe denunciaturum. Et iſtud quidem multò antè, quàm Nancejum ille veniret, accidit, tantáque fuit ipſius obſtinatio, ut arbitrer, eum nihil unquam ejus rei dixiſſe Campobachio. Nam ab eo tempore plus ei, quàm unquam aliàs, tribuebat. Obſidebatur Nancejum, tempore hyberno, cum paucis copiis & malè inſtructis, & pleriſque ægrotis. Ex primis ordinibus nonnulli conſpiraverunt in eum, ut diximus: multi etiam indignabantur (quod rebus adverſis evenire ſolet) & reprehendebant ejus omnia conſilia: ſed in ejus caput & vitam, nemo præter Campobachium, moliebatur. Lotharingus intereà ſollicitabat Helvetios pro auxiliis, ut prælio dimicaret. Ad eam rem prompta quidem erat illorum voluntas: & ſolùm reſtabat, ut pecunia conficeretur. Rex cauſam ejus

X 3 apud

apud Helvetios magnoperè per legatos commendabat, & simul quadraginta francorum millia suppeditabat. Campaniæ quoque præfectus, habebat per ditionem Barrensem circiter octingentos cataphractos, & magnam manum sagittariorum. Itaque Lotharingus ad eum modum adjutus à Rege, magnas conduxit Germanorum copias, tam equitum quàm peditum, adjunxit etiam se illi magna Gallorum nobilium manus. Qui per Campaniam erat regis exercitus, non se quidem commovebat: sed eventum belli expectabat. Tandem Lotharingus cum insigni Germanorum comitatu, venit Sanctonicolaum, qui vicus à Nancejo duobus milliaribus abest. Erat id temporis in Gallia Lusitaniæ Rex, in nonum mensem. Cum eo Ludovicus Rex fœdus inierat adversus Hispaniarum Regem eum, qui hodie rerum potitur. Et Lusitanus quidem, spe consequendi auxilia venerat, quo bellum ex Cantabria vel Navarra in Castiliam moveret. Tenebat enim loca quædam & arces in finibus: & arbitror feliciter eum fuisse belligeraturum, si Rex ita, ut aliquoties constituerat, eum adjuvisset. Cùm verò mutata Regis voluntate, per annum aut eo amplius frustrà sperasset: domi quoque res ipsius magnum accipiebant detrimentum. Nam quo tempore in Galliam discessit: plerique omnes Lusitaniæ Proceres rebus ipsius favebant. Verùm ubi diutiùs abesset: languidiores facti, cum Alphonso & Isabella, qui nunc Hispanias obtinent, paciscebantur. Rex autem, quò minùs opem ei ferret, in excusationem adduxit bellum Lotharingicum, seque vereri dicebat, ne si Carolus hostem feliciter oppugnaret: tota belli moles in Galliam transferretur. Lusitanus igitur, vir bonus, quò faciliùs quod petebat consequeretur, Legationem sibi ad Carolum consobrinum suscepit, compositionis tentandæ causa. Nam contra plurimorum sententiam, in Gallias abiverat, ideóq; pudebat eum redire domum, nulla re perfecta. Ingressus iter gravissima hyeme, venit ad Carolum ante Nancejum, & expositis, quæ acceperat à Rege mandatis, offendit in eo summam difficultatem.

tem. Commoratus ibi per biduum, parat abitionem. Carolus instabat,ut aliquandiu differret, & Pontemontii (quod à Nancejo quatuor milliaribus abest) subsisteret, cúmque aditum servaret. De Germanis enim, qui erant Sanctonicolai,jam intellexerat. Ille excusans,dicebat,nec armis ad eam rem,nec copiis,nec ulla re necessaria se instructum esse. Reversus igitur Lutetiam, quum diu restitisset ibi, cœpit malè suspicari de Rege, quasi insidiosè ageret, & adversario suo Castiliæ Regi se cogitaret prodere. Mutatis ergò vestibus, ne agnosceretur, tribus tantùm comitatus, constituit proficisci Romam,&ibi monasticum vitæ genus amplecti. In itinere comprehensus fuità Robineto Normanno. Rex eo nuncio valdè fuit offensus, & nonnihil eum puduit. Iubet igitur naves aliquot armari in Normannia, quæ domum ipsum reducerent. Causa belli quod gerebat cum Hispano,hæc erat. Habebat è sorore Heinrici Castiliæ Regis,uxore,nepotem. Eam Isabela soror Heinrici excludebat à successione & principatu Castiliæ,& ex adulterio natam esse dicebat. Percrebuit enim fama, Henricum fuisse corpore malè affecto,sic ut liberos procreare non posset. Et quanquam sub specie matrimonii nata erat ei filia: Castiliam tamen obtinuit Isabela cum marito,Arragoniæ & Siciliæ Rege. Hanc puellam neptem suam, Lusitanus cupiebat in matrimonium dari filio Ludovici Regis Carolo,qui nunc rerum potitur, eáque da causa venit ad Regem, & quum infecta re discederet, valde indoluit,nec multò pòst,quàm domum redierat,è vita discessit. Diligenter itaque providere debent Principes,quos mittant legatos. Nam si illi, quos in Galliam priùs miserat,fœderis ineundi causa,fuissent homines prudentes ac circumspecti, diligentiùs explorassent de rebus nostris omnibus,antequam principem ipsum, ut eam profectionem susciperet, hortarentur. Cùm illud inter Regem &ipsos iniretur fœdus,aderam ipse mandato Regis,cum aliis nonnullis. Hanc narrationem licebat prætérire,sed volui demonstrare, quod antea non semel dixi : non debere Principes ipsos ejus-

modi profectiones obire, neque se alterius potestati subjicere. Vix iter diei processerat Lusitanus, quum Lotharingus & Germanorum exercitus discederent Sanctonicolao, ut manus cum Carolo consererent. Eo autem ipso die venit eis obviam Campobachius, ut institutum perficeret, & cum octingentis cataphractis transiit ad eos, indignè ferens, quòd nihil atrociùs in Carolum designasset. Qui Nanceii obsidebantur, ad deditionem spectabant: sed certiores facti de Campobachii defectione, cœperunt sperare meliùs. Nam in fossam oppidi quidam se conjecit, ad eósque penetravit, & de Campobachio ac Germanorum auxiliis nunciabat. Adventante hoste, Carolus, præter morem ferè consilium indicit. Plurimorum hæc erat sententia, ut Pontemontium se reciperet cum exercitu, & quę passim circa Nancejum tenebat oppida, præsidiis muniret: Germanos, importatis in oppidum cibariis, domum esse redituros: fore, uti Lotharingus pecunia destitutus, longo tempore non possit tantas denuo copias colligere: alimoniam autem omnem intra paucos menses consumptum iri: & oppidanos in majori tum difficultate, & angustiis rerum omnium esse futuros, quàm prius. Interea tempus & ocium ei superesse augendi exercitus. Vix enim quatuor habebat hominum millia in universum, ex iisque mille tantùm & ducenti erant ad prælium instructi & idonei, ut ex fide dignis accepi. Non deerat ei pecunia: Nam in arce Lutzemburgi habebat ad quadringenta & quinquaginta aureorum millia, quò faciliùs potuisset copias conducere. Sed perturbavit ejus mentem Deus, ac veluti tenebris circumfudit. Nam incitatus à nonnullis penè furiosis, & omnium deterrimum secutus consilium, decrevit periclitari fortunam, & dimicare cum exiguis, quas habebat, & malê instructis copiis: tametsi de viribus ac numero hostium, & de Regis exercitu, qui non procul aberat, diligenter esset præmonitus. Vbi Campobachius ad Lotharingum transiisset cum suis cohortibus: Germani denunciant ei, ut è castris excederet, propterea, quòd proditorum nullum vellent apud

se ferre. Coactus igitur, recepit se Condium, quod est Castellum in propinquo, sperans fore, ut Carolus profligatus & fugiens, in suas manus incideret. Decreverat autem vel interficere illum, vel capere: postquam id difficiliùs visum est, neque facultas perficiendi dabatur: constituit, commisso prælio, transire statim ab eo ad hostem, ut subita illa & inexpectata defectione, totum exercitum vehementiùs perterrefaceret. Hoc etiam pollicitus erat, si profugeret ille, non esse incolumem evasurum, eò quòd è suis familiaribus esset dispositurus ad quatuordecim equites, homines maximè fidos, quorum alii, progredientibus ad pugnam Germanis, fugæ facerent initium: alii verò diligenter & intentè illum observarent, ac fugientem interficerent. Ex iis, quibus hoc erat mandatum officii, treis equidem novi. His rebus procuratis, redit ad exercitum Caroli, quem deinde venientibus Germanis deseruit. Atque hic videre licet, in quantas angustias & periculum se conjecerit Carolus, dum rectè consulentibus non obtemperat. Posteaquam propè & in conspectu constitissent ambo exercitus: Burgundiones, qui duobus antè præliis victi, & pauci admodum erant, & malè instructi, primo statim concursu fuerunt profligati. Quos fuga periculo non eripuit, ii vel capti fuerunt omnes, vel interempti. In his fuit etiam Carolus. Et quoniam ei prælio non interfui, quemadmodum sit interfectus, non facilè dixerim: sed ab iis tamen audivi, qui viderunt eum ex equo dejici, & quòd capti essent, non poterant opem ferre. His quidem præsentibus, non fuit occisus: verùm superveniente postea nova cohorte interemptus, & in magno cadaverum numero, cùm non agnosceretur, denudatus est. Torquem illius quendam, valdè preciosum, & eleganter fabrefactum, quem collo gestare solebat, & honorificè circumferre, vidi postea Mediolani, quo in loco duobus aureis venditus fuit. Et hic quidem est exitus potentissimi Principis, quo majorem ad vicinos Reges atque populos authoritatem nemo habuit. Qua potissimùm re Deum in se vehementiùs concitarit: non facilè

 dixe-

dixerim, nisi quòd omnem, qua fruebatur, felicitatem, à suo pendere putabat ingenio & virtute. Præditus erat sanè multis eximiis dotibus: operam dabat, ut homines excellenti virtute familiares haberet: multis cupiebat benefacere: suorum negotia & controversias cognoscebat ipse, & liberaliter eos audiebat. Quamdiu cum eo vixi, ingenio erat satis placido: postea verò crudelior evasit, quæ quidem res indubitatum erat signum futuri occasus. In cultu corporis & vestium luxu, aliisq; rebus omnibus propè nimius erat: legatis & externis hominibus magnum deferebat honorem: cupidissimus erat gloriæ, eáque fuit præcipua causa, cur bella susciperet. Hoc enim spectabat in primis, ut sicut prisci quidam heroes, celebraretur. Animi magnitudine & robore, & audacia nulli cedebat. Non facilè dixerim illine Deus, an ipsius populo magis fuerit iratus. Interfectus enim ipse fuit, ut diximus, temporis ferè puncto, sine ullo majore cruciatu: sed ejus provinciæ ab eo tempore, perpetuis bellis divexantur, à quibus ob civiles inter ipsos factiones, non possunt expediri. Deinde, qui nunc eos propugnant ac tuentur, sunt homines externi, nempe Germani, qui paulò antè fuerant hostes. Breviter, à morte Caroli nullam experti sunt firmam amicitiam: & si quis eorum intueatur actiones, videntur non minùs perturbata esse mente, quàm ipse Carolus. Repudiatis enim optimis quibúsque consiliis, in suam ipsi perniciem moliuntur: & qui nunc etiam rerum status, videntur vix ægrè plagam hanc esse curaturi. Sic igitur sentio, Deum prout vult, affligere aliquam gentem; tribuere illis Principem, & accommodare. Burgundicus populus longè florentissimus fuit sub tribus ordine Principibus optimis & prudentissimis viris, supra centum & viginti annos. Tandem verò Deus excitavit eis Carolum, qui continuis bellis, laboribus atque sumptibus eos exercuit, defatigavit & exhausit, hyeme præsertim. Ante Nevesium autem factum fuit initium calamitatum, quæ deinde tribus aut quatuor adversis præliis durarunt, donec interficeretur. Quo quidem tempore

pore sic erat debilitatum ipsius omne robur atque potentia, ut omnes, in quibus aut aliqua facultas erat, aut voluntas præclara: vel mortui essent, vel capti, vel graviter afflicti. Vidi equidem, & cognitam habeo potissimam Europæ partem: sed florentiorem nullam novi provinciam, quàm erant hæ Caroli ditiones, quo tempore in iis vixi. Et nunc ecce Deus tam insignem & potentem familiam, ac clarissimorum virorum domicilium, nostro orbe celeberrimum & honoratissimum, per centum, & eo plures annos, brevi temporis puncto, planè subvertit. Quum reliqui omnes circum populi divexarentur bellis, aliisque incommodis: hæc sola domus felicissima semper fuit, ita quidem, ut externi multi Principes, ad eam, velut in opportunissimum portum, è fluctibus & tempestate sese reciperent. Ludovicus Rex adolescens, cùm à parente suo diffideret: ad Philippum Caroli patrem sese contulit, honorificè admodùm & amanter ab eo, per sex annos habitus. Eduardi Angliæ regis ambo fratres, Clarentius & Clocestrius, & è Lenclastriis multi, rebus adversis, opem & patrocinium ab hac domo petierunt. Breviter, ingens fuit ejus familiæ splendor & gloria, & nunc ecce miserabiliter est afflicta, sic, ut vicinis omnibus exemplo esse possit. Est nimirum Deus, à quo salus regnorum omnium, & incrementum, & occasus, & initia dependent.

II. Sequitur F. *Abrahamus Bzovius*, Polonus, Dominicanus, qui an. Ch. 1476. §. 3. ex variis scriptoribus ita nobis Tragœdiam Burgundicam depingit: Eas vires, ut Sixtus conjungeret; Alexandrum Forliviensem Episcopum, sedis Apostolicæ Nuncium, apud Fridericum Imperatorem, & Principes Imperii hactenus retinuit; Iulianum verò nepotem Card. Legatum, ad Regem Galliarum, ac præterea Episcopum Sibenicensem, ad Carolum Burgundiæ Ducem, & fœderatos illi socios destinavit, qui pacem inter diffidentes conciliarent, & conciliatos contra Turcas moverent. Enimverò in hunc annum, operante Ludovico Rege, in Carolum Ducem ingens exarsit bellum, suam simultatem

palàm

palàm aperire Ludovicus, & jungendorum, & disjungendorum animorum efficacissimus artifex: cordi non habuit, quòd induciæ inter se ac Carolum essent renovatæ, suscipiendique belli nova conditione, res Francica periclitaretur. Ergo missis primum ad Sigisinundum Austriæ ducem Oratoribus, pervicerat, ut cum Helvetiis, sopitis veteribus inimicitiis, pacis iceret fœdera, eoque modo Feretensem Ducatum à Burgundionis potestate (quem ob acceptos ingentes numos illi oppignerarat) vi, violentiáque liberaret. Quod & statim effectum est. Neque id satis esse ducens, aliâ indignitate Carolo officere perquisivit. Renatum Lotharingum, Renati Andegavensis ex Yolenda filia, Friderico Vadani montis Comiti nupta, nepotem, contra illum subagitaverat, ut in Lucelburgensem Caroli Ducatum, excursionem faceret. Carolus heroici, & excelsi vir animi injuriam non sibi tolerendam existimabat. Contrà Renatus jure se hostem illum habere, prædicabat; quòd res Neapolitanas sibi jam animo Carolus destinaret. Fridericus enim Princeps Tarentinus, Ferdinandi Neapolitani Regis filius, ad eum venerat, spe filiæ illius sibi despondendæ. Præterea Renatus senior, quòd filium Iohannem, ac ex eo nepotem Nicolaum amisisset, neque ullam masculam prolem haberet, non hunc Renatum Lotharingum, ex sorore natum, sed Carolum hæredem suum nuncupaturum, ac imprimis brevi provincia illi cessurum; &, quod non postremum fuerat, in Regnum Neapolitanum jus dono daturum pollicebatur. Quæ omnia, cùm non ipsi modo Renato Lotharingo, verùm etiam Ludovico Regi gravissima, & intolerabilia viderentur; & verò Sixti Pontificis, qui rebus Regis Ferdinandi affinis, & Caroli amici impensè favebat, arbitrio geri crederentur; Ludovicus ante omnia in Sixtum aliquid molitus, de universali Ecclesiæ Concilio agendo, suos Oratores ad diversos Principes misit. Cúmque id non succederet; de suo Regno habendum Lugduni Concilium præceptum vulgavit, & omnes Pontifices, ac majorum Ecclesiarum Rectores ad suas ædes intra

intra à se constitutum diem adesse imperavit: mox Renatum juniorem, in Carolum Burgundionem concitavit. Carolus, promotis castris, Lotharingum adortus, magna ditionis parte eum pepulit, dehinc rerum felici successu elatus; in Helvetios Lotharingi socios progressus, primò castris ad Gransonem positis, arceque expugnata: deinde Fortuna sese vertente, ab Helvetiis festinato accessu obrutus, fædéque fusus, ac stratus ac castris exutus, amissis impedimentis, totiúsque exercitus opibus, & sua pretiosa supellectile, ita ut vix ex insequentium manibus sese eripuerit. Paulò pòst iterum ad Moratum, in confinio Allobrogum oppidum, acie ab iisdem victus, cùm ad Nanseum reduxisset exercitum in ipsa obsidione, ab Helvetiis circumventus ac trucidatus interiit. Desertum fuisse constans fama erat à suis, insigni perfidia Campobassi Neapolitani, qui aliquando à Carolo colapho pulsatus, vindictæ occasionem in id tempus distulerat. Duo potissimùm ex Italis sub Carolo militabant, Galeotus, & Nicolaus Campobassus, qui Andegavenses in expeditione Neapolitana contra Regem secuti, fortunísque propterea exuti, ad Carolum profugerant. Galeoti fides omnibus constans, & pervia erat. Campobassum vulgus perfidum insimulabat. Assecutus fuerat apud Carolum magnam authoritatem, neque minùs Ludovico Regi charus erat. Cum hoc proditore multa & varia per internuncios machinabatur, ne Carolus Helvetios sibi adjungeret. Neque verò defuit officio, data fide Simoni Papiensi medico, aliisq; ministris Regiis, se Carolum vel interfecturum, vel rapturum, vel si quando committeretur prælium, illo deserto, se cum omni equitatu ad Regem transiturum. Et quidem Ludovicus Rex ea fretus perfidia, subdolè aperuerat Carolo, omne Campobassi consilium, ac promissa, spe concepta, ut Carolus mox in illum sæviret, atque Italos milites eum in modum ostenderet; quorum equitatum cupiebat ipse ad se traducere. Simul etiam colloquium cum Carolo petierat, ut vel illum dolo interficeret, vel saltem ab Helvetiis ac Italis averteret.

teret. Hortabatur præterea, ut Helvetios fineret in pace, néve tam tenuem sibi sectaretur prædam: ac Legatos Helvetiorum captiosa de pace ad eum mittendos procuraverant, paratos, quicquid ademerant, restituere, fœdus cum illo ferire, ab Rege discedere, Caroloq; contra illum militare. Cæterum Carolus cùm strophas machinásque Galli, ad se avertendum opinaretur, à bello inferendo dimoveri non potuit; quamquam & nuncius Apostolicus Sibenicensis Episcopus: & Alfonsus Lusitaniæ Rex, qui hoc anno in Gallias advenerat, dissuaderent. Omnino, Helvetios ulcisci statuebat & Lotharingiam, Sabaudiam Provinciam, Helvetiorum Montana, atque adeò totum regnum Arelatense Burgundiæ asserere; quin & in Italiam penetrare ambiebat. Id verò Ludovicus mirandum in modum metuens, Renato juniori, ex suis cohortibus, quas simulatim (ne pax violata videretur) exauctoraverat, suppetias misit; & quibuscumque potuisset modis hominem perdere laboravit. Non erat omnino difficile factu Carolo victoriam de hostibus reportare, atque fines Imperii à mari Septentrionali, ad Mediterraneum usque proferre; nisi favor illum divini numinis destituisset, atque tenebras menti offudisset. Noxæ fuisse tradunt, quod Ecclesiasticorum bona, in id bellum compilasset; alii, quod in Lausanenses captos nimis sævus, quingentos, & duodecim ex eis captivos patibulis affixisset: alii, quod Ludovicum, Comitem S. Pauli, Comitem Stabuli, quo cum consilia contra Ludovicum communicabat, Ludovici prodidisset, & ad certam necem tradidisset. Vtut est; pugnavit imperterritus, & ne in Ludovici manus veniret, in conferto peditatu velut ignotus decertans, tribus vulneribus confossus interiit, die tertio inventus, nudus inter occisos, facie ad glaciem cujusdam torrentis aut paludis congelata, cognitus est à Iohanne Baptista Columnio, ab Antonio fratre & Matthæo medico illius familiaribus captivis. Fama erat diuturna apud Burgundiones & alias quasdam gentes, elapsum ex hostium manibus Carolum, visitare loca religiosa Sanctis consecrata; maximéque

Ger-

Germaniæ Sanctos, quos in bello offenderat, septeni, quam voverat, pœnitentia placare. Habitúsque est in Germania quidam mendicus pro Duce Carolo, qui non comedebat, nisi super nudum solum accumbens, & ex fictili testa pannis abjectissimis tectus, sic pœnitentiam agens scilicet. Hic à multis accepit lautissima fercula (nam quicquid afferebatur, ex conditionibus votivæ pœnitentiæ comedere, sed cubans tamen solo, audèbat) volebant enim multi superstitiosi, & etiam ambitiosi, tam potenti Duci, eleemosynam largiri. Rogatus aliquando, Num esset? tacebat; admonitus verò, ut pauperum rationem haberet, cum in Principatum reverteretur, annuebat modestissimè. Auditum est aliquando ex eo. Pauculi anni reliqui sunt meæ peregrinationis. Cùm autem quidam, ei ceu Principi (nihil enim dubitabant, eum esse) vel genu posito, vel verbis exhiberet honorem; abnuebat, & refugiebat, dicens: Nondum tempus advenisse. Erant quoque, qui multa in eum conferrent officia, sperantes aliquid magni ab eo quondam recepturos. Ex his, quæ accipiebat, nonnulla è re sua pauperibus erogabat. Quinque annis Germanis illusit, & postea nusquam visus fuit. Tantus autem error ejusce opinionis alicubi invaluit, ut multi gemmas, equósque venales exhiberent, distraherentque, dilata solutione eo usque, donec Dux pœnitendi curriculum absolvisset. Ducis cadaver, nudum repertum, in æde S. Georgii apud Nanseum, Regio funere, Renati munificentia conditum est. Exinde eo loci, in quo strata jacebant cadavera, Sacellum, & Cœmiterium constructa sunt, delegato Sacerdote, qui labes animarum perenni sacrificio expiaret. Antequam pugnaret, socii, amicique plerique pacariorum suasu à Carolo discesserant, Fridericus Tarentinus à patre Rege revocatus commeatu sumpto, in Italiam redit; aliquantò pòst, ad Ludovicum profectus, Reginæ Franciæ sororem Sabaudam in matrimonium accepit, Renatus senior accitus, ad Ludovicum venit, & honestis conditionibus cum Rege transegit. In primo congressu princeps amicorum illius, Cossa Neapolitanus

nus Ludovico; Delatum eſt,inquit,majeſtati tuæ, hunc Dominum, Regémque meum, ſpem hæreditatis Duci Burgundiæ injeciſſe. Vera ea delatio eſt. Ego hujus oſtentationis,conſiliique author fui; non ut res deduceretur ad exitum,ſed ut hæc fama ad majeſtatem tuam perveniret,utque majeſtati tuæ hic metus injectus,admoneret te hunc eſſe avunculum tuum, & mitiùs cum eo ageres in rebus Andegavenſis Ducatus (eripuerat Rex) quem illius juris eſſe noſti.Hoc ſi ſcelus eſt,mihi,non avunculo adſcribito. Libera Neapolitani oratione delectatus Rex, & illum dilexit, & avunculum complexus, cum eo de provinciæ comitatu,ad hunc modum tranſegit. Erat Renatus plenus dierum, ſuis liberis princeps, cujus filia,Angliæ Regina, ab Eduardo,de familia Ducum Eboracenſium in cuſtodia tenebatur. Ejus liberandæ cauſa, Ludovicum ſibi hæredem Provinciæ Renatus inſtituit. Præterea,Ludovici ejuſdem voluntate Carolum Cenomanorum Comitem, excluſo Renato, in reliquis ſcripſit ſucceſſorem. Quibus delinitus Ludovicus,Pontifices,& majorum Eccleſiarum Rectores,quos ad Concilium adeſſe juſſerat,ad ſuas ſedes redire juſſit, Conciliúmque diſſolvit,Balvam Cardinalem Andegavenſem,quem ferè duodecim annis in cuſtodia habuerat, dimittere permiſit. Avinionem interceptam reſtituit,maximè cùm ex Cardinalis Sancti Petri literis,ad Patriarcham Antiochenum datis intellexiſſet, Sixtum Pontificem, ceſſioni Renati Senioris, quam Carolo Burgundo fingebat ſe velle facere,nedum non conſenſiſſe,aut quicquam, quod jura Neapolitani Regni tangeret,conceſſiſſe, ſed neque ad ea facienda requiſitum fuiſſe. Sixtus præterea,cupiditate recipiendæ Avinionis,quod culpa Legati nepotis, ea civitas diceretur,id temporis amiſſa, delendæque notæ cura,facilè ad detrimentoſas pactiones ſe adduci paſſus eſt; inter quas una fuit, quòd Carolo Borbonio, Archiepiſcopo Lugdunenſi perpetuam Galliarum Legationem promiſerit, eundémque ad XV. Calendas Ianuarias, Cardinalem S.R.E.tituli S.Martini in montibus renunciaverit. Fuit

& hæc

& hæc altera, ut Fridericus Ferdinandi filius, qui Burgundi filiam procabatur, eam non amplius, sed Annam Sabaudam Regis Ludovici sororiam duceret, & nomine dotis, Ruscinonensem ac Ceretanum Comitatus, de quibus inter Ludovicum, & Ioannem Aragonum Regem, Ferdinandi Patruum controversia armis dirimebatur, nec aliud acciperet. Ioannes sanè Aragonum Rex inter alios plurimùm allaboravit, ne Conciliabulum illud Episcoporum à Ludovico indictum celebraretur, quod & neque ad fidei Christianæ negotia tractanda indictum, & magno fidelium, ac infidelium scandalo, ad perturbationem reipublicæ Christianæ indictum fuisset. Episcopi Pampilon. & Helenen. quamquam diœceses in regno Galliarum haberent, venire contradixerunt, rémque ordini Ecclesiastico, infamem execrati damnaverunt. *Surita annal. libro decimo nono, capite trigesimo nono & 62. Mejerus Annal. libro decimo septimo, Guaginus libro decimo, Æmilius in Ludovico XI. Rosieres Tomo quinto, Comineus libro octavo, Mutius libro vigesimo nono, Papiensis epistola 647. 648. Panvinius in Sixto quarto, Barlandus capite centesimo vigesimo octavo, Volaterranus libro tertio.*

Hunc exitum habuit Caroli Burgundi ambitio, qui Regium titulum apud suos, Maximiliano autem genero, Romanorum Regnum adeò cupidè exposcebat, ut Fridericus Imperator, Sixtum Pontificem interpellaverit, qui Franciscum Gonzagam, Cardinalem Mantuanum in Germaniam, Legatum Apostolicæ Sedis mitteret, ad Conventum Principum Electorum, atque aliorum, in quo de utriusque honoribus deliberaretur. De Maximiliano majores difficultates objicebantur; propter quas ne amici quidem Electores, imò & necessarii, Friderico requirenti id temporis assentirent. Ergò, ut eas Fridericus superaret, Sedis Apostolicæ auxilium imploravit. Neque difficulter Sixtus, Legationem Mantuano decrevit, quòd in eo Conventu Principum, magna se posse conficere existimaret; præcipuè contra Turcas. Papiensis Cardinalis quamprimum eam Fran-

ciſco Cardinali Legationem decretam fuiſſe intellexit, pro eo valdè ſollicitus, lætabatur quidem plurimum, quod à Cæſare peteretur: quod verò à Sixto mitteretur, vehementiùs angebatur. Cauſam explicabat; Exitus conſiliorum, ſcribit, in ea natione ſunt novorum ſemper conſiliorum initia, magnisque apud eas gentes conatibus nihil unquam perficitur. epiſtol. 648.

Ita Carolus Burgundus, ſine titulo Regio deſiit in humanis eſſe.

Thomas Baſinus ejus æqualis hæc de illo reliquit. Fuit, *inquit*, vir magni, & alti animi Carolus, ſi illam animi magnitudinem, moderato ac prudenti conſilio temperare potuiſſet. Verùm ipſe (ut ſæpe mos ſolet eſſe Principibus) ſuo fidens ſenſui & conſilio, & contra ſapientis præceptum, ſuæ nimis innitens prudentiæ, plerumque rejectis conſiliis ſanis, & parùm perpenſis, ex ſententia ſua quidnam fieri vellet, decernebat; quæ res profectò ultimum illi attulit exitium. Initio, cùm imperare cœpit patre defuncto, modeſtum ſe ſatis, & dignum principatu oſtendit. Iuſtitiæ enim cultui deditus, peſſimam conſuetudinem civilium inter duas, pluresve familias pugnarum cohibuit, & reſtinxit: nec quemquam nobilium in alium, aut inferioris etiam ſtatus hominem, quod paſſim antè actis temporibus diu aſſuetum fuerat, via facti quicquam præſumere, ſeu attentare permiſit. Tenebat tunc Curiam publicam bis, aut ter ſingulis hebdomadis in palatio ſuo, in qua omnes Proceres, ac nobiles domus ſuæ aſſidere oportebat; ubi omnibus, quicunque vel ubicunque eſſent, facultas dabatur accedendi ad Principem & libellos ſuos ſupplices afferendi; ad quem per Cancellarium ſuum, vel aliquem de conſilio ſuo prope aſſiſtente, illico reſponſionem conſcribi faciebat. Moribus etiam probis, & honeſtis tunc erat. Ferebatur enim tam eſſe caſtus, ut nullam fœminam, præter conjugem propriam, vel ei adhinnire vellet, quod nonnulli variis, & differentibus viis, in vitium detorquebant, livore, aut odio, vel levitate potius, quàm veritatis amore. Habebat nempe circa ſe plures,

quibus

quibus vel ipſius continentia, vel quæ de eo communis æſtimatio, habebatur, parum placerent: eò quòd ſe libentius voluptatum miniſtros, atque turpitudinum illi exhibuiſſent, quæſtum, variáque lucra talibus ex miniſteriis venantes, uti apud complures Principes, & tyrannos videre eſt, & fieri ſolet. Religioni erat ſatis deditus, diligens excellentes Cantores, quemadmodum Pater ejus fecerat. Vnde ſemper honeſtam & magnificam tenuit Capellam, & cum ſuis Cantoribus cantu delectatus, etiam privatim aliquando cantavit. Vini & cibi ſobrius, & temperans fuit; ita profectò, ut ſi quemadmodum initio cœpit, perſeveraſſet, ſingularis inter egregios Principes fuiſſet unus non injuria computandus. Adrianus Barlandus aliquot Principibus comparabat. In hoc, *inquit*, Cæſarem illum dictatorem, aut Scipionem Africanum, aut Metellum præclarum Ducem referebat, quòd in ſuo exercitu nihil eorum paſſus eſt eſſe, quibus corrupti & effœminati militum animi à ſtudio rei militaris averterentur. Aberant enim adipata convivia, atque obſonia. Exulabat commeſſatio: exulabant reliqua omnia ad luxuriam pertinentia. Vulgari cibo contenti, procul à fame ſervabantur, adque obeunda militaria officia, hoc pacto expeditiores ibant. Prælia multa ſic aſſumpſit, ut militem ſæpius nil tale cogitantem, juſſerit acceptis armis in hoſtem ire, pluvio interdum cœlo, & graviſſimis tempeſtatibus, quum minimè educturus putaretur. Et quod mirum videri poteſt, nec provectior quidem ad conſerendas cum hoſte manus cunctantior factus; quo ſæpius victor abiiſſet, hoc magis incertum pugnæ eventum experiendum opinabatur. Nullo unquam prælio vicit, quo non ſtatim ſit fugientem hoſtem inſequutus. Adeò nihil ſpatii datum ab eo perterrito. Inter milites ſuos, neque morum, neq; fortunarum, ſed virium reſpectu alium alii præferebat, & erat in his tractandis nunc ſeverus, nunc facilis. Haud enim omni loco ac tempore, ſed quum non procul abeſſet hoſtis, coërcere eos, & comprimere ſolebat. Ita factum, ut nunciationi prælium exeundi tempore,

ſemper eos,& paratos, & intentos haberet. Deſertorem, ac fallacem militem acerrimè puniebat,cætera plerumque diſſimulans. Quendam patibulo ſuffixit,qui aniculæ gallinam ſubtraxerat. Amabat etiam ſuos uſque adeò, ut nullo non benevolentiæ officio proſequeretur. Adverſa valetudine laborantes, & ſaucios medicis committebat fideliſſimis. Alexandri magni factus æmulus,nihil audiebat libentiùs,nihil majore animi voluptate ſolebat legere,quàm authores,qui de Alexandro quippiam ſcripſiſſent. Vnde factum erat,ut omnia illius egregia, & laudabiliora facinora memoriæ mandaverit, oblatáque occaſione imitari ſtuduerit. Vnum erat,in quo meritò culpari potuit, præcipitatum conſilium. Nam & bella quædam ſuſcepit,nullo prudentum conſilio, quos ſecum habebat, in conſilium abhibito. Campobaſſum belli Lotharingici dehortatorem ſuſceptíque jam deponendi authorem,invadendæ Lotharingiæ cupiditate flagrans,non modò atroci convicio petiit,verùm etiam alapa pulſavit. Hunc tamen tam præcipiti, ac præferoci conſilio virum in caſtris metandi, Hannibalem,in conficiendis itineribus Iulium,aut Alexandrum quemdam dixiſſes. Algoris enim & ſolis juxta patiens fuit. Multæ illi frigidæ hyemes,ac torridæ ſub pellibus actæ æſtates. Itinera tanta celeritate confecit ut ſæpius de ſuo adventu, præmiſſis nuntiis anteverterit, ſæpius hoſtem de improviſo oppreſſerit. *Chron. Brabantiæ Ducum.*

III. *Simlerus* lib. 1. pag. 59. An. Chr. 1476. ingens & difficile bellum noſtri cum Carolo Burgundo geſſerunt. Sed hujus quoque potiſſima cauſa fuère Auſtrii Principes. Nam Sigismundus Auſtriæ Dux bello diu infeliciter adverſus Helvetios geſto,cùm pacem non ex animi ſententia cum illis feciſſet,ut aliquo modo ipſis malè faceret, Regiones quaſdam habebat in Sequanis & Rauracis vicinas Helvetiis Carolo Duce Burgundiæ, Principe illa æſtate potentiſſimo,& magni animi ac faſtus, oppigneravit, exiſtimans fore, ut plerunque inter vicinos fieri ſolet,ut aliquæ controverſiæ inter ipſos o-

rirentur. Misêre tum Helvetii Legatos ad Burgundum, petentes ut veterem amicitiam Burgundicæ domus cum Helvetiis renovaret, & pacis capita cum Sigismundo nuper inita quatenus ad Regiones ipsi oppigneratas spectarent, confirmaret: verùm hi aditum ad Principem nunquam impetrare potuerunt, obsistente illis Hagenbacho, quem Princeps nuper partæ Regioni præfecerat, & plurimùm amabat. Fuit hic Hagenbachus præcipua fax belli; nam & Helvetios multis verborum contumeliis affecit, & eorum hostis semper apud illum receptus erat, Heudorffio & Eptingero, & quibusdam aliis nobilibus, qui nostris bellum indixerant, & in eorum Mercatores grassabantur. Idem tyrannide gravi premebat Sequanos sibi subjectos, quam cum illi ferendo non essent, supplices Sigismundum Austrium veterem Dominum deprecabantur, ut redempto suo pignore, rursus suæ potestati se vendicaret, idq; à Principe clementissimo, & qui propter facilitatem morum simplex cognominatus est, facilè impetravêre. Verùm Burgundus solutionem pignoris recipere nolebat, & Hagenbachus quotidie acerbiori Imperio premebat subditos, vicinis quoque molestus erat. Accessêre etiam aliæ offensiones inter Burgundum & Helvetios, quòd Remontius Comes ejus cliens, aliquot currus pellibus onustos illis interceperat. Interea Ludovicus XI. Gallorum Rex, qui Burgundum maximè oderat, & quantum esset robur in peditatu Helvetiorum, prælio ad Basileam cum illis gesto, expertus fuerat, fœdus cum illis fecit, & quamvis bello se non immiscuerit, tamen Helvetios ad id clam incitabat, & pecunias illis subministrabat, ne inopiâ coacti pacem facerent. Ejusdem opera Sigismundus Austrius reconciliatus Helvetiis, se quoque peculiari fœdere illis junxit. Accessêre mox ad idem fœdus Renatus Lotharingiæ Dux, & amplissimæ urbes Argentoratum & Basilea cum ipsorum Episcopis: Colmaria item, & Selestadium, & mons Bellicardi, & quædam aliæ urbes. Interea Hagenbachus Brisiaci captus fuit, ac Austrius pretio pignoris Basileæ deposito recepit omnem suam

 ditio-

ditionem, ac publico judicio Hagenbachum damnatum capite mulctavit. Interim Carolus adversus Episcopum Coloniensem bellum gerebat, quòd sibi illius Episcopatus advocationem vendicaret, ac Novesium oppidum supra Coloniam obsidebat: adversus hunc Imperator Fridericus totius Imperii auxiliis instructus castra posuit, idem Helvetiis eorúmque Confœderatis pro Imperii jure & majestate edixit, ut Burgundo domi bellum inferrent, quò ejus vires distraherentur. Sed mox se Austrium esse, hostémque Helvetiorum ostendit, nam cùm illi in Burgundiam penetrassent, & Burgundos ad Ellicartum vicissent, captis etiam aliquot oppidis, ipse pacem cum Burgundo fecit, qua Principes Imperii & civitates, quæ Imperatorem bello juverant, continebant, solis exceptis Confœderatis, Sigismundo, Renato, Helvetiis & Vrbibus suprà nominatis. Carolus bello adversus Imperatorem & Germanos liberatus, omnes suas vires contra fœderatos convertit: facta sunt utrinque lævia aliquot prælia: sed tribus pugnis, quibus Dux ipse interfuit, de summa rerum certatum est. Primò ad Gransonium oppidum, ad lacum Ebrodunensem qui hodie etiam Neocumensis dicitur, id ante ab Helvetiis captum, Dux per deditionem receperat, præsidiariis militibus contra datam fidem partim laqueo necatis, partim lacu submersis: Sed brevi postea prælio ab Helvetiis victus crudelitatis & perfidiæ pœnas luit: ac tum quidem non magnum numerum militum amisit, equitatu pedites in fuga defendente, cùm Helvetii carerent equitatu, neque enim fœderatorum Equites in tanta festinatione advenire potuerant: sed opum vim magnam amissis castris perdidit. Pugnatum deinde est ad Moratum in Aventicis & ingenti prælio confœderati hostes vicerunt. Dicuntur enim Burgundorum cæsa XXVI. millia, & nostra ætate ingentes ossium cumuli cladis ejus testes supersunt. Tertia pugna ad Nancejum Lotharingiæ commissum est: oppugnabat id oppidum Burgundus, sed Helvetii Renato Lotharingo VIII. millia, reliqui fœderati III. auxilio misere, habebat ipse lectissi-

ctiſſimas alas Equitum, ad ſexcentos, maxima parte Gallos, his viribus aggreſſus Ducem, cujus longæ majores copiæ erant, ipſum vicit, Dux ipſe in fuga ab Helvetiis cæſus morte ſua bello finem impoſuit.

IV. Nec omitti debet *Gerardus de Roo*, cujus verba ex lib. VIII. pag. 311. hæc ſunt: Carolus Helvetios adorſus Granſejam, ſub Iura monte ad lacum, civitatem, primùm expugnat, qui arcem præſidio tenebant, acriter ſeſe defendunt, mox vitam incolumem fore perſuaſi, deditione facta, miſerè omnes aut ſuſpenſi aut ſubmerſi periêre. Carolus præſidio civitati & arci impoſito, abiens, obvios habuit Helvetios illos, qui ſuis auxilio miſſi, ſerò advenerant. Sublato clamore conſeritur pugna, Burgundi fuſi fugatique, non multos quidem milites, ſed maximas opes & eximiam ſupellectilem amiſêre, cujus pretium plerique illorum ignorabant. In ea erant vaſa aurea atque argentea, & pretioſæ veſtes. Currus item trecenti, commeatuum ingens copia, & tormentorum bellicorum magna vis, in hoſtium poteſtatem venêre, qui Granſeja oppido cum arce recepta, ſocios ſepulturæ mandârunt.

Carolus reſtauratis apud Loſanam viribus, & exercitu aucto, Moretum expugnare aggreditur, in quo mille præſidiarii, à Bernatibus collocati, egregiè ſe defendebant. Quos cùm acerrimè, hinc Carolus, illinc Romontius, oppugnarent, Helvetii vires colligunt, & cum ingenti exercitu, oppidum liberaturi, accurrunt. Erant cum iis Baſilienſium, Argentoratenſium, ac reliquarum Civitatum auxilia, Sigismundi item equites, quos ducebat Henricus Comes Goritienſis, & Renatus Lotharingius, qui auxilio Ludovici regis fruſtratus, Helvetiorum arma tum ſequebatur. Committitur atrox & cruentum prælium, ab ea parte, in qua Carolus ipſe curabat. Burgundi ſuis ipſi tormentis implicati, diſſipatis ordinibus fugere coacti ſunt. Ad triginta hominum millia cæſi, aut lacu ſubmerſi, dicebantur. Incommodè accidit, quod Romontius, ab altera oppidi parte oppugnationi intentus, de ſociorum periculo nihil ſcire potuerit,

tuerit, qui depugnato jam prælio, machinis in mœnia explosis, & ipse fuga salutem quæsivit. Castra Helvetii Renato donavêre, qui ab ipsis & cæteris fœderibus adjutus, omnem propè ditionem, Carolo in Sequanos profecto, paucis diebus, recuperavit, præter Nancejum, quod tamen tertio obsidionis mense, ditione in suam potestatem rediit.

Carolus has rerum vices ægerrimè ferens, comparato exercitu ipsa hyeme Lotharingiam ingressus, Nancejum iterum arctissima obsidione cingit. Quò cùm Renatus & ipse cum aliquanta suorum manu accessisset, viribus ac numero impar, retrocedere coactus est, & Burgundi eo loco, quem ille reliquerat consedêre. Eo errore decepti, Germani pedites ducenti quinquaginta, dum in Renati castra tendere se putant, pro sociis hostes offendêre. Cæsi sunt ad centum octoginta, reliqui beneficio noctis effugêre. Renatus iterum paterna ditione excedens, auxilia à vicinis Helvetiis conquirebat.

Erant in castris Caroli ad Nancejum, qui omittendam esse obsidionem, & tempus gerendis rebus magis idoneum esse expectandum, suaderent. Ille verò propositi tenax, & præfracto animo turgidus, neminem audiebat, fato ipsum jam in exitium rapiente, quod cujus fortunam mutare decrevit, ejus consilia confundit prius ac corrumpit. Fiunt igitur levia aliquot prælia, oppidanis interdum excurrentibus, donec tandem Renatus, cum Helvetiis aliorúmque Confœderatorum auxiliis adveniens, rectà ad Caroli castra duxit, quæ cùm ab ea parte fossa satis profunda, munita offendisset, monstrato à quatuor Helvetiis, domo exulantibus, itinere, per rivulum quendam eum castrorum locum invasit, ubi bellicæ machinæ positæ erant. Fit acerrimum prælium, in quo Carolus omnibus copiis exutus, tribus adversis vulneribus acceptis occubuit, non sine insigni proditione Nicolai Campobassæi Neapolitani, qui cùm ab initio Lotharingicam expeditionem dissuaderet, colapho ab eo percussus, vindicta in id tempus dilata, cum suis ad hostes transfugit. Incidit Caroli cædes in Nonas

nas Ianuarii, anni septuagesimi septimi. Corpus ejus tertio die pòst inter cæsos repertum, cùm ob faciem gelu tumefactam non agnosceretur, Ioannes Baptista adolescentulus, ex Columniorum familia, qui galeam ejus gestare solebat, id agnovit, cujus testimonio adstipulati sunt, Antonius Caroli frater nothus, & Matthæus Lusitanus, ejusdem medicus. Renatus ejus corpus Nanceji ante D. Georgii aram sepeliri jussit. Neque tamen deerant, qui vivere ipsum adfirmarent. Hunc habuit finem Carolus, qui si pacem bello prætulisset, & amicos retinere, quàm hostes parare, maluisset, inter omnes sui ævi Principes, felicissimus degere potuisset, nunc dum præ se omnes contemnit, & ab omnibus timeri desiderat, neminem ipse timens, dum bellum amat, bello perit. Vxores habuit tres, Catharinam Caroli septimi Francorum Regis filiam: Elisabetham Borboniam, & Margaritham Eboracensem, Eduardi Anglorum Regis sororem: ex secunda unicam suscepit prolem Mariam, ex aliis nullam.

XXIV. AUSTRIACORUM posteriorum nomine ea intelligimus, quæ contra Sigismundum Austriæ Archiducem, ejúsque asseclas, pro fœderis Helvetici incremento, gesta sunt.

Siml. l. 1. p. 75. Nam mox ab inito fœdere Schafhusianorum cum Helvetiis bellum Austrii cum Helvetiis, & nominatim cum Scaphusiis gesserunt. Cùm n. Helvetii jussui & imperio Pii Papæ obtemperantes, Sigismundo Austrio arma intulissent, pace deinde facta, rursus propter Mulhusios, qui Helvetiis sese junxerant, & Scaphusianos, bellum ab Austriis redintegratum est, & Helvetii magnis copiis in Sequanos descendêre. Eodem tempore Peregrinus Heudorffius Scaphusios Rotevilæ accusavit, & ut proscriberentur, effecit: Reos hic peragebat Fulachios cives Scaphusianos: est autem hæc vetusta & nobilis familia, quæ olim possedit arcem ad

Catarrhactas Rheni, sed inde pulsa ab Alberto Austrio postea rursus per insidias eandem occupavit. Hoc igitur nomine accusati sunt à Heuudorffio Fulachii fratres Ioannes & Conradus, & tam ipsi, quàm Scaphusiani, qui cives suos in causa justa & æqua defendebant, proscripti sunt. Misere hoc bello Helvetii Scaphusianis firmum præsidium, cùm quo illi multas excursiones in vicinum Austriorum agrum in Hercyniæ juga, Hegoiam, Latobrigos, aliaq; loca fecerunt; demum verò Waldshuto (quod oppidum intra Rheni & Ardæ confluentes, in aditu Hercyniæ sylvæ Austriis paret) obsesso, pax facta est, in qua Sigismundi Austrii sumptu & opera Scaphusii proscriptione sunt exempti.

XXV. Succedit bellum SUEVICUM, non occasione modò & eventu, sed & insignibus aliquot cladibus valde memorabile.

a. Enarrant hoc bellum *Naucl.* Gen. 50. pag. 2. 303. *Calvis.* an. Ch. 1499. Nos nucleum dabimus 1. ex *Simlero*, lib. 1. pag. 70. b. Sequitur bellum ultimum Austrium, quod nostri Suevicum vocant, hujus semina jacta sunt à Friderico Imperatore, sed id, post obitum ipsius, à Maximiliano Imperatore, filio ejus, gestum est. Effecerat Fridericus Imperator ut Principes nonnulli, & civitates, & plurimi è nobilitate fœdus facerent, quod magnum fœdus Suevicum nuncupârunt, idque præcipuè ad opprimendam libertatem Helvetiorum factum credebatur, & ipse quoque huic fœderi præfuit: hoc autem boni contulit Germaniæ, quòd passim itinera tuta reddidit, grassatoribus captis & supplicio affectis, dejectisque illorum arcibus. Erant jam diu inimicitiæ inter Austriorum clientes vicinos Helvetiæ & nostram nationem, & quotidie animi utrinquè magis exacerbabantur, ac intolerandis contumeliis Helvetii ab illis afficiebantur: Rhetos etiam Austrii novis oneribus gravabant, & veteri possessione quorundam locorum exuerant,

rant,ideò ut utrinq; contra vim hostium tutiores essent, fœdus perpetuum invicem fecêre. Ludovicus præterea XII. Gallorum Rex, avidus Mediolanensis Imperii, quod jure ad se spectare contendebat, Helvetiorum amicitiam & fœdus ambiebat, idque tam periculoso tempore neutiquam negligendum nostris visum est. Tandem igitur anno 1499. post multas actiones pacis frustra tentatas, ad arma ventum est. Pugnatum est hoc bello sæpius, sed Helvetii semel tantùm victi propè Constantiam, eodem die iterato prælio hostes fuderunt, & præterea ipsi atq; Rheti octo aliis partim justis pugnis, partim levioribus præliis victores fuerunt: ad Lucii clivum, Treisæ, Hardæ, Frastenzii, & in Malsæ campis, & propè Basileam & Sylvam, quæ fratrum sylva nuncupatur, in Leimia valle, & postremò ad Dorneggum Salodoriorum arcem. Tot præliis cùm fracti essent animi Austriorum, tandem opera & intercessione Ludovici Sfortiæ Mediolani Ducis, misso ad id Galeatio Vice-comite, pax facta est, qua Helvetiis sua libertas intacta mansit, & in possessione omnium locorum, quæ antehac Austriis ademerant, confirmati sunt: præfectura quoque rerum criminalium in Turgea, quæ hactenus penes Constantienses fuerat, his addita est. Atque hoc (excepto Rhetorum bello cum Joanne Iacobo Mediceo Mussii Domino) ultimum bellum est, quod ad hunc usque diem Helvetii contra exterorum Principum vim & potentiam pro patria libertate gesserunt. Ordo pugnarum, ex *Svvizero*, talis est:

I. Pugna ad *Lucii Clivum*. Rhæti munitionem ad Lucii Clivum expugnant interfectis Austriorum 400. Rex Francorum inito cum Helvetiis fœdere auxilia sua promittit.

II. Ad *Treisam*. Tigurini, Lucernates, Suitii, Subsylvani, Tugini, Glaronenses & Abbatiscellani transeuntes Rhenum, ad Treisam cæsis 300. Suevis signa militaria duo & tormentum unum bellicum capiunt, ac Treisam vicum incendunt.

III. *Pugna Hardiana*. Pugna Hardæ committitur.

Helve-

Helvetii cæsis 1500. Suevis victores evasere, omniaque tormenta ac signa bellica in suam potestatem redigunt.

4. *Pugna ad Bruderholtz.* Milites Helvetii mille, in Sequanam regionem excursione facta, redeuntes 8000. Suevorum & Austriacorum obvios habent ad Sylvam, quæ fratrum nomine nuncupatur; ibique prælio commisso, Helvetii victores, hostium 600. cæciderunt. Inter quos Comes Tierstenianus & Nobiles quàm plures ceciderunt.

5. *Pugna in Schvvaderloch.* Suevi, Constantiam egressi, Helveticum præsidium, quod proximè ad urbem fuerat collocatum, in fugam disjiciunt. Helvetii recollectis viribus Suevos præda onustos adoriuntur & 2500. cædunt, reliquos fugere cogunt. Capta sunt eo prælio signa militaria duo & bellica tormenta majora quatuordecim.

6. *Pugna Frastentziana.* Helvetii in Estionum regionem proficiscuntur & exercitum Austriacum Frastentzii vincunt, cæsis hostium 3000, partaque præda non contemnenda. Et tormenta majora 4. minora 500. capta sunt.

7. *Pugna in Malsæ campis.* Rhæti in Malsæ campis 4000. Austriacos cædunt: Potiti sunt vexillo Tyrolensi, signis militaribus sex & tormentis bellicis majoribus 8. Reliqui Austriacorum fuga Meronam elabuntur, & obsides 33. à Rhætis datos in frusta concidunt.

8. *Pugna Dorneccana.* Suevi Dorneccum, Salodorensium arcem, exercitu 15000. militum obsident. Salodorenses, Tigurini & Bernates primo obsidionis die cum Suevis congrediuntur, & pugna commissa victoriam obtinent. In eo prælio supra tria millia hostium cæsa, signa militaria 9. tormenta bellica majora 8. & præda non contemnenda capta.

II. Ex *Gerardo de Roo*, Bibliothecario Austriaco lib. 11. pag. 405. In finem hujus anni inciderunt belli Helvetici (ipsi Suevicum vocant) initia & apparatus, cujus hæ potissimum fuerunt causæ. A primo tempore, quo Maximilianus à Sigismundo adoptatus, ipso adhuc

vivo,

vivo, ditionum ejus imperium suscepisset, sæpe ab Helvetiis confœderatis petierat, uti concordiam & fœdus, quod ipsis cum Sigismundo intercesserat, secum quoque confirmarent. Illi eo prætextu id quæri suspicati, uti Suevico fœderi implicarentur, respondent: Cùm Sigismundus suarum ditionum imperio sese abdicâsset, nullo fœderis jure aut religione ampliùs se teneri, neque ex re sua videri, fœdus ullum cum quoquam facere. Hoc eorum responso, nova animorum exacerbatio orta, & belli quasi semina jacta esse videbantur. Iam enim à multis annis plerique principes, & nobilitas omnis, Helvetiis infensi infestique erant, ob assertam armis libertatem, quod cùm scirent ipsi à Suevico fœdere, in quo plurimum poterat Nobilitas, tantoperè abhorrebant, atque ea de re, non apud illos tantùm, sed apud Suevos etiam cæterásque vicinas Germaniæ gentes odium incurrebant, cui obstinato animo obviam ire, quàm libertatem amittere malebant. Inter hæc Constantia celebris ad lacum Podamicum civitas, quæ hactenus immunem se ab utrorumque societate continuerat multis utrinque promissis sollicitata, per eos dies Suevico se fœderi conjunxit, eoque statim Cæsaris & sociorum legati convenêre, fœdusque & societatem cum ea civitate firmavêre. Accedebat ad has animorum offensas, vetus quædam simultas, inter Athesinos Cæsaris subditos & Grisones, (ut vocant) Rhætiæ populum, Curiensi ditioni parentem, quæ in eum usque diem ad varios subinde arbitros rejecta, componi non potuerat. Cumque res ad arma jam spectare videretur, Curienses, quòd impares se adversariorum viribus putarent, Tiguri, in publico Helvetiorum conventu, ad Idus Decembris eorum se fœderi adsociavere. Id ubi audivissent, qui Cæsaris & Suevici fœderis partes sequebantur, Constantiam, & ipsi frequentes convenêre: ubi de belli gerendi ratione, qua parte, quisque & quibus hostem viribus aggrederentur, deliberatum est. De hoc bello deinceps dicturus admonere lectorem volui, non esse consilii omnia prælia, velitationes agrorum, oppidorum, pagorum

rum

rum devastationes,& accepta utrinque ac illata damna ordine recensere, sed summis rerum vestigiis insistere, quòd singulatim omnia ex Iohanne Stumpfio, pars etiam ex Basileensium rerum scriptore peti possint. Initium hujus belli apud Vennones ortum est, ubi Athesini aliquot, jussu (ut ferebatur) Oenipontani Consilii, quod superiorum Austriæ provinciarum regimen vocant, Munsterdalium quoddam Collegium (à quo vicinæ ditioni nomen, quasi Monasterii vallem dicas,) invadere tentantes, ab accolis repulsi, octodecim ex suis amiséer. Locum illum sub Maximiliani imperio esse Athesini contendebant, contra quorum injurias Grisones eum suo præsidio firmârunt. Curiensis verò præsul Henricus ab Heven, Cæsaris & Suevorum partibus addictior, Fürstenbergam arcem præfecto illius Tirolensi tradidit, quo facto invidiam sibi & odium apud suos excitavit. Cæsariani interim, & Suevorum confœderati Helvetios bello adoriuntur, qui pleraque loca hostibus opportuna presidiis munierant: vastantur agri, novísque copiis utrinque confluentibus, belli quædam quasi præludia fiunt. Grisones Maienfeldæ præsidium satis firmum collocaverant. Eum locum sub Malantio in Rheni ripa situm Tschudius Lupinum, Glareanus Magnam, alii Majevillam vocant, eamque illic olim cultam asserunt. Hunc Brandesii fratres Ludovicus Thuringus, & Sigisinundus, composito cum civibus quibusdam dolo, nocte quadam Valdutio arce egressi, capiunt, præsidiariis cæsis, oppidum & arcem quadringentis viris defendendum committunt. Guttembergæ item, ac aliis vicinis arcibus, Cæsarianos aliquot equites locant. Accersuntur ab utrisque auxilia, & Grisones hostem priores aggressi, quadringentos occidêre: inter quos Vlmensis civitatis signiferum esse inventum memoriæ proditur: qui vexillum dentibus apprehensum mordicus retinens, multis confossus hastis, dimittere noluerat. Valdutium inde expugnatum: captus in eo Ludovicus Brandesius, Rapersuillam missus est. Liber Grunbeccii manuscriptus, Brandesium narrat, accepta fide publica ad colloquium

loquium vocatum, ipsum, & arcem dolo captum: quod si ita est, aut nescivit, aut scire dissimulavit Stumpfius. Arx, ablata divite præda, incendio evastata est, Majenfelda quoque capta, qui in præsidio erant, Curiam in custodias ducti & cives quatuor qui portam, Brandesiis reseraverant, capitali supplicio affecti. Sub finem Februarii à legatis Philippi Palatini, Basileensis, Argentoratensis, & aliarum civitatum tentata pax, obstinatis utrinq; animis, convenire non potuit. Ludovicus verò Gallorum Rex, ad primum hujus belli nuncium, missis ad Helvetiorum pagos legatis, pacem iis ac fœdus amicitiamque obtulit. Sperabat enim hac occasione, implicito iis bellis Cæsare, Mediolani imperium, cui jamdudum inhiabat, faciliùs occupari posse. Neque Helvetii, hoc rerum statu, tanti regis conjunctionem sibi negligendam putabant. Fit igitur fœdus ad annos decem, frustrà id suis artibus impedire satagente Mediolanensium duce. Interim Maximilianus, bello Geldrico tum occupatus, acceptis de Helvetiorum rebus, & fœdere cum Gallis icto nuntiis, præfecto castris Alberto Saxoniæ duce magnis itineribus Friburgum advolat, inde, ad Imperii principes, missis passim nunciis, ac literis auxilium convocat. In Walgovia (quæ olim Drusiana est dicta) quindecim pugnatorum mi lia, ex Tirolensi agro evocata, collocat. Hi ad VI. Calendas Aprilis Rhenum trajecti, pagos aliquot agri Sangallensis exurunt, Helvetios suis auxilio missos, Werdembergam vicinum oppidum se recipere compellunt. Inter hæc, qui Constantiæ erant, cùm hostem ad septem millia haud procul abesse audivissent, sub Wolfgango Furstenbergico Comite egressi, non expectantibus eorum adventum Helvetiis, pagos quosdam in hostili solo diripiunt & incendunt. Præda onustos, & negligenter absque ordine domum redeuntes, adortus hostis, nonnullos cœdit, & aquis mergit, reliqui Constantiam fugâ evasêre. Ita variante Martis alea, uno eodemque die, utrique & victi & victores fuêre. Post hanc velitationem, Helvetii, uti Constantiensibus incommodarent,

Suader-

Suaderlochium vicinum civitati nemus, præsidio muniunt. Dum hæc iis locis fiunt, Athesini Münsterdalium iterum ingressi, villarum ac prædiorum excitato incendio, castra inter Malzium & Letschium pagos metantur. Inde cùm per ea loca nemo se moveret, circa ferias quinquagenarias populabundi in Engadinorum agrum irruunt: ea gens in Vennonibus ad Oenifontem incolit. Engadini à milite imparati, satis magna pecuniæ promissa summa, obsides triginta tres dedere, ii Meranum missi sunt; Grisones verò ad septem millia in Vennones profecti: partem copiarum per montis crepidinem circumire, & à tergo hostium subsidere jubent, ipsi cum reliquis lento incessu ad castra illorum pergunt. Qui præmissi erant, uti & quo tempore constitutum erat, igni excitato signum suis dantes, hostium equitatum, in quem inciderant, turbant, & loco cedere compellunt. Stabant Athesini tribus instructis ordinibus, hostem à fronte operientes, qui, cùm ex equitum trepidatione periculum à tergo esse animadvertêre, manipulos aliquot eò mittunt, à quibus ducenti primo impetu cæsi, mox verò, ubi socii aliis post alios nunciis addere gradum jussi, suis laborantibus auxilio venêre, Athesini post acerrimum conflictum fugientes, multos amisêre, vel ab hoste cæsos, vel Athesi submersos. Qui supererant, hac clade exacerbati, (factum hic narratur, non laudatur) Engadinorum obsides Merani ad unum occidêre. Quatuor hominum millia cecidisse refert Stumpfius. Castra hostibus prædæ fuêre, Glorium oppidulum, & Malzium, pagus, à victoribus incensa. Post hanc pugnam Cæsar ipse in Valgoviam primùm, atque inde assumto milite in Vennones advolans, Engadinorum agrum ferro & igne depopulatur, in armis repertos trucidat: mox Veldkirchium, ac inde Constantiam redit. Inter hæc Ludovicus Rex, missis ad Helvetios nunciis indicat, Mediolani Ducem, etsi aliud præ se ferat, Cæsari tamen studere, & auxilia clàm summittere, cui uti vicem rependant, occasionem esse. Habere se in animo bellum illi facere, nec dubitare, quin ditione

exui posset, si aliquot hominum millia sibi ex ipsorum pagis conducere liceret. Helvetii satis hostium sibi esse, seque suis indigere respondent: quod etsi graviter ferebat Rex, quòd tamen Cæsar eo bello à rebus Italicis distineretur, insignia aliquot tormenta bellica cum suis artificibus, magnámque pulveris vim ad ipsos misit. Militem verò in Veromanduis & Picardia, locis opportunis disponens, Philippum Principem, Cæsaris filium, etiam literis deterrere conatus est, ne patri auxilia suppeditaret. Is eo tempore, adductâ ex Hispaniis sponsâ, nuptiis celebrandis, & rei uxoriæ intentus: Burgundicorum equitum turmis aliquot ad Patrem missis, cætera quietus, agebat. Circa idem tempus Maximilianus, contractis undique copiis, totis in bellum viribus incumbere statuit. Quod videntes Helvetii, sua & ipsi præsidia, quæ vicinas hosti oras insederant, novo milite corroborârunt, imprimis verò Tigurini, mille quingentos ad Suaderlochium mittunt, ne qua vis illàc à Constantiensibus ingrueret. Itaque Cæsar ad medium Iulium Constantiâ egreditur: sequentibus eum, longo ordine, omnibus civitatum imperialium & Confœderatorum copiis. Cúmque rectà in hostium exercitum ducere statuisset, qui, tormentis ante aciem in æditiori colle dispositis in procinctu stabant, Principes quidam illum adeunt, prælium deprecantur, magnas inter Imperiales animorum dissensiones, varia esse consilia, verendum, ne in tam variis hominum voluntatibus, confusione orta, res in discrimen adducatur. Cæsar prudenter hæc ab iis considerata, & diem jam propè vergentem videns, displosis tormentis in civitatem rediit. Per eosdem dies Ludovicus Mediolanensium Princeps, uti pacem faceret, Galeacium Vicecomitem, propinquum suum, cum mandatis in Sueviam legaverat. Gallorum etiam Rex, quamvis Helvetiis auxilia, & mitteret & polliceretur, ne tamen bellum inter ipsos, quàm pacem malle videretûr, suum & ipse legatum misit, Castellæ præsidem. Factis igitur decem dierum induciis, utrorumque legati Tigurum convenêre. Ibi quòd Castella-

Z num

num viderent ſub pacis procurandæ prætextu id agere, uti bellum produceretur, & Helvetii aliâs à pace non alieni, Regis promiſſis onerati, duriores ſeſe exhiberent, ſoli Galeacio conficiendi negotii poteſtas facta. Eo adnitente, Schafhuſii conventus indicitur. Ad Cæſarem interim profectus, capita quædam deſcripta ſecum attulit, quibus ille pacem fieri adſentiebatur. Schafhuſii Helvetiorum & Curienſium audita cauſa, alius Baſileæ dies edicitur. Cæſar eò miſit Caſimirum Brandenburgicum, Iohannem Dalburgum, Vangionum Antiſtitem, Philippum Naſſovium, Paulum Liechtenſteinium, Cyprianum Serentinum Cancellarium, & Iohannes duos, Abenſpergicum, & Tungenſem, cum centum equitum comitatu. Aderant Helvetiorum quoque & Griſonum, Curiæque & Sangalli oppidorum legati. Hos inter Vice comes exponit, ſe Principis ſui mandato, uti pacem faceret, miſſum, hortari, & orare, ad æquas conditiones animos convertant, & qui ab alteris injuria ſeſe affectos putarent, cauſam agere incipiant. Hæc ubi dixiſſet, qui à Cæſare aderant, ſumptis actorum partibus, in hunc fere modum verba fecere. Cùm inter Maximiliani Cæſaris ſubditos, & Curienſis ditionis Griſones, de finibus controverſia incidiſſet, hique legitima diſceptatione rejecta, armis rem gerere priores cœpiſſent, Helvetios, quorum nihil intererat, fœdere tum demum facto, ex inſito ipſorum animis in Auſtriacos odio, non pauca illius loca, bello minimè indicto invaſiſſe, ferro & igne obvia quæque fœdaſſe, idque abſente illo, & alibi occupato. Qua in re, etſi cùm ipſi, tum Imperio rebelles, nihil ad ſummam injuriam reliqui feciſſent, Cæſarem tamen, pacis ſtudio, capita quædam perſcripſiſſe, quæ ſi Helvetii admitterent, quod ſanè debeant, pacem ſe libenter fieri permiſſurum. His auditis, poſtquam Galeacius capita de ſcripto recitâſſet, Helvetii reſpondent, non ſe priores arma ſumpſiſſe, ſed Curienſibus vicinis & confœderatis, contra injuſtam vim, ſuppetias tuliſſe, gravium ſcelerum objectione & contumeliis provocatos; innocentiam ſuam defendiſſe, ne-

se neque ob id contra Imperii dignitatem fecisse quam in omnibus suis fœderibus semper excepissent. Quod ad pacis capita attineret, cùm ea longè diversa sint ab iis, quæ Schafhusium missa fuerant, neque hæc, neque ista admitti posse, nisi multa remittantur. Galeacius ad hæc & legati Cæsaris, ne nihil procederet, petiere, ut & ipsi, quibus stare vellent conditionibus, scripto declararent. Id ubi factum, Galeacius magnâ industriâ conciliandis partium articulis, quà addendo, quà adimendo, quædam etiam mutando, usus, nihil ad rei summam perficere potuit. Dilato igitur negotio, per equos celeres Vlmam, quò Cæsar abierat, profectus, eò rem adduxit, ut ad finem Septembris pax fieret. Ejus conditiones hæ fuerunt primariæ: Quas ad Rheticonem montem (Pretigoviam hodie tractum illum vocant) Cæsar ditiones ab Amasianis Comitibus, quorum prosapia interierat, acceptas possederat, earum incolæ ipsi, uti ante bellum, dicto audientes sint: fœdus cum Grisonibus ictum servent: neque, quòd ab illo descivissent, pœnis aut multa afficiantur. Dissidium, quod inter Curienses & confines Tirolenses tenuerat, Friderici Augustani præsulis arbitrio decidatur, à quo nulla esset provocatio. Accepta bello damna, cædes, prædationes, incendia, injuriæque & contumeliæ perpetua oblivione obliterentur. Oppida, arces, pagi, villæ ac prædia manu capta, priori quæque domino, uti nunc sunt, reddantur, quod quisque in ea juris ante bellum habuerat, retineat. Eorum cives, inquilini, cæterique authores ac habitatores in pristinum locum restituantur, neque fraudi cuiquam sit offensionum causas eo bello vel dedisse vel accepisse. A contumeliis, injuriisque & jurgiis abstineatur: quod uti fiat, judices utrinque constituantur, qui lites omnes, quæ intervenire poterant, ex æquo & bono dijudicent. Præter has conditiones, aliæ quædam controversiæ, arbitri & legatorum disceptatione, discussæ sunt. Sub hac pace comprehendi Cæsar voluit Austriæ domum, Ludovicum Mediolanensem, Principes electores, cæterósque Imperii ordines, Argentoratum & Basileam,

cum earum Episcopis, aliásque Imperiales Sueviæ, & ad Rhenum civitates, Helvetiis vicinas. Hi Galliæ Regem, ejus confœderatos, Sangallenses, Abbacellensésque & Curienses nominabant. Ita finem habuit bellum Helveticum, quo etsi nunquam ad summæ rei dimicationem ventum, multi tamen ab utraque parte mortales periere, quorum numerum, quidam ad viginti millia prodidere. Acer erat Maximilianus, & belli sciens, magnaque Suevorum & Imperialium auxilia habebat, sed quorum viribus Helvetii quasi pro communi omnium una quadam civitate, & ex unis manibus depugnantes resistebant, neque inferiores Sese declarabant, donec utrique bello defatigati, pacem æquis conditionibus lubentes accepere.

XXVI. Tertii generis bella suscepta sunt in gratiam Fœderatorum: *ubi tamen notandum*

XXVII. A. Gesta quædam fuisse ab Helvetiis, pro Helvetiis, contra exteros.

Tale est 1. Abbatiscellanum, de quo *Siml.* lib. 1. p. 57. Illis annis pace facta quies & otium fuit Confœderatis. Cæterùm anno 1401. cœpit bellum, quod Abbatiscellanum vocatur, & septennio integro duravit. Est autem Abbatiscella regio Helvetiæ in Alpibus, supra caput Acronii lacus sita, quæ hodie una est ex pagis confœderatis, tum verò nondum fœdere tenebatur, sed parebat Abbati S. Galli. Erat tum temporis Abbas Cuno à Stouffen, inter hunc & Abbatiscellanos controversiæ ortæ sunt, de quibus cùm sæpe judicio contendissent, tandem armis quoque contendere cæperunt. Abbati conjunctæ erant urbes ad lacum Acronium, Abbatiscellani quoque in hoc fœdere fuerant, sed Abbatis opera exempti sunt. Ex his oppidis collecto exercitu Abbas congressus cum Abbatiscellanis, ingenti prælio vincitur. Cives oppidi S. Galli post hanc pugnam societatem cum Abbatiscellanis fecêre, & præterea Suitii. Abbatis

partes

partes tuendas Dux Austrius suscepit. Abbatiscellani verò aliquot præliis superiores, vicinis regionibus longè lateque in potestatem redactis, eversis multis arcibus Nobilium, captis nonnullis civitatibus, coëgerunt tandem Abbatem pacem petere, salva ipsis libertate relicta.

Nauclerus Genes. 47. pag. 268. Circiter annum M CCC XCVII. Abbacellenses defectionis suæ materiem quæsiêre. Isti Abbacellenses fuerunt homines ipsius monasterii, sed, ut prædictum est, ab eo defecerunt, recusaverúntque Abbati & monasterio solita & consueta præstare servitia: sed nec stüram, census aut redditus debitos solvere curabant, prætendentes se prægravatos & indebite tractatos: unde Abbas, ut rebellionem eorum domaret, ligam fecit cum VII. civitatibus imperialibus circa lacum, Constantia sc. Vberlingen, Lindou, Ravenspurg, Wangen, & ad S. Gallum. Cùm his Abbas ducens adversus hos rusticos, qui confugientes ad montana, & lapidibus usi de monte celeri cursu descendentes, in fugam verterunt exercitum Abbatis & civitatum dictarum, interfeceruntque CC L. ex eis. Hac victoria potiti ligam fecerunt cum Suitensibus & Glarissis, invaseruntque vicinos nobiles, quorum subditos induxerunt ad rebellionem, itaque pari modo servitia, census aut redditus debitos præstare recusaverunt, nec finem fecerunt: unde coacti nobiles, invocabant ducem Austrtæ, ut eis succurreret, attentoque pro majori parte sui essent ministeriales. Erat rebellio hæc satis molesta Principi, & libenter abstinuisset, sciens, quæ antea passus fuerat à suis propriis hominibus, adhæseruntque multi Abbatiscellensibus. Tandem tamen victus prece nobilium & civitatum prædictarum, Anno M CCCC IV. in vigilia corporis Christi duxit exercitum justum contra oppidum S. Galli, quod fovet partes Abbacellensium, & dum vastare cœpisset agrum, ac sine ordine hinc inde palarentur Austrii milites, excurrentes Abbacellenses, occiderunt aliquot notabiles viros, ex eis comitem Hermannum de Tierstain, de Lan-

denberg militem, Hermannum de Clingenberg militem, Iohannem de Halvyl & nonnullos alios. Cum his rusticis confœderabat se Rudolphus Comes de Werdenberg, qui sine armis & equo pedes sequebatur rusticos. Nam dux Austriæ Fridericus eundem paulò antè fugârat è patria. Ordinavit autem idem dux mille ducentos viros ex suis nobilibus & civitatibus ligæ, qui Abbatiscellam expugnare debebant, hi cùm venirent ad clusam, eam aperiunt, & ingrediuntur: hoc videntes Abbacellenses, qui fuerunt vix quadringenti numero, de præcipiti monte cursim descendunt, adversus ascendentes, & eos lapidibus missis lacessunt, ex eisque in fuga occisi sunt trecenti & quinquaginta ad minus. In istis diebus habebant confœderati ligam juratam cum duce Austriæ, & nihilominus assistentiam fecerunt Abbacellensibus, glossantesq; singulares aliqui ad istos declinarent non jussu aut permissu ligæ. Sed excusare se non poterant, quia terras, & alia de domo Austriæ, ab ipsis Abbacellensibus recipiebant. Circa hæc tempora duxerunt Abbacellenses in Marcam, quæ erat ducis Austriæ, & eam oppressam dono dabant Suitensibus, à quo tempore tota Marca defecit ab Austriæ domo, cùm antea per multa tempora Suitensibus restitissent. Anno igitur M CCCC VI. prædicti Abbacellenses multas injurias Austriæ intulerunt principibus. Eodem anno Abbacellenses XXXV. castra metati sunt contra duces Austriæ, regnabantque in magna superbia, prætendentes omnium supplantare dominia: placuit hoc vicinis rusticis, ex quibus multi deficientes à suis dominis, illis adhæserunt, tunc tota vallis Rheni, cum Abbacellensibus conjurabant. Videntes hoc nobiles nonnulli se cives fecerunt Duregi, relicto duce Austriæ, quem tamen precibus antea induxerant, ut belligerare contra prædictos rusticos cæperat. Et quamvis ipse dux contemplatione nobilitatis tutandæ onus belli agnoverat, ipsi tamen nobiles hoc non attento stipendia ab eodem duce ad opus prædictum exigebant, prout hoc in longum describit materna lingua Eberardus Miller, miles & Sculte-

Scultetus Thuricensis. In illis diebus oppidani de Winterthur cives facti sunt in Durego: fertur tamen id falsò peractum. Nam Hermannus Comes de Sulz, provinciæ Austriæ advocatus, propterea Sculterum in Winterthur submersit in flumine. Circa annum M CCCC VI. obsederunt Abbacellenses Brigantiam prætendentes, ut ferebatur, quòd expugnatis Brigantinis non vellent quiescere, donec omnem extirparent per totam Sueviam nobilitatem: nam civitates imperiales illis, ut prædictus Eberardus scribit, plurimum favebant. Erat tum in castro Brigantino Guilielmus ejusdem loci Comes, unde convenerunt Episcopus Constantiensis, Comes Rudolphus de Montfort, & militia de vicinia, cum satis justo exercitu, ducebantque contra obsidentes pro liberatione obsessorum, factâ pugnâ in fugam vertuntur rustici, dimissis tormentis, machinis, & impedimentis suis. Deinde anno M CCCC VIII. in die S. Hilarii, cùm esset frigus intensum, obsident Abbacellenses rursus Brigantiam, quos tamen inde fugârunt auxiliatores comitis Guilielmi, occisis ferê omnibus, de quo latius sequitur. Anno M CCCC VIII. Abbacellenses, cùm multa castra nobilium destruxissent, obsederunt in mense Ianuario castrum Brigantiæ, ubi quasi omnes gladio sunt extincti per Guilielmum Comitem Brigantinum, & auxiliatores suos. Et ecce Berengarius Nobilis vir de Landenberg magna voce clamâsse fertur, interficiamus mulieres cum parvulis suis, ne fortè vivendo repullulent in perniciem nobilitatis, quæ per continuum septennium gravissima damna ab his fuisset perpessa.

2. *Bilitionense.* Siml. l. 1. p. 58. Anno 1422. Helvetii exercitum per summas alpes in Lepontios Bilitionum duxêre, oppidum hoc à Comite Monsaxio venditum tribus pagis Helvetiorum, dux Mediolani, qui ad se id spectare contendebat, per insidias interceperat: ideoque illius recuperandi causa aliquoties Helvetii exercitum trans alpes duxerunt, primum hoc anno, quem diximus, deinde anno M CCCC XXV. & sequenti quoque, ac oppidum quidem capere non potuerunt, vicinas

tamen valles quæ ad ducem Mediolani ſpectant longè lateque vaſtârunt. *Suizerus* ann. Ch. 1422. Dux Inſubrum Bilitionum capit, quod Helvetii rurſum obſident, & 900. Inſubrorum cæſis, vexillum Mediolanenſe capiunt. Ceciderunt in eo prælio Helvetiorum 375. Alii tamen aliter, ut monuimus ſup. p. 281.

3. *Lepontinum*. Siml. p. 61. Proximo anno poſt bellum Burgundicum, pugnatum eſt ab Helvetiis contra ducem Mediolanenſem in Lepontiis, ad pagum Iornico nomine. Cauſa belli fuit, quòd Lepontinæ vallis incolæ, qui Vraniis parent, conquererentur de quibusdam injuriis vicinorum, quòd veteri poſſeſſione & fructu quarundam ſylvarum ab illis pellerentur, cùm autem legati Helvetiorum hanc controverſiam non potuiſſent componere, Vrii evocatis in auxilium confœderatis ſuis, exercitum Bilitionum duxerunt: ſed cùm ingruente hyeme id obſidere non potuiſſent, præſidium ſexcentorum hominum Lepontiniis in pago Iornico reliquerunt, hos adorti ſunt Mediolanenſes inſtructiſſimo exercitu, verùm ipſi occupatis anguſtiis locorum 1400. occiderunt, reliquos è Lepontina valle profligârunt. Pugnatum eſt circa Idus Nov. Anno 1478. ac proximo Decembri opera Regis Gallorum pax inter Mediolanenſes & Helvetios facta eſt.

XXVIII. B. Ab Helvetiis contra Helvetios, cujusmodi eſt

I. *Bellum Tigurinum*. *Simler*. lib. 1. p. 58. Cæterùm anno 36. poſt milleſimum & quadringenteſimum, graviſſimum bellum civile, Auſtriorum potiſſimum artibus & opera, in Helvetiis conflatum eſt, primùm quidem inter Tigurinum pagum & Suitium, cui poſtea ſeſe omnes fœderati junxerunt, ac Auſtrius Princeps, qui primò ſeſe Suitiis junxerat, poſtea cum Tigurinis fœdus fecit, & illis ſuppetias tulit. Pugnatum eſt aliquoties, urbs quoque Tigurina ab Helvetiis obſeſſa eſt: ſed nullum magis memorabile prælium eſt, quàm quod propè Baſileæ mœnia decertatum eſt, anno 1444. die 26. Aug.

Adduxerat in Sequanos & Rauracos numerosissimum exercitum Ludovicus primogenitus filius Regis Gallorum, qui postea Rex fuit hujus nominis XI. partim à Papa Eugenio ad dissipandum Concilium Basileense, partim à Friderico Imperatore contra Helvetios vocatus, cum hoc ingenti exercitu mille sexcenti Helvetii congressi maximam stragem ediderunt, & ipsi quidem occubuerunt, superati multitudine hostium, seu ita attriverunt hostium exercitum, ut mox relicta Germania in Galliam redierint; sic, ut hæc pugna memorabilis Lacedæmoniorum prælio ad Thermopylas comparanda videatur, ob insignem ferocitatem paucorum militum, qui pro totius patriæ, imò Germaniæ salute, contra innumerabiles pene hostium copias pugnârunt. Sæpe hoc bello induciæ factæ sunt, ideóque annos ejus alii aliter numerant, & vulgò Septennale dicitur: Sed initia belli jacta sunt anno 1436. & firma pax facta & confirmata est anno Domini 1450. Proximo anno post pacem factam Abbas S. Galli fœdus fecit cum 4. Pagis Helvetiorum.

Nauclerus, Gen. 49. p. 281. Dum hi motus in regnis pluribus flagrarent, etiam Germani suis armis inquieti fuêre, Suitenses intestinas seditiones concitârunt, aggressi Duricenses, fœderis neglecti causâ. Rem gestam hoc modo scribunt: Olim an. Dom. M CCC LII. prædicti Suitenses cum multis sibi confœderatis inierunt confœderationis ligam cum Duricensibus perpetuò duraturam, & taliter exstitit provisum à partibus, qui inveniri non posset modus, quo prædicta confœderatio valeret dirumpi. Erant hæc patentibus cyrographis, & necessariis cautelis, partiúmque sigillis confirmata atque jurata. Fuit autem in hac confœderatione expresse cautum, ut quælibet pars seorsum confœderare se posset, salvo prioris confœderationis ligamine, cum quibuscunque principibus civitatibus aut universitatibus. Exceptum erat, vel saltem excipi debuerat imperium, & Imperator, maximè, cùm Duricensium civitas sit imperialis. Hâc ligâ per centum & amplius annos continuatâ, subortæ sunt inter eos discordiæ haud contemnendæ, quamob-

rem cives Duricenses circa annum Domini 1433. se cum illustrissima domo Ducum Austriæ, salva tamen priori confœderatione, perpetuò colligàrunt. His ita conclusis Suitenses cæteriq; confœderati cœperunt indignari Duricensibus, quos & requisierunt, ut novam confœderationis sponsionem dimitterent, vel super ea coram ipsis juri starent. Non obstante Duricensium exceptione legitima, asserentium, quod contra eorum ligam non fecissent, & id constaret ex literis patentibus, quibus cavebatur, qui quilibet partium ligæ se liberè cum aliis quibuscunque & quandocunque confœderare posset salva prioris confœderationis obligatione (prout & Bernenses nuper cum civitate Basileensi, & quondam cum Duce Sabaudiæ se colligavêre.) Obtulerunt se quoque iidem Duricenses ad standum juri coram Bernensibus & Solodorensibus, eorundem Suitensium confœderatis, & pluribus aliis Principibus & universitatibus. Nihilominus, Suitenses ipsi minus contenti de his oblationibus, & nisi coram suæ universitatis tribunali juri starent, bella sunt comminati. Interea illustrissimus Princeps Albertus Dux Austriæ, pro parte suæ domus, & ducum Austriæ petivit terram, quæ dicitur Ergoja, cum multis castris, ac oppidis per dictos confœderatos ante per annos multos violenter occcupatam, quam terram confœderati nec restituere, nec coram competenti judice super his juri stare voluerunt: Gladio, inquiunt, quæsivimus, nec nisi gladio compulsi restituemus. Quid plura? Suitenses cum suis confœderatis omnes ad arma habiles feruntur jurâsse, quod quantum per ipsos staret, quod bella atque lites contra principem Austriæ, nec non cives Duricenses, non ante finirent, nisi prius prædictos Duricenses ad dimissionem confœderationis cum dicto principe & domo Austriæ nuper confirmatæ, & ad restitutionem cyrographi super confœderatione confecti, & ad standum juri coram eis compulissent. Feroces populi mox cum suis confœderatis, seclusis tamen Bernensibus & Solodorensibus, in Duricenses, qui ab eorum liga descivissent comparato exercitu in eorum agrum

cuncta devastantes exivêre anno Domini 1443. Quibus cum Duricenses prælio congredi præsumpsissent, usque ad internecionem cæsi sunt ab ipsis Suitensibus. Id factum est propè Capellam S. Iacobi leprosorum extra muros Duricenses. Ibi enim, ut aliqui referunt, cives cum suis pausabant, deliberabántque. Ex tunc quadringenti viri per Suitenses ordinati præcurrentes, signô, quo nobiles ac Duricenses, videlicet rubea cruce, utebantur, falsò assumpto, tanquam amici illius permixti sunt, initáque pugna hi fugam faciunt, secúmque ad fugam multos trahunt. At ubi ejus opportunum visum fuit improvisos intra capellam, & extra manentes crudeliter occidunt. Tanta verò in victos crudelitas ac rabies fuit, sicut refert Æneas Sylvius, ut eo in loco partæ victoriæ epulantes congestis necatorum corporibus mensas & sedilia ex illis apparaverint, & aperientes hostium cadavera cruorem biberunt, corda dentibus lacerantes. Nonnulli tamen ex illis anno sequenti, hoc est, 1445. juxta leprosorium S. Iacobi extra portas Basileenses ejus crudelitatis, ut creditum est à quibusdam, pœnas solverunt.

Gerardus de Roo, pag. 197. Anno 1444. Helvetiorum civitates, quæ Suitensium partes contra Tigurinos sequebantur, missis certatim nuntiis, eos sollicitabant, ut fœderi, quod cum Austriacis principibus habebant, renunciarent, neque vicinorum in se odia & arma excitarent. Tigurini, in nullius injuriam, aut contumeliam fœdus abs se factum, respondent, quod servare, uti jurati sint, ita in animo haberent. Itaque res in apertum bellum erupit. Erant apud Tigurinos Iacobus Hochbergicus Marchio, & Ludovicus Comes Helfenstainius, cum multis nobilibus, ad octingentos quadraginta quinque equites, peditum verò duces erant Iohannes Rechbergicus, Thuringius Halovilius, & Burcardus Monacus, viri strenui. Præter hæc præsidia ab Austriacis missa ab initio speraverant Tigurini accessuras, & ab Helvetiis nonnullis copias auxiliares, hi verò omnes ob Austriacum fœdus, ab illorum societate discesserant. Excitantur utrinque villarum, pagorum, ac prædiorum incen-
dia,

dia,sollicitantur ad defectionem,arces ac oppida: nonnullæ se dedunt,aliæ vi expugnatæ, quædam etiam in favillas redactæ sunt. Tandem sub Iunii mensis finem, Helvetii omnes Tigurum urbem obsidione cinxêre. Non longo tempore pôst,Ludovicus, Caroli Regis filius (Delphinum vocabant Principem à Rege dignitatis gradu secundum) cum triginta pugnatorum millibus,rectà Basileam ire perrexit. Adventus ejus causæ feruntur duæ. Sunt,qui ab Austriacis accersitum affirmant,ut Tigurum obsidione solveret,ac Helvetiorum contumaces spiritus frangeret. Alii Eugenii artibus evocatum esse dicunt, uti Concilium Basileense disturbaret. Huic obviam profecti Helvetii,dum pauci cum plurimis egregiè pugnant,propè ad unum cæsi,multo suorum sanguine victoriam emptam,reliquêre raro exemplo & quod cum Spartanorum conflictu ad Thermopylas conferre possit; numero enim Galli hìc ut illic Persæ,superiores extitêre. Ad Tigurum quoque malè ab Helvetiis pugnatum,& obsidione urbs soluta est.

Felix Faber, de obsidione plura urbis Tigurinæ,& clade ad S.Iacobum, quam de occasione, origine & successu belli scribit. Addam tamen ejus quædam, tanquam authoris συγχρόνȣ verba ex Histor. Suev. lib. 1 pag.144. Hoc autem Swiceris videbatur intolerabile, ut oppidum fortissimum Thuricense,per quod est introitus & exitus in terras hostium eorum, & per quod nobiles inimici eorum eis obstaculum præstare possent, ne ad placitum in terras extra montana se diffundere valerent. Iccirco inceperunt gravissimis injuriis civitatem Thuricensem vexare,& undique molestare non paucis annis. Cùm autem Swiceri viderent,cives Thuricenses tribulationibus eorum non frangi, congregati omnes armata manu contra civitatem Thuricensem properaverunt,& eam per duos menses & tredecim dies obsederunt,anno Domini 1443. In die autem Sanctæ Mariæ Magdalenæ decreverunt simul committere bellum juxta Capellam S. Iacobi,ubi leprosorium est in campo ultra Limam fluvium. Swiceri autem injustissima

ma fraude usi, ultra quadringentos de suis signaverunt signo nobilium & Thuricensium, rubeis videlicet crucibus, abscondentes albas cruces proprias. Dum ergò nobiles & Thuricenses audacter de civitate erumperent contra inimicorum cuneos, adjunxerunt se eis Swiceri illi, fallacibus signis ornati, & dum congrediendum esset, simulabant mendaciter signati fugam, aliósque fugere secum cogebant. Quos Swiceri secuti cædebant eos, & in capella Sancti Iacobi plures occiderunt, & sic decepti cæsi & prostrati sunt multi Nobiles, & maximè cives Thuricenses, inter quos & pater meus diu cum aliis stans juxta fluvium, seque defendens occubuit sanguine mercatus æterna præmia, de quo minus dubito, quàm si in lecto mortuus fuisset, quia dicit Leo Papa & habetur 23.q.8. [illegible]quis pro veritate fidei & defensione patriæ mortuus fuerit, à Deo cœleste præmium consequetur. Hoc etiam probat lex civilis ff. de injur. & Tullius inquit, nullum esse periculum, quod sapiens pro salute patriæ arbitretur vitandum. Et Aristot. 3. Ethicor. Principaliter, inquit, dicetur fortis, qui contra bonam mortem erit impavidus pro defensione patriæ. Hac virtute fortitudinis genitor meus ornatus stetit imperterritus, nec fugam cum aliis formidolosis iniit, sed cum fortibus manens usq; ad mortem certavit contra hostes, eligens potiùs gloriosè mori, quàm ignominiosè fugere, exemplo Eliazari 1. Maccab. & Codri Regis Atheniensium, & Mutij Romani & suorum CCC. sociorum.

2. *Bellum Sangallense & Abbatiscellanum posterius*, de quo Simler. lib. 1. pag. 70. An. Chr. 1490. aliud civile bellum in Helvetia exortum est. Abbas S. Galli novum cœnobium Rosaci ædificare cœperat, & illud jam penè absolverat: hoc ægrè ferentes cives S. Galli, Abbatiscellani, & subditi imperio Abbatis, tum quòd nollent, religione ducti, ossa & reliquias S. Galli loco moveri, tum quòd metuerent ne uberrima Negotiatio linificii ab ipsis Rosacum transferretur, & conspiratione facta, subitò armati confluunt, & novum ædificium diruunt. Abbas verò hac injuria commotus, quatuor pagos

gos,quibus fœdere junctus erat,in auxilium evocat: sex alii pagi sequestri pacis, S. Galli cives cum fœderatis ipsorum hortantur,ut jure cum Abbate contendant,verùm cùm illi ostenderent sibi atrocem injuriam contra vetera privilegia, novi cœnobi ædificatione illatam, ideo se justam causam habuisse eorum quæ fecerint,neque tamen se jure sistere vellent,quatuor pagi quibusdam aliis in societatem ascitis copias in Turgeam duxerunt: sed bellum hoc absque sanguine confectum est: primi omnium Abbatiscellani pacem cum Helvetiis fecerunt,& Rhegusçorum vallis illis est adempta: postea obsessa urbe S.Galli, pax inter ipsos & Helvetios facta est,opera Georgii comitis Sarunetum, & Gaudentij comitis Mætschij, atque Constantiensis Senatus: subditi quoq; Abbatis pecuniâ mulcti in gratiam recepti sunt.

XXIX. C. Ab Helvetiis vel omnibus, vel plerisque,pro Confœderatis exteris, Pontifice præsertim ; ejúsque in repetendo Ducatu Mediolanensi sociis,Imperatore, & Duce Mediolanensi; atque Rege Galliarum.

XXX. Pontificiæ expeditiones potissimùm numerantur [a] duæ; [b] restitutione Ducatus Mediolanensis, præliisque [c] NOVARENO & [d] MARIGNANNO celeberrimæ.

(*a*) Ita distinguit *Stumpfius*. Prima incidit in annum Christi 1510.ab omnibus suscepta Helvetiis: secunda in annum 1521. Tigurinorum maximè & Tuginorum. Placet tamen paulò fusiùs enarrare, quoties superioribus seculis Helvetii arma pro Pontifice, Imperatore, atque Mediolanensi Duce sumserint, Sprœcheri, quod perspicua brevitate se commendet, Palladem secuturi.

An-

Anno 1496. Carolo, Italiam ingredi volente; Ludovicus Maurus, Dux Mediolani, Imperatorem Maximilianum, & Papam Alexandrum, in auxilium, contra illum vocat: qui, sub prætextu, ac si contra Vrsinos iis opus haberet, 4000. confœderatos conscribit.

Anno 1500. die 17. Ian. Galeatius Vicecomes, Ducis legatus, Curiam Rhætorum venit; & ex Rhætia, atque etiam Helvetia, præsertim ex iis, quibus stipendia à Ballivo non erant persoluta, 5000. (contra severa tamen magistratus edicta) conscribit: horúmq; & Cæsareanorum ope, in recuperanda majore Ducatus parte, utitur.

Anno 1513. Maximiliano Imperatori in obsidenda urbe Divione in Burgundia, Confœderati cum exercitu præstò fuêre.

Anno 1510. post Fœdus inter Iulium II. Pontificem Max. & Confœderatos Helvetios & Rhætos, opera Matthæi Schineri, Cardinalis & Episcopi Sedunensis, initum, 6000. ex istis (contra Alfonsum, Ferrariæ Ducem, ut ille ajebat) in Italiam educuntur: sed eorum opera Gallos Mediolano pellere conabatur. Galli, dolo cognito, se muniunt, Confœderatorum exercitus, absque jussu Magistratus, & præter tenorem fœderis, ulterius progredi recusat: moxque à superioribus suis revocatus, nullis receptis stipendiis, domum revertitur. Et quanquam anno 1512. multi ex Confœderatis, Pontifici Max. ob non soluta stipendia, irati, Gallicas partes sequuti; prælio ingenti ad Ravennam, ipso die Paschatis, interfuerint: & cum Gallis de victoriâ gaudentibus, optima præda onusti, domum redierint; paulò post tamen eodem anno 20000. Confœderati, auspiciis summi Pontificis in Italiam veniunt: & cum Venetis, qui Papæ jam reconciliati erant, conjuncti, Cremona & Ticino urbibus, primo impetu captis, Gallos toto Mediolanensi Ducatu ejiciunt; sic, ut præter arcem Mediolani, nihil illis reliquum manserit. Helvetii, Cisalpinas provincias, Luganum, Locarnum, Mendrisium, & Vallem Madiam; Rhæti, Volturenam, Comitatum Clavennæ & Bormium, Pontificis jussu, recuperant.

Anno

Anno 1513. die 6. Iun. 4000, Confœderati non exſpectato auxilio Vlderici Baronis ab Alto Saxo, & aliorum 8000. Confœderatorum, Gallicum exercitum, ex prima nobilitate & ſelecta turba conflatum, (ſub ducibus Ludovico Trimolio, & Ioh. Iacobo Trivultio, contra Maximilianum, Mediolani Ducem, cui Confœderati ex fœdere inſerviebant) ad Novariam, ingenti prælio ſuperant: hoſtium circiter 8000. occiſis; gloriâ perpetuâ cum præda opima, exinde reportata. Confœderatorum 1800. tunc cecidêre; plerique tormentis bellicis, contra quæ audacter currebant, petiti. Præ cæteris, virtus & conſilium Iacobi Mottini, ex Valle Lepontina oriundi Helvetii, & glorioſa ipſius mors, celebratur.

Anno 1513. die 13. Sept. pugna cruenta ad Melignanum (non procul ab urbe Mediolani, ad S. Donatum, major conflictus erat) inter Franciſcum Galliæ Regem, & Confæderatos Helvetios ac Rhætos, Maximilianum Mediolani Ducem tutantes, exſtitit: biduo pugnando conſumpto. Confœderati pridie victores, poſtridie ſuperveniente in Regis auxilium Venetorum exercitu, non tam victi, quàm deſtituti, qui latera tegeret, equitatu, nusquam interruptis ordinibus, tormentis etiam bellicis conſervatis, & ſauciis ſecum aſſumptis, loco ceſſêre 5000. ſuorum deſideratis; & fruſtrà exſpectato, Cæſaris Maximiliani, cum ſummi Pontificis promiſſo auxilio, domum tandem rediere. Ita Mediolanum, & cætera Inſubriæ loca, in Gallorum poteſtatem venêre. Ex Rhætis, inter alios, ſtrenuè pugnando, tunc occubuêre, Rudolphus à Salis, longus ob proceritatem vocatus, & longâ militiâ clarus; Lucius item Gugelberg à Mooſs, Conſul Curienſis, qui anno 1499. in bello Suevico, pro patria multa prudenter geſſerat.

Anno 1516. Cæſar Maximilianus Mediolanum recuperare tentans, per juga Rhætica ac Volturenam iter inſtituit. Helvetiorum tunc quidam & Rhætorum copias magno numero ſecum habuit. Sed cùm exercitui Confœderatorum minus fideret, & nervo etiam belli deſtitueretur, re infecta ad ſuos rediit.

Anno 1521. Leo Decimus, Pontifex Romanus odio Gallorum, Franciſcum II. Sfortiam, Ludovici filium, Mediolanenſi Ducatui reſtituere conatus, aſtutia Cardinalis Sedunenſis, Confœderatos de Milite interpellat, eò ad oppidorum, Parmæ, Placentiæ & Rhegii, cuſtodiam ſe uſurum ſimulans: (Contra Gallum enim, ne pacem perpetuam, anno 1516. initam, violarent, Magiſtratus militem denegabant) eum tamen in Italiam perductum, occupando Ducatui Mediolanenſi deſtinat: (aliis extra fines ditionis Papæ proficiſci conſtanter recuſantibus) Gallos expellit: Franciſcum Ducem reſtituit: & voti compos factus, præ nimia lætitia moritur.

Anno 1525. Pontifex Max. & Veneta Respub. ex tenore fœderis cum Gallo initi, Helvetiorum & Rhætorum copias conſcribunt: quibus Octavius Sfortia & Ioh. Iacobus Mediæus duces dati. Hi cùm in ſtatum Mediolani perveniſſent, mox iterum dimiſſi fuêre.

Anno 1526. auſpiciis Confœderatorum, Regni Galli Helvetiorum & Rhætorum cohortes Florentiam uſque proficiſcuntur: ut Clementi VII. ſummo Pontifici contra Cæſarianos & Columnenſes, auxilio eſſent.

(b) Non ſemel Helvetius miles Mediolanenſi Ducatui fuit fatalis. An. Chr. 1411. Helvetii ſecundam in Mediolanenſem Ducatum expeditionem ſuſcipiunt, expugnatisque arcibus quibusdam, & regione depopulata, domum revertuntur. Vertente poſtea ſeculo, anno 1512. toto recuperato Ducatu, Ducem reſtituunt; id quod modò ex Spræchero, & ſup. p. 288. ex *Schvvizero* monuimus.

(c) Atqui de hoc quidem prælio breviter agunt *Calviſius* & *Buchholtzerus* an. Chr. 1513. paulò fuſiùs *Bzov*. an. Chr. 1513. S. 13. *Ad Novariam pugnatum eſt circiter duas horas; cecidêre ex hoſtibus ad X. M. omnia impedimenta, viginti duo majora tormenta, cum omnibus equis, tormentorum uſui deſtinatis in victorum poteſtate remanſerunt. Victores, tanquam triumphum ducentes, eodem die Novariam redierunt; quo facto tantum ſibi apud cunctos mortales nomen conciliârunt, ut*

multi consilij magnitudine,mortis evidentissima contemtione,in pugnando virtute, & exitus felicitate expensis, hoc facinus,omnibus ferè præclaris Græcorum & Romanorum gestis, anteferre auderent. Idem & Epistolam, quâ Helvetiis victoribus Leo X. est gratulatus, habet Sect.21. Omnium verò fusissimè rem gestam narrat A. PAULUS IOVIUS, Hist.l.XI.p.167. Eo modo Helvetii nemine hostium, qui contrà iret,in itinere conspecto, Novariam pervenerunt, magnáque gratulatione & lætitia omnium,quum donati vino largiter jentassent,vix unius horæ spatio ad quietem desumpto,novi duces in consilium descenderunt. Nam priores,ut qui antea moveri retro castra reducique tormenta conspexissent,jam hostes ad Riottam constitisse didicerant: edoctique ab incolis de natura loci sitúque camporum,& de vado,ripa, & flexibus decurrentis amnis, priusquam hostes ab urbe longius recederent, confestim audendum, fortibúsque animis invadenda castra judicabant: vel exigua namque mora hostem emitti è manibus rebantur,quòd non postea,ut æqua conditione confligerent, occasionem essent reperturi. Nam aliâs quoque Gallorum cohortes, aliásque turmas equitum adducente Stuardo Albaniæ regulo,alpes transisse cognoverant: quæ copiæ magno incommodo ipsis adversæ forent,hostibus verò peropportunæ,atque adeò tanquam utilissima ratione bellum trahentibus expectandæ censerentur. Tum verò exsurgens Craffius Tigurini pagi magister,vir eximiæ authoritatis: Nolite,obsecro invicti fratres (inquit) differendo committere,ut consilium ingentibus animis susceptum importuna Altosaxi atq; auxiliorum expectatione corrumpatur.Id n.una maximè celeritate tutum & eventu felix evadet. Nec quicquam aliud nobis rectè & naviter decernentibus, quàm maturè facto opus est, ne tantæ occasioni,quæ in hanc spem rei benè gerendæ nobis offertur, & levi temporis momento præverti potest,nequaquam impigrè desimus: satis nanque erunt, vel paucæ cohortes invictæ virtutis ad opprimendos hostes,dum nihil nos antè ausuros,quàm se conjunget Altosaxus

tosaxus existimant. Vicimus profectò, si victoria egregio consilio concepta atque explorata, intrepidis animis & fortibus dextris quæratur. Tum verò cuncti ad unum duces atque signiferi nullam moram sibi afferunt, quin peroranti Crassio statim accedant: de ratione ineundæ pugnæ graviter decernunt, edicitúrque militibus, ut cibo & quiete corpora curent, & post secundam vigiliam ad vexilla coëant: quid fieri velint ante auroram Duces imperaturos. At Maximilianus, qui dudum legiones paternæ proditionis recordatione suspectas, ipsosque eosdem hostium geminos Duces, qui patrem cepissent, tanquam destinante fortuna ad exitium Sfortiani nominis datos, illos quoq; recentis adhuc perfidię memoria infames infaustus campos, tanquam sibi fatales aspiciens anxio fatiscentique animo suprema volutabat: tum primùm sese erigere confirmaréq; : præclarum ergà se gentis studium, tantúmque animorum ardorem admirari: complere singulos centuriones, hisque prolixè testari, quibus Imperium, fortunas salutémque deberet, gratias ingentes relaturum. Sed dum intentis omnium animis in eventum futuræ pugnæ arma pararentur, & Sol jam in occasum inclinaret, mirum dictu, & quod memoriæ prodendum videtur, Gallorum canes relictis castris magno continentique agmine Novariam intrârunt, admistique Helvetiis, qui in statione erant, eorum crura lambere, caudas adulanter quatere, demissisque blandè auribus singulis applaudere cœperunt, tanquam Helvetii jam ipsorum essent domini, aut certè futuri, ut mox apparuit. Primus omnium Iacobus Mottinus ex Altorfio, nequaquam agresti ingenio vir, & Italicę gnarus linguę, tanquam auguralis disciplinæ, uti ab eo eventu credi par est, non imperitus, omine accepto ad Maximilianum contendit, eique victoriam de Gallis est pollicitus, quòd à majoribus gentis esset observatum in auspiciis præliorum, procul dubio eorum fore victoriam, ad quos hostium canes tanquam ex infelicibus castris ad tuta fortunatáque hospitia pervenissent. Igitur Helvetii Duces simulando aliud, quàm quod parabatur, tympana

pana tota nocte pulsari & circumferri per urbem jubent: ut speculatoribus, si qui adessent, exeundi speciem præberent: ideóque hostes quos tota die in armis fuisse constabat, etiam nocte eadem instructos in equis distinerent. Cæterùm imperatur omnibus, ut cibo & somno corpora firment & lucem opperiantur: ut quisque Virtutem suam pulcherrima decoris contentione in præclara luce ostenderet: nec ignavos porrò impunè terga vertere, aut deserere ordines ausuros. Hæ siquidem Helvetiorum severissimæ sunt leges, ut sub oculis spectantis exercitus, qui præ metu turpia atque indigna viro forti tentaverint, à proximis commilitonibus statim obtruncentur. Ita major metus minorem vincit, & metu fœdæ mortis, decora mors non timetur. At paulò antè quàm dilucesceret, Duces ex omnibus copiis (erant eæ ad novem millia peditum) mille spectatæ virtutis deligunt, qui octo falconibus præsint, & Maximilianum equitésque ejus, qui admodum erant pauci, sed primæ nobilitatis, comitentur. Reliqui in duas sese acies pandunt, & diverso itinere, nequaquam strepentibus tympanis, silentique prorsus agmine ad hostes feruntur. At Trivultius, qui tametsi inveteratæ prudentiæ dux habebatur, paucos tamen fessósque pedites antequam adveniret Altosaxus, egressuros adversus firmissimas copias, aut quicquam de fortuna prælii tentaturos non putabat, uti hostium aciem in conspectu esse cognovit, Tramulium cæterósque duces excitat: signa canere, tormenta in adversos collocari, & cuncta pro necessitate periculi, quæ usu & disciplina didicerat administrari jubet. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiúmque tam paratus ad dimicandum animus, ut Galli equites vix ad frænandos equos & galeas induendas tempus habuerint: utpote qui magna parte diei & noctis intenti ad imperia in armis constitissent: & serò demum, quòd Novariæ pacata omnia nunciarentur, in tabernacula ad quietem se recepissent. Satis tamen opportuno tempore levis armatura equestris uti expeditior, extenso ad lævam longissimo cornu, venientibus mille Helvetiis

occur-

occurrit, qui ut hostium tormenta declinarent, quòd his jam peterentur, sinuoso circuitu ad Moram fluvium contendebant: ut inde ponte superato, terga hostium & tabernacula adorirentur. Erat enim is amniculus quanquam suo decursu lenis, si vado transiretur, quòd mediam æquaret coxam, pediti calceato & jam pugnanti valde incommodus. Hunc Ludovicus Sfortia ab emissario Sesithis amnis ad ubertatem agri, indito suo cognomine, in ea prata deduxerat. Itaque Helvetii ad pontem patenti via procedentes tormentis hostium ex transverso peti, ingruentéque per alveum & utramque ripam procella equitum vehementer premi cœperunt. Tum verò Mottinus præsenti animo consilium mutat, & Maximilianum, qui insultantibus Epirotis magno in discrimine versabatur, pugna excedere, & continuò in urbem reverti jubet: ut belli caput acerbitati fortunæ expositum speratæ victoriæ conservaret. Eum verò generosè renitentem, & ut se communis sortis casum subire pateretur constanti animo deprecantem, duo centuriones cum totidem manipulis fræno arreptum, & detractis cassidè cristis, indutáque vili chlamyde ut paludamentum tegeretur, ex acie subducunt, conglobatóque equitum agmine in urbem redire cogunt, ut inde periculò vacuus, ipsorum virtutis spectator, maturæ victoriæ nuncium expectaret. Itaque Mottinus ea sollicitudine liberatus, nutantem suorum aciem, quæ jam tres falcones amiserat, sauciis in medium receptis componit, & vi facta magnóque impetu provectos Epirotas propellit, interfectóque ibi Alexio Bosigio nobili Græco Epirotarum alæ præfecto latè profligat. Eodem quoque impetu defertur ad hostium castra, cæsisque lixis, & stationis militibus perturbatis, impedimenta capiuntur. Paulò autem antè quàm hæc à Mottino fierent, aliud agmen capto per adultæ segetis campos longiore itinere, parvóque ob id à tormentis accepto detrimento, in latus hostium impetum fecit. Constiterat eo loco Gallica acies tripartita: Hinc Tramulius, Robertus illinc cornibus præerant: Trivultius medium

agmen tuebatur, proximáque inter equitum acies Germanorum phalanx intra modicam fossam se receperat, quòd vallum novi ac admirabilis artificii ad præliorum casus, quo se includeret à Sedanio institutum, in eo hostium improviso superventu defigi atque erigi nequivisset. In hanc itaque Helvetii, circumducta ad dextram acie concitatis animis se converterunt, quòd victoriam sibi facilem tum fore intelligerent, quum hostilis exercitus præcipuum robur facto cuneo perrupissent. Id Galli duces è proximo conspicati, tormenta statim in confertos dirigi & lata strage ordines perrumpi, mox in latus fatiscentis agminis equites cataphractos vehementi impetu procurrere jubent. In eo tumultu Bernensium tribunus in adversum os pila verberatus, & Antius Aman Zuchius pugnantes cadunt: nihil tamen horum milites vel ducum morte, vel periculo suo, vel commilitonum horribili clade perterriti, sese collectis viribus in globum è disciplina componunt; equites magna vi propellunt, & statim, uti antea decreverant, superata fossa Germanos adoriuntur. Ibi continuò cruentum & atrox prælium subortum est: nullæ tamen utrinque voces, sed horrendus armorum fragor & summissi cadentium gemitus audiebantur. Germani, ut commilitones superiore anno ad Ticinum cæsos ulciscerentur, & ut belli gloriam ante quatuordecim annos apud Sylvam nigram in Rauracorum finibus amissam, novo decore redimerent, ardentissimè præliabantur. Helvetii verò, ut veteres & proprios hostes è Germania profugos, in contumeliam Cæsaris pro Gallo mercede pugnantes aliquando delerent, paribus animis & viribus decertabant. Interea dum collato pede cum Germanis res gereretur, Trivultio atque Tramulio impedimenta capta trucidatósque castrorum custodes, atque omnia in tergo tumultu & cædibus compleri nunciatum est. Cujus rei fama adeò Gallorum animos turbavit, ut eo magna pars equitum, dum quisque sollicite suis sarcinis impedimentisque prospiceret, ad recuperandam prædam sine imperio convolarint. Parte quo-

que

que altera eodem penè temporis momento, tertia Helvetiorum acies à fronte sese ostendit. Quæ dum tormenta à Gallis in oppositam sylvam frustra emitterentur, quod inter arbores ad fallendum hostem inutiles ministros, qui armatorum speciem facerent, astutè reliquisset, per obliquum sensim irrepserat, inclinatis humi corporibus, & attractis per cuspides majoribus hastis, ut prætervolantes globos evitarent. Tanta fuit contemptio incidentium pilarum, & tantus incumbentium impetus, ut Galli & Cantabri pedites, cadente Aloisio Beamontio ipsorum duce, & cum his cohortes duæ Ligurum & Sallassorum celeriter cæsæ fusæque sint, & capta insuper tormenta victores in fugientium terga converterint. Quod ubi conspexêre cæteri equites, tormenta scilicet ab hostibus occupata, in quibus Galli semper plus fiduciæ, quàm in dextris atque virtute omnibus bellis posuissent, deletos jam propè Germanos, tentoria capta, atque hostes sternere omnia, & campo latè potiri, inter pudorem & metum terga verterunt. Duces perculsis omnibus, ipsi satis ut intrepida re impavidi, turbatos ordines convertentes se, ad dissonos clamores sociorum instruere conari: consistere & pugnare cogere, adhortari præfectos atque signiferos ut metum ponerent, & paucos agrestes [illegible]ssos, inermes, & jam vulneribus debilitatos tantisper sustinerent, dum levis armatura circumfunditur. Germani prælii pondus sustinent, & pugna omnibus locis reparatur. Sed nil his vocibus cohortantium atque imperantium ducum permoti equites, sese in turpissimam fugam dederunt. Quoniam Helvetii, quanquam dux eorum Mottinus tormento discerptus concidisset, potiti castris cruenti atque feroces jam sinistrum latus equitum invaserant. A dextra verò & in tergis major acies infestis cuspidibus territos & confusos acerrimè perurgebat. Perierunt in reparanda acie Monfalco Albanianæ alæ præfectus, & Coriolanus Trivultius summæ spei adolescens. At Germani, qui plus dimidia parte cæsa, amissisque duobus vexillis & Florantio duce graviter vulnerato, aliquandiu constantissi-

mè depugnarant,uti se ab equitatu deseri,reliquum peditatum undique deletum, & tormenta capta conspexêre, quòd fuga turpis & minimè tuta videretur, erectis suo more cuspidibus, dedentes sese,à victore hoste clementiam quæsiverunt. In eo gravi tumultu Sedanius impotenti dolore percitus,ut Florantio & Gemesio filiis in tanto vitæ discrimine circumventis extremam opem ferret,adacto cataphractorum vehementi cuneo, ad mediam hostium aciem penetravit,filiósque jacentes inter cadavera, & multis fœdatos vulneribus, ita erexit & sustulit,ut semianimes sarcinæ modo cervicibus equorum asportati,cum summa paternæ pietatis & bellicæ virtutis laude,ad parata jam futuris bellis decora servarentur. Ita Helvetii triplici agmine dimicantes, sesqui horæ spatio & memorabile prælium & gravissimum bellum confecerunt. Nec tamen vel tanta hostium strage edita ad prædam discursum est, quanquam pretiosa supellex ducum, & cuncta opulenti exercitus impedimenta multorum animos allicerent. Viri enim patriæ disciplinæ memores,quòd neminem armatum in acie vivum capere,nec vertentem terga insequi liceret, medio in campo confertis ordinibus in multam diem immoti constiterunt, ne Galli equites aut Ducum astu aut suo pudore con[illegible]ti regrederentur, & spoliandis cadaveribus occupatos opprimerent. Verùm adeò pertinax & intenta hostium fuga fuerat,ut Trivultius voce rauca pulverulentus adequitans,nec adhortationibus,nec contumeliis,nec authoritate Imperii signa sistere , aut præcurrentes abjectis hastis equites retinere valuerit. Constat Grittum ejus infaustæ expeditionis comitem, qui unà profugiebat,sæpius in turba properantium dixisse,hodie,ut video, equites veterani, qui tam effusè calcaribus studetis,jam non estis Venetorum cataphracti,sed nobiles Galli,qui eos fugaces fœminas appellare consuevistis. Nunquam enim acciderat,ut invicti forunatíq; antea duces,tanto instructi exercitu, à paucis peditibus ludente Fortuna funderentur. Ferunt Gallicum equitatum in fuga deleri potuisse, si Maximi-

Maximilianus ducentos ſaltem cataphractos habuiſſet. Nemo enim è Gallis equitibus (tantus enim evadendi ardor) lanceam ultra Seſithem tulit: inſecuti tamen ſunt fugientes ex intervallo Sylvius Sabellus & Corradinus Cribellus cum expeditis turmis ad Trecatum uſq; oppidum. Pagani verò ab agris atque omnibus vicis ad prædam effuſi, ubi ſepes, foſſæ, conciſǽve arvorum itinera palantes & trepidos morabantur, ipſi plures conſpecta præda paucos & curſu feſſos crudéliter opprimebant. Vix dum confecto prælio & adhuc ſpirantibus qui ceciderant, ſupervenit Altoſaxus lupina pelle contectus, atroci vultu, promiſſa & perhorrida barba hoſti formidandus. Is quòd ſerò cum cohortibus adveniſſet, præ dolore gemens freménsque barbam convellebat, quòd incruentis alabardis inglorius confecto bello, domum redire cogeretur. Enimverò Vertius ille, de quo antea diximus, Gallicæ factionis Helveticus inchoata jam pugna, ex acie Olegium profugerat, exitiali mendacio deletos Helvetios, Maximilianum captum, atque omnia adverſa in prælio obveniſſe renuncians. Quo nuncio commotus Altoſaxus, qui & ipſe dudum ſuperato Ticino Olegium pervenerat, uti cautum Ducem, & de legionum ſalute ſollicitum decebat, paululum ſubſtitit, ſed mox auditis tormentorum fragoribus, tametſi vera eſſe quæ Vertius attulerat magna ex parte putabat; opinione tamen invictæ virtutis primarum cohortium, fractas attritásque Gallorum vires ſe inventurum ratus, juſtis paſſibus ad hoſtes properavit. Paucos verò poſt dies, quum Altoſaxus in concilio Helvetiorum ab æmulis atque invidis tarditatis accuſaretur, & indicio Vertii qui perfidiosè vanum rumorem attulerat, ſuſpicionem criminis præclarè diluiſſet, Vertius conquiſitus atque ita damnatus eſt, ut more majorum in fruſta ſecaretur. Eodem die Helvetii collecta ſuorum cadavera humeris in urbem reportârunt, ut optimè de Republica meritis juſta ſolverentur. Deſiderati ſunt in ea victoria mille circiter & trecenti, è quibus ſupra ſeptingentos tormentis diſcerptos retulêre, quum fere

Aa 5 toti-

totidem ſauciati è prælio diſceſſiſſent. Periêre a. in partibus Gallorum ad octo millia omnis generis. B. FRANCISCUS GUICCIARDINUS, lib. XI. p. 75. & deinc. Nihil amplius Galliæ Regi, quin omnia, quę ſuperiore anno amiſerat recuperaſſet deerat, præter Novariam & Comum: quæ duæ Vrbes ſolæ in univerſo Mediolanenſi Imperio, Maximiliani Sfortiæ nomen tuebantur. Sed hujus belli gloria maximo cum reliquorum omnium decore, non Gallis, non Germanis, non Hiſpanorum, non Venetorum armis erat deſtinata: Verùm ſolis Helvetiis, contra quos Gallicus exercitus idoneo præſidio Alexandriæ ad tranſpadanas res tuendas relicto, tot ſucceſſibus, hoſtium qui ſe mœnibus incluſerant, confeſſione, & Hiſpanorum jam aperto metu, ferox Novariam contendit: præterea hominum memoriæ, quaſi quædam præteritarum rerum imago & ſimilitudo obſervabatur: hanc eandem eſſe Novariam, in qua Ludovicus Sfortia hujus Ducis pater captus fuerat: eosdem eſſe in Gallico exercitu duces, Tramolliam & Ioannem Iacobum Trivultium, & cum filio quędam eſſe vexilla, ac duces eorummet pagorum militare, apud quos pater proditus ferebatur: quas ab cauſas Tramollia, ſe eodem in loco, in quo patrem captivum dederat, filium pariter ipſi captivum daturum ſuperbè ad Regem ſcripſerat. Galli magno impetu mœnia verberarunt, ſed in hujusmodi loco, unde in Vrbem deſcenſus difficilis admodum & periculi plenus erat, Helvetiisque adeò illos contemnentibus, ut Vrbis portam caſtris adverſam, nunquam claudi ſint paſſi: itaque ſatis magno mœnium ſpatio diruto, Galli valdè ferociter impreſſionem fecerunt, quam ſumma Virtute, qui intus erant, propulſârunt: quare Galli in caſtra reverſi, & novos Helvetios eodem die Novariam ingreſſos, atque Altoſaxum, magni nominis ducem cum longè majoribus copiis expęctari certiores facti, ejus expugnandæ ſpe dejecti, magis jam victoriam ex hoſtium perturbatione & pecuniæ inopia, quàm armorum impetu ſperantes, ſequenti die ad alterum ab Novaria lapidem receſſerunt. Has verò ſpes fregit, Mottini

ni unius ex Helvetiorum ducibus ferocitas, virtúsque ardentissima: qui multitudine militum in Novariæ forum convocata, ac vehementissimis verbis, ut Altosaxi, qui proximo die venturus erat, ope minimè expectata, hostes in castris suis adorirentur, illos est hortatus: neque gloriam atque victoriam, quam sibi propriam comparare poterant, communem, imò prorsus aliorum fieri paterentur: propterea, quòd ut sequentia ea quæ præcesserunt ad se trahunt, & accessio id ipsum, cui accessit, tegit & obscurat: sic non ipsis, sed iis, qui supervenirent laus ejus victoriæ omnis tribueretur. Quò res (ajebat Mottinus) difficilior periculosiorque videtur, eò faciliorem tutioremque exitum habebit: nam quanto eventa magis improvisa atq; inexpectata sunt, tanto magis homines terrent ac perturbant: nihil minus nunc Galli quàm nostrum impetum expectant, cumque hodie tantùm castra mutarint, ea non possunt nisi confusa & sine munitione esse: solebant Galli absque nostro peditatu pugnam capessere non audere, ab aliquot autem annis sine nobis, sed nunquam contra nos pugnare sunt ausi. Quantus, dii immortales, pavor, quanta erit consternatio, quum se tanto furore, tam improviso ab iis, quorum virtus atque ferocitas illorum cor & vires esse solebant, invadi cernent? nec vos illorum equi tormentaque moveant, quibus quantum illi contra nos fidant, aliàs experti sumus. Gasto Foisseius tam ferox belli Dux, cum tot cataphractis, tot tormentis, nonne semper nobis in patentibus campis iter liberum reliquit, quum ante duos annos non aliis armis quàm istis hastis armati ad Mediolani portas usque descendimus? Habent nunc secum pedestres Germanorum copias: & hoc illud est quod me movet, quod me accendit, quum eodem, tempore ei qui tanta avaritia, tam ingrato animo labores sanguinemque nostrum contempsit, ipsum nunquam sibi Regnoque suo pejus consuluisse, & iis qui illorum operam ad victum nostrum nobis eripiendum idoneam existimarunt, Germanos Helvetiis nequaquam pares esse, eandem quidem linguam, eandem di-

ſciplinam habere: ſed non eandem Virtutem, eandemque ferocitatem oſtendendi occaſionem habeamus: unicus labor erit in tormentis occupandis, eum autem leviorem faciet, quòd non munito in loco ſint poſita, inexpectata impreſſio, noctis tenebræ, invadendi impetus: breviſſimum temporis ſpatium eſt, quo nos poſſunt lædere: idque tumultu, timore & ſubdita confuſione interruptum, reliqua facillima ſunt, non audebunt equites in haſtas noſtras incurrere: multò minùs ignava illa Gallorum atque Vaſconum turba ſeſe nobis immiſcebit: non minùs prudentia quàm ferocitas noſtra in hac deliberatione elucebit: ad tantam rei militaris famam gens noſtra aſcendit, ut nominis noſtri gloria, niſi aliquid extra omnium hominum expectationem, & communem conſuetudinem aggrediamur, jam conſervari non poſſit: & quando Novariæ ſumus, locus nos admonet, nos alia ratione veterem infamiæ notam in hac eadem Vrbe Novariæ cum Ludovico Sfortia contractam delere non poſſe: eamus igitur, Dei Opt. Max. impiorum, execratorum, nominiſque ſui hoſtium ultoris ope freti: eamus in non dubiam facilemque, ſi viri erimus, victoriam, è qua, quo periculum gravius videtur, tanto erit nomen veſtrum illuſtrius, & majus: quanto majore ſunt illi numero quàm nos, tantò magis illorum ſpoliis ditabimur. Ad Mottini verba omnis multitudo ferociter acclamavit ſingulis erecto brachio ſententiam ejus approbantibus, ipſe verò certa eis victoria promiſſa, ut quieti ſe darent, & corpora curarent, mandavit, quo tympanorum ſonitu exciti in ordines ſuos ſinguli ſe conferrent. Nunquam neque ſuperbius, neque ferocius gens Helvetiorum conſilium cepit: pauci contra multos, abſque equitatu, abſque tormentis, adverſus exercitum his rebus inſtructiſſimum nulla neceſſitate impulſi. Novaria enim periculo erat liberata, & in diem ſequentem non parvam militum acceſſionem expectabant: ſponte eam rationem potius, in qua eſſet ſecuritas minor, ſed gloriæ ſpes major, quàm eam in qua majorem ſecuritatem minor gloria ſequeretur, experi-

experiri statuerunt. Maximo igitur impetu post mediam noctem sexta Iunii die, Novariâ numero circiter decem millia hominum eruperunt, hoc ordine distributi: ut septem millia ad tormenta, circa quæ erant Germani pedites invadenda procederent, reliqui ut hastis erectis adversus equitatum consisterent: Gallorum castra tum ob temporis exiguitatem, tum quia non tam citò tantus motus expectabatur, communita non fuerant: & primo tumultu quum à vigilibus hostem adesse indicatum fuit, res improvisa, & noctis tenebræ, confusionem terrorémque augebant: nihilominus & equestres copiæ ad signa quæque sua turmatim ex templò convenerunt, & Germani pedites, quos reliqui sequebantur, acies suas illicò instruxerunt. Iam tormenta ingenti strepitu in Helvetios, qui ad ea invadenda properabant, magna cum illorum clade displodebantur: quæ potius ex hominum clamoribus & ululatu, quàm oculorum, quorum usum nox impediebat, beneficio agnoscebatur: & tamen admirabili ferocitate præsentem mortem contemnentes, neque illorum, qui circa ipsos cadebant, casu territi, neque ordines solventes velocissimè contra tormenta procedebant: ad quæ quum pervenissent, cum Germanis peditibus, utrisque acerrimè & multo etiam acrius propter mutuum utriusque gentis odium & gloriæ cupiditatem dimicantibus sunt congressi. Vidisse (jam enim Sol suis radiis cuncta nudabat) nunc hos, nunc illos inclinare: sæpe illos qui prius inferiores videbantur, superiores videri: ab una eadémque parte & eodem tempore alios inclinare, alios progredi, alios difficulter resistere, magna vi alios in hostes insilire: undique omnia cædibus, vulneribus, sanguine plena: duces nunc hostes percutiendo, & se suósque defendendo, militum munere fortissimè fungi: nunc hortando, providendo, succurrendo, ordines restituendo, imperando Ducum munia prudentissimè obire: in altera parte, in qua equitatus ad pugnam paratus consistebat, summa quies & otium: nam quum in militibus Tramolliæ atque Trivultii authoritas, cohortationes, imperia, pre-

ces,

ces, acclamationes, minæ timori cederent, nunquam in hostes, quos in conspectu habebant impressionem facere sunt ausi. Helvetii autem illud unum spectabant, ut equites à ferenda peditibus ope deterrerent, tandem in tanta ferocitate, in tanta utrinque pugnantium virtute, Helvetiorum Virtus superior extitit: qui tormentis fortissimè occupatis, iisque in hostes conversis, propria virtute & tormentorum ope, eos fugârunt: peditum fugæ, equitum pariter fuga conjuncta fuit, quorum nulla virtus laúsve emicuit: solus Rubertus Martianus paterno ardore impulsus, cum equitum turma, ut Florangium, & Danesium filios suos, Germanorum peditum Duces, qui multis vulneribus acceptis humi jacebant servaret, sese in Helvetios immisit, tantáque ferocitate pugnans, ut Helvetiis ipsis, nedum aliis, permirum videretur, vivos tanto periculo eripuit. Pugnatum est circiter duas horas maxima cum utriusque partis clade. Ex Helvetiis circiter mille quingenti ceciderunt, inter quos Mottinus, tam præclari consilii âutor, hasta, dum ferociter pugnat, in guttur accepta occubuit: ex hostibus longè plures (sunt qui affirment decem millia) desiderati: sed Germanorum maxima pars in ipso conflictu, Gallorum & Vasconum peditum plerique in fuga cæsi: omnis ferè equitatus evasit: neque enim Helvetii illos persequi poterant: qui si equos habuissent, facilè illos (tanto cum terrore fugiebant) fudissent. Omnia impedimenta, viginti duo majora tormenta, cum omnibus equis tormentorum usui destinatis, in victorum potestate remanserunt: Victores tanquam triumphum ducentes eodem die Novariam redierunt: quo facto tantum sibi apud cunctos mortales nomen conciliârunt, ut multi consilii magnitudine, mortis evidentissima contemptione, in pugnando virtute, & exitus felicitate expensis, hoc facinus, omnibus ferè præclaris Græcorum & Romanorum, quæ leguntur, rebus gestis, anteferre auderent. Galli Taurinos fuga petierunt, unde Trivultio frustra reclamante statim trans alpes sunt profecti. Hâc victoriâ partâ, Mediolanum & reliqua oppida, quæ Gallis ad-

lis ad-

his adhæſerant, legatos ad veniam petendam miſerunt: quæ illis ea lege conceſſa fuit, ut magnam pecuniæ vim numerarent: Mediolanenſes auri pondo bis mille, reliqui pro cenſus ratione: quæ pecunia Helvetiis univerſa fuit attributa: quibus victoriæ ipſorum virtute & ſanguine partæ, meritò non minus utilitas quàm gloria omnis debebatur: qui ut fructum omnem, quoad fieri poſſet perciperent, in Montem ferratum, deinde in Taurinos, ob id quod Gallicum exercitum excepiſſe dicebantur, ſunt ingreſſi: ubi tum diripiendo, tum miſeros populos mulctando (vitæ tamen & honori parcentes) uberrimum quæſtum fecerunt.

(*d*) De quo prælio differentem jam ſuprà audivimus *Guicciardinum*, pag. 266. & *Vadianum*, pag. 292.

Addimus tandem calculum *Pauli Iovij*, qui omnium fuſiſſimè rem geſtam deſcribit lib. 15. pag. 299. & deinc. Decernitur in Concilio cogendos eſſe in unum omnes Helvetios, & ad hoſtes priusquam ex labore ſe reficiant, properè contendendum. Proſper eo conſilio, ut ſequenti die equitatum, in caſtra perduceret, ex colloquio diſcedit, poſtulátque cohortem unam, præſidii ſui cauſa; quam quum ab aſperis hominibus impetrare non poſſet, nihilominus de prima vigilia Villafrancam proficiſcitur. Interim Gallis, quorum unum expeditum agmen per Agnelli collem, imprudente vel conivente Ioachimo anguſtiarum cuſtode, ſupra Cunium oppidum proceſſerat, per ipſos hoſtium hoſpites ſumma perfidia defertur: Proſperum Carmagnola digreſſum, Villafrancam equites præmiſiſſe: diviſas eſſe Helvetiorum copias, & Sedunenſem Pinnaroli cum parte exercitus conſidere: proinde rei bene gerendæ occaſionem præberi, ſi ad eos opprimendos, qui nihil tale ſuſpicentur, cum valida manu equitum Villafrancam pervolarent. Galli, quum à pluribus ſimul ſpeculatoribus de eadem re uno tempore docerentur, conſilium ſtatim probant, & Paliciæ, Obegnino, Imbercurtio, Sanſerio, Bajardóque promptiſſimis ducibus negotium committunt. Ii aſſumptis amplius mille delectis

ctis equitibus, usi hisdem itineris ducibus, qui rem indicarant, citato cursu quindecim millia passuum conficiunt: captísque in itinere hostium exploratoribus, Padum, qua incolæ facilem fluminis alveum monstrarunt, vado superant: & patentibus portis nullo prohibente, Villafrancam ingrediuntur. Prosper enim paulo antè per præconem pronunciari jusserat, ut instratis equis, cibum cuncti caperent, atque omnia ad profectionem præpararent: Se etenim, cùm pransus foret, ad Helvetios esse progressurum. Quo casu milites solutis stationibus ad colligenda vasa in contubernia se contulerant, eo etiam majore fiducia, quæ Gallos repentina incursione nihil ausuros, & si auderent, se interim Padi munimento, dum arma expedirentur tutissimos fore existimabant. Interim momento temporis sors ipsa insignem calamitatem Prospero intulit, quæ Gallis parata erat, si ipse antè vel minimo temporis spatio adventum eorum præsensisset. Nam Padus præruptas atque difficiles, ubi transierant, ripas habebat: neque Gallos qui fessi plurimum agitatis atque anhelantibus equis advenerant, recenti atque fortissimæ alæ equitum pares futuros, in tanta præsertim propinquitate castrorum, credendum erat. Galli uno impetu completis omnibus oppidi regionibus, Prosperum cæterósque equites domi obsident. Ille quum frustra omnia prætentâsset, desperatis effugiis, hostes de nomine ducum ab editiore loco percunctatus, Obegnino se dedidit, quòd cum eo ex deditione Brixiæ & Eberardi patrui memoria aliquæ benevolentiæ necessitudines intercedebant. Interim Hieronymus Penna equitum præfectus, qui expeditius se ac suos profectioni accinxerat, per aversam ab hoste portam erumpendo, in proxima Helvetiorum castra cum parte equitum se proripuit. Nonnulli alii, & in his Ioannes Brachalonius sagittariorum præfectus, unus ex tredecim, quos ex provocatione cum tredecim Gallis pugnâsse tradidimus, serò idem tentantes frustra illatis acceptisque vulneribus, necessariam deditionem fecerunt, & præter quingentos utriusque armaturæ

equi-

equites, Cæſar Feramuſca, Petrus Marganus, & P. Antonius Caraffa Polycaſtri comitis filius, viri illuſtres. Audivi ego poſtea Proſperum Cæſaris Feramuſcæ culpa ſe tantam cladem accepiſſe ſeverè conquerentem, quòd ille portas præſidio tueri juſſus, dum nihil tale timeret, imprudentiſſimè adapertas valvas ingreſſuris hoſtibus reliquiſſet. Galli collecta raptim præda, abductiſque captivis, majore aliquanto celeritate quàm venerant, propter hoſtium propinquitatem trajecto rurſus Pado, in pacatum conceſſerunt. Hinc videre licuit, quantum fortuna nimium potens humanis rebus illudat, quum puncto temporis lethali vulnere inflicto, Maximiliani partes everterit, ac ſimul optimi ducis, qui prudentia, imperatoriiſque artibus nemini inferior putabatur, obſcurata rerum ante geſtarum laude, authoritatem omnem & dignitatem fœdiſſimo caſu maculârit. Quo etiam nuncio Leo Pontifex, quòd ſummam ſpem in ejus viri virtute collocâſſet, & mox Helvetios diſſentire inter ſe, & de pace agere cognoviſſet, eò conſternationis adductus eſt, ut deſperatis propè rebus, ac impellentibus maximè familiaribus, qui Gallicæ factionis erant, Cynthium Tyburtinum, ad tractandam pacem cum mandatis ad Franciſcum transmiſerit. Bononiámque, quòd, eo rerum motu ſeditioſis civium ingeniis, diffideret, exulibus Bentivolis reddere cogitârit. Ceſſiſſétque ea urbs ultro impotentibus dominis, niſi Iulius Medices, qui tum legatus aderat, confirmato Pontifice, ſingulari conſtantia dubiis rebus occurriſſet. Vix dum oppido Galli cum captivis exceſſerant, quum expeditæ Helvetiorum cohortes ſupervenerunt, qui dolore ſimul atque iracundia concitati, oppidum, inventis adhuc nonnullis equitibus, qui latitabant, hoſtiliter diripuerunt. Sedunenſis uno tempore ſine duce, ſine equitatu, ſine pecuniis, unde nutantibus Helvetiis ſtipendia ſolverentur, quum de Franciſci adventu certius cognoſceret, cogere exercitum, & infidæ gentis finibus excedere conſtituit: præſertim quòd per Albertum Petram, & Ioannem Deſpachium Bernenſium duces, quorum in

Gallos semper singulare studium extiterat, & per ipsos Allobroges ab Carolo eorum duce submissos, sollicitari multitudinem adversum se, ac depravari non obscurè intelligebat, Albertum Petram superioribus diebus propter eandam causam custodiæ tradiderat, moxque optimorum precibus expugnatus, vinculis exemerat. Vnde ille ex adventu Gallorum spiritus sumens, veluti injuriam vindicaturus, quibuscunque poterat artibus, institutum opus perficere conabatur. Resque eò deducta erat, ut jam nonnulli procacius stipendium flagitantes, in Cardinalem arma converterent, quòd pecuniæ, quæ ab Hispano rege promissæ, deferri in castra debuerant, cunctante apud Mediolanum Didaco Aquila legato, ad constitutam diem non repræsentarentur. Sed Galeacius Vice-comes antiquæ apud Helvetios authoritatis, & Iacobus Gambarus à Pontifice cum pecunia missus, interventu meliorum hæc initia seditionis oppresserunt. Eo modo fluctuantes Helvetios Borbonius atque Trivultius, quum animis ac viribus disjunctos per partes opprimi posse judicarent, una vel altera acie facilè delevissent, nisi eos Franciscus, qui se absente tentari certaminis fortunam nolebat, ne id facerent, aut rem in aliquod pugnæ discrimen adducerent, multum anteà monuisset. Ipse interea superatis Alpibus cum tota mole copiarum in primos Italiæ campos descendit: lustravítque exercitum incredibili omnium alacritate, quòd omnia sibi opinione hostium expeditiora contigissent. Ea die Prosperum per instructas acies ad se perductum, ut præsentem fortunam æquo animo toleraret, ac optimè de se speraret humanissimis verbis hortatus est, equitésque ejus gratis missos fecit, præter paucos clarioris nominis. Postero autem die propius hostes movit castra, tentavítque per idoneos homines, quos Carolus Sabaudius ex Allobrogibus veteris amicitiæ jure ad Helvetios mittebat, an ullis conditionibus flecti possent, qui pacis nomen oderant, & tunc maximè Bernensium conatibus adversarentur. Sed quum omnium propè animis & certa spe pontificiæ pecuniæ, & Cardina-

lis

lis concionibus, atque ipso etiam inconstantiæ pudore confirmatis, ea mens exercitus foret, ut exitiabile bellum, quàm æquissimam pacem malle viderentur, Allobroges rebus infectis discesserunt. Helvetii tamen duces, qui spem pacis eo tempore minimè tollendam existimabant, ut fallendo moræ spacium interponerent, quo se ab iniquissimis lócis explicarent, paucorum dierum inducias postulârunt, affirmantes, se interea Vercellas esse concessuros, atque ibi libentissimis animis audita iterùm legatione, ad frequentius Concilium de pacis conditionibus relaturos. Franciscus tametsi bellicæ occasionis rationem certis atque brevissimis rerum & temporum momentis constare intelligebat, nihilominus, quòd tum nihil prælii fortunæ committendum judicaret, & bellum speraret sine suorum vulnere se confecturum, inducias concessit; Lotrechium tamen cum valida equitum manu, qui neminem ab toto agmine discedere, vel impunè vagari, ostentata nonnunquam acie, pateretur, abeuntes insequi jussit. Illi suo more conservatis ordinibus quum proficiscerentur, secundo die Clivasium nobile oppidum ex itinere petierunt, quòd oppidanos sibi amicos fore existimantes, sese eorum copiis & commeatu recreare cogitabant. Verùm Clivasienses, sive metu ne oppidum diriperetur, si tantam multitudinem recepissent, sive adducti Gallorum amicitia, ut qui magnopere viribus suis ac mœnibus confidebant, portas clauserunt, nonnullis qui paulò ante commeatus petendi gratia ingressi fuerant, crudeliter interfectis: tanta quidem arrogantia, ut quosdam ad colloquium incautè portis succedentes sagittis è muro configerent. Quibus injuriis permoti Helvetii, prolatis continuò tormentis, & dejecta muri parte, celeriter per ruinas irrumpunt, & supra sexcentos qui in armis erant uno impetu trucidant, domósque diripiunt. Nec ira perciti tectis pepercissent, nisi Sedunensis, Galeacio & Gambaro deprecantibus, simulato adventu Gallorum, quòd forte eorum antecursores in conspectum se dederant, pulsari repente tympana, & ad arma concla-

 mari

mari jussisset. Quo casu quum sese omnes ad propositum signum, ut in aciem prodirent, portis ejecissent, paulò pòst & cæde oppidanorum, & multitudine prædæ, atque ipso etiam temporis spacio sedatis animis, ædificia conservârunt. Itaque rerum omnium abundantia recreato exercitu è Clivasio Eporediam, mox Vercellas, quo in loco ne legatos audirent, uti pepigerant, exiguo tempore commorati, rectà Novariam contenderunt. At postquam Novariam ventum, Helvetii qui jam animo desciverant, nec ullo aut loci aut temporis intervallo, quo minus ab seipsis, ac fœderatis regibus deficerent, sanari potuerant, successione facta miscere cuncta strepitu armorum, partium principibus maledicere, & Cardinali, ni continuò pecuniæ proferrentur, exitium comminari cœperunt. Nec in tanta rerum omnium deformitate præsentanea remedia comparari poterant, queis furor atque impetus concitatæ multitudinis leniretur, quum uno tempore Aquila Hispanus, nec paratam pecuniam Mediolano transmitteret, nec ipse, metu vel dolo incertum, multis accitus literis in castra veniret: & magis ac magis instantibus etiam tum Allobrogibus, centuriones, vexilliferos & vulgus militum Albertus, atque Despachius ad defectionem apertissimè sollicitarent. Quamobrem Cardinalis, ut diffidentis atque infidæ multitudinis tempestatem effugeret, in arcem se recepit. Nec multo pòst Albertus atque Despachius sublatis vexillis, cum amplius hominum decem millibus domum superato Verbano, per Domossulam abierunt. Cæteri, qui vel fide præstabant, vel propter insigne odium adversus Gallos, ut tantum dedecus admitterent adduci non poterant, Ronnam & Anglardum, homines è Tigurino pago spectatæ virtutis, duces sibi delegerunt, apud quos, decedente jam metu, Cardinalis verba fecit, docuitque nihil salubrius exercitui accidere potuisse, quàm ut illi disciplinæ & decoris patrii eversores, qui empti pecunia cæteros depravare, & fœdissima contagione inquinare conati essent, bellum pro dignitate Helvetii nominis necessariò

susce-

susceptum impedirent, ipsis tandem castris Deorum munere decessissent. Nec discessu eorum multum animo permoverentur, aut de victoria magnoperè dubitarent: adesse enim milites fide virtuteque præstantes, venturósque alios jubentibus oppidorum magistratibus, quorum viribus sustinere Gallorum vim facilè possint, modò consentiant, & secum optima ratione gerere bellum velint. Esse ad utranque Padi ripam cum duobus exercitibus Laurentium Medicem, Raimundúmque Cardonium paratos jungere socia arma, & bellum communi consilio administrare, si propius accedere Helvetias legiones audierint: proinde videri sibi facile atque optimum factu fore, si motis castris continuo Ticinum amicam urbem, & rerum omnium copia abundantem, parvo itineris flexu contenderent: atque inde Laudem Pompejam ad sociales exercitus progrederentur: vel eos, si ita oporteret, mutua securitate venientes exciperent. Vnam eam superesse spem & certissimam vincendi rationem, quando ei brevi expeditóque itinere facilè juncturi in unum vires, ac simul Venetos qui jam pervenissent in Cremensem agrum, à Gallis interclusuri essent. Sed cum Ronna & Anglardus impetu ac libidine militum regerentur magis, quàm aliis imperarent, & plures Mediolanum rerum caput petendum, eamque urbem incredibili copia commeatus natura ac munitione loci, armorum apparatu, & egregiis civium studiis maximè opportunam belli sedem deligendam dicerent, nec saluberrima Cardinalis consilia sanis auribus acciperentur, aliis alia volentibus, rem ipsam ad seditionem penè deduxerunt. Fit enim sæpenumero superbia atque æmulatione communi vitio ducum, ut plerique in ipsis consiliis ea maximè nolint, quæ alios summis etiam rationibus velle cognoverint, ultróque aspera & duriora subeant, ne aliena consilia sequi videantur. Erant enim multi adhuc in exercitu Gallicæ factionis: qui sicuti Cardinalem ducem, vultúmque ejus & singularem industriam horrebant, ita ex occulto turbare omnia, atque omnem ejus authorita-

tem convellere conabantur. At Cardinalis, qui arrogantiæ ducum, & levitati multitudinis resistere se non posse sine maximo vitæ discrimine providebat, cum fida magis quàm valida Helvetiorum manu, Ticinum, atque inde Placentiam, ut cunctantes exercitus ad capessendum bellum hortaretur, profectus est. Galeacius verò Vicecomes & Gambarus, qui & præsenti pontificis pecunia, quæ jam adducta erat, & spe majoris summæ, & frequentissimis concionibus ut optimos in officio continerent, & cæterorum mentes sanarent, plurimum contendebant, in castris remanserunt: eo quidem animo, ut si quid durius sibi accideret, id quam æquissimè perferrent: ne Helvetii, qui aliquo adhuc pudore & infamiæ metu tenebantur, relictos se desperatis rebus, atque desertos dicerent: ob idque exoptatam discedendi occasionem, arripere posse viderentur. Cardinale Novaria profecto, Ronna & Anglardus motis castris juxta Verbanum lacum iter facere cœperunt: ac simul eodem tempore, Galli, quibus omnia tanquam victoribus cesserant, Novariam advolârunt. Octavianus enim Fregosius paulò antè, quum ad se per maritimas Alpes Emarus Prieus cum equitibus Gallis pervenisset, ipséque supra quatuor millia Ligurum armâsset, Alexandria, Derthona, multisque oppidis Sfortianos adjuvantibus Guelphis expulerat. Cæterum Franciscus dedentibus sese Novariensibus, arcem primo adventu obtinere non potuit, quanquam nec à forti custode, nec satis firmo præsidio teneretur. Enimvero latissimis circum fossis, & præalto undique muro cinctam, omnem oppugnationis impetum toleraturam apparebat. Verùm Franciscus, qui hostile quicquam aut invictum in tergo relinquere, neque validissimi exercitus neque suæ dignitatis esse statuebat, Navarro, qui oppugnaret, negotium dedit. Ille novi decoris cupidus, subvectis continuò tormentis, constitutisque operibus, tanta vi oppugnare adortus est, ut paucis horis & summa murorum, & celsiora propugnacula, labefactis etiam turribus cum ingenti ruinæ fragore dejecerit. Quo terrore

adductus imbellis præfectus, sese atque arcem cum præsidio dedidit. Interea Helvetii, qui Ronnam, & Anglardum sequebantur, Vanesium pervenerunt, atque inde cùm toto eo itinere de fœderatis principibus oblocuti Gambaro pontificiam pecuniam ademissent, ac tunc maximè, quod Albertus Petra atque Despachius fecissent, se facturos minarentur, Galaratum propè omnes contenderunt: quò jam venerant Carolus Sabaudius Lotrechius, & complures togati viri, ut iterum de pace agerent, conditionésque conscriberent. Adeò incertis animis levis & factiosa multitudo huc atque illuc, modo spe auri, modo decoris & gloriæ cupidine ferebatur, ut cum eadem utrique promitterent: uno tempore instabiles simul eos ac constantissimos existimares. Galeacius & Gambarus in ea rerum perturbatione, quum fidissimos quosque militum & duces adirent, ac obtestando orandoque deprecarentur, nec turbidos ac depravatos sequi vellent, ne socios principes prodere, ne tantam publico nomini Helvetio ignominiam conflare, tantumque Gallis hostilibus afferre beneficium properarent. Duces ea ratione ad Gallos proficisci respondebant, ut agendo, interpellandoque omnem perficiendi negotii rationem everterent, & diductis persuasisque militibus, ab Gallorum amicitia omnium animos alienarent. Sed longè aliter evenit. Nam primis statim congressibus & pacis leges dederunt, & nonnulli, qui ordines ducebant, pecuniam acceperunt, & se perpetuos Gallorum socios fore, si Franciscus ea rata ac firma haberet, quæ legati pepigissent, jurejurando confirmârunt. Postulabant ut sibi pro munere præsentis pacis, & ex fœdere, quod ad Divionum cum Tramulio percussissent, septingenta millia aureorum nummûm tribus pensionibus solverentur. Aliaque præterea multa arroganter ac superbè admodum petebant, ut ad lacerandam omnem Gallorum existimationem, potentissimum regem tributarium, & Galliam vectigalem facere viderentur. Quibus omnibus postulatis, Galli subscribendum putârunt, quòd neque pecuniis parsuri, ne-

que aliquid ex iniquissimis etiam conditionibus detrectaturi erant, modò bellum fine suo atque hostium cruore conficerent: & sibi tandem indomitam gentem tractantem continuè arma, & Insubrum cervicibus imminentem fœderis ac firmissimæ pacis vinculo sociarent. Sunt qui Helvetios arbitrentur, pervicacibus animis occasionem prælii circumspectantes, callidè ac simulanter de fœdere cum Gallis egisse, ut specie pacis proposita, clarissimos viros cum ala Gallorum equitum circumvenirent & opprimerent, regiámque pecuniam, quæ ad condictam diem è castris adferebatur, interciperent: quod fortasse pro falso relinquendum putaremus, nisi qui talia memoriæ produnt, intima hominum consilia non facilè conjecturis, sed ipsis rerum successibus metirentur. Sed dum Helvetii ad Galaratum rebus compositis de pace conditionibusque deliberant, Rostius summæ apud Helvetios authoritatis atque amplitudinis, cum viginti cohortibus à Belizzona supervenit. Cujus viri adventu commutatis multorum voluntatibus ac pluribus metu consternatis, qui Gallos oderant, spem omnem initæ jam pacis corruperunt. Rostium enim paulo ante XII. pagorum principes ad famam diffidentis exercitus, quod summum Tigurino in pago magistratum gerebat, & cæteris ducibus sicuti ætate, ita bellicarum rerum peritia præstare dicebatur, omnibus suffragiis totius gentis Imperatorem declarant. Is ut seditiosorum conatus effringeret, & præsentibus malis mederetur, castigando, adhortando, terrendóque omnibus consilii modis, & præsenti quoque severitate non deerat. Ergò pudore ac metu conversis omnium animis, cùm pro pace bellum, armáque deposcerent, Rostius Gambaro pecuniam reddit, milites Sacramentum apud se dicere jubet: & quum opportunè etiam Aquila Hispanus, cum pecunia supervenisset, persoluto omnibus stipendio, motisque eo die castris ut Mediolanum rectâ duceret, per Comensem agrum Modoetiam contendit. Interea Sedunensis apud Placentiam, quum de Rostii adventu cognovisset,

ut

ut qui propè everfis ac defperatis rebus nova fpe auctus nihil amplius de belli eventu timere videbatur, adhortari pontificios Duces cœpit, ut Padum trafirent, & fecum ad victoriam proficifcerentur. Simili quoque ratione Cardonium, qui ad confluentes Padi atque Abduæ caftra pofuerat, obfecrare & obteftari, maturaret Laudem proficifci, ac vires fuas cum Pontificiis Helvetiisq; conjungere properaret. Præberi à Diis immortalibus pulcherrimam incomparabilis victoriæ occafionem: qua fi Ravennatis cladis memoriam retineret, & quales rerum èxitus in Italia, vincente Gallo futuri effent, animo metiretur, proprio decori ac laudi defiderio fui Regis, totiúsque exercitus exiftimationi ac gloriæ fatisfacere poffet. Ille quum fe neque confilio neque voluntate, neque viribus fœderatis Principibus defuturum, & ad præftitutam diem univerfas copias adducturum in Laudenfium fines profiteretur. Sedunenfis nihil cunctandum ratus, à Gore Piftorienfe procuratore Pontificis feptem utriusque armaturæ equitum turmas præfidii fui caufa accipit: & trajecto Pado Laudem contendit. Duces erant Mutius Columna, Ludowicus Pitiliani filius, Guido Rangonus, Nicolaus Balneus, Ragnerius Saxetanus, Ludowicus Firmanus, & Rainaldus Ticinenfis, qui magnum in re militari ufum habebant. Sed quum Laudem perveniffent & Cardonius, ut conftitutum erat, ad jungendas vires minimè proceffiffet, quòd Helvetios de pace agere, & Gallos, qui jam in Mediolanenfem agrum pervenerant paucarum horarum itinere à Laude abeffe cognoverat, Sedunenfis ira fimul & timore perculfus, ut ad Helvetios fe celerrimè conferret, Laude exceffit. Quo cafu, nonnulli equites, quorum Duces erant Rangonus, Ragnerius atque Firmanus, five metu, five alio honeftiore confilio, ut poftea perfecto bello cognitum eft, fe ulterius progreffuros negaverunt. Neque quum Cardinalis, ne tantum flagitii admitterent, ne fe in tanta propinquitate caftrorum infenfiffimis hoftibus proderent, obnixè deprecaretur, & poftremo jure legationis & imperii juberet, minásq;

adderet, quin Placentiam redirent, flecti potuerunt. Mutius & cæteri, qui periculosum consilium, quòd laudem & gloriam, quàm tutum quod ignominiam afferre posset, sequi malebant, Sedunensem sequuti, Modoetiam ad Helvetios pervenerunt. At Franciscus, tametsi spem pacis, nullo industriæ vel liberalitatis officio intermisso, minimè sibi abjiciendam existimabat, tamen ne aliquod interea per incuriam, incommodum acciperetur, quod dimissa spe belli plerumque languescere Ducum animi & milites mentione pacis negligentiores fieri consueverint, è Ticinensi in Laudensem agrum deflexit, medióque itinere secundum publicam viam Mediolanum inter ac Melegnanum oppidum, quod Lambro amne alluitur, castra constituit, ipso rerum ordine, atque amplitudine copiarum admirabiliora, majoráque quam quisquam ætate nostra conspexerit. Id pluribus de causis fecit, ut ab inani ac pervastato agro in fertilissimas atque intactas Mediolanensium possessiones transiret, ac simul Hispanos ac Pontificios ab Helvetiis interclusos, summo discrimine proposito, transitu prohiberet: Livianúmque cum copiis adventantem ipsa castrorum propinquitate firmiorem redderet, & ab imminenti Cardonio tueretur. Quo uno consilio Franciscus maximum omnibus rebus suis, & summæ demum victoriæ momentum attulit. His de causis Cardonius magnopere timens, ne subitò Liviani Gallorúmque adventu in patentibus campis opprimeretur, ad Padum retrocessit, & ponte, quem antea navibus constituerat, cuique Iohannem Dorbinum ad tutelam cum cohorte & tormentis præfecerat, amnem contra Placentiam trajecit. Erat Placentiæ Laurentius Medices cum cohortibus quatuordecim Italici generis, & tribus millibus equitum. Cardonio autem aderant octingenti cataphracti, & levis armaturæ equites mille, cum legione una veterana, cujus singuli milites fortibus factis clari & præda divites, tum spectata virtute, tum splendido armorum cultu, centurionibus suis, ac Ducibus æquabantur. Iunctis duobus exercitibus, quum & tutò trans-
mitti

mitti Padus & ad Helvetios facilè perveniri posse omnium opinione confirmaretur, apparerétque Laurentio atque Cardonio, si progrederentur, vel ingentis victoriæ, vel eximiæ laudis occasionem esse propositam, in consilium adhibitis militum præfectis descendunt. Adducuntur utrinque aliqua in excusationem, quòd non adhibita majore diligentia & celeritate sese cum Helvetiis ab initio conjunxissent, cujus rei culpa, & cunctatione Ducum potius, quàm angustia temporis, aut itinerum difficultate, nonnullæ occasiones prætermissæ videbantur: Helvetios tamen omnes incusare, quòd ignaris fœderatorum exercitibus cum communi hoste de pace privatim egerint, vel id se facturos fideli quantumlibet consilio simulârint, quando ejus facti sinistra fama periculosoque rumore, territis jam omnium mentibus gravissimi belli metum injecissent: paratos tamen sese Hispani æquè ac Pontificii profitentur transire amnem: & si res poscat, nullam vel iniquam certaminis conditionem detrectare, modò ex fide egregiáq; omnium voluntate bellum geratur. Sed quum inter se verbis tantùm agerent, revera autem alter alterius voluntati magnopere diffideret, quinam primùm castra flumen traducere vellet, reperiri non poterat. Laurentius tametsi quæ partes officii sui ac dignitatis essent, & quæ mens, quævé consilia patrui Pontificis forent, memoria retinebat, in difficili tamen negotio aliter sibi consulendum arbitrabatur: utpote qui Ferdinandum Regem exemplo superiorum temporum cum Gallo clandestinis consiliis consensisse credebat: & proinde Cardonium, qui paulò antè ad Helvetios deflectere noluisset, nihil egregium pro alieno commodo facturum putaret. Ex adverso quoque gravi suspensus cura verebatur, ne Helvetii, qui fluctuando, discrepandóque plurima defectionis signa præbuissent, in medio ardore belli lethale aliquod vulnus fœderatis inferrent. Cardonius quoque eadem de Laurentio suspicari, & maximè ab omnibus perfidiam timere, quod audiret ab eo nuntios clàm ad Regem in castra transmissos, & legatum

tum Pontificis Ludowicum Canosium Tricaricensem Episcopum, qui Regiis in castris remansisset, de compositione agere, constantissiméque polliceri pontificias copias nihil interea Gallis esse nocituras. Et fortè (quod ejus rei suspicionem adauxit) paulò antè Hispani equites Cynthium Tyburtem è regiis castris redeuntem interceperant, quem ad componendas res à Pontifice transmissum docuimus. Quibus de causis facilè fiebat, ut uterque cautius atque suspensius sibi agendum judicaret. Cardonius, ne vel minimo accepto incommodo, Neapolitanum regnum, ac salutem suam quæ incolumi exercitu nullum discrimen subire poterat, prælii & Fortunæ casibus objectaret. Laurentius, ne potentissimum hostem, quem nunquam oppugnandum censuisset, in ipso victoriæ cursu, vana atque intempestiva offensione lacessere atque irritare videretur, à quo, si in citeriore Padi ripa subsisteret, æquiores conditiones expectandas esse putabat, quàm ab Helvetiis, si pari etiam periculo junctis viribus victoria potiretur: quàm intelligeret eos, si victores evaderent, Parmam atque Placentiam, sicuti insolenter paulò antè postulâssent, continuò armis esse repetituros. Ita quum malis artibus omnes bellum administrarent, cuncta facilia atque expedita ad victoriam Gallo præbuerunt. Paulò pòst tamen sive aliqua simulatione, sive commutatis ratione voluntatibus, ad spem imminentis victoriæ conversi, quia precibus Maximiliani, & Sedunensis obtestationibus, Helvetiorúmque omnium hortatu, quotidie per nuntios ac literas evocarentur, Padum transire cœperunt. Cardonius qui amni proximior erat, primus in adversam ripam tetendit. Laurentius, quòd parum lucis supererat, edixit, ut de quarta vigilia omnes copiæ ad ripam convenirent, atque inalbescente cœlo traijcerent. Sed fortè accidit, ut eo tempore Hispani equites, quos speculatum missos Cardonius excurrere jusserat in Borbonii turmam per eandem causam prædandi explorandique per agros vagantem inciderent: commissóque certamine Gallorum præfectum cum pluribus equitibus captum in ca-

stra

ſtra perducerent: à quibus cognitum eſt, Regem Laudenſi via munitis caſtris conſediſſe: Livianum cum exexercitu ad Abduam progreſſum: Helvetios accepta pecunia, ultro citróque miſſis de pace oratoribus, ſequenti die conditionibus ſubſcripturos, & validam Gallorum ac Germanorum manum Palicia Duce caſtris digreſſam, circumpadanis campis appropinquare. Quibus vulgatis ſermonibus, Hiſpani qui ſumma alacritate paulò antè tranſierant, inordinati ac tumultuantes, non expectato imperio, repentè collectis vaſis pontem conſcenderunt: neque prius feſtinandi traijciendique finis factus eſt, tametſi Piſcarius increpando componere ordines conaretur, quàm in adverſam ripam, priuſquam Pontificii Placentia egrederentur, univerſi conſtiterunt. Ita vana ſuſpicio à falſo timore nata, quum Dii ac Fortuna manifeſtè à Gallis ſtarent, ſupremos hæſitantium conatus, & ſera conſilia diſcuſſit atque perfregit. At Cardinalis & Roſtius ad Modoetiam dimiſſis ab ſe regiis araldis, qui ad tractandas pacis conditiones advenerant, Mediolanum cum omnibus copiis conceſſerunt. Helvetii pedites privatis civium hoſpitiis ſuſcepti ſunt: equitibus verò ſuburbana ædificia, quæ ad Romanam portam vergunt, data. Ibi agebantur ſtationes, & crebrò equeſtria prælia committebantur, quòd Galli è caſtris ad portam uſque & Pontificii è ſtationibus in proximos campos & circumjectas villas quotidiana conſuetudine provehebantur. Venerat etiam paulò antè ad Ticinenſem portam Trivultius cum modica militum manu, ut colloquium poſtularet, civéſque ad deditionem hortaretur. Sed illorum animis ne quicquam tentatis, ſubita armatæ plebis procella, quæ ex improviſo fecerat eruptionem, non ſine ſalutis periculo repulſus, in tutum ſe receperat. Coactis Mediolani omnibus copiis Maximilianus & Sedunenſis duces legatóſque in arcem vocant, & conſilio adhibent. Quum de toto belli genere deliberaretur, pluribus ad victoriam conducere viſum, ſi non prius acie decertarent, quàm aut ſe cum Pontificiis Hiſpaniſque junxiſſent, aut Gallum confiſum munitionibus

nibus suis, in æquiores campos, aliqua necessitate imposita perduxissent: siquidem Helvetios alterutrum facilè consecuturos apparebat, si castra Binascum usque Ticinensi via promoverentur. Cujus rei consilium duabus rationibus explicabatur. Nam si Franciscus ad motum hostium pertinacius munitissimo in loco sibi persistendum esse censeret, facilè à Binasco per S. Angeli oppidum, atque agrum omni commeatu abundantem, se ad Padum perventuros judicabant, ubi Pontibus antea constitutis, sociorum exercitus cum summa spe victoriæ jungerentur: sin Gallus prætermetuens ne Papia urbe simul ac lapideo ponte Ticini amnis, quo in loco præsidium mediocre reliquerat, intercluderetur, Ticinum contenderet: eo casu, aut in itinere æquiore conditione, pugnaturos, aut à læva continuò deflexuros Laudem Pompejam: indéque accitis ac receptis in castra Laurentio atque Cardonio, futurum esse, ut Livianum à proposito itinere statim averterent, & spem Gallis comminuerent, quam illi de victoria maximam ex rerum successu, concepissent. Hæc quum prolatis in medium membranis, quibus mensuræ itinerum & regionis situs pictura describebantur, ut agresti ingenio homines certius deliberata cognoscerent, nonnulli Duces, qui vetere judicio suo vel recenti pecunia adducti, apud Galaratum pacis conditiones acceperant, dissentiendo & vanas difficultates immiscendo, consideratius maturiúsq; ea exploranda dicerent, totam saluberrimi consilii rationem corruperunt. Quibus de causis Sedunensis, ne fidelium animi interposita mora languescerent, & studia incertæ multitudinis in perfidiam verterentur, eò omnes cunctis artibus ut quamprimum cum hoste confligerent, deducendos esse existimavit: ratus se aut egregiam relaturum victoriam, aut si Helvetii aliquam ex infelicitate prælii calamitatem accepissent, Gallorum genti cum universis Helvetiis inexpiabiles inimicitias, atque immortale odium conflaturum. Ergò cum signiferis & cum fidelissimis pagorum principibus communicato consilio, Mutium Columnam secreto admo-

admonet, ut ex composito, quum signum acceperit, ad arma conclamari jubeat, ac veluti hostes justo exercitu suburbanis ædificiis appropinquarent, cum equitatu procurrat, & quanta maximè possit timoris atque simulatione periculi, ab Helvetiis auxilium imploret. Idem ut faciant primis cohortibus imperat, quæ virtute militari atque odio in Gallos insignes, in ipsis semper principiis proxima hostibus loca sibi depoposcerant. Ita quum pransi milites meridiatum irent, & ab Ducibus in arce de belli ratione disputaretur, subitò ab Romana porta tubæ & tympana concrepuerunt, ac mox de adventu hostium increbrescente rumore, aliæ post alias cohortes, quum primæ sequentibus, causam tumultus per manus traderent, atque omnes arma caperent, incredibili pugnandi ardore portis se effuderunt. Nec mora, etiam ambiguæ fidei legiones sublatis vexillis subsecutæ, ne primos in eo tumultu, quod publicam salutem atque existimationem respiciebat, deserere, aut aliter de belli causa sentire viderentur, confertissimis agminibus ad portam contenderunt. Cardinalis galero & purpura insignis, prælata cruce, incedentium ordines militari equo prætervectus, ut ad signiferos, centurionésque vel ad notos claris facinoribus milites pervenerat, adhortando accendendóque ut properarent, testabatur sibi à Deo Maximo, Divisque immortalibus promitti ejus diei victoriam, qua non solùm universam totius Galliæ nobilitatem adolescentis regis auspiciis inter duos hostiles exercitus deductam, egregiè pugnando deleturi essent, sed contusis Venetorum & Ligurum viribus propriâ virtute felicitatéque, toti Italiæ leges essent imposituri, neque Germanos mercenarios milites, quod roboris apud Regem esset, quos tamen sæpius acie devicissent, tam aversos à Cæsare, vel tam prodigæ virtutis fore, ut eos contra totius Germaniæ decus pro Gallis, qui veri hostes essent, pugnaturos existimarent. Neque Vascones fugacissimum genus: vel equites illos serico, torquibúsque fulgentes, qui aliquantum plus præsidii quàm in equis atque calcaribus,

quàm in gladiis atque virtute reponere consuevissent, aut fortius aut constantius quàm antea fecerint, in acie dimicaturos arbitrarentur. Quod verò laboris atque periculi relinqueretur, id totum occupandis hostium tormentis ingenti animo subeundum. Vbi si qui fortè cecidissent, eorum animas à se pontificia authoritate ab omni labe criminis expiatas, relicta in terris egregiæ virtutis memoria, in cœlum protinus evolaturas constantissimè existimarent. Talia passim commemorantem, progressúmque ad primas legiones, quæ jam in patentem viam venerant, Galeacius Vicecomes, Iohannes Gonzaga, Gambarus atque Aquila legati, secuti sunt: adjunxeréque se exeuntibus Helvetiis nonnulli equites ex his familiis, quæ vetere benevolentia Sfortianum nomen colebant. Ex plebeiis quoque sicariisque hominibus aliquot armatorum manipuli prætereunti turbæ sese ultrò admiscuerunt. Vix dum Mediolano tria millia passuum progressi erant, nec minus triginta inde stadiis Gallorum castra aberant, quum falcones, quos numero decem secum adduxerant, displodere cœperunt. Quæ res equitibus Italis magnam sollicitudinem atque admirationem attulit. Mutius enim ad Duces primi agminis mutata facie provectus, interrogare cœpit: Quanam insania viri in re bellica principes, disciplinæque magistri, intempestivis tormentorum boatibus hostes excitare contenderent, quos imparatos ac nihil de prælio cogitantes, invadendos esse censuissent. Cui à primis ordinibus alacriter respondebatur, satis ex disciplina cum armato etiam atque instructo eo exercitu se pugnaturos, si suspectæ fidei commilitones atque omnium pagorum vexilla uno consilio secum in aciem descendissent. Quod fieri posse confiderent, si ea simulatione certiora contracti certaminis signa ad sequentium sociorum aures pervenissent. Quorum virtutem infami pretio victam, si jam nulla omninò periclitantis publicæ dignitatis verecundia foret, cadentium saltem præ oculis affinium gemitus, militaris sacramenti religio, & futuri mox in patria adversus desertores judicii

dicii metus,excitare atque accendere posse viderentur. Tanta enim arrogantibus animis virtutis fiducia inerat,ut maximas ac validissimas hostium copias summa contemptione despicerent, neque ullam tormentorum copiam,aut ullas loci munitiones,quo minus in castra vincendo perrumperent, impetum suorum moraturas arbitrarentur. Erant ante alios viri fortes,sed barbaræ vesanæque virtutis Pelegrinus Landebergius, Centius Amerer,& Rodulphus Longus,qui tres voluntarias cohortes pugnacissimorum hominum in fronte constitutas habebant. Ij,quum in conspectum hostium devenissent,tanto dimicandi ardore protinus exarserunt, ut à cæteris Ducibus,qui saniore consilio sistenda signa,locum castris capiendum, & reficiendos à labore viæ milites jubebant, quin pleno passu ad hostem contenderent,retineri nequiverint. Borbonius atque Trivultius ad divi Iuliani templum,quod modico in pago est,castrorum principia habebant, viámque publicam præruptis undique fossis, & de more regionis aggeribus communitam,non temerè ad sinistram insederant. Secundum eos Rex ipse,& post eum Halenconius regulus, ad quem jure sanguinis,si Franciscus vita excessisset,regnum Galliæ pertinebat,mediam postremámque aciem modico intervallo inter se abjunctas collocârant. Ita tripartitò castra metati ut tres justi exercitus sibi invicem, quum casus posceret, commodius atque expeditius auxilio forent,lato ac munitissimo loco continebantur. Nam in circuitu frequentes erant fossæ,studio agricolarum ad irrigandos agros perductæ,novásque ut usus ferebat, opportunis in locis Navarrus munitiones addiderat,opposuerátque hosti ingentia scuta defixa solo &crassis funibus convestita,ut his protecti Vascones tutius & certius in hostes sagittarent. Hanc statim castrorum formam locique naturam,Mutius & nonnulli Duces Helvetii speculandi gratia in editiorem aggeris partem equis provecti animadverterant, subindéque notaverant, ad dextram locum castris opportunum relinqui,ubi satis ad humilitatem depressa planicies per-

petuo rivo,qui ad frumentarias molás defluebat,à duobus fermè lateribus cingebatur. Eo in loco,ut castra facerent, & refectis quiete, cibóque corporibus, nihil temerè de prælio cogitarent, suadere conabantur,monebant,sicuti victoriam à consilio,ita pœnitendos atq; irritos conatus ab inconsulta virtute proficisci,eósque sæpius adversos præliorum exitus sentire consuevisse, qui audacia atque impetu potius,quàm utili mora & ratione hostem superare confiderent. Postremò testabantur adversus auspicia provocari hostes,quòd vetere gentis observatione is hebdomadæ dies infaustus foret, qui inchoante anno cæsorum ab Herode infantium memoria celebratus,toto animi circuitu verteretur: incidebat enim is dies in Idus Septembris. Sed quum furor & fatalis insania, quod nunquam antea Helvetiis in castra acciderat, & militi obsequium & ducibus authoritatem abstulissent,pugnacissimi quique procurrerunt, & cum Vasconibus atque Germanis atrocissimum certamen contraxerunt Trivultius atque Borbonius, qui multum antea de hostium adventu certiores facti aciem instruxerant, & tormenta idoneo in loco collocârant, quum haud dubiè premerentur,ut objectis flammis hostes tardarent, simúlque eos usu ac munitione domorum privarent, universa pagi ædificia succenderunt, & suos in patentiorem locum reduxerunt. Erat ante tormenta Gallorum fossa ingens,summo audaciæ periculo superanda,quam Navarrus cohortibus oppositis & Germani eximiæ virtutis densis ordinibus tuebantur. Illuc audacissimorum juvenum globus, aliquanto certiore exitio,quàm victoria,pervadere non dubitavit. Erant ij ex omnibus pagis florenti ætate & singulari promptitudine lectissimi,qui pervetusto gentis more,ut raros ante provectam ætatem militiæ honores aliquo insignis virtutis opere edito consequantur,aspera quæque & difficilia belli munera ultrò sibi deposcere, & sæpius cum exitiabili laude,propositam mortem subire consueverunt. Hos ab immoderata fortitudine perditos vocant, & in summo honore atque admiratione habent, licétque

que illis una virtutis prærogativa, & vexillum ferre, & ducere ordines, & duplicata per omnem ætatem stipendia accipere. Neque alio felicis audaciæ insigni à cæteris Perditi dignoscuntur, quàm candidissimis pennarum manipulis, quos more Ducum è pileis speciosa luxurie defluentes in tergum vertunt. Ij uno agmine adversus tormentarias pilas ingenti animo progressi, quum magna clade accepta ex iniquissimo loco diu multùmque pugnâssent, tandem pertinaci impetu pulsis loco Germanis, & rejectis Navarrinis cohortibus, per acervos morientium ad tormenta pervaserunt. Quibus numero septem occupatis, dum, spe pleni, confertis iterum ordinibus cedentibus incumbunt, universam primi agminis aciem perturbârunt. In eo discrimine Trivultius atque Borbonius diversis in locis immisso equitatu, quantum viribus adniti & consilio providere poterant, ad reparandam perculsam aciem huc atque illuc ferebantur. Nec suis deerat Navarrus, increpando alios, alios interrogando, num ut tantùm terga verterent, turpissiméque vix dum hoste conspecto acie diffugerent, ab extremis Oceani finibus Pyreneisque venissent? colligerent animos & celeriter sclopetos atque balistas expedirent, tantispérque consisterent, dum latera novis equitum subsidiis firmarentur; & quam ignaviæ, aut iniquæ sortis apud Ravennam malè pugnando notam subijssent, ea die fortiter pugnando delendam esse existimarent. Ita uno tempore irruente amplissimo equitatu, Vasconibus adhortatione & verecundia confirmatis, Germanis ira ac pudore locum tenentibus, prælium atrox ac varium redintegratum. Impellitur horrendo tormentorum ac armorum strepitu utraque acies, vexilla rapiuntur. Mox Centius ac Pelegrinus pugnantes cadunt, Puriúsque prætorianæ cohortis præfectus, & quatuor cum eo signiferi majoris colubrinæ ictu ab latere consternuntur. Nec defuère laborantibus suis Helvetii, qui majore circuitu ad hostes pervenerant: nam coactis in unum ad triginta cohortibus, duplici agmine animis ac viribus recentissimis gradum intulerunt, & à

læva cum peditatu congreſsi, Sciatalardum clari nominis Vaſconum Ducem, ac Ludowicum & Georgium Hellemburgenſes ex Germanis nobiliſſimos interfecerunt. Ab altera verò parte irruentes equites laxatis aliquantulum ordinibus, in ſinum excepêre, ubi varia ancipitique fortuna diu certatum. Nam cataphracti, quanquam vi atque incitatione equorum diſperſis ac morientibus fœde proculcatis, raros tenuésque manipulos cum multa ſtrage perrumperent, tamen quum denſis ordinibus occurrebant, aut præ longis contis induebantur, aut foſſis equis armorum pondere graves interibant. Periêre eo in loco acerrimè depugnantes alarum præfecti, Sanſerius è Sacro Cæſaris oppido regulus: Imbercurtius eximia virtute & longa militia clarus: Buſſius Amboſius, & Franciſcus Borbonii frater. Ipſe quoque Borbonius ſimile ſalutis diſcrimen adijt, ut ipſe dicebat, dum cruenta ea in acie verſaretur. Sed ego poſtea aliter ab ipſo Rege accepi nominatis teſtibus affirmante, Borbonium circumvento fratri opem ferre minimê auſum, intactúmque retrò ſe à conſpectu hoſtium ad ſecundam aciem recepiſſe. Trivultius quoque dum circumvento ac morienti ſignifero ſuo fruſtrà auxilium ferret, inter lanceas alabardáſque hoſtium conflictatus, vulnerato equo, criſtis galea deterſis, alariorum interventu periculo ſe eripuit. Iamque ægrè pluribus in locis prælium ſuſtentabatur, & Helvetii, quòd iniquiſſimam foſſam tranſiſſent, quòd tormenta magna virtute cepiſſent, quòd pulſo peditatu, perturbatis equitibus, in locum quem hoſtes tenuerant proceſſiſſent, meliore fortuna præliabantur: quum Franciſcus promota ſecunda acie, Alanconio pari paſſu cum poſtremo agmine ſubſequi juſſo, diſpoſitis per præfectos certo in ſpatio pluribus tormentis, quibus à latere hoſtium phalanges peterentur, cum nigra legione, ingentique equitatu opportuniſſimo tempore ſupervenit: ipſe regali paludamento, quod cœleſti colore aureis liliis diſtinguebatur, generosè apud hoſtes ac ſuos ſe regem profeſſus in prima acie verſari: impigrè hoſtem ferire: huc atque illuc

illuc incitato equo periculosè acerrimis hostium insultare: ac demum non oratione tantùm vel adhortationibus,sed egregio veræ virtutis exemplo suos accendere. Tantus enim erat incumbentium impetus,tanta consistendi pertinacia,tantùsque inerat etiam sauciis ac morientibus vigor,ut regem in ea prælii iniquitate,& majestatis oblivisci, & vitam contemnere, & rem inclinatam manu ac viribus potius,quàm arte vel consilio reparare oportuerit. Equites quoque,qui ad Novariam, Taroannámque fugiendo pristinam virtutis opinionem amiserant,ne si iterum cederent, sempiterna in posterum ignominia notarentur,aut decorá morte,aut egregia victoria, pugnanti in omnium oculis regi suo satis facere contendebant. Cecidêre eo congressu Talamontius Tramulii filius, & Roya in Morinis nobili genere natus, & Vantellius,qui extra ordinarium regiæ turmæ vexillum cum Moio nobilioris alæ signifero,qui fossis vinearúmque traducibus impediti explicare sese minimè potuerunt. Ex Helvetiis autem , Rodulphus Longus ille multitudinis concitator, & vetere in Ludovicum Sfortiam facinore insignis. Item Flechius virtute magis quàm genere clarus, & Valterius Offius. Hic ob singularem prudentiam, & summam virium promptitudinem,quæ non facilè in ejus gentis hominibus commiscentur,omnibus bellis,& Novariensi maximè in pugna, magnam virtutis opinionem adeptus fuerat. Pugnatum est continenter horis septem: nam in medio ardore certaminis, quum Sol occidisset, Luna eo tempore pernox claro splendore invecto utramque aciem in armis continuit. Fuitque horribile cruentissimúmque certamen,quandiu vel tantillum luminis superfuit. Mox condita nubibus Luna, quanquam lassitudine,ac vulneribus fessi hebetatis armis quieti locum quærerent, interim tamen per mutuum errorem cæcis insanisque ictibus socii,pariter atque hostes crudelissimè sternebantur. Helvetiis etenim Germani armis,lingua, habitúque non omnino dissimiles,dum variis in locis se miscerentur , prodente demum tessera, fœdissimam

ſtragem per tenebras edebant. Neque ab tormentis tota nocte temperatum: quæ ſicuti incertis ictibus emittebantur, ita aliquantum plus terroris quàm cladis inferebant. Sedunenſis, qui ſpe, cura, laboréque ſuis non deerat, quum errore loci in Germanos incidiſſet, eorum linguam aſperiore voce mentitus, periculo ſe explicuit, & ſuperata foſſa ad conflagrantes domos reverſus eſt: ubi Roſtius & Anglardus ſplendore flammarum invitati, coeuntibus tanquam ad prætorium plurimis ducibus, ſignum ingenti claſſico propoſuerant, quo ſparſi errabundique milites ad vexilla vocarentur. Id erat ampliſſimum cornu Sylveſtris Vri operoſo argento in labris exornatum, quod à majoribus per manus traditum, apud Vranienſes Helvetiæ libertatis authores cum magna cura ac religione cuſtoditur. Ejus itaque beneficio, quòd à perito buccinatore ad humanæ vocis ſpeciem ſcientiſſimè more gentis inflabatur, plurimi conſervati ſunt: qui inter hoſtium cohortes vario errore delati, confundente aures tympanorum ſimilitudine, certum ad ſuos receptum habere non poterant. Egêre utrinque mutuo timore ſuſpenſæ acies inſomnem noctem, animis tamen quàm viribus ad dimicandum paratiores: Nam ſtrenui pariter atque ignavi, quanquam longo certaminis labore defatigati erant, diverſo tamen animorum habitu, vel navandæ operæ deſiderio, vel metu mortis excitabantur. Sedunenſis, ac cæteri duces, tametſi eos prima opinio plurimum fefelliſſe videbatur, quòd hoſtes, ut deſtinaverant animis, ad primum impetum tanta etiam clade perturbatos minimè ſuperâſſent, ac irrito propè conatu fortiſſimos ſuorum amiſiſſent, tamen ſeſe non deſerunt: in concilium quàm plurimos vocant: & quum expectare lucem, & prælio iterum decernere cunctis placeret, quod omnibus rebus imparati advenerant, Mediolanum ad petenda omnis generis ſubſidia mittendum decernunt. Mittitur Iohannes Gonzaga, qui Maximilianum civéſque ad ancipitis prælii eventum ſollicitos nova ſpe impleat: cocta inprimis cibaria, & plurimos vini cados deficientibus laſ-

ſitudine

ſitudine ac ſiti militibus continuò ſubminiſtret: ac demum tormenta, pilas, & ſulphureum pulverem omni adhibita celeritate in caſtra transmittat. Duces verò atque ſigniferi digreſſi conſilio, ut quisque de Cardinale & de prælii eventu ſentiebant, variè apud milites loquebantur. Alii decoris & victoriæ cupidi, quum cladem, quam ipſi magnam acceperant, verbis elevarent, ſuorum fortia facta & Gallorum ſtragem in majus falſis narrationibus extollebant. Contrà alii adverſæ factionis, ut ſaluti maturè proſpicerent, & Cardinali in ſummis rerum difficultatibus conſtituto, dignitatis & vitæ periculum augerent, Mediolanum ſolutis cohortibus revertebantur. Equites quoque Pontificii, qui propter exiguum numerum haud magno uſui fuerant, magna ex parte metu vel deſperatione adducti, relictis ducibus in urbem redierunt. Cæterùm Franciſcus, quanquam ſummo timore atque ingenti periculo liberatus, tantæ virtutis homines egregiè ſuſtinuiſſe videbatur, reliquo tamen metu, & ſuprema veluti cura anxius, turbidæ noctis finem & incertæ fortunæ exitum expectabat. Neque corpori armorum pondere feſſo, ac ſiti & continuo labore æſtuanti majorem quietem dedit, quàm ut ſubducta ad ſpirandum galeæ buccula, dum equum mutaret, tormento paululum inniteretur. Inde ſtatim ad ducis munia transgreſſus, Livianum ut cum exercitu accederet per nuncios monuit. Mox ea re ab præfectis, quos in coronam advocaverat, equeſtri conſilio comprobata, caſtra aliquantulum contraxit: & quòd locus, qui primi agminis fuerat, ab hoſtibus tenebatur, munitiore ſpatio ſupra ſex millia Germanorum in margine foſſæ conſtituit: juſſitque eos pluribus tormentis ibidem opportunè collocatis præſidio eſſe. Ab alia parte magnum equitum numerum ſibi adjunxit: monuitque Borbonium atque Alanconium, ut utrinque pari ordine primam & tertiam aciem lateribus ſuis admoverent: ita ut ipſe rectà fronte hoſti oppoſitus, ſicuti loci ratio poſtulabat, primi agminis vicem impleret, & duobus agminibus læva ac dextra conſtitutis tanquam cor-

nibus uteretur. Nec longè ab eo loco, Navarrus & magna multitudo Germanorum, quum per tenebras prælio dirempto, neque castrorum formam, neque regis consilia agnoscere potuissent, defixis solo vexillis consederant. Franciscus, ut qui non fossarum situs, campique interjacentis & publicæ viæ spatia forent, oculis ipse collustraret, in conspectum hostium cum paucis equitibus progressus est: mox sensim in Auroram abeuntibus tenebris, ad cohortandos Germanos contendit, quos magnis pollicitationibus erectos ad conficiendum modico certamine bellum, & ad partæ jam victoriæ præmia capienda, certæ spei & alacritatis plenus accendebat: commemorans superiorum temporum injurias, & clades quas Helvetii beneficio Fortunæ potius atque iniquissimis temporum & locorum conditionibus, quàm vera virtute Germanis intulissent. Proinde in animum inducerent, eam esse propriam atque expeditam rei benæ gerendæ occasionem, qua consanguineorum & commilitonum suorum cædes ulciscerentur: ac simul fortibus factis declararent Germanos, sicuti nobilitate fidéque præstarent, ita virtute bellandique peritia militarem gloriam agrestibus atque infidis hominibus minimè esse concessuros. Simili quoque usus oratione, Gallos equites hortabatur, ne à majoribus suis degenerare vellent, qui superioribus seculis equestri gloria omnibus gentibus præstitissent. Nec minore spe atque animo apud Helvetios acies instruebantur, quanquam maxima ex parte milites, sicuti diversis in locis, atque in ipsis etiam hostium munitionibus vario casu conquieverant, nullo cibariorum subsidio recreati, ægrè labantes artus ferocibus animis sustinerent. Neque enim quæ ab Mediolano, procurante Gonzaga convehebantur, brevi & nocturno maximè tempore, quod omnes semper administrationes tardare consuevit, adduci expedirive poterant. Plerique etiam sub Auroram oblatis jentaculis, quum tympanorum crepitu & fragore tormentorum ad pugnam vocarentur, optatos & necessarios fovendis viribus cibos relinquebant. Coivêre

in principiis nonnulli duces, inter quos erant Haslerius Foctius, ætatis honore, ac magistratus insignibus clarus, & Chezzius Amman inter Helvetios natu maximus, qui amplius quadraginta annos centurio, aut signifer, aut tribunus in exercitu fuerat: & prælio illo memorabili, quo Carolum, Belgarum ducem ejusque copias ad Nansejum occidione deleverunt, singularem in prima acie laudem meruerat. Ij, sive acceptæ cladis conscientia adducti, sive cognito desertorum discessu & jam lucis beneficio perspecta locorum iniquitate, quòd satis ibi existimationis, ad frangendos Gallorum spiritus hesterna dimicatione partum existimarent, prælio abstinendum esse judicabant. Sed quum frustra deprecando contestandóque promota jam signa sistere, & procedentes ordines oppositis corporibus retentare conarentur, & fato, & libidini militum manus dederunt. Ita Rodolphus Segnius, Visembachius, Vndervaldius, Vldericus Ioctius, atque Zambronius audaces acerrimæque virtutis duces, ratione committendi certaminis inter se constituta, bipartito signa intulerunt. Primum ac maximum agmen, in quo Tigurini pagi signum supremæ apud Helvetios dignitatis collocatum erat, recta adversus regiam aciem, quam medium locum tenere docuimus, contendit. Aliud quod à dextris paulò infra conflagrantis pagi tecta substiterat, majore capto circuitu ad Alanconium postremo agmini præpositum, deflectere cœpit: eo consilio, ut quum primi regem, & robora Gallici exercitus in se convertissent. Illi Alanconium infirmioribus vallatum præsidiis, magno impetu ab latere adorirentur, & perrupta ejus acie, in sinistrum latus & terga regii agminis penetrarent. Aliam verò suorum multitudinem, quæ citra viam publicam à læva proximum campum tenebat, nullo ei certo munere capessendæ pugnæ demandato, quod ex parum fidelibus pagis constare putabatur, dextro cornu, ubi Trivultius atque Borbonius curabant, intervallo trecentorum passuum opposuerunt. Sed quum ad teli jactum processissent, Galli statim displosis in adversos uno temporis

puncto omnibus regiis tormentis, tantam summa celeritate cladem intulêre, ut prius temeritatis pœnas dederint, qui ob audaciam consilium sumpserant, quàm manus conserere, vel ad hostes pervenire potuerint. Eo casu, quod per medium facta horribili vastitate strageq; hominum, unum non erat amplius phalangis corpus laceratis ordinibus: pars, quæ secundos ictus timebat, terga vertere, & recipere sese cœpit: pars despectis iterum tormentis in hostes impetum fecit. Ii constantiore quàm unquam antea virtute atq; audacia, pluribus & acceptis & illatis vulneribus fossam superârunt: & cum Germanis equitatúque regio congressi multa facinora efferæ virtutis ediderunt. Nam quum eodem quoque tempore Trivultius atque Borbonius extenso cornu, & cirumflexis equitibus, in sinistrum eorum latus incurrissent, duplici fronte pugnare cogebantur. Sed Germani, qui acerrimo eo certamine Iacobum Conde, Henricum Ricurtium, & Saxeum fortissimos duces amiserant, ira ac dolore simul incensi, illato gradu eorum impetum represserunt: & Pontinerium proceritate corporis animique virtute inter Helvetios duces clarissimum adequitantem ordinibus, ac suos clara voce, adjectis in Germanos contumeliis, cohortantem, sclopetorum ictibus equo dejecêre, & vasti obesique corporis adipe atque arvina patentibus plagis defluente, cruentas lanceas spectantibus Helvetiis inunxerunt: quæ apud Barbaros in acerbioribus odiis exactæ vindictæ gravissima cærimonia perhibetur. Ibi quoque Zambronius, & Antius Encher, vasti animi & terribilis staturæ homines: quum ingentes gladios singulari peritia ambabus manibus regerent, & in media Germanorum acie versarentur, detruncatis pluribus lanceis, multisque hostium trucidatis, ad extremum tota acie in eos conversa, oppressi sunt. Interiit & Chezzius Amman cadente equo, qui tribus etiam sagittis confixus, in ea ætate plures horas adhortando pugnandóque, nec optimi ducis, nec fortissimi militis munus omiserat: quum cæteri, quos suprà memoravimus, antequam congrederentur tormentorum

torum procella discerpti cecidissent, Ioannes & ipse Berrus, Basiliensium vexillifer, quum multis confectus vulneribus diutius signum sustentare non posset, ne hostes eo potirentur, sericum hasta detractum minutissimè consčerpsit, & occubuit. Interea quoque secunda acies, quam ad Alanconium deflexisse docuimus, tantum postremo agmini terrorem intulit, ut equites magna ex parte, cadente Bemontio alæ signifero, pluribúsque eorum ad primum impetum interfectis, terga verterint, & effusis habenis Laudensi via cursum intenderint. Quo rerum tumultu factum est, ut agrestes, & plerique speculatores, qui in agris erant, equites Gallos inter impedimenta fugientes conspicati, quum Franciscum prælio victum putarent, de victoria Helvetiorum per omnem Italiam perscripserint. Et res profectò ab ea parte in maximum discrimen perducta fuisset: nisi Emarus Prieus, & Obigninus singularis experientiæ duces, qui cum Alanconio erant, fuga increpita, collectis in unum vexillis conglobatisque militibus, summo labore pugnam sustinuissent. Magno quoque perturbatis subsidio fuit Livianus, qui Venetorum exercitu adducto procurrens, cum nobilium Cataphractorum ala subsequentibus reliquis supervenit. Is, ut erat & pugnæ & navandæ operæ avidus, nulla interposita dubitatione, equites cohortatus ut se vadentem sequerentur, in transversos hostes incurrit: quem Helvetiæ cohortes duæ conversis signis alacriter exceperunt: & vulneratis pluribus, interfectóque Cepino Pitiliani filio summæ indolis adolescente, acriter incumbentem equitatum longius summovêre. Ejus tamen adventu magis, quàm viribus territa ea Helvetiorum manus, quòd universas Venetorum copias, quæ in proximo erant, adesse judicabat, saluti consulere cœpit. Alii enim lassitudine, vulneribus, siti, sudoréque confecti in proximos hortos concessère, ubi supervenientibus etiam ab regia acie subsidiariis equitibus, magna eorum pars concisa est. Alii in proximam delati villam, quum diu porta ac muris duce Trulerio Schafusiano strenuissimo centurione se defendissent,
tandem

tandem Liviano authore succensa villa, tormentis flammisque expugnati crudelissimè perierunt: alios palantes, refugientésque, ad maximum suorum agmen, equitatus apertissimis campis consectatus ad unum delevisset, nisi consilio atque virtute veterum militum, qui in ea Fortunæ acerbitate disciplinæ memores, sibi ac suis nunquam defuère, densata acie citra fossam viámque publicam ad suos se recepissent. Eodem fermè tempore, tertia Helvetiorum acies, quam contra Trivultium atque Borbonium constitisse ostendimus, sive prælii iniquitate perspecta, sive detestabili adducta consilio, quòd factioni atque odiis, quam publicæ necessitati satisfacere mallet, cædis atque alienæ virtutis spectatrix, vexilla Mediolanum ferre cœpit. Neque (ut erant timore perculsi) prælio succedere voluerunt: quod tamen prope necesse erat, quum universam levem armaturam equestrem in oculis haberent, & frequentibus tormentis peterentur: quæ post equitatum insidiosè occultata apertis demum turmis, ad tubæ signum per intervalla sæpius emittebantur. Quibus de rebus cæteri quos apud regiam aciem pugnantes reliquimus, dum cæco furore atque ira perciti obstinatione animorum magis quàm viribus locum tenerent, & alias recentes Germanorum legiones, ad quas pugna nondum pervenerat, ad dimicandum paratas in conspectu haberent, desperata victoria receptui cecinerunt. Magnum enim ad fossam paulò antè detrimentum acceperant, quòd è superiore loco à ballistariis Vasconibus incredibili sagittarum multitudine configebantur, qui juxta sclopetarios collocati, ut sclopetis implendis & tendendis scorpionibus spacium darent, ita mutuo recursu per centurias sibi invicem succedebant, ut continenti telorum grandine effusa, inulta acies frustra petitis à virtute subsidiis sterneretur. Dirempto prælio, cum Rostius, Ronna, & Anglardus, atq; alii tantæ ac tam perturbatæ mulitudini monendo atque imperando succurrere, vel ducum officia facilè implere non possent, ipsi milites etiam omnibus incommodis conflictati, ne fugere viderentur, in ea

rerum

rerum iniquitate, sibi quod agendum erat, mira constantia singularique peritia præscribebant. Nam sauciorum cura habita, ut quisque vulneribus debilitatus erat, bini milites summa pietate lacertis, atque humeris tulerunt: reductisque ad unum omnibus tormentis quæ Mediolano advecta fuerant, novissimum agmen recentiorum militum præsidio firmarunt. Adeò autem contempto passu via publica iter est factum, ut discessus nihil fugæ simile habere videretur. Neque enim invadi facilè poterant, quod ab utroque viæ latere præ altis atque perpetuis fossis muniebantur. Galli qui viginti horis continenter, dubia plerunque victoria, armati in acie constiterant, quum fluentibus sudore artubus, ac labantibus lassitudine equis, & densa elevati pulveris caligine, & irrequieto atque horribili tormentorum reboatu oculorum atque aurium sensum penè amisissent, finem insequendi fecerunt: ita tamen victoria potiti, ut egregiè pugnando Helvetios magis vicerint, quàm eos in posterùm ullis viribus omnium opinione vinci posse docuerint. Helvetii suis hospitiis perhumanè ac liberaliter suscepti, depositis apud publicas hospitales domos graviter vulneratis, reliquum diei ac sequentem noctem recreandis corporibus dederunt. Postero die plateam, quæ ante arcem latissimè patet, tanta frequentia compleverunt, ut nullam propè cladem accepisse omnium æstimatione viderentur. Ibi habito inter se concilio, quum trimestre stipendium postularent, & nisi id continuò sibi persolveretur, se abituros domum dicerent, minimè id præstante Maximiliano, quòd tantam pecuniæ vim expeditam non haberet, Comensi porta vexilla protinus extulerunt. Nec Cardinalis, ut qui adverso rerum successu apud eos aliquantum pristinæ authoritatis amiserat, allocutionibus suis quicquam profecit, quo minus universi Comum contenderent. Quamobrem relictis tribus cohortibus Helvetiis, quæ arci præsidio forent, ipse cum Pontificio equitatu ac valida manu Sedunorum Leucum contendit, superatóque Abdua per Saxinam vallem concisis abruptísque mon-

montium tramitibus in Volturenam vallem penetravit, unde mox transversis alpibus Tridentum, atque inde in Germaniam ad Maximilianum Cæsarem profectus est. Helvetii verò, & cum his Galeacius Vicecomes, à Comensibus, quòd vicinitate regionis, & mercaturæ commercio magnæ cum his amicitiæ necessitudines intercedebant, omnibus officiis ac facultatibus sublevati, superato Lario per Curiam Rhetiarum domum reversi sunt. Quum cæsorum ratio iniretur, Galli ex viginti quinque milibus Helvetiis, qui in pugnam prodierant, vix dimidiam eorum partem integram superfuisse, & ex suis ad tria tantùm milia cecidisse contendebant. Helvetii autem & occisorum ab se Gallorum numerum plurimum augebant, & censu domi habito, ad quinque millia fortissimorum hominum, ea expeditione se amisisse fatebantur. Cæterùm ea victoria tot insignium Gallorum funeribus tantóque periculo parta, Francisco regi incomparabile decus attulit, existimationémque regii nominis ita confirmavit & auxit, ut non immeritò, quum ejus noctis dieique eventum luculenter enarraret, effusissimè lætaretur. Victoriam quoque novo gaudio perfudit Claudius Guisa Antonii Lotharingiæ principis frater, quum interiisse crederetur, spirans inter cadavera hostium repertus. Is enim summæ spei adolescens Germanis præpositus, in prima acie usque adeò egregiè, multis quidem acceptis vulneribus dimicarat, ut superincumbente Helvetia phalange, inter suorum ac hostium cadentium acervos sterneretur. Eo autem duplici prælio hesternoque præsertim, quum rex ipse eximii bellatoris laudem adeptus consensu gratulantium procerum equestri honore dignissimus censeretur, ejus dignitatis ornamenta de manu Baiardi viri fortissimi lubens accepit: quanquam abessent summi duces, qui ex militari cæremonia conceptis verbis districtoque gladio, quo leviter sinister humerus petebatur, eum ornare percuperent. Baiardum enim ideo cæteris prætulit, quod acerrimè inter hostes pugnantem conspexerat, nec majores duces invidioso

delectu

delectu ad id munus, tanquam inter se dignitate pares offendere vellet, simulque Baiardum præclaro judicii sui testimonio celebrem perpetuò sibi devinciret. Equestris siquidem ordinis dignitas, non in otio imbellibus ambitiosè quæsita, sed fortibus testatæ virtutis merito in acie parta, viros vel infimæ fortunæ, longè nobilissimos efficere consuevit.

XXXI. Pro Galliarum Rege, publica plerunque authoritate susceptæ expeditiones potissimùm notantur sequentes.

Anno 1480. Ludovicus cohortes Helveticas & Rhæticas conscribit: cui 7000. præsto sunt: quos in campis Catalaunicis Galliæ, quàm humaniter & liberaliter exceptos, cum pro hac vice opera eorum ulterius non indigeret, ad patriam remittit. *Sprach.* Hanc ipsam tamen primam expeditionem Σύρραξις excepit, ut de revocando fœdere Bernenses cogitârint. *Stettl.* lib. 6. pag. 280.

Anno 1489. à Carolo octavo, Galliæ Rege, bellum contra Franciscum, Britanniæ citerioris Ducem, gerente, ex confœderatis & Rhætis 8000. condûcti fuerunt: qui strenuè se in prælio ad fanum S. Albini gesserunt, victoresque exstiterunt. *Stumph. Sprach.* qui tamen annum ponit 1488.

Anno 1494. hic idem Carolus, Regno Neapolitano, aliisque dominiis in Italia, potiturus, selectissimam turbam, ex prædictis suis confœderatis secum duxit: Quorum tria millia, sub Antonio Bassæo, Ballivo Divionensi, Genuæ; tria item millia, in Regno Neapolitano reliquit. Hi viriliter se gerentes, sub Duce de Obigny, Calabriæ Gubernatore, à Ferdinandi Regis Neapolitani exercitu, quem Consalvus Magnus Capitaneus ducebat, victoriam ad Seminaiam, prope mare, obtinuerunt: Iidem etiam, sub auspiciis Domini de Persi, Gallici Ducis, Comitem de Matalona, Ferdinandi Regis Ducem, ad lacum Bizzolum

lum vicêrunt. Alii, quos secum Neapoli reducebat, anno 1495. 6. Julii in conflictu illo gravi ad Fornovæum, prope flumen Tarrum, de Confœderatis Italiæ, qui Carolum transitu cohibere conabantur, summam tandem, personam Regis tutando, viásque cum aliis audacter aperiendo, reportârunt. Quid amiserint inter alia Itali, *Paulus Iovius*, lib. 2. pag. 73. scribit: Hæc est illa memorabilis pugna Tarrensis, qua majore aliquantò temeritate quàm ignavia, antiquum militiæ decus amisimus. Quid Helvetii in ea præstiterint, ejusdem testimonio disce pag. 72. Nam cùm primi Italorum ordines prælongas hastas lævo sustentatas brachio (ut tum mos erat) ab solo excuterent, sequentes verò scutati hostilia lato ferro jacularentur, & cæteri post scutatos balistarii sagittas emitterent, non modò sine timore aliquo, sed etiam risu ab Helvetiis excepti sunt, qui in unum densatæ phalangis corpus egregiè conglobati, id ineptum armorum genus atque eum pugnandi morem, facile contemnebant. Extemplo namque ubi appropinquatum est, extraordinarii delecti juvenes fermè trecenti, qui propter laudem summo quæsitam periculo, vitæ prodigi perditique vocabantur, ab utroque phalangis latere prosilierunt, ac ingentibus gladiis, quos ambabus manibus regebant, enormes hastas præcidere cæperunt. Quorum audacia territi penè omnes, priusquam phalangis impressionem expectarent, terga verterunt. Atque sic Helvetii Caroli Regis præsidiarii, magnis rebus Neapoli gestis (victoriâ enim illustri contra Italos potiebantur) divitias non contemnendas corraserunt: morbo verò Gallico plerisque absumtis, reliqui victi Regnum amiserunt, & pauci admodum numero 148. (unico tantum superstite Duce Rodolpho Schwendio Tigurino; *Stettl.* pag. 323.) domum redierunt. Per quos tum primum contagiosus pustularum morbus ad nos delatus est. Quo per Hispanos ex India Occidentali in Hispaniam, ac inde in Italiam, à nostris demum, qui Gallo Neapoli militaverant in Helvetiam & Germaniam est deportatus. Ideoque Hispanis Indicus,

dicus, Gallis Neapolitanus, Italis & nobis Gallicus morbus, ad eam diem nobis incognitus, dicitur. Schwiz. Stumpf. Confer. Hist. Ecclef. Sec. X V. pag.9.

Eodem tempore, Ludovicus Aureliæ Dux, à Confœderatis Italiæ in oppido Aftenfi obfeffus, confœderatos Helvetios & Rhætos fecum habuit: ultra quos Rex Carolus, fub eodem Ballivo Divionenfi 10000. alios conduxit: fed mox pace inita, Novaria, Ludovico Duci Mediolani, Aftum, Ludovico Duci Aureliæ, cedit.

Anno 1495. Ferdinandus Rex Arragoniæ & Caftiliæ, cum exercitu fuo (ut Carolum diverteret) Parpenianum ufque venit, & in Galliam Narbonenfem excurrit. Huic Comes Foiffæus fe, cum 3000. confœderatis, opponit: quorum Dux Henricus Wollebius Vianius fuit.

Anno 1497. Carolus Galliæ Rex, Iohannem Iacobum Trivultium, cum exercitu, in quo quatuor millia confœderati erant, Genuam & Savonum ufque mittit: cumque ipfe etiam ad iter in Italiam fe pararet, morte prævenitur.

In turbis & bellis illis, quibus Ducatus Mediolani à Gallis occupatus fuit, varia Helvetiorum & Rhætorum, quippe in diverfa ftudia fciſſorum, fortuna erat. Vtrique, & Gallo & Sfortiadæ domui, fœdere illi juncti erant. Eorum opem utraque pars efflagitabat: quam etiam ex vigore fœderum (quæ tamen rectè confiderata invicem non erant contraria) contribuebant.

Anno Chrifti 1499. Galliæ Rex Ludovicus, Confœderatos fuos Helvetios & Rhætos de milite interpellat. Galeatius Vice-Comes, Ducis Mediolani Legatus, intercedit: & ne illi contra Ducem fuum Regi fervirent, inftanter petit; imò ipfe auxilium efflagitat.

Gallus tamen, 12000. Helvetios, etfi eis (jam enim Ducatum Mediolani occupaverat) non admodum indigeret, tantum ut à fervitio Ducis ipfos abftraheret; per Legatum fuum Antonium Baffæum, Ballivum Divionenfem dictum, conducit: quorum ope, quod reliquum erat in Valletelina, præcipuè oppidum Tyranum, in cujus caftro 500. Lanciferi, à Ludovico Duce

relicti erant, occupat. Helvetii tamen, malè quoad ſtipendia tractati. (*Stettl.* pag.361.) domum mox revertuntur: quorum 2000. cum quibus Rhæti etiam concurrebant, Cæſari Borgiæ, Duci Valentino, Alexandri Sexti Pontificis filio, in occupanda provincia Flaminia, inſerviunt.

Anno 1507. Ludovicus Galliæ Rex, in occupanda urbe Genua confœderatorum copias ſecum habuit, eosque, quòd bene ſe geſſiſſent, lauto excepit convivio; *Stettl.* l.8.p.386.

Anno 1509. cùm plerique omnes Europæ Monarchæ, fœdere, Cameriaci facto, contra Venetos moverent; Confœderati etiam aliqui Gallo ſerviebant: qui in memorabili illa, ad Rivoltam in Glerâ Abduanâ, contra Venetos pugnâ, fortem operam navantes, à Gallo liberaliter dimiſſi ſunt. Cùm poſtea fœdus eo ipſo anno expirâſſet, ambivit quidem Rex eorum iterum amicitiam an. Ch. 1511. 1513. ſed anno demum 1516. Irenicum primùm, poſtea an. Ch. 1521. auxiliare inter Helvetios (Tigurinis exceptis) ſancitur fœdus.

Anno 1522. Gallus, cum confœderatorum copiis, recuperationem amiſſorum tentat. Sed hi infeliciter, ſub Duce Lautrecho, contra Proſperum Columnam, ſummum hoſtium Ducem, ad Bicocam, in Ducatu Mediolani pagum pugnant, & ſpe ſuperandorum hoſtilium aggerum fruſtrati, loco cedere coguntur. Multi tunc ex ordinum ductoribus, globis ferreis læſi, occubuêre.

De hoc bello prolixius agit *Galeat. Capella* de bello Mediol. l.2.p.15. Sed quum per levis armaturæ equites hinc inde aliquandiu pugnatum fuiſſet, Lautrechus ad vicum Landrianum inter fines Laudenſis & Papienſis agri cum exercitu tendit, indeque Moguntiam petiit, quæ profectio, etſi fugæ ſimilitudinem non haberet, tamen Proſpero ac cæteris Ducibus veriſimile videbatur, quod quotidie variis rumoribus & nunciis ſignificatum erat; Elvetios diuturnam militiam ferre nolle, præſertim quum ſtipendium paulò pòſt defuturum intelligerent, & propterea Gallum in ea loca hac ſolum

ratione

ratione venisse, ut commodius per velites pecunias nuper è Gallia Aronam usque ad se delatas reciperet, itaque Elvetios in officio contineret. Verùm per Anchisem Vice-Comitem, qui cum quingentis peditibus, aliquotque levis armaturæ equitibus, à Morono missus, juxta Bustum oppidum haud procul Arona consederat, timor non mediocris iis fuerat incussus, qui deferendæ pecuniæ onus susceperant, ita ut inde abscedere per aliquot dies minimè auderent. Quo effectum est, ut Elvetii, qui jam dudum inviti militabant, postquàm Moguntiam venêre, efflagitarent sese domum dimitti, vel fieri pugnandi potestatem, & quamvis durum utrumque Lautrecho videretur, quippe qui pugnandi ancipitem fortunam semper timuit, tamen quum dimissis Elvetiis, dissolvere exercitum necesse sibi fore perspiceret, universis ducibus, qui secum erant ad id consentientibus, collaudata eorum promptitudine ac fide, cohortatisque ad pugnam cæteris militibus in posterum diem jussit omnes adesse, ut adversus hostem proficiscerentur, & manum audacter consererent, ad quos in hunc ferè modum verba fecit. Quòd toto hoc in bello fortissimi milites semper exoptavi, ut virtutis vestræ periculum facere aliquando daretur, id hodie vobis ita exposcentibus contigisse gratulor. Magnam enim victoriæ spem plerunque pollicetur militum alacritas, quam in vobis præcipuam cognoscere mihi videor, quum pugnandi cum hoste potestatem tantopere poposceritis. Quod ut temere faciendum nunquam putavi, ita vestros animos, tanquam ferri aciem, retundere minimè æquum duxi, præsertim quum adversus eundem hostem decertandum sit, quem in urbe Mediolanensi per bimestre obsessum adeò tenuistis, ut vix sui videndi copiam facere unquam ausus fuerit: nec mirum. Quid enim equitatus ex Hispania regnoque Neapolitano ubique semper contemptissimus lucrari vobiscum potuisset, qui omni tempore apud omnes nationes summam in bello laudem retulistis? Quid tria millia Hispanorum peditum adversus vos fortitudine & numero longè superiores

proficient? neque etiam timorem vobis incutere debent Germani (etſi bellicoſa ea gens ſemper habita ſit) cùm ii, qui in exercitu hoſtili ſunt, non è vera illa Germania trahant originem, ſed in Tridentinis ſaltibus ſint collecti, & aliàs militiam nunquam exercuerint. Reliquus verò peditatus ex agro & populo Mediolanenſi, cui tot annos imperavimus, delectus fuit potiùs ad ſpeciem exercitus, quàm ad pugnam. Iam verò quid Proſperum Columnam eorum Ducem recenſeam? hominem ſenio confectum, & qui in prælio nihil magis quàm de fuga cogitaturus ſit, ut veſtras manus effugiat, non immemor ſuperioribus annis ſe Chriſtianiſſimi Regis, dum contra eum arma ferret, multos menſes captivum fuiſſe. Quid Ferdinandum Davalum peditatus Ducem æquè timidum, parúmque honoris ſui ſtudioſum? quippe qui paulò antè juſtiſſimis ex cauſis ob violatam ſcilicet in fœdere Comenſi fidem ad ſingulare certamen à Iohanne Cabanneo provocatus, non modò congredi, ſed ne reſpondere quidem fuit auſus. Quocirca Deo Optimo Maximo juvante arma mecum milites capeſſite, fortitudineque veſtra non ſolùm Mediolanenſe imperium, verùm etiam totam Italiam ex hoſtium manibus hoc uno prælio vindicate. Ita maximum Regi decus, vobis perpetuum nomen, & virtutis veſtræ uberes fructus inde referetis. Hujuſmodi oratione cùm hoſtium vires parvi penderet, ſuorúmque extolleret virtutem, & magnis victoriæ propoſitis præmiis militum animos ſatis excitatos exiſtimaret, ſub ſolis ortum, curatis tamen priùs corporibus, Moguntia egreditur, rectaque iter arripit verſus Picocham, qui locus tribus paſſuum millibus à Mediolano diſtat, ubi domus eſt villæ valdè opportuna, circumque viridaria haud exigua ſunt profundis foſſis vallata, juxta etiam prædia effoſi fontes, indeque deducti rivi ad prata irriganda, intra quos Proſper exercitum communiverat, tutum & opportunum locum ratus, tum ut majore commodo pugnaret, ſi forte ad prælium provocaretur, tum etiam ut hoſtem ab urbe excluderet: quod quidem ante

omnia

omnia, postquam civitate exierat, cordi habuit, ne ipsum egressum aliquando Galli ad eam occupandam properantes prævenirent. Et fortè, ubi nunciatum est, adventare hostes, Moronus paulò ante in castra venerat, ad quem conversus bono animo esse jussit, se jam vicisse affirmans, si hujusmodi in loco exercitum suum hostes adorirentur, simulque hortatur, ut Mediolanum quamprimùm revertatur, & aliquot millia peditum Mediolanensium ad se mittat, quod tantis animis effectum est, non solùm à populo, sed ab ipso etiam Duce Sfortia, ut universis passim pugnandi ardor incredibilis innatus videretur. Egressi itaque sunt ex urbe circiter sex peditum millia, & quadringenti equites cum ipso Duce, reliquis juxta aggeres ad urbis custodiam dispositis. Et quamprimùm ad Picocham ventum est, jam multæ Elvetiorum phalanges cum bellicis tormentis adversus frontem Cæsariani exercitus contendebant, quam Germani pedites sub Georgio Frondespergo Duce imperterriti tutabantur, à latere multi ex Elvetiis, ab Hispanis scloppis interficiebantur, nec præ fossarum altitudine poterant Elvetii (qui mos est eorum in prælio) adversus hostilia tormenta progredi: à sinistra verò parte Fusius cum trecentis equitibus ex robore exercitus delectis, peditumque acie per viam Mediolanensem festinabant ad pontem, per quem in castra hostium erat aditus: sed Ducem Franciscum & Mediolanenses nactus, postquàm paululum pugnâsset, coactus est pedem referre: à dextra autem alia equitum ala mutata cruce alba, qua Galli signantur, in rubram, nitebatur Lautrechus unà cum Cæsarianis castra ingredi, sed fallacia in tempore cognita, jussit Prospei suos omnes herbæ aut spicarum, quibus agri tum referti erant, manipulos capiti imponere, ut ab hostibus dignoscerentur. Itaque evitato dolo, victoria penes Cæsarianos & Mediolanenses fuit. Cecidere in eo prælio Elvetiorum tria millia, cum decem & septem eorum Ducibus. In Cæsaris autem exercitu pauci desiderati sunt, unúsque tantum è ducibus, Ioannes Cardonensis, Colossani oppidi in Sicilia Co-

mes sagitta faciem transfixus, occubuit, dum in medio ardore pugnæ cassidem elevat, ut quid agendum foret, absque impedimento cerneret. In hunc modum Galli potiùs pugna abscedere coacti, quàm fracti, tormenta reduxerunt. Impedimenta quoque, si quæ secum attulerant, Moguntiam reportârunt, ibi quum solam noctem Lautrechus quievisset, sub Solis ortum ad oppidum Tritium, quod in ripa Abduæ positum est, proficiscitur. Confectóque ponte, Elvetios, qui sese dimitti flagitabant, per Bergomatum agrum in patriam redire permittit.

Anno 1523. Gaussierius, Galliæ Admiralius, & exercitus ductor, magnas copias in Insubriam ducit. Rhætorum 5000. duce Dietegano à Salis, ad Fridericum Gonzagam Pozzulum, Gallicum Ducem, qui Laudæ Pompejæ residebat, per Bergomatum ditionem, tendentes, à Ioanne Mediceo, Cosini, Magni Hetruriæ Ducis patre, continuis velitationibus defatigantur: & viis undique occupatis domum redire coguntur.

Anno 1524. Franciscus, Galliæ Rex, infelici successu & reditu Admiralis in Galliam commotus, ipsemet bellum maximo cum exercitu, in Insubria restaurat. In eo, ordinum Ductore eodem Dietegano, 6000. Rhætos habet: qui tamen mox à magistratu, propter inopinam Castri Clavenniensis, à Ioanne Iacobo Medicæo occupationem, stipendiis à Rege persolutis, domum revocantur. Apud Regem tamen aliquot Rhæti permansere: è quibus Florius Taccius & Ioannes Sceccius fortiter ad Ticinum, anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto 24. Febr. pugnantes occubuere. Petrus etiam de Zuno, de Ardetio dictus, cum aliis ibi captus: Ipse etiam Franciscus Rex à Cæsarianis circumventus captus & in Hispaniam abductus fuit. *Sprech. Schvviz.*

Anno 1527. Iohannes Iacobus Medicæus, Principum Confœderatorum Galliæ & Italiæ partibus addictus, ex Rhætis, quibus Dieteganus à Salis præfectus erat; & Vraniis Helvetiis, milite collecto, Ducatum Mediolani pe-

ni petit. Antonius de Levâ, Hispanus, Cæsarianorum ductor, Mediolano egressus, incautos, summo manè, ad Carathum, prope flumen Lambrum, obruit & profligat. Medicæus tunc primus in fuga fuit.

Anno 1528. Lautrechus, Gallorum primarius Dux, Neapolim cum Confœderatis infeliciter obsidet: ipso Duce, & majore parte exercitus peste absumtis.

Anno 1536. Confœderati, Regi Galliæ inservituri, Avenionem petunt: ibique summam Regis benevolentiam experiuntur.

Anno 1543. Rex Galliæ cum Confœderatorum copiis, (Rhæticorum ordinum ductores erant, Antonius & Hercules à Salis) instante hyeme, suis in oppido Landresij obsessis, renitentibus Cæsarianis, commeatum & recentem militem, pro voluntate immittit: in Galliam, paucis desideratis, incolumis revertitur. *Sprech.* Partémque Lucenburgici Ducatus devincit. *Schvviz.*

Anno 1544. strenuam operam Confœderati Galliæ Regi, copias ducente Francisco Angujano, Borbonio, regii sanguinis Principe, contra Cæsarianos (quorum Ductor Alfonsus Davalus, Marchio Vasti erat) in memorabili illa pugna ad Cerisolam apud Subalpinos, navârunt: Carignanum tunc deditione receptum fuit.

Eodem anno, ad impediendum iratum Cæsarem, totis viribus Parisios per Campaniam petentem, 20000. Confœderati Regi Galliæ promptè inserviunt: paulò post pace inter Cæsarem & Galliæ Regem inita.

Anno 1545. Galliæ Rex ingenti cum exercitu, terrestre itinere, (cum Anglicana classis Maris oram legeret) Boloniam, superiore anno ab Anglis ereptam, petit; duodecim cohortes Rheticas, Duce Antonio à Salis, secum ducens; cúmque urbis capiendæ, ob frigus intensum, spes non esset: propugnaculum fortissimum, ad excursiones Anglorum prohibendas, erigit. Sed mox anno sequente pacis conditionibus, urbs Gallo restituenda obligatur. Referuntur hæc à *Stumpf. & Schvviz.* ad an. Ch. 1544.

Anno 1553. Rex Galliæ cum Confœderatorum exercitu, Cæsaris irruptiones in Piccardiam avertit.

Anno 1555. Gallorum exercitus, Confœderatorum auxilio, Vlpianum in Pedemontio expugnat.

Anno 1557. Galliæ Rex, per Franciscum, Ducem Guisium, qui Confœderatos in exercitu suo habebat, Paulo IV. Pontif. contra Hispanos, quos Albæ Dux ducebat, in Italia belligeranti, suppetias mittit.

Anno 1558. Idem Galliæ Rex, Confœderatorum auxilio (in quibus Rhæticarum cohortum Chiliarcha, Rudolphus à Schovenstein erat) ante 211. annos amissam urbem Caletum, ab Anglis recuperat.

Anno 1562. Confœderati, Carolo IX. Galliæ Regi, auxilio profecti, in prælio ad Plovillam, vicum apud Druydas, ita viriliter se gessere, ut etiam ab hostibus constantiæ & fortitudinis bellicæ laudem meriti fuerint. Gallicus quidem atque Germanicus Protestantium equitatus, magna tunc vi in Confœderatorum phalangem impressionem fecit; & plerosque ex primariis Centurionibus concidit: hi nihilominus tertiâ vice aciem suam restaurârunt, & ordines conservârunt. Vide *Comment. de statu Relig. & Reipub. in regno Galliæ* sub Carolo IX. an. Ch. 1561. pag. 120. & deinc. *Hist. Univers. D.D. Aubigne* l. 3. c. 14. an. Ch. 1562.

Anno 1567. à Carolo, Galliæ Rege, iterum vocati, eumque tutati sunt: prælioque ad S. Dionysinm, prope Lutetiam, commisso; biennio postea in Gallia perseverârunt, & Regis signa sunt secuti.

Anno 1569. ad Bassacum & Montconturum pugnatum fuit: ubi Regius exercitus victoriam reportavit.

Anno 1574. prope Diam, Delphinatus oppidum, Helvetiorum & Rhætorum aliquot cohortes, Regis Galliæ partes secutæ, à Domino de Monbruno, Protestantium ibi Duce, ex inopinato, loco angusto, opprimuntur, ac cæduntur. Refert quidem *author Comment.* modò memoratorum sub Henrico III. p. 109. *ab Helvetiis incredibili alacritate & constantia pugnatum esse:* scribit tamen tantam nostrates passos jacturam

ram

ram *Dominus D. Aubigne*, ut Helvetius quidam cohortis elapsæ Ductor fuerit fassus: *Iulium Cæsarem, Regem Galliarum* (ad Marignanum) *& Monbrunium genti Helveticæ gravissimam cladem intulisse*. Hist. univ. p. 709.

Anno 1588. Heinricus III. Galliæ Rex, insidiis Ligæ (ita Vnionem rebelles subditi, contra regium sanguinem initam, vocabant) Parisiis fermè oppressus, anno sequente exercitum ex Confœderatis conscribit. Rhæticarum tum cohortium Dux primarius erat Rudolphus à Schovenstein: in cujus demortui locum successit Hartmannus ab Hartmannis, eques auratus.

Rege autem à Monacho nefariè perempto, ad Coronam Galliæ legitimè vocatus fuit Henricus Borbonius, Navarræ Rex, qui Henrico tertio, contra Ligam, auxilio priùs venerat: posthac quartus hujus nominis dicendus. Hic animo intrepido rem & regnum est aggressus: annóque 1590. sequente, memorabili prælio cum exercitu suo, in quo nostri Confœderati erant, hostes suos, quos Carolus Lotharingus, Dux Maynius, magno numero ducebat ad Iurium, propè fanum Druydum, feliciter vicit, & plurima oppida recepit. De quo quidem prælio & victoria Regis Canticum extat *D. Du Bartas*. Desideratus fuit in hac pugna Comes Egmondanus, Comitis Egmondani, qui Bruxellis capite plexus fuit, filius.

Anno 1593. Idem Galliæ & Navarræ Rex, ad comprescendas in totum rebelles Ligistas, & Hispanos ex Gallia expellendos, Confœderatorum copias novas conduxit.

Anno 1610. Heinricus IV. Galliæ & Navarræ Rex, Magnus digno cognomine dictus, Confœderatorum copias iterum in Galliam evocat: quo nefariè & proditoriè (heu facinus!) per Franciscum Ravilliacum occiso, illæ in Ducatum Iuliacensem, favore Brandenburgici & Neoburgici Principum, mittuntur: Iuliaque urbs, cum reliquo toto Ducatu capitur.

Anno sequente idem iisdem copiis usus est ad sedandas turbas à quibusdam Regni Principibus excitatas.

Secutæ sunt & aliæ Helvetiorum pro Galliarum Rege expeditiones, quas ex recentioribus scriptoribus, Stettlero cumprimis & Lottichio facilè fuerit addere.

XXXII. Dandum tandem aliquid authorum exterorum cum domesticis collationi in examine *temporis, personarum, & rerum.*

XXXIII. *Temporis examen* restituet lapsus Chronologicos authorum exterorum ex annalibus domesticis, in quibus [a] plerunque major est fides, & certior [b] annorum, quo prælia sunt gesta, consignatio.

a. Certum enim est, à nostris etiam hìc nonnunquam peccari, ut supra monuimus pag. 233.

b. *Author Archontologiæ Cosmicæ* p. 696. probaturus vix magni nominis ab aliquo tempore celebrari prælium, aut bellum, cui Helvetii non interfuerint, ita scribit:

Durante hujus Reipublicæ bene constitutæ laudabili regimine res magnæ patratæ ab Helvetiis, cùm inter ipsosmet in patria, tum apud Exteros; quò referenda præclari nominis prælia, quibus plerunque inferiores licèt numero, victores de magnis Exercitibus extitere, interdum autem succubuere, sic tamen ut etiam cæsi victoribus multo sanguine, palmam redimentibus, dolorem aliquem, & sui metum incusserint. Illustriora nudè annotabimus exempla, quorum Historias alibi explicatas legere est.

Prælium ad Moregartum apud Sylvanos an. Christi nati 1315. *Tres obsidiones Tiguri* 1351. *&* 1352. *Conflictus Tatevillanus* 1351. *Bella Kiburgica* 1352. *Sempachianum* 1368. *Nevelianum* 1388. *Ad fontem B. Virginis (Fravvenbrunnum)* 1374. *Laupiense* 1399. *Di-*

versæ expeditiones in Regiones Insubrium 1410. 1411. 1425. 1426. 1503. *In regnum Neapolitanum* 1503. *Galeronam* 1510: *Ad Paviam* 1512. *Pugna ad Basileam* 1444. *Ad montem Faginum prope Campodunum* 1460. *Expeditio in Burgundiam* 1475. *Prælia illa magna ad Gransonium & Moratum in Aventicis* 1476. *Ad Nancejum Lotharingiæ* 1477. *Ad S. Aubini* 1409. *Bellum Suevicum, prælia in loco, qui vocatur Cavernaturmarum* (das Schwaderloch) *vel quasi exhalationum. Ad pagum Iornicum* 1444. *Expeditio Furlinum seu Foroliviensis* 1499. *Prælium ad Novariam* 1513. *Expeditio in Burgundiam.* 1513. *In Mediolanensem agrum* 1505. *Prælium ad Marianum* 1515. *Ad Picoccium* 1522. *Expeditio Vitobergensis* 1519. & 1525. *Bellum Mussense* 1531. *Expeditio versus Avenionem* 1536. *Prælium Pede Montanum ad Carionem* 1544. *Expeditio in Picardiam* 1544. *In Pedemontium* 1555. *In Galliam* 1573. *In Belgium pro Hispaniarum Rege.* 1574. *Prælium ad novum Portum* (*Nieport*) *In Flandria* 1600. *Expeditio ad Iuliacenses* 1610. *&c. Præter alia multa specialia prælia, Expeditiones, Obsidiones, oppugnationes, & facinora militaria, quibus Helvetiorum copiæ interfuêre in Gallia, Hungaria, Belgio, Pedemontio, Germania, adeò ut rarò vexilla sua aëri publico, Mars funestus & gradivus ostenderit, & Classicum cecinerit ad prælia, ubi Helvetij sub signis his, vel illis non militârint.*

Hic quidem rectè, ad mentem omnium, prælium Morengartense refert ad an. Ch. 1315. Ita enim *Vitoduran. Simler. Stumpf. Stettl. Schvviz.* Ipse tamen locus apud Sylvanos non est. Tertiùm iteratam urbis Tigurinæ obsidionem; pugnam Tetwilanam, bellum Kiburgicum Comitis Rodolphi contra Solodorenses & Bernenses; Nevelianum, ad fontem B. Virginis & pleraque sequentia suis posuit author annis; recedit tamen multum à nostris annalibus, dum Loupense prælium ad annum Ch. 1399. quod an. Ch. 1339. accidit, rejecit. Sempachianum a. 1386. non 1368. Puto tamen typothetæ esse sphalma. Expeditionem Galeronam nostri anno Chr. 1511.

notant,

notant,eóque exeunte: Vnde expeditio hyemalis vulgò, der Winterzug appellatur. Prælium ad S. Aubinum contra Britanniæ Ducem, à Carolo gestum est anno Chr. 1489. juxta Stumpf. & Schwiz. vel, juxta Stettler. & Spræch. an. 1488. nimis verò turpis parachronismus est, an. 1409. Sic Mediolanum, triplici militum turma (de quorum differentia suprà egimus, pag. 231.) Helvetii petunt 1515. non 1505.

XXXIV. *Personarum* συμβίβασις vel nomina earum [a] addet ex monumentis nostris, si desint; vel corriget, si vitiosè [b] scripta occurrant; vel alia [c] substituet, si præter fidem ponantur.

(*a*) Certum est magnum fidei faciendæ nominibus propriis inesse pondus. Tollitur enim dubitatio, si rei gestæ non Individua vaga, sed certa & signata interfuisse dici queant. Atque hoc subsidium aliunde expectari non potest, quàm ex annalibus domesticis. V.G. suprà, pag. 300. l. 16. ex Vitodur. didicimus, militem & nobiles præcipuos in Morengartensi cecidisse prælio. Vin' nomina? Suitensium seu Helvetiorum consulendi sunt annales, ubi inter cæteros, Comes Huldericus Habspurgicus, Rapersuilæ Dominus; Huldericus de Rüsegg, Baro: Tres Barones de Bonstetten; Duo Hallvilani, & duo Gessleri, qui Archiducis mandatu, in vicinis cœnobiis Rutensi, Eremitano, & Capellano erant sepulti. *Stettlerus*, ibid. *Gerardus de Roo*, sup. pag. 301. lib. 30. scribit: *Aderant in ejus exercitu Tigurini quinquaginta, &c.* Omnium quidem nomina hactenus non innotuerunt; quorundam tamen Catalogum in Rationali, quod vocant, seu Calendario Ecclesiæ Tigurinæ reperi hoc ordine & titulo: *Hi occisi sunt apud Suuitz 1315. VVisso, miles. Vlricus de Hettlingen, miles. Vlricus am VVassen, de Vstra. Iohannes Bruhunt* (in mense Iulio ejusdem Anniversarii; fit mentio Burckharti militis, dicti Bruhunt) *Iohannes Heervveger de Zolickon. Vlricus*

dictus

dictus Zeli, de VVesen. Iohannes, dictus VVagen, de Luceria. Henricus miles de Rümlang. Panthaleon miles, filius prædicti Rodolphi, militis de Landenberg. Id. l. 19. In Tetwilana pugna nostri non modò *Manesii* cujusdam, quod Gerardus de Roo monet, faciunt mentionem, sed clariùs, *Ruegerum Manessum, Senatorem Tigurinum & Locumtenentem* vocant, qui animum, absente Brunio Duce, militibus addidit. Nomina quadraginta illorum Tigurinorum, qui in clade illa occubuerunt, etsi haberi omnia non possint, aliqua tamen extare, & ex monumentis nostris erui, satis est. Reperitur autem in Catalogo defunctorum Ecclesiæ Tigurinæ sequens triga: *Iohannes, dictus Gorgheit. Rudolfus, dictus Meiso. Henricus, dictus VViler, an. D.* 1352. *hi occisi sunt propè Baden.* Atqui ex his Catalogis tam notorius Historiæ defectus commodissimè suppleri posset. Sic in Rational. *Regio-Campensi* recensentur, qui Sempachii cæsi sunt; quos ignorari scripsit *Nauclerus*. In *Tigurino* sequentes etiam qui in præliis occubuere notantur: *Paulus Goldli & Iacobus Goldli, fratres, Iohannes Grebel sunt in VVolrovv à Suitensibus occisi* 1445. *Henricus Stori, interfectus à Suitensibus* 1447. *Henricus Brumsi, al. Schupfer; VVernherus, dictus* Egg/ *anno Domini* 1386. *occisi sunt* an dem Kreyenstein/ *propè Regenspurg. Iacobus Meis, Vexillifer; Iacobus Hab, Secretarius, Iacobus Suend, cum pluribus honestis viris à Gallis, propè Mediolanum occubuerunt* 1515. In Anniversario antiquissimæ Landenbergensium familiæ inveni; VI. Calend. Ianuar. *Iohannes de Lato Landenberg occisus in Griffensee, & servi ejus cum eo.* Historiam viri de urbe Tigurina optimè meriti, habet Bulling. Stumpf. Stettler. ad an. Ch. 1444. pag. 155. VIII. Id. Mart. obiit Dominus Beringer de Hohen Landenberg, miles, occisus in Thurego à civibus, ibidem 1350. in laniena videlicet Tigurina, ut observat *Bullingerus*, lib. 8. cap. 3. Nec dubito quin aliorum etiam bellorum indicia certissima ejusmodi præbeant Catalogi: modò haberi possent. Tigurinorum, qui vel in Suevicis, vel Italicis pro patria &

Fœde-

Fœderatorum ſalute glorioſam oppetierunt mortem, nomina in Catalogo modò memorato non reperi; Conſtitutio tamen Collegii Carolini, quæ in ſtatutis illius habetur, ambigere neminem ſinit, omnium, aut plerorumque ſaltem conſignata nomina virtutis Helveticæ indubitata fuiſſe τεκμήρια. Recitabo decretum, eo factum tempore, quo ex ſeculi conſuetudine & ſuffragia defunctis, & Canoniſatis ſolennes deſtinabantur feſtivitates. Ita habet: Domini Præpoſitus & Capitulum hujus Eccleſiæ, inſtante & ſupplicante Magnifico Senatu hujus Civitatis Thuregienſis, ſtatuerunt & ordinàrunt, ut ſingulis annis in futurum perpetuò qualibet die Dominica proxima, ante feſtum S. Theodoli infra ſcripta in cancellis per Plebanum, ſeu ejus proviſorem diligenter & notabiliter publicentur.

Primò. Quòd in antea perpetuo indicto Feſto Sancti Theodoli manè hora V. ſolenne officium cantabitur collegialiter in choro de S. Trinitate in gratiarum actionem pro conceſſa nobis ex alto ſalute, & victoria erga hoſtes noſtros de Liga Sueviæ. Quo finito Plebanus extra chorum cantari curabit officium prò defunctis uſque poſt offertorium, & ſub eodem officio publicabuntur, ut moris eſt nomina illorum, qui belligerando pro Repub. ſunt confecti. Et ſimiliter exhortatio fiet pro funere, ſi quid opus fuerit. Illud enim ſub officio eodem comprehenditur prout communiter depoſitiones cum anniverſariis officia communicant. Decantato itaque & recepto offertorio Miſſæ defunctorum Plebanus ſimiliter cantari providebit ſonoriter officium de B. Virgine. Quo officio finito, vel ſecundùm competentiam temporis pro majori parte ſaltem uſque ad elevationem decantato: Idem Plebanus ambone aſcenſo ſermonem faciet ad populum commendando S. Theodolum, & aliàs exhortando plebem, ut ſuis devotis orationibus, Eleemoſynis, aliiſque piis operibus ſuffragentur animabus omnium defunctorum fidelium, & præſertim illorum, qui in retro actis bellis pro tuitione Reipub. hujus civitatis ſe exponendo deſiderati ſunt, decla-

clarando quoque, cur ista officia tam à Dominis de Capitulo, quàm Senatu sunt instituta. Sermone tali completo Chorus præmissa 1. & 3. missarum anniversalem in summo altari cum duobus Ministris cantabit usque ad benedictionem pro salute defunctorum præfatorum, nec non benefactorum omnium quorumque hujus insignis Ecclesiæ ac inclytæ Civitatis. Postea verò decantata sexta idem Chorus Missam publicam solenniter aget in honore præfati S. Theodoli cum commemoratione Sanctorum nostrorum Iohannis & Pauli, nec non nostrorum gloriosorum Patronorum Felicis & Regulæ, & Exuperantii, quatenus eorum intervenientibus precibus Deus omnipotens nos & terram nostram à spiritalibus nequitiis & quovis hostili incursu, nec non ab aërearum malignitate tempestatum tueri, stabilique pace & concordiæ firmare & fovere, aëris etiam tranquillam temperiem & frugum largam ubertatem, ad salubrem usum & sustentationem nostram misericorditer nobis elargiri dignetur. Exhortentur insuper omnes ad intercessendum devotè & reverenter prædictis missis, ac etiam ad vacandum ab actibus mechanicis, usque ad totalem peractionem divinorum officiorum. Item sexta die Iejunii pro interfectis, in bello Mediolanensi apud Novariam vulgariter Nauren / die eodem de anno Domini 1513. omnia fiant, ut in die S. Theodoli officium tamen publicum de instante tempore, juxta ordinationem Dominorum Præpositi & Capituli decantetur. Si verò Festum S. Theodoli ceciderit in Dominicam, tunc præscripta officia omnia in crastino habebuntur & habenda publicabuntur modo præscripto.

(b) Cujusmodi plurima occurrunt in Guicciardino, Iovio, Galeatio Capella, & aliis peregrinis Scriptoribus. Vbi crebrò *Staflerus*, pro, *Stapfero*; *Anglardus*, pro, *Engelharto*; *Ronna*, pro, *Rhonio*. Reliquorum Catalogum suprà dedimus, pag. 234. quibus addi posset illud *Volaterr. Geog.* lib. 7. pag. 69. b. Oppida eorum (Helvetiorum) Lucerna olim Nasium; Berna nomen adhuc retinens antiquum; Incolæ Bernenses, quorum memi-

nit

nit Plinius. Forum Tiberii Suntia, Turegium olim Tigurinum, Curia & Curienses antiqui populi, & alii complures pagi.

(c) Qui quidem error gravior est, & minus tolerabilis, quàm superior. Talem commisit *Iovius*, qui lib. 8. pag. 154. scribit; *Ludovicum Sfortiam Helvetios Gallis Ducibus tradidisse, præcipuis tantæ perfidiæ authoribus Ducibus duobus*, Rodolfum Saliceum intelligit Rhætum, & Casparum de Silenen, ut *Schvviz*. monet de bello Mediol. lib. 1. c. 5. cùm à *Turmanno* quodam Taur. qui post in quatuor partes dissectus fuit, proditus & captus fuerit. *Id. Simler*. lib. 1. pag. 72. *Adeò ut gravem faciant injuriam* (quorum ex numero *Volater*. est Geog. lib. 7. p. 69.) *Helvetiis, qui unius hominis crimen universæ nationi imputant*. Id. Eadem ἀϐλεψίᾳ peccâsse arbitratur *Stettler*. lib. 9. pag. 493. Historicos Italos, quòd magni illius ad Novariam prælii felicem successum plura debere scribunt, Mottino (militi egregio, sed non Archistratego) quàm præclaris belli Ducibus, *Conrado Engelharto*, Tigurino; *Benedicto* von Weingarten, & *Bartholomæo Mey*, Bernensibus. Sed & orationem illam, quam suprà Guicciardinus Mottino ascripsit; Paulus Iovius Crassio Tigurino tribuit.

XXXV. *Rerum* comparatio varia institui potest.

Aut enim 1. ubi exteri desinunt, nostri continuant, Vti; cùm *Comineus* suprà, pag. 316. scribit, *Adamantem toto urbe celeberrimum, cui appensi erant aliquot uniones, &c. tandem Sacrifeo cuidam venditum aureo nummo*; nec, quid deinceps factum sit, commemorat; lucem poscit à nostris, qui referunt, *ab Helvetiis Adamantem emtum fuisse per Bartholomæum Mey, Bernensem 5000. florenis, Genuensibus postea mercatoribus, pro 7000. florenis Rhenensibus; inde Duci Mediolanensi pretio 11000. nummorum aureorum, tandémque Iulio Papæ pro 20000. nummis aureis, ut diadema ornaret Pontificium, cessisse*. Stettler. lib. 6. an. Ch. 1476.

2. Aut

2. Aut distinctiùs paulò nostri enarrant bellorum ortum, progressum, successum; Ubi cumprimis multum deferendum iis, qui quæ ipsi viderunt, vel gesserunt, reliquerunt posteritati. Huc pertinet *a*. Epistola illa Conradi Holzhalbii, cujus suprà, p. 187 meminimus. *b*. Clades Marignana, à Wernhero Steinero Tugiensi, ut sup. pag. 180. observavimus, consignata. Gemina ejus nomine extat οἰκέιᾳ χειρὶ descriptio, prolixior & contractior. Illius apographum, hujus verò autographum, amicorum beneficio, possideo. *c*. Ludovici Schwynkharti, *Stettlerus*, lib. 9. pag. 488. & Bartholomæi Mey, *Idem*, pag. 491. Bernensium, de Novariensi obsidione, impugnatione, prælio, Lancigerorum convitiis, jubilis, triumphis, ante pugnam, ubi inter pocula strenuè contra Helvetios debacchabantur. *d*. Epistola Magistratus Bernensis ad Lucernates de Carolo Burgundo, & ejus moliminibus; *Id*. pag. 242. *e*. Nec pauca occurrunt apud eundem, quæ ad tristissimæ cladis propè Mediolanum acceptæ faciunt pleniorem notitiam ex Epistolis Alberti Petræ, p. 532. a. 533. b. Antonii Spielmanni, p. 536. & aliorum, p. 537-544.

XXXVI. Usus verò collationis hujus, ut muliplex est, ita rei gestæ fidem haud obscurè confirmat.

Non pauca certè legimus in Majorum nostrorum Historiis bella & prælia, quæ nisi tam densum, támque stipatum, non domesticorum modò, sed & peregrinorum confirmaret μαρτύρων νέφος, ficta potiùs quàm facta videantur. Dubia tibi sunt, aut suspecta quæ de Caroli, Pugnacis cognomento & Audacis, annales nostri, virtutibus, politicis & militaribus, apparatu, disciplinæ rigore & potentia (irâ præsertim, quâ in Helvetios non ille modò, sed & Præfectus ejus Hagenbachius, *Stettl*. lib. 6. pag. 245. & 209. 210.) referunt, cæteros consule, nec linguâ, nec animo Helvetiis propitios aut affines Scriptores, & magnum illum Heroem, eorum, quos non justo bello, sed λῃστρικῇ tantùm deprædatione & inter-

internecione, quasi aliud agens, extirpare voluit, occubuisse manu, mirare. Dedimus jam suprà hanc in rem luculenta quædam testimonia; pauca nunc mantissæ loco subjiciemus ex Scriptoribus, præ cæteris, notis. Primus occurrit *Guicciardinus*, lib.2.pag.219. *Natio Helvetiorum omni tempore invicta & ferox suam annis antea circiter viginti existimationem plurimum auxerat: propterea quòd à Carolo Burgundiæ Duce validissimo exercitu appetiti (hic est ille Carolus, qui potentia ac feritate regno Galliæ cunctisq; finitimis maximo terrori fuit) eum ter paucis mensibus acie vicerant: ultimo verò conflictu sive pugnans, sive fugiens (nam quo id modo acciderit, obscurum est) etiam vita privârunt.* Brutus Hist. lib.6. Hist.Flor. *Carolus Burgundus Princeps non ferendæ ambitionis, inani verborum ostentatione crebrò illud jactare dicebatur: Mediomatricibus atq; Helvetiis, qui medii intercederent, bello subactis, unum se futurum Principem, qui ab Oceano Britannico ad superum atque infernum mare, productis Imperii finibus, Christianam Rempublicam ab immani Turcarum tyrannide, exercitibus in Græciam & Macedoniam transportatis, vindicaret.* Ludov. Vives de Concord. & Discord. lib.1. *Carolum Burgundiæ Ducem admiratio gestorum Alexandri coëgit iis se bellis intricare, in quibus ipse periit.* Besold. de jure Fœder. pag.74. *Carolus Burgundiæ Dux ob audaciam stupendam, rectè Audax cognominatus, nullum Principem, & ne ipsum quidem Imperatorem Fridericum III. verebatur.* Thrasonem dixeris Helvetium, qui ab Helvetiis Italos bellandi peritia superari, imò artem hos ab illis didicisse asseruerit? vel Italo adstipulanti fidem habe, aut Germano. Non dubitat *Guicciard.* l.2.p.188. fateri; *Italicum peditatum extra controversiam longè inferiorem nostro censeri.* Et pag.217. *Peditatum Italicum Helvetiorum ne quidem nomen, nedum aliud, sustinere potuisse.* Et Besold. de arte juréque belli, pag.39. *Seculo superiori disciplina militaris, propter crebras Barbarorum excursiones in Italiam graviter fuit labefactatus, quòd majori ex parte ex*

te ex equitatu constaret, cujus usus contra hostem minus commodus existebat. Nec error agnitus fuit, donec Helvetiorum turmæ Italos, magno suo cum damno prudentiores reddiderunt, experti namque peditum aciem rectè ordinatam, ab equitatu difficilimè superari posse, quin contrarium sæpius evenire, ut ad Carminolam contigit: cùm victi jam equites ab Helvetiorum turma in terram descendere ordinibus rectè dispositis, inire pedestre prælium coacti, superiores tandem hoste extiterunt. Nolis ab Helvetio eventum belli habere Suevici? non denegabunt veritati testimonium exteri Scriptores, qui vel calculo suo nostra prob ant, aut ὁμόψηφα relinquunt. *Besold.* de jure Fœd. pag. 69. *Imperator Maximilianus, optimus aliàs Princeps, Sueviæ ordines, aliósque fœdere arctissimo colligavit, junctisq; viribus Helvetiorum libertatem opprimere satagebat; sed irrito planè conatu:* Vide *Stumpf.* non uno loco, & etiam *Bilibaldum Birckheimerum* in Hist. belli Suitensis. *Octo namque campestribus præliis, quæ omnia ferè intra quinque mensium spacia gesta sunt, victores semper Helvetii fuêre; quorum pietas singularis, amorq; mutuus ac fides, cum summa celeritate atque vigilantia conjuncta, victorias tam gloriosas paravit: Cæsarianorum in illis ultra* 25000. *cecidêre; Helvetiorum non ultra* 800. *desiderati fuerunt:* Fortun. Spræch. Pall. Rhæt. lib. 4. Idem esto judicium de reliquis Helvetiorum gestis, quæ in exteris non rarò admirationem excitârunt. Vnde *miraculosi fœderis* nomen, de quo suprà, in *Iren.* Hîc tamen nota

1. *Ne nostros quidem semper annales omnibus solvendis dubiis satisfacere*, in iis præsertim, quæ de numero occisorum, à variis variè sæpe proferuntur. Atque hinc est, quòd alii plures, pauciores alii, in cæsorum referunt Catalogum, quæ non semper exactè conciliari potest diversitas. Exempla obvia sunt in hac ipsa Methodo nostra.

2. *Esse nonnulla ἐναντία quidem, quod ad circumstantias, certissima tamen, quod ad rem ipsam attinet.* Sic monitos Helvetios in Morengartensi præ-

 lio,

lio, schedulâ telo in castra emisso, alligatâ, inter omnes convenit. Dissentit tamen Vitoduranus à reliquis nostris Scriptoribus, quòd ille Toggii Comitem; hi Nobilem de Hunenberg Tugiorum vicinum, hoc sibi descœneràsse Helvetios beneficio scribunt. Vide *Stettler.* & *Etterl.* an. Ch. 1315.

3. *Generales Helvetiorum Historias ex specialibus corrigendas.* Ec quis enim dubitet, sua quemque meliùs curare quàm aliena? Vnde, qui de Helvetiis agunt in genere, lucem & emendationem Specialem contemnere non debent. Possunt, non malo quidem animo, aut destinato consilio, sed lubricæ memoriæ, aut minimè malæ παρόψεως lapsu sociorum omitti pro sociis studia, & curæ, quæ ab iis, quorum interest, possunt restitui. Sic, quòd *Etterlin.* pag. 111. Tigurinorum & Tuginorum συμμαχίας, quæ non fuit contemnenda, in Dorneccano prælio nullam facit mentionem, corrigi debet & emendari ex aliis, Tigurinorum maximè & Tuginorum annalibus; non secus ac *Schvvizerus*, qui in ejusdem conflictus Historia, Lucernates omittit & Tuginos. Vide suprà, pag. 348.

XXXVII. Progredimur ad *Rempublicam* Helvetiorum, de qua observandum,

A. Totam Helvetiam distingui in Cantones, Socios, & Præfecturas.

Cantones sunt tredecim, qui hoc numerantur ordine ac serie: Tigurum, Berna, Lucerna, Vria, Suitia, Vnderwaldia, Tugium, Glarona, Basilea, Friburgum, Solodurum, Scaphusia, & Abbatiscella. Socii sunt: Oppidum & Abbas Sangallensis, Rhætorum fœderati populi, Episcopus Sedunensis cum universa Valesia, Mülhusium, Bipennæ & Novocastrum: Præfecturæ sunt; Turgea, Bada, Rhegusci, Sarunetes, & libera provincia in comitatu Rore. Populi præterea trans Alpes in Italia siti, Lugani, Locarnenses, Mendrisiani, Madiæ vallis incolæ,

cum Bilitionensibus. De quibus prolixè *Simlerus* noster.

B. Nec [a] Cantones, nec [b] Socios, nec [b] Præfecturas eodem temporis articulo in hanc Reipublicæ formam coaluisse, sed vicibus atq; occasionibus distinctis.

(a) I. Initium fecerunt VRII, SUITII, & VNDERWALDII, æterno fœdere, post, magno animo atque virtute, debellatos Morgartensi prælio, Austriacos, coëuntes. Literæ fœderis (quas recitat *Siml.* l. 1. p. 25.) datæ sunt Brunnæ 1315. postridie Nicolai. II. LUCERNATES, qui lacessiti à pagis, nec, quod Austriis instanter petierant, ab iis adjuti, pacem tandem, ipsi cum tribus pagis fecerunt integris juribus Austriæ. Qua tamen pace graviter offensi Austrii, conjurationibus egerunt. Sed accéleratum hinc fœdus & ictum fuit mense Novembri, die Sabbathi, qui proximè antecedit D. Martino sacratum diem, an. Chr. 1332. III. TIGURINI in fœdus recepti mense Aprili, an. 1351. Cùm enim Albertus Austrius, Alberti filius, duris satis conditionibus Tigurinos, quòd Rapersuillam veterem & novam evertissent, Marchiam vastâssent & occupâssent, pacem redimere cogeret, nec obscura obsidionis futuræ indicia apparerent, in Cæsare autem & Imperio nullam spem auxilii antè didicissent, fœdus statuerunt cum pagis Helveticis inire pro communi libertate tuenda. IV. GLARONENSES eodem anno 1351. fœderis Socii fiunt. Mense enim Novembri anni modò memorati, junctis viribus Tigurini, Vrii, Suitii, Vnderwaldii, copias suas Glaronam ducunt, & totam regionem, nemine repugnante, occupant, cives Sacramento obstringunt, & propter ipsorum fidem & fortitudinem antè sæpe expertam, fœdere sibi jungunt. V. TUGINI iisdem diebus fœderi accesserunt. Cùm enim Austrii in bello Helvetico præsidiarios perpetuo alerent, qui Suitios & Tigurinos infestarent, Tigurini cum quatuor pagis an. Chr. 1352. mense Iunio, expeditionem adversus Tugium suscepêre: Præsidiarii, qui differerent munitioni-

tionibus oppidi, ante adventum Helvetiorum eo deserto, Bremogartum, & vicina loca Verbigeni pagi se contulerunt, cives tamen, qui fidem Austrio servare vellent, obsidionem per dies 15. sustinuêre; sed cùm aliquoties summa contentione Helvetii oppidum oppugnâssent, tandem deditionem fecêre, & Helvetiis Sacramentum dixerunt, hac conditione, si intra præfinitum tempus Dux Austrius eos exercitu adducto obsidione liberaret, ab Helvetico Sacramento liberi in ejus obedientiam redire possent; eáque de re Legatos ad Ducem auxilium petentes miserunt. Sed cùm nullam in Austrio spem esse Tugini viderent, Helvetico fœderi se eodem anno junxerunt. VI. BERNENSES in comitiis, Lucernæ an. Chr. 1353. habitis, perpetuo fœdere cum tribus pagis Vria, Suitia & Vnderwaldia se conjunxerunt. Etsi autem fœdus tantùm cum tribus pagis tum fecêre, Tigurum nihilominus & Lucerna eò tenentur. Nam tres pagi Tigurinis & Lucernatibus, literis datis se obstringunt, quòd de auxilio appellati & jussi Bernates quoque evocati, id jure fœderis illius facturi sint: vicissim Tigurini & Lucernates sese literis obstringunt, quòd evocati à tribus pagis Bernatibus auxilio, id pro viribus laturi sint. Atqui hi pagi vulgò octo veteres, qui soli per annos 125. corpus civitatis Helveticæ constituerunt, vocantur. VII. FRIBURGENSES & SALODORENSES finito bello Burgundico, in quo fortiter & strenuè omnium judicio se gessêre, in Confœderatorum numerum asciti sunt an. Chr. 1481. VIII. BASILEENSES bello confecto Suevico, quo in neutri se illi addixêre parti, Helvetico fœderi an. Chr. 1501. additi sunt. Cùm enim nobilitas eos penè hostium loco haberet, quod non apertè Helvetiorum hostes se profiterentur, neque hi tantùm, qui Austriis parebant, sed complures, qui hactenus cives fuêre, ex urbe in vicinos Sequanos, Alsatios atque Brisgavos Austriis parentes commigravêre, unde urbis incolas contumeliis & injuriis afficere non cessabant, donec hi tandem, indignitate rei commoti, anno 1501. perpetuo fœdere sese de-

tem pagis Helvetiæ conjunxerunt. IX. Eodem anno SCHAPHUSIA in fœdus aſcita fuit æternum ab Helvetiis, quibus cùm conſtanter antea amicitiam fovit. Tandem cùm in Burgundico & Suevico bello Schafhuſiani Helvetiis fidelem operam navâſſent, rem Helveticam milite & pecunia juviſſent, fœderis æterni ſocii facti ſunt 1501. X. ABBATISCELLANI an.Ch.1452.ſe primò quidem amicitia & fœdere perpetuo VII.Civitatum, Tiguri, Lucernæ, Vraniæ, Suitiæ,& Silvaniæ,Tugii, & Glaronæ opes ſuas confirmârunt. Mox, cognita eorum forti & fideli operâ in numerum civitatum veneiunt an.Ch 1513..

(*b*) In quibus collocandis & enarrandis authores variant. Nobis, receptiorem ſecuturis ſententiam, Simlerus placet. Sunt a. I. ABBAS SANGALLENSIS, qui (initium faciente Caſparo Landenbergio) an.Ch.1451.quatuor Helvetiæ pagos Tigurum,Lucernam, Suitiam,& Glaronam cœnobii Advocatos & defenſores libertatis jure perpetuo conſtituit; poſteáque Senatorii ordinis virum, Capitaneum totius regionis ex quatuor illis Pagis ſecundo quoque anno, dari petiit. II. Vrbs SANGALLENSIS finito bello Abbatiscellano, exemplo Landenbergii, ſex pagorum, Tiguri, Bernæ, Lucernæ, Suitiæ Tugii & Glaronæ fœdere ſe muniit, anno Chr.1454. III. RHAETI, ex quibus Fœdus ſuperius ſeu canum; & Fœdus Domus Dei, quod vocatur, cum VII.Helvetiorum pagis prioribus æterno fœdere unita ſunt; Illud quidem an.Chr.1497. hoc 1498. Tertium Fœdus, etſi non eodem Helvetiorum fœdere continetur, eorum tamen amicitiam & ſocietatem cum ſuis fœderatis non minori fide & conſtantia coluit, quaſi ad id jurejurando adſtricti eſſent. IV. VALESIANI fœdere Συμμαχίας æterno devincti ſunt 1. Bernatibus ab anno Chr.1475. 2. Cum ſeptem Pagis Romanæ Religionis Sociis, Lucerna, Vria, Suitia, Vnderwaldia, Tugió, Friburgo, Salodoro, ab a.Ch.1533.quod aliquoties fœdus ſtabilitum ab eo tempore fuit, & ſolenniter, præſertim a.Chr.1586. confirmatum; ultimò Lucernę 1645.repetitum. Iudicium

aliorum de hoc fœdere vide apud *Stettler*.lib.7.P.II. pag.301. V. ROTEVILA accessit fœderi Helvetico anno Christi 1519.quo cum omnibus pagis Helveticis æternum fœdus sanxit: Decessit iterum nostrâ memoriâ. VI. MÜLHUSIUM primam cum Helvetiis societatem iniit circa annum 1464. Anno deinde 1506.Mülhusani à Basileensibus in civium numerum recepti sunt,atque ita arctius Helvetiis uniti: Nono autem anno postea cum omnibus tredecim Helvetiorum pagis fecerunt fœdus die 19.Ianuarii. Hodierno die quatuor civitatum Reformatarum fœdere potissimùm fruuntur. Vide *Stettler*.a.Ch.1586.lib.&pag.citatis. VII. BIENNENSES Bernensibus primo fœdere conglutinati sunt an. Chr.1303.& postea iterum aliquoties,usq; dum tandem an.1367.civitatis utrinque jure coaluerunt. VIII. GENEVENSES 1. perpetuum fœdus,seu jus civitatis habent cum Friburgensibus an. Chr. 1509. & cum Bernatibus an.Ch.1525. & 1526. 2. Senatus Tigurinus consensu civium & subditorum fœdus perpetuum cum Repub. Genevensi fecit, quòd prid.Calend.Novemb.1584.est confirmatum & obsignatum. IX. NEOCOMENSES ætate nostra peculiari fœdere obstricti sunt D.D.Bernatibus. Antehac totus ille Comitatus certis pactis conjungebatur Bernatibus, Lucernatibus, Friburgensibus & Solodoriis, quæ in restitutione (Helvetii enim antea occupatum,anno salutis 1529.Iohannæ Hochbergie,Longevillani Ducis viduæ eum reddebant) confirmata sunt.

c. De quibus ordine *Simler*. lib. 1. pag. 97. & compendiosè *Franc.Guil.* l.3.pag.399. Ad municipia jungam Præfecturas,quæ civitatum communi Imperio administrantur. Illæ omnino decem; sed in duplici discrimine. Aliæ enim,Transalpinæ Helvetiis dictæ,quòd trans Alpes & in Italia: aliæ intra Helvetiæ limites. Italicæ sunt comitatus tres, Bilitionensis, Luganensis, Locarnensis. Sed Bilitionensis trium civitatum est, Vraniæ, Suitiæ, & Silvaniæ, totidémque præfecturas efficit, quæ proinde per vices reguntur,ære, anno Domini

nostri

nostri 1422. coëmtus, pòst armis defensus & demum retentus. Reliqui duo in totidem pariter præfecturas quisque separatus, Luganensis in præfecturam Luganum, & Mendrisium: Locarnensis in præfecturam Locarnum & Medianum. Omnibusque, præterquam Abbatiscellanis, civitatibus parent. Has regiones quondam an. Ch. 1513. Maximilianus Sfortia, Helvetiis, quorum opibus & armis pulsis totâ Italiâ Gallis, statum Mediolanensem receperat, stipendii, honorariique loco ultro dederat, consignarâtque: ipsi postea per difficillima bella armis obtinuere. Nunc vicissatim Civitatibus reguntur, misso in biennium Præfecto, qui civilia criminaliaque judicia persequitur. Reliquas in Helvetia quinque præfecturas conficiunt Comitatus tres, Aquensis, Turgoviensis, Sarunegaunensis & Regusci, quæque Liberæ Provinciæ nomen habet. Sed neque hæ omnibus civitatibus subditæ: Comitatus enim Turgoviæ, Sarunetes, libera Provincia à septem civitatibus, Tiguro, Lucernæ, Vraniæ, Suitiæ, Silvaniæ, Tugio, Claronæ administrantur: iisdem comitatus Aquensis paret sed & Bernensibus: Itemque Regusci, sed assumptis in societatem, qui prius tenuerant, Abbatiscellanis: Libera Provincia, & comitatus Aquensis in earum civitatum potestatem venit, bello quod an. Ch. 1415. jussu & mandato Concilii Constantiensis, & Sigismundi Imperatori Friderico Austriaco intulêre. Comitatum quoque Provincialem, vulgò, Landtgraffiatum Turgoviæ occupârunt illo pariter bello, quod Pii II. Pontific. auctoritate, & præcepto, Sigismundo Austriaco an. Ch. 1460. fecerunt. Sarunetium Comitatum vendidit iisdem (an. Ch. 1583.) Civitatibus Georgius Comes Verdenbergensis. Rheguscos denique, cùm Abbatiscellani obtinerent soli, perdiderunt bello Rosacensi, an. Ch. 1490. Has in Præfecturas civitates, ut in cæteris, singulis bienniis ex ordine Præfectos mittunt, qui fermè, secundum eorum populorum leges, consuetudines, instituta, privilegia, rem gerunt, judicantque, & factorum rationem, Reipublicæ quot annis, omnes, Italicæ

quidem missis ad hoc Legatis Lugani, reliquæ Aquis mense Iulio, civitatibus, quibus tenentur, reddunt, quo quidem tempore etiam appellationibus audiendis locus, spatiumque ponitur. Et hæc vera Reipublicæ Romanæ forma, & antiqua & prima in se, municipia, & præfecturas contributa, quæ postea orbem terrarum amplexa Sociis, & fœderatis secundas reliquit.

C. Cantones Helvetiæ arctissima ad publicæ pacis conservationem sibi mutuo devinctos esse vinculo: triplici tamen respectu; qui diligenter, ad solidiorem fœderis Helvetici notitiam, observandus; distincto.

1. *Primò enim octo veteres Helvetiæ pagi sibi peculiariter erant devincti.* Præcipuum caput est περὶ Συμμαχίας, de mutuo (*Siml.* l. 1. p. 62.) auxilio contra vim omnem injustam, in quo omnia diligentissimè constituta, ad justitiam & æquitatem accommodata sunt. Ne enim temerè, & levibus de causis suscipiantur bella, ante omnia cautum est, ut in eo pago, cui injuria facta, primùm publico consilio causa cognoscatur, & si constet de vi & injuria, ut tum demum auxilium postulent. In quibusdam aliis fœderibus & nominatim in Claronensium, cognitio hæc reliquis pagis, qui in fœdere sunt, defertur. Vbi jam constiterit de æquitate causæ, & injuria accepta, auxilium pagus injuria affectus à confœderatis petere potest: neque tamen quivis pagus à quovis altero jus postulandi auxilium habet, sed ab eo, cui peculiari fœdere junctus est, nam ut hactenus ostendi, non singuli pagi cum aliis omnibus fœdus habent. Tigurini primùm, qui antiquo fœdere sex aliis pagis juncti sunt, auxilium ab illis postulare possunt, postea etiam cum Bernensibus peculiare fœdus fecère, cujus ratione utrique mutuò alteros in auxilium vocare possunt. Bernenses tres pagos, Vriam, Suitiam, Vnderwaldiam in auxilium vocare possunt, antiqui fœderis ratione, & hi

in auxilium sui & aliorum Bernates evocant: at recentioris fœderis ratione Tigurini & Bernates mutuò postulationis jus habent. Lucernenses ex octo pagis quinque de auxilio ferendo appellare possunt, Tigurinos, Vrios, Suitios, Vnderwaldios & Tuginos. Vrii verò Suitii & Vnderwaldii omnes alios pagos appellare possunt. Tugini ab iisdem quinque pagis, à quibus & Lucernates auxilium postulare possunt. Glaronenses, Tigurinos, Vrios, Suitios, & Vnderwaldios advocare in auxilium possunt. Etsi autem non omnes par postulandi jus habent, nihilominus tamen, si pagus unum aut alterum fœdere junctum in auxilium evocârit, universi conveniunt, eò quòd hi, qui primò evocati sunt, reliquos etiam convocent. Ante omnia verò legatis missis ad Eremitanæ virginis templum, aut in locum, qui à tæda & sylva nomen habet das Kienholtz/ si Bernatum res agitur, communi consilio decernunt, qua ratione controversiæ amicè aut jure tolli possint, aut si id fieri nequeat, quomodo auxilium quàm optimè ferendum sit, & nominatim cavetur fœderibus nostris, ut auxilio evocati nulla ficta excusatione, nulla fraude & dolo utantur, sed pro viribus juvent. Quia autem fieri poterat, ut subito bello pagus aliquis peteretur, ita ut iis omnibus ab hoste obsessis neque per legatos, neque per literas confœderatos vocare possit, huic quoque rei prospectum est, & nominatim cautum, ut in hujusmodi casu, ubi subito auxilio opus est, singuli pagi confœderati æquè pro viribus opem ferant, ac si nominatim vocati essent. Et in Bernatum fœdere sancitum est, ut si hostes superiorem regionis partem invadant, confœderati ab altera parte hostium finibus damnum dent, quò eorum vires distrahantur, & idem alio loco vicissim faciant confœderati, si hostes inferiori parte regioni bellum inferant. Porrò qui in auxilium evocantur, hi absque ullo stipendio propriis sumptibus auxilium ferunt: Tantum in Bernatum fœdere cum tribus pagis stipendii fit mentio, id est solidus Turonensis, diurnum stipendium in singulos pedites, quod tamen, si

bellum

bellum sit in Ergovia, non numeratur, sed limes constitutus est, oppidulum propè primum Arolæ lacum, Vndersea dictum, ultra quòd quæcunq; pars alteri militem miserit, stipendium hoc accipit. Sed si bellum longius trahatur, & urbs aliqua, oppidum, aut arx obsidenda, & oppugnanda sint, ac id communi sententia decretum fuerit, tum is pagus, cujus gratia, & in cujus finibus hostile oppidum aut arx oppugnatur, sumptum oppugnationis causa factum in bellicis machinis, & artificium stipendiis, & aliis rebus ad oppugnationem necessariis, solus persolvet. Si tamen bellum non unius pagi, sed totius civitatis Helveticæ communi nomine geratur, tum singuli rata parte persolvant. Sæpe etiam fit, ut aliqui, qui longè extra Helvetiam habitant, publicè aut privatim alicui damnum dent, quos tamen non licet bello persequi, quòd longè absint, neque fortè aliquam sedem habent, in qua bello peti possunt, de his statuitur, ut si quà fortè occasione in alicujus pagi potestatem perveniant, vel ipsi; vel eorum bona, vel socii eorum, ut manus illis injiciatur, & his, quos læsêre, satisfacere cogantur. Postremò, ne quis milite nostro abuti, & quovis pro sua libidine abducere possit, termini in plerisque fœderibus præscripti sunt, intra quos ex fœdere auxilium sibi mutuò ferre teneantur: sunt autem termini partim pagorum limites, qui tum temporis erant, aut paulò ampliores, sed qui veterem Helvetiæ limitem non excedant. Alterum caput est de controversiis publicis, quæ inter duos plurésve pagos oriantur, cùm enim vix caveri possit, quin aliquando etiam inter socios, & confœderatos lites oriantur, id quòd proximum est, studiosè majores nostri cavere conati sunt, ne res ad bellum deveniat, & ita solvatur & pereat fœdus. Itaque primùm sanciverunt, ut cæteri legatis missis operam dent, quò controversia omnis amicè, aut æquo jure dirimatur. Deinde judicii forma & ratio hæc ab illis instituta est. Singulæ partes duos judices deligunt è suo pago, quibus jusjurandum datur, ut seposito affectu & amore patriæ, de controversia sententiam ferant,

quatuor

quatuor his judicibus, quintus omnium arbiter additur, hunc quandoque judices, aliâs actores, deligunt. Quòd si pagus aliquis noluerit se judicio sistere, neque causæ cognitionem admittere, reliqui pagi fœdere tenentur huic opem ferre, qui petit judicio causam definiri. Caput tertium est de fœderibus: Ac IV. primi pagi sanciunt, ne cui absque aliorum voluntate & consensu liceat se cuiquam jurejurando obstringere, aut pactum aliquod, & fœdus facere. Similiter in Glaronensi fœdere cavetur, ne illi fœdus ullum absque fœderatorum suorum consensu faciant: aliâs pagi reliqui sibi liberam facultatem reservant nova fœdera faciendi, salvis tamen antè, & exceptis antiquis fœderibus. Eandem libertatem retinent augendi & minuendi sua fœdera publico & communi consensu. Sanciunt etiam, ut singulis decenniis, aut quinquenniis renoventur voce vel scripto, & jurejurando firmentur, si usus postulat: si id commodè fieri nequeat, nihilominus firmiter serventur. Quarto loco sunt exceptiones: Aliqui enim pagi, qui antiquitus ad Romanum imperium spectârunt, ut Tigurum, Berna, Vrii, Suitii, Vnderwaldii, excipiunt Romanum imperium, ejúsque jura, quibus nihil hoc fœdere derogatum volunt: Lucerna & Tugium jura ducis Austrii excipiunt. Glaronensi fœdere excipiuntur jura & servitia omnia debita legitimo domino & Magistratui. Similiter in omnibus fœderibus excipiuntur antiquiora fœdera, jura, privilegia, consuetudines non tantùm pagorum, sed arcium, vicorum & villarum, ut singulis salva & integra maneant. Reliqua capita, etsi non sunt ita ἐθνικὰ, tamen ad pacem & tranquillitatem conservandam faciunt: horum unum est de homicidarum pœnis, qui aliquem è fœderatis occiderit, capite luat, nisi ostenderit, se vitæ suæ tuendæ & conservandæ causa fecisse. Qui damnatus fuerit, & suo pago proscriptus, & hunc alii pagi proscribant, & finibus suis arceant, & qui talem exceperit hospitio, ipse quoq; reus esto, & vel exilio, vel alia mulcta punitor. Aliud caput pertinet ad exigenda nomina; nemo laicus ope Eccle-

siast.

ſiaſt. judicis nomina exigat, ſed tamen cauſæ matrimoniales & manifeſtæ uſuræ ad Eccleſiaſticum judicium deferantur. Nemo pignora exigat à quoquam, niſi à ſuo debitore, aut illo, qui pro eo ſibi ſpoponderit: neque etiam privata libidine, ſed ex judicis conſenſu pignora capiantur. Nemo pro altero pignus eſto. Item de judiciis. Quivis ſuum judicem habeto & oſtendito: qui contumax in judicio non comparuerit, & ſua abſentia alteri damnum dederit, id luat. Cauſæ agantur in illius pagi judicio, ubi res acta eſt, & jus dicatur absque fraude & dolo: & quivis alterius pagi judiciis, legibus, conſuetudinibus, contentus eſto.

II. Deinde an. Ch. 1481. *Civitatum fœdus privatum ſolutum, & Stantiano Decreto, decem Pagis, quibus tum, aſcitis Friburgenſibus & Salodorenſibus, civitas Helvetica conſtitit,* ſequens fœderis formula fuit præſcripta: Primum ſtatuimus, ut nullus octo pagorum, vel per ſe, vel aliorum operâ, alteri pago, aut ulli, qui huic fœderi aliqua ratione ſit conjunctus, bellum inferat, aut corporibus eorum, fortunis, juribus, urbibus, regionibus, hominibus damnum det, injuriamvé inferat, aut rebus ſuis ſpoliet. Quod ſi quis octo pagorum (quod Deus avertat) aliter fecerit, atque alteri injuriam intulerit, quò id caveatur, & fœdus noſtrum firmum permaneat, ac omnes fraternè, ac pacificè vitam ſimul degere queamus, cæteri pagi omnes eum, qui injuria affectus fuerit, defendant, & jura ejus bona fide atque absque omni fraude conſervent. Quòd ſi privatus aliquis, aut plures ſimul vim & injuriam alicui fecerint, quocunque loco id factum fuerit, hi pro merito, & criminis ratione à Magiſtratu ſuo confeſtim absque ulla contradictione puniantur. Veruntamen, ſi quis in alterius jurisdictione quicquam tale fecerit, aut tumultuum auctor fuit, is eo loco judicio ſiſti, & pro jure ac conſuetudine illius regionis pœna affici poterit. Secundò ſtatuimus, ne deinceps in Helvetiæ urbibus, aut regionibus quisquam cœtus convocet, conventus habeat, quicquam proponat, clàm palámve, è quo damni quicquam aut periculi

culi exoriri possit, absque voluntate & consensu Magistratuum ejus pagi: qui verò contrà fecerit, & cœtus hujusmodi convocare conatus fuerit, consilio, auxilióq; juverit, is pro culpæ ratione mox à suo Magistratu absque omni impedimento puniatur. Similiter communi consensu hoc peculiariter statuimus, ut salvo honore & jurejurando non liceat cuiquam alterius subditos contra sui Magistratus obddientiam concitare, aut ab ea revocare, aut conari eos commovere ad defectionem & inobedientiam: quòd si alicui pagorum imperio ejus subditi contumaces & inobedientes fuerint, cæteri bona fide dominis auxilium ferant, & ad obedientiam eos revocent, juxta conventa nostrorum fœderum. Tertiò, cùm post prælium ad Sempachum leges quædam bellicæ à majoribus nostris conscriptæ sint, visum est nobis in hoc perpetuo pacto, nostrorum, ac etiam posterorum causa præcipuum caput ejus decreti explicare, & his verbis proponere: Si unus plurésve pagi exercitum sub signis adversus hostem produxerint, omnes, qui sub signis militant, in acie simul maneant, uti viros bonos decet, & majores nostri fecerunt, quæcunque tandem necessitas eos urgeat, sive justo prælio, seu alio congressu certandum sit, sicuti copiosè & disertè in decretis legum bellicarum post Sempachianum prælium sancitis cavetur. Quartò decrevimus tabulas quondam à majoribus nostris Sacerdotum & aliarum rerum causâ scriptas, & sancitas, anno Domini 1370. omnibus suis capitibus & punctis debere firmas, & inviolatas servari: atque perpetuæ memoriæ causa, quotiescunque fœdera nostra jurejurando sanciuntur, ambæ tabulæ & legum bellicarum, & hæc posterior Sacerdotum causa scripta, præterea amica hæc transactio, simul cum fœderibus publicè recitari debent. Sed, ut omnes juvenes atque adulti nostra fœdera firmius memoria teneant, & servent fideliùs, statuimus, ut in posterum singulis quinquenniis per omnes pagos fœdera juramento dato renoventur. Postremò etiam inter nos ita convenit, ut bello exorto universa præda bello capta, aut quicquid

hostes

hostes pro sui liberatione persolverint, pro militum numero, quem singuli pagi, aut urbes in castris habuerint, æqua portione distribuatur. Sed oppida, arces, regiones, vectigalia, annui reditus, jurisdictiones, & quæcunque hujus generis bello parta fuerint, pro veteri consuetudine inter pagos æqualiter distribuantur. Quòd si quæ hujus generis, vel redimi patiemur, vel vendiderimus, pecunia illa inter pagos æquis partibus distribuatur. Hanc autem amicam transactionem ita explicamus & concludimus, ut eadem teneantur omnes, qui ex Helvetiis nobiscum militârint subditi, cives, incolæ, fœderati, & conjuncti nobis, ut nempe hi æquam prædæ partem accipiant, sed urbes, arces, regiones, homines, annui reditus, vectigalia, jurisdictiones, pagis tantùm Helveticis cedant. Excipimus autem in hac transactione perpetua nostra fœdera, ne quid his decedat, sed ut ad confirmationem, & ad defensionem nostrorum fœderum hæc transactio omnibus suis partibus inviolata fideliter, & absque dolo malo conservetur.

Hoc decreto omnium sententia confirmato, anno 1481. civitatum fœdus privatum solutum est, & communi consensu Friburgii ac Salodorii in numerum pagorum recepti sunt, ac eo tempore decem pagis constitit civitas Helvetica per annos viginti, donec Basilea & Scaphusium, & post has Abbatiscella accessit.

III. *Tandem etiam videndum, quæ ratio posteriorum V. pagorum sit, & inter se.* Primum & præcipuum caput est de mutuo auxilio, idque varium & multiplex. Pagi, qui evocati fuerint, sibi mutuò auxilium ferant, absque mora & dolo malo: si pagus aliquis subitò ab hoste obruatur, ut reliquos per literas aut legatos auxilio evocare non possit, tum illi nihilominus, atque si evocati fuissent, auxilium ferant. Pagi posteriores si injuria se affectos existiment, nemini tamen bellum moveant absque voluntate & consensu vetustiorum pagorum. Si hostes eorum jure agere volent, & Helvetios vel alios æquos judices ipsis offerant, ipsi quoque jure non bello certent. Quilibet pagorum alteri pro-

priis sumptibus auxilium ferto: mittito autem certum auxiliorum numerum, quem volet, & se decere existimaverit, eo alter contentus esto. Limites etiam præscribuntur, intra quos vetustiores Pagi teneantur auxilio posteriores alios juvare: sunt autem iidem ferè qui & termini tum erant Imperii illorum pagorum. Agitur etiam de sumptibus, quisnam eos ferat in hostili arce aut oppido obsidendo & oppugnando. Item de præda dividenda eædem cum Stantiana conventione sanciuntur. Alterum caput est, quo jure utendum sit, si controversiæ aliquæ inter duos plurésve pagos oriantur: de qua judiciorum forma alibi à nobis agetur. Similiter de privatis injuriarum actionibus statuitur, ad quos judices pertineant. Item de nominibus exigendis. De libero commeatu utrinque concedendo, & ut forum utrinque ementibus liberum sit. Ne quis aliorum cives, aut servos civitate recipiat, nisi prius liberi sint ab eorum imperio, quibus ante obnoxii fuerunt. Posteriores pagi nullum fœdus cum quoquam faciant, absque consensu vetustiorum pagorum. Si bellum inter vetustiores pagos oriatur, neutri parti se jungant, sed operam dent paci componendæ. Vnicuique pago vetera privilegia, jura, consuetudines salvæ maneant. Atque hæ quidem sunt conditiones præcipuè fœderum postremorum, in quibus eò diligentiùs cavetur, ne bellum absque consilio aliorum moveant, ne æquum jus aut honestas pacis conditiones rejiciant, & alia plura quæ ad bella pertinent sanciuntur, quòd plerique pagi in extremis finibus, & quidam quasi extra Helvetiam positi fuerunt, itaque quia difficilius fuit in his locis bellum gerere, caverunt ne quod bellum, nisi gravissimis de causis susciperetur. *Simler.*

D. Confœderatam Helvetiam rectè unius sive Reipublicę, sive civitatis, quod magni [a] viri negant, nomine venire, si non κατ' ἀκρίβειαν, saltem [b] κατ' ἀλήθειαν.

 (a) Ita

(a) Ita enim A. ex *Germanis* Besoldus, dissertat. de Fœder. jure, pag. 12. Vnio namque Rempubl. constituit, ex duabus, vel pluribus unam: at verò vicissim, licet fide, & fœdere aliquæ sint conglutinatæ civitates, conjunctæque regiones: istæ haud proinde constituunt Rempublicam unam. Liberi etenim, nobisque externi sunt fœderati: & populus fœderatus, non est alterius potestati subjectus *lib.7. in princ. & S. 1.. de postlimin.* Et sic, quamquam nonnullæ civitates, ad injurias facilius depellendas, fœdera, mutuaque subsidia agant; non una tamen exinde nasci Resp. solet. Ad hæc, fœderatæ sunt sæpissimè civitates, commerciorum tantummodò causâ: at commercia, aliaque ejuscemodi pacta rerum contrahendarum, non faciunt Rempublicam unam. Quia tales civitates, in quibus hæcce fœdera exercentur, de pecuniis & negotiis, de tabulis & pactis, valde solicitæ sunt. At Magistratus & virtutis alienæ, (quibus maximè Resp. definitur) nullam principaliter curam, nullam sibi invicem communem constitutionem habent: ut hæc explicat Aristoteles, *lib. 3. polit. cap. 6.* & etiam Iohan. Casus, *lib. 3. Sphær. civitat. cap. 6.* Probátque hoc fœdus Helveticum, & Hansæ, sive Ansæ civitatum. Vna Resp. tum demùm fit, si propter fœderis naturam, idem ordo, eadémque administratio civitatis introducatur: unico Imperio & partium omnium æquali subjectione animata. Corpus quidem unum efficiunt confœderati: Iacob Menoch. *cons. 99. num. 39. & seqq.* eóque intuitu, punire potest confœderatus, hostes confœderati sui; *l. non dubito. 7. in fin. ff. de captiv. & postlimin.* Et quoque securitatem apud fœderatos non habet, qui uni ex fœderatis hostis existit. Vide Menochium, *1. arbitr. quæst. ult. num. 9. & 16.* Haud tamen faciunt ii Rempublicam unam: nisi sit consociatio plena, quam unionem Regnorum vocant: Ioh. Camman. *disp. d. Iurib. Majestat. 5. thes. 96. & seqq. eaq; de re egi & ego, lib. 1. polit. cap. 1. num. 39.* Inibi enim Regnum alienum, & incolæ ejusdem, Iurib. Majestatis, legibusque fundamentalibus communicatis,

in plenum & integrum jus Regni assumuntur, cooptantúrque: Alberic. Gentil. *disp. Regal.* 2. quòd in fœdere ita propriè dicto, nullo modo fieri solet.

B. Ex *Helvetiis* Francisc. Guilli. l. 3. c. 14. de reb. Helv. Qui de rebus Helvetiorum mentionem habuerunt, aut de Reip. administratiõe scripserunt domestici, externiq; Helvetiam universam, unius Civitatis nomine comprehendi posse plerique censuere, quod eodem fœdere artissimè Helvetii omnes, teneantur, summaque sit inter eos libertatis, multarúmque rerum conjunctio, Concilium præterea ab omnibus eodem in loco capiatur. Vnde si quis in fœderis societatem venisset, Civitate Helvetia donatum, aut in Civem Helvetium receptum, literis prodidere. Mihi longè aliter visum. Cùm enim civitas, Cicerone auctore, non sit aliud quàm concilium, cœtusque hominum jure sociatus; omnes autem XIII. Helvetiæ civitates non eodem jure, aut legibus, sed plerumque diversis institutis utantur, nemini dubium est, quin unius civitatis notione censeri ratione nulla possint. Aliud enim libertatem eandem, commercia, connubia habere communia, summa necessitudine conjungi, aliud eisdem legibus, eodem imperio, & jure comprehendi. Veneti & Genuenses liberi utrique contrahunt communiter, hospitia, connubia, magnam amicitiæ societatem habere possunt, etiam fœdere conjungi sempiterno: Non tamen, quæ Venetorum, eadem Genuensium Civitas. Nec obstat locorum diversitas, ut primo lib. vidimus. Sed Reges & Principes fœdere conjunguntur, & sæpe ita stricto, ut eosdem amicos, hostésque habeant, se non amicos solùm, sed fratres adpellent, nemo tamen propterea idem Galliæ & Angliæ Regnum rectè adfirmaverit, Regna fœderata rectè dixerit. Neque si adsit legum communitas eandem civitatem efficias. Leges enim à Græciæ Civitatibus Romani petierunt, iisque usi sunt, civitatem tamen Græcorum, Romanorumque unam fuisse, dicere nemo ausit. Helvetiæ civitates, non modò diversis legibus tenentur pleræque, sed imperio etiam omnes disjunguntur,

tur, nulla ut alterius jussu, aut mandato nisi sponte, omninò obligetur, suum imperium, suum jus, suam rempublicam habeat, alteri, nisi ex fœdere, & societate, debeat nihil. Non ergo unam Helvetiorum Civitatem, sed XIII. Helvetias civitates hactenus appellavimus; quales olim Amphyctionum urbes VII. Ætolorum III. Ionum XII. quæ videlicet fœdera inter se habuerunt, altera ut alteri ne damno, & noxæ esset, hostes autem communes communibus opibus, viribúsque persequerentur, communes eas ob causas etiam conventus frequentare solitæ. Neque Suevici fœderis, in Helvetiorum perniciem concepti, aut paulò antè Gallicarum urbium ad exstirpandas hæreses, ferme differentia alia, quàm quod ad tempus illud fuerit, & isthoc esset: Helvetiorum perpetuum constituatur. Sicuti igitur non eodem jure, & imperio neque iisdem legibus, nisi quas fœdera & bellicæ constitutiones complectuntur, imò plerunque diversis obligantur, ita non unam civitatem, sed XIII. Helvetiorum, ut diximus, fœdere perpetuo conjunctas civitates, neque hos, aut illos civitate Helvetia donatos, sed in fœderis societatem admissos, ut opinor, rectè demonstravimus.

C. Ex *Gallis*, Bodinus, eúmque secutus auth. *Thesauri Polit.* Apotel. 23. pag. 391. Ea certè una omnium Respublica plerisque videri possit, propterea quòd decreta in comitiis communibus communi consensione comprobata omnes tenent & obligant: ut quidem satis intellectum est ex eo, quod à septem Civitatum legatis decretum est anno 1554. quo tempore, quum Prætores earum Civitatum, quæ antiquam Religionem acerrimè tuentur, communes præfecturas jurejurando adigerent, ne religionum ritus veteres innovarent: qua religionis specie communes subditi carceribus ac suppliciorum metu à Romanæ religionis Prætoribus catholicis urgebantur, nisi civitates novæ religionis intercessissent. Et quidem res ad vim & arma prolapsura videbatur, nisi Legati Francorum dissidia composuissent, ea lege, ut Acta jurisjurandi à communibus subditis extorta re-

scinde-

ſcinderentur; & ut communes ſubditi novam religionem contra fœdus ſuſceptam ejurare cogerentur, ſi maxima pars civitatum Helveticarum ita decreviſſet. Ad hanc pacis actionem magnum attulerunt adjumentum Glaronenſes & Abbatiscellani, communes ſocii, qui utramque religionem ſuſcipiunt ac probant. Ex quo efficitur, ut quod maxima pars ſociorum civitatum decreverit, ſingulos teneat. At ne ſocietatem quidem, aut fœdus, ut amicitiam cum ullo Principe contrahere ſociis licet, niſi conſpirante omnium conſenſu. Quum enim Civitates Helvetiorum, quæ novam Religionem probarunt, ſocietatem cum Philippo Heſſorum Principe & cum civitate Argentina coiiſſent, ab ea, ſociis poſtulantibus, diſcedere coacti ſunt. Et qui Romanam religionem colunt, ſocietatem cum Auſtriacis contractam deſerere coacti ſunt. Ac tametſi cum Pio IV. Pontifice maximo fœdus religionis tuendæ cauſa percuſſiſſent: id tamen, quantumvis à Pontificibus, præmiis propoſitis, pellicerentur, renovare noluerunt. Quum autem ageretur de fœderibus cum Franciſco I. Francorum rege ſanciendis, diutiſſimè interceſſerunt civitates Helvetiorum, quæ nova religione non ita pridem imbutæ fuerant, Zuinglii Theologi acerrimis concionibus perſuaſi; qui peregrinis Principibus militare nefas eſſe contendebat; ac tantum profecit, ut ſui non aliter, quàm amicitiæ cauſa, ſocietatem cum Rege noſtro coirent. Renovatis autem cum Henrico II. fœderibus, Baſileenſes & Schafhuſiani cum civitatibus catholicis non tantùm ad amicitiam, ſed etiam ad auxiliares exercitus cum Francis ſeſe adjunxerunt, Tigurini tamen & Bernenſes ſuos, indicta capitali pœna, Regi Francorum mereri vetuerunt anno 1554. At civitas Vnderwaldenſium, Cardinali Tridentino exercitum conſcribente, ſubditos ab exercitu revocavit, capitis ac bonorum propoſita pœna, ſi quis alteri, quàm Regi Francorum militaret. Quæ certiſſima ſunt argumenta, tot eſſe apud Helvetios Reſpublicas, quot civitates, quæ quinquaginta collegiis conſtant, diviſa ſeorſim imperia moderantur:

quoties autem conventus habent, maxima Rhætorum civitas legatos octo ac viginti mittere consuevit; secunda viginti quatuor; minima quatuordecim, iis conditionibus, ut ea quæ pars legatorum maxima decrevit de rebus ad universitatem & communes socios pertinentibus, singulos teneant. Interdum etiam plebs universa cogitur ad ea, quæ in Republica gravissima sunt, dijudicanda. Fallunt igitur, qui unam ex tribus civitatibus Rempublicam conflari putant. Nam communes conventus, ager communis, hostes, amici communes, Rempublicam non efficiunt eandem; non, etiamsi ærarium omnium idem sit: sed summa imperandi prohibendique potestas, qua quæque civitas suos coërcere potest.

(*b*) Planè enim sentimus cum *Sleid.* p.27.& *Siml.* de Rep.Helv.lib.1.p.1. Cæterùm Helvetiorum plures quidem sunt populi, & urbes non paucæ, una nihilominus est civitas, una Respublica, de quo tamen à doctis dubitari video. Existimant enim apud nos imperii nullam societatem & conjunctionem esse, ideóque unam Rempublicam dici non posse: singulas enim civitates aliarum decretis non aliter obligari, quàm si sponte assentiantur, ut in pactis sociorum privatis, atqui in eadem Republica, quod pluribus placuit, omnes obligat. Nos cum his disputare nolumus, ac ingenuè fatemur, si exactè singula perpendantur, ita se rem habere, ut ipsi asserunt: sed quoniam unum est totius gentis concilium, & communi imperio provincias plerasque administrat, de pace & bello omnes simul statuunt, & præterea leges & consuetudines ferè easdem habent, atque pactis perpetuis adeò arctè devincti sunt, ut si non sit una Respublica, saltem quàm proximè ad unius Reipublicæ formam accedant, nos qui rudius de his rebus scribimus & loquimur, illam societatem fœderis Helvetici civitatem & Rempublicam Helvetiorum nominabimus. Hæc igitur perpetuis fœderibus constituta civitas Helvetica, jam supra ducentos annos patriam libertatem summa concordia & animorum incredibili consensu tutata est.

Sive

Sive enim, quod tamen durum est, cives & civitates deducas à *coëo* & *vivo*, quod in unum coëuntes vivant, ut vita communis ornatior fiat, & tutior, quod vult *Isidor.* lib. 9. cap. 4. Sive à *coëundo*, quod vinculo quodam societatis in unum coëant cœtum, & sub legibus vivant, quę Etymologia *Perotto* placet; sive denique, cum *Martino*, à *cio, id est, voco* derives, ut sit civitas collegium seu congregatio ad unum facta locum; non video Helvetiæ statum ab hac notione abhorrere. Vt enim à propriis, quas quilibet Helvetiæ Pagus habet, Legibus & statutis, singularis Civitatis nomen quisq; meretur; ita quid obstet, quominus communes illi charactères, quorum ex *Simlero* modò meminimus, communem aliquam constituant civitatem? Sit diversitas Legum specialium, non tollitur unius Civitatis communio. Eodem *Simleri* nostri sensu, cur Helvetiorum statum Rempublicam appellare tergiversemur? *Cùm enim*, ut est lib. 1. rer. Politic. Disc. 32. *Respublica sit ordo regiminis hominum, certis jubendi, parendiq; legibus inter se, bono publico, devinctorum*, quid ni Reipublicæ nomine veniat Helvetia? Sit licèt vinculum hoc alibi laxius, alibi arctius, atq; adeò *respectus Essentiæ Reipublicæ*, ut idem loqui amat author, consistens in personis vel Imperantibus vel obtemperantibus, variet, qui vel magis vel minus propriam Reipublicæ gignit nomenclaturam; non video tamen Confœderatæ Helvetiæ abjudicari posse Reipublicæ unius axioma. Quid enim continet Reipublicæ definitio quod Helvetiis, non conveniat? *Est hic ordo regiminis*, pro ratione Helvetiæ vel emergentis, vel augescentis, varius quidem ratione modi, idem tamen respectu finis, qui est salus patriæ communis. Sunt leges jubendi, parendique publica Helvetiorum authoritate sancitæ. Hoc concedit *Bodinus*; quod & exemplis comprobat. Nos pauca quædam alia addemus. *Communes* Reipublicæ Helveticæ leges vel *Ecclesiasticæ* sunt, vel *Politicæ*. Ex *illis* sequentes notantur 1. *Calvis.* ex anal. Suev. ad an. Chr. 1370. observat: *Helvetiorum Pagi fœdus faciunt peculiare, contra iniquas Sacerdotum ex-*

 cem-

communicationes. Sine dubio decretum illud, quod ipsi veteres vulgò den Pfaffenbrief vocant, intelligit. Vbi inter alia: Was auch Pfaffen in unser Eydtgnoßschafft in Stätten oder in Länderen wohnhafft sind/die sollend kein frömbdes gericht/geistliches noch weltliches suchen noch treiben gen niemands. Wann sie sollend recht nemmen an den Stätten und vor dem Richter/da er gesessen ist/ es were dann umb ein Ehe oder umb geistliche sachen/ohn alle geferd: welcher Pfaff aber darwider thut/da sol die Statt oder das Land/ da derselb Pfaff wohnhafft ist/ verhüten und versorgen mit aller ihr gemeinde/daß demselben Pfaffen niemands essen noch trincken geb/ hauß noch hof/gen ihm nüt kauff noch verkauff/noch keine andere gemeinsami mit ihme haben/ohne geferd. Und sol auch der Pfaff in niemands schirm seyn unser Stätt und Länder alldieweil untz er von den frömbden gerichten laßt/rc. Summa decreti est.

Quicunq; ex civibus aut inquilinis pagorum, Sacerdos aut Laicus, Austriis Principibus à consiliis fuerit, aut eorum cliens, & illis jure jurando obstrictus, is nihilominus jurejurando se pago suo obstringat ad jus & commoda Confœderatorum promovenda, & bona fide indicandum ea, unde damnum illis accidere possit: atq; hoc juramentum primum esto: neque ulla obligatio eos à culpa exemerit, si contra hoc fecerint. Sacerdotes, qui apud nos habitant, neque cives sunt, nullo peregrino, judicio civili aut Ecclesiastico adversus quenquam utantur, exceptis matrimonialibus & Ecclesiasticis caussis: quicunque eorum secus fecerit, illius pagi Magistratus, in quo habitârit, caveant, ne quis illum hospitio, cibo, potu, juvet, commercium aliquod cum eo habeat, nemo ex nostris pagis in suam tutelam recipiat, donec exteris judiciis renuntiet, & damnum alteri his judiciis datum restituat. Quicunque injuria alteri damnum dederit, sive pignora contra jus capiendo, seu alia ratione, hujus corpus ac fortunæ obnoxia sunto Magistratui, donec alteri satisfecerit. Decretum hoc à sex Pagis, Tiguro, Lucerna, Vria, Suizia, Vnderwaldia, Tugio, editum est mense Octobri 1370.

2. Non semel Helvetii ὁμοψήφως statuerunt, Clerum exorbitantem in officium esse redigendum, & in illum sceleribus obstrictum pariter ac in laicos animadvertendum. Scribit *Grasser*. Herolog. pag. 157. Petermannum de Hertenstein Lucernatem, & Rulandum Goldlinum Tigurinum, an. Ch. 1489. omnium Helvetiorum nomine, Romam ablegatos, ut facultatem a Pontifice impetrarent, clericos sceleratos gladio tollendi; sed nihil tum obtinuisse monet. At *Petrus Numagen*, qui eodem etiam tempore vixit & scripsit, suis, in Archiep. Crainensis gesta, notis, observat, Gentilem de Spoleto, Pontificis apud Helvetios Legatum, gratificatum iis fuisse. Locus memorabilis est, quem totum dedimus in *Hist. Eccles.* Sec. XV. pag. 530. Scripsit & *VVolphgangus Schatzmannus*, Sangallensis Ioachimo Vadiano, *statutum novum impetratum à summo Pontifice & promulgatum in Thermarum loco nuper coram hujus regionis Magnatibus, clericos nefandos tum punire, tum interficere licere, ac si seculares forent homines. Hoc vix tribus transactis hebdomadis inceptum est in Berna: Nam Presbyter quidam illic decollatus est. Austera apud nos clericorum persecutio perseverat.* Sempachio 14. Cal. Feb. an. 1523.

3. Anno Christi 1512. Legatis suis universa Helvetiorum civitas injunxit, ut Pontificem monerent de repellendis Curtisanis, quos vocabant, ubique molestis, & greges invadentibus. Sed nihil obtinuerunt. *Stettler.* lib. 9. pag. 470.

4. Propositiones an. Chr. 1524. à plerisque Helvetiæ Cantonibus Lucernæ consignatas, & summorum per Helvetiam Magistratuum examini committendas, dedimus in ὀλιγυδ nostro P. III. pag. 471. quibus magnam partem publico consenserunt edicto Bernenses, an. Chr. 1525. teste *Stettlero*, lib. 12. pag. 642. *Politica* verò leges communes sunt itidem variæ, contra militiam privatam, quæ capitis supplicio ab Helvetiis erat interdicta an. Ch. 1472. *Stettler.* pag. 207. & deinceps aliquoties, ut suo audiemus loco. Anno Christi 1490. publico decre-

eto, Iudæorum immodico fœnori frænum fuit injectum, adeò ut non licuerit, bona immobilia cuiquam, Iudæis oppignorare; *Idem*, pag. 313. An. Ch. 1492. Lucernæ in comitiis sancitum fuit, *actores jure potiùs, quàm armis contra reos & debitores juvandos*; Id. pag. 320. An. Ch. 1477. post tot insignes deportatas contra Burgundum victorias, leges latæ sunt ab Helvetiis, contra juramenta, blasphemias, vagos & illicitos concubitus, militiam mercenariam, sumptuosas vestes, rebelliones, fænora; de re item nummaria; *Idem*, pag. 274. Et quia longa arma tractandi consuetudine pacis commoda æstimare multi non didicerunt: Vnde etiam ex rapto, quàm manuum labore victum quærere illi maluerunt, Helvetiorum publica authoritate statutum fuit, ut qui vel leve restiq; emendæ ἰσόῤῥοπον fecisset furtum, supplicio mortis afficeretur. Periêre rota, resti, gladio, igni per Helvetiam 1500. inutilia terræ pondera. Quo quidem rigore Helvetico non modò Iustitiæ elogium natio, sed & securitatem regio, fuit consequuta; *Idem*, p. 279. Cùm a. Ch. 1485. occasione Motelini, hominis prædivitis, itinera ubique redderentur infesta, alia iterum contra prædones sancita sunt decreta; *Idem*, p. 291. Leges nummariæ a. Ch. 1503. ab Helvetiis fixæ, recensentur ab eodem. pag. 380. Contra Cingaros, agyrtas, aliósque errones, an. Chr. 1510. Legis, qua apud Helvetios cavetur, *ne quis invitatione ad bibendum urgeatur*, mentio fit in *Progymnas. Aphton.* pag. m. 323. *Multa quidem* (verba sunt *Petri Mosellani*) *præclarè in sua ditione instituunt fortissimi libertatis suæ defensores Helvetii, sed nihil præclarius, nihil laudabilius, nihil Reipublicæ utilius, quàm quod ab illis nuper scitum est. Nam cùm per ebrietatem passim peccari viderent, ut aditus ad id vitii omnes præcluderent, in sua ditione statuerunt, ne cui deinceps alio vulgarium istarum invitationum prætextu ad ebrietatem solicitare impunè liceat.* Puto tamen hanc legem esse specialem. Illustres cumprimis sunt leges *militares Stantianæ*, an. Ch. 1481. de quibus paulò pòst; aliæque an. Chr. 1499. sancitæ: *Stettler*. p. 336.

Ejus-

Ejusdem commatis sunt consuetudines Helvetiorum propriæ,longo usu receptæ. *Besold.*de arte juris que belli,pag.183. *Helvetii ita exigente consuetudine veterata,*bleiben drey tag auf der Walstatt ligen/wann sie den sig erhalten; *Stumpf.*lib.10.cap.ult. *Theod.Zving.* Theat. vit. hum. Volum. XIII. lib. 11. pag.1936. *Inter Christianos populos Helvetii hunc morem à majoribus traditum constantissimè retinent, ut ante conflictum proni cœlestem pacem ter expetant. Atq; utinam,quàm in hac parte religiosi sunt,tam quoque in bellis suscipiendis majorum suorum vestigia sequerentur!* Quæ in contrarium afferuntur,nos non feriunt. Aut enim 1. manifestus committitur Elenchus parium, ut cùm aliorum fœderatorum exemplo, ad arctam fœderis Helvetici explicandam naturam, cômmodè usurpata vox nobis excutitur. Ita enim Helvetii mutuo constricti sunt fœdere,ut vix major expectari possit συνάφεια,inter ejusdem propriè dictæ civitatis membra. Est hîc dependentia quædam, quæ, salvo fœdere Helvetico, violari non potest. Ea se exerit κατ' ἄρσιν καὶ κατὰ θέσιν,ut liquidissimè ex formulis fœderalibus apparet. Aut 2. falsi medii est assumtio: Idque duobus modis. Ambiguum est,*Helvetiæ civitates non modò diversis legibus teneri plerasque,sed Imperio omnes disjungi,nulla ut alterius jussu aut mandato, nisi sponte, omnino obligetur.* Hoc enim, etsi concedamus de iis,quæ singulos sigillatim concernunt Cantones, & cuique propria privilegia,judicia, controversias; In communibus tamen causis, nemo sui juris est. Standum tum necessario judicio Helvetiorum. Qui secus faceret,sententiam latam non acceptaret,aut aliò provocaret, experiretur, dubio procul,iisdem omnes legibus teneri communibus. Falsum etiam judicamus,*Rempublicam tum demum fieri,si præter fœderis naturam,idem ordo,eademq; administratio civitatis introducatur,unico Imperio & partium omnium æquali subjectione animata.* Quot enim in orbe sunt Respublicæ, ubi æqualis subjectio, idem Imperium in omnes subditos non observatur? Habent municipia

cipia plerunque sua privilegia, suas immunitates, quibus ab æquali per omnia subjectione eximuntur. Non est necessaria identitas ordinis, & æqualitas subjectionis; modò adsit splendor Majestatis. Sed mittimus hæc, quia vel sola consuetudine, & eruditorum authoritate didicimus Helvetiorum Politiam Reipublicæ unius nomine insignire, Belgarum planè imitatione, qui legibus & ipsi secundum Provincias provincialibus distincti, unum tamen, sive Civitatis, sive Reipublicæ systema constituunt.

E. Rempublicam Helvetiorum [a]justitiæ maximè & [b]fidei nomine commendatám, [c]pari loco, cum illustrissimis aliis Rebuspublicis fuisse habitam.

(*a*) *Theodorus Zuingerus*, Theat. vit. hum. Volum. XIV. lib. 5. pag. 2151. *Helvetiorum in ferendis sententiis æquitatem & justitiam summi sæpe Principes admirati sunt, ita ut non rarò gravissimæ Controversiæ justissimo Helvetiorum arbitrio committerentur. Vtinam verò aureis asellis Regum & Imperatorum alpes suas non patefecissent.* Exempla sunt obvia, & longa serie à *Stettlero* an. Ch. 1480. pag. 270. recitata. Addamus unum & alterum. *Paul. Iovius* testatur, Helvetios tanta apud Maximilianum I. Imperatorem & Carolum IIX. Gallorum Regem valuisse gratia & authoritate, ut utriusque Principis controversiam composuerint: *Grasser*. Itiner. pag. 30. *Schvvitzer*. an. Chr. 1492. An. Chr. 1411 Inter Leopoldum Austrium & Basileenses, Helvetiis arbitris, pax confirmatur Badæ. *Schvvitzer*. pag. 81. Vnde civitatis Helveticæ jure vel communi, vel proprio se munierunt, quotquot vim exterorum extimescebant. Vide suprà, pag. 171. Quibus alia Civium Helveticorum addi possunt exempla: Habebant enim hoc sibi nomine devinctum Subsylvani Mötelinum, hominem, qui propter magnas opes in proverbium abiit: *Stettler*. lib. 6. p. 290. Bernenses Dom. de la Bruer; Lucernenses verò adversarios

sarios ejus Franciscum & Iacobum de Gingnis, Dominos de Castellar; *Idem*, an. Ch. 1512. pag. 479. Vtrique Ludovicum de Borromea, Mediolanensem; *Idem*, an. Ch. 1518. pag. 578. Bernenses verò Iohannem Philibertum, D. de Varas, Bisantium Burgundiæ urbem; *Id.* Ib. Lucernenses & Solodurenses Huldricum Vitenbergæ Ducem; *Id.* an. Ch. 1519. pag. 586. & 1523. Friburgenses Genevam, *Ib.* p. 587. b. Vbi tamen negare non possumus, sceleratos nonnunquam homines Helvetiorum authoritate abuti fuisse conatos. Nota est historia Equitis *Richardi Hochburgii*, civitatis quidem jure à Tigurinis donati, postea tamen, cùm horrendi sceleris convinceretur, flammis addicti & deleti; de qua prolixè *Bulling.* de reb. Tig. lib. 13. cap. 2. *Stettler.* an Ch. 1482. Qua verò fide & integritate Helvetii Civium suorum causam egerint, ipsa hæc modò citata, & prolixiùs ab Historicis nostris deducta probant exempla, Mötelini præsertim, Ducis Vittenbergensis, & Genevæ.

(*b*) *Becan.* Iesuit. Opusc. lib. 1. pag. 477. *Quare Pontifex Romanus, Rex Christianissimus, & nonnulli alii Principes pro custodia corporis adhibent Helvetios? Propter fidelitatem.*

(*c*) Insignis occurrit locus in *Abrahami Vander-Milii* Lingua Belgica, Præfat. *Insignes fuêre Respublicæ à mundi exordio quàm plurima: Inter eas olim quàm maximè clara Spartana, Atheniensis, Iudaica: hodie Helvetica & Veneta. Spartanam & Atheniensem superare vestram, factorum illorum consiliorúmque, quæ commemoravi, magnitudine confidenter dixero. Helvetica Venetáque ipsa, se vobis ulla in re statuere superiores, erubescent.* Γειτνίασιν hanc superiori Seculo ipsi non semel urserunt Veneti per Legatos apud Helvetios: *Stettler.* an. Ch. 1512. pag. 473. Confer Memoriale Anglicum, ut vocatur, pag. 146.

F. Rempublicam Helveticam & [a] origine & progressu [b] miraculosam, nec [c] vi hacte-

hactenus, nec dolis; magno & incredibili Dei beneficio; ſupprimi potuiſſe.

(a) De origine fœderis Helvetici ita ſcribit *Felix Faber*, Hiſt. Suev. lib. 1. pag. 142. Statim autem occiſo Alberto, & in Spira ſepulto, conditio Ducum Auſtriæ vel Comitum de Habſpurg pejorata eſt in eisdem regionibus, & multiplicata ſunt mala in terra illa de die in diem. Nam illud primum inter quatuor, per quæ, ſecundùm Salomonem Proverb. 3. movetur & turbatur terra, poſt mortem Alberti mox incepit: quia Swiceri ſervi dominorum de Habſpurg tunc regnare ceperunt, & paſſim nobiles extirpare, & ſibi dominium vendicare, & confœderationes firmare. Hujus autem contradictionis initium & ortum contra Principes ſic dicunt fuiſſe: Nam Comes de Habſpurg naturalis Dominus Suicerorum in valle Arta, & in quodam caſtro Loewers, nomine ſuo loco poſuit Caſtellanum, & vallis dictæ gubernatorem, quem duo Swiceri interemerunt pro eo, quòd ſuſpectum eum habebant, quòd eorum ſororem violâſſet. Quæ cùm Comes punire vellet, quia ſine evidentia Caſtellanum interfeciſſent, punientibus reſiſtere deliberabant, quibus, ſic in contumacia ſtantibus, alii duo Switenſes eis adjuncti ſunt, contra Dominum ſuum parati ſtare: hinc illis alii decem conjurationem fecerunt, velle potius mori, quàm puniri primos duos: ſicque creſcente tumultu omnes iſtius vallis habitatores contra Dominum ſuum inobedientiam profeſſi ſunt, & ligam ac conjurationem fecerunt. Et conglobati caſtrum prædictum radicitus confregerunt. Hoc videntes montani, eis vicini dicti Subſylvani, vulgariter Vnderwaldenſes, ſub dominio Dominorum de Landaberg, cum Swiceris practicabant. In nocte ergò ſacræ nativitatis Domini, dum Dominus de Landaberg matutinis intereſſet, ſervi ſui caſtrum intraverunt, eúmque ſpoliantes devaſtaverunt, & Dominum turpiter à ſe fugaverunt, ſeque cum Swiceris confœderaverunt. Hinc Lucernenſes oppidanos, quondam ſub dominio Abbatis Marba-

Marbacensis, dum eos corrigere & regere non posset Comiti de Habspurg tanquam potentiori subjecit: qui Comes invicem eidem Abbati oppidum Gewiler cum castro Hugstein dedit, & Baronem quendam de Grinenberg ad castrum Rotenburg eisdem Lucernensibus præfecit. Hic Baro quadam die suum cocum de castro ad oppidum misit ad emendum carnes. Cui carnifex dixit,ut demonstraret sibi locum occisi bovis,de quo sibi placeret carnes habere, & cum cocus extenderet manum,macellator cultello suo coco manum amputavit. Hanc crudelitatem cùm Baro prædictus nomine Domini sui vindicare & punire vellet,circumdata oppidani domo Baronis in medio oppidi locatam,& destructo castro Rotenburg,Swiceris se conjunxerunt,terga vertentes Domino suo. His demum vallis Vraniæ,quondam ad Abbatiam Thuricensem spectans,fœdere juncta,audaciam eorum plurimum augmentavit, & oppidum Zug Ducum Austriæ,& vallis Clarona,quæ Abbatia ad Secowiam pertinebat,& villa Bernensis,& oppidum. Solodorense eis se junxerunt cum vicinis populis,sicq; indies creverunt,quibus multi sponte juraverunt,multi coacti idem fecerunt.Insuper Concilium Constantiense quasi Ducem Austriæ suspectum habuit, quòd contra decreta Concilii ageret,licentiam dedit Swiceris invadendi, & in suam confœderationem redigendi totam Ergouiam cum oppidis, castris, & villis, quod & fecerunt,& ita comitatus Habspurgensis,origo Ducum Austriæ,in rem judicatam transivit & alienatus fuità suis Dominis & fundatoribus. Post hoc Basileenses,Thuricenses se eis ad tempus confœderaverunt, & quædam aliæ civitates, alia etiam vicina ceperunt, ejicientes nobiles inde. Tempore etiam Pii Papæ anno Domini 1464. multa ceperunt de terris Ducum Austriæ jussu ipsius Papæ qui domui Austriæ adversabatur.

Apparent quidem in hac *Fabri* relatione vestigia quædam primi inter Helvetios, non æterni,sed paucis annis terminati (vide sup.p.160.) fœderis; occasionem tamen,intolerabilem Præfectorum tyrannidem vix supremis

premis attingit labris. Propinanda illa fuissent plenioribus faucibus, ne hiulca esset rei tam feliciter gestæ Historia, & ipsa ignota origo. Tyrannidem Præfectorum Austriacorum ἀφορμὴν extitisse fœderis Helvetici, multorum probavimus testimoniis suprà, p. 161. Specimina & exempla (unde lucem obscura Fabri habebit recensio) duo ex Carionis Historia subjecimus: rei tamen momentum, si non longam ex Simlero l. 1. pag. 11. compendiosam saltem & *Schvvizero* ad. a. Ch. 1307. meretur, ordine temporis institutam, repetitionem. In hæc tempora, *inquit*, & annos, Imperii Alberti incidit historia fœderis Helvetici ex occasione injuriarum & tyrannidis, quam præfecti Austriaci apud Vranios & Vnderwaldios exercebant. Nam cùm Albertus Imperator numerosa prole ditatus opibus & potentia suos augere cogitâsset, cùm alibi suam ditionem amplificare, tum in Helvetiis novum principatum instituere cœpit. Et Imperator factus, multa quæ Imperii erant Austriis asserere & omnibus vicinis molestus & intolerabilis esse. Vnde ne à liberæ quidem conditionis hominibus, quales erant Vrii, Suitii & Subsylvani, abstinuit, quin apud illos jura quædam monasticis familiis extorqueret, eáque occasione Præfectos, non Imperiales, sed Austriacorum nomine ipsis mitteret, qui varia injuriarum exempla edebant. His igitur incommodis affecti Vrii, Suitii & Subsylvani inter se societate pacti, exactis Præfectis, libertatem suam armis fortissimè defenderunt. Injuriam & tyrannidis præcipua hæc sunt exempla. Landenbergius, qui Austriorum nomine Subsylvanis præerat, diviti cuidam ejus pagi civi nulla de causa aliquot boum juga abigere servos jubet: Fortè boves aratrum trahebant, quos servus Landenbergius solvens, arroganter ipsosmet rusticos aratra trahere jubet: filius itaque civis, Arnoldus nomine, injuriâ commotus, stimulo quem manu tenebat, servo verberato, digitum frangit & ad Vranios confugit. Landenbergius patrem ad se adductum, & utroque lumine privatum, maxima bonorum parte mulctat. Paulò pòst Wolfenschiessius

nobilis,

nobilis, Landenbergii in istis locis vicarius, civis cujusdam honesti uxorem, matronam honestam, formâ egregiam, deperire cœpit, quam absente marito & balneum parare cogit, & nudam in eodem apud se sedere jubet, post id illicitum concubitum impetrare sperans. Quod mulier proba præsentiens maritum, qui haud procul domo aberat, domum vocat: ille rei indignitate percitus, Wolfenschiessium in ipso balneo, securi, capite, ictu vehementiore, contuso, necat.

Hæc cùm in Subsylvanis gesta fuissent, Grislerus, Vraniorum Præfectus, occultam quandam conspirationem sentiens, illius investigandæ causâ Altorfi in foro pileum prælongæ perticæ imponit, & publicè omnibus imperat, uti transeuntes huic honorem, ipsi Principi debitum, exhibeant, ac si ipse Princeps foret. Sperans se hac arte aliquem hujus conspirationis conscium deprehensurum: Cæterùm ex omni numero unus Wilhelmus Tellius despecto pileo transire solebat, ob quam causam accusatus, collocato ad scopum filio natu minimo, eóque charissimo, & supra caput pueri imposito pomo, cogitur ad pomum, ceu metam, jaculari. Ipse Tellius insigni ausu re feliciter peracta, insuper vinctus à Præfecto Cussinacum ad perpetuos carceres abducitur, in quo itinere excussis compedibus Præfectum immanissimum Tyrannum trucidavit. Acta sunt hæc mense Novembri Anni 1307.

Interea fœderatorum numerus augetur de die in diem, & Calend. Ianuarii Anno 1308. per insidias capiuntur Arces Rozbergum & Sarna in Subsylvanis, Landenbergius Præfectus captus cum omni familia ad fines deducitur, dato juramento, ne unquam in has regiones redeat.

Eodem tempore arces, Tyrannorum refugia, apud Vrios & Suitios diruuntur, missisque Legatis tres illi pagi fœdus in decennium fecêre, & jurejurando sanciverunt conditionibusque mutui auxilii pro libertate tuenda, &c. Albertus rebus his auditis, statuit pagos bello persequi, sed ad Vrsam flumen à conjuratis aulicis in-

terfectus, quod animo destinaverat, persequi non potuit, & filii in tempus magis opportunum distulerunt. Eruperunt hæ simultatum flammæ an. Ch. 1315. ut alibi diximus.

Atque huc, dubio procul, alludit *Faber*. Aliam primi illius Fœderis originem plerique annales ignorant.

(*b*) Qua de re egimus in *Irenico Helvetico*, sup. p. 175.

(*c*) Id quod manifestum satis est ex iis, quæ suprà commemoravimus. Luculentus testis esse potest Catalogus præliorum ab Helvetiis pro libertate gestorum. Accedat tamen, *ἀνεκσφαλαιώσεως* loco, *Theodor. Zuingerus*, cujus in Theat. vitæ hum. lib. IV. vol. VI. p. 1074. ex Stumpfio nostro hæc sunt verba: Helvetii, qui alpes incolunt, Imperio Germanico subjecti fuêre, eóque nomine Prætorem, singulis annis accipiebant. Austriacos Principes vicinos habebant, eorúmque potentiam, innumeris nobilium arcibus circumdati, verebantur. Iugum imminens excutiendi hæc fuit occasio. Ludovicus Bavarus Imperator designatus circa annum Sal. 1314. competitorem habebat Fridericum Austriacum, inque factiones divisa Germania intestino malo laborabat. Helvetii Ludovico non obscurè (*tres videlicet pagi: Bernenses enim & Solodorenses, Papæ authoritatem secuti, suas sibi res Ludovicum, anathemate percussum, habere jubentes, Loupensi implicantur prælio: Tigurini verò Ludovici partibus demum post Morengartensem cladem accedentes, tantam ei probârunt fidem, ut ne anathemate quidem territi fuerint*) favebant. Vnde Lüpoldus Austriacus, Friderici frater, bello conjuratos domiturus, anno 1315. die 16. Novembris ad Moregardam montem circumventus, M D. equitibus amissis, summo cum dedecore vix effugit. Eo successu elati Triumviri, ut æterno fœdere Vrienses, Suitenses, & Vnderwaldenses inter se coirent, authores fuêre. Ludovicus fœdus ratum habuit. Austriaci clade tam ignominiosa irritati, quamvis Ludovico per Regem Bohemum reconciliati essent, Paganos tamen persequi non cessabant. Lucernenses partim insolentia Austriacorum, partim fortitu-

dine

dine Paganorum moti, fœdus cum iis ineunt anno 1332. Tigurini XII. viros ob malè administratam Rempubl. in exilium ejecerant, & mutata Reip. forma XIII. tribus instituerant, è quibus Senatus legeretur. Cùm exules Io. Comitis Habspurgensis auxilio noctu urbem occupare frustrà tentâssent, destituti Tigurini aliorum auxilio anno 1351. Helvetiis se conjunxêre. Obsessi ter ab Alberto Claudo, duce Austriæ, pro patria fortissimè dimicavêre. Glaronenses quoque & Tugienses in fœdus recepti anno 1352. volentes, nolentes. Accessêre his Bernenses anno sequenti. Et hoc fœdus antiquum octo virorum Helvetiæ. Leopoldus III. Alberti filius Anglos ad XXC. millia contra Helvetios excitat anno 1374. Dux illorum, nepos Austriacorum matris dotales urbes ab Helvetiis occupatas (hoc enim prætextu eum contra Paganos Austriacus irritarat) vindicaturus, ubi cum tanta colluvie ramenta montium intravit, commeatu destitutus, in diversas partes distractum exercitum Helvetiis ad sylvam Butiam, ad Erlacum, ad Frobrunnam carptim cædendum præbuit, turpique fuga vix elapsus est. Vrbes imperii cum Helvetiis fœdus ineunt, quibus Leopoldi suspecta erat potentia. Novis subinde insolentiis nobilium vicinorum vetere odio exulcerato, cùm Sempachenses suæ securitatis causâ Lucernensium fidei sese commisissent: Leopoldus interea victis Imperialibus urbibus, & pace cum iis facta, victorem exercitum in Helvetios convertit omni externa ope destitutos. Anno 1386. bellum iis indixit per se: sed & Comites, Barones, Nobiles, prout varias inimicitiæ causas habebant, singuli turmatim bellum denuntiârunt, nimirum ut multitudine terrerentur hostium. Helvetiorum MD. Tigurum profecti, quòd illic Ducem irrupturum putarent, postea quam rectà Sempachum proficisci audiunt, celeritate incredibili sequuntur. Vix dum advenerant, cùm nobiles consilio inito, ut victoriæ fructum præcerperent, gregarios milites spectatores tantùm suæ fortitudinis esse voluêre, jussêre: atque vel insolentia quadam sponte, vel loci iniquitate coacti, reli-

ctis equis pedites pugnam inivêre. Quorum temeritatem cùm senex Baro Hasenbergius reprehenderet, Oxenstenius, leporinum animum illi, ad familiæ nomen à monte leporis ductum, alludens, cum probro objecit, & ad ducem conversus, Manipulum hunc rusticorum nos tibi priùs, quàm Sol occidat, assandum elixandumve pro libito dabimus. In primo congressu ad LX. inermes Helvetios cataphracti occidunt. At procedente pugna, labore & sudore confecti, præclaro interim Vincelriedi strategemate circumventi, securibus pulsati concidunt, suisque armis suffocantur. Leopoldi cædes, eos etiam qui integri erant, ita terruit, ut in fugam turpissimè effusi, memorabilem victoriam Helvetiis concesserint. Cæsa supra duo millia Ducum, Comitum, Baronum, Equitum auratorum, Nobilium: Helvetii CC. suorum desiderârunt. Leopoldus IV. Superbus patris mortem ulturus, ascitis sibi auxiliaribus quàm plurimis, ejusdem imitatióne bellum Paganis indicit. Variâ fortunâ per quadriennium hinc inde pugnatum, meliore semper successu Helvetiorum, qui ferarum latibula innumera (sic enim Arces vocabant) expugnarunt, vastarunt, incenderunt. Civitates tandem Imperii, pacis septennalis authores fuêre, quâ Solodurum Helvetiorum fœderi accessit, anno Sal. 1389. eadémque pòst in quinquaginta annos confirmata. Concilium interea Constantiense Fridericum Austriacum, propterea quòd Episcopos quosdam in vincula conjecerat, & Iohannem XXIII. Pontificatu dejectum, contra datam fidem, Constantia profugientem adjuverat, anathemate perstringit: Sigismundus Imp. Helvetios ad occupandas vicinas regiones hortatur, & quodammodo cogit, diplomate etiam testatus, quicquid contra hæreticum hominem jussu Concilii egissent, id sanctum, inviolatúmque fore, neque paci L. annorum cum Austriacis paulò antè initæ obfuturum: addidit & stipendium, & quicquid eo bello occupaturi essent, præcedentibúsve cepissent, id ut bonorum castrensium loco perpetuò haberent. Itaque Argoviam & Tauracum pagum 1415. volente jubente,
adju-

adjuvante,confirmante Imp.& Concilio,invaſerunt,occupârúntque. Anno 1468. ob temerè laceſſitos Schafhuſianos confœderatos ſuos, Waldeshutam obſidebant Helvetii. Sigismundus Auſtriacus, in pacis formula à Principe Bavaro conſcripta, in expenſas damnatus,quando apertè non poterat,occulta ratione Helvetios lædere parabat. Carolo Burgundo oppignorat ditiones ſuas Helvetiis propinquas. Is Petrum Hagenbachium illis præficit, crudeliſſimum tyrannum, & Helvetiorum acerbiſſimum hoſtem. Ludovicus XI. Gallorum rex ea occaſione captata,Helvetiorum amicitiam ambit,hoc veluti fræno Burgundum ſeſe in officio retinere poſſe ſperans. Sigismundum Burgundi libidine offenſum pœnitebat cæpti. Itaque Galli interceſſione cum Helvetiis contra Burgundum fœdus init. Abſente in Germania inferiore Carolo, Hagenbachium Briſacenſes,apud quos degebat,in vincula conijciunt, & accuſantibus Helvetiis ſecuri percutiunt. Fridericus III. Imp. Helvetios Burgundiam invadere jubet: ipſe inſtructo exercitu Nuſſiam à Carolo obſeſſam liberare contendit. Carolus cum Friderico paciſcitur,Maria filia Maximiliano filio deſponſata: neque verò in fœdere illo ullam Helvetiorum rationem habet. Carolus eo hoſte, quem periculoſiſſimum judicabat, liberatus, expulſo Lotharingiæ duce, Granceium ab Helvetiis occupatum proficiſcitur,ad 50000. expeditorum militum in exercitu habens. Helvetiorum quingentos arcem tuentes, deſperato ſuorum auxilio,impunitate promiſſa perfidè circumvenit. Helvetii ad XX. millia ſupervenientes, caſtris ducem exuunt,ſupra CM. aureorum prædam obtinent,deſtituti equitatu,victoriam perſequi nequeunt. Anno ſequente,qui fuit 1476. recollectis viribus C. millia in exercitu trahens,Moratam Carolus obſidet. Diviſerat ille exercitum. Helvetii caſtra ducis aggrediuntur, imparatos fundunt, XX. millia cædunt, X. millia in lacu vicino ſubmergunt. Renatus interea Lotharingiæ dux exul, auxiliis Germanorum corrogatis, regiones ſuas recuperat. Carolus XL. millibus Lotharingiam

recipit, Nanceio excepto. Renatus Helvetiorum auxilia implorat, XIII. millia obtinet. Hi sexto die ad Nanceium anno 1477. Burgundi castra, diversa quàm ille expectarat parte invadunt, Carolum cum septem millibus suorum obtruncant, bellóque Burgundico, restituta Renato Lotharingia, finem imponunt, Ludovico XI. Burgundiam, tanquam feudum olim ducibus concessam, certo auri pondere, frustrà licèt Helvetios liberatores appellantibus Burgundis, concedunt. Anno 1481. Solodurum & Friburgum in confœderatorum classem recipiuntur. Virtutis comes perpetuus invidia. Nam septennnio pòst Fridericus III. spe sua Helvetios alienis domandi viribus non semel frustratus, Suevici fœderis inter Principes & civitates Imperii anno 1488. author fuit, specie quidem in commodum Germaniæ, revera autem, ut hoc veluti propugnaculo Helvetiorum frenaret potentiam. Moritur interea, & ut regnorum sic odii successorem relinquit filium Maximilianum. Is fœdus Suevicum decennio pòst confirmavit. Animis paratis occasio tantùm deerat. Ea autem oblata est amplissima, posteaquam Rhæti Helvetiorum fœderi certis conditionibus accessêre. Maximilianus Curiam Rhætorum sui juris esse dictitans, exercitum contra illos duxit. Rhæti Helvetios implorant: ille Suevicum fœdus appellat. Variis in locis Maximilianus Helvetios adoriri statuerat, ut distractis viribus faciliùs conficerentur. Anno igitur 1499. sexto Feb. crudele bellum cæpit, quod Suevici fœderis vocant, Helvetium cæteri, insignibus victoriis nobile, quando octies aperto Marte victores evasere Helvetii. Apud Rhætos ad montem S. Lucii primus conflictus, alter ad Treisam. Tertius Hardæ ad lacum Acronium, quinque millibus Germanorum cæsis. Quartus propè Basileam, ubi mille Helvetios prædæ causa in Alsatiam proficiscentes, Fridericus Caplerus, dux Imperatorius, octo millia in exercitu habens, aggressus, sexcentis suorum amissis, turpi fuga abiit, unico tantùm Helvetio cæso, sed vulneratis compluribus. Propè Constantiam quintus. In pago Ermatinga præsidiarios

diarios CCCC.securè agentes Suevi per noctem trucidárant. Helvetii suorum clade cognita, repentè convolant, & in vicina sylva Suaderloca, ex insidiis victores Constantiam repetentes fundunt, fugántque. Eodem die præda omnis cum auctario recepta, ex octo millibus MMD. cæsi: reliqui in lacu submersi. Sextus apud Rhætos propè Rastenzam, in Valgavia. Septem millia Helvetiorum, XV. millia Suevorum fugant, tria millia occidunt, plurimos in Ila fluvio demergunt, tormentorum supra D. capiunt. Henr. Vollebius Vriensis à tergo circumductis bis mille suorum, montem occupavit, & victoriæ tam memorabilis author pro patria occubuit. Septimus apud Vennones in campis Malsiis. Ex octo millibus Suevorum quatuor millia cæsa à Rhætis eodem stratagemate, quo priùs: in Athesi submersi plurimi. Rhæti supra ducentos è suis desiderárunt. Maximilianus ignaviam suorum detestatus, ipse præsens bellum administrare voluit. Constantiam venit, Helvetios uno eodémque die D. Margaritæ sacro, tribus locis aggrediendi consilium capit. Ipse cùm Germanici imperii signis Constantia egressus, ubi suorum timidas sententias in aggrediendis Helvetiis, qui Suaderlocam occupabant, cognovit, re infecta properè discessit. Intereà Rhenani populi propè Basileam arcem Dornacum Solodurensibus parentem oppugnaturi, venerant. Solodurenses MD. silentio in vicinum montem proficiscuntur. Commodum D. Tigurini accedunt. Castrametantes hostes, & nihil minùs quàm Helvetios adesse putantes (cùm omnes illorum vires Suaderlocæ coactas crederent) ex improviso aggrediuntur, primos fundunt. Cæteri acie repentè, ut in eo terrore poterat, instructa, Helvetiis acriter resistunt, eósque suo equitatu circundant. Vigente prælio, mille Lucernates & Tugini superveniunt, suóque clamore hostes ita terrent, ut ex XV. millibus tria millia ceciderint, plurimi in Byrsa amne vicino perierint. Helvetii centum suorum amissis, prædáque opulenta parta, nuspiam se toto eo bello acriùs resistentes hostes nactos liberè sunt fassi. Tandem de-

fessi tot cladibus,Imperiales potiùs,quàm mitigati aut exhausti, pacis cum invicto populo ineundæ consilia amplecti cæpêre.Basileæ igitur eodem anno,quo cæperat, 22.Septembris, bello Suevico finis impositus,cum amplissimo Helvetiæ virtutis testimonio, qui contra totius Imperii Germanici vires,pro aris & focis, octo mensium spacio octies cum hoste potentissimo diversis locis prælio depugnâssent,nunquam victi essent,minimo suorum cum sanguine, hostium uberrimo. Et hæc quidem pro libertate. Nam quæ pro duce Mediolanense,pro Gallorum Rege postea designârunt,magna quidem illa & æternitate digna facinora,hoc ipso tamen minore digna commendatione,quòd basim Helvetiæ libertatis αὐτάρκειαν labefactare sunt visa. Et hæc ex *Io.Stumpfii* Helvetia.

(*d*) Quis verò artes & dolos omnes recenseat,qui Helvetiæ libertatem parturienti, parienti & foventi à trecentis annis sunt structi? Habuit 1. Tigurum suam lanienæ destinatam noctem,ubi an.Chr.1350.multi Comites,Barones atque Nobiles nocte,quæ diem Matthiæ sacrum præcessit,exulum (de quibus *Simler*.lib.1.p.40.) opera,Tigurum proditione occupare conati sunt. Verùm,re frustra tentata,multisque nocturno tumultu cæsis, Comes Toggius,navigio effugere tentans,Limago suffocatur: magnus nobilium numerus captus: nonnulli truncati capite, cæteri ad rotam damnati, solus Habspurgius & Bonstettanus Baro capti in vincula conjiciuntur. Easdem insidias Lucernensibus paratas narrat *Simler*.lib.1. pag.29.30. & Solodorensibus. *Stettler*. an.Ch.1380.pag.87.

G. Esse Rempublicam,cui vel in peragendis, vel peractis rebus arduis,multum fuerit delatum.

Hinc reperias, I. Imperatores, Reges,Principes,Duces,vel Helvetiis se purgâsse, & actionum suarum rationem reddidisse: Id Matth.Hungar.Regem fecisse,suprà, pag.171.monuimus: & in Sfortia Mediolani Duce,qui

D.de

D.de Merueilles, Legatum Gallicum è medio, an.Chr. 1533. sustulit, observat *Stettler*. vel rerum feliciter gestarum eos certiores reddiderunt; Sic Carolus V. magna in Africa potitus victoria, conscios esse voluit Helvetios; *Stettler*.an.Ch.1535.

II. Imperatores & Pontifices non semel eos, quibus aqua & igni interdictum erat, Helvetiis, expugnandos & in ordinem redigendos tradidisse. Exemplum habemus A. In *Friderico*, de quo *Fab.Annal.Suev*.p.180. *Anno Domini MCCCCXIV.convocatum fuit magnum Concilium ad Constantiam, propter maximum schisma in Ecclesia: quia erant tres Papæ, & omnes tres citati fuerunt ad Concilium. Noluit autem Papa ille, qui residebat Romæ, Iohannes XXIII. dictus venire, nisi Dux Austriæ Fridericus, filius Lüpoldi, Dominus Athisi eum assecuraret, & securè eum Constantiam ducere, & educere promitteret. Cùm autem ductu Friderici Ducis Constantiam venisset, submisit se Concilio, & humiliter juravit stare. Sed Diabolo incitante eum, secretè requisivit suum ductorem Dominum Fridericum Ducem Austriæ, ut se educeret clandestinè, quia rigorem Concilii sustinere non posset, nec vellet. Grave autem fuit Domino Friderico facere & educere eum contra Concilium: grave etiam sibi videbatur non tenere juramentum, quod præstiterat Iohanni de secura ductione. In his autem usus consilio Domini Moguntini Archiepiscopi accepit sinistrum Consilium, quia prædictus Moguntinus tunc cum Imperatore discors erat, & ideò malum consilium dedit, ut potius fidem Iohanni servaret, & sui in hoc honori consuleret, quàm obedientiam Concilio & fidelitatem Ecclesiæ. Quadam ergò nocte, ductu Friderici, ascendit Iohannes Papa naviculam cum paucis, & in civitatem Schafhausen per Rhenum festinè trajectus à Friderico Duce Austriæ ibi servatus est, de cujus recessu magnus planctus & miserabile lamentum in Concilio fuit propter Ecclesiæ periculum, non tamen ideò fuit dissolutum. In ista turbatione commotus Imperator Sigismundus, & omnes ibi congregati, contra Domi-*

num Fridericum Ducem Austriæ Suvitenses advocave-runt, & eis auctoritate Concilii in pœnam Friderici to-tam regionem Argovviæ, cum omnibus oppidis, castris, & villis dederunt, imperantes eis vi armorum omnia illa capere. Et *Henricus Schvvitzerus*, Chronol. Helv. p. 82. Papa Iohannes 23. opera Friderici Austrii de Synodo Constantiensi subducitur. Itaque Imperator Friderico bellum infert, & Scaphusium occupat, dato privilegio, ne unquam postea [ab Imperio alienetur. Præterea Vitodurum, Diessenhofium, Frawenfeldam cum omni comitatu Turgojæ in fidem Imperii recipit. Simili modo provinciam liberam, ultra Alpem montem capit, & Tigurinis eam in perpetuum Feudum concedit. Præterea hortantur Helvetios, Generalis Concilii Patres ad Austrium bello prosequendum, nulla pacis ad annos 50. facta, ratione habita. Moti itaque Tigurini authoritate Patrum Concilii Dieticonam & Mellingam occupant, junctisque copiis Lucernatum, Suitensium & Tuginorum, Bremogartum, & Surseain capiunt, postea Badam obsident. Interea Suitenses Advocatiam Eremitanam B. Virginis invadunt, & Bernates, auxilio Salodorensium & Bipennatum Ergoviam deditione capiunt, & arcem Halluilanam comburunt, ob acceptum ab Wildecco, eo bello, damnum. Confer Herol. *Grasser*. p. 92. & *Stettler*. an. Ch. 1415.

B. *Sigismundo*, propter captum Cusanum Cardinalem, de quo *Idem Fel. Fab.* pag. 192. *Pius I V. Suiceris auctoritate Apostolica potestatem dedit, undique invadendi terras ejus, pro eo quia Dominum Iohannem de Cusa Cardinalem captivaverat; propter quod multa sustinuit Dux ille, quia ipse cum tota terra sua interdictus fuerat.* A pietate Ducem author commendat, qui tamen, ut alibi audiemus, Papæ & familiaribus ejus se masculè opposuit.

III. Franciscus Galliarum Rex, cùm Imperii axioma ambiret, per Helvetios commendari petit Electoribus. Rem totam, quâ nationis integritatem Historicus commendat, enarrat *Sleid*. l. 1. Coment. p. 8. his verbis:

Superatis

Superatis Helvetiis (ad Marignanum) Galliæ Rex Insubriam tenebat, sed quod ad sui regni salutem prope necessariam esse duceret Helvetiorum amicitiam, magnis jacturis & pollicitationibus eam anno sequenti redemit. Nunc ergò cùm in hunc casum res devenisset, à morte Maximiliani, missis ad ipsos legatis, quamobrem cupiat designari Cæsar, exponit, ac simul petit, ut suam causam apud Electores adjuvent. Illi, quo tempore amicitiam cum eo pepegissent, Ecclesiam Romanam & Imperium sese dicunt excepisse: ad Imperii verò Majestatem pertinere, ut sint Electorum liberrima suffragia non ergò sibi licere, libertatem hanc ulla significatione suæ voluntatis impedire. Sic dimissis legatis, dant literas ad septem viros, & quid ille cupiat, quid etiam ipsi responderint, exponunt, & ne rationem ejus habeant. Sed Germanum aliquem Principem eligant, hortantur, & de sua voluntate prolixè pollicentur. Sed & Leoni decimo scribunt, & quoniam sit ipsius inaugurare & confirmare designatum Cæsarem, petunt, eò totus incumbat, ne munus hoc ad externum aliquem Principem deferatur. Ad hæc ille, audire se, quendam ad hunc honorem aspirare, cui per leges non liceat: nam Reges Neapolitanos esse Pontificis Romani beneficiarios, & fide data jam olim sic esse pactum, ne Romanum Imperium appetant, sed ut alterutro sint contenti, hujus etiam rei se commonefecisse jam Principes Electores, Hac Oratione designabat Carolum Austriacum: post devictos enim Helvetios ab Rege, quod fuit anno salutis humanæ M D XV. Idib. Septemb. & abductum in Galliam Maximilianum Sfortiam Principem, Leo Pontifex, fortunam secutus, Decembri Mense Bononiam venerat, & ibi cum Francisco Rege victore diu multúmque collocutus, amicitiam firmaverat: & hæc quidem causa fuit inter alias, quamobrem in ipsius partes magis jam inclinaret. Rem paulò fusiùs tradit *Bzov*. anno Ch. 1530. S. 6. 7. Confer *Guicciard*. lib. 13. p. 290. *Stettler*. lib. 11. pag. 580. b. ubi duæ hac de re scriptæ Epistolæ familiares occurrunt, quarum altera colloquium Helvetii cum Galliarum Rege continet.

IV. In

IV. In bello sacro vel continuando vel impediendo quid Helvetiorum virtuti non fuit tributum? Cùm an. Chr. 1500. Maximilianus Cæsar fœdus hæreditarium cum Tigurinis, Bernatibus, Vriis & Subsylvanis redintegrâsset, scripsit paulò pòst, an. Ch. 1507. *Henricus Bebelius*, Iustingensis, cohortationem atque congratulationem ad Helvetios, ubi in ipso statim limine sequentia extant verba: *Postquam nuper acceperam Constantiæ, viri Helvetiæ fortes & bellatores inclyti, vos communi consensu, paribusq; studiis & voluntate, rediisse in corpus Sacri Imperii, in gratiamq; cum Rege Maximiliano, Cæsare semper-Augusto, ejusq; & Imperii partes adjutare paratos, incredibile dictu est, quanto afficiebar gaudio, & quasi gestiendo lætatus, quòd eam rem, & vobis, & Germaniæ, Sacróque Imperio, & præcipuè fidei Christianæ honori, utilitatiq; futuram augurabar. Gratulabar autem inprimis Germaniæ nostræ, Sacroq; Imperio: quia vix fieri posse videbam, ut ea, quæ sunt Cæsaris, in exteris regionibus nobis & Imperio possimus vindicare ab occupatoribus & rebellione: quoniam quamdiu vos ipsi Imperii membrum, in ipsáque Germania nati & siti estis, dubia in nos fide, totisq; viribus Francigenas Germanis veteres hostes adjutatis, eorúmque militiam stipatis; qui fieri posset, ut & vos, domi fortes, & non contemnendos: Foris autem & vos, & Italiam, & Regem Francigenam potentissimum, facilè debellare possemus? Quare plus quàm dici potest lætabar. Quod si vos unicos non habuerimus hostes & adversos, vobiscum vel sine vobis nihil erit in toto orbe, quod timeamus, parati pugnare cum quovis Italo, vel Franco, qui, sine vobis, ne vultus quidem nostros audenter aspicere audent, nec detrectabimus prælium cum Turcis. Sed crede mihi, priusquam ad corpus & gratiam Imperii redieritis, nulla expeditio speranda est, aut fieri potest in Turcas.* Et Cap. 4. *Quòd si Helvetii nostri cum Imperio sentirent, & non adversam partem foverent, nihil nobis obstare posset, ne alpes quidem inaccessæ, aut ulla maria. Sed Deorum immortalium fortasse ira*

contingit, nunquam nobis esse concordes. Clariùs idem apud *Bzov.* verbis testantur Legati Sigismundi an. Chr. 1459. S. 14. *Inter hæc & Legati Sigismundi Austriæ Ducis Pontificem adiêre, qui Suizzeros propediem in armis dixerunt futuros, Austrialémque domum bello aggressuros. Id si fieret, magnam Germaniæ partem vexatum iri, cunctósque Præsulis cogitatus adversus Turcas eo pacto perituros fore. Itaque suis non fidens viribus, ad Pontificem, qui bellum interciperet, oratum misit. Pius autem id minimè negligendum ratus, Notarium suum Stephanum Nordinum, egregia virtute virum, quem postea Mediolanensi præfecit Ecclesiæ, ut tantum incendium restingueret, in Germaniam misit.* Quid? quòd Pontifices & Concilia expeditionem Palæstinam susceptura, curas suas ipsis sine mora aperuerunt Helvetiis? Habeo apographum literarum Concilii Pisani (quod Mediolanum postea translatum est) an. Ch. 1512. habiti, hujuscemodi. Sacro-Sancta generalis Synodus Pisana, in Spiritu Sancto legitime congregata, generale Concilium faciens, universalem Ecclesiam repræsentans, ac Mediolanum per continuationem, ad tempus translata, dilectis Ecclesiæ filiis, Magistris Civium, Scultetis, Consulibus, & Vniversitati hominum duodecim Partium magnæ ligæ Superioris Alemanniæ, salutem & Omnipotentis DEI benedictionem. Quum tribus præcipuè causis nos Dominus congregaverit, exstirpandarum videlicet hæresium, & errorum gratia, reformandæ universalis Ecclesiæ, quæ in capite, & in membris morbo non mediocri laborat, & pacis Christianorum efficaciter disponendæ: quæ nonnullorum perfidia maximè turbata cernitur, & belli contra inimicos crucis, pro recuperatione quatuor Patriarchalium Ecclesiarum, quæ Christianorum ignavia & discordiâ à Turcis & Agarenis, magno cum nostro dedecore occupantur; solidè persuadendi & inferendi. Quumque ob dictas causas in omni humilitate, sanctissimo Domino Papæ supplicaverimus, rogaverimúsque alios Christianos Principes, & apud omnes omnem operam nostram navaverimus

pro

pro hac sancta intentione nostra, immo Dei in Concilio (prout juris est) perficienda, Vosque, dilecti Filii, & universa natio vestra inter Christianos non minus consilio, quàm armis valeatis. Cogitavimus ista Vobis significare; sed cùm præteritis diebus essetis diversis bellis impliciti, non potuerunt illa Vobis nunciari: Nunc autem, ut fines istius sacratissimæ Synodi assequi possimus, summoperè optamus, Vos huic Sancto operi nostro favere, ac rem Dei consilio & viribus vestris juvare. Ob quæ, Pontificium ostensorem, ad Vos expeditum mittimus, & per illum, quamvis non multum necessarium credamus, ad majorem tamen securitatis mittendorum nostrorum oratorum abundantiam, hortamur, & rogamus, velitis salvum conductum nobis liberum remittere, pro oratoribus nostris istuc mittendis, cum omni eorum comitiva, à quibus latiùs intelligetis justas & pernecessarias causas congregationis nostræ Synodi ex Constantiensi & Basileensi Conciliis sacratissimis dependentes. Quæ Concilia præ cæteris inclyta natio vestra, & Vos ipsi Domini Confœderati, quod Basilea vestra sit, & dioeceseωs Constantiensis similiter magna portio Vobis obediat, tutari & defendere tenemini. Pro quibus servandis in Domino viriliter certamus, & usque ad mortem decertaturi sumus, ut videlicet ritus sacrorum Conciliorum, quo Fides fundata, & Ecclesia purgata est, non aboleatur. Ab eis ergò, quæ pro hac Reformatione Ecclesiæ & universali pace ad effectum expeditionis generalis, contra infideles, firmanda nobis occurrunt, ac mentem, & animum nostrum bonum erga Vos cognoscetis: & ubi poterimus ad omnem honorem & commodum vestrum erimus semper parati. Datum Mediolani in generali congregatione nostra die 20. Ianuarii, M D XII. Imperatores Pontifices, Reges quoties Helvetios monuerunt, ut, avitæ virtutis memores, suas maximè contra Turcas exercerent vires? Extant hac de re monita 1. Maximiliani Romanorum Regis, ex primis Comitiis ejus Wormatiæ 1495. habitis; *Stettler*. p. 323. Id quod initio seculi XVI. repetiit, literis

Oeno-

Oenoponti datis anno Christi 1502.& Carolus V.anno Chr.1532.*Stettl.* 2. Statuum Imperii,qui contra Turcas Hungariâ expellendos,petunt subsidia per Legatos anno Ch.1481. *Id.*pag.281. 3. Regis Galliarum, qui prætextu expeditionis sacræ militem ab Helvetiis extorquere conabatur; an.Ch.1500. *Id.*pag 367. 4. Pontificum Romanorum,Leonis maximè an.Ch.1517. *Id.* pag.568.569. & an.Chr.1518. p.576. & Clementis VII. an.Ch.1532. *Id.*P.II.pag.57.

V. Si quæ alia,gravissima etiam, fuerunt gerenda bella,suis quisque partibus optimè consultum arbitrabatur, si de Helvetio milite esset certus. Eum flagitabant,vel,invito Magistratu conscribebant, 1. Sigismundus,Archidux Austriæ,qui a.Ch.1487. à Tigurinis 200. *Schvvizer.* à Rhætis item & Turgojanis non contemnendas obtinuit suppetias,quarum etiam opera Veneti,cæsis 5000.erant victi: *Stettler.*lib.7.p.298. 2. Imperator Fridericus an.Ch.1489.contra Matthiam Hungariæ Regem mitti sibi voluit 1500. stipendiarios ex Helvetia: quos tamen, ne Matthiam, fœdere sibi junctum læderent,non impetravit. *Stettler.*p.203. 3. Carolus Galliæ Rex, contra Romanorum Regem suppetias petit anno eodem: sed irrito conatu. Nolebant enim Helvetii malè hinc inde à Gallis habiti,consentire; *Ibid.* 4. Renatus, Lotharingiæ Dux, an.Chr.1490. *Id.*pag.316. 5. Maximilianus Imperator 6000.Helvetios concedi voluit a.Ch.1492. *Id.*p.319.& a.Ch.1497. 1504.1505.1506.1507.1511. 6. Ludovicus Insubrum Dux, qui an.Chr.1500.5000.Helvetiorum, contra Magistratuum edicta,conscripsit: Schwizer. 7. Marchio Brandenburgensis bellum cum Norimbergensibus gessit, cui 200.Helvetii stipendia faciebant, quorum ope, pugna commissa,victor evasit; *Ibid.* 8. Rupertus Palatinus Bavarum oppugnaturus, ab Helvetiis aliquoties per D.Laurentium Wisbergerum Canonicum Tigurinum militem solicitavit: Et quibus cum venia militare non licuerat, injussu Magistratus merebant. Ducebat

bat

bat eos (numero erant 400.) Bernhardus Knöringen; *Id.*382.

VI. Clerus etiam, Monachi præsertim, Helvetiorum magnam esse authoritatem, qua turpiter conabantur abuti, non ignorârunt. Cur Bernæ Dominicani tragædiam suam an. Chr. 1507. agere voluerint, discimus non ex *Stettlero* tantùm lib. 8. pag. 389. sed &, totidem penè verbis, ex libello an. Chr. 1509. ea de re edito, ubi inter alia: *Bernam tandem elegerunt, utpote civitatem simplicem, rusticam & indoctam; sed pugnacem, bellicosam & potentem. Simplicem ob id elegerunt, ne fraus & deceptio providentiâ doctâ perderetur: Potentem tamen, ut, si persuasi fuissent, negotio credentes, sua potentia essent opinionis testimonium defensuri. Bernenses esse potentes, non ambigimus; esse tamen & credere simplices, sine cachinno neque recitamus: quare longè aliter de ipsis sentiendum erat.* Sed de his alibi.

G. Esse Rempublicam [a]liberam: unde & Legationes Helvetiorum; quæ [b]certissimi Reipublicæ sunt characteres; tanquam [c]absolutorum ad absolutos, honorificè, ut [d] plurimùm, fuerunt exceptæ [e]atque dimissæ.

(*a*) Vide supra, pag. 170.

(*b*) Ita enim *Besoldus*, dissert. Polit. Iurid. de Leg. pag. 42. Legatos mittere possunt ii solùm, qui potestatem Reipub. summam habent. Et inde jurib. Majestatis accensetur, cum exteris agere per Legatos, eósque recipere, Ego, *lib* 1. *politicor. cap.* 4. *num.* 29. Et proinde hoc nemini subditorum est concessum: nec mittere subditi legatos, in consulto Principe suo ad alium possunt, in causa, quæ jus publicum attingat. Nam, cùm Princeps rerum privatarum Dominus non sit, nuncios earum respectu rectè mittunt, recipiúntque privati: Videmus namque passim cum alienis hominibus contrahere

here principes, & peragere omne genus privatorum negociorum. Albericus Gentilis, *l.2.c.1.f.mihi* 95. quod tamen etiam prohibere & restringere, justa ex causa, ipse Princeps potest, vel si quis alius sit supremus Magistratus natus. Hi ergò duntaxat jus liberæ legationis habent, qui ex bona sententiâ & arbitrio vivunt: ut non aliud insignius libertatis symbolum (NB) haberi possit, quàm jus Legationis. Quòd ideò illi solùm habent, qui ex sese, non ex alterius imperio pendent, quique nullo fidelitatis sacramento sunt obstricti. At refert Franciscus *le Vayr, cap.* 7. Romanos honorarios arbitros constitutos, contra fas & jus, Lacedæmoniis jus Legatorum concessisse: cùm tum fuerint subditi Achæorum. Et Achæis, eosdem Romanos, refragantibus Ætolis permisisse jus per se, & sine Achæorum venia Legatos Romam mittendi; omnia eo fine, ut Græcos à Græcis distraherent, Achæorum intentas vires infringerent, & sibi in Græciam, sub specie & prætextu Legationis patefacere aditum possent. Romanos enim nunquam subditis bello victis, jus Legationis indulsisse, aut eorum selectos, Legatorum instar habuisse. Victis quoties dantur Leges pacis, & interim induciæ, sæpe imperatur, ne quoquam Legatos mittant. Si qui ad eos venerint, ne eos priùs dimittant, quàm à victore visi, auditique sint: & tale fuit imperatum Scipionis, post Annibalem à se devictum. Paschalius, *hic, cap.* 13. *ad fin.* Narrat item Livius, *lib.* 44. Caduceatores Persei retentos à Publio Æmilio, ad quem ille legaret. Victus nempe erat Perseus, totóque exutus regno, & ideò inpertinenter jura Regum voluit usurpare. Sicque idem ille Romanus, nec literas dignatus Persei est, in quibus is se Regem nominabat, ac eo propterea titulo abstinuit mox. Albericus Gentilis, *l.2.c.1. fol.* 93. Sic & olim quidam Legatis Iohannis Weivode Hungariæ Regis audientia publicè concessa fuit: sed cùm dicerent initio suæ Legationis, se missos fuisse à Iohanne Pannoniæ Rege, minimè sunt auditi. Natalis Comes, *histor. lib.* 12. *fol. mihi* 258. Sic Elisabetha, Angliæ Regina, Christophorum Assonvilium

lium ab Albæ Duce ad ſe miſſum, quòd nullas à Rege ipſo literas haberet, non admiſit. Coneſtag 3. *de bell. Belgic.* Cùm nobiles Genuenſes ad Philippum Hiſpaniæ Regem Stephanum Marium, & Bartholomæum Comellinum miſiſſent; Talicarnes, contrariæ factionis, in Rep. Genuenſi, interceſſit, hominésq; privatos, Oratores mittere non poſſe, dicens. Stephanus Poloniæ Rex Gedanenſium Legatos, ad ſe miſſos, in cuſtodiam tradidit. Philippus Hiſpaniæ Rex dubitavit, an Epiſcopum Conimonicenſem ab ordinibus Luſitanicis ablegatum admitteret; quòd illi ſubjecti ſui eſſent. Coneſtag, 4. *de conjunct. Portugal.* Quæ omnia ſunt apud Thuanum.

(c) Id quod probè obſervandum. *Beſold.* loc. cit. p. 15. Dixi, Legatos à Principibus abſolutis mitti ad abſolutos: quæ nota, quàm plurimos, à noſtra materia ſejungit. Fiunt enim & officii cauſa Legationes, quales ſunt, quæ ad Imperatorem ac Pontificem quotidie fermè ſolent. Sed hi propriè non veniunt titulo Legati noſtri, cùm non à pari ad parem, ſed in ſignum ſubjectionis mittantur. Sic Legati Provinciales, de quibus tituli Digeſtorum & Codicis, *de Legationibus* magna ex parte loquuntur; non hûc ſpectant: Initio enim Legatio tale munus eſt, quo funguntur, qui à Republ. ſua, ad Principem ablegantur, negocii publici causâ. Hisque hodierni Deputati æquiparantur, qui à ſtatibus ad Comitia, tam Imperialia, quàm Circularia, aut etiam Provincialia, auf die Reychs-Craiß-vnd Landtäge deſtinantur & mittuntur: eósque paſſim Nuncios adpellat Aurea Bulla. Et cùm Politici Germanorum intelligerent, differentiam eſſe inter Legatos & ablegatos, ſive Selectos, & Deputatos, Legatos propriè appellat die Geſandten. Et refert Kirchnerus, lib. 1. cap. 1. num. 20. ab Imperii metatoribus, von den Reychs-Furierern/ in Comitiis id obſervari, in deſignationibus hoſpitiorum, &, verbi gratiâ, Legato Hiſpaniarum Regis, inſcriptum in foribus titulum eſſe: Königlicher würde auß Spanien Geſandte. Aliis verò. Imperii Principibus: Churfürſtliche/ Fürſtliche/ rc. Abgeſandte. Neque ita quotquot mittuntur,

tur, ut de rebus ad Rempublicam pertinentibus tractent, Legati existunt, Legatorúmve obtinent Privilegia, atque dignitatem, Franciscus *le Vayr, cap.7. à principib.* Et hinc aliquando cùm coloni jus sibi sumerent Legatorum ad Romanos mittendorum, Legati retenti interdum, quandóque etiam expulsi quasi ex urbe fuerunt. Albericus Gentilis, *hic, lib.2. cap.40. à principib.* ut suo loco pluribus dicam.

Vicissim etiam Commissarii, quos Princeps ad subditos mittit, haud rectè Legati nominantur. Katman, *hîc, cap.1. num.4.* sicque mittuntur Legati ad parem, Deputati ad superiorem, Commissarii ad inferiorem, subditum. Quin & Legati propriè non sunt, qui a Regibus vel Rebuspublicis absolutis mittuntur ad Germaniæ, vel Italiæ Duces. Nam, ut Paschalius *hîc* notat, *cap.2. fol.9.* cum istis vix Imperatoria & Regia Majestas quicquam agit eorum operâ, quos vocamus Legatos; sed per Nuncios, si rem ac munus spectes, revera Legatos, si nomen ac dignitatem Legationis, minimè: nisi fortè isti Duces ac Principes, quopiam conveniant, de gravissimis rebus. Tunc enim non ad unum aliquem, sed ad conventum tot Principum, mitti solent Legationes. Et addit: Christianissimorum Regum (Galliæ scilicet) pervetustus mos est, ut suas Legationes, ad eos tantùm destinent, qui tituli dignitate ipsis æquantur: quales sunt Reges & Imperator, exceptis Rebuspublicis quibusdam, Venetâ scilicet; (NB) Helveticâ, Rhæticâ, &c. Ad eos, qui vocantur Archiduces aut Majores Duces, vix unquam: utpote Majestate impares, & gradu inferiores. Itaque nec istos nuncios, quamvis à tanto Rege missos, eâ incedere pompâ & comitatu, quâ solent illi, qui sunt circumfusi splendore Legationis, & quibus vulgò nomen tribuitur Ambassiatoris, sic pariter non Legationes propriè sunt, quæ sive à Præfecto conterminæ Regionis, ad Regem finitimum, sive ab ipso Rege ad finitimum Præfectum mittuntur: super communibus negociis, scilicet quæ pertinent ad utramque jurisdictionem. Hasque eas esse putat Paschalius *cap.13. mihi*

 fol.53.

*fol.*53.quæ ſequentibus ſeculis,dictæ fuerunt parvæ Legationes. Perinde ac ſi non impleant numeros juſtæ Legationis: ſed ſolùm ex aliqua parte referant Legationem. Ejúsque generis dici poſſe autumant idem, omnes illas,quæ non commeant inter ſummi faſtigii, culminisque poteſtates: quaſi non omnimodæ Leganes,ſed exſcriptæ & effigiatæ.

(*d*) Neque enim negare poſſumus,quin ab iis etiam, de quibus natio Helvetica optimè erat merita,indignè nonnunquam fuerint Legati noſtri tractati. Exemplum habet *Stettler.*an.Ch.1515.pag.526.

(*e*) Quàm enim ſplendidè Helvetiorum Legatos (ut cætera omittam) excepit poſt devictum Carolum Burgundum Ludovicus, Galliarum Rex? *Stettler.*anno Ch.1476.pag.264. Veneti, an.Chr.1512. *Id.* pag.457. 470. Papa Iulius II. an.Chr. eodem; pag.469. Carolus Sabaudiæ Dux an.Chr.1521. *Id.* pag.613. De Legatorum reciprocatione, ne Soli lucem mutuare videar, multa facere verba nihil juvat. Anno Chr.1509.Papa, Imperator, Rex Galliarum, Veneti Legationibus militem Helveticum ſolicitè quærebant. *Stettler.* pag.434. Illuſtriſſimus autem & memorabilis valde hoc nomine fuit annus 1512.ubi Tiguri,Lucernæ,Badæ ſuos habuerunt Legatos Pontifex Romanus Iulius II.Maximilianus Imperator, Ludovicus Galliæ,Ferdinandus Hiſpaniæ,Henricus Angliæ Reges; Respublica Veneta,Ducatus Mediolanenſis, Carolus Dux Sabaudiæ,Renatus Lotharingus, Berneta Principiſſa Auriaca: *Stettler.* pag.462. Crebrius ſuam per Legatos cauſam egit in Helvetia Imperator; *Stettler.*1519.p.577.1521.p.607. Burgundi an.Chr.1523. *Id.*pag.627. Pontifices, Galliarum Reges,Veneti ſuos ordinariè in Helvetia habent Legatos.

H. Reipublicæ Helveticæ amicitiam [a] Imperatores, [b] Reges, [c] Principes, aliásque [d] Respublicas; quin & [e] Concilia, [f] Ponti-

[f]Pontifices, [g]Cardinales, Episcopos, Abbates, non modò ambivisse; sed etiam obtentam [h] magni fecisse, soliciteq; aluisse.

(*a*) Illi præsertim, quos domus dedit Austriaca, cui à Sigismundi Archiducis tempore, 1. fœdus cum Helvetiis fuit hæreditarium, de quo *Simler*. l. 1. pag. 109. b. & *Guillim*. l. 5. c. 1. Sigismundum, *inquit hic*, Friderici f. Austriæ Ducem, anathemate percusserat Pius II. Pontif. Max. ann. Ch. 1460. Helvetiisque sub eadem pœna, ut bello persequerentur, mandaverat, fecerúntque, & Turgoviæ Comitatum nobilissimum, quando in Helvetiæ finibus alia non habebat, primò occupârunt. Accesserunt aliæ causæ. Nobilitatis adversus Mülhusianos, & Schaffhusianos insolentiæ, & injuriæ. Ipsi cum nonnullis ex Helvetiorum Civitatibus fœdere & amicitia juncti. Vnde victricia arma per totam Alsatiam circumtulerunt, Principémq; obsesso Valdshuto oppido, ad eas quas vellent pacis conditiones adegerunt. Quare multò jam commotior, instigante maximè nobilitate, quæ omnia malebat, quàm se inultam in qua impar esse videretur, Comitatum Ferretensem, & Rheni oppida, & quæcunque in Helvetiorum finibus tenebat, Carolo Burgundiæ Duci, cujus opes, bellique fama ante omnes principes ea tempestate florebat, pignori tradidit, pro certa auri summa, ratus pro Burgundi insita superbia, & dominandi cupiditate, crudelitatéque, ex Leodiensium excidio, toto orbe vulgata, facilè ut inter vicinos & sui juris tenaces, rixas fore, & inde bella. Nec animi falsus est. Cùm enim Carolus Petrum ab Hagenbach Equitem, Præfectum earum regionum, & oppidorum constituisset, ea est, non jam solùm contra Helvetios, sed in omnes subditos sibi, tyrannide, & crudelitate usus, ut Sigismundum optimum Principem, & qui Pater pauperum, viduarum, & pupillorum vulgò aliâs nominaretur, denique precibus, & lacrymis sese tam iniquo imperio revindicaret, compulerint. Sed cùm redemtionis pretium, ex pactis conventis Basileæ deposuisset, pigno-

re abscedere tamen Burgundus negavit, bellumq; ultro minatus est. Et ad illum longè etiam Austriacus inferior. Vnde solicitatu maximè Ludovici XI. Galliæ Regis, qui Burgundum magnoperè exhorrescebat, adeoq; in quoscunque & quacunque de causa, dum in aliquos, ejus arma à suis cervicibus repelleret, nihil pensi habebat, de pace firma & fœdere inter Sigismundum & Helvetios agi ceptum est. Non quòd sic quoque resistere posse arbitraretur, sed quòd Carolum ad Imperium Germanicum aspirare nonnullos ex Italia Principes ad id favere, & auxilia ostentare, Rex callidus non ignorabat. Ipsum interea aut Germanorum opibus subactum, detritúmque iri, aut si vincat, tamen aliò arma conversurum, nam & statum Mediolanensem jam ante animo conceperat, & denique forte, aut, fato periturum, interea procul à se & regni sui finibus futurum. Sed ut faciliùs Helvetios Rex adduceret, qui non minùs Burgundum pertimescebant, Austriaci verò amicitiam & societatem ut semper suspectam: suam ob memoriam, acceptæ apud Basileam cladis, & injuriæ, ut parum fidam repudiaturi videbantur, non solùm auxilia privatim, publiceque se suppeditaturum, sed pensiones exinde annuas daturum promisit. Agitatum primò Basileæ negotium, tum Constantiæ, Iodoco Sillinio præposito Beronensi, qui inde laboris, & mercedis loco administrationem Episcopatus Gratianopolitani à Rege accepit, & Ioanne Comite ab Herbenstein regiis consiliariis, & legatis præsentibus, diu, & variè: donec tandem controversiam omnem sibi in manum dari, committique instantissimè Rex flagitaret, impetraretque: Ex ejus arbitrio fœdus in hanc formam conceptum: Pax & amicitia æterna esset: Commeatus & mercimonia tuta, & libera: Controversias jure & judicio disceptarent: Helvetii Sigismundo militem, si ex dignitate, & per antiqua fœdera possent, darent, eodem quo inter se utuntur stipendio, idem Sigismundus Helvetiis præstaret. Multa præterea de restituendis Scripturis, Instrumentis, Protocolis, &c. quæ ad domum Austriacam pertinere possent:

sent: de agrorum, Vrbium, castellorum, vicorum, uti tenerent, usu, & possessione, de subditis in tutelam, amicitiam, fœdus non accipiendis: de hostibus neque hospitio, commeatu, non qua alia re juvandis: de portoriis, vectigalibus, feudis, abolitione & exstirpatione omnium præteritarum inimicitiarum, bellorum, injuriarum, &c. quæ inter eos, aut majores esse potuerunt, absque dolo malo, & omni exceptione, hisce fœderis, & amicitiæ literis, quæ sigillo regio confectæ, & Civitatum Tiguri, Bernæ, Lucernæ, Vraniæ, Suitiæ, Silvaniæ, Tugii, & Claronæ signis firmatæ. Salæ XI. Iunii A. D. N. CIↃ CCCCLXXIV. Ista fuit regis Ludovici arbitratio, hæc prima fœderis hæreditarii formula. Cùm verò bis victo profligatoque Gransonii Muratique Helvetiorum opibus & virtute Carolo, demumque tertio prælio, apud Nancium Lotharingiæ interfecto, non solùm obligatas regiones, oppida, castra, nullo omninò sui dispendio, sed etiam pignoris pecunias recepisset Sigismundus, jam in admirationem, amoremque gentis raptus cùm qui omnes Imperii Germanici vires antè contemserat Galliæ Regem quasi ex arbitrio tenebat, omnes Europæ Principes suspensas habebat, Helvetiorum singulari fortitudine & gloria victum, eversumque consideraret, se, suasque pariter opes in solido, eadem opera, collocatas, quod antè Ludovici Regis suasu, sponte sua demum confirmare, arctiorique fœdere Helvetios sibi adjungere constituit. Itaque conventu Tiguri habito Sigismundus, Civitatesque Tigurum, Berna, Lucerna, Vrania & Solodorum, cum auctoritate, reliquæ & si vellent pariter tenerentur, non solùm perpetuum fœdus antè factum rursus innovarunt, sed mutui auxilii ita leges sanxerunt, ut exceptionem, nisi quantum antiquiora fœdera xemonent, nullam omnino admittant, adeoque quocunq; se deinceps partes fœdere, aut societate nova obligent, hæc excipiant, & absque ejus fraude sint oporteat, decreverunt. Literæ super hac re datæ Friburgi mense Oct. die Lunæ ante festum S. Galli An. D. CCCCLXXVII. Nec multò pòst paternam hæreditatem, cùm liberis

careret, tradidit Maximiliano Imperator Sigismundus. Is cùm bellis contra Gallos Mediolanensibus teneretur, magnamque in Helvetio milite, quem tot antè præliis expertus erat, spem haberet, nihil prius habuit, quàm ut hanc confœderationem hæreditariam renovaret, sed cui adjungeretur Carolus nepos, Hispaniæ princeps, qui posteà magna gloria & Christianitatis bono imperavit, quatenus avita hæreditate Burgundiæ Comitatum, Helvetiæ conjunctum possidebat. Et ferme eædem fœderis, & perpetuæ amicitiæ leges, & conditiones, nisi quòd probra, contumeliæ, convicia, ex quibus jam olim ad verbera & arma ventum erat curatiùs prohiberentur, hocque fœdere Civitates omnes XIII. itemque oppidum, & monasterium S. Galli includuntur: pensiones præterea annuæ, nomine Comitatus Burgundiæ, in singulas Civitates adsignantur. Actum Badæ VII. Februarii A. D. N. CIↃ IↃ XI. Formulam hujus fœderis verbotim expressam habet *Archont. Cosm.* p.602.

2. Arctius fœdus, auxiliare videlicet, & suppetias non semel solicitârunt, Helvetiis modò annuentibus, præsertim an. Ch. 1513. 1514. quod tamen fœdus anno ab Imperatoris obitu primo expirare debuit; *Schvviz. Stettler* lib. 9. pag. 472. 505. modò se excusantibus; an. Ch. 1512. & 1522. quo Papa, Imperator & Dux Mediolanensis Helvetios ad fœdus frustrà solicitârunt. *Id.* Et jam ante an. Chr. 1480. cùm Maximilianus aliique Imperii Principes pro recuperanda Burgundia arctius vinculum urgerent; *Stettler*. pag. 277.

(*b*) Cujusmodi sunt 1. *Rex Galliarum.* De variis Helvetiorum fœderibus per ducentos jam continuos annos, qua Irenicis, qua auxiliaribus, cum Galliarum Rege initis, consuli potest Scriptum Gallicum, cui nomen: *Le Tableau de la Suisse, & autres alliez de la France ès hautes Allemagnes, auquels sunt descrites les singularites des Alpes, & raportees les diverses Alliances des Suisses, particulierement celles qu'ils ont avec la France, Par MARC LESCARBOT, Advocat en Parlament.* Parisiis an. 1618. Totam Helvetiam carmine descri-

describit: Subjicit postea ordine formulas fœderis Gallico-Helvetici, pro ratione temporis, varii. Initium fecit *Carolus VII.* an. Ch. 1453. cum Tigurinis, Bernensibus, Solodurensibus, Lucernensibus, Vriis, Suitiis, Vnderwaldensibus. Quo tamen fœdere amicitia potius, quàm mutuum quæritur auxilium, in hoc consistens, ut tuta utrinque sint commercia, neutráque pars alterutrius hostes juvet. Hujus fœderis nostri non meminerunt. Extat tamen ejus formula, Tabulâ citatâ, pag. 55. Successit *Ludovicus XI.* qui *a.* paterna facta & pacta rata habuit, literis hac de re an. Ch. 1463. die 27. Novembris datis. *Id.* pag. 56. *b.* Fœdere caverunt, ne qua pars Carolo Burgundo subsidio esset: an Chr. 1470. *Id.* p. 57. *c.* Paulò pòst, an. Ch. 1474. arctiori coaluerunt amicitiæ jure, quod αὐτολεξεὶ recitat pag. 57. & deinc. Occasionem hujus fœderis Scriptores nostri arcessunt à clade illa Helvetiis propè Basileam à Ludovico XI. illatam. Ferunt eum, superatis hostibus dixisse, (*Simler.* lib. 1. pag. 114. b.) *se antè minoribus copiis trium horarum spatio tredecim millia hostium profligâsse, longeq; minori periculo, quàm nunc integri diei pugna unicum quodammodo manipulum hostium ceciderit: nunquam etiam se cum hoste pertinaciore & robustiore congressum, quare daturum se operam, ne sibi deinceps cum illis pugnandum sit. Id autem non multò post regnum adeptus fuit. Etenim cùm Carolum Burgundum odio haberet, neque tamen aperto bello eum petere auderet, quod id antea sibi infeliciter successisset, studuit eum cum Helvetiis committere: ut autem hoc facilius efficeret, & ad omnes casus Helvetica auxilia parata haberet, fœdus cum illis decem annorum fecit, & Pagis annuas pensiones largitus est* (fœdus hoc Regem cum Helvetiis, victo demum apud Moratum Burgundo, icisse, habet *Guillim.* lib. 5. pag. 544. Sed nihil tale commemorat Tabula citata; largitionibus quidem iratos placandos fuisse, &, à profligato secundùm jam Carolo, munera regia crevisse, suprà, pag. 316. ex *Comin.* monuimus) *septem millia Francorum singulis: bello quoque Burgundico*

pecuniæ magnam vim Helvetiis suppeditavit, ne ejus inopia bello absistere cogerentur, & de pace agere: & victo Carolo ad Moratum, amplissima munera & publicè Helvetiis, & privatim etiam belli largitus est: postremò cæso Carolo, ne Helvetii Burgundiam jure belli invaderent, multorum animis in Burgundia pronis ad deditionem, pecunia (vide *Stettler*.l.6.a.Ch.1477.p.262.) *redemit, & eo bello quod post Caroli mortem gessit, in occupandis illius provinciis Helvetico peditatu usus, uberiora, quàm quisquam antehac stipendia illis numeravit.* Formula fœderis an.Ch.1474.initi, cum explicatione D.D.Bernensium, extat *Tab.cit.*pag.57.& deinc. Cur tergiversati sint Friburgenses, habet *Stettler*.an. Chr.1474.pag.214. Fœdus secutum cum *Carolo VIII.* Ludovici filio, & primùm quidem Lucernæ scriptum, an.Ch.1484.die 4.Augusti, & à Rege Viennæ die 24. Novemb.confirmatum, Irenicum tantum erat, nullius, habita ratione, aut *ξυμμαχίας*, aut annui reditus, quod & *Stettler*. observat an.Chr.1483.pag.288.a.b. Postea verò an.Chr.1495.Ludovici defuncti pacta erant iterata hoc discrimine, quòd novo hoc fœdere à suo arbitrio & suppetias suspenderent, & militum stipendia; *Id*.p.62. Quid verò Fœderatorum operâ contra Franciscum, citerioris Britanniæ Ducem præstiterit, suprà jam monuimus. Successorem *Carolus* habuit *Ludovicum XII*.cùm Mediolanum recuperare vellet, ut Helvetios ab amicitia Ludovici Sfortiæ averteret, fœdus ipse quoque in decennium cum illis conjunxit, quo finito gratias egit Helvetiis, stipendia renunciavit, & annuas pensiones (quod *sibi mulctam imponi nolle diceret*; ut loquitur *Guicciard*.lib.X.pag.950.T.1.) quas publicè & privatim illis persolverat, *non modò pertinaciter negavit; sed etiam remediis adhibitis asperioribus, ubi mitioribus erat opus, ne ex Mediolanensi agro commeatum habere possent, vetuit*; Id.Ib. Quo facto multorum militarium hominum animi graviter offensi sunt, quibus auctoribus instigante ubique Principes Pagorum, Cardinale Sedunensi, fœdus inierunt cum Iulio

Papa II.

Papa II.an.Ch.1510. Qua quidem re,quod author *Tabul.*pag.62.minimè dissimulat,Rex suis parùm consuluit conatibus. Nam & Mediolanensi Ducatu excidit, & ingentem ad Novariam cladem passus est. Erat hic Ludovicus, qui, eodem teste Scriptore, inscriptioni nummorum Pontificiorum: BON.PATER IULIUS A TYRANNO LIBERAT; sequentem opposuit: PERDAM BABYLONIS NOMEN; quam obiter Historiam tetigimus P.III. ὀδηγῦ pag.36. Ambiit quidem postea aliquoties Ludovicus novum fœdus,sed renuerunt Helvetii,id tamen strenuè operam dantes,ut,depositis armis,amicè Pontifex cum Galliarum Rege ageret. Hinc comitia Lucernæ die 14.Septemb. an.1510.habita literis Pontifici significant, cur domum suos revocârint. Papam, ut, cùm Princeps pacificus audire gestiat,pacem constanter cum Christianis orbis Proceribus colat; suam ad hanc rem operam sponte offerentes; sanguinéque pretiosè redemtorum parcat,rogant. Etsi enim fœdus servare sint parati,nolle tamen se vires suas vel contra Imperatorem, vel Galliarum Regem, veteri sibi amicitia devinctum, periclitari. Iulius,scripto hoc Irenico exacerbatus,non modò responso suo Helvetiis, temeritatem, quod Sedi Romanæ, quæ cautè satis & integrè cum quovis egisset,leges præscriberent, exprobrat; sed & contemtum iis,cur se pacis arbitros obtruderent,cùm alii tamen,majori loco habendi,repulsam tulerint. Pareant simpliciter monitis,Regi Galliarum renuncient, ni in offensam Apostolicæ Sedis incurrere velint. Ussit hæc responsio generosa Helvetici Senatus Badæ congregati pectora: Religione tamen Sedis Romanæ, pro temporum illorum ratione, ducti, Legatione Papam placandum decernunt. *Schvviz.*lib.1. cap.16.de bell.Mediol. Quid Romæ actum fuerit, non est hujus loci prolixius enarrare; quod tamen ex actis Legationis illius,quæ Msc.habemus,proclive esset. Solutionem urgent Helvetii. Negat Papa,se hilum debere. Indices quærendi. Duos Pontifex Cardinales deligit. Quid sibi polliceantur Helvetii? Dubitas,pro Pontifice,homi-
nes

nes juramento adstrictos, decidisse? Extat *Breve* Pontificium per hos ipsos Legatos ad Helvetios missum, quod fidem facit, simúlque Galliarum Regem extra fœdus etiam, suos in Helvetia habuisse amicos, probat: IULIUS Papa II. Dilecti filii, salutem, & Apostolicam benedictionem. Oratores vestros libenter vidimus & benignè audivimus, ejusdemque patientiæ & audientiæ nostræ, quoties voluerunt, magis pro eorum, quàm nostro commodo copiam fecimus. Hi inter cætera, à nobis vestro nomine petierunt solutionem sex millium peditum ordinariorum pro duobus mensibus, quibus respondimus, nos vigore fœderis & capitulorum inter vos & nos initorum non teneri solutionem ejusmodi. Nam vos tempore opportuno nobis, juxta formam capitulorum ipsorum non subvenisse, nec continuato itinere ad loca per nos, vel nostro nomine agentes designata, dictos pedites misistis, ut tenebamini ex tenore dictorum capitulorum, & cùm tandem versus Mediolanum sex millia peditum, non expectato venerabili fratre Matthæo, Episcopo Sedunensi, Commissario nostro in Italiam mississetis, potuissentq; illi faciliter ad nos penetrare, præsertim aucto numero peditum, ut pollicebamini, & pro recuperatione nostræ civitatis Ferrariensis, pro qua pedites vestros petiveramus, per organum Episcopi prædicti, operam navaret, inconsultis nobis & Episcopo antè dicto, imò expresè renitente, & mandatis capitaneorum per nos eis deputatorum spretis, & posthabitis, fuerint à vobis expresè revocati; retrocesserunt, sive gratia, sive amicitia, sive pretio Gallorum, fautorum Alphonsi Estiensis, nostri & S. Romanæ Ecclesiæ rebellis, ut multi existimant deliniti, quæ res nobis non solùm magni dispendii, sed etiam periculi causa fuerunt: Galli enim, fautores ipsius Alphonsi, *quos terrore armorum vestrorum in metu esse oportuit*, & exercitum militum, sive eorum validam manum in oppositum vestrum continere post discessum peditum ipsorum multiplicatis copiis in auxilium ejusdem Alphonsi rebellis nostri venerunt, nec solùm loca, quæ idem Alphonsus in feudum

dum à Romana Ecclesia obtinebat; sed etiam multa alia oppida agri Bononiensis occupaverunt & diripuerunt, ac in eis cædes hominum fecerunt, prope etiam civitatis nostræ Bononiæ mœnia, in qua nos cum sacro Collegio Cardinalium, & Curia nostra residebamus, venire ausi sunt; adeò ut oportuerit nos magnum equitatum & peditatum ingenti sumptu ad reprimendos illorum impetus & conatus impios conducere & undique accersire, quæ certò non evenissent, si aut pedites vestri ad loca per nos designata, prout poterant, si voluissent pervenissent, aut tam citò non recessissent, aut alia, quæ, pro fœdere tenebamini, opportuno tempore fecissetis. His & aliis, quas omittimus, rationibus, credimus ad supra dictam solutionem nos nequaquam teneri, imò justius damna & interesse ac pecunias vobis solutas posse repetere: Ne tamen nostro judicio inniti videremur, causam hujusmodi duobus doctis, integrisque Prælatis sacri Palatii Apostolici causarum auditoribus, Vener. videlicet fratribus, Anthonio Archiepiscopo Sypontino causarum Cameræ Apostolicæ generali auditori, & Achilli civitatis Castellæ Referendario, domestico nostro; commissariis; ut capitulis fœderis diligenter inspectis, & Oratoribus vestris diligentissimè auditis referrent, quid juris esset, qui tandem, ut ex ipsis oratoribus vestris (sæpius & maturè auditis & re diligenter discussa; si vera referre volent; intelligetis) retulerunt, nos ad solutionem hujusmodi ex antedictis, & pluribus aliis non expressis rationibus ac causis non teneri. Quare hortamur charitate paterna, ne ea, quæ Vobis non debentur, postuletis à nobis: nos capitula ipsa nostra, sub Bulla plumbea confirmavimus, & observare ad unguem parati sumus, nec in aliquo eis contra facere vel venire, cùm vestrorum militum opera & præsidio indigebimus, nos vigore dicti fœderis requirimus, & juxta capitulorum hujusmodi tenorem satisfaciemus, sperantes quòd tanquam boni Catholici, & fœdere nobis ac Sacræ Rom. Ecclesiæ cunctorum fidelium matri astricti, nec ipsi Ecclesiæ, nec nobis defuturi sitis, dictumque

čumque laudabile fœdus nobiſcum percuſſum, & tot ſolennibus promiſſionibus & ſigillis Cantonum veſtrorum munitum, & vallatum, ex quo natio veſtra plurimùm nobilitata eſt, & contra inimicorum veſtrorum inſidias munita ſervatur. Nàm ſi ſecus, quod non credimus, facietis, nobis etiam tacentibus, & injùriam non expoſtulantibus, magna vos infamia ſequetur, non ſine periculo animarum veſtrarum. Datum Bononiæ, ſub annulo Piſcatoris, Viceſimo die Decembris M D X. Pontificatus noſtri anno octavo. Succeſſit Ludovico Gener, *Franciſcus Valeſius*, qui amicitiam Helvetiorum, victor etiam, quæſivit. Secuta enim mox die 13. Septemb. an. Ch. 1515. pugna Marigniana, in quâ (verba ſunt *Franciſc. Guill.* l. 5. pag. 454.) *primo prælio, contra Franciſcum Regem Helvetii victores; Secundo non tam victi, quàm deſtituti* (multum tamen errat *author Tabulæ Helvet.* qui pag. 61. 14000. aut 15000. eâ pugnâ Helvetios amiſiſſe ſcribit; cùm in univerſum totius exercitus 12000. tantùm conſtiterit, *Stettl.* l. 10. pag. 551.) *qui latera tegeret, equitatu, nuſquam interruptis ordinibus, tormentis etiam bellicis conſervatis, loco ceſſere, fruſtraq́; exſpectato Cæſaris Maximiliani promiſſo auxilio, & ſummi Pontificis, denique domos quiſque abiere, quo pacto rurſùm Mediolanum, & cætera Inſubriæ in Gallorum poteſtatem venerunt. At verò Franciſcus eo modo victor, ſuſceptiq́; belli ex animi ſententia compos, omnia tamen parum tuta, & duratura exiſtimabat, ſi Helvetios hoſtes haberet: quantum enim ſoli poſſent ingenti ſuorum ſtrage bis expertus erat. Quòd ſi opes junxiſſent, aut cum Cæſarianis, aut Pontificiis, quo in periculo futurus eſſet prudentiſſimus Princeps non ignorabat. Nec ea de cauſa ceſſavit, donec pacem quidem perpetuam cum Helvetiorum gente, & eorum ſociis Abbate S. Galli, Rhætis, Valeſianis, &c. paciſceretur, fœdus verò in certum tempus percuteret. Pacis æternæ legum prima omnia diſſidia, contentiones, bella, inimicitias exterminant, & reſtinguit, cætera controverſa ex æquo & jure dirimit, ex legum formula, quæ inter Ludovicum*

vicum XII. & Helvetios lata, & confirmata. Multa in iis de captivis absque lytro dimittendis, de querelis privatis, mercatorum Lugduni, & Mediolani privilegiis: de debitis, & ære alieno, de contumeliis utrinque evitandis, hostibus commeatu, hospitio, auxilio non adjuvandis; de vectigalibus, pensionibus, exceptionibus, aliis, quæ memorare longum. Acta hæc Friburgi, vigilia S. Andreæ Apostoli, Anno Domini CIↃ IC XVI. Has etiam conditiones pacis & mutuæ amicitiæ, capitibus 13. absolutas recenset *Simler*. lib. 1. p. 116. Sed noluit *Franciscus*, his quiescere pactis Irenicis arctiori *Συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας* fœdere uniri desiderat, quod & ab omnibus Cantonibus, Biennensibus additis & Rotwilanis, (Tigurinis tamen exceptis) a. Ch. 1521. impetravit. Literæ Lucernæ scriptæ die 1. Maii anni citati. Summa fœderis ex *Simlero* est: Si quis Regi Galliarum, quisquis is fuerit, bellum inferat in regno Galliarum, ducatu Mediolanensi, aliisque locis regni Gallici ultra & cis alpes, poterit ex Helvetiis militem conscribere pro suo arbitrio, non pauciores sex millibus, neque plures sedecim millibus, nisi id permissione magistratuum fiat; deligat autem suo arbitratu tribunos militum, sive capitaneos ex omnibus pagis & confœderatis, homines integræ famæ. Capitaneos autem à Rege delectos & milites magistratus Helvetiæ non impediant, neque moras aliquas nectant aut impedimenta obijciant, sed permittant liberam profectionem suis militibus intra decimum diem, ex quo primo conventu rex militem petierit: permanebunt autem in militia ad finem usque belli, si regi visum fuerit, neque ante à suis magistratibus revocabuntur: his omnibus rex usitata stipendia persolvet. Quòd si ipsi Helvetiæ bellum inferatur, ac fraude omni seposita militem ideò regi dare non possit, hoc casu Helvetii liberi sunt, ac poterunt tum suos confestim revocare eósque rex exauctorare & dimittere debet. Porrò si rex hostibus suis bellum ultro inferre statuerit, idem jus esto milites conscribendi non pauciores 6000. neque 16000. plures, duces verò deligito

viros probos & honestæ familiæ vel famæ, ex Helveticis pagis & eorum sociis confœderatis. Helveticum exercitum rex non dividat, & in diversarum urbium atque arcium præsidia distribuat: neque eo ad bellum navale maritimum utatur, sed in terra illi serviant. De stipendiis militum ita inter partes convenit, ut rex in singulos milites numeret aureos Rhenanos quatuor, & semissem aurei, stipendia autem incipiant procedere quo die primùm domo exierint, ac tum trium mensium stipendia illis debentur, etiamsi minori tempore eorum opera utatur, primi autem mensis stipendium in ipsa Helvetia eis numeretur, reliquorum verò idoneis locis prout usus postulaverit. Quòd si rex ultra tres menses militem retinere voluerit, singulis mensibus eadem stipendia solvet, ad id usque tempus intra quod commodè domum redire queant. Ducibus, signiferis, legatis & reliquis, qui ordines ducunt stipendia pro usitata consuetudine, & veteri more regum Galliæ numerentur. Si autem bellum Helvetiis illatum fuerit, rex Galliarum suo sumptu illis auxilio mittat 200. cataphractos, & duodecim tormenta bellica cum omni apparatu, sex majora & muralia totidémque mediocria: præterea in sumptus belli singulo trimestri Helvetiis Lugduni numeret pecuniæ certam summam: & si Helvetii id maluerint loco cataphractorum rex illis 2000. coronatorum pro singulis tribus mensibus numerabit. Si bello exorto alibi emptione salis prohibeantur Helvetii, illud in Gallia emere & evehere poterunt. Si altercutra pars bellum adversus hostes suos gesserit, in conditionibus pacis ineundæ alteram quoque comprehendat: in hujus arbitrio situm est assentiri velit nec ne, quòd si pacem respuat, nihilominus altera pars in ejus actione progredi poterit. Neutra pars alterius subditos civitate donet, aut in suam tutelam recipiat. Neutra pars alterius hostibus aut exulibus hospitium, auxilium, defensionémve præbeat, sed eos juxta pacis capita ejiciat, pellat, impediat. Postremò Rex ad declarandum suum amorem & benevolentiam erga Helvetios, præter

ter 2000. millia Francorum, quæ in pace illis ſpoſpondit, ſingulis pagis 1000. Francos quotannis eodem tempore durante hoc fœdere numerabit. Confœderatis etiam mediam partem communis penſionis, quam antè habent, numerabit. Excipiuntur à Rege Leo X. P.P. Eccleſia ſedésque Romana, ſacrum Rom. Imperium, Reges Angliæ, Scotiæ, Daniæ, Duces Sabaudiæ, Lotharingiæ, Holſatiæ, Geldriæ, Reſpublica Veneta & Florentina: Medicea domus, Marchiones Brandenburgicus & Monteferatenſis. Helvetii excipiunt Leonem X. PP. ſedem Romanam, Imperium Romanum, Rempub. Florentinam & domum Mediceam, Ducem Sabaudiæ, domum Auſtriacam, fœdera & cives atque confœderatos ſuos, Ducem Wirtenbergicum, atque Octavianum Mariam Sfortiam, Epiſcopum Laudæ Pompeiæ. Si tamen aliqui horum, qui hic excepti ſunt, uni parti bellum inferant in ſuis finibus, quos ea nunc habet cis & ultra Alpes, altera pars abſque ullo reſpectu parti læſæ & injuriâ affectæ auxilium ferat, juxta hujus fœderis pacta. Durare autem debet fœdus hoc vivente Franciſco Rege, & præterea ab ejus obitu adhuc triennium: Atque hæc ſunt hujus fœderis capita. Tigurini, qui has fœderis conditiones non recipiebant, monebantur, ut pacis interim æternæ viverent memores. *Stettler*. an. Ch. 1522. pag. 616. Hinc ſecuta mox Bernæ & alibi armiluſtria inſolita; à Regis officiariis inſtituta, de quibus *Id*. Ibid. Neſcio, an acerbius quid accidere potuiſſet Pontifici Romano, quàm Fœdus hoc Gallico-Helveticum. Teſtes ſunt literæ Leonis X. die 11. Auguſti, & 24. Septembris, an. Chr. 1521. ſcriptæ, quas proinde opportunè hic inſerimus:

Dilecti filii, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Non poſſumus non graviter dolere & conqueri, noſmet ipſos, perſonamque noſtram, qui ſemper veſtras devotiones paterna dileximus charitate, tum ſanctam ſedem Apoſtolicam matrem primùm in Deum omnium veſtrum, deinde tot beneficiis, tot meritis, tot ſummi amoris ſignificationibus ſe de vobis ſemper optimè meritam

cum illa maximè auxilium vestrum postularet, ita à nobis desertam, & derelictam esse, ut non solùm novissimam hanc societatem, quam cum Gallis fecistis, illi diuturno & sanctissimo fœderi, quod habetis cum illa, præponeretis, *sed etiam* (novum hoc visu, incredibile auditu) *mittere arma vestra adversus illam, & cum ipsius hostibus stare in acie contra vexilla Sanctæ Matris Ecclesiæ, contraq; Crucem Dominicam, & claves illas cœlestes, animo perferretis*, quod, in quam partem accipere debeamus, ignoramus. Nam nec credere possumus, devotiones vestras tantum de pristina illa virtute & pietate amisisse, ut cujus defendendæ nomen cum sua maxima gloria acceperunt, eam velint nunc offensam & perditam. Et tamen particulares in vobis multos esse intelligimus, qui infami pecunia à Gallis corrupti, falsis suis rationibus veram rationem in vobis excludere conentur. Videmus enim, vos istorum pravè sentientium instinctu in antiquissimi, & sanctissimi fœderis nostri interpretatione, plusquàm fas sit, esse diligentes, sic enim verbis præfertis, quoniam ex fœdere tenemini nostrum & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ defendere, & conservare statum, *vos quidem pedites vestros missuros, ut nostra terra & civitates, si qui in eas insultum facere ausi fuerint, defendantur.* Sed quoniam novo fœdere defensivo cum Gallis juncti estis, vos non solùm non esse illos in suo statu, & terris ad instantiam nostram perturbaturos; sed, quod in nostrum grave præjudicium fecistis, auxilia illis *ad defensionem prabituros*. Quæ vestra deliberatio, si fœdus quod nobiscum, & cum sancta sede Apostolica habetis, salvum esse permittit, neque ei ita derogat, ut illud inutile sit nobis, & supervacaneum, etiam nos in sententiam vestram venire parati sumus, si verò nulla ex parte hoc fœdere munita, sed nuda & deserta ad omnes iniquorum injurias exposita est sedes Apostolica, erit profectò, erit causa justissima, cur vos veri filii Ecclesiæ, veri amici & benevoli sedis Apostolicæ, hoc tempore maximè plenam defensionem illius & protectionem capiatis. Etenim sic est, credendum,

felicis

felicis recordationis, prædecessorem nostrum, Iulium II. cùm vobiscum illud fœdus faceret, per quod vestri nominis auctoritas per orbem terrarum maximè fuit illustrata, *ob eam rem fecisse, ut status sedis Apostolicæ ab omnium injuriis esset immunis, ut aut non offenderetur, aut si offensus esset*, vindicaretur: Nam si non ita intelligatur, quæ erit in ipso fœdere sedi Apostolicæ utilitas, aut tutela? Si enim, ut cuique improbo libitum fuerit, incursiones in terras Ecclesiæ fecerit, oppida oppugnaverit, prædam abegerit, tantam notam & tantum dedecus dignitati Ecclesiasticæ, quæ in defensione vestra est, intulerit, deinde ex finibus & agris Ecclesiæ decedat, is non erit à vobis ex fœdere prosequendus? nec injuriarum ultio inferenda? vana profectò erit hæc vestra defensio. Aut enim exercitus perpetuus ex vestra natione ad tutelam tenendus, quod vos quoque cernitis, sedi Apostolicæ impossibile esse, aut fœdus reddetur inutile, cùm, si in defensione tantùm, non etiam in justa ultione intelligatur, omnium volentium injuriis & irrisui sancta nihilominus sedes Apostolica exponatur. Quæ est igitur vera defensio? primò prohibere injuriam, ne fiat; deinde factam vindicare, ut & qui fecerint, pœnas justas dent, & cæteri à malefaciendo metu deterreantur, hoc est protegere, hoc tueri, hoc defendere: Quòd si eo modo interpretemur, quo vestræ devotiones facere videntur, *servabuntur fortasse verba fœderis, mens quidem & sententia, & veritas non servabitur.* Quid ergò est? An Galli nobis & Apostolicæ sedi insignem injuriam non fecerunt? An sedes Apostolica indigna est, quæ vestro auxilio, vestra virtute suam dignitatem recuperet? At illi nulla significatione belli prius facta, nonnè repentè civitatem nostram Regium oppugnatum venerunt? Nonne armati incursiones fecerunt? Nonne vi & armis in dictam Urbem irrumpere conati sunt? *Mittamus vetera, quòd semper nobis, & huic sanctæ Sedi insidiosè nocere conati sunt.* Quòd concordata, quæ cum eis non semel; sed pluries renovavimus, nunquam ipsi servârunt, & cùm eam partem, quæ pro ipsis

erat, servari à nobis minis & insolentia intolerabili contenderent, eam, quæ ad sedis Apostolicæ dignitatem pertinebat, irrisui semper habuerunt: Hoc ipsum recens factum tam iniquæ, & tam huic sedi Apostolicæ ignominiosæ oppugnationis, quo tandem animo ferre vos etiam debetis? Vos libertatis & dignitatis Ecclesiasticæ defensores estis, vos ad illam defendendam ex fœdere obligati, hostes tam insigni illata injuria ex agris nostris cesserunt: ubi est ergo vestra defensio? ubi fœderis fides? Nonne cernitis, si tantam injuriam nobiscum non ulciscimini, inutilem nobis & sanctæ sedi Apostolicæ recidere vestram hanc ex fœdere defensionem, nisi fortè apud vos indigna est, quæ suum jus obtineat sedes Apostolica, cujus toties liberalitatem, summamque benignitatem, ac imprimis eximium amorem erga nationem vestram cognovistis. Quid est in honore, in commodo, in laude, in benevolentia positum, quod non ab illa largè & libenter, & omni tempore receperitis, quantum prædecessor noster Iulius, quantum nosmet ipsi de vobis semper bene mereri studuimus? Non fuit ergo *rectum*; dilecti filii; *recenti cum Gallis fœdere nostro antiquissimo & sanctissimo fœderi derogare.* Quanquam vos non hac mente fuistis. Novimus enim pietatem & fidem vestram, nec verbis ita fuit significatum, sed revera si ita fœdus nostrum interpretamini cum maximo nostro, & hujus sanctæ Sedis damno facta est derogatio, cui Sedi, si ex fœdere non teneremini, tamen quia optimi Christiani estis, & Deus Pater vester est, Mater in terris Sancta Ecclesia, eas, quæ illi fiunt, injurias pro vestra pietate & Religione acerbiùs propè, quàm nos ipsi, accipere deberetis, cujus etiam Ecclesiæ antiquo jure proprias Parmam & Placentiam civitates iidem sui, nostrique hostes per oppressionem à nobis extortas retinent occupatas, qui fœdus vobiscum quod fecerunt, num putatis eos ob amorem & studium veræ amicitiæ vobiscum id fecisse? Tales profectò non sunt, sed quò possent insolentiùs in cæteros grassari, injuriasque, quibus liberet facere, & omnem sibi arrogare cum reliquorum

dede-

dedecore auctoritatem, idcirco prætextu vobiscum fœderis defensivi ad omnium offensionem se paraverunt. Etenim sic rationem putate: Galli, ut qui opibus potentes sunt, sine vobis certè injuriam cuivis ac præsertim huic sanctæ sedi per se ipsam imbecillæ facere possunt: si verò, ut quis injuriam ulcisci acceptam volet, vos ex fœdere ad defensionem sui vocabunt, & vestris munitì præsidiis pœnæ immunes erunt. Nonne intelligitis, graves tyrannos omnium juri, & fortunis contra omnem divinam humanamque justitiam, per vos esse constitutos, quod quanto vobis apud omnes gentes honori, quantæ apud Deum laudi futurum sit, vos considerate. Quanquam, dilecti filii, nos hæc vobis scripsimus, non quòd, de vestra in nos & sanctam Sedem hanc voluntate desperemus: Recordamur enim in vobis præcipuam fidem, eximiam virtutem, summam Religionem, antehac semper fuisse, quam non penitus interiisse credimus, & sumus nos quidem in amore erga vos ac benevolentia constantes, sed ut nobis nostri veri & sancti fœderis justissimas rationes afferremus, simulque vòs in Domino hortaremur, enixiusque peteremus, ut si qua vos plurimorum sedis Apostolicæ erga vos beneficiorum adhuc movet memoria, eos, qui corrupta fide atque animo vos Gallici fœderis prætextu ab antiquo cum sede Apostolica fœdere conantur retrahere, rejiceretis, istamque fortissimam & fidelissimam nationem hac paucorum culpa, & crimine, labe aspergi non sineretis, tum ut vestram illam vestris jam multis in hanc sanctam sedem officiis maximè illustratam virtutem ab ejus libertate, dignitateque tutanda, quemadmodum nos paulò suprà declaravimus, non removeretis; sed fœdus sanctum, vetus, gloriosum, nosque veros & perpetuos patres, amicos, benevolos his novis, fictisque amicis, veris autem hostibus anteponere velletis. Sicut vobiscum latius coram, aut per suas literas idem Nuncius noster, ad quem & de his copiosè, & de aliis multis desideramus, scribimus, nostro nomine aget, cui fidem indubitatam præbere, & promptos nos reddere ad re-

tinendam hanc, quam habetis defendendæ S. Ecclesiæ gloriam studebitis. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die XXIV. Septembr. M D XXI. Pontific. nostri Anno I X. Vides, quàm verè alicubi scripserit Bibliander noster, *Pontificem Romanum Helvetiorum opem flagitantem non sermocinatum de bellis, quæ cogitabat, de fusione sanguinis Christiani, de oppressione innocentium; sed de fide Catholica, de patrimonio Petri, de Ecclesia, de nescio qua, libertate?* Quid miremur, aures Helvetios nostros substrinxisse? Sed & patet hinc, quâ in explicatione formularum fœderalium fide illi sint versati, qui pro libidine sua Majores nostros tractârunt? Non suorum quisque, sed alios, verborum esse volebat Interpretes. Sed & luculentum literæ hæ continent documentum, quàm non religioni duxerint Galliarum Reges Pontificis fastum armis etiam compescere. Laudem hanc Galliarum Regibus ipse tribuit Pontifex Romanus, *quòd semper sedi Romanæ nocere sint conati.* Accedimus nunc ad alteram hac de re Epistolam, quæ sic habet:

Dilectis Filiis Helveticis, Tresdecim Cantonum, superioris Alamaniæ Ecclesiasticæ libertatis defensoribus, confœderatis nostris:

Leo Papa X. Romæ, die 11. *Augusti, An.* 1521.

Dilecti filii, salutem & Apostolicam benedictionem. Nihil jam diu magis mirati sumus, quàm cùm tanta esset inter nos, sanctámque sedem Apostolicam, & istam invictam nationem conjunctio tam sanctis fœderibus, tot mutuis officiis confirmata, cùm neque nos, & Apostolica sedes unquam benignitati nostræ erga vos finem constituissemus, & vos illi semper adesse, illi favere, illam omni vestra protectione defendere consuevissetis: Tamen in hoc maximè necessario tempore, cùm vestra ex fœdere postulavissemus, non modò nobis debitam, & in conditionibus fœderis expressam peditum manum negavistis, sed etiam nostris, & ejusdem sedis Apostolicæ hostibus contra nos ipsos, contra S.R.E. cujus

vos

vos libertatis & dignitatis defensionem cum maxima vestra gloria recepistis, & ejusdem defensores estis cognominati, auxilia vestra misistis. Cumque in eam comparationem res adducta esset, ut aut hostium nostrorum insolentiam, & effrenatam cupiditatem reprimi, aut sedis Apostolicæ dignitatem omnem obrui necesse esset; Illorum tamen adjuvare superbiam, quàm æquitatem nostram fovere maluistis, quod insperatum malum, cùm nobis, præter opinionem, accidisset, dolore magno fuimus quidem perculsi, qui dolor non ab indigentia auxiliorum, nec ab imbecillitate rerum nostrarum, sed ab amore procedebat, quòd vestri nominis decus & splendorem, Vestræque Fidei constantiam, quæ antehac semper firmissima habita est, vocari in periculum infamiæ, & in aliquam, nec mediocrem suspicionem videbamus. Sed tum majore dolore fuissemus commoti, si hoc crimen commune vestræ nationis, ac non potiùs proprium quorundam esse cognosceremus, quorum cùm authoritas apud vos alicujus fortasse momenti sit, desideraremus vos animadvertere diligenter, qua illi causa vobis suadeant, quæ vobis nec utilitati ulli publicæ, & apud cæteras gentes, alicui vituperationi futura sit. Etenim quos Fides, quos amicitia, quos tanta conjunctio, quos sedis Apostolicæ sanctitas, Romanæ Ecclesiæ veneratio in fide non tenuerit, Illorum fidem, quinam existimabunt idoneam esse, cui credant? Sed interim sicut nos crimen hoc in vestri nominis laude minimè hærere desideramus: Ita vos rejectis omnino malis suasionibus, ne locum quidem ullum cuiquam relinquatis, sinistrum aliquid de nobis suspicandi: Ac ut de causa aliquid loquamur, nos, cùm debita à vobis auxilia postulavimus, non egemus id quidem inopiâ militum, aut penuriâ fortium virorum; Sed quòd noster erga vos amor non patiebatur, nos quicquam vel salutare huic Sedi, vel necessarium sine vestra societate cogitare, cui nostro amori, quomodo vos semper benevolentia respondeatis, vestrum judicium sit, nam causa nostra firmissimis est sociis & adjutoribus munita. Adest

summus Deus, qui nunquam superbiam, & injuriam voluit impunitam. Adest Serenissimus Cæsar, cujus tanta potentia cùm sit, quantam vix antiquorum Cæsarum fuisse acceperimus, eâ tamen is est justitiâ, eâ bonitate, ut non eâ utamur ad inferendam, sed ad propulsandam solùm injuriam, quem vos, cur ex amicissimo, & benevolentissimo vobis hostem facere velitis, rationem nullam possumus invenire: Adsunt charissimi in Domino Filii, dignissimi Reges Angliæ, Portugalliæ, Daciæ, cæterique, ut confidimus, omnes Principes Regésque Christianorum, qui partim suis propriis doloribus, partim hac communi indignitate moti, qui Regem Gallorum cernunt dominandi cupiditate insidiantem omnibus, hanc sanctam Sedem conculcare conantem, sanctissimam expeditionem in Turcas disturbantem, præclaram conspirationem fecerunt, & ad hoc tantum malum à Reipubl. Christianæ cervicibus amovendam, à quorum societate unos Helvetios abesse, non solùm quàm honestum, verùm etiam quàm vobis sit utile, considerate. Etenim, qui etiam fœdere recenti cum Rege Galliarum conjuncti estis, non debuit hoc sanctioribus, & antiquioribus fœderibus derogare, nisi fortè cum illo societatem inivistis, ut ille facilius posset cùm cæteros omnes, tum sedem Apostolicam suis superbiis & injuriis proculcare? Qui, ut taceamus omnes alias injurias, novissimè Vrbem nostram Rhegium oppugnavit per Locumtenentes suos, parumque abfuit, quin civitatem minimè tale quid expectantem ab Romanæ Ecclesiæ gremio abriperet, cumque illi nulla cum Cæsare intercederet injuriarum causa, illum tamen per fraudem, & insidias Navarræ Regno spoliavit, submisitque alios, qui eundem in natali Flandriæ solo perturbarent, in quibus tantis contumeliis apparuit, quid velit, & quid statuat Deus. Nam & nos hos nefarios violatores status Ecclesiastici Anathemate percussimus, excommunicatosque publicavimus, ut qui illis auxilium, opemque præbuerint, in easdem excommunicationes sint incursuri, & Navarræ Regnum ab invicto exercitu Hispano

magna cum strage Gallorum est totum recuperatum. Nollemus ita, nollemus, sed tamen aliquando severitatem suam acuit Deus, & ita injuriam vindicat, ut qui modò cupiditate, & insolentia cæteros quietos esse non sinebat, nunc suarum vicissim rerum metu terreatur. Itaque eodem & Duce, & adjutore Deo, daturi operam omnes fœderati sumus, ut tot injuriis faciendis occasio præcidatur, Ducatumque Mediolani in pristinum statum suum sub veros & Legitimos Principes suos reducturi. In quo quid est, quæ nostra paterna in vestram nationem benevolentia amplius vobis efficere possit? Cùm dilectum Filium ei Ducatui ducem Bari præpositurus sit Cæsar. Quæ etiam nostra cum Cæsare fixa voluntas est, eandemque in protectione vestra relicturus, ut quod superioribus annis faciebatis, *illud non magis cujusquam, quàm vestrum futurum sit dominium.* Qua in re, si vobis ita placuerit, Fidem nostram ego & idem Cæsar interposituri sumus, vosque certos facturi, rem ita se habituram, sicut pollicemur. Sed ut fides nostra nec defuit vobis unquam, nec defutura est, nosque vero & perpetuo amore erga vos, & vestri nominis laudem feremur: Sic vicissim fidem vestram imploramus, fidem requirimus, ut fœdus, ut amicitiam, ut promissa vestra nobis præstetis, postulamus, & quidem solebatis novo omni fœdere cum aliquo faciendo excipere nos semper, & sedem Apostolicam, & veteres fœderatos vestros Florentinos, *qui non solùm in fœdere, sed etiam in protectione vestra sunt.* Cùm igitur Gallorum Rex nobis, & sedi Apostolicæ bellum antè fecerit, quàm indixerit, cumque innocentissimos homines negociatores Florentinos paulò antè in Lugdunensi mercatu omnes in custodia habuerit, contra fidem regiam, & communem mercatuum securitatem, qua arrogantia cùm ille, vestris exceptionibus nihil motus, omnia violaverit, vos ut fidem fœderis illi servetis audet postulare? præsertim contra nos & sedem Apostolicam, & ipsum vestrum Cæsarem. Qui cùm vos omni studio animi amplectatur, & diligat, nobiscum unà ægrè fert, vos cum

vestris antiquis hostibus, injustissima in causa reconciliatos, nec æquitatis nec veteris amicitiæ videri habere rationem. Quanquam nos, dilecti filii, & speramus vehementer, & in Domino confidimus, devotiones vestras conversuras animos & mentes suas ad respectum primi fœderis, repudiatisque malis suasionibus & fidei suæ, & honoris rationem habituros, quod ut faciatis, non solùm vos hortamur in Domino, sed etiam amantissimo animo obsecramus. Magna est vestræ nationis gloria, eáque præclarissimis in sanctam sedem hanc officiis comparata, quam hoc tempore violare, unósque vos communi Christianorum Principum concordiæ, nec vobis utile, nec honorificum est. Ac nos, qui singulariter vos amamus, istamque invictam nationem, semper florentem cupimus, & honestam, Deum omnipotentem obtestamur, nos non tam commodi nostri, quàm vestræ utilitatis vel dignitatis causa hoc à vobis petere: primùm, ut, quod omnes veræ, & justæ vobis suadent causæ, nobiscum, & cum Cæsare, pro salute Italiæ, & communi bono Christianæ Reipublicæ, sentiatis. Deinde si hoc vobis persuaderi non potest, fœderéque novo adversus vetusta fœdera obstringimini, saltem ut æqui spectatores, neutri partium facientes injuriam, nec alterutra fœdera violantes, eventum belli expectetis. Quod quidem in secundi beneficii loco à vobis sumus habituri. Horum alterum agentes, & nobis gratissimum, ac Cæsari facietis, & optimè vobis ipsis consuletis. Sicut de omnibus largius vobiscum Ven. frater Episcopus Verulanus Nuncius noster, nostro nomine aget, quem amanter audietis, & illi fidem summam habebitis. Datum Romæ apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris, die 11. Augusti, An. M D XXI. Pontificatus nostri Anno nono.
Quid literis his Pontifex obtinuerit, eventus probavit. Milite, quem ex Tigurinis potissimùm & Tuginis conscripsit, non leve damnum Gallico intulit exercitui; qua de re prolixè *Stettler*. an. Ch. 1521. p. 608. & deinc. Semel autem initum fœdus auxiliare, continuare deinceps Reges statuerunt. *Henricus II.* Francisci filius iisdem

dem legibus,quibus pater (obſervat tamen *Leſcarb*.tab. cit.p.69.tria Rhætorum fœdera, & omnes Valeſianos, qui in ſeptem partes,quas ipſi Deſenas,Germanicè Zenden vocant,diſtinguuntur,pro duobus computari Cantonibus) cum Helvetiis,(Bernatibus jam,præter Tigurinos,exceptis) Soloduri d.7. Iunii an.1549.fœdus fecit, quod quinquennium, poſt ejus obitum,duravit. Cæterùm (*Simler*. lib. 1. p. 119. b. *Leſcarb*.p. 69.) quia Inſubres, & quædam aliæ provinciæ ſuperiori fœdere comprehenſæ,hoc tempore à regno Galliæ avulſæ erant,de illis nominatim fœdere exprimitur, Helvetios non teneri ut militem dent Gallo ad hæc loca recuperanda, verùm ſi alio exercitu ea recuperaverit,& in poteſtatem redegerit,eodem jure ſunto,quo reliquæ regni provinciæ, & ad has tuendas militem danto Helvetii: ad Boloniam autem urbem recuperandam,& comitatum Bolonienſem in Picardia Gallo militent. Si Rex ipſe in propria perſona bello alicui intereſſe voluerit,pro ſuo arbitratu duces & milites in Helvetia,quot volet,colligere poterit,non pauciores tamen 6000.Exercitum Helveticum non licet Regi dividere, & disjungere, ſi præliandum ſit: ſed extra prælii aleam in urbium & arcium præſidia diſponi poteſt. Stipendiorum militarium, & auxilii,quod Rex Helvetiis debet eadem ratio eſt,quæ & in priori fœdere: cætera quoque capita nihil ferè variant. Porrò ut tractatus pacis anno 16.poſt milleſimum quingenteſimum firmus maneat, de petitione non ſolutorum ſtipendiorum hujusmodi actio inſtituta eſt: Petitor rem ad Magiſtratum domi ſuæ referat,quibus ſi cauſam ſuam probaverit,Legatos regios in Helvetiis de ſuis ſtipendiis appellet,ſi autem nulli tum fuerint in Helvetia, magiſtratus ejus loci ad Regem ſcribat,& ab eo,ut huic ſatis fiat,petat: quòd ſi Rex æquam ſatisfactionem obtulerit,ea contentus Regem non amplius appellet: ſi verò æquam ſolutionem detrectaverit,tum actor judices & arbitrum ſibi dari petat,& coràm his ſuam cauſam agat: quòd ſi Rex Judices ſuæ partis non dederit,Helvetici nihilominus in cognitione cau-

ne causæ procedant,& quicquid illi decreverint,utraq; pars judicio stato, non minus, quàm si omnes adfuissent. Mercatores utriusq; partis juxta pacis capita nullis novis portoriis aut vectigalibus graventur: Si inter subditos utriusque partis controversiæ aliquæ oriantur,actor eo loco judicio contendat,in quo reus habitat. Repetitum est hoc fœdus tum Friburgi die 7. Decembris,an.Ch.1564. & confirmatum à *Carolo IX.* Henrici filio, d.21.Iul.an.1565. tum Soloduri an.Chr.1582. die Magdalenæ per Henricum III. qui maximi, ut postea audiemus,Helvetiorum fecit amicitiam. Redierunt in hæc pacta posteriora D.D.Bernenses: *Stettler.*Tom.II. lib.7.an. Chr. 1582. & 1583. quo juramentum Legato Gallico fuit præstitum. Priora variis oppugnabantur rationibus, legibus etiam fundamentalibus, ut habet *Stettler*.lib.5.T.II.an.Ch.1565.pag.216. Et quanquam ipsi etiam Theologi Genevenses,Beza cumprimis,fœdus illud suaserint,modò proscriptis mercenariis pensionibus, conditiones offerantur, & religione reformata, & Helvetiis dignæ,ita ut inviolabile pacis edictum servaretur: qua de re aliquoties scripsit ad *Iohannem Hallerum,* d.24.Maii. d.13.Iunii,6.Augusti,13.Septembris,an.Chr.1564.& d.19.Iun.an.1566. nihil tamen impetrârunt. Anno postea 1602. Henricus IV. post tot demum reportatas victorias Helvetiam fœdere sibi sociavit, Soloduri d.ultimo Ianuarii. Extat in Hist.Franciæ *Matth.Paris.*Tom.II.lib.5.pag.166.prolixa oratio, quâ Legatus Regius D.de Sillery ad fœderis restaurationem Helvetios invitat. Narrat, quæ commoda ex hac amicitia,annorum etiam tractu,(nec enim postremum cum Galliarum Rege esse initum,contra Simlerum asserit *Lesc.*pag.69.commendata) ad utramque redierint partem. Narratione verò sexta,pag.394.& deinceps, fusè agit de Helvetiis, occasione Legatorum 42. qui Lutetiam missi,ad fœderis pacta juramento stabilienda,honorificè excipiebantur. Præter æternam pacem an.Ch.1516.quosdam fœderi inseruit articulos,quibus Cantones nonnulli,Hispano fœderati,teneri noluerunt,

teste

teste *Lescarb.* pag. 69. Tandem etiam Ludovicus XIII. sub finem anni 1613. fœdus à Tigurinis, quod, ut idem author fatetur, *magno hactenus & Regum & Cantonum desiderio efflagitabatur*, obtinuit. Qua solennitate in ipsa curia juramentum præstitum fuerit, commemorat ordine, pag. 70. Causam denegati fœderis auxiliaris Zvinglio tribuit, qui publicè docuerit, militiam, quæ innocentem funderet sanguinem, minimè esse probandam. Nec ferè aliter sentiunt doctissimi viri *Thuanus*, lib. VI. an. Chr. 1549. *Sleidanus*, lib. 3. pag. 27. & lib. 21. pag. 273. *Besold.* de fœd. jur. p. 69. Sed altius surgendum.

II. Rex *Hungariæ*. Hic etiam arcto fœdere Helvetiis fuit devinctus. Initium incidit in an. Ch. 1480. duravit undecim annos, *Stettler.* pag. 277. a. Confer 281.

III. Rex *Hispaniæ*. Primùm suos in Helvetiam Legatos pro impetrando fœdere Hispanus misit an. Chr. 1512. *Stettler.* pag. 472. Id potissimùm agebat, ut magnæ illi Ligæ Papæ, Imperatoris & Venetorum accederent: Postea verò an. Ch. 1587. Lucernenses, Urii, Suitii, Underwaldii, Tugini, Friburgenses; *Stettler, Guillim.* lib. 5. pag. 453. Abbatiscellani Pontificii, de hinc an. Ch. 1577. & Abbas Sangallensis an. 1604. (quod acerbè satis ei exprobravit *Lescarb.* tabula Helvet.) fœdus cum Hispano sanciunt. *Idem* etiam pag. 71. quid in Valesia Rex tentârit, præter *Stettlerum* an. Chr. 1604. p. 420. enarrat.

IV. *Angliæ* Rex sibi etiam fœdus cum Helvetiis nec ingratum, nec inutile fore haud obscurè testabatur: *Stettler.* an. Chr. 1514. pag. 512. unde seriò illud sollicitavit, an. Ch. 1516. *Id.* pag. 563. sed non successit.

(c) Occurrit hic 1. *Dux Mediolanensis*, cui cum Helvetiis, vel omnibus, vel quibusdam varia pacta intercedunt. De antiquissimis nihil certi constat. Anno Christi 1466. Galeatius Dux & Blanca Maria ejus conjunx fœdus seu potius conventionem fecére cum VIII. Helvetiorum pagis, certis conditionibus, quæ vulgò Capitula Mediolanensia nominantur, in quibus veterum etiam Capitulorum mentio fit, unde constat jam olim Helvetios, & præcipuè Uranios, qui summas Alpes accolunt,

colunt, certis conventionibus sociatos fuisse Insubribus: Sed cùm illa antiquiora, penè oblivione sepulta sint, summam hujus conventionis, quam ut dixi, Galeatius Maria Sfortia fecit, exponam. Primum caput hujus fœderis ad Urios pertinet, litem illis de Lepontia valle moverat ordinarius summi templi D. Virginis Mediolani, hoc igitur capite dux concedit liberam ipsius vallis possessionem Uriis, quoad civilem ejus Iurisdictionem, & tum suo juri renunciat, tum idem ab Ordinario se impetraturum spondet. Vicissim Urii vectigal annuum Duci pendant, ac Iunio, aut Iulio mensibus ante medium Augustum illi Mediolanum mittant, quatuor accipitres, & arcubalistam scorpionem. Controversias de Ecclesiæ reditibus inter Ordinarium & Lepontinos judicent duo ab utraque parte delecti Judices, quibus tertius quasi Arbiter à Duce adjungatur, quem deliget ex aliquo septem Pagorum Helvetiæ senatorii ordinis virum. Iidem decernunto, quid Princeps, quid Lepontii Ordinario persolvere debeant, & si præterea controversiæ existant de non solutis censibus, eas judicanto. Alterum caput est, ut Helvetii 8. Pagorum, & quicunque eorum limites inhabitant, & imperio parent, aut eorum inquilini per quadriennium fuerint, veteri libertate fruantur, nempe ut per omnia loca Mediolanensis ducatus ad fossam usque urbis à portoriis & vectigalibus exempti sint. Tertium est de nominibus exigendis. Quartum de Controversiis, si quæ fuerint inter Ducem & Pagos Helvetiorum, aut si fortè privati homines ex Helvetiis controversiam cum Duce habeant. Quintum de Controversiis Privatorum. Sextum de libero mercatu, ut liceat Helvetiis res suas, equos, boves vendere, neque Dux vel ipsis venditionem, vel suis emptionem inhibeat. Septimum, utrinque amicitia colatur, neq; una pars alterius hostibus transitum hospitiúmve præbeat.

Quoniam verò post hanc transactionem Mediolanum sæpe Dominos mutavit, Capitula aliquoties confirmata atque renovata sunt, ac postremò anno 1552.

Ferdi-

Ferdinandus Gonzaga, Gubernator Mediolanensis, nomine Caroli V. Imperatoris, cum Helvetiis hanc conventionem renovavit, similibus ferè conditionibus. Prima est de beneficio exemptionis à vectigalibus, aliisque oneribus, item de emptione frumenti, ut ea libera sit, at ingravescente annona, si modius 13. libris vendatur, ne quid evehatur, vetare licet: Verùm interea Helvetiis 2000. modii amicitiæ causa vendantur. Eandem rationem servant Helvetii erga Mediolanenses. Altera est de emptione & vectura salis. Tertiâ confirmantur Helvetiis vetera privilegia, ut liberè iter facere, mercimonia exercere tota regione possint, neq; literis, aut salvo conductu opus habeant, pestis tempore excepto; præterea tantùm Mediolani sub porta solvant portorium. Quarta est, quinam possint frui his privilegiis, & nominatim excluduntur Mediolanenses, qui ad Helvetios migrârint. Quinta, ne fraus fiat, sancitur, ut qui his privilegiis gaudent, nullam societatem mercaturæ ineant cum his, qui illis carent. Sexta conditio est de controversiis componendis & dijudicandis. Septima si alterius partis rei ad alteram confugiant, causâ cognitâ, si sontes judicentur, suo magistratui dedantur, ut ille pœnas sumat. Octava in reditibus, decumis, bonis mobilibus & immobilibus, quæ vel nunc possident Helvetii in ducatu, vel hæreditate illis post obvenerint, eodem jure utantur, quo Mediolanenses apud ipsos. Nona, utraque pars liberum tutúmque iter per alterius regionem habeat, & utrinque ut hactenus mutua amicitia servetur. Decima, excipiunt Helvetii fœdera sua, & omnes vetustiores tabulas obsignatas, ne quid illis capitibus derogetur. Postremâ tempus hujus conventionis definitur, ut duret quadriennio post obitum Caroli Imperatoris. Etsi verò hactenus varias ob causas conventio hæc inter Serenissimum Hispaniarum Regem Mediolani Dominum & Helvetios nondum est renovata, tamen studiosè utrinque veterem amicitiam conservant, & iisdem ferè, ut olim, privilegiis Helvetii hactenus Mediolani fruuntur. *Simler.* Fuerunt & fœdera

dera cum auxiliaria; præsertim an.Ch.1512.vide *Stettler.*& suprà,pag.366.

2. *Dux Sabaudiæ.* Sabaudiæ Ducum prisca cum Helvetiorum aliquot Civitatibus (omnium quærebant, sed sine successu,an.Chr.1495.*Stettler*.pag.324.) amicitia,sed præcipuè Friburgensibus & Bernensibus. Æduardus,credo, fuit primus Sabaudiæ tunc quidem Comes,qui cùm Bernenses sibi subditos libertati restituisset, fœderatos habere maluit. Eadem fœdera sæpius postea repetita. Philibertus demum cognomento per elegantiam & decorem Corporis, *Formosus*, cum iisdem duabus Civitatibus fœdus perpetuum fecit,multis conditionibus,quæ præcipuè de mutuo auxilio,tribus in Episcopatibus propriis utrinque sumptibus, Lausanensi,Genevensi, Sedunensi, de mercimoniis vectigalibus,subditis, controversiis publicis, privatis, adeóque omnia,quæcunque futura post istuc fœdera,sine hujus fraude , & per ejus exceptionem fore , cuncta disertim , & luculentè. Acta in urbe Bernensi,die 26.Martii,An.D.N.1498. Fœdus Carolus III. Philiberti frater renovavit, paucis clariùs explicatis, quæ de auxiliis: Nempe duas quidem Civitates, suo stipendio, militaturas Duci intra trium Episcopatuum dictorum fines, extrà verò eos Ducis summi,sed in quoscunque,dummodo per fœdera possint. Bernæ 19.Martii,An.1509. Meminisse tamen *Stettlerus* renovationis hujus videtur ad an.Chr.1504. Sed postea,cum omnibus civitatibus societatem & fœdus in annos 25. idem Carolus iniit Badæ, mense Novembri,A.D.N.1512. Multis deinceps rerum & annorum conversionibus,patriis restitutus hæreditatibus Emmanuel Philibertus,novo fœdere se devinxit cum sex Civitatibus Lucerna, Urania, Suitia,Sylvania,Tugio,Friburgo duraturo dum ipsi vita,& filio Carolo Emmanueli suppeteret, & deinceps quadriennium. Actum 8.Maij, A. D. N. 1577. Solenniter dein Taurini juratum 18.Septembris,A.D.N.1578. Patriam, amicitiam, & societatem, cùm, superiori anno diem supremum 30. Augusti, Philibertus obijsset, Carolus

rolus filius confirmavit, Badæ 15. Feb. anno Chr. 1581. Hæc *Gullim.* Confer *Stettler.* an. Chr. 1577. pag. 259. Varias Eclipſeis fœdus Sabaudico-Bernenſe paſſum eſt tum aliis de cauſis, tum verò maximè, quòd Sabaudiæ Dux Genevæ, urbi D.D. Bernatibus arctiſſimè junctæ, moleſtus ſæpe fuerit, præſertim an. Chr. 1529. vide *Stettler.* P. II. lib. 1. pag. 33. & an. Chr. 1536. quo fœderi Bernenſes ſolenniter renuntiârunt: Unde & bellum, quo non pauca Sabaudo fuerunt erepta, exortum. Bernates quidem (verba ſunt *Schvvizeri*) conditiones pacis offerebant Sabaudo, & à Duce ludibrio habiti, armis jus perſequi ſtatuerunt. In Sabaudiam itaque profecti, univerſam, ad montium uſque anguſtias & clauſtra viarum, qua Lugdunum itur, occupant. Reliquam, quæ ultra dictas anguſtias eſt, Franciſcus Gallorum Rex armis obtinuit, ut omni ferè ſuo Imperio Dux exueretur. Quin etiam Valeſiani terras agro ſuo vicinas Sabaudo eripuerunt. Et Bernates Remontii comitatu devicto, eo Friburgenſes donant; qua de re prolixius *Stettlerus*, an. citato.

3. *Lotharingus*, qui fœdus ſolicitavit an. Chr. 1492. *Stettler.* pag. 320. ſed fruſtrà; amicitiæ tamen continuationem per Legatum flagitatam obtinuit, an. Chr. 1505. *Idem*, pag. 382. b.

4. *Bavarus.* Nam anno Chr. 1487. Georgius & Albrechtus Bavariæ Duces fœdus auxiliare Helvetiorum, ſine ſucceſſu, ambiunt. *Idem*, pag. 301.

5. *Dux VVittenbergenſis*, Eberhardus uterque, in fœderis Helvetici ſocietatem, excluſo Henrico, erant aſciti, an. Chr. 1481. *Id.* pag. 282. Urget iterum & impetrat, invito Imperatore, pactorum repetitionem cum Tigurinis, Bernenſibus, Baſileenſibus, Friburgenſibus, Solodurenſibus, Schafhuſianis, Abbatiscellanis Dux Huldricus, an. Ch. 1509. *Id.* pag. 434.

(*d*) De *Veneta* Republica, ſuprà jam quædam monuimus. Adde, quòd fœdus etiam iis ab anno Ch. 1615. cum Tigurinis & Bernenſibus interceſſerit. Vide *Stett-*

*ler.*P.II.pag.471. Genevam etiam & Constantiam inter Cantones referri voluisse, & hanc quidem an.Chr. 1509. 1510. refert *Stettler*. Conficta repulsæ causa est, quæ extat in *Tabul.*Helvet.*Lescarb.*

(e) Vide suprà, pag.477.

(f) Nam & hi à longo tempore Helvetiorum ambiverunt amicitiam. Hinc fœdus a. *Sixti IV.*anno Chr. 1480.Stettler.pag.277. b. *Innocentii VIII.*an.Ch.1485. Id.pag.290. c. *Iulii II.*an. Chr.1503. Id. pag.381. Hic multa obtinuit, proxeneta Matthæo Schinero (hoc Cardinali nomen erat, quod in purpuratorum Catalogo omisit *Onuphrius Panvinius*) Sedunensi Episcopo; anno Christi 1510. Id. d. *Leonis X.* an. Chr.1513. Id. pag.482. an.Chr.1514. Id. pag.511. b. 513. ubi plura, quàm ejus antecessores impetrâsse refertur: articuli fœderis recensentur an.Ch.1515.pag.535. e. *Adriani VI.* an.Ch.1521. Vide sup.pag.174. Confer *Stettl.*p.614.

(g) Vide sup.pag.174.

(h) Ita, verbi gratiâ, Pontifex ad fœderis continuationem I. admodùm prolixis encomiis & elogiis Helvetios insigniebat. Specimina dedimus in *Irenico*, p.174.

1. Identidem ingeminabat iis titulum Defensorum Ecclesiæ, aut libertatis Ecclesiasticæ. Hinc Ennius Philonard. in Orat. sua ad Helvetios apud *Iov.*lib.25.p.m.24. Retulisse, ait, inde non optima modò stipendia, quibus honestè locupletes evasissent, verùm, quod esset omni auro præstantius, ad perpetuum gentis decus, illum cunctis publicis anteferendum ornamentis piæ virtutis titulum, quo Romani Pontificis defensores, impiorúmque Principum domitores appellarentur. Confer *Stettler.*1512.& pag.530. & ὁδηγῷ P.III.c.2.

2. Largè suas Helvetiis offerebat Indulgentias. Certè Papa Iulius II. præter titulum Defensorum Ecclesiasticæ libertatis, plenarias concessit indulgentias, quarum exemplar hic αὐτολεξεὶ inserimus. Dilecti filii, salutem & Apostolicam benedictionem. Superioribus diebus cùm intellexissemus, vos in Italiam descendisse contra Gallos, non solùm *pro ulciscendis injuriis ab*

eisdem

eisdem nobis illatis; sed etiam pro defensione nostrâ, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, cujus urbes & loca illi *contra jus & fas, Dei timore præposito, occupant*, scripsimus ad vos charitate paterna; vestrum factum ac propositum laudantes, & ut in suscepto jam bello perseverare velletis, hortantes. *Plenariam quoque Indulgentiarum & peccatorum remissionem vobis concessimus: Nunc autem* pro majori honore vestro dilectum filium nostrum Matthæum titulo Sanctæ Potentianæ Presb. Cardinalem nationis vestræ, nostrum, & Apostolicæ Sedis Legatum, ad vos mittere decrevimus, ut majore animò melioréque spe bellum prosequi, ac communes vestros ac sanctæ Romanæ Ecclesiæ hostes, nec non hæreticos & Schismaticos, qui ab illis foventur, reprimere & subigere valeatis. Porrò eà, quæ vobis juxta conventiones inter nos initas promissa fuerunt, & propter viarum discrimina deferri ad vos nequiverint, Legatus ipse in suo adventu expediet, & alia opportuna necessariaque in honorem & commodum vestrum faciet, prout ex dilectis filiis Anselmo Graf, Curato Uraniæ, acollito nostro, & Ulrico de Alto Saxo, vel altero eorum intelligetis, omnibus fidem præstabitis. Datæ Romæ apud sanctum Petrum, sub annulo piscatoris die XXVI. Decembris, Anno D M X I. Pontificatus nostri anno nono. Præ omnibus *Leo* X. Ennium Verulani Episcopum, his phaleris abundè instruxit. Ne tædeat ex tenebris erutas, eas in aprico vidisse. Leo Episcopus servus servorum Dei, Fratri venerabili, Ennio Episcopo Verulano, ad dilectos filios Helvetios, magnæ Ligæ veteris, superioris Alemanniæ, nostro & Apostolicæ sedis Nuncio cum potestate legati de latere, salutem & Apostolicam Benedictionem. Cùm nos aliâs te ad dilectos filios Helvetios magnæ Ligæ veteris superioris Alemanniæ, & eorundem Helvetiorum Civitates & universitates, oppida, terras, & loca, pro nonnullis nostris & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ arduis negotiis, nostrum & Apostolicæ sedis Nuncium cum potestate legati de latere duxerimus destinandum. Nos cupiemus, ut erga personas in

Civitatibus, oppidis, terris, locis prædictis residentibus; ac familiares tuos continuos commensales, te possis reddere gratiosum. Discretioni tuæ, de qua in his & aliis specialem in Domino fiduciam obtinemus, Tibi officium Tabellionatus quibuscunque Personis idoneis, recepto ab eis juramento, in forma solita, concedendi, illosque tabelliones creandi de dicto officio investiendi, *nec non legitimandi spurios, naturales, basthardos, manseres, nothos, incestuosos, copulative & disjunctive, & ex quocunque illicito, ac damnato coitu procreatos, viventibus, vel etiam mortuis parentibus* eorum, ita, ut ad paternam, & alias successiones quorumcunque bonorum admitti, & in illis succedere valeant, absque tamen præjudicio illorum, qui ad prædictas successiones, si personæ, quibus succederent, ab intestato decederent, de jure admitti deberent, ac etiam ad honores, dignitates, gradus & officia secularia publica & privata recipi & assumi, illaque gerere & exercere possint & debeant, ac si de legitimo matrimonio procreati essent, illosque ad jura naturæ & quoslibet actus legitimos restituendi & redintegrandi. Ac etiam per te quorumcunque simplicium & aliorum beneficiorum Ecclesiasticorum cum cura, & sine cura secularium, & quorumcunque ordinum regularium etiam, quæ dictæ sedi ex quavis causa (præterquam ratione officialium sedis prædictæ, & Romanæ Curiæ actu officia sua exercentium) generaliter reservata fuerint, resignationes simpliciter vel ex causa, per mutationem ac commendatorum & etiam litigiosorum, quàm in Curia, quàm extra illam, cessationes juris & litis hujusmodi penitus extinguendi, dictáque beneficia, tam simpliciter quàm ex eadem causa, & alia quacunque, & qualiacunque infra limites civitatum, oppidorum, terrarum & locorum hujusmodi existentia quocunque vacantia, & pro tempore vacatura, etiamsi de jure patronatus Laicorum, & etiam præterquam, ut suprà, aut ratione vocationum illarum apud Sedem prædictam vel familiaritatem continuæ commensalitatis nostræ, seu dictæ Sanctæ Romanæ Eccle-

siæ Cardinalium viventium reservata, vel affecta fuerint, quorum beneficiorum singulorum hujusmodi fructus redditus & proventus centum ducatorum auri de Camera secundùm conditionem extimationis valorem non excedunt annuum,ac de Domino inter ipsa omnia per obitum vacantia plura quàm triginta reservata,vel affecta non sint personis idoneis,etiam quæcunque,quotcunque, & qualiacunque beneficia Ecclesiastica cum cura & sine cura obtinentibus etiam expectantibus conferendi. Regularia verò tum ad vitam, vel ad tempus,de quo tibi videbitur, commendandi. Illáque seu regularia beneficia ad vitam,vel ad tempus vivendi, ac super resignatorum, vel ad te dimissorum ut præfertur,seu occasione resignatorum & cessionum hujusmodi aliorum quorumcunque beneficiorum fructibus, redditibus & proventibus quascunque pensiones annuas,non tamen tertiam partem fructuum,redituum, proventuum hujusmodi non excedentes,prædictis resignantibus vel cedentibus, aut aliis personis idoneis,& quæcunque,quotcunque & qualiacunque beneficia Ecclesiastica obtinentibus, per resignantes vel cedentes hujusmodi ad hoc tibi nominandis,quoad vixerint per beneficia hujusmodi pro tempore obtinentes annis singulis in locis & terminis concordandis seu statuendis etiam sub privationibus & aliis pœnis sententiis & censuris in talibus apponi solitis,persolvendis, de consensu illorum, qui dictas pensiones persolvere habebuntur,reservandi,constituendi & assignandi. *Nec non statutis & consuetudinibus Ecclesiarum,in quibus singuli beneficia hujusmodi forsan fuerint etiam juramento, confirmatione Apostolica,vel quavis firmitate alia roboratis.* *At cum quibusvis personis in dictis civitatibus, oppidis, terris & locis constitutis hinc inde, quarto & tertio simul & quarto tantùm consanguinitatis & affinitatis gradibus,ac quocunque impedimento publica honestatis,justitia, & qui per adulterium polluissent impedimentis conjunctis,ut,inter se matrimonialiter copulari,ac remanere possint,prolem sucipien-*

dam exinde legitimam decernendo. Nec non cum quibusvis personis super quibusvis natalium defectibus & irregularitatibus, quas alioqui censuris ecclesiasticis ligati, Missas & alia divina officia celebrando aut aliâs illis se immiscendo quolibet, non tamen in contemptum clavium, contraxerint, ut ad omnes etiam sacros & probatos ordines promoveri & in illis aut suscipiendis ordinibus etiam in altaris ministerio ministrare. Quiq; de illo non teneantur in omnibus gratiis sibi concedendis aliquam facere mentionem, usque ad quinquaginta tantum, & cum eisdem, vel aliis totidem personis, ut quæcunque, quotcunque & qualiacunque beneficia ecclesiastica cum cura, & sine cura se invicem patientia, etiam in Ecclesia, in qua eorum genitor fuerit, vel erit beneficatus Domino in altaris ministerio in simul non ministrent. Nec non cum eidem vel aliis etiam totidem personis, & quæcunque duo curata seu aliis invicem incompatibilia beneficia ecclesiastica. Cum nobilibus, & graduatis aut aliâs qualificatis, ut tria quæcunque & cum eis & sine illis quæcunque similia vel dissimilia sub eodem tecto consistentia, & si cum nobilibus graduatis vel aliâs qualificatis ad duo incompatibilia beneficia ecclesiastica in simul ad vitam obtinenda dispensatum fuerit, cum ejusdem nobilibus graduatis & aliis qualificatis ut tertium quodcunque seu aliis invicem compatientia beneficia secularia, aut cum uno, vel duobus ex eis, etiam si compatientia canonicatus vel præbendæ, & tam illa, quàm incompatibilia beneficia parochiales Ecclesiæ vel earum perpetuæ vicariæ, dignitates, personatus, administrationes, vel officia in cathedralibus etiam metropolitanis, post Pontificales majores, aut collegiatis Ecclesiis hujusmodi principales & ad dignitates personatas administratione, vel officia hujusmodi consueverint, qui per electionem assumi, eisque cura immineat animarum, si eis aliis canonicè conferantur, aut ipsi eligantur, putentur vel alias assumantur ad illa & instituantur in eis, recipere, etiam incompatibilia in simul quoad vixerint retinere, illáque

sine

sint vel successivè simpliciter, vel etiam eam permutationem, quotiens eis placuerit dimittere, & loco dimissi, vel dimissorum aliud, vel aliæ, simile, vel dissimile, similia, vel dissimilia, beneficium, seu beneficia, Ecclesiasticum, vel ecclesiastica quæcunque, quotcunque & qualiacunque, ut præfertur compatientia, quoad vixerint, retinere liberè & licitè valeant. *Ac insuper cum quinquaginta personis in vigesimo, cum nobilibus verò & graduatis in decimo octavo ætatis anno constitutis, ad obtinendum unum beneficium Ecclesiasticum cum cura, etiamsi parochiali Ecclesia, vel jus perpetua vicaria, aut alias ut præfertur, qualificatum fuerit.* Nec non cum obtinente hujusmodi beneficia cum cura, quorum ratione ad omnes etiam sacros & probatos ordines se promoveri facere sint astricti, ut ad hujusmodi ordines sacros infra septennium, dum tamen infra biennium dicti septennii, ad subdiaconatus ordinem promoveantur, sed promoveri facere minimè teneantur, dispensandi ac hujusmodi dispensationes ad biennium, vel annum à fine septennii hujusmodi computandi semel vel pluries prorogandi. Nec non cum quibusvis personis, ut literarum studio in loco ubi illud vigeat generale insistendo, vel in Romana Curia, aut altero beneficiorum suorum quæ obtinuerint seu pro tempore obtinebunt residendo quoad vixerint omnes & singulos fructus, redditus, & proventus eorundem beneficiorum, quæ propterea debitis non fraudentur obsequiis, cum ea integritate quotidianis distributionibus duntaxat exceptis, liberè percipere valeant, cum qua illos perciperent, si in Ecclesiis, in quibus dicta beneficia obtinent, personaliter residerent, etiamsi in ejusdem Ecclesiis sive locis primam non fecerint residentiam personalem consuetam, ratione fundationis beneficiorum obtentorum, vel obtinendorum, aut statutorum Ecclesiarum, in quibus illa obtinent astrictis, ut illis non obstantibus in ejusdem beneficiis personaliter residere non teneantur, nec ad id à quoquam valent coarctari. Nec non in vigesimo secundo, cum regularibus verò in vicesimo

ſecundo,cum regularibus verò in viceſimo ætatis anno conſtitutis ac quibusvis perſonis defectum membrorum etiam oculi non tamen canonis patientibus,dummodo non ſit talis deformitas, ex qua ſcandalum in populo generetur,ut ad omnes etiam ſacros & probatos ordines à quocunque Antiſtite gratiam & communionem dictæ ſedis habendæ, etiam extra tempora à jure ſtatuta ſe promoveri ritè facere,&in illis etiam altaris miniſterio miniſtrare poſſit. Et cum illis,qui ſine diſpenſatione ante ætatem legitimam ſeu per ſaltum ad dictos ordines promoti fuerint, eos ab exceſſu quem propterea incurrerint,& ſuper irregularitate forſan per eos contracta, etiamſi ex beneficiis eccleſiaſticis,quæ forſitan obtinuerint, fructus perceperint, abſolvendi, utque ordinibus ſuſceptis,uti & ad alios ordines promoveri valeant,diſpenſandi. Nec non Clericos & ſeculares quoscunque,manus violentas in perſonas eccleſiaſticas,non tamen Prælatos,temerè injicientes,ac homicidium,caſualiter ſeu mentaliter reatum incurrentes, ab hujusmodi reatibus & exceſſibus ac cenſuris & inde provenientibus abſolvendi. Ac cum clericis ſuper irregularitate propterea, præterquam ratione homicidii voluntarii, contracta, quod quis ad dictos ordines promoueri,ac in illis & per eas ſuſceptis, etiam in altaris miniſterio miniſtrare, & quæcunque,quotcunque,qualiacunque beneficia eccleſiaſtica ſe invicem compatientia obtinere poſſint,diſpenſandi,eósque rehabilitandi. Nec non quibusvis nobilibus graduatis & presbyteris ut liceat eis habere altare portabile cum debitis reverendis & honore,ſuper quo in locis ad hoc congruentibus & honeſtis, & cùm qualitas negotiorum pro tempore ingruente id exegerit, etiam ante diem & in locis eccleſiaſtico interdicto auctoritate ordinaria appoſitis in ſua & domeſticorum potentia ſine juris alieni præjudicio poſſint facere celebrare. Nec non quibusvis Prælatis & perſonis eccleſiaſticis, & religioſis,ut de bonis ſuis etiam undecunque licitè tamen acquiſitis juxta formam cancellariæ Apoſtolicæ teſtari valeant.

Et

Et quibus licet de civitatibus, oppidis, terris locis prædictis petentibus, ut tempore interdicti dicta ordinaria auctoritate impositi, Missas, & alia divina officia audire, illisque interesse valeant, dummodo ipsi causam non dederint interdicto, nec contingat illis specialiter interdici. *Nec non eisdem petentibus, ut confessorem idoneum secularem aut cujusvis ordinis religiosum eligere, qui eis etiam in casibus Sedi Apostolicæ reservatis & absolutionis beneficium* semel in vita & in mortis articulo plenariæ; de non reservatis verò totiens quotiens, juxta formam in eadem Cancellaria annotatam, concedendi. Nec non vota quæcunque personis regnorum & dominiorum prædictorum per eas emissa (liminum Apostolicorum Petri & Pauli, S. Jacobi in Compostella, & ultrà marina, ac ingressus religionis, & perpetuæ continentiæ votis, duntaxat exceptis) in alia pietatis opera commutare. At cùm te celebrare aut Missæ solemni interesse contigerit, interessentibus centum dies indulgentiarum elargiendi. Ac appellationum quarumcunque interpositarum, & interponendarum ab ordinariis vel delegatis eorum tam in judicio, quàm extra & alias quascunque causas ad forum ecclesiasticum pertinentes, & per vim simplicis querelæ per te vel alium, seu, alios summariæ, simplici & de plano sine strepitu figuræ judicum, sola facti veritate inspecta, audiendi, cognoscendi, ac fine debito terminandi & subdelegandi. Nec non decem *Comites Palatinos, ac etiam decem Poëtas laureatos, decem milites aureatos, & decem accolitos Capellanos creandi.* Ac etiam verò in nostros & Apostolicæ Sedis notarios auctoritate Apostolica recipiendi aliorum nostrorum etiam dictæ Sedis notariorum & accolitorum Capellanorum ac aulæ nostræ Lateranensis Palatii comitum & militum Palatinorum numero & consortio respectivè favorabiliter aggregandi. Itaque omnibus & singulis Privilegiis prærogativis, honoribus & exemptionibus, gratiis, libertatibus, immunitatibus & indultis gaudeant, & utantur quibus alio nostri & dictæ Sedis notarii & ac-

coliti Capellani, ac dictæ aulæ comites & milites Palatini utuntur, potiuntur & gaudent, ac uti potiri & gaudere poterunt, quodlibet in futurum exhibendique & exhiberi faciendi eis insignia Notariatus & Militiæ hujusmodi, recepto tamen prius ab eis juramento solito. At quadraginta personas sufficientes & idoneas volentes ad Doctoratus, seu Licentiaturæ, in utroque vel altero Jurium, ac Magisterii in Theologia vel artibus, seu alios gradus promoveri primo examine rigoroso ac diligenti, & servata *constitutione Viennensis Concilii, & aliis solennitatibus*, in talibus servari solitis promovendi, ac gradus hujusmodi insignia solita, & debita conferendi & exhibendi, seu promoveri & exhiberi ac conferri faciendi. Quique omnibus & singulis privilegiis & libertatibus, immunitatibus & exemptionibus ac indultis aliis ad hujusmodi gradus in universitatibus studiorum gradualium promotis, concessis & concedendis imposterum, uti, potiri & gaudere liberè & licitè possint & debeant indulgendi. Ac quibusvis privilegiis, indultis & literis Apostolicis quibusvis studiorum generalium vel particularium universitatibus dictorum regnorum & dominiorum per quoscunque Romanos Pontifices prædecessores nostros ac sedem prædictam concessis; Nec non constitutionibus synodalibus & provincialibus ac statutis & consuetudinibus etiam juramento, confirmatione Apostolica roboratis, derogandi. Nec non fundationibus & Juri patronatus Clericorum & Laicorum mixtum, aut Laicorum tantùm. Et si illis ex fundatione vel dotatione competant pro medietate, aliâs in totum:. Nec non constitutionibus & patrimonialibus derogandi. Et quibusvis mulieribus honestis, ut quæcunque Monasteria & domos Monialium quarumcunque etiam observantiæ claustralium exempta & non exempta quocunque reclusa, cum tribus matronis etiam honestis de consensu earum, quæ dictis monasteriis & domibus præfuerint, dummodò ibidem non pernoctent, devotionis causa quater in anno aggredi valeant. Ac decem Re-

ctoribus parrochialium Ecclesiarum,& aliorum beneficiorum Ecclesiasticorum curatorum ipsos, quoscunque parrochianos ipsorum,utriusque *sexus ab omnibus & singulis eorum peccatis & criminibus in casibus,in quibus ordinarii locorum de jure vel consuetudine aut aliâs absolvere possent,& in illis,quæ sedi prædicta reservata in alia pietatis opera commutare valeant*,auctoritatem impertiendi. Nec non quibusvis quinquaginta personis Ecclesiasticis secularibus,ac etiam quorumvis Ordinum regularibus ut Leges legere,audire & disputare,ac in eis gradus consuetos ad Magisterium, vel Doctoratum inclusivè suscipere,ac cum regularibus, ut ubicunque locorum Verbum DEI, prædicare,dicere, & cathedram regere liberè & licitè valeant,dispensandi. Nec non eos,qui horas Canonicas,prout tenebantur,dicere & recitare,omiserint,absolvendi. Et quibusvis personis,ut horas Canonicas & officium divinum, secundùm usum,ritum & consuetudinem Romanæ Ecclesiæ soli, aut cum uno vel duobus sociis dicere & recitare. Nec non,cum quibusvis personis Ecclesiasticis secularibus & regularibus,ut bona immobilia Ecclesiarum & Monasteriorum ac beneficiorum suorum permutare,vendere, & ad tempus etiam longum locare,& in feudum & emphyteusin, seu censum & affectum concedere,& aliâs alienare valeant concedendi,& factorum alienationum defectus tam juris,quàm facti in evidentem tantùm utilitatem Ecclesiarum & Monasteriorum,seu beneficia hujusmodi conferendi. Ac etiam personis eisdem eorum beneficia,etiam reservata,prout per vos concedi consuevit, in manibus quorumcunque ordinariorum locorum, & Canonicorum Cathedralium ac Metropolitanarum Ecclesiarum,seu in alia dignitate constitutarum personarum simpliciter vel causa permutationis resignandi. *Nec non singulis quadragesimalibus & aliis temporibus & diebus, quibus esus carnium,ovorum, & aliorum lacticiniorum est à jure prohibitus, butiro, ovis, caseo,& tempore necessitatis & de utriusque medici consilio,carnibus utendi,vescendi*

ſcendi & fruendi. Quique viſitando unam vel duas Eccleſias, ſeu unum vel duo aut plura altaria civitatum ſive locorum, in quibus ſtationes petentes moram trahere, quæ duxerint eligenda eis, quæ quadrageſimalibus, & aliis temporibus, & diebus cujuslibet anni, quibus ſtationes urbis celebrantur, omnes & ſingulas indulgentias & peccatorum remiſſiones, quas viſitantes ſingulas dictæ urbis & extra eam Eccleſias pro ſtationibus hujusmodi viſitari ſolitas conſequantur, conſequendi. Ac viſitantibus quascunque Eccleſias ſeculares, vel regulares, ac etiam in illarum fabricas ſeu pro conſecratione, & inſtauratione earundem manus porrigentibus adjutrices in duabus vel tribus feſtivitatibus duntaxat ſeptem annos & totidem quadragenas vel infra dictum tempus illud, *quod tibi videbitur,* de injunctis tibi pœnitentiis in Domino relaxandi miſericorditer. Itaque perpetuò, vel ad tempus, prout tibi videbitur, durare habeant. Nec non incolis, habitatoribus, & perſonis, & eorum ſingulis, ut temporibus interdicti auctoritate ordinaria appoſiti Eccleſiaſtica Sacramenta ſuſcipere, & decedentium corpora ſine funerali pompa Eccleſiaſticæ ſepulturæ tradi poſſint, concedendi. Ac prædictis facultatibus, & gratiis, conceſſionibus, & indultis erga familiares tuos continuos commenſales te in hujusmodi officiis legationes ſequentes. Etiam, ſi de civitatibus, oppidis, terris, locis & dominiis prædictis non fuerint & ipſi familiares tui, idioma loci non intelligant, nec intelligibiliter loqui ſciant, utendi. Ac omnes & ſinguli, quibus gratias & indulta hujusmodi juxta facultatem tibi conceſſam, conceſſeris, ſeu erga quos hujusmodi facultatibus uteris, à quibusvis ex cauſis ſuſpenſionis ac interdicti, aliisque Eccleſiaſticis ſententiis cenſuris & pœnis á jure vel ab homine quavis occaſione, vel cauſa latis, ſi quibus innodati erunt, etiamſi forſan in illis ultra annum inſorduerint, aut, pro re judicata, excommunicati fuerint, per te ad effectum gratiarum eis concedendarum, duntaxat, abſolvendi, & abſolutos fore nunciandi. Nec non omnia & ſingula

la beneficia Ecclesiastica cum cura, & sine cura, quæ singuli etiam prædicti ex quibusvis dispensationibus Apostolicis obtinebant, & expectabant, ac in quibus & ad quæ, jus eis competit, quæcunque, quotcunque & qualiacunque fuerint, eorúmque fructuum, reddituum & proventuum veros omnes valores ac hujusmodi dispensationum honores similiter ad effectum gratiarum hujusmodi & literarum tuarum desuper conficiendarum validitate pro expressis habendi. Irritum quoque & inane, si secus super à quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter contigerit, attemptari, decernendi. Præsertim autem quibusdam literis Sixti Papæ quarti, prædecessoris nostri, quibus inter alia cavetur expresse, quod Nuncii prædictæ sedis pro tempore deputati, etiam cum potestate Legati de latere, eorum facultate, tam quoad beneficia conferenda, quàm dispensationem & alias gratias, per eos concedendas, uti non possint, & quævis clausulæ in facultatibus, nunciis hujusmodi appositæ, adversus dictas literas nunquam nullatenus suffragentur. Nec non quibuscunque generalibus vel specialibus reservationibus, pro tempore factum. Nec non defectibus prædictis & unionibus committendis ad partes & de Idiomate. Nec non Viennensis, Pictaviensis, Lateranensis, & generalium Conciliorum, ac aliis constitutionibus & ordinationibus Apostolicis, & Ecclesiarum Monasteriorum, locorum & ordinum quorumcunque, etiam juramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, statutis & consuetudinibus, privilegiis quoque, indultis etiam Cluniacensis, Cisterciensis, Brandionensis, & literis Apostolicis per sedem prædictam, & ejus Legatos ordinibus & monasteriis hujusmodi concessis latissimè derogandi. Nec non gratiis exspectativis quibusvis personis, etiam familiaribus nostris, continuis commensalibus vel aliis concessis seu concedendis, quas, ut concessis tibi facultatibus & auctoritatibus uti valeas suspendimus, quoad vacatura, beneficia per te vigore præsentium conferenda, cæterisque contra-

riis

tiis nequaquam obstantibus,auctoritate Apostolica,tenore præsentium,facultatem concedimus. Datum Viterbii,Anno Incarnationis Dominicæ,Millesimo,quingentesimo,quartodecimo, octavo Idus Octobris,Pontificatus anno secundo. De Sixto IV. consule ὁδηγὸν, P.III. p.407. *Hist. Eccles.* Seculo XV. p.349. Leo merces suas paulò pòst exponet.

3. Alia dona & munera extraordinaria 1. Prætoriam cohortem ex Helvetiis alere cœpit,ab anno Christi 1505.*Stettler*. 2. Certo Tigurinorum studiosorum numero stipendia decreta,ut suo loco audiemus. 3. Pileum ipsis, gladium, cum vexillis ad pompam factis, obtulit: *Idem*, an.Ch.1512. pag.463.b. Quibus tamen apud alios tantam gratiam non iniit,quantam sibi largioribus stipendiis pro tam fortiter gestis rebus conciliâsset. *Stettler*.pag.467.

II. Quanti *Galliarum* Reges,cæterique regni illius inquilini Helvetiorum nonnunquam fecerint amicitiam,patet, 1. quòd compaternitatis iis honorem detulerint,an.Ch.1522.quo communis Helvetiæ civitas,rogatu Francisci Gallorum Regis filium,Carolum IX.ex sacro baptismate sustulit: *Schvvitz*. & *Stettler*. Gratiæ tum Regis nomine actæ,non ut patrinis,sed ut Patribus regni: *Trophæ.Helv*.p.23. Et an.Chr.1547.quo *Andreas Schmidius*, Tigurinus communi Helvetiorum nomine pro filia Regis Francorum in Sacro-Sancto baptismo fidejubet. *Id*. 2. Quòd fateri non dubitârint,se fœdus cum Helvetiis à Majoribus acceptum, inter pretiosissima avitæ hæreditatis referre κειμήλια. Id quod ad Helvetios perscripsit Henricus III. Pro Henrico IV. loquatur sermo habitus ad Legatos Helvetiæ, cùm fœdus restauraretur,apud Matth. Par. P.II.lib.5. pag.411. Habeo & Epistolam ejus ad duos Colonellos scriptam,quæ testimonio esse potest,quàm grata ei in rebus arduis Helvetiorum fuerit opera. Digna proinde est,quæ in posteritatis gratiam, ex tenebris eruatur:

A Mes-

A Mesſieurs les Colonels Galaty & Baltaſar.

Mesſieurs les Colonels mes amis, C'eſt à ce coup qu'il faut que vous me faciéz paroitre, que vous m'aimez, car les ennemis ſe rèſolüent de venir à nous, ie m' aſſure que vous auriès trop de regret qu'une ſi belle occaſion ſe paſſat ſans vous, & de m'auoir abandonné à ce beſoin. C'eſt pourquoy ie vous en fais ce mot de ma main, pour vous prier ſurtant, que vous m'aimés & le bien de France, que vous vous auanciés à ce coup, eſtans aſſurés que vous me ferés en cela un ſignalé ſervice, & que ie m'efforceray de reconnoitre en toutes occaſions qui ſe preſenteront. I'ay tant de confience en voſtre affection outre ce q'uil y va de l'homeur, que ie ne penſe eſtre beſoin de vous en dire davantage, priant Dieu qu'il vous tiene en ſa ſainte garde, le 27. Novembre au Camp, deuant la Fere.

Confer *Stettler*. Tom. II. lib. 3. an. Ch. 1535. & Tom. I. lib. 7. an. Chr. 1446. ubi Helvetiorum beneficia Rex Carolus prolixè commendat. Lib. 6. an. Ch. 1476. fatetur, ſe, ſi à Deo diſceſſerit, plurima ſibi de Helvetiis polliceri.

3. Varia munera, tum ut fœdere ſe ei agglutinarent; tum ut nemini ſuam contra ipſum operam addicerent; cujus poſterioris conditionis meminit *Stettler*. an. Chr. 1502. pag. 373. Sed & Scriptores nonnulli Gallici (contra quàm alii faciunt) Helveticæ fortitudinis præcones ſunt largi; ut Bartaſius, Cantique de la Vict. d'Yury. pag. 205.

Ita & *Bodinus*: *Ab Helvetiorum ſalute & tranquillitate, ſecuritas Francorum quodammodo pendere videtur*; apud *Caſp. Ens*. Theſaur Polit. apotel. 23. p. 391. Plura recitat *Matth. Par*. P. II. l. 5. p. 395. & deinc.

III. Dux Mediolanenſis, vix alio Helvetios, quàm Patrum nomine, appellare conſuevit. Vide *Stettler*. an. Chr. 1514. pag. 515. & 517.

XXXVIII. Supereſt *religio* pro duplici

plici temporum periodo, duplici considerandа statu.

XXXIX. Primo statu *Gentilismus* occurrit, quo veteres Helvetii erant imbuti.

Veteres Gentiles superstitioni nec finem posuisse, nec modum, vel ex iis manifestum est, quæ de eorum Idololatria scripsit *Gerardus Iohannes Vossius*. De Helvetiis nunc nobis sermo est, qui, Gallis annumerati, Gallorum etiam, dubio procul, (quanquam & à Germanis eos multa mutuâsse, verisimile est) secuti fuerunt sacra. De quibus quidem prolixè scripserunt *Stumpf. Guillim. Huld.* Hist. Fel. & Regulæ; alii, quibus *Simlerum* addimus ex Antiquitatum Helveticarum *ἀνεκδότων* lib. I. quem, dum hæc meditabamur, opportunè Venerandus Ecclesiæ nostræ Antistes, *D. Iohannes Iacobus Huldricus*, obtulit. Locus de religione & studiis veterum Helvetiorum ita habet: De Gallis igitur Cæsar primùm in hanc sententiam scribit: *Deum maximè Mercurium colunt: hujus sunt plurima simulacra. Hunc omnium inventorem artium ferunt: hunc viarum atque itinerum: hunc ad quæstus pecuniæ, mercaturásque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam. De his eandem ferè, quam reliquæ gentes habent opinionem: Apollinem morbos depellere: Minervam operum atque artificiorum initia tradere: Iovem imperium cœlestium tenere: Martem bella gerere. Germani verò, quid illi, quos Deos colunt? Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum operibus apertè juvantur. Solem, & Vulcanum & Lunam: reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Utriusque superstitionis etsi par est impietas, tamen si religio Helvetiorum ex vetustis inscriptionibus æstimanda est, magis ad Gallorum, quàm Germanorum superstitionem accedit, quanquam pleraque quæ in his habentur, eos à Romanis accepisse crediderim. *Mercurii*, quem Galli

ut Cæsar tradit, Deorum omnium maximè coluerunt, imago adhuc extat Vindonissæ in muro templi, veteris superstitionis testimonium. Præterea vetustæ inscriptiones ostendunt, majores nostros coluisse *Iovem, Apollinem, Isidem, Fortunam*, Deos manes, & hos forte ex veteri superstitione patria: deinde Deam *Eponam, Deam Aventiam*, *Genios locorum*; *Numina Augustorum*: quæ Numina ipsos vel à Romanis accepisse, vel Romanorum imitatione sibi confinxisse crediderim.

Iovis & *Fortunæ* & *Genii* mentio fit in statua veteri, quæ Paterniaci visitur

JOVI O. M
GENIO. LOCI.
FORTUNÆ
REDUCI D. AP
PIUS AUGUS
TUS DEDICA.

Isidis templum fuisse in pago Tigurino, non longè à Castello calidarum aquarum, sequens inscriptio ostendit, quæ in proximo vico, Wettinga nomine, in pariete templi posita est.

DEAE ISIDI TEMPLUM A SOLO
LANNUSIUS MAGIANUS
DE SUO POSUIT VIR AQUENSIS,
AD CUJUS TEMPLI ORNAMENTA
ALPINIA ALPINULA CONJUNX
ET PEREGRINA FIL. XC. DEDE
RUNT L. D. D. VICANORUM.

Est etiam in pago Tigurino inter Albium montem, & Ursam fluvium mons, in quo multa adhuc rudera, & veteris cujusdam ædificii vestigia reperiuntur, vulgus locum templum Ethnicum sua lingua nominat, & montem

tem *Isenbergium*, quasi dicas Isidis montem, unde Isidis templum hoc loco fuisse, conjectura est.

Apollinis verò atque Numinis Augusti, & Genii mentio fit in Aventicensi inscriptione

NUMINIB. AUG.
ET GENIO COL. HEL
APPOLLINI SACR.
Q. POSTUM. HUGINUS
ET POSTUM. HERMES LIB.
MEDICIS ET PROFESSORIBUS.
D. S. D.

Augustorum Numina coluere, quòd Romani Imperatores inter divos referrentur, sæpe etiam pari adulatione vivis Imperatoribus divinos honores decrevêre. *Genios* verò *locorum* religiosè coluerunt, quòd crederent, varios custodes urbibus à divina mente distributos, & ut animas nascentibus, ita populis fatales genios dividi: ut Symmachus ait, quam ejus Sententiam Prudentius his verbis expressit:

At solers Orator ait: fataliter urbem
Sortitam, quonam Genio proprium exigat ævum:
Cunctis nam populis seu mœnibus inditur, inquit,
Aut Fatum, aut Genius nostrarum more animarum
Quæ sub disparili subeunt nova corpora sorte.

Est autem frequens *Geniorum* mentio in vetustis inscriptionibus. Nam præter duas proximè positas in aliis duabus Aventici inscriptionibus mentio fit Geniorum & in cœnobio Wiler & Paterniaci:

GENIO
PAG. TIGOR
P. GRACCIUS
PATERNUS
CUR. COL. ET
SCRIBONIA
LUCANA
V. VEC.

ibidem

ibidem

DEAE AVENTIAE
ET GENI. INCOLARUM
T. JANUARIUS
FLORIANUS
ET P. DOMITIUS
DIDYMUS
CURATORES COL.
EX STIPE ANNUA.

Mentio etiam fit in Villarienſi inſcriptione *Deæ Aventiæ*. Quæ fuerit *Dea Aventia* affirmare certò non poſſum: Aventinæ quidem Dianæ meminit Propertius:

Phyllis Aventinæ quadam eſt vicina Dianæ.

Lunæ etiam Aventinæ Ovidius meminit:

Luna regit menſes, hujus quoque tempora menſis
Finit, Aventino Luna colenda jugo.

Strabo, inter indicia amicitiæ Romanorum cum Maſſilienſibus commemorat, qui apud eos ſimulacrum divinæ Aventinæ poſuerint καὶ δὴ καὶ τὸ ξόανον τῆς Ἀρτέμιδος τῆς ἐν τῷ Ἀβεντίῳ οἱ Ῥωμαῖοι τὴν αὐτὴν διάθεσιν ἔχοντες, παρὰ τοῖς Μασσαλιώταις ἀνέθεσαν.

Verùm an hîc *Aventia* Dea ſit, quæ Romæ in Aventino colebatur, non temerè affirmarim: fortè erat hæc Aventicorum peculiaris, & quaſi oppidi tutelaris Dea, quales ſingulæ urbes habuêre apud Gentes: ſic urbi Romæ & aræ ſacratæ fuerunt, & in nummis, & in aliis inſcriptionibus ſæpe legitur: ROMAE AETERNAE: ſimiliter in Italia Ferentinæ lucus ſæpe à Livio nominatur: eſt autem Ferentina Dea à Ferentino oppido nominata.

Eponæ mentio fit in fragmento, quod Solodori extat, & ſuprà à nobis poſitum fuit. Quidam mendum eſſe arbitrati ſunt, & DEAE BONAE legendum exiſtimârunt: ſed non tantùm in hac inſcriptione expreſsè nomen EPONAE poſitum eſt, ſed idem in Carinthiæ inſcriptionibus legitur:

HERCULI ET EPONE AVO fortè; Ex.Vo.
PRO SALUTE IMP. CAES.
MAUR. ANTONINI PII
FELICIS. INVICTI.

Extat & aliud monumentum in *Bojoaria* inferiori, in quo CAMPES & EPONAE votum solvitur: Præterea Prudentius in Apotheosi:

Nemo Cloacina aut Epona super astra deabus
Dat solium, quamvis solidam persolvat acerram,
Sacrilegisq; molam manibus rimetur & exta.

Videtur autem *Epona* esse, quæ & *Hippona* quasi stabularia, quòd jumentis præsit: de qua Juvenalis:

Iurat solam Hippo, & facies olida ad præsepia pictas.

Quo{ loco *Adrianus Turnebus* docet, authoritate veterum exemplarium, apud Juvenalem *Eponam* legendam esse. Originem turpissimam hujus Eponæ Plutarchus in Parallelis minoribus tradit: quam qui velit ab ipso petat: munus ejus his verbis indicat:

Ἔϛι δὲ Θεὸς προνοοῦσα πωλῶν ἵππων.

Verùm, quicquid hoc sit, & quæcunque tandem Epona fuerit, apparet, Helvetios Romanorum Deos, magnos & parvos, & medioximos coluisse. Coluerunt autem eos haud dubiè ea ratione, qua & cæteræ gentes, templis, aris, statuis, sacrificiis, festis diebus, votis & similibus ceremoniis: habebant etiam *Flamines* & *Flaminicas*, quæ sacris operarentur: utriusque testimonium præbent inscriptiones, quæ *Agauni* habentur:

M PANSIO COR
FILIO SEVERO
II VIR FLAMINI
JULIA DECUMINA
MARITO

Alia ibidem.

V F
JULIA DECUM. FIL.
DECUMINA
FLAMINICA

Mihi

Mihi etiam verisimile fit, *Seviros Augustales*, quorum in aliis inscriptionibus fit mentio, è sacerdotum numero fuisse. Jam quod ad *funerum curam & sacra parentalia* attinet, multæ inscriptiones DIIS MANIBUS satis testantur, majorum nostrorum superstitionem: & aræ quoque, in quibus manibus defunctorum thus adolebant. Cujus generis duæ extant in pago Tigurino, una Rapersuilæ hac forma:

COC. PORVINC

S. L. D. D. D.

Altera verò ad aquas Helveticas.

DEO. INVICTO
TIB. CASSIUS
SANCTUS
ET TIB. SANCTÆ
JUS. VALENS
JEVI. L

Nuper etiam, in pago Tigurino, Usterio vico, sepulchrum à rusticis fodentibu repertum est, quamvis absque inscriptione, in quo urna fictilis & conticula ærea cum manubrio, haud dubiè in usum sacrorum, quæ Diis manibus fiebant, parata.

Sed ne hoc silentio præterire videar, accusantur Galli barbaræ crudelitatis, quòd homines, diis gratissimum animal, victimarum loco immolârint: & Germanos

quoque humanis hostiis Mercurio litâsse tradit *Tacitus*. Quid ergò dicemus, an ab hac crudelitate barbarica majores nostros excusabimus? quî verò id possemus, cùm factum negare non possimus? Quis enim credat, nos aliter fecisse, quàm tum tota faciebat Gallia & Germania? neque solùm Germania, sed ipsa parens, domina rerum Roma, hujusmodi sacra in foro Boario fecit, & ita Saturnum placârunt Carthaginenses: quin & Græci, Ægyptii, Arabes, Thraces, Scythæ, quondam humanis hostiis litabant. Quin & ipse populus Dei, cùm à vera religione defecisset ad tantam cæcitatem redactus est, ut liberos suos Molocho offerret. Est quidem hæc atrocitas magna, & justissima pœna eorum, qui, deserto Creatore, creaturas coluerunt, est νοῦς ἀδόκιμος, sed communis gentium atrocitas, ne fortè solos Gallos & Germanos immanes fuisse credamus: qui mihi etiam cæteris gentibus humaniores in hac re fuisse videntur. Illi enim liberos suos diis immolabant, sed Galli supplicia eorum, qui in furto aut latrocinio aut in aliqua noxa sunt comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur; sed cùm ejus generis copia deficit etiam ad innocentium supplicia descendunt. Verùm immania hæc sacrificia Romanis legibus sublata sunt: quo nomine etiam verè Romanos laudat *Plinius*, quod sustulerint monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat: attamen illi neque penitus hæc abolere potuerunt, quando *Mela* scribit, sua ætate mansisse vestigia feritatis jam abolitæ: ut enim ab ultimis cædibus temperarent, tamen nihilominus solitos devotas altaribus admovere & delibare: & præterea non minus impia sacra in locum veterum substituere.

Affinia veterum Helvetiorum sacris, studia sunt literarum; quæ verò & qualia illa fuerint, idem etiam *Simlerus* noster ostendit. Apud Gallos, *inquit*, fuerunt tria hominum genera, qui sapientiam profitebantur, *Bardi, Vates* & *Druidæ*. *Bardi* erant Poetæ, qui præclaros viros carminibus celebrabant. *Vates* sacris operabantur

& Phy-

& Physices studiosi erant. *Druidæ*, illi quoque rebus divinis intererant, sacrificia publica & privata procurabant: religiones interpretabantur. Multa præterea de animarum immortalitate, de syderibus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac potestate disputabant. Eosdem *magæ* studiosos fuisse *Plinius* tradit, verè an falsò, ipse viderit. *Strabo*, eos Philosophiam morum studiosè tractâsse tradit, ideóq; illis propter Justitiæ & probitatis opinionem judicia publica & privata fuisse commissa. *Diodorus* Philosophos & Theologos Gallorum Saronidas nominat, quos illi in præcipuo honore habuerint. Eosdem nonnulli *Semnotheos* nominant: qui fortè Druides etiam erant. An autem in Helvetia Druides fuerint, affirmare nolim: Nam, cùm Germanis vicini fuerint, cum quibus quotidie præliabantur, fortè magis ad Germanorum mores inclinabant, qui nullos Druides habuerunt, ut *Cæsar* scribit, & apud quos literarum secreta, ut *Tacitus* ait, viri pariter ac fæminæ ignorant. Posteaquam verò Romanis paruerunt Helvetii, cœperunt apud eos florere bonarum artium & literarum studia, cujus rei certissima argumenta afferre possumus. *Claudium Cossum* legatum Helvetiorum facundia celebrem fuisse indicat *Tacitus*; cujus eloquentia patriæ saluti fuit: nam cùm Helvetiis iratus esset Vitellius, quòd soli ex omnibus Gallis arma pro Galba contra se cepissent: & milites etiam civitatis excidium poscerent, atque tela & manus in ora legatorum intenderent: neque imperator ipse minis temperaret: hic unus oratione sua impunitatem, salutémque civitati impetravit. O præclarum oratorem, qui non tantùm Imperatorem iratum placare, infensum reconciliare civitati suæ potuit; verùm etiam militem victoria insolentem, naturâ pronum ad crudelitatem; adhæc prædæ cupiditate & avaritia ardentem, ad misericordiam inflexit, & prædam, quam jam spe devorârunt, ut negligerent, persuasit. Quòd si causæ privatæ, & quæ in foro quotidie versantur, non possunt

aptè & eloquenter agi, nisi ab eo Oratore, qui & multarum & magnarum rerum atque artium peritiam habeat, quomodo gravissimam totius Reipublicæ causam absque his præsidiis artium, & civilis usus agere hic Orator potuisset? Viguisse autem *studia eloquentiæ* in his regionibus, testatur inscriptio, quæ non longè à Geneva ad Lacum Lemannum in via publica extat, posita L. Aurelio Respecto Causidico.

D. M.
L. AUR. RESPECTO JUVEN.
ERUDITO CAUSIDICO
BIS CIVI VALINSAE
ET JOVIS TRI. DEI UNC
TO ANNORUM XVIII
FILIO PIENTISSIMO
L. AUREL. RESPECTUS
PATER PONENDUM
CURAVIT

Neque quæro nunc, quantâ Eloquentiâ fuerit hic *L. Aurel. Respectus*, neque eum his parem fuisse contendo, qui vel inter mediocres oratores Romæ causas agebant. Hoc tantùm dico, apparere studium & industriam in eo, qui natus annos duntaxat decem & octo, in foro causas egit: apparere hinc contendo, artes has honoratas fuisse, ideóque etiam excultas. Sed tamen clarius testimonium studiis nostrorum perhibet *Aventicensis* inscriptio, quam superius positam non piget denuò repetere:

NUMINIBUS. AUG.
ET GENIO. COL. HEL.
APPOLLINI SACR.
Q. POSTUM. HUGINUS
ET POSTUM HERMES LIB.
MEDICIS ET PROFESSORIBUS.
D. S. D.

Fuerunt ergò *Aventici Professores*, qui Philosophiam

am videlicet & eloquentiam docerent, positis studiis bellorum cùm pacatè sub Romano imperio viverent, Helvetii à Martis ad Musarum studia se contulerunt. Fuit autem hæc Romanorum vetus, ut videtur, consuetudo, qui Gentes Barbaras redactas in provinciæ formam Romanis moribus & studiis imbuebant, & linguam Romanam, quàm latissimè per provincias progabant: Ita apud Tacitum Gallorum & Helvetiorum nomina sunt longè alia, quam apud Cæsarem Orgetorix, Divico, Numejus, Verodontius, quorum omnium Gallica est origo: at apud Tacitum legas Claudium Severum, Julium Alpinum, Claudium Cossum, hic in vetustis inscriptionibus occurrunt nomina Decimi Appii D. Valerii. P. Domitii. C. Plinii. M. Otacilii. L. Camilli Fausti. D. Pansii Severi & mulierum nomina Julia Censorina, Julia Decumina, Ælia Modestina, Scribonia, Lucana, Julia, Fl. Severiana & similia, quç omnia non amplius Gallica; sed Romana, sed Latina sunt. Cum ipsa verò lingua *Philosophia* quoque & eloquentiæ *studia* à Romanis sunt propagata & boni Imperatores in eam curam incubuêre, quo nomine inter cæteros *Antoninus Pius* commendatur, qui Rhetoribus & Philosophis per omnes provincias & honores & salaria detulit Lugduni certè floruisse eloquentiæ studia, vel illa Satyrici. Lugdunensis ara testatur. Crediderim ergò, Helvetios, & domi, Aventici, & aliis in urbibus suos habuisse Professores, & deinde in Galliam, Lugdunum, & ad alias urbes profectos, ubi magis florebat Eloquentia, ibi se in his studiis exercuisse. Galliam certè & Africam multos habuisse causidicos, versiculus Satyrici testatur:

Gallia causidicos, &c.

Quod autem nulla veteris eruditionis monumenta supersint, non est mirandum, cùm hujus rei variæ sint causæ. *Primùm* enim eorum, qui eloquentiæ studuêre apud veteres in ipsa urbe Roma, non modò in provinciis paucissimi fuerunt, qui aliquid literis mandarent: & fortè etiam Galli in Philosophia Druidarum morem veterem retinuerunt, qui suam disciplinam literis

mandare non fas esse existimabant, quòd neque in vulgus disciplinam efferri velint, neque eos, qui discunt, literis confisos, minus memoriæ studere, quod ferè plerisque accidit, ut præsidio literarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. Præterea, ut maximè aliquid literis mandârint, tamen exterarum gentium irruptiones frequentes & eversiones celeberrimarum urbium Aventici, Coloniæ, Rauracæ, Vindonissæ nobis omnem admirationem adimunt, cur nulla literarum monumenta supersint. Quæ autem dogmata fuerint Philosophorum apud Gallos & Helvetios, si fortè quis à me quærat, respondebo, ea procul dubio, quæ tum in Italia florebant, Academiæ & Stoæ præcipuè: Nam hæc & moribus nostrorum hominum, & veteribus opinionibus maximè congruebant. Fuit enim hoc quasi Gallicæ Philosophiæ fundamentum, quod & Druides tradebant, & Gallis omnibus persuasum fuit, animas hominum morte non interire, sed immortales esse, veluti gravissimi auctores *Cæsar, Strabo, Diodorus, Mela, Valerius Maximus* de Gallis scribunt. Hujus autem persuasionis causam existimant, ut Galli contemptu mortis, fortiores essent, atque ad bella meliores. Quod ut verum sit, tamen non huc tantum majores nostros spectâsse arbitror, verùm hanc doctrinam à Japeto primisque patribus acceptam conservâsse, & hac sententia ad omne genus virtutum suos homines, excitâsse crediderim.

XL. Succedit *Christianismus*, quem magno etiam fervore Helveticæ gentes fuerunt amplexæ.

Quæ fides fuerit veterum Gallorum, & Germanorum, & Helvetiorum, exponam verbis *Irenæi* lib. 1. adversus hæreses: *Ecclesia per universum terræ orbem usque ad fines terræ seminata, & ab Apostolis & à discipulis eorum accepit eam fidem, quæ est in unum Dominum Patrem Omnipotentem, qui fecit cœlum & terram,*

ram, mare & omnia, quæ in iis sunt, & in unum Iesum Christum, filium Dei, incarnatum pro nostra salute, & in Spiritum sanctum, qui per Prophetas prædicavit dispositiones Domini, & adventum, & eam, quæ est ex virgine generationem, & passionem, & resurrectionem à mortuis, & in carne in cœlos ascensionem dilecti Iesu Christi Domini nostri & de cœlis in gloria Patris adventum ejus, ad recapitulanda universa, & resuscitandam omnem carnem humani generis, ut Christo Iesu Domino nostro, & Deo, & Salvatori, & Regi, secundùm placitum Patris invisibilis, omne genu curvetur, cœlestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur ei, & judicium justum in omnibus faciat. Spiritalia quidem nequitiæ & angelos transgressos atque apostatas factos, & impios & injustos, & iniquos, & blasphemos homines in æternum ignem mittat. Iustis autem & æquis, & præcepta ejus servantibus, & in dilectione ejus perseverantibus, quibusdam quidem ab initio, quibusdam autem ex pœnitentia, vitam donans, in corruptelam loco muneris conferat, & claritatem æternam circumdet. Hæc est vera & antiqua fides majorum nostrorum, quam amplexæ sunt, ut *Ireneus* testatur, omnes Ecclesiæ per Germaniam, Hispaniam, Galliam, &c. In Ægypto, in Lybia, in Oriente, per universum denique terrarum orbem: Hæc est sancta traditio toties ab Irenæo, Tertullianoque vetustissimis scriptoribus commendata, quam nos venerabundi retinere studemus. Sed fusiùs de primæ Theologiæ capitibus alibi à nobis est actum, præsertim P.I. ὁδηγοῦ cap. 1. & in *Historia Ecclesiastica*, ad cujuslibet Seculi *συμβίβασιν*. Ad pleniorem autem Christianismi in Helvetiam illati notitiam, duo diligenter sunt observanda:

A. *De prima in Helvetia accensa Evangelii face, diversas eruditorum esse sententias.* Alii Beato, Britanno; Apostoli Petri discipulo acceptam eam ferunt. Ita prolixè *Guillim.* lib. 2. cap. 15. Alii tamen, quibus tota illa narratio vel suspecta videtur, vel ridicula (vide *Hulder.* l.c. pag. 12. & *Præfat.* in Hist. nost. Eccles. P. III. ubi

ubi quàm variè inter Historiam & fabulam fluctuent, quæ de πρωτοκήρυξι Helveticis tradunt plerique, monuimus) Legionis Thebææ dispersionem, copiam nobis tanti fecisse thesauri, constanter asserunt. Historiam prolixè narrant annales domestici & exteri, quorum nomina expressimus P. I. ὁδηγοῦ cap. 1. Qui prioris sententiæ patrocinium suscipiunt, ipsi vident, difficultatibus eam laborare. Unde *Guillim*. lib. cit. cap. 15. p. 136. *Quos Beatus in Helvetia reliquerit successores & discipulos, quiq; post eum Christianæ religioni præcipuè incubuerit, non ita exploratum est. Nam & sævissimæ deinde in Gallia, sub Antoninis, Aureliano & denique Maximiano persecutiones fuerunt & eodem tempore, Christianorum scriptis, & omnibus primæ & antiquæ veræ pietatis instrumentis incensis, eorum pariter memoria apud homines propè extincta est. Postquam verò persecutionum procellæ deferbuerunt, Constantiniq; Imperio fides confirmata est, Helvetia viris sanctitate & miraculis conspicuis nunquam caruit.* Nescio, livore an ignorantia Legionem Thebæam suppresserit, quâ positâ, nodus hic facilè solvitur. Quanquam & hoc certum videatur, non simul Paganismi tenebras ex Helvetia esse pulsas. Collum, Columbani discipulum, sexto adhuc seculo, Tucconliæ ad Limagi superioris fauces, delubrum incendisse, scribit *Mur*. Helv. Sanct. p. 96. & 196. & *Guillim*. l. c. pag. 138. Fridolinum, Glaronensem regionem, & viciniam partim convertisse, partim in fide suscepta confirmâsse, habet *Guillim*. lib. cit. pag. 137. Mortuus autem hic demum fuit an. Chr. 514. Sed & Romanum & Lupicinum Burgundorum, Aventicorum, aliorúmque Helvetiorum seculo sexto; quo inculta & fera adhuc fuit religio; Evangelistas fuisse, refert uterque.

B. Helvetiam, Christianismo imbutam, doctrinæ, sine dubio, illius fuisse, ad tempus, tenacissimam. Id enim gentis probat candor & vestigiorum avitorum sedula observantia. Unde & novitatibus se, paulatim emergentibus, acriter opposuit. Fateor quidem, Crescentibus

bus in Ecclesia superstitionibus, & blandiente Monachatu, ipsam quoque Helvetiam nonnunquam succubuisse. Hinc tot ubique videas peregrinos Monachos sedem in montanis nostris regionibus fixisse. Vix uspiam plura Monasteria, quàm in Helvetiæ arctis cancellis. Somnia sua & deliria, quàm impudenter nationi nostræ homines otiosi obtruserunt? Habemus, præter figmentum illud de Lacu Pilati, *Daniel. Eremitæ*, Pontificii, querelam descript. Hel. pag. 489. *Retrusissima inibi* (apud Sedunos) *ædificia, ædesq́, etiam sacra, montium crepidinibus præcipitiisq́, adhærent; in hoc urgente religione, tanquam major ibi ejus sit reverentia, ubi major solitudo, & cultus potior, ubi major labor. Sic Jabaria illa, sic Bremisa, sic apud S. Bernhardi D. V. Sacra, sic infinita surrexerunt: in tantum aucta superstitione, ut Idolo, quod ibi antiquitus prætereuntium cultui habebatur, sacellum circumstruxerint; nugante vulgo & credente, dejectos hic à D. Bernhardo dæmones ibidem includi.* Templorum structuris quàm cariosa fabularum posita sunt sæpe fundmenta? De fune cœlitus demisso in arcam erigendi Monasterii Abbatissani apud Tigurinos, alibi dicemus. Sanctorum vitæ in Helvetia vix, ut plurimum, meliores & certiores nacti sunt authores, quàm cæteri, de quibus notæ sunt querelæ *Lud. Vivus*, & *Melchioris Cani*. Unde multorum Scriptores hodiernos pudet, de quibus ante Reformationem nemo facilè dubitavit. Sit exemplo Theodulus; de quo *Murer*. Helv. S. pag. 135. Es schreibt auch obgesagter Robertus vnder anderen ein wunderbarliche histori vnd geschicht/wie der heilige Theodulus einen Teuffel beschworen (alii tamen paulò aliter; ut in *Histor. Ecclesi.* monuimus.) der ihne gen Rom für des Papsts gemach oder zimmer/vnd nach verrichtung seiner geschäfften/widerumb von Rom gen Sitten in Wallis mit samt einer grossen glocken tragen solte. Dieweil aber dise geschicht von keinem Authentischen Scribenten beschriben/vnd Cæsar Baronius, deßgleichen eine vom H. Bisantzischen Bischoff Antidio, so im jahr 411.

gelebt/

gelebt/und von den Vandalis oder Wanden gemartyret worden / den 25. Brachmonat / in seinen Notis ad Martyrologium Romanum mit nachfolgenden worten verwirfft: *Sigebertus* in Chronico an. D. 411. (de S. Antidio loquens) *Sed quædam admiscens apocrypha & à veritate aliena; quæ cùm Magiam magis, quàm pietatem redoleant, meritò rejicienda sunt.* Deßwegen wöllen wir dise Historiam (wann es ein Histori ist) weiter nicht einführen; sonder den gutherzigen Leser in Wallis schicken / dise ding zuerfragen. Sed affirmant plerunque Valesiani, historiam esse, non fabulam. Reliquias adhuc ostendunt, eas cum viris magnis communicant, tempestatibus, morbisque opponunt, atque adeò rem gestam, non infimi subsellii homines, peregrinis commemorant. Testem αὐτόπτην καὶ αὐτήκοον habemus *Marcum Lescarb.* Parisiensem, ut ipse fatetur tabulâ sæpiùs citatâ, pag. 76. Taceo nummis, fenestris ubique insculptam fuisse & inustam traditionem potiùs, quàm Historiam, de quibus ὁδηγοῦ P. III. pag. 41.

Hanc verò scabiem, etsi Seculi injuria majoribus nostris affricuerit, certum tamen est

A. *Nunquam Helvetiæ nostræ defuisse Bernhardos, qui acerbè satis perstinxerint* 1. Papæ πολυπραγμοσύνην: *Anal.* P. I. pag. 57. Simoniam, fraudes; *Ibid.* p. 43. ὁδηγοῦ P. III. pag. 425. tyrannidem; pag. 47. 2. Monachorum luxum, & dissolutam vitam. *Ibid.* pag. 24. 25. 3. Sacerdotum histrionicas declamationes; *Ib.* p. 53. 4. Cleri ignorantiam, oscitantiam, *Ib.* p. 55. 65. & Epicureismum, pag. 69.

B. *Cultum imaginum apud veteres Helvetios non tam frequentem ubique fuisse*, qui, vel Germanos, Gallos, Flandros, Armenos secuti; vel Caroli Magni & posterorum ejus exemplo (de quibus P. III. ὁδηγοῦ cap. 1. pag. 18. 19.) excitati; pompam hanc fecerunt missam. *Zvvingl.* T. I. pag. 253. ad Valent. Compar. *Majores enim nostri omni laude digni, & præstantissimi homines; imaginum usu magna ex parte caruerunt, quem-*

admodum

admodum vel hodie illorum religio testatur, qui montanam regionem incolunt.

C. *De justificatione multa*, in ipso Papatu, Majorum nostrorum Doctoribus excidisse, unde *κρείττονες ἑαυτῶν* domum redire potuerunt, condocefacimus tum in *ὁδηγῷ* P.III.p.167.& deinceps: tum in *Histor.Eccles.* Sec.XV.pag.65.

D. *Helvetios contra Pontificem semper fecisse pro Conciliis.* Hanc eis laudem tribuunt ipsi Patres Pisani, ut paulò antea monuimus. Unde Archiepiscopum Craynensem, Andream, in causa Concilii Basileensis determinandi patrocinio suo dignum æstimârunt D.D. Bernenses & Basileenses. Ipsa acta ex Notarii publici *Petri Numagen*, Trivirensis autographo dedimus Seculo XV.*Hist.Eccles.*

E. *Optimos quosque viros Reformationis cupidos amplexi sunt.* Tigurinis in medio Papatu placuit Arnoldus Brixiensis; *Guilliman.*lib.3.pag.313. *Vldricus Zvvinglius Sacerdotii ordinis, nonnulla quoque nova tradere cœpit, aut pleraque, qua olim Arnoldus Brixianus, Tiguri docuerat post quadringentesimum annum, in lucem memoriamq́; hominum revocavit.* Doctrinam Arnoldi, Gunteri carmine expressam, postea subjicit. Quæ ad rem nostram faciunt, excerpsimus in *Hist. Eccles.*Sec.XII.pag.270. Hinc & quoties alibi de reformanda religione consilia fuerunt agitata, inter primos sua semper Symbola Helvetii contulerunt, ex quibus quid in ipso Papatu & traditionibus Ecclesiasticis desiderârint, luculentissimè patet. Documentum habemus an.Ch. 1524. à plerisque Helvetiæ cantonibus; & anno Chr.1525. ab illustri Bernatum Republica, apud *Stettler.*lib.12.pag.642. dignum quod accuratè expendatur. Elucet enim hinc, eos etiam, quibus Papatui renunciare non fuit in animo, multa observâsse onera *δυσβάστακτα*, quę, ne consulto quidem Pontifice, abjicere voluerunt.

F. *Excommunicationum Pontificiarum magnum apud eos fuisse contemptum*, probat exemplum 1. Tigurinorum,

rinorum *Anal.*P.I.pag.72. ὀδηγοῦ P.III.pag.429. Aliud occurrit an.Ch.1496.apud *Stettler.*lib7.p.326. 2. Basileensium; *Hist.Eccles.* Sec.XV. p.354. confer *Naucl.* Gen.45.pag.254. *Paraleip.Vrsp.*pag.357. 3. Abbatiscellanorum *Anal.*P.I.pag.73. quod Pontificis fulmen vibravit Episcopus Constantiensis. Conf. *Herol.Grass.* pag.179.

G *Mercatum Indulgentiarum, Helvetiis utplurimum, displicuisse.* Multa hac de re ex annalibus & monumentis domesticis in apricum produximus, Part.III. ὀδηγοῦ pag.459. ad finem. Quibus adde *Stettl.* an.Chr. 1518.pag.574. & quæ litera Q. paulò pòst sequentur. Jam anno Christi 1500. institores ejusmodi Pontificios; sola Bernensi Ecclesia excepta; sua sibi habere Helvetii jubebant; *Stettler.*p. 368. Confer judicium *Petri Numagen Trevirensis*, Hist.Eccl.Sec.XV.p.529.

H. *Exemtionem Cleri à muneribus & oneribus civilibus semper ferè oppugnâsse.* Hinc communi legum jugo Clerus subjectus fuit *a.* à Tigurinis tempore Friderici II. *Stumpf.* de Tig.l.6. c.16. & aliâs: vide *Anal.* P.I.p.74. *b.* Bernensibus, an.Chr.1466. *Stettler.*p. 188.

I. *Helvetiæ Clerum ad tabulas etiam fœderales adstrictum, jure extraneo non ausum fuisse uti.* Extat hac de re conventio, vulgò der Pfaffen brief/de qua *suprà.* Quæ quidem Lex, quantum ex Historiis observare licet, rigidè satis fuit observanda & observata. Quid? quòd patriæ & libertati amore ad multorum invidiam multi sacrificuli arserint? In tales enim potissimùm *Bebelius*, gratulat. sua invehi mihi videtur, quos, hoc solo nomine, ait *Sacerdotio indignos esse; Antichristi præcursores, Diaboli mancipia, nec divinum nec humanum jus callentes, imò hæreticos appellandos.* Quæ *VVimphelingus* habet Soliloq.c.17. de fœderato quodam, dicente: *Libenter mori se velle, si sibi contingeret prius omnes Sacerdotes Austriæ domui faventes, manibus propriis occidisse:* Et c.18. de fratricello, *qui rem divinam facturus, casulam purpurea cruce insignitam abjecisse; & tantisper sacrificare distulisse, quo ad alte-*

tam

rum alterius coloris cruce signatum obtinuisset; ut manifestam redolent ἀμετρίαν τῆς ἀνθολκῆς, ita & luculenter indicant, infestis etiam animis eos certâsse, quibus sacrorum harmonia majorem concordiam persuadere debuisset.

K. *Helvetios in Clerum delinquentem sua statuisse supplicia.* Valde memorabile est exemplum præstigiatorum illorum claustralium, qui Amplissimi Bernensium Magistratus authoritate dignas sua temeritate & impietate luerunt pœnas. Historiam descripsit Valerius Anshelmus, qui rei gestæ interfuit, *Stettler.* anno Christi, 1509. pag. 436. quem sequitur is ipse, anno citato. Compendium Hist. dedimus in ὁδηγῷ nostro P. II. pag. 166. Plura vide *suprà*, pag. 457. *Hist. Eccles.* Seculo XV. pag. 530. *Stettler.* an. Ch. 1515. pag. 528. & an. Ch. 1532. Unde Helvetii Episcopos & Abbates, pacem publicam turbantes, nova molientes, aut injurios, variis mactârunt suppliciis. Anno Christi 1370. *VVernerus Rinacus, Præpositus Tigurinus, quosdam Lucernates in agro Tigurino captos vinculis constrinxerat. Itaq; Tigurini Rinacum cum suis exilio multabant.* Schwiz. an. Chr. 1496. *Iodocus Sillinius*, Episcopus Sedunensis, quòd factioni Gallicæ addictus esset, Valesia pellitur. Idem accidit an. Chr. 1516. *Id.* ubi tamen Gallicarum partium asseclæ Episcopum Valesianum ejecerunt, quòd Papæ faveret. Eandem jam antè, an. Chr. 1377. sortem fuerat expertus *Eduardus*, itidem Episcopus, quod tamen exilium frater ejus Amedæus Sabaudus fuit ultus. *Id.* Universi Helvetii an. Ch. 1499. Constantiensi Episcopo Castellas, quòd Suevis Gottlieben tradidisset, comburunt, & Rhæti, Episcopo suo, qui Austriis Fürstenbergam concesserat, Stasbergum igni vastant. Ita an. Chr. 1511. quidam Helvetii, ob non solutum stipendium, Sedunensi Episcopo, bellum indicebant. Res tamen transactione fuit composita. De bello Abbatiscellano contra Ulricum Abbatem, an. Ch. 1489. ob exstructum Rosaci cœnobium, suprà egimus. Confer *Stettler* an. Ch. 1490. pag. 314. *Grasser.* Herol. pag. 164.

ubi & juramentum ab Abbate Pontifici pręstitum, commemoratur. Felices Bernensium contra Episcopum Basileensem, Biennensium vitæ & privilegiis insidiantem, successus describit *Stettler*.an.Ch.1367. In Sempachiano etiam prælio quendam, qui spiritualibus armis abjectis, ferrum tractavit, occubuisse, patet ex cæsorum Catalogo. *Id*.pag.94. Huc pertinent, quæ idem recitat an.Chr.1243.p.8. an.Chr.1315. Inter Suitenses & Eremitanos: pag.41.an.Ch.1517.pag.572.a.

L. *In ritibus etiam Helvetios variâsse à cæteris fidei suæ consecraneis*, patet ex prosopop.illa Nicolai Underwaldii, quæ cap.33.Solil.*VVimphel*.extat. Ubi inter alia: *Nolite confidere in ceremoniis quibusdam, quas vobis ipsis, præter morem aliorum Christianorum, imposuistis. Nolite arbitrari, quod per sacras literas Spiritus Sanctus prohibet, id à vobis solis Deo acceptum esse. Gestus & ceremoniæ quædam inter orandum manifestè & in propatulo fieri possunt. Quasdam autem (inter quas est una brachiorum per modum crucis expansio) non in publico; sed secretissimè in intimis penetralibus faciendas Sapientissimi Patres edocuerunt.* Hinc fortè convitium Lancigerorum in bello Suevico, de quo *Stumpf*. lib.13.rer. Helvet.c.24. ubi preces Helvetiorum vocantur **Klaffter-gebett.** Asservatur etiam in Bibliotheca Carolina *Breviarium Ecclesiæ Thuricensis*, ante 4. Secula usitatum, in quo diversitatis ceremoniarum & festorum haud obscura apparent vestigia.

M. *Ubi ad Conjugium clericorum deventum fuerit.* Constat a. In clero Tigurino non paucos fuisse, qui tyrannicam de cœlibatu legem damnârint. *Malleoli* judicium habes in *Anal*.P.I. pag.50. *Petrus Numagen*. Paphnutii in Niceno Concilio conclusioni; *Ne Presbyteri & Diaconi cum uxoribus, quas ante consecrationem duxerant, dormirent*; reclamanti, satis clarè applaudit, *Not. in Arch. Crayn. gesta*, p.521. Retulit mihi non semel vir Amplissimus, D.Joh.Rodolphus Waserus, Vitoduranæ nuper œconomiæ administrator meritissimus, constitutionem se vidisse & legisse Imperialem,

rialem, ante annos 800. Præpositurae Tigurinae Presbyteris concessam, ubi inter alia, sequentia occurrant: *Nos concedimus & volumus etiam, ut Presbyteri Præpositura Thuricensis Sanctorum Martyrum, Felicis & Regula, uxores ducant, undiquaque velint, si modò sint legitimè nata.* b. Contrà, manifestum est, Tigurinos pridem jam vagam sacerdotum & concubinarum libidinem exilio mulctâsse; *Anal.* P.I.pag.77. Lupanar Bernæ in διδασκαλεῖον convertitur; a.Ch.1481. *Stett.* p.287.

N. *De Monachatu Helvetico variæ notantur querelæ.* Abbatis Cistertiensis verba sunt: *A multis diebus & annis per plures fide dignos tam religiosos, quàm seculares intelleximus, Monasterium prædictum Maris-stellæ in utroque statu multum esse diminutum. Nec non & alia Monasteria in toto dominio Suitensium ad desolationem religionis non modicè vergere, quod propter defectum bonæ & regularis visitationis accidere arbitramur.* Eandem querelam repetit Epistolâ ad Abbatem Maris-stellæ: ubi causam corruptæ disciplinæ addit aliam, *irreligiosam vitam Abbatis & reliquorum Monachorum.* Aliâ Epistolâ, an.Ch.1515 exaratâ, idem & in memorato, & in cæteris per Helvetiam ordinis Cistertiensis Monachis, à Jacobo Abbate notatur nævus. Anno Chr. 1472. Hermannus Constantiensis Episcopus idem queritur de Monasterio S. Martini in monte Thuricensi. Bernenses etiam Interlacensium Præposito & Monachis, Reformationis frænum injiciunt, an. Chr.1473. *Stettler.* pag.218. Beguttas & Beguinos scripto damnavit *Malleolus*; qui & plura in Monachatu sui seculi reprehendit, quàm religio Pontificia ferat. Easdem familias exilio multatas à Republica Bernensi, legimus apud *Stettler.* an.Ch.1403.pag.102. Quibus ipsi se characteribus notârint Monachi, *Spiritus Sancti* fraternitate superbientes, an.Ch.1490. refert *idem*, pag. 361. Tribules planè fuisse videntur Imbriacensium illorum, qui de Epicuri grege porci etiam post funera vivunt. Notæ sunt scripturæ & picturæ eorum. Sed &, ne, dilatando pomœria, insanire pergerent Monachi,

publicè reprimebantur, Carthusiani Bernæ anno Chr. 1481. *Stettler.* pag. 282. cæteri claustrales Tiguri; *Anal.* P.I. pag. 80.

O. *Ipsum etiam Pontificem Majores nostri officii monere non semel fuerunt ausi.* 1. Cùm Regem Galliarum bello ubique tentare conaretur, pacis ei commendantur ab ipsis Helvetiis conditiones, quòd ægrè tulit. Vide *suprà*, pag. 491. 2. Indulgentiæ per Samsonium ad Helvetios missæ, quàm paucos multis in locis nactæ fuerunt emtores? Non religioni duxerunt Simoniacum hoc monopolium satis magno animo exprobrare Pontifici. Acta, quæ hac de re lingua originali αὐτὶκὰ ad manus sunt, id ipsum clarè demonstrant. Dabimus autem primò Epistolam Pontificis ad Helvetios hoc nomine scriptam, quæ haud obscurè, quid de Italico senserint mercatu, aperit. Ita illa habet: *Leo Episcopus, servus servorum, perdilectis filiis, nobilibus viris Cantonibus Helvetiorum salutem, & Apostolicam benedictionem. Placuit nobis intelligere, quòd cùm ex quorundam religiosorum disputationibus circa indulgentias per nos pro fabrica Basilicæ Principis Apostolorum concessas, & isthic publicatas, dubia quædam exorta fuerint, quæ animarum vestrarum periculum & scandalum aliquod parere possent, Apostolicæ Sedis oraculum consulere voluistis, ipsius sedis consiliis adhærere & jussionibus parere. Nos igitur devotioni vestræ super his respondimus, quòd, cùm nuper super hujusmodi Indulgentiarum publicatione, inter aliquos Theologos partium Alemaniæ similis disputatio exorta fuisset, dilecto filio, Thomæ tituli Sancti Sixti, Presbytero Cardinali in partibus Alemaniæ, nostro & Apostolicæ Sedis Legato, per alias nostras literas rescripsimus, Romani Pontificis potestatem in hujusmodi Indulgentiarum concessione, juxta Romanæ Ecclesiæ veram definitionem, quam ab omnibus teneri & prædicari debere, sub excommunicationis latæ sententiæ pœna, ejus absolutionem, præterquam in mortis articulo, nobis & eidem Romano Pontifici reservandæ, decernimus, prout ex ipsis literis, quas*

vobis consignari mandamus plenè videre, & servabitis, de cætero disputationibus hujusmodi, quæ scandalum in mentibus generare possent, aures non præbendæ, sed veræ determinationi Sanctæ Romanæ Ecclesiæ & hujus Sanctæ Sedis, quæ non permittit errores, firmiter adhærebitis, Ipsumq; Prædicatorem ad omnem requisitionem vestram revocari mandavimus, & si eum in his, quæ scribitis, excessisse invenerimus, puniri faciemus. Dat. Romæ apud S. Petrum, An. incarnationis millesimo, quingentesimo decimo nono, pridie Cal. Maij. Pontificatus nostri anno septimo. Vides scrupulos, quos in Majorum animis impudens Indulgentiarum venundatio movit. Quàm ipse Institor Samsonius invisus illis fuerit, tum alibi diximus, tum ex exsequenti Johannis Baptistæ Puppii patet Epistola: *Magnifici & honorabiles Domini, post debitam commendationem & salutem. Quum Sanctissimus D.N. tum pro divini nominis propagatione, tum pro animarum salute, tum etiam pro Basilicæ Principis Apostolorum de Vrbe, restauratione, per divisas Provincias, indulgentias plenarias, aliasq; gratias in literis Apostolicis desuper confectis, contentas destinârit, noluit tamen sua Sanctitas tresdecim Helvetiorum Cantones, ab illarum participatione esse discretos: quos quidem, ut experientia comprobat, verè catholicos Sanctæq; Romanæ Ecclesiæ fidelissimos filios ac ad illius defensionem promptissimos novit: sed ad illos suum Commissarium Patrem & fratrem Bernardinum Samsonium, ordinisq; fratrum Minorum regul. observant. cum plena prædicatione Indulgentiarum commissioni destinavit. Nec illum, Magnifici Domini, pro negotio tam arduo, tamq; salubri ad vos misisset, nisi hunc scientia moribusq; refertum sua Sanctitas comprobâsset. Verùm his diebus idem sanctissimus D. per literas vestras certior factus est, eundem fratrem Bernhardinum in promulgatione præfatarum Indulgentiarum in quosdam errores (ut fertur) incidisse, pro quibus sua Sanctitas quàm plurimùm admirata, mihi vivæ vocis oraculo commisit, ut vobis suo nomine denuntia-*

rem,ut si idem frater Bernhardinus in sua prædicatione est vobis molestus,cum bona pace tranquilloq; animo à vobis in Italiam transmittatur. Si autem illum adhuc sustinere ac audire vultis,placet eidem suæ Sanctitati, ut vobiscum tam diu moram trahat, quàm diu suæ commissionis tempus extendetur. Vult enim sua Sanctitas in omnibus,quæ vobis ad animarum salutem conducunt,morem gerere. Quapropter,Magnifici Domini,vos omnes rogatos esse velim,ut eundem fratrem Bernhardinum, si in Italiam transmeare mavultis, quàm vobiscum degere,sine aliqua molestia discedere permittatis,qui quidem si in dicendo erravit,paratus erit etiam coram sanctissimo Domino N. de se rationem reddere, pœnamq; pro erratis sustinere. Nil aliud in præsentiarum ad vos scribere, nisi ut Magnificentiam Clementiamq; ac illam,quam ad sanctam Romanam Ecclesiam, vos semper exhibuisse, dignoscitur, reverentiam, ergæ præfatum fratrem Bernhardinum præferatis,vos omnes oro atque obsecro,quos quidem in Domino semper felices peropto. Ex conventu nostro N. N. de Vrbe,die prima Maii. M D XIX. Et ne sine ratione Majores nostri querelas movisse videantur,aut Indulgentias rejecisse, videamus exemplar illarum,vix tandem post longam & diligentem inquisitionem,nobis oblatum.

Leo Papa X.

Universis præsentes literas inspecturis pateat,qualiter propter eleemosynariam contributionem, factam, juxta formam Apostolici indulti infra scripti,in subsidium *fabricæ Basilicæ Principis Apostolorum de Vrbe*, concessum est,ut Burkhardus Würtz/Johannes & Anna Parentes ejus,una cum contrinis suis uti, (Magnificus & nobilis Dominus Antonius Spilman,cum uxore sua D. Dorothea Rossin, cum filiabus suis, & Ægidio Patre suo,cum tota familia sua. *Hæc manu Samsonii* in alio exemplari Bernensi annotata erant) potiri & gaudere valeant beneficio & indulto Apostolico per literas sub plumbo datas,Romæ,apud Sanctum Petrum,in subsidium & reparationem Basilicæ Principis Apostolorum

lorum de Urbe,à ſanctiſſimo Domino noſtro Leone Papa X. noviter emanatas,anno Incarnationis Dominicæ M D XVII. decimo octavo Cal.Octobris, Pontificatus verò ejusdem anno quinto. Et facultatis ſive Commiſſionis à præfato S.D.N.in & ſuper eisdem literis conceſſæ & factæ,Reverendiſſimo in Chriſto Patri & Domino, D.Chriſtophoro de *Forlivio*, Tituli Sanctæ Mariæ in ara Cœli Presbytero Cardinali,ac totius ordinis Minorum Miniſtro generali ſuper XXV. provinciis in Bulla numeratis. Et ſub quibus etiam tota Italia, Sicilia, Corſica, Creta,Cyprus,Rhodus ,usque ad Hieroſolymam, Dalmatia, Crovatia,Boſna,Ungaria, Auſtria, Bohemia, Polonia ac Inſulæ maris mediterranei continentur. (Et pari formiter (Hæc Parentheſis in Bernenſi bulla non habetur,ſed ejus loco ; *Et conſequenter mihi infra ſcripto,tanquam ab eo prædicta authoritate Apoſtolica deputato & delegato :* In margine verò : *ac etiam præfati S. D. N. Papæ nuncio & Commiſſario Apoſtolico generali in partibus Dominorum Helvetiorum,prout patet in literis Apoſtolicis,datis Romæ in forma Brevis apud S. Petrum XV. Novemb. An.* 1517. hæc manu ipſius Sanſonii.) facultatis & generalis commiſſionis motu proprio,& ex certa ſcientia auctoritate Apoſtolica extenſa & ampliata, Reverendo fratri *Bernhardino Sanſon* de Mediolano, Ordinis fratrum Minorum de obſervantia ad partes & ad loca dilectorum filiorum Elvetiorum duodecim Cantonum, & illis Confœderatorum,ac ad Civitates Diœceſum,& loca Valeſii,& Curii, ſive Griſonum,prout patet per literas Apoſtolicas in forma *Brevis* datas, Romæ apud S. Petrum ſub annulo Piſcatoris die XV. Novembris, An. M D XVII. Pontificatus ejusdem S. D. N. Papæ Leonis X.anno quinto.) quantum ad infra ſcripta videlicet. Quod præfati poſſint idoneum eligere Confeſſorem Presbyterum,ſecularem vel regularem,cujuscunque ordinis,etiam Mendicantium,qui confeſſione eorum diligenter audita,pro commiſſis hactenus,tempore electionis, per eos exceſſibus,delictis & *peccatis*

quibuscunque, etiam Sedi Apostolicæ reservatis; Et à censuris Ecclesiasticis, etiam quarum absolutio dictæ Sedi reservata foret. Etiam de his, quæ in *Cœna Domini* reservantur, (præterquam occasione machinationis in personam summi Pontificis: Occisionis Episcoporum, aut aliorum superiorum Prælatorum, & injectionis manuum violentarum in illos, aut alios Prælatos. Falsificationis Bullarum, aut literarum Apostolicarum. Delationis armorum, aut aliorum prohibitorum, ad partes infidelium, Aluminum Tulphe. Ac de partibus infidelium ad fideles, contra prohibitionem Apostolicam delatorum incursis (non tamen sub spe & prætextu præsentis concessionis) ac prævia satisfactione de jure competenti) in vita semel, nec non in articulo mortis, & quotiens de illo dubitatur, Absolutionem & remissionem ac plenariam indulgentiam impendere. In non reservatis verò casibus & censuris licet aliis inferioribus Papa, forent reservati, totiens quotiens id petierint, absolutionem impartiri, ac pœnitentiam salutarem injungere. Ac quæcunque tunc per eos emissa vota (ultra marino, ingressus religionis ac castitatis votis duntaxat exceptis) in alia pietatis opera commutare. Omnia insuper juramenta in quibusvis contractibus, instrumentis & obligationibus (præterquam in forma Cameræ) apposita ad effectum agendi duntaxat, relaxare. Et ab eisdem, nec non à quocunque perjurio absolvere valeat. Similiter præfati eligentes, Quadragesimalibus & aliis temporibus prohibitis ovis, butyro, caseo, & aliis lacticiniis, ac etiam carnibus, de utriusque Medici consilio uti, frui & vesci liberè & licitè, & absque conscientiæ scrupulo possint. Nec non omni tempore anni, etiam in die Paschatis, & in mortis articulo (sine tamen Rectoris & proprii Curati præjudicio) Eucharistiæ Sacramentum ubicunque voluerint, & à quocunque presbytero seculari vel regulari devotè suscipere. Et si personæ nobiles aut presbyteri extiterint, altare portatile, quod cum debitis reverentia & honore retineant, & super quo in locis ad hoc congruentibus & honestis,

honestis, etiam non sacris, & Ecclesiastico interdicto, generali & speciali, tam Apostolica, quàm ordinaria auctoritate suppositis (dummodò hujusmodi interdicto causam non dederint) habere. Etiam antequam elucescat dies (circa tamen diurnam lucem) in sua ac suorum domesticorum præsentia, juxta formam capituli, Alma de sententia excommunicationis, libro sexto. Missas & alia divina officia per se ipsas, qui presbyteri sunt, aut pro tempore erunt, celebrare, seu per alios Sacerdotes celebrari facere. Tempore quoque interdicti istiusmodi divinis interesse, & eorum corpora (sine tamen funerali pompa) Ecclesiasticæ tradi sepulturæ. Ac demum tot & similes indulgentias & peccatorum remissiones, quas, si singulis diebus Quadragesimalibus & totius anni singulas dictæ urbis, & extra, Ecclesias, quæ à Christi fidelibus propter stationes dictæ urbis assequendas visitari solent, personaliter visitarent, aliquam vel aliquas Ecclesiam (in Bern. bulla; *Pro stationibus consequendis conceditur, ut eligant quamcunque Ecclesiam voluerint dicendo Ter Pater Noster, & totidem Ave Maria.*) vel Ecclesias, juxta ejusdem Nuncii & Commissarii seu deputandi, vel deputandorum aut subdelegandorum ab eo providam ordinationem super hoc faciendam devotè visitando, & in capsis ad hoc in subsidium dictæ fabricæ per eosdem deputandis, pias eleemosynas effectualiter porrigendo consequeretur, auctoritate Apostolica per dictas literas concessa, consequi possint & valeant. Conceditur etiam, Apostolica authoritate, ut accipiens istud confessionale, & juxta ordinationem Commissarii & ab eo deputatorum, manus adjutrices ad opus fabricæ porrigens, omnium spiritualium bonorum, quæ fient in tota universali sacro-sancta Ecclesia militante, particeps in perpetuum fiat. Constitutionibus & ordinationibus ac literis Apostolicis quorumcunque Prædecessorum Rom. Pon. præsertim Pauli II. & Sixti IV. *quibus expressè & sufficienter per dictas literas* derogatur, cæterisque aliis in contrarium facientibus, non obstantibus quibuscunque.

Adhæc præfatus ſanctiſſimus Dominus noſter, per prædictas literas inhibet ordinariis & aliis quibuscunque, ſub excommunicationis latæ ſententiæ, & quingentorum ducatorum auri fabricæ prædictæ applicandorum pœnis, ne poſt conceſſionem, confeſſionem & abſolutionem hujusmodi de præmiſſis caſibus, ſe quovis modo intromittere, vel tales contribuentes, quò minus hujusmodi facultatibus & gratiis liberè uti, potiri & gaudere valeant, impedire aut moleſtare. Aut ipſi Commiſſario vel delegandis aut ſubdelegandis ab eo, aut eorum ordini regularis obſervantiæ, modo aliquo in præmiſſis, vel eorum occaſione detrahere. (In Bernenſi adduntur ſequentia: *Aut easdem dictas Indulgentias & facultates emiſſe, vel ſuper eis cum aliquo conveniſſe, & compoſuiſſe præſumant aſſerere.*) Iſta tamen confeſſionalia non ſe extendunt ad communicationes votorum emiſſorum, ſive abſolutiones peccatorum commiſſorum ante receptionem illorum, quia tunc de emiſſis votis, ſive commiſſis peccatis aliâs reſervatis debent abſolvi ſive diſpenſari à Deputatis, ſuffragabuntur autem poſtea pro futuris. In quorum omnium præmiſſorum fidem, ego frater *Bernardinus Sanſon*, de Mediolano, Ordinis Minorum regularis obſervantiæ, ad præmiſſa deputatus, *manus propriæ ſubſcriptione* & ſigilli impreſſione munitas præſentes tradidi literas & conſignavi. Datum Bernæ 1518. Die 15. Menſis Novembris.

Forma plenariæ abſolutionis, præmiſſa confeſſione.

Miſereatur tui, &c. Et poſt hæc verba communis abſolutionis dicat Sacerdos, iterum auctoritate Apoſtolica tibi conceſſa, & mihi commiſſa, te abſolvo ab omnibus peccatis, delictis & exceſſibus quantumcunque enormibus, hactenus per te commiſſis. Ac à cenſuris quomodo libet incurſis, etiam Sedi Apoſtolicæ reſervatis, in quantum mihi facultas conceditur. Et iterum remitto per plenariam indulgentiam omnem pœnam in purgatorio tibi debitam pro præmiſſis. Ac reſtituo te illi innocentiæ & puritati, quam in Baptiſmo accepiſti,

ita

ita, quòd decedenti tibi ab hoc ſeculo clauſæ ſint portæ pœnarum & apertæ januæ deliciarum Paradiſi. Etſi hac vice non morieris, ſalva tibi ſit nihilominus iſta gratia, quum aliâs in articulo mortis, in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Amen.

Atqui de his, ſine dubio, Indulgentiis agit *Beatus Rhenanus*, Epiſt. an. Chr. 1518. ad Zvinglium noſtrum ſcripta. Ubi, præter cætera: *ὁ μὲν Καρδινάλιος οὔ μοι πάνυ πιστὸς εἶναι δοκεῖ· Κἀυτὸς γὰρ ἐκείνης τῆς κωμῳδίας εἷς ἐστιν, ἂν μὴ ἡ ἀτυχία αὐτοῦ τὸν νοῦν μετέβαλεν. Riſimus veniarum inſtitorem, quem in literis tuis graphicè depinxiſti. Dant belli Ducibus literas properituris in bello. Quàm ſunt hæc frivola, & Legatis Pontificiis indigna? Quid non tandem excogitabitur, ut nummis noſtris potiatur Italia? Nec verò riſu hæc digna puto, ſed lachrymis potiùs.*

Quanti Pontificis authoritatem fecerint Helvetii in diſſidiis, quibus Papæ non rarò cum Imperatoribus fuerunt commiſſi, vel hinc patet, quòd Imperatorum ut plurimum ſequuti fuerint partes. Grave & diuturnum fuit bellum Cæſareo-Pontificium, tempore Henrici IV. & Pontificiorum *συγχρόνων*, præſertim Gregorii VII. At Tigurinos, alióſque Helvetios cum Imperatore feciſſe quis dubitet, cùm & confirmationem privilegiorum ſuorum Capitulum Eccleſiæ Tigurinæ ab Imperatore obtinuerit? *Stumpf.* a. Ch. 1114. & Sigifridus Moguntinus Archiepiſcopus (eſt autem Epiſcopatus Conſtantienſis, ſub quo magna pars Helvetiæ, Provinciæ Moguntin.) in Concilio Wormatienſi, an. Chr. 1076. contra Pontificem habito, primam ſedem occupaverit. Quo loco Patres illius Conclii Papam habuerint, docet Epiſtola eorundem; à *Stumpfio* in annalib. lib. 4. cap. 42. ex archivis Tigurinis primùm in lucem edita. Sed & Fridericales habuit Helvetia, qui à Friderico II. ne anathematis quidem fulmine avelli potuerunt, a. Ch. 1240. Vide *Stumpf.* de Tig. lib. 6. c. 16. *ὁδηγοῦ* P. III. p. 429. Hinc Innocentii IV. Bulla pro celebratione Sacrorum in Monaſterio Cappellano: *Cùm*

ſicut ex parte veſtra nobis ſit intimatum, in Monaſterio de Capella non poſſitis ſecurè propter quorundam fautorum Friderici, quondam Imperatoris, potentiam, &c. Fidem Uraniorum, Suitenſium, Subſylvanorum Ludovico Bavaro datam labefactare Pontificiæ minæ aut anathematiſmi non poterant: Id quod ſæpius jam monuimus. In cauſa Pontificio-Gallica paratiores ſemper Helvetiorum fuiſſe vires, pro Galliarum Rege, quàm Pontifice, vel ex ipſa Pontificis manifeſtum eſt Confeſſione, cujus ſuprà jam meminimus. Confer *Stettler*.an.Ch.1520.pag.595.

P. *VValdenſes in Helvetia nidum paulatim quæſiviſſe, non deſunt conjecturæ.* Vide *Stettler*.anno Chriſti 1268.pag.18.

Q. *Epiſcopis fulmen anathematis minaturis ſilentium imperârunt*; Id.an.Ch.1518. p.578.

R. *Curtiſanos limitibus ſuis proſcripſerunt*, Stettler. an.Ch.1520.pag.508.

S. *Ipſius Pontificis tyrannidem Fratri Nicolao Vndervvaldio viſione memorablili repræſentatam, exteri etiam obſervârunt.* Vide P.III.ὁδηγῷ,c.1.p.39.

T. *Nævos, quos in Clero, majores noſtri obſervârunt, non attingo.* Magos, *Stettler*.an.Chr.1480.p.239. an.Chr.1511.p.353. habet; de concubinariis & falſariis, vide *Hiſt.Eccleſ.*Sec.XV.p.348.

Quid? quòd ab ipſo etiam Papatu, & religione Pontificia nonnulli Helvetiæ Cantones ſeceſſionem fecerunt. Unde quidam, animis exacerbati, & diſſenſionibus exulcerati, in fœdere nihilominus Helvetico conſtantiſſimi permanſerunt. Non malè *Thuanus* Hiſt. lib.1,pag.57. *Tigurini* Capellana *ſtrage minimè fracti, ſubmiſſo à Bernatibus, Baſileenſibus & Schafhuſianis auxilio denuo prælii aleam ſubeunt, in quo rurſus vincuntur, ſed clade utrinque accepta: Ita ut cùm utramque partem furoris tæderet ac pœniteret, de pace inter ipſos facilè convenit, &c. Ab eo tempore quantumvis creſcente religionis diſſidio ab inteſtinis bellis Helvetii quieverunt.* Credebant multi, quòd & Rhæti facilè odora-

odorabantur, conventum Tridentinum fore fatalem: Sed decollavit ſpes. Non lenocinia deerant, non crebræ & delenificæ literæ, quibus Pontifex Helvetios, tum aliâs, tum a.Ch.1551.ad Concilium invitavit; *Sleid.* l.22.p.289. *Suave Polan.* Hiſt. Concil.p.427. Sed fruſtrà: Parere Helvetiis, à Regis Galliarum; cui nec illud nec alia obtrudi potuerunt Conciliabula Pontificia; Legato ita inſtigatis, recuſantibus; Rhætis verò Curienſem Epiſcopum Thomam Plantam revocantibus. Obtinuit tandem Papa an. Chr.1562.à VII. Cantonibus utriusque ordinis Legatos, qui, ſi actis Concilii pag. 655. fides adhibenda, magnam Papæ diſcordiæ alendæ inter Helvetios ſpem fecerunt; moniti verò hac de an.1566.in comitiis Badenſibus, doctrinam Tridenti probatam ſe quidem amplecti, at ſine Helvetici fœderis jactura. Si quæ à Tridentinis Legatis factæ ſint largiores promiſſiones, ſuperiorum illud aut ſuorum minimè tribuendum Imperio. Atque ſic ea animorum rediit conjunctio, quam, ipſis teſtibus Legatis, vix unquam expectare licuiſſet. Alia orta ζύμωσις ex fœdere illo particulari, an. Chr.1586. quæ tamen mox rutuba apolegeticis ſcriptis dextrè compoſita fuit, ut vel hinc ſpem concipere poſſimus, nullas deinceps patriam agitaturas procellas, quas non ſummus ille Navarchus miniſtrorum ſuorum dexteritate & ſolertia ſedare & poſſit, & velit.

XLII. Ita habet *Methodus Generalis*; *Specialis* ad unam quamque civitatem, ſeu Pagum eſt accommodata.

¹Sic verbi gratia I. De *Sangallo* ſpem nobis luculentam & ſuo, & fratris ſui nomine fecit *Ioachimus Vadianus*, in Pomp. Mel. lib.3.pag.169. *Hac dulcis patria noſtra eſt; &c. Debeo igitur tantæ altrici, cùm publico gentis nomine, tum obligatione privati debiti. Cui enim non ingrato, nec ignobili patria facies jocunda non ſit? Cui non dulce natale ſolum? ea maximè gratia quod educavit.*

educavit. Ac ne quis amore me magis, quàm studio veritatis motum,ut plura de ea referam,existimet,ab omnibus prorsus hoc in loco præconiis abstinendum censui. Alio in opere conati sumus,& porrò,ubi poterimus, conabimur,ne quis erga patriam ingratos nos fuisse aliqua in parte objicere queat. Quod si loci commoditatem ob montes,ob flumina,ob aëris gratissimam salubritatem, & cœli affluxum minimè noxium,si civium religionem ,prudentiam , æquitatem, humanitatem, belli pacisq; administrationem,non satis pro rei dignitate extulero,si studia probatissima, & famigerata per Europam mercimonia , non fuero pro dignitate consecutus, veniam mihi posteri dabunt, quòd primus illa fuerim ausus: quandoquidem in magnis,ut Propertius ait,& voluisse sat est, & plerique, qui post me aliis erunt in annis,nostra audacia ducti fortasse meliora proferent. Quorum è numero futurum speramus Melchiorem Vadianum fratrem nostrum. II.*Basileæ* hanc operam præstitit gratissimus civis,*Theodor.Zuingerus*, Meth.Apodem.lib.3.pag.159. III. Nec *Tiguro* nostro alumni deerant,qui τὰς ἀμοιβὰς ἀποδοῦναι didicerunt. Opportunè his mihi diebus oblata est Oratio publicè,à Clarissimo, doctissimóque viro, D. *Ioh.Henrico Huldrico*, Professore Linguæ Græcæ disertissimo, de Patria,magnisque DEI in eam beneficiis habita. Illi, dum ab hæredibus, præclaris Ecclesiæ nostræ luminibus, editionem ejus avidè expectamus,præmittere liceat Orationem nostram , cujus suprà pag.197. meminimus. Ea verò ita habet:

ORA-

ORATIO HISTORICA,
De
MAGNIS IN REMPUBLIcam, Scholam & Ecclesiam Tigurinam DEI, tum beneficiis, tum pœnis.

Magnificentissime D. Consul; Proceres Amplissimi. Venerande Antistes; Magnifice Scholarcha; Pastores Reverendi, Professores Clarissimi, Doctores Experientissimi, Hospites Nobilissimi, Tuq; Lectissima studiosæ Juventutis Corona, patriæ spes, Reipublicæ, Ecclesiæ & Scholæ seminarium florentissimum.

PLUTARCHUS, Magnus ille & cum paucis conferendus Polyhistor, Indum Sagittarium, artis in ea gente Principem, commemorat, ab Alexandro Magno specimen εὐστοχίας dare jussum, obsequium, pertinaciter an modeste? haud equidem dixerim, detrectâsse. Contumeliam verò in Regem latè terrarum victorem, & omnium potiùs, quàm iræ patientem, jam capite luiturum se de crimine sibi impacto apparitoribus ita purgâsse: Jaculatoriam ab aliquo tempore repositam, & à se neglectam, exiguam sibi felicis successus spem relinquere.

Quòd si & ego, Auditores omnium Ordinum splendidissimi, cui aliquot abhinc annis in fumosis Rabbinorum antris & inhospitis Arabum tesquis detento, vasto etiam Historiarum pelago jactato, Rhetorum subsellia salutare

ſalutare non licuit, curtæ meæ ſupellectilis conſcius, vadimonium deſererem, foro abirem, locúmque adeò dicendi, & ætate provectioribus, & judicio maturioribus, & authoritate gravioribus, eloquio deniq; gratioribus cederem; tanta mihi rigoris alea cum Indo illo extimeſcenda non eſſet. Ecquid enim ſit, quod animum mihi ad tam luculentam ſuſcipiendam Spartam addere queat: Non ingenium, quod infra mediocritatem contigit; Non judicium, quod ſuam, per ætatem ἀκμὴν non attigit: Non eruditio, quam in me perexiguam eſſe fateor: Non honorifica tot ſummorum Virorum, quorum in Ampliſſimo Conſeſſu ora vultúsque intueor, præſentia: Non denique Exercitatio, aut quæ Indi tergiverſantis ſpes eſſe poterat, artis feliciter olim factitatæ jucunda recordatio. Sed bono me animo eſſe, & intrepidè ſuggeſtum conſcendere jubet authoritas ejus, qui hoc mihi oneris, pro Scholæ noſtræ conſuetudine, quod veſtrum nemo ignorat, impoſuit. Juſſu ergò & arbitrio ejus, quem Schola mihi dedit Præceptorem, Collegium Profeſſorem, Eccleſia Antiſtitem, matrimonium Affinem, familia denique Compatrem, verba ad Vos, hac feriæ Protomartyrum Tigurinorum, Felicis & Regulæ παρασκευῇ, facere, σὺν Θεῷ, aggrediar.

Ut verò à carceribus ad metam planâ viâ noſtra decurrat Oratio, & vel ab argumento aliqua mihi apud Vos concilietur authoritas, duo (quibus, ne anxiè mihi in materiæ delectu eſſet laborandum, aut animus variis thematum divortiis diſtrahendus, τῷ καιρῷ δηλαδὴ voluit is, cujus monitu provinciam hanc ſuſtineo) Laconica,, quantum fieri poteſt, expediam brevitate. Agam primùm de *divinis* in *urbem*, *Rempublicam*, *Scholam* & *Eccleſiam* noſtràm collatis & collocatis *beneficiis*: Loquar deinde de *Vindice* Dei *Oculo*, quo tum aliâs, tum verò & cumprimis *die decimo Ianij* proximè elapſo, ita obliquè nos aſpexit, ut exclamare tamen liceat; κατεπόθη ἡ δικαιοσύνη εἰς νῖκος καὶ ἔλεος. Ne, quæſo, diſtœdeat ea, ſine verborum fuco & mangonio avidis haurire auribus, quæ patriam noſtram non modò

ad

ad stuporem, ne dicam invidiam, singulari DEI gratia florentem & triumphantem, sed & ob peccatorum molem gementem, manúque DEI graviter tactam, ideo suis depingunt coloribus, ut majori in dies pietatis impetu ad averruncandas justissimas cervicibus nostris imminentes pœnas feramur. Hoc unum peto, ut si in hac animi imbecillitate, quam natura mihi circumdedit & auget hæc frequentia non satis fecerit Vobis hæc Oratio, pro vestra mihi humanitate veniam detis.

Sed ad rem. Beneficiorum DEI in *urbem* nostram, Rempublicam nostram, Ecclesiam nostram, Scholam nostram initurus numerum unde exordiar? Dies me citius deficiat & charta, quàm vel dicendi vel scribendi copia. Pictorum me consuetudine tuebor, qui, quod penicillo non assequuntur, velo contegunt.

Quid cedò est, quod vel celeberrimam commendare queat Urbem, cujus luculentissima documenta non habeat Tigurum nostrum? *Antiquitatem* desideratis? At præter paucos Viros doctos, cæteros vel ineptos λεξιθῆρεις & nasutulos vocum Indagatores, vel invidos & malitiosos Historiarum Helveticarum corruptores κρόταλα καὶ περιτρίμματα τῆς ἀγορᾶς; ultimam hactenus ei denegavit nemo. *Tigurum*, scribit *Simlerus* noster, *absque omni controversia est una è vetustissimis urbibus Helvetiæ. Domestici Annales tradunt, sedecim annis post Trevirorum urbem conditam esse. Treviros autem Trebetam, Nini filium, Patriarchæ Abrahami temporibus condidisse, Marianus Scotus in Chronicis memoriæ prodidit.* Sint, qui velint, omnia illa, quæ de *Turico Arelatense* minoris, & Suevo majoris Urbis auctoribus referuntur, si non cariosis, saltem infirmioribus, quàm quibus optaremus, suffulta videri tibicinibus; vel apertam etiam redolere fabulam; Non tamen ejus propterea periclitatur antiquitas, quæ aliunde clarissimè emicat. Celebre enim Tigurinorum nomen est in Romanis Historiis, ut qui non modò cum Cimbris, adversus Romanos militârunt, sed & Cassium Consulem profligârunt. Et ne ullus antiquitatis nostris masculè

asserendæ relinqueretur scrupulus, placuit Providentiæ divinæ, inter tot belli motus & metus, ad hanc nostram usque propagare ætatem antiqua, à millenis propemodum annis, diplomatum vel autographa, vel indubitata apographa *Ruperti, Alemanniæ Ducis, Caroli M. Ludovici Germanici, Caroli Crassi, VVernheri Comitis Badensis, Berchtoldi Ducis Zeringensis,* aliorum item Imperatorum Augustorum, *Henricorum IV. & V. Lotharii, Friderici Barbarossæ, Friderici II. VVilhelmi, Richardi, Rodolphi Habspurgensis, Alberti I. Caroli IV. Venceslai, Ruperti Palatini, Sigismundi, Alberti,* in quibus obvia ubique mentio *Castri Turicensis in pago Zürichgavensi siti; Castri Thuricini, sepulchri Martyrum Thuricensium S. Felicis & S. Regulæ, Turris Regum Romanorum, eorundemq; Regalis Palatii; Imperialium Legum, & antiquæ Imperialis Majestatis conservationis:* Sed quid Soli mutuamus lucem? Aperta hæc sunt & extra controversiæ aleam posita.

Jam verò, si Principibus placuisse Viris non ultima laus est, Tigurum, cui non sit πόλεων ἀντάξιον ἄλλων? Placuit illud *Imperatoribus, Regibus, Principibus, Rebuspublicis,* quibus & ortum suum debet & præclara incrementa, & toties solicitatæ per fœdera contesserationis honorem. Placuit (si antiquissimis monumentis nostris fides sit adhibenda) Thurico, placuit Suevo, placuit Julio Cæsari, Diocletiano Gentilibus; Carolo Magno Christiano, quos Annales nostri Tigurinæ urbis fundatores agnoscunt, restauratores, auctores.

Placuit Arnolpho, Henrico III. Henrico IV. Henrico VII. Carolo IV. Sigismundo, Friderico III. aliisq; Imperatoribus, quibus Tiguri *sedem sæpe figere, Sacra ibidem sua, suorúmque nuptias celebrare* solenne fuit. Placuit cumprimis Rodolpho Habspurgensi, qui impensè Tigurinis favens res eorum multum juvit, nomenque defendit. Placuit & fœderatæ Helvetiæ Cantonibus primis, qui sponte ei in fœdus æternum recepto cesserunt προεδρίαν.

Quod si *Privilegiis,* Imperatorum & Regum authoritate

ritate concessis, certandum sit, quid vel à liberrimis exspectes Imperii Civitatibus, quod sua paulatim fidelitate non obtinuerit Tigurum? Domi, Curia; militiæ vexilla, utrobique Cives honorabantur.

Scribit *Guillimannus: Cudere monetam nonnisi locis antiquis & singulari privilegio permissum fuisse.* Nemo enim nescit ejus esse nummum, cujus est ὁ νόμος, qui, ubi Princeps non est, loco Principis est aut Monarchæ, teste in Politicis Philosophorum primo. Sed neque hanc Carolus Crassus Tigurinis denegavit prærogativam. In *decidendis publicis* provinciarum vicinarum *controversiis* tanta Tigurinorum fuit authoritas, ut Mediolanenses, *si quando ad Transalpina vocarentur judicia ibi discuti vel judicari de jure deberent.* Unde & *Cameram, & Palatium, & Fiscum Imperii* Tigurum nostrum appellare Veteres solent. Notum ex rescripto Ludovici Pii, Ludovici Magni filii, Aquisgrani anno 821. edito, Sanctique Galli Gothberto Abbati dato, *controversiæ inter eundem Abbatem & Episcopum Constantiensem decisæ, multæq; fisco Imperiali Thuregi solvendæ*; expressam injici mentionem.

Deerat Coronæ huic unus adhuc flos, *libera Senatus Electio*, quam Cleri tyrannis ad Friderici usque II. tempora suppressit. Mortuo enim Berchtoldo ultimo Zeringiæ Duce, Collegiorum & Urbis Advocato, Imperiique Præfecto (quales Tigurum jam inde ab anno Christi 913. & deinceps habuit aliquot) Cives anno Chr. 1218. in Imperii tutelam Fridericus recepit, multáque Collegiorum privilegia, &, præter ea jus eligendi Senatum, quod antea non modò sub Francis, sed & Germanis aliquandiu, penes Collegia fuerat, in Cives transtulit.

Ne verò, qui tot domi insignibus Imperialibus micarent, belli contemptui aliis essent, ecce *purpureo diademate* labarum seu vexillum eorum à Rodolpho Imperatore ornatur, quod deinceps non ignominiæ aut amissi, accepta clade, signi, ut malevoli quidam ineptiunt, (neque enim Majores nostri à Lotharingiæ Duce

& ab ipso Papa mutare jussi, illud detrectâssent) sed fidelitatis & virtutis symbolum retinuerunt.

Libertatis nomen & pulchrum, & ipsam præsertim rem præclaram esse, ii optimè nôrunt, qui pretioso libertatis amisso cimelio duro servitutis jugo premuntur. At Tigurum nostrum non à trecentis tantùm annis, id est, à Fœdere Helvetico, sed multis seculis antè libertate summâ gavisum fuisse, ne antiquissima quidem Ciceronis, Julii Cæsaris & Plutarchi monumenta ambigere nos sinunt. Victi quidem à Romanis, eorum per annos penè quadringentos Imperio paruêre: quo elapso interstitio, Gothorum & Vandalorum irruptione, Imperii Romani vires exhaustæ & ab Alemannis accisæ fuerunt: fato Urbis nostræ, quæ hoc torrente inundata quoque erat, tristi & miserabili. Paulò pòst tamen à Clodoveo Franco, Alemannorum, cum quibus Tigurini sua antè arma sociaverant, domitore Castrum Thuricinum, (sic enim appellabatur) è ruderibus excitatum, soliúsque Regis, in libertatis indicium, Imperio subesse jussum, Francos superiores agnoscebat per annos 253. Francico autem translato regno à Merovengiis ad Pipinum, ejusque postea filium Carolum Magnum, melius habere, atque adeò ad se Tigurum redire, amplissimisq; auctum privilegiis, urbs deinceps Germanorum Imperio liberrima esse cœpit: Donec tandem, cùm Franci throno excussi, Germanis lampadem traderent, Austriaca domus limites moderati regiminis transiliret, privilegia Helvetiorum convelleret, ipsum verò Imperii caput Urbem variè afflictam desereret, de alia excutienda quercu solicita, fœdere se vicinorum æterno munivit.

Possem plura in medium afferre de *loci amœnitate, agrorum fertilitate, vinearum copia*. Possem, aliorum verbis, commendare cæruleum illum lacus non limosi, sed limpidissimi, supra urbem patuli, tractum, piscibus saluberrimis scatentem, & sese in oppidi faucibus effundentem, urbem mediam intersecantem, intersectam duobus pontibus sublicijs connectentem; sed vel

ex solo Othone Frisingensi veterem portæ urbis inscriptionem repetiisse abundè fuerit:

NOBILE THUREGUM MULTARUM COPIA RERUM.

Aliò me nunc vocat celebrata illa & per ora Virûm volitans Majorum nostrorum *fortitudo*, in asperis & prosperis fides atque constantia, justitiæ denique eorundem insignis amor. Tigurinos *fortitudinis* nomine pridem jam inclaruisse, si quis, rerum nostrarum ignarus, dubitet, vel ex sequenti Compendio de cæteris judicium ferat.

Tigurini erant, quorum Exercitus, Cæsare, Floro, Orosio testibus L. Cassium Romanorum Consulem cæcidit.

Tigurini erant, qui Tetwilæ parva manu magnas hostium copias fuderunt: quadraginta enim civium jacturâ septingentos neci dederunt, sicque, ut *Gerardus de Roo*, Bibliothecarius Archiducalis loqui amat, *contra hostes feliciter pugnârunt*.

Tigurini erant, quos Rodolphus Imperator prælium commissurus Bohemicum, in prima collocavit acie, edito ad reliquum Exercitum celeusmate, ut Tigurinorum, quorum ducenti tum ejus sequebantur castra, quos nôsset mori paratiores, quàm turpis fugæ exemplum præbere, virtutem imitarentur.

Tigurini erant, qui Grinoviæ insidiis circumventi, & ad tempus secedere coacti, tanto mox, resumptis viribus, hostem invaserunt impetu, ut, cùm, referente *Johanne, Monacho Vitodurano, belluarum more furibundi in eum irruissent*, tergis versis, præclaram victoriæ laudem ille Majoribus nostris, amplissimáque spolia reliquerit.

Tigurini erant, qui durissimam Alberti Ducis, & Caroli Imperatoris quartùm iteratam obsidionem masculè sustinuerunt.

Tigurini erant, qui variis Exulum fraudibus atque insidiis irretiti non modò in fatali illa nocte lanienæ civium destinata, sed etiam deinceps pro nova Reipub. forma, pro aris & focis, pro patriæ libertate fortiter certârunt, hostémque domesticum vicerunt.

Tigurini erant,qui laceſſiti,non facilè provocantes dimiſerunt inultos. Quoties enim ab hoſtibus Auſtris damnum paſſi, Talionis legem μέτρῳ πεπιεσμένῳ non reddiderunt? Ceſſit armis Majorum noſtrorum Raperſvilla,ceſſit Marca,ceſſerunt latentes ubique inſidiæ Auſtriacæ Bremogarti, Vitoduri,alibi. Ceſſerunt Nobiles,Barones vicini,qui Tigurum ſacris interdictum, &, cujusvis libidini,Papæ decreto,expoſitum,vellicabant ubique & infeſtabant: temere ſomniantes, cultum ſe præſtituros Deo,ſi gnaviter Tigurinis inſultarent. Sed experti ſunt,magno ſuo malo,quàm leviter bruta hæc Papæ fulmina ſtringant eos,quorum portus & portio eſt Deus. Nam & Schwanovium arcem Gerolzeckiorum Rhenoattiguam, Prædatorum receptaculum oppugnatam diruerunt: Freyenſteinium ad Toſam fluvium, & huic vicinam Tuffenam ſuperiorem; Schonevertum item ad Limagum, ſex fortè ab urbe paſſuum millibus; Schlattam denique propè Elgovium Tigurini everterunt.

Qui à nominibus, quæ vehicula ſunt rerum, Urbi noſtræ authoritatem quærunt, habent illi perpetuò in ore: *Duregum*,quaſi *duorum Regum* Civitas; vel *terror Regum*. His delectari poſſunt ſuaviludiis,qui certiora non habent. Hanc nos, etſi nec tutò, nec certà Etymologiam patriæ noſtræ aſſerere poſſimus, affirmamus tamen audacter,fuiſſe Tigurum tum aliâs,tum præſertim Seculo poſt Chriſtum natum decimo quarto hoſtibus terrori,amicis ſolatio, plerisque, quòd unam hanc urbem,nullo præſidio, territorio nullo,munitam, tot & Imperii & Auſtriacorum excipiendis ictibus parem,attoniti viderent,miraculo.

Sed ne his coërceri voluit Veterum Tigurinorum fortitudo cancellis. Nam & *Tigurini* erant, qui faſtum & ſuperbiam Hulderici Reginoburgi Domini ita fregerunt,ut,qui cum honore Dux eorum eſſe detrectavit,accepto tandem annuo ab illis ſtipendio vitam tolerare, eámque adeò inglorius finire coactus fuerit. Et, qui arcibus ſuis,urbi naſſæ inſtar inſidiantibus,

bus, interitum Tigurinis minabatur, fasces non multò pòst humiliter eis detulit.

Tigurini erant manipulus ille fortium Virorum sexaginta, qui in bello Tigurino, misero & diuturno, memorante *Stettlero*, plura hostium exercitui incommoda intulêre, quàm reliqui urbis milites præsidiarii, extranei plerique, & patriæ ferè nostræ fatales.

Tigurini erant, quos Italiâ exituros Episcopus Fanensis, *Gorus Gherius* hoc encomio comitatur: *dignos eos censeri commendatione, sive quòd in stativis continentia frugalitatisq́; solita fuerint, ita, ut quantum formidinis ac terroris pugnando fecerint inimicis, tantum admirationis ac benovolentia probata illa disciplina Amicorum mentibus inseruerint, ut nec sufficienter laudari pro meritis valeant, nec satis digna huic virtuti pramia inveniri.*

Tigurini erant tot egregii & æternitatis monumentis decantati Heroës, quorum vel aliquos, ne in patriam injurius videar, ad virtutis & imitationis exemplum vobis sistere liceat. Ne Hercules contra duos, veteres proverbio dicere solebant. At vel unus *Brunius* primus Reipublicæ nostræ, qualis à trecentis fuit annis, Consul, *duodecim patria proditoribus Rapersvilla aperto Marte restitit.* Rodolphus Habspurgicus primus post interregnum Imperator, *Iacobi Mülleri* civis Tigurini fortitudini & imperterrito animo, vitæ suæ, in cujus discrimen bello cum Regenspergio implicitus incurrerat, conservationem acceptam tulit. Müllerum hunc *Vitoduranus* noster, quem ipse oculis suis usurpaverat, *Virum corpulentum* vocat, *procerum, fortemq́; viribus.* Quæ Scriptorum, Italorum præsertim, judicia sint de prælio Novarreno, quo & Græcis & Latinis Helvetii fortitudinis palmam præripuisse dicuntur, enarrare nihil attinet. Hoc Tigurini laudis deportârunt, quòd, cùm anceps diu esset pugna, Civis tandem sui *Conradi Engelharti* virtute, qui primò hostium tormenta petere & evertere jussit, memorabilem Helvetii victoriam adepti sint. Dabat & aliâs strenui militis insigne spe-

cimen. Cùm enim Tremulius, exercitus Gallici Dux machinis & tormentis ad deditionem Novariam cogere tentaret, nuntiis eum monuit, ut sumptibus parceret; quid enim ejus urbis concutere mœnia juvaret, quæ cuique pateret? portâ se cum suis apertâ exspectare, ut erectis signis ingressi belli aleam experirentur: quoties etiam muri pars corruisset, linteis saltem expansis minas tegere jussit. Nihil dicam de Marco Roestio, summæ authoritatis & militaris peritiæ, Duce, in quorum decantandis laudibus Italici etiam Scriptores prolixi sunt & diserti. Taceo cæteros, quorum sine dubio rebus gestis & heroicis facinoribus, *Felix Faber*, & ipse Tigurinus, postea verò Monachus Ulmensis, motus, hoc posteritati de patriæ suæ civibus reliquit elogium, *quòd ab antiquo homines sint bellicosi*.

De veteribus Helvetiæ incolis refert apud Cæsarem Divicus, eos ita à Patribus Majoribúsque suis didicisse, *ut magis virtute, quàm dolo contenderent, aut insidiis uterentur*. Quam quidem laudem (neque tamen inficiamur, quin multa Majoribus nostris strategemata felicissimè cesserint) ad posteros propagare Tigurinis curæ fuisse & Italica bella probant, & Burgundica.

Becanus, celebris ille per Germaniam Jesuita, haud obscurè Helvetios commendat à *fidelitate*. Hanc etiam laureolam Tiguro nostro cum cæteris Fœderatis communem, liceat bona vestra cum venia, paulò plenius asserere. Hanc enim ut Majores nostri consequerentur, suam semper fidem probârunt Superioribus, paribus, patriæ. Quos urbs nostra impetus non sustinuit? quæ mala non exantlavit, ut ne fides ejus nutaret? Non Paparum fulmina, non Sacrorum interdicta, non vicinorum convitia, non Clericorum ludibria fidem Tigurinorum Friderico & Ludovico Imperatoribus datam, frangere poterant, aut debilitare.

Quid *sociis* & *amicis*, æterno, quod speramus, & indissolubili nexu junctis, non præstitit?

Testis est *Helvetia fœderata emergens*, quæ Tigurinorum accessione aucta, & Albertum Austriacum, & ipsum

ipſum etiam Carolum Imperatorem ita irritavit, ut arma priùs deponere in animum non induxerint, quàm fœderi renunciâſſent. Sed firmius erat fidei vinculum, quàm quod vel bonorum omnium vel corporum etiam jacturâ ſolvi deberet. Non incerta loquor aut obſoleta, ſed ipſa Hiſtoricorum Auſtriacorum authoritate confirmata. Quid non obtulit Imperator, ut Tigurinos cœpti pœniteret? Sed maluerunt illi difficili & Seculi ſpatio vix abſoluto, turbari bello, quàm turpem perfidiæ notam ſibi inurere.

Teſtis eſt *Helvetia afflicta*, quæ Lombardicis, Burgundicis, Suevicis vexata bellis, Tigurinorum non ſemel experta eſt fidem, tum in juvandis Sociis periclitantibus, tum verò in defendendis ſanguine partis atq; paratis privilegiis. Aſſentator videri poſſem, niſi rigantibus genis beneficiis his æternitatis memoriam polliciti eſſent ipſi illi, quibus collata legimus.

Teſtis eſt *Helvetia triumphans*, quæ de libertate ſua jam ſecura, aliis etiam opem tulit. Quàm enim luculentis hac etiam in parte fidem ſuam ſociis probârint Tigurini documentis, in Italicis illis, ad miraculum poſteritati relictis expeditionibus, non modò *Iovii, Guicciardini, & Thuani*; ſed & *Verulanii, Gorii, Piſtorii* aliorúmque indicio & judicio monſtrare proclive eſſet.

Sed neque rebus tantùm ſecundis parati erant fidelitatis ſuæ atque conſtantiæ edere ſpecimina. Deſerti etiam & à ſociis relicti majorem fidei ſemper rationem habuerunt, quàm vel commodi ſui vel incommodi. Cùm enim ſemel Majores noſtri, difficulter tamen, eò pertracti, Papæ fœdere ſociarentur, nullis vel minis, vel promiſſionibus, vel exemplo reliquorum Cantonum avelli, & in Galliarum Regis caſtra pellici poterant, eo etiam tempore, quo Reformationis jam opus fervebat. Unde *Epiſcopus Verulanus: Turicenſes, inquit, ſoli fœdus ſervârunt, vexillum erexerunt, propter quod reliqui ſubſecuti ſunt, pugnârunt tandem ſtrenuè.* Cedro profectò, candore & magnanimitate majorum noſtrorum,

digna eſt illa Magiſtratûs Tigurini ad Clementem VII. Epiſtola. *Cùm enim ſtipendia illi ſua à Clemente poſcerent, hic verò, niſi à Sacrorum mutatione prorſus abſtinerent, repulſa eos abigeret, maſculo Papa reſponſo intimârunt, quanto ſtudio fidem ſuam illibatam vellent & intemeratam. Apud nos*, ſcribunt, *Eſt, eſt; & non, non, ſi cui quid promittimus, omninò eſſe volumus, id quod Chriſti fidelibus ante omnia congruit, tum erga Chriſtianos, tum Turcas, ſine omni excuſatione.*

Jam verò magnam *Tigurinorum in patriam* fuiſſe fidem, quid multis referam? Cùm Rempublicam malè adminiſtrari vidiſſent, omnem moverunt lapidem, ut peſtilentiſſimis illis ſublatis decoctoribus, Viri ſubſtituerentur publicæ rei amantes; tyrannide exploſa Ariſtocratia induceretur. Cùm denique tot expoſiti hoſtium injuriis, deprædationibus & irruptionibus; arctis nimis ſe limitibus includi dolerent, ſua paulatim pomœria ita dilatârunt, ut, cùm caſtrum antehac fuerit Tigurum, villa & pagus; civitas eſſe cœperit, foſſis primùm & mœnibus cincta, pòſt etiam inde ab auſpicatiſſima Reipublicæ reformatione, Comitatibus, Baronatibus, Civitatibus & Dominiis, præſenti pleriſque pecunia emptis, ampliata.

De *Juſtitiæ* amore, qui in Majoribus noſtris fuit longè maximus, quid ſine blanditiis in medium afferam?

Illi prodeant, qui ut, injuriis affecti, cauſæ bonæ patronos haberent, ſatis ſibi eſſe putabant, in Civium Tigurinorum numerum aſciſci & aſcribi.

Illi prodeant, quibus civitatis jure donatis nec corpora ſua Tigurini denegârunt, nec fortunas.

Illi prodeant, quibus ne Religionis quidem odium ſilentium imperare potuit, quin candidè ad Tigurinos ſcriberent: *Ad Civitatem veſtram, tanquam Juſtitiæ & ſplendoris normam, omnes Chriſtiani Principes ex Germania confluebant.*

לא כמא דאמרת אמך אלא כמא דאמרין מגריא

מגריא *Non quemadmodum dicit mater tua; sed quemadmodum dicunt vicini tui;* Veteri proverbio exprimere Hebręi solebant illud *Prov.c.27.v.2.Laudet te alienus, non os tuum; extraneus, non labia tua.* Quod quidem ne occini mihi jure queat, unius atque alterius Scriptoris, non sensum modò, quem etiam hactenus, (nihil enim tota hac oratione præter dispositionem nostrum est) aliunde mutuavimus; sed & verba Urbis nostræ Antiquitatem & privilegia perspicuè asserentia, apponemus. Doctissimus ille vir, qui Rempublicam sive Statum Imperii Romano-Germanici descripsit, hęc inter alia de Urbe nostra p.141.reliquit verba.

Tigurum, urbs libera Helvetiæ primaria, & vetustate antiquissima à Tigurinis nomen adepta est. Hi cum Tuginis quartum Helvetiæ pagum tenebant, & unâ cum civibus in Italiam infusi, multum damni ei dederunt. Ex quo liquet, ante Christum natum Tigurinos Alpium tumulos Noricos insedisse, & Helvetiam incoluisse. Appellatur eadem à nonnullis Turigium & Turregum in Ducatu Alemanico in pago Turgavensi. In monumentis vetustissimis extat posterius nomen in versu, qui cuidam portæ Urbis inscriptus est:

NOBILE TURREGUM MULTARUM COPIA RERUM.

Germanicè Zürich/ *mutatione literarum non magna. Sita est ad exitum lacus magni, & dividitur ab amne Limago,* Limmath/ *in civitates duas, majorem & minorem, quæ tribus pontibus junguntur valdè amœnis. Exusta est cum aliis Vrbibus, cùm in Galliam profecti sunt cives cum Rauracis, Tulingis & Latobrigibus, ut sedem magis opimam & fertilem quærerent. Idcirco ne quis in fuga subsidium sibi relictum putaret & domum redire posset, omnes Vrbes, oppidáq; sua incenderunt. Nihilominus tamen à Iulio Cæsare fusi & fugati, in pristinam sedem redire coacti sunt, & Vrbem suam de integro adornârunt. Imperante Constantio Chloro à Germanis destructa est hac Vrbs: à Diocletiano autem reparata, amplificata, ac muris, turribus fossisq; munita magis. Subdita fuit Romanis annis circiter*

citer 500. usq; ad Valentiniani III. Imperium. Postea ab Alemanis & Francis Orientalibus Rhenum trajicientibus unà cum Gallia, Belgica & Helvetia penitus vastata est. Iacuit ergo in ruinis usq; ad Clodovei V. Regis Gallorum tempora, qui compressis & domitis Alemanis arcem & Vrbem Tigurinam reparavit. Ab hoc tempore civitas non solùm aucta & ornata est, rebus ad victum & cultum necessariis, sed religionis etiam Christianæ fundamenta quædam in ea jacta sunt. Non parùm etiam ad ornandam hanc Vrbem contulit Carolus Magnus, qui Monasterium extruxit, quod ultimum est inter viginti tria, quæ ab eo condita sunt. Ædificavit ibidem quoq; templum, & in palatio suo, quod illic habuit, libenter & multum habitavit. Construxit etiam Basilicam insignem & amplam in editiore colle trans limagum circa annum Christi 760. in quo hodie domicilium est Musarum, liberalibus studiis linguarum, artium & disciplinarum affluens, cœtum discentium & docentium fovens. Mansit autem in potestate Francicorum regum, & in Imperatorum Germanicorum, habuitq; per annos circiter 300. Advocatos seu Præsides ab Imperio datos, sub quibus tamen reparari tota, anno 450. non potuit. Sed sub Carolo Crasso demum ædificatio ejus absoluta est & claudi ejus portæ cœperunt. Præfectura autem Imperialis Tiguri penes Principes Zeringenses fuit usq; ad annum Christi 1218. Idcirco titulum etiam illi usurpârunt judicum & Advocatorum in omne Turregum jurisdictionem Imperialem habentium, Dei & Imperatorum Gratia. Ab eo tempore in tutela Imperatorum Romanorum fuit & à plerisq; omnibus amata est, propter fidem eximiam in bellis & aliis difficultatibus navatam. Gubernata est longo tempore à XII. viris, quibus tandem anno Christi 1335. imperium abrogatum est, propter insolentiam & peculatum. Post eos designatæ sunt tribus XII. & unus Consul, ex quorum numero deliguntur in hoc usq; tempus 50. Viri, qui quotidie Rempublicam administrant, 200. verò deliguntur, cùm res graviores tractandæ sunt. Hæc

Guber-

Gubernationis forma ab Imperatore Ludovico IV. confirmata est, & adhuc commoda salutarisq; civitati habetur. Venit in certamen grave cum Austria duce, Episcopis Argentinensi & Basileensi, Friburgo Brisgoja, Colmaria & Selestadio Fœderatis. Quo quidem in casu opem Caroli Boëmiæ regis imploravit, verùm cùm nihil auxilii ab eo impetraret, necessitate compulsa sese cum Helvetiæ civitatibus, Lucerna, Vriis, Suitia & Vndervvaldia conjunxit, communeq; fœdus anno Ch. 1352. *firmatum est. Nihilominus ab Alberto Austriaco circumsessa est equitibus* 2000. *& peditibus* 20000. *Cùm autem expugnari non posset, accusata est ab eo apud Cæsarem Carolum IV. qui omni ratione in id incubuit, ut à fœdere Helvetico eam avelleret. Quod cùm obtinere non posset, unà cum Alberto illam oppugnavit. Hinc difficultates multæ illi objectæ sunt, donec Cæsar Carolus IV. in societatem fœderis eam recepit, & pactam cum Helvetiis societatem confirmavit, privilegiisq; pluribus donavit. In hac fide & fœdere Romani Imperii mansit usq; ad annum Christi* 1400. *quo VVenceslaus Imperator Senatui, populoq; Tigurino vendidit omne jus Advocatiæ Imperialis, βοηθείας, Vogtey/quod in ea usque ad illud tempus obtinuerant Imperatores Romani. Concessit etiam & tribuit liberam potestatem eligendi ex suo numero & ordine Advocatum in omne tempus. Hæc libertas à consequentibus Imperatoribus etiam, & à Carolo V. anno* 1519. *confirmata est. Anno Christi* 1408. *fœdus fecit cum urbe Glarona, salvo tamen jure fœderis prioris. Anno Christi* 1423. *etiam cum civitate Berna fœdus æternum pacta est. Bellum habuit difficile cum Suitensibus, Glaronensibus & reliquis fœderatis Helvetiis, cujus caussæ duæ recensentur. Vna fuit jus quoddam: altera fœdus seorsim cum Austriaca domo ictum. Pugnæ complures commissæ sunt, & utrinque non parum damni datum & acceptum. Sed tandem transactis partibus composita est controversia.* Et author Archontologiæ Cosmicæ pag. 574. *Tigurum antiquissima & augusta civitas ad portam Lacus, qua*

Lima-

Limagus effluens sibi viam facit, sita. Lacus ipse longitudinem triginta millium passuum continet, & ab urbe Tigurinus vocatur. Primordia hujus urbis proximè referunt ad Trevirorum ædificationem, quidam triginta, sed alii sedecim annorum faciunt distantiam. Fundatio ejusdem duobus tribuitur Regibus, Thurico Regi Arlesiæ, & Suenoni Regi Germanorum; hinc Duregum, quasi duorum Regum, sive Regnorum civitas primitùs dicta fuisse putatur. Amœnus situs urbis ipsius antiquitatis reverentiam tacitè inculcat. Per dictum Limagum dividitur in duas nobiles partes, in urbem magnam & parvam, conjunctas tamen per duos egregios pontes sublicios, præter duos alios sustinendis molendinis, aliisq; fabricæ aquaticæ operibus destinatos. Civitas satis populosa incolis, & magnifica ædificiis, circumcirca tractus hilaris, dum suavi aspectu oculos pascunt prospicientium, hinc tam amplus lacus, & duo fluvii Limagus atque Silla, ille perfluens, hic alluens parvam civitatis partem, & in suo dorso quotannis magnam lignorum copiam advehens, illinc campi spatiosi & fertiles agri, isthinc gravida sub pampino ludentia vineta & bene culta montana, unâ cum aëre ad sanitatem hominum temperato, sic ut non abs re vetustus portæ cuipiam incisus legatur versiculus:

NOBILE TURREGUM MULTARUM COPIA RERUM.

Hæc ipsa Civitas apprime commoda est Germanis, Italis, Gallis, hæc transeundi statio & quasi tutus terminus pro mercatoribus aliisq; hospitibus, unde fit, ut ipsa mercimoniis variis abundet, & opes non tenues congerat. Tigurinorum nomen ex vetustis historiis celebre. Unâ cum Cimbris olim vires Romanas aliquoties attrivêre. Consulem Cassium strage magna superatum profligavêre: sed tandem à Iulio Cæsare in Romanorum potestatem redacti fuêre, in eaq; permansêre usque ad Alemannorum irruptionem. Postquam verò Clodoveus, Rex Galliarum, Alemannos devicisset, pervenit hæc civitas sub manum Gallorum Regum, à quibus duo ibidem collegia, unum virorum, quod dicitur Magnum

Monaste-

Monasterium (zum Grossen Münster) *alterum fœminarum* (zum Frawen Münster) *instituta & locupletata fuerunt. Politicum regimen penes certos Voitos, seu Advocatos Regios ex contractu erat: isti habitabant in palatio Regio, quod jam* der Hof *nominatur. Tandem verò devoluta est urbs ad Imperium illud Germanorum, quod Romani gerit nomen, & umbratilem saltem potestatem, sub quo urbi dati sunt plerunque Præfecti ex viris Principibus, sic tamen, ut Civitas nihilominus suum haberet Senatum, viris gravibus triginta sex constantem, atque paulatim ab ipsis Imperatoribus macta & ornata fuerit præclaris privilegiis & immunitatibus.*

Ab aliquot seculis elapsis hoc nobile Turregum, multa onera, obsessiones & anathematum Pontificiorum fulmina sæpe tulit, variis Fortunæ procellis jactatum, atque odiis multorum pressum, ut tandem se defendendi gratia jam olim Fœderi quatuor Sylvæ Civitatum (hoc enim nomen gerunt primi quatuor confœderati pagi) sese associare coactum fuerit. Quanquam verò quintus hoc ordine fuisset pagus, nihilominus quatuor priores sponte sua ei primas obtulerunt, ob præclarè gesta plurima, honoris item atque potentiæ excellentiam, ut & alias communi societati valde proficuas commoditates. Hinc primam inter pagorum subsellia sedem obtinet Tigurum, & penes illud publicum totius Helvetiæ est grammatophylacium, ubi communes libelli deponuntur, ventilantur caussæ, & responsa dantur, ordinariè tanquam in justitiæ communi foro. In Legationibus, Comitiis, & aliis pagorum publicis negotiis quasi Præsidis alicujus loco fungitur, vota omnium colligendo.

Audivistis, Auditores Spectatissimi, magna & planè divina in Vos Vestrósque beneficia, munera & ornamenta: Audietis deinceps tantò majora, quantò ipsa anima Corpus dignitate anteit; & cœlestia præstant terrestribus, æterna caducis. Nam ubi ad *Scholam* nostram deventum est & *Ecclesiam*, quis adeò in Deum ingratus, patriam impius, posteritatem væcors, qui igno-

ignoret, plura ſupremi Scholarum & Eccleſiarum Moderatoris in nos clementiæ & bonitatis extare monumenta, quàm quibus recenſendis par ſim?

Vltrò quidem damus, ſuperioribus aliquot Seculis, quibus linguarum ignorantia, ſanæ Philoſophiæ neglectus, Bibliorum contemptus, Theologiæ profanatio, ſumma denique barbaries per orbem fuit graſſata, Tigurinam quoque Scholam, non uſque adeò tum celebrem, paucos aluiſſe Viros eruditos. Admittendi ad munia Eccleſiaſtica non multum fatigabantur Contextuum Originalium Analyſi, Bibliorum notitia, Concionum habendarum dexteritate, Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſtudio, Philoſophiæ ſobrio uſu. Hæc enim omnia in Examinibus *pro cura*, ut vocare ſolebant; & *majoribus ordinibus*, exulâſſe, acta nos eorum temporum publica docent. *Leonhardus Brun* (ut vel uno exemplo Majorum noſtrorum in publicis Examinibus praxin ponam vobis ob oculos) *Accolitus* (ne officii quidem nomen ſine mendo exprimere licuit: Accollitum enim antiquiſſima etiam Præpoſituræ ſtatuta vocant, qui ἀκόλυθος vel ἀκόλουθος ſcribi deberet) *examinatus pro majoribus ordinibus bene legit, competenter exponit, malè conſtruit, competenter declinat, & cantat, in computo bene practicat. Admittimus.* Examen verò pro cura ita habet. *Leonhardus Brun de Vlma vel Echingen Preſbyter pro Cura examinatus bene legit, competenter exponit & ſententiat, computum ignorat, malè cantat, & in aliis curam concernentibus, competenter reſpondet. Fiat admiſſio.* Geſta hæc ſunt ſub Nidharto Præpoſito, Doctoris Felicis Malleoli coætaneo, qui proinde, ut fuſiùs alibi dictum à nobis eſt, acerbiſſimè in Canonicorum ejus & præcedentium aliquot ſeculorum ignorantiam, fuit invectus. In hac tamen barbarie & triumphante ubique Monachorum ignorantia non pauca obſervo, quibus Schola fortè noſtra alias celebritate aliquot paraſangis poſt ſe reliquit. Quid enim? nonne Tigurini ſuum à multis jam ſeculis habuerunt *Scholarcham*, cui Scholæ rectè riteque inſti-

tuendæ, cura committebatur? Primus fuit M. *Berchtoldus*, ab Henrico de Clingenberg (vixit hic an. Christi 1271.) Præposito & capitulo constitutus. Atque hæc nobis Scholæ nostræ incunabula ostendunt ipsa Præpositurae & Ecclesiæ archiva. *Henricus de Clingenberg, Præpositus & Capitulum Thuricense, authoritate Venerabilis patris & Domini, D. Eberhardi, Dei Gratia, Constantiensis Episcopi, accedente, plenam & liberam M. Berchtoldo Canonico nostro ac omnibus suis in Scholastica successionibus facultatem damus ordinandi de Scholis nostris, & earum Rectore, prout sibi visum fuerit honori Dei competere, & utilitati Ecclesiæ venire.* Sed & leges fortè, quibus tum temporis & Præceptores & Scholastici astringebantur, audire volupe esset? Ecce sunt in promptu. *Rodolphus de VVartensee*, (verba leguntur in statutis Ecclesiæ Tigurinæ, pag. 21.) *Præpositus & Capitulum statuimus, quòd Scholasticus Doctorem idoneum puerorum sub expensis Capituli inquirere debeat, & eundem capitulo præsentare. Quòd si per Capitulum ut idoneus fuerit approbatus, ipsum debet Scholasticus de Scholarum regimine, quamdiu utilis fuerit, investire: ipsumq; licentiare & à Scholæ regimine penitùs removere, cùm circa doctrinam scholarium evidentibus indiciis fuerit negligens aut remissus. Idem Doctor puerorum in præsentia Capituli præstabit juramentum, quòd Scholas & Chorum nostrum fideliter regat legendo & cantando, & non debet sine causa rationabili removeri. Idem & Doctor puerorum Scholæ nostræ, qui pro tempore fuerit, omnibus diebus Dominicis & festivis, cum Scholaribus majoribus & mediocribus in Choro nostro debet matutinali officio interesse. In diebus verò festivis, quando pulsatur tertia, scholares omnes debet in scholis habere, per primæ pulsationem communiter congregatos, & finita pulsatione tertiæ bini & bini scholares in processione debent intrare, per ambitum, Chorum nostrum, & media pars scholarium se in parte dextra Chori recipiat, reliqua in sinistra & in Choro per tertiam Missam & sextam permaneant,*

neant, nisi Minores aliqui finita Missa per Magistrum suum licentiati fuerint ire domum. Verùm, cùm in vesperis tertia pulsatur campana, scholares binati Chorum intrare, & ante altare publicum gradatim descendendo per medium Chori directa linea stare debent, usque per Sacerdotem; Deus in adjutorium, inchoetur & tunc separatim se in Choro recipiant, & Psalmos legant, & alia quacunque cum Choro nostro cantent, communiter & divisim quacunque fuerint decantanda. Debent etiam nonis in Ascensione Domini & festivitatis corporis Christi cum pelligeris interesse: Et absentes ac insanientes in Choro puerorum puniat Doctor virgâ, ut transeat aliis in exemplum. Verùm si scholares aliquis vel aliqui nostra schola incorrigibiles fuerint & rebelles, adeò quòd per Doctorem puerorum corrigi non valeant ex quacunque caussa per scholasticam disciplinam, seu si Doctorem puerorum molestaverint, aut ipsi injuriati fuerint quoquo modo, is scholasticus, si sine scandalo fieri poterit, debet ex officii sui debito coërcere pœna debita & digna: Quòd si per se sufficere ad correctionem talium non valeret, talem correctionem per Adjutorium nostri Capituli studeat adimplere. Hæc ex statutis.

Nónne multum fuerit, quòd, ad hanc pro Schola curam, quorundam majores, quàm quos domi expectare licuisset, faciendi in exteris Academiis progressus, accessit desiderium: qui conatus, ut ne suffocaretur, sumptibus publicis, sublevari debuit? Unde & illis, qui in Canonicorum numerum recepti jam erant & conscripti, sua portio Papæ & Episcoporum authoritate fuit assignata, totóque peregrinationis literariæ tempore concessa. Nónne & hoc Tigurinæ Scholæ in ipsis ignorantiæ tenebris facem laudis apud alios accenderit, quòd Bibliothecæ colligendæ & augendæ raram eo tempore illa impenderit operam? Et quamvis incendiis partim, partim mutuationibus (multos libros tempore Concilii Constantiensis forulis suis hoc sub prætextu evolâsse, *Iacobus Frisius*, & ipse Bibliothecarius, alicubi me-

bi meminit) partim & incuria, ut *Rodolphus de VVartensee* (qui 60. post exustam Bibliothecam anno, statuta de juribus & consuetudinibus Ecclesiæ, ipsiúsque adeò Bibliothecarii officio, restauravit) conqueritur, amissi perierint libri, sua tamen iterum ab anno Christi 1538. quo Magni Reformatoris nostri Zuinglii Bibliotheca reliquiis illis fuit addita, incrementa sumpsit.

Habuit *Schola* nostra, ante Reformationem, insigne ornamentum aliud, quòd *scriptis* in ea *Historicis, Medicis, Iuridicis, Astronomicis, Poëticis* non pauci, quos Tigurum vel genuit, vel fovit, inclaruerint. De Theologia nihil dicam, quam tamen tum temporis in Helvetia, cui omnis planè literarum amor ab Historicis abjudicabatur, scripto dedisse paucis contigerat. Tigurini enim, vel ortu, vel sede fuerunt *Eberhardus Myllerus*, Prætor & Historicus Tigurinus, cujus vitulâ Gerardus de Roo, Nauclerus & alii non infeliciter arârunt: *Conradus de Muri*, primus Ecclesiæ Tigurinæ Cantor, cujus *Fabularium* seu *Dictionarium* Msc. in Bibliotheca Carolina asservatur: *Rapertus* Poëta, Monachus Sangallensis: *Felix Schmid*, Monachus Ulmensis: *Eberhardus Schlusinger*, Medicus & Astrologus Tigurinus: *Felix Malleolus*, Papæ jam suffragio Ecclesiæ hujus Præpositus, editis libris ita clarus, ut ipse etiam *Gaulterius* Jesuita celebris, Scriptoribus cum Ecclesiasticis annumerârit: *Nicolaus VVile*, Poëta, *Magister Rodolphus*, Physicus, cujus utrumque nomen in anniversariis Præposituræ Thurecensis reperi: *Henr. Nidhartus*, *Martinus de Bartenstein*, *Petrus Numagen*, Trevirensis; quibus & Johannes *Vitoduranus*, Monachus S. Montis Franciscanus, accenseri potest, quorum labores & scripta etiam nostra ætate intueri licet.

Hæc verò omnia umbra vix sunt, magnæ illius, post Reformationem, cœlitus Scholis nostris infusæ lucis. Postquam enim Huldricus Zwinglius in Linguis & artibus eò usque excelluisset, ut crebris ante Religionis Reformationem ab amicis salutatus literis, nomen ubique obtinuerit *Viri* (ipsa inscriptionum, *Glareani, Rhe-*

nani, aliorúmque, quorum autographa penes me habeo, retineo hic verba) *vita pariter & doctrina sacra Venerandi; Philosophi & Theologi apud Eremum, integerrimi pariter ac doctissimi; facundissimi Apollineæ lyræ moderatoris, nostraq; tempestatis Ciceronis indubitati; Theologi ac Philosophi verè Christiani; Viri integerrimi Latinè Græceq; docti; Ecclesiæ Tigurinæ Episcopi ac Evangelistæ; Philosophi ac verè Theologi; verè pii Theologi, utriusq; Linguæ periti, eruditissimi*, quo eum Elogio ipse ornavit *Erasmus*; *literarum Cultoris primarii*: Ita initio statim susceptæ provinciæ omnem idem ille movit lapidem, ne vel alius esset, diceretur alius; vel solus sibi ἀφθόνους μουσῶν θύρας patere crederet. Scholæ igitur ille nostræ magis magísque deformatæ, eam faciem restituit, quæ se paulatim non vicinis tantùm; sed & remotissimis ita commendavit Ecclesiis, ut ex Germania, Polonia, Belgio, Hungaria, Gallia, Anglia non pauci huc uberioris ingenii culturæ capessendæ ergò migrârint. Quos autem Viros dederit, omnigena eruditione præstantes, liceat, quæso, ad exemplum & calcar juniorum, Magni nostri *Buxtorffii* verbis, Præfationi Dissertationum Philologicarum præfixis, repetere. *Notissima est*, inquit, *Tigurinorum erga Verbi divini studium pietas. Testis est*, ita Proceres nostros compellat, *illustre & celeberrimum vestrum Lyceum, in quo non solùm Theologia, & quævis disciplina & artes, sed & Linguæ magnâ diligentiâ & laude docentur & excoluntur. Testis Bibliotheca celeberrima, quam ad singularem urbis & Scholæ vestræ ornamentum magno studio adornatis. Testes sunt hujus rei tot viri ob variarum rerum præclaram scientiam, & æternitate dignissima literarum monumenta, toto orbe celeberrimi, quos urbs vestra semper, à superiore præsertim seculo, vel produxit, vel gremio suo benignissimè fovit. Taceo nunc Theologos, immortalibus scriptis claros, quorum solorum numerus justum posset Catalogum conficere. Philologos, Historicos, Linguarum omnium, & omnis Antiquitatis*

tatis peritissimos, si quis requirat, ubi præstantiores, insigniores, & celebriores quàm inter vestrates, reperiet? Conradi Pellicani, Theodori Bibliandri, Guilielmi Stukii, Rodolphi Hospiniani, Conradi Gesneri, Caspari VVaseri, Lavaterorum, & aliorum, nomina, atque indefessi laboris, inexhaustaq; in Philologia doctrina, scripta, quis nisi qui literas penitùs omnes ignorat? Quæ regio in terris horum non plena laboris? Quis in Antiquitate angulus, quem illi non excusserint? quæ lingua, quam non excoluerint? quæ scrinia, quæ illi non perquisiverint? quid obscuri, quod illi non illustrârint?

Satis igitur mihi de *Schola* verba fecisse videor: *Ecclesia* restat, quæ si singularia Dei beneficia accepisse neget, tetra ingratitudinis fuligine se denigrat. Etsi enim Thuricenses, seu Tigurini veteres, ipsa Christi nativitate priores, Idolis litârint, Mercurii, Appollinis, Minervæ, Martis, Jovis, Isidis cultui, reliquorum Galliæ populorum exemplo addicti; Plutoni præsertim, qui Germanis Hell (unde & Helvetiorum Nomenclatura) devoti; factum nihilominus, ut ipso statim Evangelii per orbem, Apostolorum operâ, sparsi jubare, cimmeriæ Gentilismi tenebræ è castris nostris, pulsæ fuerint.

Suo relinquam loco, quæ de *Petro*, Helvetiæ *πρωτοκήρυκι*, exhibet *Metaphrastes*: Nihil dicam de S. *Beato*, primo à Petro Helvetiæ dato & constituto Episcopo: habent enim narrationes illæ & authores incertos, & multa mixta fabulosa; id certum apud plerosque, & non facilè à quoquam in controversiam vocatum est, Legioni Thebeæ, Tigurinos primas Evangelicæ lucis stricturas debere. Cùm enim circa a. Ch. 286. Duce, seu Tribuno, Mauritio, ex Mauritania Africæ Regione oriundo, ab Imperatoribus, Diocletiano, cognomento Jovio; & Maximiano, Herculeo dicto, Collegis, ex Oriente Romam Legio illa fuisset evocata; Maximiano universi Exercitus Imperatore constituto, iter in Galliam Transalpinam adversus novos ibi caput efferentes tyrannos conficere jubetur, thura verò Idolis adolere tergiversata aliquoties decimatur, paucis interim quibus-

dam, è quorum numero S.*Felix* erant, *Regula* & *Exuperantius* (quem Aquisgranum tandem, si fidem *Bartesteinius* Montis Thuricensis Monachus mereatur, Carolus Magnus deportavit) Tigurum delatis, quorum opera Tigurini sacris Christianismi imbuti repudium avitæ Idololatriæ miserunt. Quæ tum temporis in Ecclesia Christi obtinuerit Religio, alibi diximus. Simplicitatis autem illius primævæ Majores nostros multis in locis tenaces aliquandiu fuisse & studiosos, facilè nos credere sinit gentis candor & synceritas. Crescentibus verò divitiis & dotationibus per *Clodoveum* primum, deinde & *Carolum M.* aliósque Ecclesiæ factis, ipsa, sine dubio, doctrinæ puritas jacturam haud levem passa est. Constat interim, *Caroli Magni* adhuc tempore eo in loco, quem *Sepulchrum S.S. Martyrum* vocat, multos pietate & integritate Viros præclaros repertos fuisse, qui sacris, (superstitione nondum ita infectis & corruptis, ceu fusiùs in Ecclesiastica nostra Historica, Sec. VIII. ex Caroli Magni libris, eruimus) incumberent, divináque officia facerent. Ex quo verò Ecclesiæ æstimari cœperunt à splendidis Imperatorum, Regum & Principum privilegiis, immunitatibus, honore *προεδρίας*, templorum amplitudine, redituum multitudine, Monasteriorum & Monachorum frequentia, quis Tiguro nostro suum hoc loco neget, honorem? Carolini Collegii Præpositura, (ut de Abbatissana, quæ & ipsa *Regia* est; & Petri Æde, quæ antiquissimæ Parochiæ nomen habet, nihil referam) Henrici IV. Henrici V. Lotharii, Friderici II. Rodolphi, Alberti, Caroli IV. & V. Wenceslai, Ruperti, Alberti II. Maximiliani, aliorúm q; Regum & Imperatorum diplomatibus munitæ, *Imperialis* vulgò appellari consuevit. Cui hoc vestrûm non meritò moveat admirationem, Ecclesiæ hujus sedem adeò fuisse honoratam, ut, teste *Raperto*, Caroli Crassi *συγχρόνῳ*, *Constantiensis Episcopus post suam & electionem & unctionem Tigurum abire, populoq; se ostendere obligatus fuerit, non tantùm in antiquæ & memorabilis authoritatis argumentum*; sed

certissimum indicium, *primatum eam tenuisse post Cathedralem Constantiensem*, ut verba habent bullæ *Iohannis XXII*. an. Ch. 1320. scriptæ: Cujus quidem consuetudinis causam non malè reddunt, *quòd prima illa, in Constantinensi Diœcesi, Ecclesia, Christo nomen dedisset.*

Cúmque paulatim Cleri tyrannis invalesceret, Monachorum superstitio cresceret, Paparum insolentia & fastus aggravesceret, ipsa etiam doctrinæ synceritas raresceret, suarum tum Tigurini satagentes rerum, operam dant, ut & Magistratui suus honos maneat illibatus, & Clerus intra limites contineatur. Hinc Sacerdotes fornicarios expellunt, Arnoldum Brixiensem, Cleri Romani flagellum, recipiunt, Papam fidelitatis juramentum excommunicationibus excussurum contemnunt, Moniales molestas vel in jus vocant, vel armis in ordinem redigunt, delinquentium Sacrificulorum causas cognoscunt, tribunalia exterorum publica fœderis Helvetici authoritate prohibent, jus investituræ acriter defendunt, Pontificem ipsum privilegiis eorum contradicentem reijciunt, Præpositos pacis publicæ turbatores finibus suis extrudunt; onera civilia Clero imponunt, fidem Imperatoribus datam, ringente Papa, servant, Pontificem in Sacris ludentem officii monent, & quod omnium maximum est, cùm res suas & spes periclitari viderent, ipsam Religionem in melius mutant. Heroicus profectò ausus & impetus planè divinus! Hìc jam beneficiorum DEI patet campus, ad cujus aspectum arrectæ stant comæ, attonita pectora. Non certè carnis aut sanguinis, non brachii secularis, non ingenii subtilitatis, non ullarum virium humanarum conatus hic est.

Illi, qui hactenus Diplomatum & Indulgentiarum Papalium superbiebant syrmate, illud nunc abjiciant, conspuant, conculcent? Specimen desideratis largæ Indulgentiarum Pontificiarum profusionis? Non deessent sexcenta, modò instituti illud nostri ratio ferret. Indicem dedisse sufficiat, qui hac de re in Templi po-

tissimùm Majoris usum olim collectus,ita sonat: Hæ sunt Indulgentiæ per Cardinales, Archiepiscopos, & Episcopos datæ,Christi fidelibus,qui *Ecclesiam Sanctorum Martyrum,Felicis & Regulæ accesserunt in eorum festivitate & Dedicatione,& qui singulis diebus honorabiliter Ecclesiam visitârunt. Qui prædicationibus Plebani vel suorum sociorum,qui pro tempore fuerint, intererunt. Qui corpus Christi,dum ad infirmos portatur,cum devotione associaverunt. Qui certis festis in anno Ecclesiam & altaria visitaverunt. Qui per circulum anni omni VI.feriâ altaria S. Catharinæ & S. Crucis super testudines visitaverunt: Et qui manum suam ad Ecclesiæ ejusdem fabricam porrexerunt adjutricem.* Et primò,per fratrem *Hugonem*, miseratione divina,S.Sabinæ titulo,Cardinalem; in quatuor festivitatibus S.Martæ Virginis XL.dies. In festo beatorum Martyrum Felicis & Regulæ XL. dies. In dedicatione Ecclesiæ XL.dies de injuncta pœnitentia.

Petrus, miseratione divina S.Georgii ad Velum aureum Diac.Cardinal. Omnibus, qui fabricæ Ecclesiæ contribuunt, quotiescunque & quandocunque XL.dies de injuncta pœnitentia.

VVernherus, Dei gratia S.Mogunt.sedis Archiepiscopus,omnibus subditis,qui diebus Dominicis vel festivis,à Plebano, qui pro tempore fuit, vel ejus sociis, verbum Dei audierint XX. dies, de injuncta pœnitentia.

Frater *Henricus*, Episcopus Tridentinus, omnibus visitantibus Ecclesiam S.S. Martyrum Felicis & Regulæ in nativitate Domini: in Paschate: in ascensione Domini: in Pentecoste: in IV. festivitatibus gloriosæ virginis Mariæ: in die B.Caroli: in festo Felicis & Regulæ; in dedicatione Ecclesiæ XL. dies de injuncta pœnitentia. In quolibet ipsorum festorum. In dedicatione verò cujuslibet altaris in Ecclesia, & Capella. S.Mariæ Virginis.S.Michaelis & hospitali pauperum, infra muros XXX.dies. Item audientibus verbum Dei

à Ple-

à Plebano, vel à sociis ejus, qui pro tempore fuerint XX. dies de injuncta pœnitentia.

Henricus, Dei gratia, Constant. Episcopus omnibus benefactoribus Ecclesiæ S. Martyrum Felicis & Regulæ, XL. dies de injuncta pœnitentia: & sunt datæ hæ indulgentiæ, quando fabricatur Ecclesia.

VVernherus, Dei gratia Mogunt. sedis Archiepiscopus, omnibus visitantibus dedicationem Ecclesiæ, & altarium in Ecclesia constructorum. In vigiliis & diebus dedicat. in quatuor festivitatibus B.V. Mariæ, qui devotè accesserint ad Ecclesiam XL. dies Indulgentias de injuncta pœnitentia. Item omnibus, qui dant Eleemosynas Ecclesiæ quocunque modo & quotiescunque XL. dies. Item, qui singulis diebus per circulum anni honorabiliter accesserunt ad Ecclesiam, hoc est, qui interērunt divinis, XL. dies de injuncta pœnitentia.

Conradus, Dei gratia Constant. Episcopus omnibus, qui ad fabricam Ecclesiæ contribuerunt, quotiescunque XL. dies de injuncta pœnitentia.

Eberhardus, Dei gratia, Constant. Episcopus, omnibus visitantibus dedicationem majoris altaris, Ecclesiæ S. Martyrum XL. dies de injuncta pœnitentia. Item in dedicatione singulorum altarium in Ecclesia constructorum XXX. dierum Indulgentias de injuncta pœnitentia.

Frater *Bonifacius*, Dei Gratia Basonensis Episcopus omnibus Christi fidelibus singulis diebus visitantibus per circulum anni altare S. Crucis super testudines X. dierum indulgentias. Item in Nativitate Domini: in festis Paschæ, Pentecostes: in quatuor festis gloriosæ V. Mariæ S. Martyrum Felicis & Regulæ. Dedicationis hujus Ecclesiæ & altarium. In festis inventionis & exaltationis S. Crucis, S. Augustini, & in omnibus festivitatibus B. Apostolorum XL. dierum Indulgentias, de injuncta pœnitentia. Et istas indulgentias ratificavit Henricus, Dei gratia, Episcopus Const.

Rodolphus, Dei gratia, Constant. Episcopus omnibus Christi fidelibus, qui II. die parasceve, vig. Paschæ, &

Dominica Resurrectionis in Ecclesia *Thuricensi imaginem crucifixi in sepulcro Dominico visitaverit*, XL. dierum Indulgentias.

Frater *Ægidius*, Grandens. Patriarcha, *Martinus* Archiepiscopus Bracharensis: Cando, Nolanus; Frater Maurus Ameliens. Nicolaus Capritanus: Frater Jacobus Chalcedoniensis: Thomasius Coronensis: & Gandolfus Brixiensis, ejusdem gratia, Episcopi omnibus visitantibus cum devotione altaria B. Catharinæ, & S. Crucis super testudines in nativitate Domini, in resurrectione: ascensione: pentecoste: in quatuor festivitatibus B. Mariæ Virginis: in festo B. Apostolorum, Petri & Pauli, & omnium aliorum Apostolorum: Johannis Baptistæ: S. Michaelis: S. Crucis, S. Catharinæ: S. Nicolai: S. Martini. S. Laurentii: S. Martyrum Felicis & Regulæ: S. Agnetis Virginis: S. Verenæ: in festo omnium Sanctorum: in dedicatione omnium altarium prædictorum, & prædictarum omnium festivitatum octavas, XL. dierum indulgentias: nec non in qualibet VI. feria per circulum anni XL. dies de injuncta pœnitentia.

Et istæ indulgentiæ sunt confirmatæ per *Henricum*, Dei gratiâ, Constant. Episcopum, An. D. 1294. II. Idus Julii Ind. VII. Et sunt indulgentiæ octo Episcoporum, inter quos est unus Patriarcha, & unus Archiepiscopus, & sunt XXXIII. festa & totidem octavæ, & in quolibet festo, & in qualibet octava veniunt CCC. & XX. dies Indulgent. de injuncta pœnitentia: & sunt LII. sextę feriæ.

Stephanus Oppidens. Frater Jacob Chalcedon. Frater Romanus Cro. Frater Jacobus Turibulensis: Gandolphus Brixinensis, & Nicolaus Capritanus, Dei gratiâ, Episcopi, & sunt VI. Episcopi, omnibus Christi fidelibus visitantibus cum devotione Ecclesiam S. Martyrum Felicis & Regulæ, & altaria S. Crucis, & B. Catharinæ super testudines in nativitate Domini, Resurrectionis, Ascensionis, Pentecostes, & in IV. festis B. Mariæ Virginis, in festo Sanctorum Felicis & Regulæ: in festis Apostolorum omnium in festis S. Crucis & B. Ca-

tharinæ, S.Nicolai. In dedicatione ipsius Ecclesiæ,& octo diebus, Dominicas festivitates immediatè sequentibus XL.dies Indulg. Et omnibus sex feriis per circulum anni XL.dies. Nec non omnibus, *qui Pastorem vel Sacerdotem sanctissimum corpus Christi ad infirmos portaturo*, associaverunt, XL. dies de injuncta pœnitentia. Et sunt XXV. festa & totidem octavæ,& in quolibet festo,& in qualibet octava de sex Episcopis veniunt CC. & XL. dies: Et de LII. Sex feriis omni sexta feria veniunt 260.dies, de injuncta pœnitentia. Et fuêre istæ indulgentiæ confirmatæ per *Henricum* Episcopum Constantiensem prædictum, anno prædicto.

Omnes Episcopi Constantienses, qui pro tempore fuerunt, ratificaverunt & confirmaverunt Indulgentias prescriptas, & addiderunt de sua gratia quilibet XL. dies, de injuncta pœnitentia. In consecratione S.Crucis, S.Catharinæ, S.Mariæ, in Capella, & S.Michaelis altarium. Dedit omnibus visitantibus dedicationes altarium prædictorum. Et qui per octavas frequentaverint altaria prædicta XL. dierum Indulgent. super criminalibus. Item idem Hartm.Augušt.Episcopus.

Hartmannus D.G. Augustensis Episcopus, dedit Ecclesiæ nostræ Thuricensi gratiam datam à Wernhero, Archiepiscopo Mogunt.videlicet in quolibet B.V.Mariæ festo, S.Martyrum Felicis & Regulæ, dedicationis Ecclesiæ: & in festo Caroli XL.dies de injuncta pœnitentia: & omnibus Eleemosynas dantibus,& qui singulis diebus honorabiliter accesserunt ad Ecclesiam XL. dies, de injuncta pœnitentia. Et istas indulgentias confirmavit Rodolphus Episcopus Constantiensis, anno Domini 1274.

Recollectæ & conscriptæ sunt hæ indulgentiæ per originalia anno Domini 1312.per Waltherum, Plebanum Ecclesiæ Thuricensis de Wediswile.

Indulgentiæ festi Corporis Christi.

Ut festum S.S. Corporis Christi fidelibus celebriùs & frequentiùs per universum orbem celebretur, *Clemens*

mens Papa V. in Concilio Vienensi constitutionem, per Prædecessorem suum, Urbanum IIII. de Dominici festi celebratione observari præcepit. Et omnibus verè pœnitentibus & confessis, qui Dominici festi ob reverentiam officiis vespertinis prioribus interesse curaverint, Centum dies Indulgentiarum elargiuntur. Item, qui matutinali officio interfuerint, totidem. Item, qui Missæ interfuère, centum. Item, qui secundis vesperis interfuerint totidem. Item, qui in die ipsius festi, primæ, tertiæ, sextæ, nonæ, quæ in Ecclesia nostra solenniter celebratur, ac completorii interfuerint, quo qualibet horarum prædictarum XL. dierum indulgentias de injuncta pœnitentia consequuntur. Item illis, qui per octavas illius festi matutinalibus vespertinis Missæ, ac prædictarum horarum officiis interfuerint, 100. dies singulis diebus ipsarum octavarum de Omnipotentis Dei, Mariæ & B. Apostolorum Petri & Pauli, de injunctis 5. pœnitentiis relaxentur. Item, quum Corpus Christi in festo ipsius Sacramenti processionaliter per circuitum Ecclesiæ nostræ solenniter portatur, omnes illi, qui idem Sacramentum devotè sequuntur, de antiquis indulgentiis à XII. Episcopis misericorditer concessis, de quolibet ipsorum XL. dies de injuncta pœnitentia consequuntur.

Insuper D. Martinus, dignâ Dei Providentiâ, ejusdem nominis Pontifex V. perpendens fideliter, quantis *hoc tempore S. Mater Ecclesia perfidorum hæreticorum Husistarum videlicet, tribuletur incursibus, nec non per omnes mundi partes ipsa humana conditio continuo pestilentico morbo*, seu etiam diversarum premitur adversitatibus tempestatum. Ut omnes Christi fideles divinâ gratiâ, protectione faciliùs impetratâ, tam à prædictis, quàm aliis quibusvis corporis & animæ releventur molestiis & pressuris, & ut Dominici corporis & *sanguinis Domini nostri Iesu Christi, in quo utriusque, hominis vera consistit salus*, ab eisdem Christi fidelibus, in Dominico Corporis Christi festo, ac per octavas ipsius devotiùs veneretur Sacramentum; Indulgentias

ipsi

ipsi festo per quondam Dominum Urbanum Papam IV. præconcessas auctorizavit, eisdémque novas seu longiores superaddens, omnibus ac singulis verè pœnitentibus & confessis, qui & quoties in ipsius Sacramenti profesto jejunium, vel loco ipsius alium pium juxta suorum consilia confessorum opus fuerint, 100. & qui præmissis in Ecclesiis, quibus illa celebratur, contigerit officiis, interfuerint; Nec non Episcopis & aliis Prælatis superiorum, qui Dominicis officiis libenter interessent. Et quominus eis, ne ipsis Ecclesiis interesse possint, pro conservandis suarum dignitatum juribus, & aliâs legitimè impeditur. Pro matutinali 200. pro Missa totidem, & pro qualibet vesperarum etiam 200. reliquarum verò videlicet primæ, tertiæ, sextæ, nonæ & completorii festi 80. Rursus autem in quibuslibet octavorum diebus pro singulis matutinalium Missarum & vesperarum similiter 100. nec non reliquarum horarum officiorum hujusmodi, 40. Illis præterea, qui processioni, in quibus ipsum *vivificum Sacramentum* Dominico festo juxta præfatarum ritus Ecclesiarum defertur, continuo secuti fuerint, ac quibuslibet in festo, & octavarum diebus hujusmodi, pro pace & tranquillitate Ecclesiæ, Missas devotè celebrantibus, pro singulis ipsarum, nec non aliis, in eodem festo Eucharistiæ Sacramentum devotè sumentibus, etiam 100. singulis annis. Profectò, vice qualibet eis, qui dum corpus Dominicum communicandum defertur infirmis, illud cum incenso luminari procedendo vel sequendo venerentur, similiter 100. & qui tunc illud aliâs devotè secuti fuerint etiam 50. dies, de Omnipotentis Dei misericordia & beatorum Apostolorum ejus, Petri & Pauli auctoritate confisi de injunctis ejus pœnitentibus misericorditer relaxamus. Atque in festo & diebus octavarum hujusmodi etiam in terris & locis Ecclesiasticâ quavis auctoritate suppositis, Interdicto, pulsatis campanis, janius apertis, & alta voce excommunicatis, prorsus exclusis, sed interdictum, ut citiùs reconciliari studeant, admissis. Et illis, qui causam vel occasionem

hujus-

hujusmodi interdicto dederint, altari nullatenus appropinquantibus, Missæ & officia præmissa, licitè celebrari possint, auctoritate Apostolica per præsentes concedimus: aliisque circa observationem interdictorum à nostris sint instituta, prædecessoribus in suo robore duraturis. Datum Romæ apud S. Apostolos VII. Kal. Junii, Anno Domini M CCCC XXIX. Pontificatus verò nostri Anno XII. Sed redeamus in viam.

Illi, qui honorificentissimo ejus ætatis titulo *Defensorum Ecclesiasticæ libertatis*, supra Reges & Principes evehebantur, hæretici dici malint & Ecclesiæ desertores ἐπιγραφέσθαι.

Illi, qui contra Bohemos antea, contra Saracenos, contra fidei socios ad Pontificis nutum & votum arma sumebant, nunc suas eum sibi res habere jubeant?

Illi, quibus Papæ jussa oracula hactenus erant, nunc ne cassa quidem ampliùs nuce digna æstimare incipiant?

Illi, quorum tanta in Curia Romana fuit authoritas, ut amplissimas dignitates commendationibus suis obtinuerint, pro stercoribus hæc omnia ducant, & quisquiliis?

Illi, qui ob res præclarè in Pontificis gratiam gestas, omnium in ore versabantur, nunc ludibrium Romæ fiant & fabula vulgi?

Illi, quibus corporis sui idem ille committebat custodiam, permoveri non poterant, ut eorundem sacrorum participes persisterent?

Illi, quorum opera Pontifici in gerendis bellis commendatissima erat, protinus jam resiliant, & belli gloriam contemnant?

Illi, quorum in Papatu devotio ad exemplum sæpe posita erat, laudem illam posthabeant?

Illi, qui sociis, amicis, Fœderatis in reliquis tam faciles erant & obsequentes, jam ubi de revocanda Reformationis sententia monentur, aures planè obthurent?

Illi, qui clade victi, civium convitiis agitati, hostium oppro-

opprobriis vexati, omnem culpam in sacra mutata rejici quotidie audientes, in Patrum vias reduci non possint? *Nemo non dicit* (exciderunt hæc verba magno & constantissimò Constantiensium præconi D. *Ambrosio Blaurero*, ad Fratrem Thomam, ejusdem loci Consulem d.3. Novemb. 1531.) *qui humana spectat, totam Tiguri gloriam extinctam, posteaquam tot optimi & Clarissimi Viri occubuêre. Verum habet Deus noster, unde omnia, in meliorem, quàm priùs erant, statum restituat, ad cujus tutissimum præsidium age confugiamus, securissimi futuri inter omnes istas pressuras & turbines Mundi.*

Illi, ut verbo dicam, qui tot minis territi, promissionibus pellecti, denegatione stipendiorum multati, Christum cruci affixum adorant Ægypti deliciis craticulas, equuleos, rogos aliáque sexcenta supplicia præferunt, viribus hæc & arbitrio humano adscribant? Absit vel cogitare. Dei opus est, quod meritò animos nostros percutit admiratione. Placuit enim illi, ut Clarissimi seculi hujus Theologi D. *Henrici Altingi*, Præceptoris nostri honorandi utar verbis, *Tigurum nostrum esse Hierosolymam & Zion, ex qua suavissima Evangelii vox ad Helvetios, Rhetos, Valesios, Germanos, Hungaros, Scotos, Anglos, Polonos aliosq; qui grata* hoc literis suis ad Majores nostros scriptis agnoverunt mente, *prodiret.*

Agnoscis, ô Ecclesia Tigurina, quo te Deus collocârit loco. Et certè à primo illo Reformationis momento ita in hanc Rempublicam & Ecclesiam sævitum est, quasi, stante illa, staret Reformata Religio. Hinc plura pii nostri Majores gesserunt bella Theologica, quàm multi legerunt. Plura contra Pontificios, Arrianos, Socinianos, Judæos, Anabaptistas, Saracenos aliosque tum Hæreticos, tum Schismaticos scripserunt, quàm vel ipsi amici credere, vel adversarii refutare potuerint. Quoties Ecclesiæ non vicinæ tantùm, sed & longè dissitæ, intestinis dissidiis distractæ, clandestinis Seductorum machinis circumventæ, apertis hostium

veri-

veritatis viribus attritæ,& natale ſolum vertere coactæ, ad Majores noſtros tanquam ad ancoram confugerunt? Pro Lege enim & Rege cæleſti tantus illorum fuit Zelus,tanta cura,tantum ſtudium,ut fortunas ſuas,corpora ſua,libertatem ſuam periclitari maluerint,quàm ſtationem cœlitus aſſignatam turpiter deſerere. Ignoſcite, *Auditores*,paulò fuſius hæc pandenti,neque tam amori,quo quisq; in patriam ſuam fertur,quàm officio,ipſi Jehovæ debito,hæc omnia tribuite פסרת אלנעמה״ מן כפרהא *Periit beneficium apud illum,qui illud contegit atque celat*,elegantiſſimo,felices Parœmiaſtæ Arabes,dicere ſolent Adagio. Noſtra ergò ſive ingratitudine ſive ſilentio pereant,quæ acervatim Deus in nos contulit beneficia? Abſit: Quin memori ſemper mente tum cætera Dei in nos munera,tum verò cumprimis magnum illud Reformationis opus, ſecundam N. T. Pentecoſten , recolamus. Hæc religionis emendatio quibus paulatim gradibus tentata, quo ſucceſſu finita fuerit, Hoſpiniani noſtri, quàm meis proferre verbis malo. Durarunt,inquit,*Præfat.in Hiſt.Sacram,P.*1.hæ denſiſſimæ & plus quàm Cimmeriæ tenebræ in toto orbe Chriſtiano, juſto ſuo judicio ſic puniente Deo peccata hominum,ſexcentis proximè elapſis annis. In primis autem ab Innoc.3. ſeu ab origine mendicantium Monachorum,hoc eſt,ab anno D. 1200.uſq; ad annum 1515.veluti diluvio quodam altiſſimo atque validiſſimo ſponſa dilecta, ſeu Eccleſia Chriſti miſerè oppreſſa jacuit. In hoc tamen caliginoſo rerum ſtatu, & obſcuriſſimis tenebris, vera lux Verbi Dei ſubinde animis ſanctiſſimorum Majorum noſtrorum nonnihil affulſit: cujus aliqua ſaltem,ſed certiſſima argumenta & indicia in medium adducam. Toto hoc temporis ſpatio, quo Monachatus in orbe Chriſtiano viguit, in Urbe tamen veſtra, quamvis magna & ampla, nullum annis minimùm ſeptingentis à Monachatus exordio,vel Benedictinorum, vel Cluniacenſium, vel Camoldulenſium,vel Carthuſianorum, vel Ciſtercienſium,vel Præmon-

monstratensium Cœnobium, sed unicum Collegium Canonicorum regularium, qui plerique Verbum Dei ab initio prædicabant, à Carolo M. & aliud Canonissarum, à Ludovico Germanico, Bavariæ & Ostrofrancorum Rege, Ludovici pii F. institutum & fundatum fuit, in quo ipsæ tamen Principum, Comitum & Baronum filiæ liberæ, & ab omni voto immunes vivebant, ut quandocunque libitum fuisset, prodire & honestas nuptias contrahere licuerit eis: usque ad tempora Monachorum Mendicantium, hoc est, ad Annos Christi 1220. tunc enim locustæ illæ demùm catervatim hanc quoq; Urbem ingressæ, aliquot in ea locis; licet invito Magistratu & Canonicorum Collegio; domicilium & sedem, procurante hoc Pontifice Rom. sibi parârunt. Quæ res satis magno documento est, Majores nostros, quamvis religiosissimos homines, Monachatum non approbâsse. Deinde, quum Christianissimi Imperatores Henrici, Friderici & Ludovicus 4. omnibus perfidiæ, crudelitatis & sævitiæ modis à Pontificibus Rom. oppugnarentur, excommunicationis fulmine ferirentur, & bellis feralibus peterentur, Majores tamen nostri Pontificibus nunquam, sed contra immanem eorum tyrannidem Imperatoribus semper, tanquam legitimo suo, & à Deo ordinato Magistratui, & justiorem causam defendenti, adhæserunt, eorumque causam armis dedefenderunt, quamvis à Pontificibus ipsi, non minùs quam Imperatores, tertiò anathemati subjecti fuerint, indeque non levia damna acceperint. Unde certò colligi potest, eos ne in tetris quidem istis tenebris Papam magni unquam fecisse. Accedit his tertiò, quòd plurimi in his tenebris non solùm ex vestro Amplissimo Ordine, quorum aliquos nominare possem, sed etiam ex promiscua plebe optimi quique de Ecclesiæ tristissima facie, & omnium sacrorum horribili profanatione, corruptione & vastatione graviter multóties conquesti sunt: illud subinde ingeminantes, scire se quidem, Veritatem sepultam jacere, & horribiliter oppressam obscuratamque esse, sed quo modò, aut à quibus in

Pp lucem

lucem revocari possit, se plane nescire; ideoque cœperunt non sine suspiriis & gemitibus divinum implorare auxilium, & querelas consiliaque sua cum fidis conferre communicareque amicis. Inter ipsos Clericos quoque non pauci lugubrem Ecclesiæ statum deplorârunt: in primis verò Huldrychus Zvinglius, cùm adhuc ageret in Mariæ Helvetiorum eremo, circa an. Christi 1516. conferre cœpit ac disputare cum D. Matthæo Cardinali & Episcopo Sedunensi, tum in Helvetiis agente, de Ecclesiæ corruptione, de humanarum traditionum fœdis erroribus, deque gravissimo ceremoniarum pondere, pios tantùm non opprimente, simulque monere, ut ceremoniarum, superstitionum, abusuum & errorum ingentem vim, paulatim tollere aggrediantur, qui clavum Ecclesiæ teneant, & ad gubernacula ejus sedeant. Ho enim nisi maturè fiat, illam aliquando nimio pondere nutantem ac depressam, maximo cum fragore ruituram. Ejus zelum, studium & fervorem, cùm omnes, qui liberationem Ecclesiæ exspectabant, vehementer probarent, Tigurum vocatur legitimè ad pastoralem Ecclesiæ curam suscipiendam. Eò cùm venisset, ipsis Calen. Jan. anni 1519. incepit publicè è sacra cathedra Ecclesiæ, jam suæ fidei concreditæ, Evangelium Matthæi enarrare, & beneficium redemptionis nostræ in unico Filio Dei Jesu Christo demonstrare. Id cùm magno animi studio, & frequenti totius Ecclesiæ concursu, omniumq; ordinum gratulatione summa ac lætitia faceret, venit Tigurum etiam Româ à Pontif. missus Franciscanus quidam Monachus, Samson nomine, Mediolanensis, Indulgentiarum Pontificiarum præco impudens. Prædicabat hic, sanctissimum ac beatissimum Papam gratiarum aperuisse fontem, plenariámque peccatorum remissionem ad Helvetios derivâsse, ad eos, inquam, qui oblatam salutem recipiant, & promptâ redimant pecuniâ. Prædicabat etiam, animas jam olim à corpore solutas, nunc proximè Indulgentiarum beneficio ex purgatorio evolare ad cœlos; his etiam additis clamoribus: Ecce volant, volant jam.

Non

Non difficilem quoque idem nugivendus se iis præbebat, qui committendorum in posterum scelerum postularent veniam: Imò quicquid petiisset sceleratissimus quisque ab eo impetrabat, modò in promptu haberet pecuniam. Huic verò pro munere sibi concredito, opposuit se omnibus viribus Ecclesiæ Tigurinæ pastor Zvinglius, gregem suum fideliter monens atque adhortans, ab impostore hoc sibi, velut à lupo atroci & famescenti, ut caveat. Remissionis enim peccatorum beneficium non deberi acceptum referri vanissimis Pontif. Indulgentiis, sed morti ac merito Christi, cœlúmque ipsum nullâ pecuniâ emi, sed vera in Christum fide recipi. Ea cùm audisset D. Hugo Constantiensis Episcopus, literas ad Zvinglium dedit per vicarium suum Johan. Fabrum, quibus hortabatur eum, ut quod fœliciter cœperit, fortiter exsequeretur & absolveret: se nuspiam defuturum periclitanti. Hac occasione divinitus oblata, cœpit Zvinglius publicè & privatim, debitâ reverentiâ & modestiâ, petere ab Episcopo, vehementissiméque urgere, ut Evangelicæ veritati ex animo faveret, & renascenti adesset, quàm cerneret magno cum successu emergere. Apud Antonium Puccium quoque, Romani Pontificis apud Helvetios Legatum, idem conatus, hoc disertè adjecit, se posthac per synceram Evangelii doctrinam omnibus modis regnum & errores Papatus impugnaturum, ut Verbi Dei & Evangelicæ veritatis lux postliminio in Ecclesia Christi luceat: quod etiam fideliter præstitit: Nam cùm Episcopi aliique Prælati Ecclesiastici, quorum maximè intererat horum curam gerere, securè in utramvis aurem dormirent; Zvinglius tamen suo non defuit officio, sed in cœpto semel sancto opere strenuè perrexit. Nam Evangelicæ historię secundùm Matthęum subjecit expositionem Actorum Apostolicorum, & ex iis Tigurinam Ecclesiam docuit, quæ Apostolicæ Ecclesiæ facies, quomodo fundata & conservata fuerit, quibúsve rebus sese maximè exercuerit. Hoc libro ad finem perducto, priorem Pauli ad Timoth. epistol. in manus sumpsit, quòd ea pul-

 cherri-

cherrimam veræ Christi Ecclesiæ œconomiam contineret, & non solùm Laicorum, sed etiam Clericorum vitam morésque informaret. Ne quis autem à vero fidei scopo aberraret, finita hac Epistola, eam, quæ est ad Galatas scripta, interpretatus est, quæ brevi compendio veram doctrinam de fide justificante, de Lege Dei, ejusque usu & abrogatione, de libertate Christiana, & veris operibus bonis, officiisque fidelium tradit. Et ne dubitaret aliquis de Apostolorum in doctrina consensu, adjecit illis utramque epistolam D. Petri, veram Christianam religionem breviter comprehendentes. Quibus mox subjecit sanctissimam Pauli ad Hebræos Epistolam, ex qua docuit suam Ecclesiam, Jesum Christum verum esse Deum & hominem, Salvatorem & Redemptorem mundi, quem ideo Angeli & omnes creaturæ meritò adorent: summum item Ecclesiæ suæ Principem, caput, pontificem & pastorem, qui unico in terris oblato pro peccatis sacrificio, ascenderit in cœlos, consederitque ad dextram Patris, ut ibi solus jam pro nobis in æternum intercedat apud Patrem: hunc igitur vera fide recipiendum esse iis, qui salvari cupiant. Nec caruit suo fructu vera hæc & Apostolica fidelissimi Pastoris doctrina. Cœpit enim ab hoc tempore Urbs Tigurina superstitiones relinquere, & soli Christo per veram fidem adhærere, adeò ut multi dicerent, Helvetiorum Metropoli idem omnino accidisse, quod Corintho & Epheso, celeberrimis Græciæ urbibus, sed idololatriæ & luxui deditissimis, evenisse omnibus constet, quæ ad Pauli prædicationem ad Christum conversæ sunt. Ne quid tamen temerè, aut privato affectu geri hic videretur, placuit Coss. Senatui, totique populo Tigurino, Majoribus nostris prudentissimis, Synodum convocare in Urbem ad diem 29. Jan. Anno 1523. quod & factum est. Ad eam igitur undique ex ditione Tigurina & vicinis Ecclesiis confluebat magna Cleri & populi multitudo. Veniebat & Episcopi Constantiensis Legatus, D. Joannes Faber, cum Doctore Tübingensi, & aliis viris doctis. Zvinglius summam doctrinæ suæ 67. ar-

ticulis vel conclusionibus comprehendit & typis vulgavit, eásque huic Synodo examinandas proposuit. D. Faber multis conabatur Synodo persuadere, negotium religionis gravissimum non debere disputatione publica in præsentiarum discuti, sed ad futurum usque Concilium differri. Cùmque urgeret Zvinglius, quandoquidem certò constaret, libros utriusque Testamenti Canonicos, unicam & certissimam esse regulam, ad quam omnia in Ecclesia componi & institui debeant; demonstraret ex iis, si quid contra Scripturas, contra religionem & veram fidem in his conclusionibus contineri videretur: respondebat Faber, se non in hac Synodo, sed coram universitate aliqua disputaturum, pollicebatur etiam, se contra articulos istos scripturum, & ostensurum, eos non esse orthodoxos: sed neutrum præstitit. Post Fabrum nullus erat in tota Synodo, licèt frequentissima, qui Scripturâ sacrâ conclusiones propositas refutare, vel erroris redarguere vellet. Magistratus igitur sub finem Synodi omnibus Pastoribus & Ministris Urbis & ditionis suæ mandavit, ne quid post hac aliud Ecclesiis suis proponant & annuncient, quàm purum putum Dei Verbum, Prophetarum & Apostolorum libris comprehensum. Jam ergò non solùm in urbe, sed etiam passim in agro veritas prædicabatur populo, quam etiam tanto zelo ac studio arripuit, ut illa, quæ contra & præter Verbum Dei in Ecclesiam superioribus seculis introducta intelligebat, simul inde omnia expelli, exterminari & eijci cuperet. Id cùm intelligeret Magistratus, ne quid rursus immaturè, aut zelo quidem bono, sed non secundùm scientiam ageretur, Synodum alteram indicit, & ad eam vocat Episcopos Constantiensem, Curiensem & Basileensem cum Academia, Confœderatósque omnes: non tamen omnes venerunt, nec quenquam miserunt Episcopi. Nihilominus posterior hæc priore longè fuit celebrior. Convenerunt enim in urbem circiter 600 Sacerdotes, aliique viri docti & clari. Disputabatur de præcipuis fidei articulis, inprimisque tribus continuis diebus de

Imaginibus & Missa: vicit autem veritas, ac soluta est Synodus. Magistratui autem visum est, tempus jam esse, ut pro suo officio ea tolleret, quæ jam didicerat apertissimè pugnare cum Verbo Dei. Primò igitur omnium mandavit Sacerdotibus & Monachis, ne posthac ullas publicas processiones instituant, & præsertim ne consecratum panem in pompa per urbem & agrum circumferant, aut in templis adorandum proponant, quòd hæc manifestè primæ institutioni Cœnæ adversentur. Præterea delecti è Senatu unâ cum Ministris è præcipuis urbis templis tumbas, in quibus dicebant, corpora Martyrum, vel reliquias eorum esse reconditas, sustulerunt, & his apertis, vel nulla prorsus ossa, sed nescio quas quisquilias repererunt in quibusdam, vel in aliis aliqua sunt inventa, quæ reverenter terræ mandata, non, ut multos dicere non puduit, abjecta, aut contumelia affecta sunt. Sacerdotibus quoque mandatum est, ne organis posthac ludant in templis, ne Campanarum pulsu funera plangant, aut tempestates averruncare seu arcere conentur; ne palmarum ramos, sal, aquam, cereos & similia consecrent; neve morituros oleo inungant, quem novissimum Baptismum vocare solent: esse enim hæc omnia superstitiosa, & cum expresso Dei Verbo pugnare. Interea adhuc & Missæ celebrabantur, & imagines publicè in templis prostabant: quamvis enim duabus publicis Disputationibus Zvinglius hæc impugnans vicisset, Magistratus tamen cautè admodum in his tollendis, quæ tanto consensu reliquarum Ecclesiarum probabantur, agendum existimabat. Dehortabantur reliqui omnes Helvetii & Confœderati Majores nostros, ne quicquam in religione immutarent: ab aliis occinebatur nomen Concilii, temerarium esse dicentes, si pauci homines tot seculorum consuetudinem immutare & abrogare conentur. Nostri contrà his Verbi Dei authoritatem opponebant, quòd nullius hominis, & ne universalis Concilii judicio, & authoritati subjectum sit: adhæc annis jam octoginta Pontifices Concilii expectatione ludificâsse homines,

neque

neque quicquam interea emendâsse: itaque nisi Verbo Dei aliter edocti fuerint, constituisse se in cœpta reformatione progredi. Constituto igitur termino elapso, ex omnium tam Clericorum, quàm Laicorum sive civium numero, Ecclesiarum in urbe Ministros primarios, cum duodecim Senatoribus è singulis tribubus desumptis, Magistratus delegit, addito simul Ædili Urbis: hi omnes, assumptis secum fabris, aliáque servorum manu ad id opus idonea, unà ingressi templa, & his clausis, citra omnem tumultum, imagines omnes sustulerunt, atque templa ab his expurgârunt. Deinde per reliquas urbes, Comitatus & Præfecturas universi agri Tigurini, singulæ Ecclesiæ, præsente loci Præfecto, interrogatæ suam sententiam, omnes ferè agnoverunt imaginum cultum à Deo prohibitum esse, ideoque Magistratus exemplo eas communi consensu sustulerunt. Atque hæc quidem facta sunt Mense Junio anni 1524. Sublatis autem imaginibus, Missa adhuc restabat, cujus authoritas quotidie vilescebat, neque enim quisquam ampliùs ad Missam cogebatur, & plerisque ex concionibus & disputationibus Zvinglii abominationes ejus agnoscere didicerant. Sed tamen quia Missa, tanquam medicato quodam poculo omnes terrarum Reges, Principes & populi hucusque ab annis proximis sexcentis ita fuerunt inebriati, ita stuporis & vertiginis spiritu impleti, ut salutis suæ proram ac puppim in hac una collocaverint; quia etiam propitiatorium seu expiatorium esse Sacrificium credita fuit hactenus pro peccatis vivorum ac mortuorum, ideò Magistratus noluit eam abrogare, nisi priùs plebe bene edocta de Institutione ac vero usu Cœnæ Dominicæ, quæ in locum Missæ substituenda erat. Interea in lucem prodiit Constant. Episcopi Theologorum liber, in quo sui Episcopi nomine Tigurinis suadent, eósque monent atque hortantur, ne Missæ sacrificium aboleant. Lectus est liber in frequenti Senatu; quumque ad eum responsio gravis & solida conscripta & Episcopo Missa esset, expectatum est mensibus aliquot, si quid fortè contrà

prodiret in publicum: id quum non fieret, Senatûs publico decreto 12. Apr. an. 1525. Missa cum omnibus ei cohærentibus in urbe & agro abrogata est. Quia verò non satis est aliqua ejicere & abrogare, nisi alia, & quidem meliora in eorum locum surrogentur, ideò impensæ & sumptus immodici, vel in sculpendis & vestiendis imaginibus, vel extruendis sacellis, fanis, & altaribus, iisque exornandis, vel in dotandis Cœnobiis facti, in pauperes & egenos collati sunt. Cœnobia vel in Xenodochia & Nosodochia, vel in Collegia studiosorum & Scholas immutata sunt. Singulis Collegiis, Cœnobiis, Ædibúsque sacris Oeconomi, Apostolicæ Ecclesiæ ritu, præfecti sunt, à quibus Magistratus Oeconomiæ administratæ rationem quotannis reposcit. Nôrunt isti ex decreto Senatus, quibus expendere debeant opes concreditas. Et cedit quidem pars illarum mendicis, quibus ad eum morem eleemosyna adhuc erogatur, sicut fieri consuevit, dum adhuc in iis regnarent Monachi: Orphanis item, pupillis, viduis, aliisque miseris, & calamitate aliqua prægravatis hominibus. Pars publicis Templorum, Scholarum, Ædiúmque ad Cœnobia & Collegia pertinentium ædificiis impenditur. Quædam bona permissa sunt Parochiis, ut inde publicis necessitatibus subveniatur. Pars cessit Ecclesiarum Pastoribus & Concionatoribus. Pars Scholæ Magistris & publicis Professoribus. Alterum, vetustissimorum illorum Collegiorum, quorum suprà mentionem fecimus, totum fere studiis sacris destinatum est: in altero bonarum artium, linguarum & Theologiæ studiosi 15. cum Pædagogo liberalissimè aluntur. Si quid verò post hos, & similes usus sanctos & necessarios superest opum sacrarum, publicis servatur necessitatibus & calamitatibus levandis. Habet enim Ecclesia suos thesauros, in quibus, bona residua conservantur. Jurisdictiones autem Clericorum Magistratus suscepit gubernandas; & quidem ex liberali eorum resignatione, in quorum fuerant potestate. Sacrificis & Monachis, quorum ingens turba fuit, permissum est suis beneficiis &

facul-

facultatibus uti,& honeste sub disciplina publica & vera religione vivere. Proscripta est autem fœda eorum fornicatio,& vagæ libidines; conjugium contrà sanctum, omnibus instituto Domini uti volentibus, concessum est. Abjectis legendis Monachorum aliisque traditionibus humanis, Magistratus Amplissimus in earum locum veram, puram, sanam & incorruptam Verbi Dei, in libris Canonicis, Veteris & Novi Testamenti comprehensi, subrogavit. Preces & orationes ad Sanctos mortuos antea factæ, in veram invocationem Dei, per Filium ejus Jesum Christum, mutatæ sunt, & quamvis nemini ampliùs liceat preces suas vendere, oratur tamen assiduè ab omnibus,& pro omnibus afflictis, ex charitate fraterna & officio. Horæ Canonicæ sic sunt sublatæ è templis, ut in locum earum lectio Canonicorum librorum Sacræ Scripturæ, eorúmque genuina & diligens interpretatio, seu expositio substituta sit. Nec tantùm abrogavit Missam Christianus Magistratus, sed in locum ejus restituit Cœnæ Dominicæ verum sub utraque specie usum, mysterium, inquam, salutis & ritum ab ipso Christo institutum, ab Apostolis eorúmque successoribus in primitiva Ecclesia diutissimè usurpatum, quàm minimùm habentem ceremoniarum, proximeque ad primitivæ Ecclesiæ ritum accedentem. Celebratur etiam hæc Sacro-Sancta Cœna á fidelibus maxima cum religione, devotione, & desiderio: agunt in ea gratias Redemptori, peragunt memoriam mortis Domini, quam fide seu præsentem contemplantur, percipiunt fideli corde ingentia dona, exercent & proferunt certissima partæ salutis testimonia, sigilla & pignora à Christo Servatore suæ Ecclesiæ instituta. Atque sic Christianissima Reformatio rituum & doctrinæ à sanctissimis vestris Majoribus tandem ad felicem finem, Dei benignitate & gratia immensa, deducta est.

Magna, quòd vel sola hæc Reformationis Historia abundè testatur, Zvinglii fuit pro emendanda religione cura; sed & aliam ei Scriptores gravissimi tribuunt operam, quâ Patriam suam, Helvetiam universam, epide-

mico mercenariæ militiæ morbo infectam liberârit. Digni sunt authores, qui sic sentiunt, paulò accuratiori examine, quod ex domesticis nostris annalibus tum institui potest, ubi ipsa illorum verba præmiserimus.

Thuanus, Hist. lib. VI. an. Chr. 1549. Dum hæc in Anglia & Scotia aguntur, Rex Helvetios de fœdere renovando solicitabat: quod cùm Patri utile fuisse, tum verò sibi, ad gravissima bella se comparanti, summè necessarium fore judicabat: itaque per Nic. Gagneum libellorum supplicum magistrum, Gul. Plessium regii palatii dispensatorem, & Jac. Oeconomum J.C. à Rege delegatos, & IX. pagos, Valesios item, Lepontios, ac III. Rhetorum pagos tandem in has conditiones conventum est: Fœdus cum Francisco initum quamdiu Henricus viveret, & in quinquennium post ejus mortem, cùm Henrici hæredibus servaretur, mutua auxilia utrique præstarentur: Regi quidem ab Helvetiis omnium suorum dominiorum tam ultra, quàm citra Alpeis conservandorum causa, seu quoquo modo pro iis bellum geratur, tam quæ modo obtinet, quàm quæ olim à Patre possessa in Italia postea armis recuperaturus sit, non minus VI CIↃ equitum, neque plus XVI CIↃ peditum, nisi de ipsorum consensu: quibus in singulos menseis stipendia, uti convenit, persolvantur: insuper XXV CIↃ aureorum singulis annis quadrantibus Lugduni dependantur, & ultra CIↃ argenti libras in singulos menseis à Francisco solvi consuetas II CIↃ librarum singulis item mensibus Lugduni numerentur. Rex vicissim CC cataphractos equites & XII. machinas bellicas, si Helvetii bello petantur, aut suorum dominiorum ratione bellum gesturi sint, cum omni apparatu necessario subministret. Fœderis legibus excipiuntur à Rege Pontifex, ac sedes Rom. sanctum Imperium, Lusitanorum, Scotorum, Daniæ, Poloniæ, ac Suециæ Reges: Senatus Venetus, Lotharingiæ ac Ferrariæ duces, contra quos auxilia mittere non teneatur. Ab Helvetiis item Pontifex, Romana sedes, purpuratorum collegium, sanctum Imperium, domus Austriaca & Burgundica, juxta anti-

quam

quam cum iis contractam fœderationem. Florentinorum etiam Resp. & Medicea domus, promissa & contra Anglum auxilia pro Bononiæ & agri vicini recuperatione. Hæc Soloturnii utrinque acta VII. Eid. Junii, Rex postea rata habuit Non. Octobr. *eo fœdere minimè comprehendi voluerunt Tigurini & Bernates monitorum Huldrici Zvinglii sc. memores, turpem hanc atque impiam militiam esse inclamantis. Quid enim fœdius & magis invisum Deo, quàm sanguinem suum mercede principibus externis addicere? Is ergò ab eo fœdere, quod cum Francisco ante XXVIII. annos ictum est, Helvetios habitis concionibus vehementi oratione dehortatus erat, perviceratq; ne cæteris illud approbantibus pagis, Tigurini sui subscriberent.* Basileenses & Schafhusiani ægrè pertracti sunt, ut assentirentur, quòd in eos, qui eandem secum doctrinam amplectebantur, in Gallia gravissimis suppliciis vindicaretur.

Sleidan. lib. 3. pag. 27. Galliæ quoque Rex, qui pacem antè cum illis firmaverat, sicuti libro primo dictum est, de fœdere solicitabat eos, deque milite sibi subministrando. *Zvvinglius autem pro concione vehementer dissuadebat, & quàm esset non modò turpis hæc militia, verùm etiam impia,* demonstrabat, & multis in medium adductis incommodis, ad majorum institutum atque frugalitatem, qui rem pecuariam & agriculturam exercuissent, & præclarè multa fecissent, eos exhortabatur: sed frustrà. Nam à multa solicitatione donis & pollicitationibus expugnati proceres, multitudini persuadent: itaque omnis Helvetiorum civitas hoc anno fœdus cum illo facit, & militem promittit. *Soli verò Tigurini, Zvvinglium secuti, recusant, & jurejurando confirmant, nullum donum aut stipendium accipere* ab ullo Principe, militandi causa. Filius deinde natus est Regi Carolus, pro quo fide jubent in Baptismo Helvetii, missis Legatis.

Et lib. 21. pag. 273. Multis jam mensibus, de fœdere solicitaverat Helvetios; quod cum ipsius fecerant parente; renovando. Et quanquam Cæsar literis ac internunciis

nunciis admodum dehortabatur, illi tamen, quod suis rebus ita magis convenire putarent, assentiuntur primò quidem, qui sunt Pontificiæ religionis, & Lepontii & Valesii, pòst etiam Basileenses & Schafhusiani, non sine multorum admiratione, propter illa, quæ diximus, edicta & supplicia: plerique enim sic existimabant, cum eo, qui puram religionem tam infestè persequeretur, & ipsorum Ecclesias atque Doctores nominatim damnaret, nullam debere societatem iniri. Bernates autem atque Tigurini, *secuti monita Zvinglii*, sicut libro tertio demonstravimus atque sexto, fœdus hoc recusârunt.

Sanè, qui hanc πολεμοσυγίαν Zvinglio, aliisque Helvetiæ reformatæ Ministris tribuunt, non quidem errant. Quàm enim illa belligerandi ratio, quæ ejus adhuc tempore in Helvetia obtinuit, Zvinglio non placuerit, vel ex parænesi illa ad Suitenses, quæ operum tomo I. p. 155. (Confer *Stettler*. anno Christi 1521. p. 601. 602.) extat, luce meridiana clariùs apparet. Nec aliud successorem ejus, *Henricum Bullingerum* sensisse, Prosopopœia Dei ad Helvetios ab ipso conscripta, palàm facit. Et certè, fructum Reformationis Tigurinæ & Bernensis fuisse repudium quæstuosæ illius militiæ haud obscurè innuit *Stettler*. an. Chr. 1528. quo Bernæ publico decreto inveteratum malum erat abolitum: clarius verò, tum Minister quidam Lugdunensis, epistolâ ad Zvinglium, tum Argentoratenses, Apologiâ contra Erasmum id ipsum confirmant. *Argentoratensium* verba sunt. *Militare præterea exteris Principibus aut hujus causâ ullam accipere pecuniam, apud præcipuos Helvetiorum pagos, quæ gens non credebatur sine militia externæ pecunia posse vivere, jam annos aliquot capitale est, quæ potissima causa, quæ in ea gente filii pacis non sint, ab Evangelio tam pacifico abhorrent.* Et paulò post: *Quantis jam studiis Rex Gallorum & alii quidam egerint annis aliquot apud Tigurinos, nuper etiam apud Bernates, & alios nostræ fidei Elvetios, ut pecuniam à se acciperent, utque fortiter isti abjurârint,*

rint, capitaleq́; fecerint, quo ex ſplendidiſſimo & opulento ſtatu ad priſtinam ſe ipſos frugalitatem, imò ſordes & labores dejiciunt, clàm Eraſmum non eſt. Antonius verò Papilio, Lugdunenſ. Miniſter, in hunc modum ſcripſit: *Equidem dicere non poſſum, quanto gaudio, quantáq; conſolatione exultaverit, liqueſactaq́; ſit anima noſtra; dum accipimus, principem Helvetiorum pagum, Tigurinos tuos, bellis cadibusq́; natos, ferasq́; potiùs, quàm homines, conjunctam hanc ſceleratiſſimam crudelitatem, ſceleratiorem avaritiam ad ſyncerum Evangelii verbum ſemel exuiſſe: bonaq́; fide (eo praſertim tempore, quo ex funeſta hac exercitatione uberrimus quaſtus rediret) Chriſto Domino vera pacis autori Sacramentum dixiſſe. Verè potens eſt Deus ex lapidibus iſtis ſuſcitare ipſi filios Abraha. Hocq́; unum imprimis mirabile in oculis noſtris per verbum ſuum Dominus effecit. Quanquam quid mirabile eſſe poteſt, immenſam illam bonitatem reputanti? prater ipſum mirabilium effectorem Dominum. Caterùm illud impletum nos videmus, ut primi ſint, qui erant noviſſimi; ita in nobis ludente, ſtultamq́; faciente prudentiam hominum Deo, apud quem quod hominibus ſanctum, excelſumq́; eſt, abominatio, deteſtatioq́; habetur: minore negotio tuorum, quamlibet inquinatas fraternoq́; ſanguine ſtillantes manus, verbum Domini, quod omnia purificat, emundavit: facilius in efferatos bellis animos gladio utrinq; incidente penetrabilior vivus ſermo Domini trajecit; quàm in noſtrorum civiles mores, ceremoniis ritibusq́; ſuperſtitioſis ſpecioſam vitam irrumpere patuerit.*

At res, quod pace tantorum virorum dixerim, paulò aliter habet. Poſtquam (ut compendio agamus, & ab ovo, fœderum primo, deinde & militiæ paulatim mercenariæ pullulaſcentis arceſſamus hiſtoriam) Caroli Burgundi conatus percrebreſcerent, ſolicita fuit Helvetia de libertate ſua ad ſeros propaganda nepotes. Territa tamen nonnihil feliciſſimis Caroli ſucceſſibus, omnia priùs experiri, quàm armis decernere maluit.

Sed

Sed cùm nihil à Duce obtinerent, fœdere sibi jungunt, non Galliarum tantùm Regem; sed & vicinas quasdam civitates. Fœdus hoc, Helvetiorum judicio, tam necessarium, quis exprobret, aut vitio iis vertat? Postquam verò, cœso ad Nancejum Carolo, toties antè ab Helvetiis in fugam dato, nominis & militis Helvetici Reges & Principes ubique studiosi, id unicè dederunt operam, ut auxiliari cum iis fœdere coalescerent. Tantam hinc Helvetia jacturam passa credebatur, ut scripserit nonnemo: *Victoria de Burgundo memorabilis Helvetiæ perpetuò funesta erit. Vinci, quàm vicisse præstiterat. Admiratione virtutis eorum non destitit G. fortissimos viros muneribus solicitare, qua & operam suam ei locare, & sub fœderis prætextu animas suas auro vendere sensim assueverunt. Theat. Zuingeri* vol. IIX. lib. 10. pag. 1423. Et sanè, præviderunt initiò statim non pauci, fœdera; quæcunque etiam, cum exteris Principibus inita, non æquè semper patriæ fore salutaria. Socios proinde suos, ut suarum satagentes rerum domi manerent, libertatem liberi defenderent, oppressos juvarent, seriò monuerunt. Hanc ferè laudem, justamque pro patria curam plerique adscribunt *Nicolao Vnderwaldio.* Qua de re prolixè *Bulling.* de rebus Tigurin. lib. 13. cap. 1. *Stettler.* an. Chr. 1487. quo die 21. Martii obiit. Non ignorant hoc exteri: *Besold.* dissert. de fœd. juv. p. 69. *Ac certè etiam inter Politica præcepta Beati Nicolai Vnderwaldensis, civibus suis data, recensentur, ut ne alienis se litibus immiscerent.* Idem ferè habetur in orat. Lansii. Fusius *VVimphelingius,* soliloq. cap. 33. *Nolite* (his verbis loquentem nobis introducit eundem Nicolaum) *pro modico stipendio, ad unius cujusq; tyranni temeritatem, aut ambitionem tutandam cum corporum & animarum vestrarum periculo pugnare. Nolite superbire ex hoc; quod multorum Regum ad vos una etiam vice nuncii & Oratores mittuntur. Cùm ope vestra opus habent; vos invisunt & nollent (credite mihi) vos oppressum iri, non ex alio affectu, quàm quia sperant, se vestris auxiliis in bello, quod*

contra

contra eos justissimè induci, quandoq; posset, victores evasuros. Sperantq; vos ad sua qualiacunq; bella, pro mammona iniquitatis, (sicuti ad escam accipitrem) advolaturos. Nolite etiam; boni filii; ad diversos Principes inter sese discordes transcurrere, ne aut vos inter vos ipsos in diversis exercitibus bellare; aut unum ex duobus Principibus bene de vobis confidentem deserere; & hosti suo offerre, in manumq; præsentare contingat. Credite (diceret frater Nicolaus) non esse semper tutum, pro sua propria temporali substantia vitam exponere (quia id est contra naturæ legem, & ordinem charitatis) quantò minus pro aliena? Credite justa etiam Principis alieni bella pro solo stipendio discurrere, gravi peccato vix posse carere: nisi stipendium non principaliter moveat, sed amor justitiæ: Cùm autem rarissimè inter Christianos sint justa bella, difficillimum est cognitu, si justum sit bellum: De quo tamen non satis est, probabilem conjecturam, sed magnam expedit habere certitudinem. Videte, boni filii, quàm in periculoso sitis statu, cùm mox ad petitionem Regis utcunq; bellaturi vitæ vestræ prodigi festinantes properatis, affectum sincerum (forsitan) non ad justitiam defendendam, aut injuriam propulsandam geritis, sed animus vester est in crumena, est in mercede, & ubi major merces offertur, illic majorem esse justitiam vobis-ipsis persuadetis, in cæde Christianorum grassantes delectamini, atq; inanem jactabundi gloriam quæritis ex homicidio, adeò ut qui multorum fuerit interemptor, is majorem palmam, magis insignem laudem inter vos asportet, eidemq; ad proprios lares reverso Præfecturam, vel Magistratum, vel primipili & Capitanei munus vel Prætoris officium committitis. Non cupio ego vestrarum esse particeps indulgentiarum, quas vestris armis & animositatibus tali pacto fueritis assecuti. Cùm enim pax sit finis belli, & propter futuram pacem bella fiant, satiùs esset & gloriosius, nos ad pacem, quæ jam habetur, ut manere possit, cooperari, quàm ut præsens pacis quies, & jucunda tranquillitas ex superbia, vel ira corrumpatur, & per homicidia & incen-

incendia quæstûs amore à vobis patranda, nova pax desideretur. Nec vobis persuasum sit propter victoriam vestram vos Dei gratiam & amicitiam certò habere. Exemplo sint vobis Philistai, exemplo sint prisci Romani, Hunni, Gothi, exemplo sint Boëmi, qui fortissima bonorum fidelium manu ad unitatem & obedientiam Sedis Apostolicæ (à qua defecerunt) non potuere compelli. Exemplo vobis sit Turcarum gens atrocissima, quæ post mortem Godofredi, & Balduini terram sanctam detinuit, & ditionem suam ampliavit, crebrisq; bellis in Christianos, amplissimas sæpè victorias, longè pluribus annis, quàm vos, consequuta est. Lento quidem gradu ad vindictam sui divina procedit ira, tarditatemq; supplicii gravitate compensat. Et quid ad rem attinet, si vestra Resp. crescat, si in potentatu & in cunctis rebus, quas promittit terrena felicitas abundetis, nomenq; vestrum celebretur per orbem, dum singuli, aut major pars vestrum ad inferos indies demergatur? Justo quidem Dei judicio, quippe qui pacem amat, qui gentes, quæ bella volunt, dissipat, qui superbos & inobedientes odit, atq; viros sanguinum abominatur. Et cap. 32. Alius idem meminit Helvetii, statum illius temporis acerbè deplorantis. *Scis tu, bone Christe, hæc me ex grandævo alpinate, indubie probo, & tui timorem habente, inter deambulandum audivisse; cui non potentes hujus gentis, sed prisci majorum mores placebant, quos dicebat, manuum suarum laboribus domi in pascuis, in pratis, in saltibus, in agris, in pascendis & saginandis pecoribus, lacte, sero, mulso, butiro, caseis, cæteris quibus sanctissimè, honestissimè res familiaris conservari & augeri potest, alimenta quæsisse, parceq; & frugaliter, absq; tanta vestium pompa & externorum bellorum frequentia, vixisse.*

Alii mox in Helvetia utriusque ordinis sunt viri secuti, qui patriæ uni mancipati, cætera suo loco relinquenda graviter suaserunt. Habuerunt Tigurini *Conradum Hoffmannum*, Plebanum suum, qui pensionariam militiam cane pejus odit & angue, teste *Stettl.* 1512. p. 477. Bernenses Franciscum Kolbium, *Id.* anno Chr. 1527. pag. 666.

pagina 666. alii alios. Ne verò privatorum tantùm consilio hæc Πολεμοβδελυξία constaret: ipse etiam Magistratus suam grassanti malo medelam adhibuit. Animadverterunt primùm, Helvetiorum arma nuspiam, quàm in ipsa patria esse feliciora. Senatûs-consulto itaq; Bernæ cautum fuit, an. Ch. 1425. cùm Lombardicis nostri occupati essent bellis, ut; si qua ratione fieri posset; à remotis ejusmodi expeditionibus abstineretur. Postea, cùm an. Chr. 1474. Friburgenses, ad fœdus Gallicum, annua pensione invitarentur, detrectârunt illam, &, parvas copias, angustosque territorii limites prætendentes, fœdus sibi cum Bernensibus initum, curæ futurum cordique significabant. Ab eo tempore aliquoties δωροφαγία, & vagę militiæ frœnum fuit injectum, præsertim verò an. Chr. 1501. quò Tigurini, Bernenses, Urii, Suitii, Underwaldii, stipendium exterorum Principum sustulerunt. Secuta alia vel omnium, vel plerorumque Helvetiæ cantonum decreta an. Chr. 1503. quod accuratum valde est, & inter fundamentales leges relatum, vide *Stettl.* 379. An. Ch. 1508. *Id.* p. 424. An. Chr. 1515. *Id.* 556. *Id.* An. Ch. 1522. *Id.* pag. 622. quo magnus Tigurinorum & Suitensium hac in causa fuit rigor: *Id. Ib.* Et illi quidem legem, an. Chr. 1513. (quos Bernenses & alii sunt secuti: *Stettl.* pag. 498.) sanxerunt, *ut eorum subditi, Clerici & Laici, juramento ab omnibus, quocunq; veniant nomine, arcerentur muneribus.* Repetitur Lex an. Chr. 1518. cum exceptione tamen Pensionum publicarum. Commendavit hoc statutum Pontificis Legatus *Ennius Philonardus*, Verulani Episcopus, occasione Amplissimi, & Italicis Scriptoribus celebratissimi viri, D. *Marci Roustii*, Consulis Tigurini, *Gasparo de Silenen*, Lucernensi, satellitii apud Pontificem Helvetici (quod institutum fuit Julii II. an. Chr. 1505. *Stettler.*) Capitaneo primo, an. Chr. 1502. cæso; *Idem*, pag. 562. sufficiendi. Negabant nostrates, per publicam patriæ Legem ejusmodi spartam Consuli committi posse. Laudat Ennius Legem, quam distinctione mox frivola infringere conatur.

tur. Audi oratorem, & quibus arietibus corda Majorum Romani vultures concusserint, expende: *Magnifici & Potentissimi Domini: Praterito superiore Sabbatho, Magnifica Dominationes vestra gratam & benevolam conclusionem fecerunt, ut Sanctissimum Dominum nostrum, Confœderatum suum de Capitaneo Guardia consolarentur; propter quod nos mirabili gaudio exultavimus, tum respectu Sanctitatis sua,* quæ in fide Dominorum Turricensium vitam suam collocare voluerit, *tum etiam amore Magnificarum Dominationum vestrarum, qua eo tempore, quo nos apud eos legationis Apostolica munere fungimur, consequuta fuerint,* hunc honorem apud summum Pontificem, confœderatum suum, ut Domini Turricenses debeant suscipere onus custodiendi corpus & vitam vicarii Dei: *Verùm in hoc ipso nostro admirabili gaudio, illud animum nostrum aliquantulum perturbavit, quòd adhuc Burgimagistrum* Roüst *vidimus animo suspensum, & quia dubitavimus, ne ipse, sub aliquo pratextu, conaretur avertere voluntatem Magnificarum Dominationum vestrarum ab hujusmodi gratia tam laudabili & honorifica, propterea intimè rogamus ex parte Sanctissimi Domini nostri, ut dignentur,* desunt nonnulla NB. NB. *suum sanctissimum desiderium, & quia audivimus tria posse considerari, qua hujusmodi profectionem seu potiùs destinationem Burgimagistri* Roüst *possint aliquantulum perturbare, noluimus praterire; quin Magnificis Dominationibus vestris aperiremus, quid circa tria illa nobis occurreret.*

Primò namq; dubitatur, ne hujusmodi electio Capitanei Guardia Papa per suam Sanctitatem sponte facta, & per authoritatem & gratiam Magnificarum Dominationum vestrarum confirmatâ sit contra illud sanctissimum & saluberrimum statutum Civitatis: *Id quod si bene consideretur, nequaquam meo judicio, tali statuto invenietur esse contrarium.* Primò, quia, quòd tota civitas comprobavit, nulla ex parte reprehendi potest: Secundò, quia provisio, quæ dabitur Capitaneo,

Guar-

Guardiæ, non dabitur tanquam civi Turricensi, sed tanquam Capitaneo Papæ, & insistenti diu noctúque servitiis suæ Sanctitatis, sicuti cum aliis militibus Guardiæ suæ, qui quamdiu insistunt servitiis suæ Sanctitatis, stipendia participant, recedentibus autem à servitiis suis, stipendia cessant.

Secundò consideratur utilitas, & commodum, quod Civitas reportat ex continuis laboribus, quos ipse Burgimagister in publica administratione impendit. Ad hoc respondemus, quòd Sanctissimus Dominus noster, respiciens ad commoditatem Civitatis vestræ confœderatæ suæ, est contentus, post aliquid temporis spatii, præfatum Burgimagistrum remittere ad Patriam, si id magnifica Dominatio vestra optârit, & loco pignoris filium retinere.

Tertiò consideratur ætas Burgimagistri satis provecta: Ad hoc respondemus sibi, quòd requisitus & electus à vicario Dei, ad sui Corporis custodiam & defensionem, debet sperare & confidere de misericordia Dei, nec tantùm diffidere de corpore suo, quòd propter hoc vellet resistere divinæ vocationi. Nam, ut ait Apostolus Paulus, qui potestati Dei resistit, Deo resistit, *& quòd semel exponat se itineri, & quantò citiùs; tantò meliùs: & casu, quo non possit sustinere itineris laborem, aliquid remedii excogitabimus, quòd Sanctissimus Dominus noster consequi posset desiderium suum, qui à* pluribus atque pluribus interpellatus, requisitus, rogatus, nullis aliis, quàm Dominis Turricensibus, specialissimis & charissimis filiis suis, & honorem, & onus custodiæ corporis, vitæque suæ voluit demandare. *Itaque iterum atque iterum Magnificas Dominationes vestras nomine Sanctissimi Domini nostri rogamus, ut jam hodie apud Dominum Burgimagistrum* Roüst *operari velint, ut ipse mandet executioni, quod Magnifica Dominationes vestræ Sabbatho superiore unanimiter concluserunt.* Atque sic strategia hæc, sibi demandata, per vicariam filii Caspari operam, Marcus Consul fuit functus sub Leone X. Adriano VI. Clemen-

te VII. ad annum 1524. quo fatis cessit, vir legationibus, & rebus in bellis, Burgundicis, Suevicis, & Italicis præclarè gestis, inclytus, à Majoribus, de patria (inde ab anno Christi 1351. quo Jacobus & Hermannus Roustii, Brunna-Suitiorum oriundi, in Tetvilano prælio insignia fortitudinis edentes specimina, anno Christi 1365. inter cives fuerunt relati) bene meritis, natus. Successit filius ad expugnationem usque urbis 1527. in qua (vide *Edit. operar. successiv. Cam.* cap. 49. pag. 367. ubi tamen vitiosè *Marcus* appellatur) & occubuit. Sed & Puccius Pistoriensis Episcopus decreti, de quo sermo, in publica ad Senatum, per Henricum Utingerum, habita oratione meminit; Tigurinos, *quòd laudabili instituto privatis largitionibus seu pensionibus* (aurei illi erant hami, quibus plurimi inescabantur: vide *Stettler*. an. Ch. 1517. pag. 569) *renunciâssent, non modò emphaticis concelebrat elogiis; sed & nomine Ducis Urbinatis, & Collegii Florentini*, quatuor studiosis, Pisam ad literarum culturam missis, annuos offert Florenos Rhenens. 50. Vix triennio elapso, fortè, quòd aliis natio bellis assueta reprimi habenis non posset, *cives Tigurini sese invicem Sacramento alligârunt, ne quis in posterum à quoquam Rege, sive Principe stipendium aut munus ullum acciperet.* Ita *Schvvitz*. anno Christi 1521. Et *Besold.* de Legat. pag. 84. *Statutum est omni laude dignum; quo adstricti sunt, quotquot Tigurini sunt Cives & inquilini, ne quis eorum ullum munus ab ullo Principe accipiat. Melch. Adam.* in vita Conrad. Pellic. quam ipse Pellicanus accuratè conscripsit. Epistolam, Pellicani manu, hac de re, exaratam, & ad Archiepiscopum Argentinensem, qui ipse quoque Reipub. Tigurinæ institutum laudavit, destinatam, inter pretiosa cætera magni viri κειμήλια Epistolica asservo. Neq; verò militia hæc ἄζυξ, à nostris Majoribus tantùm damnata fuit; sed & in omnes illos, qui invito Magistratu vel militem abduxerunt, vel abiverunt ipsi, vel revocati parere renuerunt, animadversum. Exempla occurrunt in *Stettl.* A. Ch. 1465. 1571. ubi Legum publicarum

carum violatoribus gravis denunciatur pœna, an. 1491. 1499. 1500. 1519. 1557. & alibi. Nec minæ erant otiosæ, aut vana terriculamenta. Multi fortunis & corporibus inobedientiam & Majestatis contemptum luerunt. Vestigia mulctatæ temeritatis hujus extare voluerunt Bernenses, an. Chr. 1501. *Stettler.* l. 8. p. 371. an. Chr. 1503. *Id.* pag. 380. an. Ch. 1513. *Id.* 1518. p. 578. an. Ch. 1465. *Id.* pag. 185. an. Ch. 1516. *Id.* pag. 561. Graviter Tigurini & Bernenses animadverterunt in authores expeditionis Wittenbergicæ an. Chr. 1519. pag. 985. & Estampensis an. Chr. 1587. Iidem, cum cæteris Helvetiis, (an. Ch. 1513. *Id.* p. 496. 501. an. Ch. 1537. *Id.* an. Ch. 1500.) qui Duci Mediolanensi suam addixerunt operam, puniebantur. Atq; hinc manifestum satis est, non Zwinglium demum militiæ illi mercenariæ, quæ miserè tum Helvetiam infestabat, restitisse; sed, ut tot antegressis decretis locus concederetur, & suasisse, & persuasisse. Quæris: *Vnde hic Majorum nostrorum contra δωροφαγίαν & mercenariam militiam rigor?* Causas tantæ rei paulò diligentiùs eruisse non fuerit inconsultum.

I. *est immoderata illa profusio*, quâ nonnulli gentem Helveticam emissarii in suas flectere solebant partes. Ne Pontificem quidem puduit his pugnare telis: vel uno tempore Legatus ejus, Pistoriensis Episcopus, pensiones privatas (NB) 40000. aureos nummos elargitus est. *Stettler.* lib. 10. an. Chr. 1517. Neque mirum est, si, quæ *Galeat. Capell.* de bello Mediolanensi, pag. 11. scripsit; vera sint. Ea nempe, *qua Helvetii pro Leone X. egerint, magis privata quorundam gratia, quàm publica ac communi consensu facta extitisse.* Iisdem ἀργυρέοις ἐμάχετο βέλεσι liga Pontificio-Imperatoria anno Christi 1496. *Id.* pag. 325. Et quanquam an. Chr. 1507. largiùs & novo planè exemplo Regis Galliarum Legati munera non tam offerendo, quàm profundendo, abalienare Helvetios à Liga illa fuerint conati; spe tamen exciderunt. *Stettler.* pag. 388. Fidem penè superet ætatis illius corruptæ cadaverosa facies! Ut Helvetiorum animi expugnarentur, conviviis, muneribus Tiguri, Ba-

dæ, Lucernæ, alibi, nec finis ponebatur, nec modus. Episcopum quendam Lucernæ hoc nomine insumsisse scribunt 2000000. aureos. *Stettler*. pag. 387.

II. *Nimia illa bellandi consuetudo & licentia*, quâ factum a. *ut agricultura penè omitteretur*: vide querelam subditorum Bernensium apud *Stettler*. An. Chr. 1521. pag. 609. & 1522. pag. 622. b. *ut inscio, imò prohibente Magistratu, multi militiæ nomina sua darent*. Id quod crebrò contigit. An. Ch. 1500. Ludovicus Insubrum Dux 5000. Helvetiorum contra Magistratuum edicta conscribit. Et Huldricus Dux Wittenbergensis An. Ch. 1525. cùm rustica eorum per Germaniam seditio omnia turbaret, Ducatus sui recuperandi opportunitatem oblatam ratus, 6000. Helvetios invito Magistratu obtinuit: *Stettler*. Urbinati etiam multi suam contra Magistratuum authoritatem, opem offerunt: *Stettl*. A. Ch. 1517. p. 568. b. A. Ch. 1519. Wirtenbergensis Dux præter Magistratuum voluntatem 14000. milites ex Helvetia conscripsit. *Schwitz*. An. Chr. 1503. quatuor millia Helvetiorum Regi Gallorum, contra Magistratuum suorum edicta, militârunt in Regno Neapolitano; qui ferè omnes morbis atque ferro absumpti inobedientiæ præmium reportârunt. *Schwitz*. *Simler*. pag. 76. b. Durante adhuc fœdere, quod cum Ludovico Gallorum Rege fecerant Helvetii An. 1503. castra ejus in bello Neapolitano secuta sunt, nullo tamen publico consilio, imò contra Magistratuum auctoritatem. Fuit bellum hoc, sicut & priùs Neapolitanum bellum, Carolo VIII. Regi Galliæ pariter, & Helvetiis infelix: Nam priori, qui in præsidio regni manserant, plerique morbis, pauci prælio periêre: quique bello superfuerunt, infelix ἐπιςεῖον, luem illam, quam alii Hispanicum, quidam Neapolitanum morbum, vulgus Gallicum nominat, domum reportârunt: posteriori bello duobus præliis victi magnam militum partem amisêre. Confer *Compend. Stumpf.* & *Stettler*. 1503. Anno Chr. 1487. *Stettler*. in Britanniam multi excurrerunt Helvetii, qui ne revocati quidem paruerunt.

Idem

Idem accidit an.Chr.1513. an.Chr.1492. *Id*.pag.319. an.Chr.1521. quæ expeditio, quod instante fœnisecio fieret, detrimentosa valdè fuit, & Helvetiis plerisque improbata. *Id*. pag.609. Quàm verò ejusmodi ignominiosæ, detrimentosæ, & Helvetico nomine, *Magistratibus judicibus*, indignæ fuerint expeditiones, memorabili probat exemplo, *Stettler*.an.Ch.1486.p.296. occasione belli inter Maximilianum & Carolum in Flandria gesti. Neq; ferè unquam feliciores erant, qui nulla muniti Magistratuum authoritate arma arripuerunt. c. *ut etiam in amica mutuò sævirent viscera.* Hinc parentes in filios; & vicissim; fœderati in se invicem arma sæpè gesserunt lethalia. An.Ch.1490.alii Caroli Galliarum, alii Maximiliani Romanorum Regis castra sequebantur. *Stettl.* An.Ch.1500. Regi Galliarum plurimi, nec pauci tamen Duci Mediolanensi, hosti ejus, militabant. *Id*. pag.363. Idem accidit an. Ch.1516.aliis pro Gallo feliciter, cæteris pro Imperatore infeliciter pugnantibus, *Id*. Atque hujus inconsideratæ *ἀλλημαχίας* Helvetii graves pœnas dederunt, maximè an. Chr. 1521. qua de re prolixè *Stettler*. lib.11. pag.609.

III. *Iactura optimorum quorumvis* (certum enim est, plerunque magnos Helvetiæ Heroës, ejusmodi bellis implicitos, in prima ferè acie stetisse) *virorum*, qui vel A. *In præliis occubuerunt*. Quam Neapolitana bella cladem Helvetiæ intulerunt? Italiam vulgò *cœmiterium* suorum nostri appellabant majores. Nucleus & flos militiæ Helveticæ, Bullingero teste, ad Marignanum periit. Scribit *Stettler*. an. Chr. 1503. Ex sex, vel octo Helvetiorum millibus vix 1500. superstites ex Neapolitano rediisse bello, totamque adeò Helvetiam 30000. desiderâsse, qui brevissimo temporis spatio, sub Galliarum Rege stipendia merentes, vitam amiserint; quæ etiam causa fuit, rigidi statuti illius ab Helvetiis Badæ & Tugii editi, *ne deinceps ejusmodi expeditiones concedantur, à muneribus abstineatur, Lex lata inviolata non modò servetur, sed & singulis annis in officio-*

 rum

rum publicorum locatione publicè promulgetur. B. *vel, morbis consumpti, triste spectaculum præbuerunt.* De Neapolitano morbo jam alibi verba fecimus. Anno Christi 1524. cùm infeliciter Helvetii in Ducatu Mediolanensi pugnâssent, tam noxia in reditu sunt correpti lue, ut ex 12000. vix 4000. evaserint. Et quibus tandem patriam videre suam contigit, adeò illi malè habebant, ut vel solo aspectu, Stettlero indice, & judice ad aliam nostri, compelli potuissent mentem. Lege quæ habet lib. 12. pag. 33.

IV. *Dissidia inter fœderatos orta.* Est vulgi opinio, omnia inter Helvetios dissidia ex sacrorum diversitate nata. Dicunt aliquid, sed nec satis, nec extra invidiæ suspicionem. Alium enim & antiquiorem esse fomitem intestinarum dividiarum non domestici modò viderunt, sed etiam exteri. Ex *Domesticis* consule *Stettl.* an. Ch. 1496. pag. 325: Cùm non modò Galliarum Rex; sed & adversarii ejus, Papa, Imperator, totáque adeò *Liga magna*, quam vocabant, de fœdere Helvetios sollicitâsset, annuunt quidem Tigurini, Uranii, Subsilvanorum altera pars, Tugini, Glaronenses, Friburgenses, Solodurenses, Galliarum Rex; Bernenses verò, Suitenses, Subsilvanorum reliqui, cæteris accedebant fœderatis: unde partium studiis & simultatibus, ut *Stettl.* loquitur, fuerunt incrementa, quæ eodem teste, pag. 612. maximè eruperunt an. Chr. 1521. quo Tigurini & Tugini, qui Papam contra Galliarum Regem, tenore fœderis, juvabant; nec infeliciter; in magnam cæterorum incurrerunt offensam. *Idem*, an. Ch. 1516. refert, non Tigurinos modò fuisse fassos, sed & Suitenses, mercenariam militiam esse Pandoræ pixidem, ex qua lites, diffidentia, omnisq; in Helvetia pullularet dissensio, pag. 566. Et quis ignorat, Valesianos, uno tempore, trifariam fuisse divisos? Anno Ch. 1517.. 572. *Id.* Inter *exteros* clarè de dissidiorum Helveticorum origine loquitur *Guicciard.* lib. X. pag. 975. *Domi qui sunt inter eos præcipui, à muneribus, pensionibusq; à Principibus accipiendis, ut in conventibus illorum partibus faveant,*

eisq;

easq; sequantur, non abstinent: quare dum publicas res ad privatam utilitatem referunt, pecuniis student, largitionibusq; obnoxii fiunt, paulatim inter ipsos discordia irrepsere, quibus factum est, ut dum non omnes, quod in comitiis majori parti probatum fuerat, ratum habere inciperent, proximis annis civile inter ipsos bellum summa cum authoritatis, quam sibi apud omnes comparaverant, diminutione exarserit. Infra hos sunt nonnulla castella & vici, quod incolæ, quod valles incolant, Vallesii appellantur; hi numero, authoritate, virtute, communi omnium judicio Helvetiis inferiores sunt. Est & alia Gens hisce duabus, editiora alpium juga incolens, Grisones vulgò appellati, Latini Rhætos nominant: hi tres Cantones sive Curias habent, ideoq; trium fœderum Domini dicuntur. Gentis caput Curia vocatur; Helvetiorum plerumq; socii sunt; cum iis una in bello proficiscuntur; ac penè iisdem institutis & moribus utuntur. Atque hoc ipsum prolixius Majorum nostrorum verbis proponit, *Sleid.* lib. 4. pag. 45. & deinc. ubi se purgant, *non emendatæ religionis, sed* ἀργυροφαγίας *culpam esse, cur non usque adeò bene inter Helvetios conveniat.*

IV. *Decrementum famæ & existimationis.* Laborantem enim argentangina Helvetiam, certè ne illi quidem, qui in decantandis encomiis eorum toti sunt, excusatam satis habebant. Unde *Theodor. Zvinger.* ex Guicciardino lib. 10. *Helvetiorum,* inquit, *nomen Concordia, & armorum gloria illustrârunt, quibus à natura insita ferocitate, & militari in servandis ordinibus disciplina, non modò suam regionem fortiter defenderunt, verùm etiam militiam extra suos fines summa cum laude exercuerunt, quæ procul dubio longè major extitisset, si proprii Imperii caussa, non autem stipendiis, atque ad aliena Imperia propaganda eam exercuissent, & si generoso animo præstantiores fines, quàm pecunia studium sibi proposuissent, cujus amore enervati, occasionem, qua toti Italiæ potuissent esse formidabiles, amiserunt. Cùm enim nunquam, nisi velint esse Mer-*

cenarii milites,fines suos egrediantur,nullum publicum ex victoriis fructum retulerunt; Lucri cupiditate in bello immoderatis multis imponendis,aliaq; ex aliis petendo,ferè intolerabiles facti; præterea in commerciis, & eorum,quorum stipendiis militant,imperiis exequendis admodum morosi & contumaces.

Desiderius Eras.Roterodamus in adag.Chiliad.prima Cent.VI. adag.XIV. IN CARE PERICULUM. *Suidas* scribit: *Cares primos mortalium mercede militâsse,ut qui vitam suam venalem haberent. Hos igitur qui conduxerant,primos in acie collocare consueverant, ut primos hostium impetus suo exciperent periculo,aut ubi fortuna belli difficilima videretur,illic objiciebatur. Persæ suâ linguâ* κάρδακας *appellabant,qui rapto vivebant. Carum laudem his temporibus æmulare videntur Helvetii,gens bello nata,simplex alioquin,ac minimè malum hominum genus, planeq; dignum, ut equidem sentio, quod hac quoque nota vacaret,& in literis,& in cæteris honestis studiis egregiè valiturum, si relictis bellis huc animum appellerent.*

Paul.Iov. Hist. lib.45. pag.588. *More suo*, ait, *flecti Helvetios.* Matthæus Schinerus, Cardinalis & ipse Helvetios privati commodi studio nominis sui jacturam fecisse Helvetios querebatur. *Stettler.* lib. 11. an. Chr.1520. *Bzov.* an. Chr. 1526. S. 16. *Hoc autem ipso tempore fœderatorum difficultates in Insubria crescebant. Nam etsi ex Helvetiis à Mussio & Laudensi conductis,tandem quinq; millia in castra venissent,nihilominus, cùm is numerus Vrbinati non satis esse videretur,qui Galliæ Regis nomine, à civitatibus petiti fuerant, expectabantur. Illos enim, si non aliam ob causam, saltem, ut Papiensi prælio acceptam ignominiam delerent, ad eos concedendos paratissimos, eandemq; ob causam milites, qui concederentur ad bellum in tanta præsertim victoria spe vehementissimos fore sperabant. Sed in illa gente,quæ ante paucos annos ob ferocitatem suam, & partam authoritatem, maximam amplissimi Imperii adipiscendi opportunitatem habuerat,jam nec*

gloriæ cupiditas, nec commodorum cura vigebat; sed id in re militari sibi proponebant, ut quàm ditissimi domum reverterentur. Idcirco militiam more mercatorum tractantes, *vel ex aliorum necessitate, suæ utilitatis occasionem publicè capientes, cùm inter eos corrupti homines essent, militem concedendi, aut denegandi consilium ex hoc fine capiebant; Et Duces ipsi, qui invitabantur, quò meliore conditione uterentur, quò magis alios suâ operâ indigere videbant, eò magis se in altum recipiebant, majoraq; sine modo postulabant. Has ob causas, Rege ex fœdere pedestres illorum copias postulante, quibus de communi consensu illis, quadraginta millibus aureorum numûm, quæ Rex ipse fœderis Italici nomine debebat, stipendia erant persolvenda, civitates post longam suam deliberationem more suo responderant, se antequam Rex ipsis omnes annuas pensiones, quas debeat, persolvisset, militem non concessuros, quæ cùm ad tantam summam ascenderent, ut difficulter brevi tempore persolvi posset, homines à Rege missi, facultate non sine difficultate à civitatibus impetrata, privatos duces conducere fuerunt coacti. Quæ res præter moram in eo statu valdè perniciosam, non eam vim existimationemq; obtinuerunt, ut si communi Magistratuum decreto eos obtinuissent.*

Quid? quòd novæ & veteribus inauditæ nomenclaturæ hinc origo nata & data. *Pensionarii*, ut ex *Besoldo* audivimus, peculiari dicebantur nomine. Ne illi quidem, pro quorum salute tantum sanguinis profusum, vel ab invidiosis abstinebant nominibus, vel comparationibus. *Genebrardus*, Doctor Sorbonicus, Professor Parisiensis, lib.4. Chron. ad an. Chr. 1531. *Helvetii asperi, montaniq; homines, soliti aliis diffidentibus, mercenaria auxilia submittere. Matth. Par.* in Hen. IV. lib.5. pag. 397. *Les Suisses font commerce de leur amitie;* &c; *que leur Alliance estoit plustot commerce, qu' amitie:* quæ etiam verba repetuntur in Orat. *Lansii*, pag. 928. Durior adhuc est *Dominus de Silhon*, in lib. Gallico, cui titulus *Ministre d' Estat.* pag. 116. ubi Helvetios vo-

cat *nationem brutam & mercenariam.* Confer *VVimpheling.* Soliloq. ubi Helvetiis militiam potissimùm mercenariam objicit cap. 6. p. 31. Sævitiam in Captivos, cap. 11. Nimium ardorem in inferendis, ob levissimas causas, bellis, cap. 13. 14. 28. juventutem armis potiùs, quàm aliis honestis exercitiis, innutritam & assuetam, cap. 28. & 30.

V. *Tumultus hac ipsa de causa in Helvetia excitati.* Magnum quidem Helveticæ virtutis specimen prælio Novareno exhibitum, aliquoties jam monuimus. Motibus tamen, ob cæsos, magna Helvetiæ pars concussa & turbata fuit. De seditione Bernensium, Lucernensium & Solodurensium an. Ch. 1513. agit *Stettler.* pag. 495. & deinc. fusè: breviùs *Grasser.* p. 191. *Steiner.* Tug. in Chron. Msc. Schwiz. quæ prudentia Magistratuum fuit sedata. Præcessit alius, a. Ch. 1489. nec facilè subditorum æstus reprimi potuisset, nisi abrenunciatione Pensionum, in quas, eodem tempore, Suitenses magnæ illius seditionis, quæ Tiguri oborta fuit, causam rejecerunt. *Stettler.* pag. 312. an. Chr. 1515. Tigurina plebs ob cladem Mediolanensem tumultum excitat, scribit *Schwitz. Bulling.* & alii.

VI. *Vulgi inconstantia.* Accidit enim, ut cùm auctoratis lautiora ab aliis offerrentur stipendia, eos sequerentur. Expertus fuit hanc multorum inconstantiam Galeatius an. Ch. 1499. *Stettler.* pag. 360.

Sed quo prolabor? Eam beneficiorum suorum patriæ nostræ segetem cœlestis Diribitor concessit, ut hac eam Orationis falce demetere non possim. Id illi præstent, quibus de meliori luto Deus præcordia finxit. Ad *alteram* nunc Orationis *partem* progredior, paucis demonstraturus, non *misericordiæ* tantùm suæ, sed & *Justitiæ speculum* Deum Tigurinos, vel beneficiorum immemores, vel cum Jeschurun recalcitrantes, tùm aliâs, tum hac nostra cumprimis ætate, esse voluisse. Tristia illa fuerunt fata, quibus; ut ab ultima origine Tigurinorum varium expendamus statum; Veteres Tigurini, cum reliquis Helvetiis, spe potiundæ Galliæ, urbem

suam

suam in favillas redegerunt. Mox tamen & victi & in Romanorum servitutem redacti, corporum suorum, & fortunarum naufragium passi sunt.

Detrimentosæ fuerunt irruptiones Gothorum, Vandalorum, & Alemannorum, quos Majorum etiam nostrorum flagellum esse voluit Deus.

Tristis illa ante annos trecentos fuit nox, qua, & adulti, & infantes crudelissimæ jam addicti atq; devoti erant internecioni.

Tristia illa, quæ meritò adhuc lugemus, Tigurinorum fuerunt tempora, quibus tot Majores nostros hostium direptionibus, invasionibus, & obsidionibus fuisse legimus expositos.

Calamitosum illis fuit interdictum; quo à Papa Romano excommunicati, & omnium injuriis patebant, & mercaturæ quæstuosissimæ jacturam faciebant.

Tristis illa Majorum nostrorum sors fuit, qua aliquoties proditorum artibus illicitis, malignitate & nequitia damna acceperunt irreparabilia.

Tristis fuit exitialis illa interregni periodus, qua cùm non tam jure, quàm viribus pleræque controversiæ decernerentur, ipsi quoque Tigurini saluti suæ consulturi, Ducem quærebant Regenspergium, qui afflictis Tigurinis afflictionem addidit.

Tristis illa fuit dies, qua iidem acerbis, exitiosis & diuturnis delassati bellis (quibus fana atq; domus spoliabantur, cædes & incendia fiebant, cruore atque luctu omnia complebantur) cùm Caroli IV. opem implorarent, blanditiis demulsi, domumque abire, & pacem quærere jussi, petiti repulsam tulerunt.

Tristior longè, cùm, ad suos reversi pacem studiosè ambirent, spe tamen sua, propter iniqua Alberti Austrii, Alberti Imperatoris filii, postulata, excidissent.

Deploratum cum primis, ac penè desperatum fuit interstitium illud, quo integro propemodum seculo nostra Civitas, ab Helvetici Fœderis oppugnatoribus, fuit impetita.

Sed neque incendia Majoribus nostris deerant, qui-

bus calamitas exulceraretur; non portentosi & insoliti strepitus ac crepitus; non seditiones; non aquarum eluvies; non terræ motus; non annonæ difficultas; non pestis, non locustarum exercitus, non sævitia hyemis, non prodigiosa aquæ immutatio, non perniciosæ pontium fracturæ, non dissidia civium & incolarum intestina, quæ jugulum Reipub. sæpe petebant. Hos divinæ vindictæ ictus; quos Annales nostri suppeditant; Tigurum excepit. Verùm horum omnium, quæ tot Seculorum decursu patria nostra sustinuit, compendium quoddam, hac dimidii Seculi ætate, in caput nostrum redundâsse, multi vestrûm, quos modò præsentes intueor, in recentissima habent memoria. Nos enim, Nos inquam, Deus seculo planè prodigioso, iræ & furoris sui pleno, vivere voluit.

Ipsi sensistis, sæpius his decem præteritis lustris, terram, quàm aliquot retrò Seculis, fuisse concussam.

Vidistis, arbores vestras, fruges vestras, vineas vestras pruinâ tangi, grandine frangi, insectis variis depasci.

Vidistis fulminibus contortis & conglobatis, Templa, Curiam, Carceres, ædes privatas cœlitùs aliquoties feriri.

Vidistis procellis, inusitatisque ventorum turbinibus ædificia quassari, flumina exsiccari, tecta denudari, radicitùs arbores evelli.

Vidistis & audivistis Cœlum chasmatibus prodigiosis, Cometis horridis; insolitò strepitu & ejulatu, magnam illam Germaniæ calamitatem minari.

Vidistis aquas, lacus, fluvios alveis suis fragosè erumpentes, magna Urbi & orbi vestro damna dedisse.

Crebras parâstis exequias peste interemptis, fame enectis, incendiis læsis. Non inusitata frigorum & hyemis vis, non monstrosi partus, non peregrinarum avium advolatus, non montium ruinæ, non incendia, non rebelliones, quibus cum Majores nostri nonnunquàm luctabantur, vestræ ætati parcebant. Et si vel hac saltem parte beatiores nos Majoribus nostris dixeris, quòd nulla belli incommoda simus experti, nullis direptionibus

nibus publicis expositi, hostium effræni libidine non vexati, miraculum esse, quo rubum hunc ardentem, belli flammis, undiquaque allambentibus, circumseptum, singulare bonitatis suæ monumentum exstare voluerit Deus, pectore grato cogitabis. Aut quis vestrûm suæ adeò immemor fortunæ, qui, dum varios illos belli rumores, vicinos hostium patriæ limitibus imminentium exercitus, Fœderatorum cœdes, proditiones, animos debilitatos & penè fractos, periculosos in ipsa patria motus, belli faces & fomites indubitatos in mentem revocat, non agnoscere cogatur, solius Dei benignitati salutem nostram pacemque patriæ acceptam esse ferendam. Anne verò, quod hisce Te malis Dei clementia urgeri noluit, meritis illud Tuis dabis, aut pietate tùm inductum, lascivienti & quidvis præ patria nostra, ipsum etiam Cœlum, contemnenti, militi, frœnum injecisse Tibi blandieris? Valeant hi typhi! Quamvis enim hujus te calamitatis sexcentis incommodis eripuerit, alio tamen insolito, & Majoribus nostris inaudito, supplicio toti probavit orbi, quid peccatis tuis, sceleribus & flagitiis, quibus nec modum ponebas, nec medelam studiosè quærebas, deberet. Aut num, ô Civis Tigurine, memoria tua jam excidit tremendus ille præteriti mensis Junii dies decimus?

Diem Jovis Germani veteres vulgò den Thorstag/ quasi Tonnertag appellare solebant. Jupiter enim Celtis Veteribus *Taranis* dicebatur, quasi *βροντᾶος* seu Tonans: unde & hodieque Cambro-britannis, sive Wallis tonitru vocatur Taran. A quo, trajectis ultimis duabus consonis, fit nostrum Tanar vel Tonner. Septentrionalium verò Tor, quem fulmini ac tonitrui præsedisse docet *Ericus Olaus*.

Mutuarunt hoc Germani, Bohemi, Sueci, Dani aliique Septentrionales, ubi Jovis latissimè patuit cultus, à Græcis, quibus Jupiter *Ζεὺς νεφεληγερέτης καὶ βροντᾶος, ἐλατὴρ ὑπέρβατος βροντῆς ἀκαμαντόποδος; altissimus tonitrus infatigabilis pedibus vibrator. Φοινικοστερόπης rubentia fulmina jaculans;* Αἰολοβρόντης, hoc est, *αἰό-*

λας

λας καὶ ταχέας βροντὰς ἐγείρων καὶ βάλλων *varia velociaq; tonitrua ac fulmina emittens ac jaculans:* βαρυόκτυπος στεροπῶν κεραυνῶν τε πρύτανις *gravisonus fulgurum fulminumq; Dominus:* Ἀρχικέραυνος *summus fulminator,* βαρυσφάραγος hoc est, βαρέως σφαραγῶν, *graviter strepens;* ὑψιβρεμέτης *altifremus,* κεραύνιος *fulminator,* dici consuevit. Unde & cum trisulco fulmine in veteribus numis pingitur, & dies septimanæ quintus, *Iovis* diei nomenclaturam est consecutus. Sed hæ Diaboli sunt præstigiæ, quibus miseri mortales fascinati, hominibus ἀποθεώσει cultis, ea deferebant, quæ sacra Scriptura magno בעל רעם ἀρχικεραύνῳ *Altitonanti* vindicat & asserit soli. Nobis ergò ex Biblico Codice edoctis, memoratum modò *decimum Iunii diem*, anni περιβροντησίας 1652. den Donnerstag nuncupare licebit. Non quòd cœci alicujus Numinis terriculamenta revocare ab Inferis velimus; sed ut æterni Jehovæ voce horrisona, imò *vocibus Dei*, ut emphatico Hebraismo vocantur tonitrua, alto sopitos peccatorum somno excitandos fuisse, ultrò fateamur. Horret profectò animus crudum adhuc satis & cicatrice vix obducta luridum refricare vulnus! Hic enim quid verba à me exspectetis, ubi luctu & tremore animus nec dum fatigari desiit? Ipsi modò vidistis spectantium genas lachrymis fuisse inundatas: prodeuntes ex vulneratorum pectore singultus, & ex intimo cordis recessu funestissimos ejulatus. Quantum igitur mihi sit ardoris & alacritatis, cùm præsertim omnium penè malorum istorum socios vos habeam αὐτόπτας καὶ αὐτηκόους, facilè animadvertitis. Interea tamen, quia & de hac urbis nostræ clade dicere aliquid sum jussus, ne hoc saltem pacto tanquam ῥιψάσπις ἢ λιποτάκτης demandatam Spartam pro ingenii viribus non videar exornâsse, imperata lubens exequar. Quemadmodum enim primo post Reformationem elapso seculo non templa modò concionibus, sed & Academiæ & Scholæ orationibus secularibus tanti beneficii recoluerunt memoriam; ita

sanè

sanè operæ pretium est, non è suggestis tantùm Ecclesiasticis; sed & pulpitis Academicis horribilis illius diei pectoribus nostris characteres imprimi & μνημόσυνα.

Erat diei illius inauspicati non obscurum indicium, obscura, crassa & constipata nebularum congeries, quæ vicinos oculis nostris montes subtraxit. Longo enim nostri usu de ejusmodi prodromis hac anni tempestate concurrentibus, nonnisi malè ominari didicerunt. Pulsa nebula calor intensus metum auxit. Accedente mox, sub vesperam, valido ventorum certamine, nubes montium instar aggestæ, cœlum nobis atrox reddiderunt & aspectu torvum. Omne malum à Septentrione, veteres inquiunt Hebræi, Prophetico fulti oraculo. Nobis certè Australis plaga non semel fatalis fuit. Nam & ipso illo die, quod illi maximè observabant, quos in loca editiora, tanquam speculas, divina providentia mecum pertraxit, sæva illa ac minax tempestas, atræ nubes, densæ nebulæ, fulmina & fulgetra climati isti maximè insidiabantur. Mox tamen exercitus ille cœlestis ad summi Imperatoris jussum castra movet, Tigurinam Urbem & agrum propius accedit; Tonitrua terrent, fulgetra micant, fulmina vibrantur. Post sextam maximè horam vox Domini invalescere cœpit, & cùm aliquoties fulmine Urbis nostræ ædificia concussa essent; tum verò maximè desolationis vastitatem vidimus, cùm turris illa *Capraria* (à colle vicino, capris sine dubio pascendis ante hac destinato) dicta, & aliquot hactenus seculis integra, eo tempore dissiliit, quo promtuarium fuit pulveris pyrii, futuræ patriæ necessitati reservati. Quæ ictum hunc exceperit in Urbe calamitas, quis fando assequatur?

Vos ipsos adorno testes, qui πελωρίους vidistis lapides volitare per urbem, eosdemque januis, mensis, lectis, cellis vestris imminere.

Qui, uno quasi momento, spectâstis fores conteri, tabulata confringi, muros dirui, repagula postibus excuti, tecta tegulis spoliari, hypocausta fenestris, Musea libris.

Qui ejulatum audivistis adolescentum, vagitum infantum, adultorum voces querulas. Qui oculis vestris usurpâstis tractus, quem vocant, *Neapolitani*, vastitatem, liberorum orbitatem, vulnera sauciatorum, funera defunctorum. Qui absentes etiam ab urbe mali hujus participes facti experti estis, quid sit Deum habere iratum.

Exactiores naturalium rerum scriptores fulminis mirandas nobis exhibent operationes. Theatrum Romæ, tempore Imperatoris Macrini ipsis Vulcanalibus accensum, nec vel fluminea, vel pluvia aqua extingui poterat. Vinum post fulmina in vase sæpe accescit, ac multò etiam magis cerevisia recens. Si crassior sit fulminis materies, quàm ut permeet poros, vas rumpit, vinum autem humore sic undique incrustat, ut aliquantisper, nec diu tamen, consistat. Lapides & metalla in aëre producit; hæc verò etiam in terris liquefacit. Aquas, inquit Plutarchus, quæ in fulgurando decidunt, vocant agricolæ *διαλδῆ, auctiferas*, easque tales credunt. Eâdem etiam aquâ, terris receptâ & permixtâ crescere solent tubera. Animalium irrationalium partum fulmen promovet, rationalia verò abortum potiùs pati cogit. Interdum sic nocet, ut nullam exterius notam relinquat; interdum ut exterius inducat nigritiem. In ipsis hominibus nihil est, quod majorem excitârit vel devotionem, vel superstitionem, usque adeò, ut *Fulgur* etiam & *Fulmen* Numinum loco culta sint.

Quas domi quisque suæ æterna memoria dignas, hac una die *κεραυνοβόλῳ*, habuerit observationes, & operationes, possem fortè, si per temporis angustiam liceret, ex catalogis aliquot, quos studiosè hac de re collegi, non *ἀπροσδιονύσως* Vobis proferre. Eo tamen oratio nostra, quæ ad portum paulatim festinat, aspirare nunc non audet. Sed quid alii? Tantam vix patimur cladem, ecce rumor, ut crescit eundo, apud vicinos mox percrebuit, totam Tigurinorum urbem in cinerem ita esse redactam, ut ne quidem vestigia ejus superessent. Ubi meliora sperabant, Neapolim non modò nostram in rogum missam, soloq; penitus adæquatam, sed ipsos

etiam

etiam in ea homines ſuffocatos periiſſe omnino omnes. Alii publicis monumentis prodebant, centenos primo ſtatim occubuiſſe ictu, totidem lethaliter vulneratos. Hinc varia mox, ut præcipites eſſe ſolemus, hominum de urbe noſtra judicia.

Ipſa religio ſancta & innocens luere debuit, quaſi propter eam hæc Deus in nos conjeciſſet tela. Sed pridem hæc contemnere aſſuevimus, memores, non unius ſeculi hoc eſſe Eccleſiæ fatum, ut doctrinæ imputetur, quod merentur homines. *Si Tyberis aſcendit*, inquit Tertullianus, *in mœnia, ſi Nilus aſcendit in arva, ſi cœlum ſtetit, ſi terra movit, ſi fames, ſi lues, ſtatim Chriſtianus ad Leonem acclamatur.* Et Cyprianus monet, *plurimos conqueri, quòd bella crebrius ſurgant, quòd lues, quòd fames ſæviant, quòd imbres, quòd pluvias ſerena longa ſuſpendant, Chriſtianis imputari.* Quid? quòd, Auguſtino teſte, proverbium obtinuit vulgare: *Pluvia defecit, cauſa Chriſtiani nominis.*

Alii peccatis atque ſceleribus, quorum ſaburra noſtra præ cæteris ſit onerata navis, hanc nos meritos eſſe pœnam clamant. Non diffiteri nos, juſtiſſimam hanc juſtiſſimi peccatorum Vindicis eſſe manum, jam jam audiemus. Sed ὦ ἐπιχαιρέκακοι! Num excidit vobis illud Servatoris? Δοκεῖτε ὅτι οἱ Γαλιλαῖοι οὗτοι ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς Γαλιλαίους ἐγένοντο, ὅτι τοιαῦτα πεπόνθασιν; οὐχὶ λέγω ὑμῖν, ἀλλ᾽ ἐὰν μὴ μετανοῆτε, πάντες ὡσαύτως ἀπολεῖσθε, *Luc*.cap.13.v.2.3. Sunt qui ordinario naturæ curſu hæc excuſant. Scimus equidem, fulgetra, fulmina & tonitrua ſuas habere cauſas naturales. Unde enim generatur tonitrus, quàm ex fumantis terræ ſiccis halitibus, qui in nube concluſi, exitumque moliti, dum ad faciendam fugam luctantur, pugnantque, tandem factâ per vim viâ, erumpunt, diſruptaque nube terribilem in aëre ſonitum edunt. Non aliter ligna collectis fœcunda vaporibus, ſi igni admoveantur, crepant & tumultuantur, exhalatione in aërem prodeunte. Spiritus verò in nube cohibitus, dum crebra agitatione, motuque carceris ſui lateribus impingit, ex illo attritu & colliſione

ignem concipit, dc fissæ nubis rima effulgens. Atque hinc colligunt, quòd maximè fulminet, ubi terra est nitrosa & sulphurea, ubi verò cretosa; qualis Britannia, in qua prodigii pene loco habentur; non item: sed & Scythia & circa rigentia, à fulminum casu, Plinio teste, præstantur immunia, Ægyptus insuper & Æthiopia. Hæc, inquam, omnia, quę doctè Physicorum Scholę tradunt, larga manu damus; num verò propterea, quòd & pestis, & fames, & bellum causis cientur secundis, pœnæ non sunt, aut flagella Dei, justissimi scelerum vindicis?

Nos, *Auditores honoratissimi*, trisulcas has Dei sagittas esse ex Scriptura sacra, quibus ille nos, bona nostra, corpora nostra, chara illa pignora nostra terrere voluerit, teneamus. Aut unde, quæso, factum, quòd sibi quisq; horrifico illo fulminis tactu & ictu tollendo supremum illuxisse diem existimârit, quàm quòd scelerum & peccatorum suorum conscius, divinam Νέμεσιν pœnas & ultionem meritam poscere, intentis animi oculis facilè potuerit ominari?

Aut quis vestrum est, qui non cum Mose, Daniele, & Nehemia fateri cogatur, peccâsse, rebellâsse, calcitrâsse nos, Proceres nostros, Pastores nostros, plebem nostram? Quis nescit, tot nos ad pœnitentiam provocatos signis, prodigiis & portentis cervicem indurâsse, callum obduxisse, omnemque adeò frontem perfricuisse? Lituis suis & tubis, non per quadraginta tantùm dies, quam olim gratiam fecit Ninevitis; non per seculum, quæ προθεσμία fuit primi mundi; sed per centum & triginta duos annos continuos, auribus nostris insonuit & intonuit; fructus fide vera dignos quæsivit, sed cùm nostra subinde vinea sentibus & spinis obducta, labruscas proferret, jam jam securi, quæ otiosa hactenus arbori admota & adjecta pepercit, percutit; Lethalia tela, antè parata, vibrat; gladium acutum strictumque pertinacibus nobis infligit; sagittas emittit. Quis autem adeò impudens de Epicuri grege porcus, quis tam sub crasso aëre natus; quis animo tam agresti, qui irati hìc tantum Judicis justitiam intueatur, non Patris simul

clemen-

clementissimi, miraculosè pro nobis excubantis adoret vestigia?

Nonne enim *miraculum* fuerit tot, tantorumque lapidum impetum, octo hominum internecione restingui & compesci potuisse? Nonne *miraculum* fuerit, infantes lapidibus, trabibus circumseptos & circumvallatos, salvos evasisse & immunes? Rudera aspicite, lapides conspicamini, mensas ruptas, fornaces dirutas intuemini, fenestrarum stragem perpendite, & tot facilè videbitis miraculosæ Dei providentiæ documenta, quot calamitate hac pressi, non oppressi occubuerunt, homines.

Quis ad solum lapidum intuitum, non majorem animo suo concipiat cladem? Illi loquantur, qui quæ *Mechlinia*, quæ *Avenione*, quæ alibi ex unius pulverariæ turris ruina data sint damna, ex Historiis nôrunt.

Habent Physici in fulminis accuratiori examine suas nonnunquam παρεκτριβὰς, contendentes, esse quædam in quæ fulmen non habeat potestatem, ut; in plantis laurum ac ficum, in piscibus vitulum marinum, quem phocam appellant; in avibus aquilam; in quadrupedibus hienam, in hominibus, dormientes omnes. *Sed*, (ut, quod ad phocam excipit *Brodeus*, de reliquis etiam reponamus) *si quis de gobio aut scaro eadem comminisci auderet, ecquando mendacii eum argueremus? ecquando, per Deum immortalem; alterum horum piscium visuri sumus fulmine exanimatum?* Nobis Divino armatis & animatis oraculo, intrepidè pronunciare licet, esse quosdam, quibus hæc fulminis tela non sint extimescenda. Et qui illi? Texit eorum catalogum Hieropsaltes, *Psalmo nonagesimo primo: Confidenti,* inquit, *in latibulo excelsi, in umbra Omnipotentis continenter pernoctanti. Dico, in Iehova est receptus meus, & propugnaculum meum, Deus meus est, cui confido; quandoquidem ipse erepturus est te à laqueo aucupantis, à peste ærumnosissima, ala sua protecturus Te, cùm sub alas ipsius te receperis, clypeus & parma est fides ipsius: ne timeto à pavore nocturno, à sagitta volitante interdiu:*

 à peste

à peste in caligine pervadente, à lue vastante in meridie. Videtis, ô Tigurini, cujus beneficio salvi evaseritis & incolumes? Dei donum est, qui suo quasi quemque exire jussit loco, ne in eo, deprehensus inopinato lapidum jactu periret. Cui largo fulmina miscere placuit imbre, ne per plateas & vicos discursitantes, tegulis, fenestris, trabibus succumberetis. Cui lubuit ea tantùm turris parte in vos animadvertere, quæ debilior erat, & ad nocendum infirmior, reliquam verò lapidum struem in aggerem & vallum, verso quasi tergo, arietare jussit. Qui terminos ipsis posuit lapidibus, ut salutatis potiùs, quàm pulsatis aut concussis liminibus, subsiderent, quiescerent, nocere cessarent; qui lacum nostrum, compluribus in illo flammis, & fumantibus lapidibus conjectis, ardere & flagrare maluit, quàm corpora nostra. Cogitemus tandem, non horrendam modò illam diem fulminatricem, sed & reliqua seculi nostri prodigia, futurorum malorum esse præsagia. Verè natura Ecclesiæ, Reipublicæ, Scholis συμπαθεῖν. Qui superiorum seculorum annales retexuerit, reperiet, anomalum semper & novercantis naturæ cursum, mutationum & motuum certissima præbuisse τεκμήρια. Quæ alibi evenerint non repetam. Patriæ Historiis insistens, nunquam tot ei apparuisse ostenta impunè, tribus expediam verbis. Quid, quæso, *Tigurum* nostrum seculo post Christum natum decimo quarto, præsertim ab anno millesimo trecentesimo trigesimo septimo, ad quinquagesimum ejusdem seculi calamitatum non sensit? Cometæ, locustæ, aquarum inundationes, annonæ caritas, fames, pestis urbem nostram exercebant: Prodromi certè erant acerbi illius cum Austris belli, ut rectè *Bullingerus* conjicit. Quibus omnibus Majoribus nostris bellum Suevicum fuerit prænunciatum, exteri etiam videsunt. Inter ea, sic scribit in Fatidicis Neuhusius, *non obscuri fuit prodigii terrorisq́ minimi grando, quæ gallinaceorum ovorum extedens magnitudinem, tristem Bernatium agro calamitatem intulit. Qualis septimo pòst die Tigurinos perculit, multis in agro rusticis, & pecude*

ude avibusq; oppressis, quo tempore cum Helvetiis Maximilianus. prælium atrox commisit, quod hominum plus, quàm viginti millia utrinq; hausit. Quos Burgundicum, Italicum, cæteraque Helvetiæ bella præcones habuerint, & monitores cœlestes, monumenta quoque nostra loquuntur.

Cùm ergò domesticis edocti exemplis, videamus, esse hæc ἀρχὰς, (principia, & præludia,) τῶν ὠδίνων, Deum, coronidis loco, supplici voce & mente rogemus, ut pœnas cervicibus nostris imminentes, beneque meritas, clementissimè amoliatur, aut, quod Ecclesiæ fatum est, castigationibus tantùm paternis, in nos animadvertat. Gratiam nobis idem faciat, ut nostris magis, magisque diffisi viribus, in ipso solo spem collocemus, illo uno asylo & anchora certissima beatos & tectos prædicemus, malo nostro experti, quàm nihil sine patrocinio Divino, nostræ sint curæ, nostræ turres, nostra munimenta, quæ, si sic mereamur, in nos conversa non ædificia modò, sed & viscera nostra petant. Ipse sit locus editus nobis, propugnaculum nostrum, arx nostra, portus & custos noster. Ipse Patriam nostram deinceps etiam esse jubeat bonitatis suæ speculum, Ecclesiæ ornamentum, justitiæ tribunal, pauperum asylum, bonarum literarum domicilium, veræ, seriæ & minimè fucatæ pœnitentiæ exemplum, sanctum denique sancti sui Spiritus templum. Fac nos votorum compotes, ô æterne Pater, per & propter Filium Tuum Unigenitum, Cui Tecum, & cum Spiritu sancto sit laus, honor & gloria in omnes seculorum myriadas,

AMEN!

FINIS.

INDEX
RERUM ET VERBORUM ordine Alphabetico dispositus.

Anglia

C.

D.

Erasmo

Fœde-

Glog-

eorum

I.

Mona-

N.

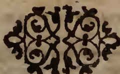
Pastor

Ra-

sacra

de iis

FINIS.

Errata inter relegendum observata sic emendentur.

Pag.3.lin.30.illos authores.l.31.potuerunt.P.26.l.6. Hic Benedictum VIII. redemtum vult ex Purgatorio. Etsi enim Calvis. anno Ch. 1024. Papam cruciatibus intolerabilibus in inferno affectum Baronij authoritate asserat, ipse tamen Cardinalis de Purgatorio tantùm ea intelligit. P.32.l.13. ישיבה P.65.l.ult. Blondelli. P.197.l.23.statui,quo. P.200.l.27.Galliæ. P.201.l.12. Geog.Nub. P.210.l.18. suam quisque prius patriam. P.223.l.1.Herologium. P.229. l. 36.asini Cumani, & decumani. l.38. Vervecum in patria. P.250.l.28. Repub. P.254.l.25. reboantium. l.26. Iohannes Waldmannus; *Id*. p.154. cujus (ut & Henrici in Campidonensi velitatione p.110) etiam in Palatina p.114.expeditione meminit. P.276.l.14. nares diductas. P.279. l.2.præliis. P.281.l.13.ab octingentis ex inproviso. Pag.285.lin.26. Ab anno, inquit Christi 1337.ad 1350. P.288.l.33. Recentiores Helvetii secundùm in Ducatum Mediolanensem egressi,magnam laudem & victoriam reportârunt. Primò quidem an.Ch.1411.quo expugnatis arcibus quibusdam & regione depopulata,domum redeunt. Schwiz. Postea verò, vertente seculo, 1512.iidem, Papæ auspiciis militantes,Mediolanum & universum Ducatum brevi temporis spatio recuperant, Ducem in integrum restituunt. Ideò Dux Uriis,Suitiis & Subsilvanis Bilitionum reddit, & communem civitatem Helvetiam quatuor provinciis Italicis ad eundem Ducatum pertinentibus remunerat.*Id*. P.304.l.1. Cellani ad lacum. P.366.l.25.Marignanino. P.368. l.14.An.1515. P.416.l.35. Qui per Hispanos. P.433. l.34.Stettler.210.æstuavit. P.437.l.11.petierant ab Austriis adjuti,pacem tandem cum tribus Pagis fecerunt. P.442.l.8.arctissimo. P.480.l.18. H. Esse Rempublicam. Sic p.484. aphorismo præpone lit. I. P.483.l.29. impares. P.488.l.24.A.Ch.1521.& 1522. P.509.l.20, dehinc anno Ch.1597.

A01
1467572

